

THEOLOGIA

MORALIS

S. ALPHONSI DE LIGORIO.

THEOLOGIA
MORALIS
S. Alphonsi De Ligorio,

FUNDATORIS CONGREGATIONIS SS. REDEMPTORIS AC OLIM EPISCOPI S. AGATHÆ GOTHORUM.

ACCEDUNT :

1. Dissertatio P. Zachariæ in S. Alphonsi theolog. mor.
2. Praxis confessarii ad benè excipiendas confessiones.
3. Examen Ordinandorum.
4. Epitome doctrinæ moralis et canonicæ ex operibus Benedicti XIV.
5. Decreta Romanorum Pontificum et Propositiones damnatæ.
6. Appendix I. De privilegiis, scilicet Episcoporum, Ecclesiasticorum et Religiosorum.
7. Appendix II. De prohibitione Librorum nocivorum.
8. Elenchus quæstionum reformatarum ab Auctore.
9. Index I. Auctorum, qui hoc in Opere citantur.
10. Index II. Capitum et dubiorum.
11. Index III. Rerum notabilium, quæ in toto Opere continentur.

EDITIO NOVISSIMA, OMNIUM ACCURATIOR, COLLATA CUM EDITIONIBUS VENETIS, ROMANIS ET BASSANENSIBUS AC CONTINENS QUIDQUID AUCTOR IN CÆTERIS ADDIDIT, REFORMAVIT VEL EXPLICAVIT.

Plurima in aliis Editionibus omissa restituenda, citationes innumeras corrigendas, permulta impressione corrupta castiganda et annotationes necessarias addendas

CURAVIT

P. MICH. HEILIG,

CONGR. SS. REDEMPT. PRESBYTER ET PROFESSOR THEOL. MOR.

TOMUS TERTIUS,

CONTINENS TRACTATUM DE 3, 4, 5, 6 ET 7 PRÆCEPTO DECALOGI.

A LIB. 4. NUM. 263. AD NUM. 706. INCLUS.

MECHLINIÆ.

P. J. HANICQ, SUMMI PONTIFICIS, S. CONGREGATIONIS DE PROPAGANDA FIDE ET ARCHIEP. MECHL. TYPOGRAPHUS.

M. D. CCC. XLV.

THEOLOGIA MORALIS.

LIBRI QUARTI

TRACTATUS III.

DE TERTIO ET QUARTO PRÆCEPTO.

CAPUT I.

Quid tertium præceptum : *Memento*, etc.

269 *An sit obligatio audiendi concionem? et qualis sit obligatio Episcoporum, et parochorum concionandi.*
270 *Qui teneantur observare festa?*
271 *An in festis liceat injungere servilia infidelibus?*

263. — « Præceptum hoc, quatenùs vult tempus aliquod » sanctificari, sive impendi cultui divino, est naturale, et » adhuc obligat : quatenùs verò tempus id designatur die sab- » bati, est cæremoniale, et in novo Testamento abrogatum, » ac pro eo ab Ecclesia designatus dies dominicus, et festi, » præscriptusque modus colendi, ut quædam opera illis diebus » fiant, quædam non : hæc prohibentur, illa præcipiuntur. » *Bon. Laym. ex D. Th.* 2. 2. *q.* 122. »

Quæritur 1. an præceptum de sabbato sanctificando fuerit *naturale*, an *cæremoniale*? Respondetur unà cum *Bus.* quòd præceptum, prout determinavit in aliquo anni tempore esse Deo vacandum, fuit naturale, et obligavit omnes, et ideò inter decalogi præcepta computatur : prout autem determinavit diem sabbati à vespera usque ad vesperam (ut in *Lev.* 23.) fuit cæremoniale, et obligabat tantùm Hebræos. Est commune cum *Catech. Rom.* 3. *p. in præc. Dec. n.* 4. *et* 6. *et S. Th.* 2. 2. *q.* 122. *art.* 4. *ad* 1. qui sic docet : *Præceptum de sanctificatione sabbati... est partim morale, partim autem cæremoniale. Morale quidem est quantùm ad hoc, quòd homo deputet aliquod tempus vitæ suæ ad vacandum divinis... Sed in quantùm in hoc præcepto determinatur speciale tempus in signum creationis mundi, sic est præceptum cæremoniale... Unde... ponitur inter præcepta decalogi, in quantùm est morale, non in quantùm est cæremoniale. Vide Salm. tract.* 23. *de* 3. *præc. c.* 1. de hoc puncto fusè disserentes *à n.* 1. *usque ad* 7.

264. — Quæritur 2. an hoc præcepto præcipiatur cultus Dei etiam interior? Affirmant *Scotus*, *Angel. et Tabien. apud Salm. dict. c.* 1. *punct.* 2. *n.* 8. unde dicunt, tenêri fideles ex hoc præcepto ad eliciendos actus charitatis, et contritionis; sic enim obtinetur animæ sanctificatio, quæ hoc præcepto jubetur. Sed communissimè negant *S. Antonin. p.* 2. *tit.* 9. *c.* 7. §. 2. *q.* 4. *a.* 4. *concl.* 2. *dub.* 1. *Sanch. Dec. l.* 2. *c.* 35. *n.* 8. *et Salm. ibid. ex n.* 9. *cum Cov. Fil. Bon. Sayr. etc. ex D. Thom.* 1. 2. *q.* 122. *art.* 4. ubi docet, quòd ad interiorem cultum non cogimur, sed movemur à Spiritu sancto :

Et ideò (ait) *in tertio præcepto decal. præcipitur exterior Dei cultus.* Idemque docet *Catech. Rom. de 3. præc. p. 3. n. 1.* ubi : *Hoc legis præcepto externus ille cultus, qui Deo à nobis debetur, præscribitur.* Sanctificatio autem animæ est quidem finis præcepti, sed finis præcepti non cadit sub præcepto, juxta commune axioma theologorum, utque docet idem *D. Th.* 1. 2. *q.* 100. *art.* 9. *in corp.* et expressiùs *ad* 2. ubi : *Non enim idem est finis præcepti, et id, de quo præceptum datur.*

Quær. 3. an hoc præceptum sit affirmativum, aut negativum? Et respondetur, esse affirmativum, dum non obligat semper et ad semper. *Suar. Sanch. Pal. Leand. Fag. cum Salm. ibid. n.* 15. *contra Caj. et Fill. etc.* qui tuentur esse negativum, cùm in eo nihil positivum judæis præcipiebatur; sed hoc negatur. *Vide Catech. Rom. n.* 11.

265. — Quæritur 4. an observantia diei Dominici sit de jure naturali, sive divino, vel tantùm ecclesiastico?

Prima sententia asserit eam esse de divino; quia Dominicus dies successit loco sabbati, quod jure divino erat institutum ad Deum colendum. Ita *Abb. Ang. Panorm. apud Salm. ibid. punct. 4. n.* 37. et his adhæret *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 691. *cum Mar. et Spor.* qui dicit excusatum in festo à missa, tenêri in Dominica colere Deum saltem aliquo actu interno.

Sed longè probabilior, et communis est *secunda sententia*, quòd sit de jure ecclesiastico ex *Catech. Rom.* 3. *part. n.* 19. ubi : *Placuit autem Ecclesiæ Dei, ut diei sabbati cultus in Dominicum transferatur diem.* Idem docet *S. Thom.* 2. 2. *quæst.* 122. *art.* 4. *ad* 4. *Observantia diei Dominicæ succedit observantiæ sabbati, non ex vi legis, sed ex institutione Ecclesiæ.* Et ideò observantia Dominicæ ab Ecclesia mutari, et in eâ dispensari potest; quamvis in hoc dispensari non posset, ut nullus sit dies festivus cultui divino specialiter deputatus, prout de facto *Alexander III.* dispensavit in hoc, ut in Dominicis fiat piscatio halecum, uti habetur in *c. Licet de feriis*, ubi sic dicit : *Licet tam veteris, quàm novi Testamenti pagina septimum diem ad humanam quietem specialiter deputaverit, et tam eum, quàm alios dies Majestati altissimæ deputatos, necnon natalitia Sanctorum martyrum Ecclesia decreverit observanda; indulgemus, ut liceat diebus Dominicis, et aliis festis (præterquam in majoribus anni solemnitatibus), si halecia terræ se inclina-*

verint, eorum captioni ingruente necessitate intendere. Hanc sententiam tenent *Sotus de just. l. 2. quæst. 4. art. 4. ad 2. D. Anton. p. 2. tit. 9. c. 7. Nav. in Manual. c. 13. n. 1. Azor, tom. 2. l. 1. c. 2. q. 2. Suar. de relig. l. 2. c. 4. n. 8. Sanch. in Cons. l. 5. cap. 2. dub. 1. ex n. 2. Elbel n. 340. et Salm. ibid. n. 38. communiter cum S. Th. loc. cit. mox suprà n. 263. Fill. Caj. Bon. et cum aliis Carden. in tr. 52. p. 2. n. 15. ac Bell.* Sed urget magna oppositio, videlicet : Præceptum sabbati erat certè naturale, et morale, nam ideò inter Decalogi præcepta numeratum fuit : ergò Dominica, quæ sabbato substituta fuit, etiam de jure naturali, sive divino est. Respondetur, quòd, licèt sit de jure divino et naturali, ut designetur aliquod tempus determinatum ad Deum colendum, determinatio tamen hujus cultûs, et dierum, quibus conferendus erat, fuit à Christo dispositioni Ecclesiæ relicta : ita ut posset tunc Papa decernere, ut observantia Dominicæ duraret tantùm per aliquas horas, et quòd licerent aliqua opera servilia, ut dicunt *Salm. dict. n.* 38. Et ideò præceptum hoc, quoad exhibitionem cultûs, est quidem divinum, sed quoad determinationem cultûs et temporis, est ecclesiasticum. *Vide Salmant. dict. num.* 38. *et* 39. *et in fine proœmii tract.* 23. *de tertio præcept. Decal.*

266. — Quæritur 3. an Episcopi possint pro suis diœcesibus festa indicere? Constat, eos posse ex *c. Conquestus, de feriis.* Sed dubium est ex bulla *Urb. VIII.* ubi in Domino monentur Episcopi, ut abstineant à festis instituendis. Verùm probabiliùs illa verba sunt potiùs monitiva, quàm præceptiva. *Vide Salm. tr.* 23. c. 1. *punct.* 6. §. 1. *n.* 105. *et* 106.

Dubium majus vertitur, an requiratur consensus cleri, et populi? Affirmandum est cum *Azor, Covarr. Bonac. Trull. etc. Salm. ibid. n.* 108 et 109. *ex dict. cap. Conquestus, de fer.* Notandum tamen, quòd sufficit, si clerus, et populus non contradicant. Notandum deinde, quòd, licèt Episcopus, illis contradicentibus, nequeat festa indicere perpetua, possit tamen unâ, vel alterâ vice. Imò *Suar. Bonac. Trull. Pal. Barb. etc. ap. Salm. ibid. n.* 110. dicunt, sufficere ex consuetudine solum cleri consensum ; sed huic contradicunt *Salm. ibid. n.* 111. juxta jus antiquum. Notant tamen, quòd, attento jure novo, ex bulla *Urb. VIII. Universa*, edita anno 1642. possunt Episcopi sine consensu populi, et cleri in-

stituere festa perpetua ; ita *Salm. ibid. n.* 112. *et* 113. *cum Bord.* Sed contradicit *Croix*, dicens non teneri populum servare festum indictum ab Episcopo sine ejus, vel cleri consensu, cum *Barbos. Gav. Gob. etc. n.* 619. Et quidem probabiliùs, nam ex una parte certum est ex *dict. c. Conquestus*, non posse Episcopum sine consensu cleri et populi festa indicere : ex altera autem parte in præfata bulla (juxta verba ipsius relata apud *Salm.*) non aliud dicitur, nisi quòd Episcopi abstineant de facili festa instituere : unde non benè, saltem non satis deducitur, hanc facultatem absolutè Episcopis concedi.

Utrùm autem Episcopi possint festa instituere in honorem Sanctorum tantùm beatificatorum? Affirmant *Suar. Trull. Fag. etc. apud Salm. tr.* 23. *c.* 1. *p.* 6. §. 1. *n.* 114. Sed ipsi *ibid. n.* 115. ut verius negant cum *Sanch. Barb. Vill. Dian. etc.* Principes sæculares etiam posse indicere dies festos, saltem quoad abstinentiam à servilibus, dicunt *Sa, Sylv. etc.* Sed negant commun. *Azor, Sanch. Fill. et plures alii cum Salm. ibid.* §. 2. *n.* 117.

267. — Quæritur 6. à quonam tempore incipiat obligatio diei festi? *Ang. Panorm. etc.* tenent, incipere à vespera ad vesperam. Probabiliùs verò incipit à media nocte ad aliam : talis enim est usus hodiernus Ecclesiæ Romanæ. Verum est tamen, quòd possunt institui festa usque ad meridiem, aut noctem. Ita *Nav. Suar. etc. cum Salm. ibid. punct.* 7. *n.* 124. *et Elbel de* 3. *præc. n.* 331. Notandum autem, quòd si festum ob diem impeditam transferatur in aliam quoad officium, non transferatur obligatio audiendi Sacrum, et abstinendi à servilibus. Est commune, *vide Salm. ibid. n.* 126. quia talis est communis praxis Ecclesiæ.

268. — Quær. 7. an hoc præceptum obliget sub gravi et ad quid obliget? Ad primum respondetur affirmativè, cùm damnata fuerit ab *Innoc. XI.* propos. 52. dicens : *Præceptum servandi festa non obligat sub mortali, seposito scandalo, si absit contemptus.* Ad secundum respondetur, quòd obliget ad audiendum Sacrum ex *c. Vice illius, de treuga, et c. Si quis, de consecr. dist.* 1. Et ad abstinendum à servilibus *ex Lev. c.* 23. ℣. 7. *et ex c.* 1. *Licet de fer.* Et hoc non solùm in Dominicis, sed etiam in aliis festis.

Hic opportunè advertendum, quòd ex Brevi edito die 22.

Decemb. an. 1748. à nostro Pontif. *Bened. XIV*. pro regnis utriusque Siciliæ permittuntur opera servilia in festis, exceptis *diebus Dominicis Paschatis Resurrectionis, et Pentecostes, et aliis Dominicis per annum, nec non diebus Circumcisionis, Ephiphaniæ, Ascensionis, Corporis Christi, et Nativitatis Domini, diebus Purificationis, Annuntiationis, Assumptionis, Nativitatis, et Conceptionis B. M. V. Immaculatæ; festo SS. App. Petri et Pauli, omnium Sanctorum, ac præcipui quorumcumque locorum diœcesium patroni.* Pro aliis festis præcipitur tantùm auditio Sacri.

269. — Utrùm autem sit obligatio etiam audiendi concionem? Sic videtur præcipi in *c. Sacerdote, de consecr. dist. 1.* Sed respondetur negativè cum *Bus. infrà* 308. *et n.* 323. *ac Salm. tr. 23. c. 1. punct.* 8. *n.* 134. Explicat autem Glossa textum cit. loqui tantùm de contemnentibus concionem. Et notat *Suar. de relig. l. 2. c. 16. n. 8.* nil aliud ibi præcipi, quàm ut Episcopi, et parochi diebus dominicis, et solemnioribus per se, aut per alios idoneos concionem faciant, et in Adventu et Quadragesima saltem tribus diebus in hebdomada prædicent, si ita oportêre duxerint. Ex quibus verbis non imponitur alia obligatio, quàm Episcopis, et parochis prædicandi. Hic obiter advertendum, quòd in *Trid. sess. 5. c. 2. de ref.* præcipitur tam Episcopis, quàm parochis obligatio concionandi suis populis in Dominicis, et festis solemnibus his verbis: *Omnes Episcopos..... et prælatos teneri per seipsos, si legitimè impediti non fuerint, ad prædicandum* (vel per idoneos, si impediti fuerint).... *Si quis autem hoc adimplêre contempserit, districtæ subjaceat ultioni. Archipresbyteri quoque, plebani, et quicumque curam animarum obtinent, per se, vel alios idoneos, si legitimè impediti fuerint, diebus saltem Dominicis et festis solemnibus plebes sibi commissas pro sua, et eorum capacitate pascant salutaribus verbis, docendo ea, quæ scire omnibus necessarium est ad salutem, annuntiandoque eis cum brevitate, et facilitate sermonis vitia quæ eos declinare, et virtutes quas sectari oporteat.* Idem præceptum renovatur Episcopis in eodem concil. *sess. 24. c. 4.* Hinc non dubito cum *Salm. ibid. n.* 136. *et* 137. *et Barb.* quin prædictum præceptum obliget tam Episcopos, quàm parochos graviter, et absolutè. Nec obstat id, quòd sentit *Suar. apud Bon. d. 5. q. unic. p. 2. in fin.*,

nempe, quòd hoc præceptum non obliget tam rigorosè, ita ut graviter peccent parochi, qui interdùm, vel sæpiùs omittunt concionari: id opinatur *Suar.* tam ex consuetudine sic legem interpretante, quàm ex ipso concilio, ubi in *dict. c. 4. sess. 24.* cùm agitur de hac obligatione Episcoporum, dicitur, *si ita oportère duxerint;* et huic interpretationi adhærent *Bonac. l. c. et Pal. tr.* 9. *d.* 9. *p.* 4. *n.* 5. Sed benè respondent *Salm. l. c. n.* 136. quòd conditio illa refertur ad tempus tantùm Adventûs, et Quadragesimæ, ut patet reverà ex contextu concilii, sed non ad alia anni tempora. Communiter tamen DD. in tali præcepto admittunt parvam materiam; *Ronc. de 4. præc. c.* 5. *q.* 6. vult parvam materiam esse tantùm duodecimam partem concionum intra annum: sed hòc videtur nimis rigidum. *Salm.* autem *loc. cit. n.* 138. rationabiliter asserunt, non excusari à culpa gravi parochos sæpiùs prædicationem omittentes, quo videntur *Salm. ibid.* excusare parochos interdùm omittentes. Hinc non improbabiliter videntur tenère *Bon. et Pall. ll. cc.* non peccare graviter parochos, qui interdùm concionari omittunt; secùs verò, ut ajunt, si omittant per unum integrum mensem continuum, aut per tres menses discontinuos in anno. Tantò magis, quia in *Trid. dict. sess.* 5. *c.* 2. *in fine* dicitur, quòd si ab Episcopo ipsi parochi *moniti, trium mensium spatio muneri suo defuerint, per censuras etc. cogantur, ut officium suum impleant.* Ex quo videtur, in hac materia ejus parvitatem majorem latitudinem habère. Notant demùm *Salm. d. n.* 138. benè posse parochos conciones omittere ut posteà opportuniùs suppleant. Episcopi autem rariùs quidem, quàm parochi, tenentur conciones facere.

270. — Quær. 8. quinam teneantur observare festa? Respondetur, omnes fideles rationis compotes, id est circa finem septennii. Ita ex communi *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 615. *et Salm. tr.* 23. *c.* 1. *p.* 9. §. 1. *n.* 144. *contra* alios, quorum opiniones passim rejiciuntur. Hinc pueri, qui ante septennium certò pervenerint ad usum rationis, tenentur, ut censent probabiliùs *Suar.* 3. *p. t.* 3. *d.* 88. *sect.* 4. *in fine, Nav. in Man. c.* 21. *n.* 7. *Azor t.* 1. *l.* 7. *c.* 2. *qu.* 1. *et Salm. ibid. n.* 145. *cum Fagund. ac Dian. p.* 10. *tr.* 12. *r.* 37. qui hanc sententiam probabiliorem vocant (contrà verò non tenentur, si post septennium adhuc usu rationis carerent). Ratio, quia

lex ista obligat omnes, qui ad annos discretionis perveniunt. Sed non immeritò sententiam oppositam probabilem putant *Elbel de leg. n.* 369. *Dian. l. c. cum Trull. Rocaful. et Pasqualig. ac Croix l.* 1. *n.* 676. *cum Burg. Illsung. et Jo. Sanch. Zachar. l.* 3. *p.* 1. *n.* 615., nempe, pueros ante septennium, etiamsi usum rationis acquisierint, non tenêri ad leges positivas, quia istæ non obligant, nisi secundùm communiter contingentia, ut habetur in *l. Nam ad ea ff. de leg.* ubi: *Nam ad ea potiùs debet aptari jus, quæ frequenter et facilè, quàm quæ perrarò eveniunt;* hac etiam ratione *D. Th.* 2. 2. *q.* 147. *art.* 4. *ad* 2. excusat à jejunio juvenes ante 21 annum, etiamsi aliquis non indigeret frequenti cibo: *Quia* (ut ait) *legislator attendit id quod communiter et in pluribus accidit.* Item autem dicunt *Santius, Dian. et Burgh. apud Croix l.* 6. *p.* 2. *n.* 2026. de præcepto annuæ confessionis; sed tenendum cum *Pal. de sacr. pœn. p.* 20. §. 2. *n.* 2. qui dicit, esse communem sententiam cum *Sylv. Suar. Con. Nav. Laym. Vasq. Bon. etc.* benè obligari ad confessionem pueros, conscientiam peccati mortalis habentes, dum ex *c. Omnis utriusque sexùs, de pœn. et rem.* præcipitur, quòd omnis fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, teneatur ad annuam confessionem. *Ad annos discretionis*, benè explicat Glossa, *id est, cùm est doli capax.* Post septennium verò, in dubio rationis adeptæ pueri certè tenentur ad omnes leges, quia tunc sine dubio præsumptio ex communiter contingentibus stat pro obligatione, ut *Elbel ib. et Sanch. Bon. Dian. etc. ap. Salm. d. n.* 145. Qui autem simul esset cæcus, mutus, et surdus, non teneretur adesse missæ, quia non posset præstare moralem assistentiam; secùs, si tantùm sit cæcus, vel surdus. *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 616. An teneantur peregrini ad observanda festa? *Vide dicta suprà l.* 1. *n.* 156. et dicenda hoc *l.* 4. *n.* 332. *in fin. v. An autem.*

271. — An autem liceat in festis injungere opera servilia infidelibus? Negat *Ferdinand. ap. Tamb. c.* 3. §. 1. *n.* 17. Sed affirmant *ib. Dian. Merolla, Laym. l.* 1. *t.* 4. *c.* 9. *n.* 3. *Croix l.* 1. *n.* 579. *cum Viva, Tamb. et Elbel n.* 410. meritò putant non improbabile: cùm *Laym.* permittat injungi perpetuò amentibus servilia, utrique enim sunt extra legem, dum apostolus nos instruit, *quòd Ecclesia non judicet de iis, qui foris sunt*, 1. *Cor. c.* 5. ℣. 12.

DUBIUM I.

Quæ opera tùm hoc præcepto, tùm ab Ecclesia prohibeantur?

272. — « Resp. 1. Die festo prohibentur omnia opera servilia, hoc est, quæ et versantur circa materiam externam, » et vel mechanica, et illiberalia sunt, v. gr. suere, fabricare; vel requirunt tantùm laborem corporis, et ab operariis tantùm, et servis fieri solent. Ita DD. communiter. » *Vide Laym. l. 4. tr. 7. c. 2. Suar. Fill. etc. ex S. Thom.* » *loc. cit.* »

Prænotandum, triplex genus operum dari communiter ab AA. Alia sunt opera *corporis*, quæ per corpus exercentur, et ordinantur immediatè ad utilitatem corporis, ut fodere, suere etc. Et hæc dicuntur *servilia*, quia à servis fieri solent. Hinc definitur opus servile ab *Ills. apud Croix l. 3. p. 1. n. 574. Actio, quæ immediatè in utilitatem corporis potiùs, quàm animi viribus efficitur.* Alia sunt opera *animæ*, quæ ab anima præcipuè procedunt, et ad animum excolendum spectant, ut legere, docêre, canere, organa pulsare. Et hæc dicuntur *liberalia*, quia à liberis exercentur. Alia denique sunt *media*, seu *communia*, quæ à liberis et servis promiscuè exercentur, ut

iter facere, venari, etc. Ita *Laym. tract. 7. c. 1. n. 1. Bon. dub. 3. q. un. p. 2. n. 6. Anaclet. Viva, etc.*

273. — Quæritur hic, an peccent contra hoc præceptum, qui peccant die festo? Affirmant *S. Bon. S. Antonin. Med. etc. apud. Salm. de 3. præc. c. 1. punct. 11. §. 1. n. 216. et 217.* quia, ut dicunt, peccatum opponitur cultui divino, qui in festo præcipitur; sed probabilior et longè communior est contraria sententia *Nav. in Sum. c. 6. n. 9. Suar. de rel. l. 2. c. 18. n. 3. Lug. de pœnit. d. 16. sect. 12. n. 116. et Salm. ibid. ex n. 218. cum Caj. Sot. Sylv. Sanch. Bon. Pal. Med. Trull. etc. et D. Thom.* qui *in 3. p. d. 39. quæst. 5. art. 5. r. 2. ad 2.*, Glossæ, dicenti in *c. 13.* Lucæ, quòd lex prohibet in sabbato, *non hominem curare, sed servilia opera facere, id est peccatis gravari*, sic respondet: *Opera servilia mysticè intelliguntur peccata, sed ad litteram dicuntur, ad quorum exercitium servos deputatos habemus.* Nec obstat illud quod S. Doctor ait 2. 2. *q. 122. art. 4. ad* 3. ubi dicit: *Magis contra hoc præceptum agit, qui peccat in die festo, quàm qui aliud corporale opus licitum facit.* Nam hoc intelligit de fine præcepti, non autem de præcepti obligatione; finis verò præcepti non cadit sub præcepto, ut dictum est *n.* 264. ex eodem *divo Thoma.*

274. — « 1. Impertinens est ad rationem operis servilis, » utrùm fiat ex lucro, an ex recreatione: an ex hac, an ista » intentione, piâ, vanâ, et turpi. *Cajet. Suar. Laym. loc.* » *cit. etc.* contra *Sylv.* et Canonistas.

» 2. Impertinens quoque est, sive fiat cum defatigatione, » et labore, sive non; sive brevi, sive longo tempore, etc. » quia nihil horum mutat naturam operis.

» 3. Servile non est, ideòque nec prohibitum, in festo » ludere, choreas ducere, instrumenta musica pulsare, iter » facere pedibus, equo, curru, vel navi: unde etiam ad » hæc necessaria sunt licita. *Nav. c. 13. Tolet. et Laym. Suar.* » *de fest. c. 27.* »

275. — Utrùm sit licitum in die festo itinerari pedibus, equo, vel curru? Negant *Abul. Caj. Sylv. etc.* At affirmandum est ex communi cum *Bus. Viva de 3. præc. q. 9. n. 8. Elbel n. 404. et Salm. tr. 23. c. 1. punct. 11. §. 3. n* 239. Et sententia opposita nunc relinquenda est ut antiquata, benè ait *Ronc. c. 3. q. 4.*

Utrùm autem sit licitum uti lecticâ ab hominibus portatâ? Negat *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 577. Affirmat *Tamb.* cum *Ills.* Sed in hoc dico attendendam esse consuetudinem locorum, quæ jam viget in urbe Neapolis, et excusat à culpa, ut benè advertit *Mazzotta de* 3. *præcept. cap.* 1. §. 1.

276. — « 4. Nec servile est, ducere jumenta sine onere, » cùm id sit iter facere, ut ait *Fill.* hic *c.* 9. *n.* 170. Ducere » autem jumenta, currus, vel navigium onustum mercibus, » est servile. *Suar. loc. cit. Fill. loc. cit.* Si tamen ante festum » talia itinera incœpta sint, continuatio eorum permittitur, » vel ob publicam utilitatem, vel ob damnum, quod aliàs » sequeretur. »

Quæstio gravis est, an liceat ducere currus, vel jumenta onusta in die festo? Triplex est sententia.

Prima tenet hoc esse per se opus servile, præciso labore. Ita cum *Bus. Bon. disp.* 5. *q. un. p.* 2. *n.* 25. *cum Reg. et S. Anton. Nav. Caj. et Sylv. ap. Salm. loc. cit. n.* 242.

Secunda sententia tenet, hoc non licêre sub gravi, non autem per se, sed ratione laboris, si is esset gravis in imponendis aut levandis oneribus: secùs, si labor esset modicus. Ita *Croix. l.* 3. *p.* 1. *n.* 578. *Tamb. Dec. l.* 4. *c.* 3. §. 1, *n.* 12. *cum Dian. Sanch. Cons. l.* 5. *c.* 2. *dub.* 7. *n.* 10. *Pal. ap. Salm. ibid. in fin. Elbel de* 3. *præcept. n.* 404.

Tertia sententia probabilior, saltem hodie, quam tenent *Viva q.* 9. *art.* 1. *n.* 9. *Ronc. c.* 3. *q.* 4. *Salm. ibid. n.* 243. *cum aliis*, censet omninò licitum esse, non solùm iter incœptum continuare, sed etiam inchoare. Ratio, quia in tali labore muliones non insumunt tempus notabile: et, si aliquando sit notabile, excusatur vel ob evitandum grave damnum, vel ob publicam utilitatem, vel denique quia adest universalis consuetudo, quam adesse meritò asserit *Mazz.*; idemque ait de nautis.

277. — An autem liceat in festis molere? Concedit *Sanchez Cons. lib.* 5. *cap.* 2. *d.* 13. si sit mola, quæ agitur aquâ, vel vento; non autem, si agatur bestiis, et in quâ requiritur magnus labor, et occupatio. Ex quâ doctrinâ satis probabiliter inferunt *Tamb. n.* 14. *et Croix n.* 578. quòd, quando cooperatio, et applicatio hominis est modica, non sit illicitum, saltem graviter, etiam cum bestiis molere.

An autem liceat ferrariis equos iter agentium ferrare? *Vide dub. seq. II. n.* 300.

278. — « 3. Item nec servile est, sive gratis, sive pro pretio, » docêre, studêre, scribere, transcribere, et secundùm quosdam, ut *Medin. Lopez et Armillam*, quorum sententiam » probabilem putat *Laym. contra Fill. Azor et alios multos*, » pingere, etiam coloribus (nam de rudibus lineamentis ple- » rique concedunt); terere tamen colores, et non pingere, » sed tingere, ut verbi gratiâ colorare asseres, vel pannos, » dealbare parietes illiberale est. »

Hic plura sunt distinguenda :

Quær. 1. an docêre, scribere, ludere, canere, etc. sint *servilia*, si fiant ob lucrum? Affirmant *Abul. Azor, Tabien. etc. ap. Salm. tr.* 23. *c.* 1. *punct.* 12. *n.* 255 et 256. quia, licèt tales actiones sint liberales, ex lucro tamen fiunt serviles. Sed tenendum est oppositum ex *S. Th.* 2. 2. *q.* 122. *art.* 4. *ad* 3. *cum Sot. Nav. Suar. et Salm. ibid. n.* 257. Ratio, quia intentio operantis non potest opus mutare.

279. — Quær. 2. an transcribere sit opus servile? Affirmant *Caj. Nav. Sanch. Sylv. etc. apud Salm. ibid. n.* 261. quia transcribere, dicunt, non est opus mentis, cùm multi transcribant etiam quod non intelligunt, sed negant communissimè, et probabiliùs *Elbel n.* 399. *Ronc. c.* 3. *q.* 4. *resp.* 1. *Salm. ibid. n.* 262. *cum Suar. Sa, Trull. Bon. et Viva q.* 9. *art.* 1. *n.* 3. *cum Pal. et communi*, quia transcribere, sicut scribere, ordinatur ad mentem instruendam : et ideò *Elbel n.* 400. *Viva ibid.* notant *ex Tamb.* licêre etiam transcribere notas musicas, et rationes, et etiam characteres componere, ut *Laym cum Dian. Bus. n.* 282. *Mazz. et Elbel n.* 401. *cum Spor. Tamb. Sayr. et pluribus contra Pal.*

280. — Quær. 3. an pingere sit opus servile? *Prima sententia* negat cum *Lopez, Med. Ang. Sylv. Sayr. Armilla, Rosell. Barb. apud Salm. ibid. punct.* 11. §. 3. *n.* 250. *et apud Bus. et Laym.* Ratio, quia, ut dicunt, tale opus propriè servile non est, sed potiùs liberale, prout simillimum ac scribere. Saltem non esse servile, si fiat recreationis causâ, admittunt *Azor, Reg. Fill. etc. apud Bon. disp.* 5. *q. un. p.* 2. *num.* 25. Hanc sententiam *Spor. n.* 45. vocat probabilissimam.

Secunda tamen communior *sententia* tenet, pingere esse opus servile, quia non potest dici actio liberalis, cùm non

tendat ad mentem instruendam, ut tendit scriptura, sed solùm ad assimilandas imagines rerum. Deinde, quia pingere simillimum est ac sculpere, et acu depingere, quæ ex communi sunt servilia. Ita *Salm. ibid. n.* 231. *cum Caj. Suar. Pal. Sanch. et aliis.*

His tamen non obstantibus, *Laym. tract.* 7. *c.* 2. *n.* 3. *Viva q.* 9. *a.* 1. *n.* 4. *Elbel n.* 395. *Holzm. n.* 541. *Ronc. ibid. q.* 4. *Anacl. tr.* 10. *q.* 2. *Tamb. l.* 4. *c.* 3. §. 1. *n.* 8. *cum Sa, Pelliz. et Pal.* admittunt, primam sententiam esse probabilem, modò id fiat sine magno apparatu, scilicet colores miscendo, tabulas dolando, etc. Ratio, quia pingere, licèt requirat operationem materialem, non videtur tamen propriè posse dici actio servilis, imò potiùs dicenda videtur liberalis: nam, sicut scriptura exprimit conceptus internos, ita pictura exprimit imagines rerum, ut dicunt *Castr. Tamb. et Viva;* vel, ut ait *Laym.,* videtur pingere esse actio liberalis, quatenùs tendit ad animum recreandum. Negari non potest, prædictam opinionem satis esse probabilem, ut rectè dicit *Mazzotta:* nam etsi non constaret, quòd pingere sit opus liberale, nec etiam constat esse servile; quod utique constandum fore videtur, ut posset dici prohibitum. Probabiliùs enim videtur esse actio, saltem *media*, et *communis* servis et liberis, dum sæpè communiter observamus nobiles viros non erubescere hanc operationem pingendi addiscere, et exercêre; opera enim *in quantùm* (loquitur *S. Th.* 2. 2. *q.* 122. *art.* 4. *ad* 3.) *sunt communia servis, et liberis, servilia non dicuntur.* Saltem, ut dicit *Ronc. in reg. prax.* non sunt dimittendi sine absolutione, qui hanc opinionem, ut probabilem sequuntur.

281. — Communiter autem admittunt *Sporer tr.* 3. *in Dec. c.* 4. *Fel. Pot. n.* 2033. *Mazz. et alii apud Tamb. et Viva,* non esse opus servile delineare, retrahere imagines vel exemplaria acu, ut solent fœminæ: hæc enim (ait *Tamb.*) magis referuntur ad exercendum ingenium, quàm ad operandum. Excusant etiam *Azor, Fill. Sylv. et Ang. apud Bon. ib. n.* 25. *in fine* puellas acu pingentes, ut addiscant, cum *Pal. Sa, Marchant. apud Bus. hic n.* 283. *in fin.*

Ars tamen sculptoria communiter, saltem in æstimatione hominum, inter artes mechanicas numeratur. *Vide Tamb. cum Pal. ibid. n.* 10.

282. — « 6. Videntur etiam excusari posse in typographiis » litterarum collocatores, quando post divina collocant ne- » glectum pensum, ut habet *Laym.* hic. Imprimere tamen » servile habetur. *Escob. E. 5. c. 4. Suar. Laym. etc.*

« 7. Excusat etiam *Fill.* hic *n.* 169. distillationem, quæ » sine corporis fatigatione potiùs ad experientiam, et peri- » tiam fit, quàm ex officio, et arte. » (*Admittit eam Croix n. 578. si parva sit applicatio. An autem ob eamdem rationem liceat emundare triticum manibus? Tamb. §. 1. in fin. in dubium revocat. Cæterùm P. Michaël apud Elbel n. 408. permittit ad vitandum otium leves labores, ut decerpere rosas, decorticare poma, etc. Sed in his potiùs dicendum puto, quòd requiratur majus temporis spatium ad materiam gravem.*)

283. — « 8. Servile aliqui non putant (alii contrarium » tenent, et excusant per consuetudinem, ad otium, aliaque » pejora vitanda) venari. *Granat. 2. 2. c. 3. t. 12. d. 4. sect. 7.* » *n.* 65. aucupari, militare, gladiari, piscari (saltem in flumi- » nibus recreationis gratiâ) et similia: piscatio tamen mode- » rata esse debet. *Vide Laym. et Fill. tr. 27. c. 9. q. 12. Bon.* » *d. 5. q. 1. p. 2. n. 25. Escob.* qui docet laboriosam esse, » et ex officio non licère. Similiter quidam excusant puellas » ad otium vitandum acu pingentes, *Arm. Azor, Pal. Sa,* » *Marchant. Vide Dian. p. 5. t. 6. r. 15. et p. 4. tr. 4. r. 92.*

Quæritur, an venatio, aucupatio, et piscatio sint opera vetita diebus festis? Adest duplex sententia.

Prima affirmat, quia dicunt esse opera servilia, maximè si fiant ob quæstum, ut *Sylv. Angel. Corell. etc. apud Salm. tr. 23. c. 1. punct. 11. §. 3. n. 234.*

Secunda tamen *sententia* probabilior, et communior negat esse prohibita, etsi fiant causâ lucri; vel quia non sunt opera servilia, ut tenent *Laym. c. 2. n. 4. Elbel n. 402. Sanch. in Cons. l. 5. c. 2. d. 14. et 15. Navar. Med. Granad. Rod. Lop.* Vel quia saltem excusantur à consuetudine, ut rectè tenet *Holzm. n. 542. Viva, art. 1. n. 15. cum Pal. Sanch. Trull. Fill. Leand. etc.* modò, intellige, hæc fiant sine magno labore: aliàs frustrà videretur Pontifex dispensâsse in piscatione halecum in c. 3. *de feriis.*

284. — « Resp. 2. Prohibentur præthereà quædam opera » non servilia, quæ dicuntur forensia, ut sunt mercatus, » placitum, judicium ad mortem, vel pœnam, et strepitus

» omnis judicialis, id est actiones, quæ ad decisionem causarum, tam civilium, quàm criminalium, tam secularium, quàm ecclesiasticarum spectant. Ita *commun. DD. ex c.* 2. *de feriis.* »

Unde resolves :

« 1. Die festo non licet citare, adducere testes, id est, » exigere juramentum judiciale, proferre, aut exequi sententiam. quæ, si feratur, est irrita. *Vide Laym. l.* 4. *t.* 7. » *c.* 2. *n.* 7. »

Prohibetur in festis præstare juramentum judiciale pro rebus temporalibus, ut *S. Th.* 2. 2. *q.* 89. *art.* 10. Sed licitum est præstare juramentum inquisitoribus, et etiam juramenta, quibus confirmantur contractus promissi in die festo. *Viva art.* 2. *n.* 15. Prohibentur etiam formatio processûs, citatio partis, et sententiæ prolatio, sive executio; nisi aliter requirat necessitas, aut pietas; *ex c. ult. de feriis.*

285. — « 2. Nec licet emere, et vendere res non necessarias, negotiari publicè, vel privatim, inire contractus » emptionis, locationis, permutationis, etc. (nisi ex consuetudine, vel aliis justis causis excusentur) quia intelliguntur nomine mercatûs, qui prohibitus est *c.* 1. *de feriis,* » ut docent *Bon. ex Suar. c.* 13. *Fill. t.* 27. *c.* 10. *q.* 2. *n.* » 180. » (*Vide n. seq. v. An autem.*)

286. — Nundinæ universales ex consuetudine jam permittuntur, et alicubi etiam nundinæ particulares in quavis hebdomada, ut *Viva q.* 9. *art.* 2. *n.* 2. *cum Pal. et Salm. tr.* 23. *c.* 1. *punct.* 15. §. 1. *n.* 269. *et* 270. *et ibid. Sanch. Caj. Sot. etc. Croix n.* 606. qui *cum Pal. et Tamb.* dicit, quòd ex consuetudine nunc videtur omninò licitus esse mercatus. Emptiones autem mercium certè sunt vetitæ à jure canonico, ut ait *Sanch. d.* 25. *n.* 5. *etc. ap. Salm. ibid. n.* 272. At ubi est contraria consuetudo, excusantur : *Sanchez et Viva ibid.* Consuetudo enim (ait *Mazz.* §. 2.) in hoc magnâ ex parte legem abrogavit. Hinc notant *Salm. ibid. n.* 273. permitti in festis vendere poculenta, et esculenta, etsi ad gulositatem, *cum Caj. Sanch. Nav. et Bus.* juxta decr. *Sacr. Congr. rituum ap. Salm. ibid. n.* 279. Item vendere calceos, candelas, et similia, quorum pretium jam æstimatum sit. Item

vendere domum, equum, merces, etiam præsentes, et quamvis in hoc multum tempus impendatur; tum quia sic fert timoratorum usus; tum quia Ecclesia tantùm venditionem in publicis officinis prohibuit ratione scandali. (1) Ita *Salm. ibid. ex n.* 275 *et* 276. *cum Sanch. Nav. etc. et Croix n.* 606. *cum Pal. Tamb. et Ills.*

An autem nomine mercatûs vetentur etiam locationes, negotiationes, et similia? Affirmat *Bus. cum Tab. Sylv. etc.* Sed communiùs negant *Sanch. loc. cit. c.* 2. *dub.* 26. *n.* 3. *Viva art.* 2. *n.* 4. *Salm. ibid. c.*1 .*n.* 277. *cum Trull.Pal.Azor et Leand.* Quia talis est sapientum consuetudo, quâ videtur derogatum decretis *S. Pii V. Cum primum, ann.* 1566. *et Sacræ Congreg. rituum ap. Salm. ibid. n.* 279. Hinc licitos esse omnes contractus, si fiant sine instrumentis, et judicis auctoritate, dicunt *Sanch. Ills. et alii apud Croix n.* 606. Ideò venditionem magni momenti cum solemnitate *Mazzott.* damnat de mortali; sed *Viva* asserit ex commun. *cum Pal. q.* 9. *art.* 2. *n.* 4. quòd permittatur conficere testamenta, contractus celebrare, aliosque similes actus facere, qui non requirunt strepitum judicialem; et reverà, ubique inter nos in festis stipulantur instrumenta; quamvis notarii alicubi solent ad hoc petere ab Ordinario generalem licentiam, quæ cæterùm communiter conceditur.

287. — « 3. Die festo licet excommunicare, dispensare, » judicem privatim informare, advocatum consulere, con- » silia conficere, eligere, etc. quia non requirunt strepitum » judicialem. *Vide Bon. l. c.* » (*Est communis apud Viva q.* 9. *art.* 2. *n.* 4. *Licitum est etiam conferre beneficia, et etiam jurisdictionem exercêre sine strepitu judiciali; item emancipare, et etiam appellare. Viva ibid.*)

DUBIUM II.

Quæ causæ excusent ab observatione festorum, ob quas opera prohibita licita sint.

(1) *In Hom. Ap. tr.* 6. *n.* 13. additur:
« Item permittunt DD. etiam mercatoribus vendere aliquid clausis januis, » cùm emptores pro tunc iis valdè indigerent. » *Edit.*

« Tales præcipuè sunt septem : Prima, *dispensatio* Epi-
» scopi, vel habentis potestatem quasi episcopalem, uti supe-
» riores Religionum; imò et parochi, quando non datur facilis
» accessus ad Episcopum. *Suar. c. 33. Laym. c. 4. n. 2. Bon.*
» *p. 1. n. 20.*

288. — In præcepto abstinendi ab opere servili dispensare potest *primò* Pontifex, ut supremus legislator et pastor, in omnibus festivitatibus, et pro tota Ecclesia. *Secundò* Episcopus in suâ diœcesi; et etiam capitulum, sede vacante; necnon prælati regulares erga suos religiosos subditos, et eorum domesticos. Et notandum, quòd Episcopi dispensare possunt etiam in festis communibus : notandum tamen, quòd, si in iis dispensent sine justa causa, peccant graviter, et invalida est dispensatio; secùs, si dispensent in festis synodalibus, sive particularibus loci. *Tertiò* parochus dispensare potest,

quando subditus nequit adire Episcopum, sed tantùm ad tempus, et pro aliquo particulari casu. Ita *Sanch. Cons. lib.* 5. *c.* 2. *d.* 20. *n.* 2. *Caj. Sot. Nav. Suar. Pal. Azor, Trull. cum Salm. tr.* 23. *c.* 2. *punct.* 14. §. 4. *n.* 352. *et Viva art.* 2. *n.* 13. qui notat, quòd vicarius generalis etiam possit dispensare, sed tantùm ex speciali mandato; nam ex generali ei non committuntur illa, quæ gratiam sapiunt, ut ait *Tamb. l.* 4. §. 2. *n.* 3. *cum Meroll. Barb. et Sanch.* Etiam verò præsente Episcopo, parochi ex consuetudine possunt dispensare in minutis et frequentibus necessitatibus; in iis tamen rebus tantùm, in quibus ex consuetudine introductum est ipsos dispensare, prout in jejunio, et in vacatione ab operibus servilibus in festis. Ita *Viva loc. cit. Tambur. ut suprà n.* 37. *et c.* 5. §. 7. *n.* 56. *cum Th. et Jo. Sanch. Spor. de leg. c.* 1. *n.* 349. *cum Suar. Mazzott. de leg. tr.* 1. *d.* 4. *q.* 1. *cap.* 2. *ac Salm. de leg. c.* 5. *punct.* 4. §. 2. *n.* 40. *comm.* Censet autem *Elbel de* 3. *præc. n.* 414. *cum Suar. Sylv. Fill. etc.* quòd, urgente necessitate, sufficit etiam dispensatio præsumpta, si dispensator adiri nequeat. Hìc autem notandum, quòd habens potestatem ordinariam potest eam alteri delegare; non autem, si habeat delegatam. *Croix n.* 584. *cum Tamb. etc.*

289. — « Secunda, *consuetudo;* nam sic licitæ sunt nun-
» dinæ illæ, in festis passim habêri solitæ, et præparationes
» deliciarum non necessariarum, ut cupediarum, placenta-
» rum, et similium ciborum artificiosorum; item emptio-
» nes, et venditiones rerum parvi momenti. *Bon. l. c.*
» *Laym. l. c.* »

290. — Hinc ex consuetudine *Salm. tr.* 23. *c.* 1. *punct.* 14. §. 3. *n.* 341. *et Sanch. apud Viva art.* 2. *n.* 12. excusant eos, qui in area vertunt, aut separant segetes, et hortulanos rigantes olera. *Fernandez autem ap. Dian. cum Tamb. n.* 13. excusant barbitonsores ex consuetudine (et idem ait *Viva ib.* dici posse de sutoribus calceantibus novos calceos). Notat autem *Viva*, quòd communiùs DD. dubitent de tali consuetudine approbata, de qua pariter dubitant *Sanch. d.* 27. *n.* 1. *et Salm. ibid. n.* 336. *et* 337. *cum Caj. et Tol.* Admittunt tamen probabiliter *Cont. Tourn. de* 3. *Decal. præc. art.* 1. *Colliges* 4. *Mazzot. tom.* 1. *c.* 2. *Croix lib.* 3. *p.* 1. *n.* 591. *Elbel n.* 417. *Tamb.* §. 2. *n.* 13. *et Viva l. c.* eos excusari posse, vel ex parvitate materiæ, scilicet si unum, vel alterum ton-

dcant, vel ex necessitate rusticorum, quibus tantùm diebus festis conceditur, ut tondeantur. Et id concedunt *Salm. ibid. n.* 334. *cum Trull. et Pasq. n.* 341. non solùm, quando rustici alibi habitant, ut admittit *Sanch.*, sed etiam in eodem loco, ubi degit barbitonsor, ex consuetudine jam introducta. Excusant eos etiam *Viva, Mazz. et Tamb. cum Fern. ib. et Croix cum Dian. et Ills. n.* 591. ratione notabilis lucri cessantis, si aliàs à plerisque relinquerentur cum gravi jactura lucri; cum *Spor. n.* 55. qui universè permittit id cum *Fern. Dian. etc.* ex consuetudine ferè ubique tolerata.

Notandum autem circa consuetudinem id, quod dicit *Viva art.* 2. *n.* 8. scilicet, quòd ad excusandum sufficit probabilis consuetudo : sufficit enim, ut dicunt *Salm. de leg. c.* 6. *punct.* 3. §. 2. *n.* 18. *Salas, Gran. etc.* dictum unius doctoris eximii, etiam moderni, qui consuetudinem afferat. Benè autem advertit *Mazz. de* 3. *præc. c.* 2. quòd in dubio de consuetudine possidet præceptum, unde petenda est dispensatio; secùs, si probabile sit adesse consuetudinem.

291. — « Tertia, *pietas* in Deum, per quam licita sunt » opera, quæ proximè (non quæ remotè) spectant ad cultum » Dei : ut pulsare campanas, circumferre imagines, vel cru» ces in supplicatione. Ornare autem, et verrere templa, ac » similia, quæ ad ipsum officium non spectant, si absque » ratione in festum differantur, venialia habentur. *Fill. n.* » 218. *Bon. loc. cit.* »

292. — Quæritur hìc 1. an liceat in die festo verrere templum, coquere hostias, ornare altaria aut ecclesiam tapetis, tabulata erigere necessaria ad festivitatem, vel sepulcrum, et similia? Tres sunt sententiæ.

Prima sententia cum *Conrad. et aliis apud Dian.* dicit, hæc esse illicita sub gravi, nisi excuset rationabilis causa, quia sunt verè servilia; sed hæc est contra communem.

Secunda sententia cum Viva art. 2. *n.* 10. *Suar. Tol. Croix n.* 586. *et Tamb.* §. 2. *n.* 3. dicit, non esse servilia; sed si possent expediri die præcedenti, esset veniale transferre illa ad diem festum.

Tertia sententia satis probabilis tenet, hæc ne sub levi quidem vetari in die festo : tùm quia est communis consuetudo; tùm quia hæc opera per se proximè concurrunt ad cultum divinum. Ita *Elbel n.* 420. *Salm. tr.* 23. *c.* 1. *punct.*

11. §. 4. *n.* 251. *cum Dian. Pasq. Leand. etc.* Notant autem *Viva et Tamb. ibid.* quòd scienter præparare tabulata in die festo ad videndam processionem, de se esset peccatum grave; sed, si non sint facta pridiè, licitè fiunt in die festo: et idem tenet *Mazott. loc. cit.*

293. — Quæritur 2. an ob solam pietatem, sine actuali necessitate, liceat in festis laborare, scilicet conficere vestes pro pauperibus, colere agros Ecclesiæ, vehere lapides et ligna, ad ejus ædificium, dealbare parietes templi? Affirmant *Angl. v. Feriæ, n.* 9. 28. *et* 32. *Tamb. v. Feriæ, n.* 18. *et* 37. Gloss. *in c. Conquestus, de feriis, v. Pietas, Sa, v. Fest. Vill. c.* 22. *n.* 80. *Fill. tr.* 27. *n.* 156. item *Perez, Sylv. Pal. etc. apud Sanch. cons. lib.* 5. *cap.* 2. *dub.* 23. Limitat tamen *Sylv.* modò non sit diebus dominicis, et festis solemnioribus, nec usque ad ultimam fatigationem. Moventur ex eo, quòd ex *c. Conquestus, de feriis,* excusentur judicialia, *si necessitas urgeat, vel pietas suadeat:* ergò similiter dicunt excusari servilia. Et hæc ratio non videtur spernenda, cùm eodem jure ecclesiastico, ut suprà *n.* 265, vetentur judicialia ac servilia; in æquiparatis autem, ubi currit eadem ratio, eadem currit legis dispositio, ut ex communi diximus de *leg. lib.* 1. *n.* 106. *in fin.* Negant verò alii licère, nisi actu urgeat necessitas, vel saltem, nisi interveniat licentia Episcopi; quia talia opera de se sunt servilia, et nonnisi remotè concurrunt ad cultum divinum. Judicialia verò, ut suprà, de se non sunt servilia, et ideò permittuntur ob pietatem. Præceptum autem colendi Deum, abstinendi à servilibus operibus, est altioris ordinis, quàm opera pietatis. Hæc secunda sententia mihi videtur certò probabilior cum *Sanch. l. c. n.* 3. *Pal. tr.* 9. *d. unic. p.* 10. *n.* 2. *Bon. p.* 3. *n.* 6. *et Salm. loc. cit. n.* 260. *cum Suarez, Cajet. Nav. etc. comm.* Hinc dicunt *Viva art.* 2. *num.* 8. *Tamb. n.* 18. *Sporer tract.* 3. *cap.* 4. *n.* 53. *Ronc. cap.* 3. *q.* 5. *et Salm. eodem tr. punct.* 14. §. 4. *n.* 357. tùm solùm licitum esse laborare, cùm pauper actu graviter indiget; vel (prout addunt *Ronc. et Salm. ib. cum AA. cit.*) ita indiget, ut, nisi in festo laboret, non posset suæ necessitati subvenire, et aliàs ipse pauper stipendium operariis non valeret solvere. Idem tenet *Escob. de* 3. *præc.* dicens, licère exstruere Ecclesiam, ejus agros colere, etc. si ipsa sit adeò paupercula, ut aliunde sibi providère

non valeat. Advertit *Tamb. l. c. cum Fag.* ad hoc non sufficere necessitatem communem, sed requiri, ut noscatur hujusmodi pauper in particulari, vel gravis et certa necessitas in aliqua universitate. Loquendo autem de locis piis *Salm. ibid. punct.* 11. §. 4. *n.* 253. sic ajunt: *Cæterùm, quia ferè omnes Ecclesiæ et monasteria jam his temporibus egestate laborant: idcircò pro his, sive pro hospitalibus, confraternitatibus, et similibus, possunt licitè homines laborare, templa exstruendo, segetes metendo, agros colendo, etc.* Ita *Salm. ibid. cum Suar. Sot. Pal. Bonac. Trull. Caj. Sanch. etc.* Sic pariter permittit *Mazzott.* laborare ad conficienda ornamenta necessaria pro Ecclesia indigente.

294 — « Quarta, *charitas* erga proximum; per quam liciti » sunt, et valent actus judiciales pauperum orphanorum, vi» duarum et miserabilium personarum, ne expensis graven» tur. Sic etiam possunt rusticanorum, in parvis oppidis, si » aliis diebus adesse nequeant, causæ civiles agitari. Similiter » licet pauperibus, et infirmis, pro tunc egentibus, subvenire. » Item emere, et vendere rusticis, qui aliis diebus impediun» tur. » *Laym. cap.* 2. *n.* 7. *Vide Dian. t.* 1. *r.* 34.

595 — « Quinta, *necessitas* propria, vel aliena corporis, » vel animæ; si nimirùm sine gravi incommodo, aut detri» mento aliquid omitti non possit. » (*D. Th.* 2. 2. *q.* 122. *art.* 4. *generaliter excusat, qui laborant ad vitandum damnum bonorum.*) « Quo modo excusantur 1. judicia, quæ celeritatem » requirunt: v. gr. si latro foret fugitivus, nisi tunc capere» tur. 2. Servi et ancillæ coacti à dominis laborare, nec au» dentes recusare: quod si tamen frequenter contingat, eos » deserere debent. *Suar. Laym. Loc. cit.* »

296. — Famuli, coacti à dominis ad laborandum in die festo, nisi sit in festi contemptum, satis excusantur ob timorem gravis indignationis domini, aut gravis incommodi, v. gr. si timeant, ne dimittantur, quin possint statim, aut de facili alium dominum invenire. Ita *Croix cum Ills. n.* 593. *Ronc. c.* 3. *q.* 5. *Elbel. de* 3. *præc. n.* 377. *Viva art.* 2. *n.* 9. *Salm. tr.* 23. *c.* 1. *punct.* 14. §. 3. *n.* 339. *cum Pal. Suar. Azor. Bon. Nav. Sanch.* Quòd si talis timor non adsit, veriùs dicunt *Sanchez n.* 18. *Salm. ibid. n.* 340. *Ronc. ibid. contra Bus.* ipsos teneri statim dominos deserere; nisi sint addiscentes, vel obligati ad famulandum usque ad certum tempus,

si hi verè grave damnum paterentur. Idem, quod de famulis, dicitur de filiis, aut uxoribus, quæ coguntur ad laborandum à viris, si nequeant renuere sine timore gravis damni, aut gravis indignationis, ut *Viva et Salm. ibid. cum citat. AA. et Mazzott.*

297. — « 3. Excusantur iidem, et similes, reficientes suas » vestes : cùm id aliis diebus non possint. » (*cum Laym. et Spor. n.* 50.) « 4. Pauperes, qui se, suosque alere non pos- » sunt, operantes privatim : sine scandalo, maximè quando » multi dies festi concurrunt. *Bon. n.* 13. » (*cum Sanch. lib.* 5. *c.* 2. *dub.* 18. *n.* 15. *et Salm. ibid.* §. 2. *n.* 324. *cum Azor, Suar. Pal. etc.*)

298. — « 5. Excusantur coqui, et culinarii. Certum est licère » coquere cibos, ut DD. communiter *cum S. Th.* 2. 2. *q.* » 122. *art.* 4. *ad* 4. *et* 5. » (*Et quod ad cibos præparandos pertinet, licitum est etiam animalia occidere, et excoriare, si pridiè commodè non potuerit fieri, ut solet evenire in magnis civitatibus; non autem in oppidulis, nisi sit in tempore æstivo, vel nisi concurrant plura festa. Sanch. dict. dub.* 18. *n.* 6. *cum Salm. c.* 1. *n.* 326. *cum Pal.*)

Licitum esse etiam artocopis facere pastillos, saltem ex consuetudine, ajunt *Sanch. n.* 3. *Salm. ibid. n.* 327. *cum Sot. et Trull.* Sed meritò negat *Tamb.* §. 2. *n.* 11. nisi sint pro cibo proprio tantùm illius diei; vel iis opus esset ad publicam abundantiam, ut ait.

Utrùm liceat conficère cibos ad delectationem, putà saccharo condîta, etc. Negant *Sanch. n.* 15. cui adhærent *Salm. ibid. n.* 331. *et Ronc.* nisi sint (ut dicunt *Salm.*) *ad modum victus diuturni;* vel nisi occurrat improvisa aliqua specialis causa invitandi amicos, vel nisi, addit *Ronc.*, tales cibi die antecedenti non sic commodè vel sanè fieri possint. Sed *Pal. apud Tamb. n.* 9. dicit, hos cibos, etsi superfluos, et ad delectationem conficere, excusari consuetudine, et meritò probabile putat *Tambur. n.* 10. *cum Fagundez.* Et consentit *Viva art.* 2. *num.* 6. *vers* 2. *cum Azorio, et Mazzotta c.* 2.

Permittunt etiam ex consuetudine *Mazzott. ibid. Viv. dict. n.* 6. *et Fag. Pal. apud Tamb. dict. l. et n.* 22. colligere fructus in die festo, etiam non necessarios ad usum diei, ut integriores serventur. Et hoc faciliùs permittendum, si periculum

sit, ut ab aliis surripiantur, vel à pluvia contaminentur; unde usu receptum est multis in locis, colligi in die festo olivas, castaneas, et alios fructus sylvestres. Certum est autem, licêre in festis præstare opera, quæ sunt necessaria ad usum quotidianum, ut sternere lectos, purgare domum, aut vestes, utensilia culinaria lavare, et similia. *Elbel n.* 394. *cum Sporer n.* 42. *Henno, etc. communiter.*

« 6. Excusantur pistores, laniones, et similes in oppidis » populosis, et concursu festorum. » (*Dicit Cont. Tourn. de* 3. *Dec. præc. art.* 1. *Colliges* 4. *cum Pontas et Juenin, benè excusari pistores, et vendentes merces, si aliter nequeunt se suosque sustentare; vel, si non laborant, sunt aliis grave incommodum parituri.*)

299. — Utrùm liceat conficere, et coquere panem? Quoad pistores seu furnarios, ait *Viva*, eos communiùs à DD. non excusari, si possint illum conficere die antecedenti; et idem dicunt *Sanchez*, *d.* 18. *num.* 3. *et Bonacina*, *punct.* 3. *n.* 9., sed excusant, si interveniat concursus festorum, aut multitudo emptorum, vel utilitas populi. Probabiliter tamen *Mazzott. loc. cit. et Salm. tr.* 23. *c.* 1. *punct.* 14. §. 2. *n.* 328. *cum Sa, Azor, Pasqualig. Leand. etc.* universè tales excusant, etsi ad panem conficiendum farinam cribrent, triticum terant. Ratio, tùm quia semper adest aliqua ex causis excusantibus, à *Sanch. et Bon.* mox assignatis; tùm quia panis diurnus est aptior ad victum; et aliàs minima ejus penuria apta esset ad populum commovendum; tùm quia adest consuetudo Romæ, et crederem posse dici ubique cum *Sporer n.* 55.

Ita quoad pistores; sed quoad alios, an adsit consuetudo permittens conficere panem? Meritò dubitat *Tamb. n.* 9. nisi concurrant plura festa; vel nisi panis coctus non sit satis aptus; vel denique nisi sit necessarius ad usum illius diei, ut dixi de pastillis, quia tunc reducitur ad præparationem proprii victûs. Ita *Tamb. n.* 9. *et* 11. *cum Sanch. Bon. et Fag.* De lanionibus autem vendentibus carnes, *vide dicta n.* 298.

300. — « 7. Chirurgi, pharmacopolæ. 8. Conflatores ferri, » et vitri, coctores laterum, calcis, etc. et quicumque, quo- » rum opus semel cœptum non potest interrumpi sine » damno. »

Licitum est coquere calcem, vitrum, saponem, quia talium coctio plures requirit dies; et hæc potest aliquando etiam inchoari die festo ad vitandum grave damnum, ut *Sanch. n. 21. et Sot. Pal. Trull. Nav. etc. cum Salm. ibid.* §. 3. *n.* 341.

Licitum est pariter ferrare equos itinerantium, vel eorum, qui summo mane iter sunt acturi, aut in agrum egressuri ad laborandum; nam aliàs grave damnum paterentur. Est commune, *Salm. ibid. n.* 346. *cum Sanch. loc. cit. n.* 14. *Sot. Trull. Nav. etc. ac Mazzott. dict. c.* 2. Idcircò pariter possunt reficì vomeres eorum, qui aliter die sequenti laborare non valerent. Sic etiam reficere vias, pontes, ut *Mazzott. ibid.*

« 9. Excusantur molitores (*Vide suprà dub.* 1. *n.* 277.), » et naucleri pendentes à ventis. 10. Piscatores halecum, » thymnorum, etc. qui certo tantùm anni tempore id pos- » sunt. »

301. — Quæritur hinc 1. an occasio quærendi magnum lucrum excuset ab exercendis servilibus in die festo? Duplex est sententia probabilis.

Prima affirmat, ut tenent *Caj. in Summ. v. Festor. violatio, Angel. v. Feria n.* 34. *Armilla v. Festum, n.* 20. *Holzm. tom.* 1. *n.* 546. *v. Quarta. Sanch. Cons. lib.* 5. *c.* 2. *dub.* 19. *cum Palac. Rosell. et Alcoz. P. Zachar. l.* 3. *p.* 1. *num.* 588. *Renzi de III. præc. cap.* 3. *q.* 13. *Spor. de* 3. *præc. c.* 4. *n.* 51. *Mazzott. c.* 2. *Elbel n.* 402. *Bon. p.* 3. *n.* 15. *Viva. art.* 2. *n.* 9. *in fin. Tamb. c.* 3. §. 2. *n.* 80. *cum Dian. et Fill. Sayr. et aliis apud Salm. ibid. n.* 342. Ratio, quia amissio magni lucri (scilicet extraordinarii, non autem mercedis diurnæ) idem est ac magnum pati damnum; ideò in c. *Licet de feriis Alexander III.* dispensâsse fertur, ut possent capi halecia in Dominicis, et aliis festis, exceptis solemnioribus (sed non sub mortali, ut notat *Sanch. n.* 4.). Idque *Bus.* hìc *Gob. Caj. Nav. apud Sanch.* rectè extendunt ad piscationem thymnorum.

Secunda tamen *sententia*, quam tenent *Ronc. c.* 3. *q.* 5. *r.* 11. *et Salm. ibid. n.* 343. *cum Suar. Reginald. Pal. Abul.* etc. negat eam excusare, quia, ut dicunt, non est idem amittere lucrum, ac damnum pati. Sed prima sententia est fortè magis probabilis, cùm communiter illi, qui laboribus

se sustentant, raras habeant occasiones talis magni lucri acquirendi, et existiment magnum damnum se sustinêre, quando magnum lucrum amittunt; in idem enim reverà coïncidunt, aliquid amittere et prohibêri acquirere, quod ampliùs acquiri non potest: ut ait *Spor. dict. n.* 51. nam in *C. unic. de sent.* magnum lucrum cessans gravi damno æquiparatur. Saltem in tali circumstântia dicendum videtur, præceptum festi, prout humanum, non obligare cum tanta jactura, ut ait *Tamb.* necnon *Ronc.* qui *d. l.* non negat saltem excusare magnum lucrum speratum, si esset tale, quod ex eo posset quis, multas necessitates patiens, sibi providêre et suis, cum *Suar. Reg. ex Fill.*

Ob eamdem rationem probabiliter dicunt *Tamb. l. 4. cap. 2. §. 2. n. 7. et Mazzott. de 3. præc. cap. 3. §. 2. contra Salm. tr. 23. c. 1. punct. 14. §. 3. n.* 345. excusare etiam ab auditione Sacri notabilis lucri amissionem. *Vide infrà dub. 5. n.* 332. Meritò autem reprobant *ibid. Salm.* illud, quod adhuc probabile putat *Tambur. cap. 1. §. 3. n. 9.* (et ei consentit *Viva q. 4. a. 3. n. 12.*) posse aliquem proficisci die sabbati ad venandum in nemore longinquo, licèt die dominicâ ibi non possit audire missam; communiter enim (ait *Tamb.*) excusantur itinerantes, et vectores mercium, qui pridie festi iter aggrediuntur. Qui verò die Jovis venatum iret, communiter excusatur *apud Viva ibid. cum Sanch. March. et Pal.*

302. — Quæritur 2. an excuset ratio otii vitandi? Adsunt tres sententiæ.

Prima cum *Suar. Comit. et aliis ap. Croix n.* 586. omninò negat, quia pius finis otii vitandi non potest efficere, ut servile opus servile non sit: sed hæc ratio non persuadet, quia causa, quando est justa, licèt naturam operis non mutet, tamen excusat.

Hinc *secunda sententia*, quam tenent *Sa, Sylv.* et sequitur *Laym. l. 4. tr. 7. c. 4. n. 2. in fine, et Mazz. cum Peltiz. et Burgh. apud. Croix*, excusat eos, qui, nisi laborent, occasione otii versantur in probabili periculo peccandi. Si enim, dicunt, excusat periculum damni temporalis, tantò magis debet excusare periculum spiritualis. Hanc sententiam admittunt *Tamb. cap. 3. §. 9. n. 18. Viva art. 2. n. 10. Sanch. dist. 15. n. 13. Croix d. n. 586. Zachar. l. 3. p. 1. n.* 586. tantùm in casu, quo urgeret tentatio, quæ aliter vinci non

posset, nisi laborando. Et sic etiam verè loquitur *Laym.* qui ideò dicit *cum Viva*, *et Spor. n.* 54. raró talem necessitatem laborandi accidere; et hæc est *tertia sententia*, cui libentiùs me subscribo.

303. — « 11. Excusantur instauratores fontium, pontium, » viarum publicarum, et similium, quæ moram non patiun» tur. 12. Sartores in operibus necessariis, ut funeribus, » nuptiis, etc. si aliter fieri non potest, ut satisfaciant. »

Sartoribus, qui in diebus profestis vestes suere non potuerint, licet eas perficere in festis, urgente necessitate, v. gr. funerum, nuptiarum, et similium; putà (dicunt *Salm.*) si advena careat vestibus decentibus: decentia enim statûs istius illos excusat. Ita *Salm. loc. cit. n.* 337. *cum Laym. c.* 2. *n.* 2. *Trull. Dian. Pasq.* Eos excusant etiam *Viva a.* 2. *n.* 7. *Mazzott. c.* 2. *Spor n.* 50. *et Croix n.* 562. *cum Laym. et Dian.* si alii expectent ad usum vestes promissas: sed intelligendum (ait benè *Croix*) si aliter sartores passuri essent grave incommodum. Idem dicunt *Salm. ib.* de sutoribus cum *Viva n.* 12. *et Mazz.* qui excusant calceantes novos calceos, ex consuetudine introducta.

« 13. Item agricolæ, ad cavendum damnum, ruri labo» rantes, ut, si ob pluviam imminentem segetes, vel fœnum » congregent. *Bon. n.* 13. *Fill. n.* 211. » (*Croix n.* 558.)

« 14. Denique excusantur etiam mercatores, qui clausis » tabernis quædam vendunt, cùm præsupponere possint, em» ptoribus ea tunc esse necessaria, nec aliàs commodè emere » posse. » (*Vide suprà n.* 286.) « De suprà dictis *vide Suar.* » *Fill. Laym. Bon. ll. cc.*

304. — « Sexta, *utilitas*, non simpliciter necessaria, sed » ad communem lætitiam, vel splendorem: sic enim licet in » adventu vel ortu principis laborare, ut perficiantur thea» tra, ignes, vestes, etc. Quamquam monet rectè *Suarez*, » præstare in hoc casu petere veniam à pastoribus. *Vide Bon.* »

Licitum esse constat, ob publicam causam, et honestam necessitatis, vel lætitiæ, putà ob victoriam, adventum, vel ortum principis, etc. conficere vestes, theatra, et similia. Extendunt, hæc fieri posse etiam ob recitandam comœdiam, *Sanch. dub.* 18. *n.* 27. *Tol. et Trull. Pasq. ap. Salm. tr.* 23. *c.* 1. *punct.* 14. §. 3. *n.* 347. qui à fortiori extendunt ad taurorum agitationes; dummodò talia die profesto præveniri non

potuerint. Ratiò, quia talia signa lætitiæ sunt reipublicæ moraliter necessaria: et ideò permittuntur ex consuetudine. Nam ad hæc omnia, ut notat *Viva*, sufficit probabilis necessitas; aut probabilis consuetudo. Sic pariter permittit *Mazz. d. c.* 2. conficere theatra, vestes famulorum, etc. causâ nuptiarum, si pridiè perfici nequiverint.

305. — « Septima, excusat item, saltem à gravi peccato,
» *parvitas* operis, seu temporis. Unde grave non videtur unâ
» horâ laborare, ut habet *Suar. l. 2. de fest. c.* 32. maximè,
» ut notat *Laym.* si labor non sit nimis servilis, et fatigans
» corpus. Imò durum videtur mortalis damnare, si quis duas
» aut tres horas impendat. *Vide Fill. tr.* 27. *c.* 1. *q.* 1. *n.* 105. »

Quæritur 1. quænam in hoc sit gravitas materiæ. Aliqui canonistæ *ap. Suar.* ut ajunt *Salm. loc. cit.* §. 1. *n.* 312. ponunt pro materia gravi tertiam partem diei; sed hæc opinio communiter rejicitur. Alii contrà nimis rigorosè ut *Azor, Bon. et Reg. ap. Croix n.* 594. ponunt unam horam, et hos impugnant *Suar. et Pal.* maximè, ut notat *Bus. cum Laym.* si labor non sit nimis fatigans. Alii ponunt pro materia gravi duas horas, ut *Ronc. c.* 3. *q.* 5. *r.* 5. *cum Sanch. Trull. et Salm. ibid. n.* 313. *cum Pal. Elbel n.* 395. *Holz. n.* 545. Et hanc *Spor., ac Mazz. cum March.* vocant communem sententiam. Idem sentit *Henno ap. Cont. Tourn. de* 3. *Dec. præc. art.* 1. *concl.* 1. *in fine quæres.* si labor sit valdè servilis, ut cædere lapides, fodere terram, etc. In aliis autem requirit tres horas. Alii verò, genericè loquendo, requirunt ad materiam gravem (et non improbabiliter) duas saltem, et aliquantulùm plùs, quàm duas horas, ut *Viva cum comm.* asserit, *et Dian. Gran. Henr. Bassæus, Leand. Vall. Ills. ap. Salm. ibid. n.* 312. *in fin. et ap. Croix d. l. cum Tamb. cap.* 3. §. 2. *n.* 1. qui dicit, esse hanc sententiam nostrâ ætate jam receptam. Alii ut *March. et Gob. ap. Croix ib.* requirunt tres horas, (1) quod *Viva et Mazzott.* etiam admittunt, si aliqualis necessitas, vel alia causa concurreret, per se sola non sufficiens ad excusandum. *Bus.*, pariter *cum Fill.* ait, durum esse damnare peccati mortalis laborem duarum, vel trium hora-

(1) « Sed hæc opinio, inquit *S. Alphonsus in Hom. Ap. tr.* 6. *n.* 25. est » nimis laxa. »

Edit.

rum. Consentit *Croix*, *lib. 3. p. 1. n.* 594. et concludit, quòd communior, et probabilior nunc est sententia, non esse mortale, nisi laboretur saltem multùm ultra duas horas, putà duas horas cum dimidia.

306. — Quæritur 2. an peccet graviter, qui die festo mandat sex famulis, ut laborent per horam, *Coninch. in Clypeo tom.* 3. *art.* 5. affirmat, et pariter non negat *Arsdek*, cujus opinionem dicit probabiliorem *Croix c.* 581. casu, quo dominus mandat, ut laborent successivè, nam, si eodem tempore, consentiunt omnes cum *Sanch. Bon. Trull. etc. ibid. n.* 580. non esse mortale. Cæterùm probabilior et longè communior est sententia, quòd in utroque casu non est mortale, ut *Viva art. 2. n. 11. cum Bon. Sanch. dec. l. 1. c. 4. n. 12. Ronc. c. 3. q. 5. in fine; et Salm. ibid. n.* 317. *cum Trull. Dian. Pasq.* Ratio, quia opera famulorum non uniuntur in unum: nequit autem dominus peccare magis, quàm ipsi famuli, qui tantùm leviter in hoc peccarent, cùm leviter tantùm unusquisque deficeret ab obligatione vacandi Deo. Secùs certò esset, si dominus uni famulo mandaret pluries laborare in die festo usque ad materiam gravem.

307. — « In forensibus autem, et judicialibus materiæ » quantitatem non ex quantitate temporis, sed qualitate ope- » ris desumendam, monet *Escob. E. 5. c. 3. n. 14. ex Palao* » *lib. 1. tract. 9. d. 2. p. 3. n. 4.* Sic grave peccatum esse » asserit venditionem rei magni momenti, cum magna solem- » nitate, licèt brevi tempore fieret. Quod intellige (secundùm » prædicta) nisi consuetudo, vel necessitas excuset. » (*Vide dicta n.* 286. *in fine.*)

DUBIUM III.

Quæ opera diebus festis præcipiantur?

308 *Quomodo præcipiatur diebus festis auditio concionis, et missæ? Et parochis concionari?* Remissivè ad n. 269.
309 *An satisfaciat recitans sub missa officium, etc. An inserviens missæ?*
310 *Quænam omissio sit gravis in audiendo Sacro?*
311 *An liceat audire successivè duas missas dimidias?*
312 *E quo loco possit audiri missa?*

313 ***An in audienda missa requiratur attentio interna?***
314 ***An satisfaciat confitens peccata tempore missæ?***
315 ***An extasim patiens?***
316 ***An dormitans?***
317 ***An confabulans, se vertens, aut calceans, aut deambulans, aut colligens eleëmosynas, canens, etc?***
318 ***In qua Ecclesia audienda sit missa?***
319 ***Quinam satisfaciant audiendo missam in oratoriis privatis? An satisfaciant audientes in littore, aut castris?***

508. — « Resp. præcipitur 1. Auditio concionis, non tamen sub mortali, nisi quatenùs quisque tenetur discere » necessaria ad salutem. *Vide Trid. sess. 24. cap. 4. de reform.* » *Fill. hìc c. 8. Bon. t. 1. d. 5. qu. 1. p. 2. n. 27. Suar. etc.* » Dixi, *nisi quatenùs, etc.* quia homines rudiores, ignorantes præcipua mysteria fidei, ea præsertim, quæ sub gravi » obligatione eos scire tenêri dictum est supra *l. 3. tr. 1. c.* » 1. tenentur lege charitatis (si aliàs ea commodè addiscere » non possint) sub gravi peccato concioni, vel potiùs catechesi » interesse. *Bon. d. 2. in præc. 2. n.* 28. addens, eo casu concionem etiam missæ præferendam esse. *Trull. l. 1. c. 1. d.* » *4. n. 12. Fag. etc.* » (*Quando autem Episcopi teneantur concionem facere*, *vide dicta n. 269. v. Hìc obiter*) « Præcipitur 2. speciali præcepto, obligante sub mortali, audire » missam, hoc est morali, et humanâ assistentiâ, sive præsentiâ ei interesse. Est communis ex *cap. Omnes fideles, et ex c. Missas, de consecrat. dist. 1. contra Ang.* » *et Rosellam,* qui semel, vel iterùm negligere, dicunt » esse veniale. » (*Est prætereà damnata hæc propositio ab Innocent. XI. propositione* 52.) « Obligat hoc præceptum » omnibus festis omnes baptizatos usum rationis habentes: » non autem infantes, amentes, vel catechumenos. Ratio » primæ partis est, quia est universale. Ratio secundæ est, » quia assistentiam humanam habêre non possunt. Ratio tertiæ » est, quia non sunt Ecclesiæ subjecti. *C. Lugo d. 22. sect. 1.* » *et 2. ex Navar. Sanch. et Coninch.*

Unde resolves:

« 1. Non est obligatio audiendi concionem in parochia propria: tùm quia DD. multi nullum hac de re præceptum

» agnoscunt, cùm *Trid. sess.* 24. *c.* 4. *de ref.* dicat, *teneri*, » *ubi commodè id fieri potest;* tùm quia, si qua obligatio » fuit, ei derogatum est per privilegia Regularium, et gene- » ralem consuetudinem contrariam. *Suarez de rel. l.* 2. » *cap.* 16. *Azor, Navar. Cened. Zerol, p.* 1. *verb. Præd. Trull.* » *l.* 2. *c.* 1. *d.* 4. *Vide Barb. in Trid. sess.* 24. *c.* 4. Imò fra- » tres Prædicatores, et Minores, et qui cum ipsis privilegiis » communicant, concionantes in suis Ecclesiis quovis anni » tempore, possunt auditoribus suis concedere 18 annos, et » 220 dies indulgent. nomine Papæ. *Dian. p.* 4. *t.* 4. *r.* 22. » *ex Rodriq. etc.* » (*Vide dicta suprà n.* 269. *et dicenda apud. Bus. n.* 323.)

» 2. Non est obligatio audiendi missam feriâ quintâ et » sextâ, et sabbato majoris Hebdomadæ, neque diebus Ro- » gationum. *Azor, Henriq. Suar. d.* 88. *sect.* 5.

» 3. In die Nativitatis Christi tantùm tenêris audire unam » missam. *Nav. Suar. Fill.*

309. — » 4. Satisfacit, qui recitat sub missa (ex obligatione) » Horas canonicas, vel pœnitentiam injunctam in confessione, » ut contra *Caj. Syl. Ang. Armill.* docent *Suar. Sa*, *Rodriq.* » *Fill. etc.* Ratio est, quia duobus præceptis potest simul » satisfieri, » (*Idem sentiunt Spor. c.* 4. *n.* 16. *Elbel n.* 339. *Salm. tr.* 5. *de Sacrif. missæ. c.* 6. *punct.* 2. *n.* 20. *cum Pal. Bon. Sanch. et communissima*) « ut videre est *suprà lib.* 1. » *n.* 164. Idem de eo, qui confitetur tempore missæ, » affirmat *Regin. l.* 19. *n.* 14. dummodò intentionem habue- » rit audiendi missam. Negat autem *Suar. d.* 88. *sect.* 6. *Azor.* » *c.* 7. *q.* 6. *Gordonus*, *Card. Lug. l. c.* si quidem possit » differre confessionem, nec adsit necessitas præcepti confes- » sionis. Idem dicit *Bon. disp.* 4. *art. ult. p.* 1. Ubi contra- » riam praxim quorumdam excusat, vel ob necessitatem com- » municandi, vel intentionem audiendi missam aliam, vel » denique ob bonam fidem. » (*Vide infrà n.* 314.)

» 5. Satisfaciunt etiam inservientes missæ, si recedant, » allaturi necessaria, v. gr. vinum, hostiam, thus, etc. quia » cùm hæc ordinentur ad officium, non censentur abesse, » dummodò non recedant ab Ecclesia, vel saltem non longè. » *Vide Bon.* » (*Ita etiam Lugo disp.* 22. *sect.* 1. *n.* 24. *et Salm. ibid. n.* 21. *cum Sa, Nav. Sylv. Dic. etc. Et sic tenendum cum Elbel num.* 336. *Pal. et Bon. si sit per breve tempus, vel*

non exeatur ab Ecclesia contra Dic. Leand. et Dian. apud Salm. dict. n. 21.)

310. — « 6. Peccat, qui non audit integram missam ; et quidem venialiter, si omittatur parva pars : mortaliter, si notabilis, v. gr. media vel tertia pars. *Laym.* tamen, et alii » durum putant, mortalis damnare eum, qui ab offertorio » usque ad finem adsit. Additque, communiter excusari à » mortali, qui audiunt à principio epistolæ, vel, secundùm » alios, evangelii usque ad finem ; vel ab initio usque ad communionem. *Vide Bonac. l.* 1. *d.* 4. *q. ult. Card. Lugo d.* 22. » *sect.* 1. *n.* 3. »

Quær. 1. quænam omissio in audiendo Sacro sit peccatum grave? Diversæ sunt sententiæ.

Prima dicit, esse grave omittere ab initio usque ad epistolam exclusivè ; ita *Tol. Bon. Nav. Torr. ap. Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 665.

Secunda dicit, esse grave, si omittatur inclusivè usque ad epistolam, ita tenent *Viva quæst.* 9. *art.* 3. *n.* 2. *Croix et Salm. de miss. Sacrif. c.* 6. *punct.* 1. *n.* 2. *cum Sot. Suar. Tab. Azor, Fag. Con. Henr. Dic. etc. cum communiori*, ut asserunt *Salm.*

Tertia sententia dicit, non esse grave, si omittatur ab initio usque ad evangelium inclusivè, modò audiatur usque ad ultimum evangelium. Ita *Dicast. Pal. Lug. Tamb. Sa, apud Salm. ibid. et Croix.* Et probabilem hanc censent *Holzm. de* 3. *præc. n.* 525. *Elbel n.* 258. *et apud Salm. loc. cit. Suar. Azor, Bonac. Laym. Henr. Rodr. etc.* Etiamsi omittatur *Credo* ut *Lug. Henr. Burgh. apud Croix loc. cit.* quia *Credo* non est pars regularis. Hinc dicunt non peccare graviter, qui veniat ante offertorium, ex quo, teste *Isidoro*, olim missa incipiebat. Secunda sententia mihi est probabilior ; sed hanc ultimam (rectè dicunt *Salm. ibid.*) quis neget esse probabilem in re, quæ pendet ab æstimatione hominum, cùm sit fulcita tot et talibus auctoribus? (1)

Qui autem omittit omnia post sumptionem, non peccat gra-

(1) *In Hom. Ap. tr.* 6. *n.* 33. « Quæritur quæ sit parva materia in præcepto » audiendi sacrum? Alii putant esse parvam materiam omittere usque ad » evangelium exclusivè; multi inclusivè... etiamsi omitteretur *Credo*. Prima » sententia est communior et probabilior, sed secundam non puto improbabilem. » *Edit.*

viter, est commune cum *Croix n.* 666. Neque si omittat omnia ante epistolam simul, et omnia post sumptionem, ut *Suar. Ills. Fag. apud Croix*. Quid si omitteret etiam epistolam? *Baun. et Lamas* etiam excusant; sed contradicunt *Pal. Suar. Con. etc. communiùs ap. Croix*. Omittere autem solum offertorium sive ante, sive post consecrationem, non est grave, ait *Pasq. apud Croix n.* 667.

Quoad canonem autem, certum est minorem omissionem esse grave. Quare grave quidem est omissio consecrationis, et sumptionis simul, ut communiter *ap. Salm. tr. et punct. cit. n.* 3. *et Croix d. n.* 667. Item si omittatur à consecratione usque ad *Pater noster* exclusivè. *Salm. ibid. Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 667. *Leand. et alii apud Croix*. Sed dubitatur, an omittere tantùm communionem, vel consecrationem sit grave? Affirmant ex communiori *Reg. Bon. Con. Avers. etc. cum Croix ib. Ronc. c.* 2. *q.* 1. *Pal. de Euch. p.* 16. *n.* 6. *Holzm. c.* 1. *n.* 52. *Salm. ibid. n.* 4. Imò *Pasq.* dicit, esse grave, etsi una consecratio omittatur, quia probabiliùs sacrificium in consecratione consistit. Alii tamen, ut *Lugo de Euch. d.* 22. *n.* 4. *Tamb. l.* 6. *c.* 2. §. 1. *n.* 3. *Diana p.* 5. *t.* 13. *r.* 61. *Escob. d.* 17. *num.* 126. à gravi excusant, etiamsi tota consecratio omittatur; cùm satis non constat, utrùm essentia sacrificii sit verè in sumptione, vel consecratione; et probabile putet *Elbel n.* 358. *cum Suar. Hurt. Fag. Burghaber, etc.* valdèque adhærent *Spor. Viva, Laym. et Mazz.* Prima sententia videtur probabilior, quia (ut ajunt *Salm. loc. cit. et Holzm.*) licèt non constet, an essentia sacrificii consistat in consecratione, vel sumptione, constat tamen, utramque ad integritatem substantialem missæ pertinêre. At, quia contrà non constat, an Ecclesia præcipiat sub gravi audientibus utrique parti interesse, ideò secunda sententia non videtur improbabilis. In die autem Parasceve non est obligatio audiendi missam, si in eo occurrat festum Annuntiationis, ut ait *Mazzot. de* 3. *præcept. c.* 3. §. 1. *cum communi, contra Vasquez.*

Quæritur 2. an, qui veniret ante consecrationem, nec posset aliam missam audire, teneatur saltem illam partem audire? Negat *Sancius;* at omninò affirmandum cum *Sanch. dec. l.* 1. *c.* 19. *n.* 6. *Salm. de Sacrific. miss. c.* 1. *punct.* 1. *n.* 13. *cum Lug. Suar. et communi*, quia remanent ea, in quibus consistit sacrificium. Sed si veniret post consecrationem, tunc

eum non teneri reliqua audire dicunt *Henr. et alii ap. Salm. ib.* juxta dicenda *de Sacr. miss. l.* 6. *n.* 305. ubi dicemus, valdè probabiliter essentiam sacrificii in sola consecratione specierum consistere. Sed contradicit *Cont. Tourn. de* 3. *Decal. præc. art.* 2. *sect.* 1. *Colliges* 3. inquiens, obligationem missæ se habere instar officii, quod recitari debet in parte, si nequit integrè. Sed hoc non suadet, quia in officio præcipitur oratio; unde qui nequit integræ orationi satisfacere, tenetur parti, cui potest; sed, ubi deficit essentia missæ, cessat omninò obligatio, cùm præceptum sit de audienda missa, non autem de audienda ejus parte, quæ non est missa. Cæterùm sententia hæc affirmativa est valdè probabilis, et in praxi tenenda (ut ait *P. Zachar. l.* 3. *p.* 1. *n.* 668.) ex alia ratione, scilicet, quia audiri potest pars notabilis cæremoniæ sacræ ab Ecclesia præceptæ.

Quæritur 3. an omittens levem partem missæ, teneatur supplêre, si possit? Negat *Fill.* quia, si omisit cum causa, tunc non peccavit; si sine causa, tunc jam veniale commisit. Sed probabiliùs contradicunt *Salm. ibid. n.* 15. *cum Leand.* quia, cùm potest, tenetur missam integram audire.

311. — « 7. Non peccat, saltem mortaliter, qui à duobus » sacerdotibus successivè duas dimidias missas audit, ut habet » *Nav. c.* 21. *Sa, Sot. Henr. Dian. t.* 1. *tr.* 3. *r.* 18. *Bon.* » *d.* 4. *q. ult. punct.* 11. *n.* 13. *Hurt. contra Suar. Conc. Eug.* » quia audit integram missam. Ob quam causam est pro» babile, » (*nunc improbabile, ob damnatam ab Innoc. XI. propos.* 53.) « etsi simul audiat, ut habent *Bon. l. c. Hurt. et* » *Dian. contra Regin. Conc. Card. Lugo*, etc. quorum sen» tentia videtur probabilior. »

Quæritur igitur, an satisfaciat præcepto missæ audiens duas illius dimidias partes successivè à duobus sacerdotibus? Ad hoc prænotanda est propositio 53. damnata ab *Inn. XI.* quæ dicebat: *Satisfacit præcepto Ecclesiæ de audiendo Sacro, qui ejus duas partes, imò quatuor simul à diversis celebrantibus audit.* Sed dubium est si audiat successivè?

Prima sententia, quam tenent *Nav. c.* 22. *n.* 2. *Sa v. Missæ auditio n.* 2. *Laym. c.* 3. *in fine, Cabass. t.* 1. *l.* 2. *c.* 32. *n.* 5. *P. Zachar. l.* 3. *p.* 1. *n.* 611. *March. tr.* 4. *tit.* 2. *qu.* 1. *d.* 2. *item Sot. Bon. Pal. etc. ap. Salm. de Sacr. miss. c.* 6. *n.* 7. *Card. ap. Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 611. et probabilem putant *Salm. et Croix ll. cc. Viva de* 3. *præc. quæst.* 9. *art.*

3. *n.* 1. *cum Diana*, *Pasqual. et Tamb. de* 3. *præc. cap.* 2. *num.* 10. *Mazzot. c.* 3. §. 1. affirmat, satisfacere, etiamsi audiat duas partes dimidias inverso ordine, et etiam cum aliqua interpositione temporis, nimirùm horæ, ut sentit *Mazzotta.* Ratio hujus sententiæ, tùm quia auditio tunc benè terminatur ad unam missam integram, si non physicè, saltem moraliter; tùm quia, cùm Christus sit principalis offerens missæ, jam illæ duæ partes ab ipso integrantur; tum quia illæ duæ medietates, licèt non sufficiant ad unitatem sacrificii, sufficiunt tamen ad unitatem obsequii ab Ecclesia præcepti, cùm jam præstetur assistentia partibus sacrificium componentibus. Hanc sententiam dicimus non esse satis probabilem. Si quis autem audiat missam ab uno sacerdote usque ad consecrationem exclusivè, et ab altero à consecratione usque ad finem, putamus probabilem. Si verò audiat ab uno usque ad consecrationem inclusivè, et ab altero usque ad finem, probabiliorem censemus *secundam sententiam* quòd non satisfaciat, ut tenent *Suarez de festis sect.* 2. *Cont. Tourn. de* 3. *Decal. præc. art.* 2. *sect.* 1. *Coll.* 5. *Spor. de* 3. *præcep. c.* 4. *n.* 23. *Tamb. d. n.* 10. *Lugo disp.* 22. *n.* 8. *cum Azor et Coninch.* Ratio potissima, quia Ecclesia præscribit audire, et assistere missæ, quæ sit unum integrum sacrificium; sed, sicut non dicitur unum sacrificium illa missa, quæ ab uno sacerdote celebratur usque ad consecrationem, et ab altero usque ad finem; ita nec dici debet assistere uni sacrificio, qui duas missæ dimidias partes à diversis sacerdotibus audit.

Nec obstat dicere 1. ut ait *Viva*, quòd, si dicatur missa ab uno, et, eo deficiente, ab altero perficiatur, unum dicitur sacrificium; nam respondetur, tunc verè unum sacrificium perfici, sed aliter res se habet in casu nostro, ubi duæ dimidiæ partes minimè unum sacrificium integrant. Non obstat 2. dicere cum *Croix*, quòd, cùm Christus sit principalis offerens, benè ex illis duabus partibus unum conficitur sacrificium; quia respondetur, quòd, licèt Christus in illis duabus missis sit unus offerens, tamen quia Christus tunc bis offertur, ideò non jam conficitur unum sacrificium, sed verè sunt duo sacrificia diversa, quibus assistens quis per dimidias partes, non potest dici, quòd uni sacrificio assistat, sed duobus sacrificiis imperfectis. Cæterùm omnes conveniunt, et dicunt, quòd, qui sine justa causa duas medias missas sic audiret,

nullò modo excusaretur saltem à peccato veniali, ut ajunt *Salm. Viva et alii communiter.*

312. — « 8. Non satisfacit, qui sub Sacro dormit, » (*Vide infrà n.* 316.) « pingit, docet; vel qui est post murum, aut » aliam rem, tali loco, unde nihil audiri, videri, vel notari » possit, quid fiat; quia non censetur moraliter præsens. » Satisfacit tamen surdus, cæcus, et quicumque (licèt sit post » ostium, aut columnam, vel in fenestra, vel procul à » templo) ita est præsens, ut ex signis externis colligere » possit, quid à celebrante agatur, spectatâ loci naturâ » (etiamsi per accidens nihil audiat, videat aut intelligat), » sitque pars per moralem conjunctionem ejus multitudinis, » quæ dicitur præsens, et est in conspectu altaris. *Bon.* » *loc. cit.* »

Idem, quod *Bus.* asserit, docent *Lug. Reg. Dic. Leand. Bord. ap. Salm. de Sacr. missæ. c.* 6. *punct.* 2. *n.* 23. Sufficit enim audire missam in choro post altare, vel per fenestram, quæ fert in templum, etsi non cernatur sacerdos; modò per alios assistens advertere possit, quid fiat. Ita *Croix n.* 641. *et Mazzot. l. c.* qui subdit, benè posse audiri missam post altare, et etiam post parietem, aut columnam, modò assistens uniatur aliis audientibus. Et adhuc è loco extra templum, si junctus sit multitudini protensæ usque ad altare; ut admittunt etiam *Croix n.* 642. *et Elbel n.* 334. *cum communi.* Dicit autem *Mazz.* non satisfacere eum, qui in magna basilica esset in aliqua capella, et in altera distantissima fieret Sacrum, sed hoc non videtur probabile, si is benè possit respicere celebrantem, et quid agat; quisque enim, qui adest in templo, quamvis procul ab altari, satis præstat missæ moralem assistentiam, ut benè ait *Spor. de* 3. *præc. c.* 4. *n.* 8.

An autem possit audiri missa ab eo, qui è domo sua, interjectâ viâ, respicit altare? Affirmant *Sporer n.* 9. *et* 211. *ac Lug. Dic. Gob. etc. apud Croix n.* 643. Idque non improbabiliter admittunt *Mazzotta l. c. et Elbel n.* 335. *cum Escobar* et pluribus, si distantia sit parva; quia ille jam satis moraliter assistit. Et huic non dissentit *Continuatur Tournely loc. cit. concl* 2. *num.* 3. Dicunt autem *Lugo et Escob.* non obstare distantiam 30 passuum. Sed *Tamb. et Gobat. apud Croix ib.* non admittunt.

313. — « 9. Audiens debet esse attentus, saltem virtuali-

» teret in confuso; ut aliquo modo advertat, quid fiat. Hinc,
» si quis nunc attendat, nunc fabuletur, ut tamen semper
» advertere possit, quid fiat, licèt peccet irreverentiâ, non
» tamen damnandus est mortalis. Imò *Con.* 5. *p. q.* 83. *cum*
» *Sylv. Rosel. et Med.* docet, eum satisfacere, qui voluntariè
» toto Sacro est distractus, modò sibi sit præsens, et cum
» reverentia externa assistat. Quod probabile esse docet *Laym.*
» *contra Suar. Bon. et alios. Vide Con. l. c. et Card. Lug. n.*
» 26. et 27. Plura de tota hac materia vide suprà *l.* 1. *n.* 163.
» *et* 165. »

Circa debitam attentionem ad missam, quæritur 1. an ad satisfaciendum præcepto missæ requiratur etiam attentio interna? Adest duplex sententia.

Prima negat, quia Ecclesia actus internos non præcipit; itaque sufficit assistere attentione externâ morali, ita ut possimus testari, quæ fiunt. Ita *Lugo de Euchar. d.* 22. *s.* 2. *n.* 71. *et Con: Dic. Pell. Henr. Sylv. Med. Hurt. et alii multi ap. Salm. de Sacr. miss. c.* 6. *punct.* 4. *n.* 38. et probabilem vocant *Laym. Less. Mazz. c.* 3. §. 1. *Zachar. l.* 3. *p.* 1. *n.* 658. (cum communi, ut asscrit) *ac Spor. n.* 18. *etc.*

Secunda tamen *sententia* communior et probabilior, quam tenent *S. Th. in* 4. *d.* 15. *q.* 4. *art.* 2. *quæst.* 4. *Elbel n.* 335. *Sporer n.* 14. *Laym. Bon. Dian. et alii cum Salm. d. c.* 6. *n.* 59. affirmat, requiri attentionem internam; quia Ecclesia, licèt non possit præcipere directè actus internos, potest tamen indirectè. Juxta autem sententiam hanc sufficit (ut dicunt *Salm. ibid. n.* 41. *cum Caj. Sot. Suar. Nav. l. c. n.* 40.) ad satisfaciendum, sicut in officio, attentio virtualis, scilicet, quòd quis sub initio habeat intentionem attendendi, et illam non mutet; nam, si posteà distrahatur, etiam advertenter, sed non advertat, se distrahi à missa, vel ab officio; etiam satisfacit: quia iste, licèt voluntariè se distrahat, non tamen distrahitur voluntariè à missa. Ita *Salm. ibid. n.* 42. *cum Caj. Sot. Suar. Nav. et Sanch. cum pluribus.* Attentio autem sufficiens ad missam duplex est: 1. Ad verba et actiones celebrantis, animo colendi Deum. 2. Ad mysteria, vel ad Deum, scilicet, ad contemplanda ejus attributa, amorem, etc. modò attendatur ad principaliores partes missæ, et præcipuè ad consecrationem, et sumptionem; at post factum, benè advertit *Elbel n.* 337. *cum Tamb. et Sporer n.* 16. quòd nemo anxius

esse debet ob scrupulum hujus attentionis non præstitæ, quia sufficit habuisse intentionem generalem colendi Deum.

Cæterùm, primam sententiam, quam *Croix l. 4. n.* 1541. vocat, spectatâ ratione, probabiliorem, et *l.* 3. *p.* 1. *n.* 658. vocat communem, negari non potest, esse satis probabilem, juxta dicenda de *Hor. canon. lib.* 5. *n.* 177. Et à fortiori quoad missam audiendam, cui sufficit præstare assistentiam moralem, ut dicunt *AA. citati cum Renzi de* 3. *præc. c.* 3. *q.* 5. quin expressè requiratur oratio. Saltem (dico), stante auctoritate tot tantorumque DD. hanc sententiam tuentium, sat dubia videtur Ecclesiæ lex (ab AA. contrariis supposita) quæ etiam ad attentionem internam, ac ad orationem audientes obliget, cùm plures graves DD. ut *Less. Suar. Med. etc.* doceant ad missam audiendam non esse opus orare, sed tantùm intendere Deum colere. Hinc *Croix l.* 6. *p.* 2. *n.* 1740. ponit contrariam inter sententias rigidas, periculosas in praxi, ratione scrupulorum, quibus illa semper est obnoxia. Intelligitur tamen, nisi distractio sit talis, ut audiens nullo modo attendat ad missam, ut notat *l.* 3. *p.* 1. *num.* 659.

314. — Quæritur 2. an satisfaciat, qui tempore missæ peccata confitetur? Resp. negativè cum sententia communi, quam tenent *Cont. Tourn. de* 3. *Dec. præc. art.* 2. *sect.* 1. *concl.* 2. *cum Tab. et Pontas, Salm. de Sacr. miss. c.* 6. *punct.* 4. *n.* 46. *Tamb. de* 1. *præc. c.* 5. *n.* 25. *Escob. c.* 9. *n.* 183. *Bon. de Euch. q. ult. p.* 11. *n.* 26. (qui à contraria sententia se retractavit) *Holzm. de* 3. *præc. c.* 1. *n.* 527. (qui oppositam vocat improbabilem) item cum aliis *Lugo de Euch. d.* 22. *n.* 22. qui docet, hanc nostram omninò tenendam. Utuntur autem diversis rationibus; *Bon.* enim et *Bassœus* negant, quia non oraret; sed huic obstat id, quod docent *Suar. Less. Med. Gob. ap. Croix n.* 634. ut mox suprà diximus, scilicet, quòd sufficiat audire missam colendo Deum, pro quo cultu oratio non est absolutè necessaria. Meliùs *Tamb. Dic. Pas. etc.* negant, quia nec externa præstaretur attentio, dum confitens tunc adesset ut reus, non jam ut offerens sacrificium cum sacerdote.

Secunda verò *sententia* affirmat, eum satisfacere, si peccata confitens aliquo modo attenderet simul ad missam. Hanc tenent *Pal. tr.* 22. *punct.* 16. *n.* 4. *cum Reg. et Molf. Gob. tr.* 5. *n.* 258. *Less. Cons. mor. v. Missa, cas.* 2. (sed *Less.* requirit, ut audiatur saltem bona pars Sacri ante confessionem) item *Hurt.*

de resid. p. 1. r. 8. n. 26. et probabilem putant *Croix l. 3. p. 1. n. 655. Zachar. l. 3. p. 1. n. 655. et Elbel de 3. præc. n. 545. cum Pichler ac Pell.* Ratio, quia talis benè assisteret moraliter, dum pia actione confessionis satis Deum directè coleret. Item (dicunt *Gob. et Elbel*) confessio facta sacerdoti est, acsi fieret Christo; quis autem negabit, confitentem Christo peccata sua, missæ non satisfacere? Et idem dicunt *Elbel n. 542. Zach. n. 656.* (cum communi, ut asserit) *et Pal. ac Gob. apud Croix n. 656.* de sacerdote excipiente confessiones. Hæc *secunda sententia* non videtur omninò probabilitate destituta, et olim probabilem ipsemet censui; sed quia postmodum observavi eam à pluribus gravibus DD. rejici, modò non audeo probabilem dicere. Absolutè autem illam tenet, et consulit *Croix l. c. cum Less.* casu, quo obligati ad missam essent famuli, qui aliter non confiterentur; tunc enim (ut ait) saltem præsumitur, quòd Ecclesia consentiat. *Vide dicenda n. 332. v. Non excusatur.* Commune verò est, quòd satisfacit, qui inter missam examinat suam conscientiam; sicut qui legit librum spiritualem; nisi legeret historiam sacram animo discendi stylum, (1) ut *Suar. Croix. n. 654. etc.* Sicut etiam celebrans potest audire missam alienam, ut probabiliùs putant *Croix n. 657. Zachar. n. 657. et Spor. n. 16.* quia hic, dum celebrat, jam orat.

515. — Quæritur 3. an satisfaciat præcepto, qui, dum Sacrum audit, extasim patitur? Negant *Lug. Tor. Lean. apud Salm. Lug. de Euch. d. 22. n. 19.* item *Torre c. 1. n. 205.* quia tunc, cùm sit alienatus ab usu sensuum non assistit præsentià humanà, et morali. Sed eum satisfacere affirmant *Salm. ex n. 206. cum Suar. Trull. Led. et aliis;* quia tunc adest attentio ad Deum, quæ perfectior est præ aliis, ut communiter docent *DD. cum S. Th. 2. 2. q. 83. n. 13.* Utraque est probabilis. Sed probabilior est secunda cum *Cont. Tourn. de 3 Decal. præcepto, art. 2. sect. 1. concl. 2.* quia in extasi non amittitur liberum arbitrium, ut docet *D. Th. 1. 2. q. 113. art. 3. ad 2.*

516. — Quæritur 4. an dormitans inter auditionem Sacri, vel recitationem officii, satisfaciat? Respondetur *cum Sanch.*

(1) « Cæterùm communiter admittunt, quòd satisfacit missæ, qui conscientiam examinat, vel confitetur, aut aliquem librum spiritualem legit (non » autem historiarum licèt spiritualium). » *Ex Hom. Ap. tr. 6. n. 29.*

Edit.

Cons. lib. 7. c. 2. d. 33. Nav. et Salm. tr. 5. c. 6. punct. 4. n. 48. quòd si post debitam intentionem audiat Sacrum, vel recitet Horas eâ attentione, quâ saltem advertat, se non omittere audire, vel dicere ullum verbum, licèt vexatus à somno non attendat ad significationem, satisfacit, et saltem non peccat graviter.

517. — Quæritur 3. an satisfaciat, qui audit Sacrum confabulando? *Bus.* hic affirmat, si confabulatio eum non impediat quominùs advertat, saltem in confuso, quid fiat. Sed veriùs contradicunt *Salm. ibid. n. 50. cum Suar. Dicast. et Fill.* et eis adhærent *Laym. Bon. Trull. cum Sot. Med. et aliis apud Croix n. 653. in fin.* qui dicunt, eum non satisfacere, si confabulatio esset per magnam missæ partem, et de re seria; secùs si esset per parvam partem, vel discontinuatim de re levi, quæ omnem attentionem non impediret: et sic sentit etiam *Elbel n. 343.* Sed huic ultimo neque omninò acquiesco; dum confabulatio etiam de re levi potest impedire attentionem externam.

Qui autem, dum audit missam, se vestit, aut calceat, probabiliter satisfacit, ut dicunt *Dic. Leand. Nav. Caj. Bon. etc. cum Salm. ibid. n. 52.* Qui tamen deambularet audiendo missam, dubitat *Bon.* an peccet graviter; sed dicunt benè satisfacere *Dic. Gob. cum aliis apud Croix n. 652.* Qui autem magnam Sacri partem insumit in colligendis eleëmosynis, à pluribus excusatur, si sit in Ecclesia parva, secùs in magna: ita *Henr. cum aliis apud Salm. dict. n. 52.* Sed *Lessius apud Croix dict. n. 652* indistinctè eos excusat, si simul attendant ad missam: et verè talis distractio non videtur esse incompossibilis. Musici, organœdi, et alii etiam satisfaciunt, si dum canunt, vel pulsant instrumenta, simul ad missam attendant; dum id etiam refertur ad eumdem Dei cultum, ut *Croix d. n. 652. et Spor. n. 16.*

518. — « 10. Præceptum audiendæ missæ impletur quocumque loco, sive in parochiali, aut cathedrali, sive in regularium Ecclesia, sive in oratoriis privatis, sive extra Ecclesiam audiatur. Ratio est quia Ecclesia tantùm auditionem missæ præcipit, non autem locum: ergo quovis loco impletur. » (*Ita Salm. de Sacrif. missæ c. 6. punct. 1. n. 1. cum Lugo, Dic. etc. communiter. Sed quoad oratoria privata, vide n. seq. 319.*) « *Tol. l. 9. c. 7. Azor c. 6. Rodr. Nav.*

» *Fill. Nug. Suar. Conc. Bon. d.* 4. *q. ult. c.* 32. *n.* 4. *et*
» *plures.* Quæ doctrina, licèt certa satis sit, nihilominùs,
» quia post omnes suprà citatos auctores à quodam moderno,
» viro aliàs docto, in dubium vocatur, peculiari dubio exa-
» minanda est, ne cui (quia liber obvius est) scrupulus, aut
» conscientia nascatur erronea.»

Hìc operæ pretium est plura ad trutinam revocare circa privilegium oratorii privati : et ante omnia refert annotare verba Brevis pontificii, quo solet hujusmodi indultum concedi.

Clemens XIII. *Tibi N. N. diœcesis Neapolitanæ, qui (ut asseris) ex nobili genere procreatus existis, ut in privato domùs tuæ solitæ habitationis oratorio existente in civitate N. et diœcesi N. ad hoc decenter muro exstructo, et ornato, seu exstruendo et ornando, ab omnibus domesticis usibus libero, per Ordinarium loci priùs visitando, et approbando, de ipsius Ordinarii licentia, ejus arbitrio duratura, unam missam pro unoquoque die, dummodò in eadem domo celebrandi licentia, quæ adhuc duret, alteri concessa non fuerit, per quemcumque sacerdotem ab eodem Ordinario approbatum sæcularem, seu de superiorum suorum licentia regularem, sine tamen quorumcumque jurium parochialium præjudicio, ac Paschatis Resurrectionis, Pentecostes, et Nativitatis Domini nostri Jesu Christi, nec non aliis solemnioribus anni festis diebus exceptis, in tua, et natorum, ac familiæ tuæ, nec non hospitum tuorum nobilium præsentia celebrari facere liberè et licitè possis et valeas, indulgemus. Non obstantibus, etc. Volumus autem, quòd familiares, servitio tuo tempore dicto actu non necessarii, ibidem missæ hujusmodi interessentes, ab obligatione audiendi missam in Ecclesia diebus festis de præcepto minimè liberi censeantur.*

Oportet nunc unamquamque Indulti clausulam breviter ad examen ponere, ut difficultatibus occurratur.

Clausula I. *Tibi N. N. diœcesis Neapolitanæ.*

Hìc quæritur : an privilegiatus, transferendo domicilium in aliam diœcesim, poterit ibi illo uti? Affirmant communissimè *Barbosa de jure ecclesiast. l.* 2. *c.* 8. *n.* 16. *Salas de leg. d.* 20. *sect.* 15. *num.* 123. *Pasqualig. de Sacrificio missæ qu.* 629. *Pellizzar. Man. t.* 2. *tr.* 8. *c.* 2. *sect.* 2. *n.* 152. *Tambur. Meth. celebr. miss. l.* 1. *c.* 6. §. 4. *n.* 2. *La Croix l.* 6. *p.* 2. *n.* 269. *cum Sylv. Bon. et Diana p.* 4. *tr.* 4. *r.* 208. *cum aliis pluribus.*

Ratio horum est, quia hoc privilegium est personale, cùm non conceditur loco, sed personæ ob illius nobilitatem: quapropter, sicut, cessante causâ privilegii, privilegium cessat, ita, perseverante ejus causâ, nempe nobilitate personæ, privilegium perseverat. Nec obstare dicebant illud, *Tibi N. N. diœcesis Neapolitanæ*, id enim non apponitur taxativè, sed tantùm demonstrativè, nimirùm, *Tibi*, *qui nunc es diœcesis Neapolitanæ*, et hoc, ne privilegium usurpari possit ab alio alterius diœcesis, qui fortè sit ejusdem nominis. Advertunt tamen præfati AA. quòd semper requiritur inspectio loci, ac approbatio ab Ordinario illius alterius diœcesis. Sed, his non obstantibus, sentio cum *P. Fortunato à Brixia de oratorio domest. p. 62. et P. Gattico n. 20. eod. tit. c. 22. ac Morella apud Dian. loc. cit.* quòd, translato domicilio in aliam diœcesim, privilegium cessat. Ratio, quia in exemplaribus hodiernis hujusmodi indulti nomen civitatis, et diœcesis non solùm applicatur personæ, nempe *Tibi diœcesis N.*, sed etiam ipsi oratorio, cùm ibi dicatur: *In privato domùs tuæ solitæ habitationis oratorio, in civitate N. existente*; et aliquando additur etiam nomen diœcesis; ergò, sicut limitatur privilegium circa personam, sic etiam circa locum. Et ideò puto auctores, pro prima opinione citatos, olim ferè communiter illam tenuisse, quia olim nomen diœcesis apponebatur tantùm personæ, non autem loco; sic enim habetur. in exemplari relato à *Tamb. loc. cit. n. 1. Tibi diœcesis N. ut in privato domùs tuæ solitæ habitationis oratorio ad hoc decenter muro exstructo*, *etc.* Sed hodiè, posito quòd nomen civitatis, aut etiam diœcesis apponitur adhuc loco, non dubitandum, quin non demonstrativè sed taxativè apponatur. Præterquam quòd, etiamsi hoc dubium esset, hujusmodi privilegium in dubio strictè est interpretandum. Scio *Tamb. in cit. §. 4. n. 31.* citando pro se *Pellizz.* mihi adversari, dicentem quòd tale indultum oratorii latè interpretari debeat, cùm sit privilegium principis, quo nulli præjudicium inducitur. Sed oppositum mihi verius apparet et *P. Fort. à Brixia l. c. c. 3. animadv. I. p. 91.* asserit, id commune esse apud omnes. Ratio, quia aliàs communiter docent *Sanchez de matr. l. 8. d. 1. n. 1. et 3. Bon. de privil. d. 1. q. 3. p. 7. §. 1. n. 5. Suar. de leg. l. 8. c. 27. n. 28. Salm. de privil. tract. 18. c. 1. punct. 6. n. 79. cum Palao, Laym. Bass. Tambur. et aliis*

4..

passim, quòd, licèt privilegia, prout sunt favorabilia, latè, imò latissimè sint interpretanda, tamen privilegia illa, quæ juri communi derogant (sicut est hoc) regulariter strictè interpretari debent; quia privilegium contra jus commune continet, et importat dispensationem, quæ semper est odiosa. Idque confirmatur ex *reg.* 15. *juris in* 6. ubi dicitur: *Quæ à jure communi exorbitant, nequaquam ad consequentiam sunt trahenda.* Dixi *regulariter;* nam excipiuntur aliqui casus, quos recensemus in *App. de privileg. posita in fine Operis; vide ibi n.* 7.

Dicunt autem *Pignatellus et Pasqualigus*, posse dominum, etiamsi per breve tempus maneret ruri, uti ibi privilegio oratorii, cùm privilegium hoc sit personale. Sed etiam hoc negandum cum *Ronc. de Sacrif. missæ c. 5. q. 3. vers. Quarto*, juxta verba ut suprà relata indulti, ubi dicitur: *In privato domûs tuæ solitæ habitationis oratorio.* Domus autem rusticana, ubi per breve tempus dominus degit, nequit dici *solitæ habitationis.*

Clausula II. *Qui (ut asseris) de nobili genere procreatus existis.*

Primo loco hic advertendum cum *Tambur. Meth. cel. missæ l. 1. c. 6. §. 4. n. 5.* quòd, non verificatâ hâc conditione nobilitatis, omninò corruit hoc privilegium; quia ex communi doctrina tradita à *Sanch. de matr. l. 8. d. 21. n. 8.* cùm non verificatur conditio, quâ non existente, privilegium non concederetur, privilegium cessat, eò quòd conditio illa tunc requiritur ut causa finalis et principalis concessionis. Dicunt autem *Pignatell. Cons. 68. n. 100. et Pasqual. ac Clericat. ap. P. Fort. à Brixia in cit. Opusc. de orat. dom.* sufficere ad id quamcumque nobilitatem, sive ex genere, sive ex privilegio, sive ex dignitate, aut gradu, vel alio modo. Sed hoc negat præfatus *P. Fort. à Brixia*, dicens Pontificem principaliter ob nobilitatem movêri ad hoc privilegium alicui impertiendum, et ideò non præsumi, quòd velit illud participari ab eo, qui non sit realiter nobilis. De cætero ait *Tamb. loc. cit.* illum hic censêri nobilem, qui per aliquot generationes artem mechanicam non exercuerit. Hinc censeo, semper distinguenda esse loca; nam qui fortè nobilis æstimabitur in aliqua civitate, non æstimabitur talis in alia.

Clausula III. *Ut in privato domûs tuæ solitæ habita-*

licnis oratorio, in civitate N. existente, ad hoc decenter muro exstructo, ornato, ab omnibus domesticis usibus libero.

Nota 1. verba, *muro exstructo*. Dicunt hic *La Croix l. 6. part. 2. n. 266. et Tamb. loc. cit. n.* 8. non esse opus quatuor muris cum janua, qui oratorium ab aliis dividant locis, sed posse pro quarto muro aptari tapes, aut tela, quæ reseretur, vel claudatur, ad commoditatem audientium missam. Censet autem *P. Fortunatus à Brixia*, non sufficere amplos armarios intra cavitatem parietis, qui ligneâ tabulâ post absolutum sacrificium claudantur. Nulli dubium, quin hujusmodi oratoria decentiùs intra quatuor, vel saltem tres parietes in separato cubiculo construenda sint; sed ego novi præfatos armarios in usum esse Neapoli, novique, eos ab Archiepiscopo approbari. Et reverà hujusmodi oratoria sic formata non videntur juxta tenorem indulti, ut opponit *P. Font. à Brixia*, esse vetita, quia tabulæ laterales satis gerunt vices parietum; modò tamen altare ligneum ita sit parieti colligatum, ut non sit amovibile; juxta decretum S. C. Rituum emanatum die 3. Decemb. 1661. quo dictum fuit: *Habens indultum eligendi oratorium in propria domo, si quis voluerit ibi ædificare altare ligneum, non indiget facultate apostolica, dummodò altare ligneum cum sacro lapide parieti colligatum amovibile non sit, et altaris portatilis imaginem non præ se ferat.*

Nota 2. verbum, *ornato*. Omnes conveniunt, locum oratorii debêre ita esse constructum, ut diversus discernatur ab aliis ad profanos usus designatis, ut ex ornatu sacrum appareat: imò ait *Pasqualigus quæst.* 618. *n.* 3. quòd in his oratoriis splendidior requiratur ornatus, quàm in Ecclesiis, in quibus, cùm adsit locus jam permanenter divino cultui dicatus, per se locus venerationem sibi advocat; sed cùm id cesset in oratoriis privatis, ideò nitor ornatûs venerationem supplêre debet.

Nota 3. verba, *ab omnibus domesticis usibus libero*. Dicunt *Pasqual. de Sacr. miss. q.* 618, *et Tambur. l. c. n. 9. ex Sa verb. Ecclesia n.* 3. quòd, occurrente necessitate, sicut permittitur etiam in Ecclesia consecrata, comedere, dormire, et similia agere, tantò magis ea permittenda sint in oratorio, quod solum ad tempus est ad Sacrum usum deputatum. Addit *La Croix lib. 6. p. 2. n.* 266. quòd hujusmodi actiones, licèt absque necessitate fierent, non excedunt culpam venia-

lem, docent enim DD. apud *Bonac. et Suar. de relig. lib. 3. cap.* 5. quòd illæ, etiamsi fierent in Ecclesia consecrata, non sunt mortalia, nisi fierent constanter, et per modum habitûs, utendo Ecclesia vel oratorio tamquam quocumque loco profano. Quo tamen casu censet *Pasqual. cit. q.* 618. *n.* 8. *cum aliis*, locum effici ineptum, et ideò cessare privilegium; saltem, ait *Tamb. ex Castrop.*, tunc locum indigêre novâ approbatione Episcopi.

An autem sit illicitum supra tectum oratorii vel Ecclesiæ ponere lectos, aut alia profana exercêre? Negant *Roncaglia de Sacrif. miss. c.* 5. *qu.* 3. *v. Primo, in fine cum Pignatell. et Croix cit. n.* 266. *cum Quarti et Tamb. n.* 9. *vers. Illud, ex Sanch. l.* 1. *n.* 26. *et* Glossa *in cap unic. de consecratione Eccles. in* 6. dicentes, quod abstinêre ab his erit quidem de congruentia, non verò de præcepto; qui enim supra tectum Ecclesiæ dormit, extra Ecclesiam dormit. De cætero *S. Carolus Borromæus in concil.* 4. *Mediol.* prohibuit, ne supra Ecclesiam, capellam, aut oratorium, ubi missa peragitur, locus sit, in quo dormiatur, aut habitetur, aut quidquam profani fiat. Sed *P. Gattico c.* 23. *n.* 6. censet, quòd si alicubi aliter provideri nequeat ob angustiam domûs privilegiatæ, in hac re aliquid indulgendum sit.

Clausula IV. *Per Ordinarium loci priùs visitando et approbando; ac de ipsius Ordinarii licentia, ejus arbitrio duratura.*

Oratorium debet quidem ab Ordinario visitari, et approbari, ut aptetur in loco decenti, id verò non nisi semel et gratìs. Approbato autem oratorio, nequit deinde Ordinarius impedire, ne in eo celebretur, prout decisum refert *Barb. in Trident. sess.* 22. *Decr. de Observ. etc. n.* 19. Nomine *Ordinarii* veniunt tam vicarius generalis Episcopi, quàm capituli sede vacante, ex *Sanch. de matr. lib.* 3. *disp.* 29. *n.* 3. *et* 5. Potest autem Episcopus etiam alteri hanc visitandi facultatem committere, cùm hæc facultas officio Episcopali perpetuò sit annexa. *Sanch. ibid. d.* 31. *n.* 1. *et alii passim.*

Verba illa, *ac de ipsius Ordinarii licentia, ejus arbitrio duratura*, asserit *Tambur. n.* 15. non in omnibus indultis apponi, sed ubi apponuntur, si Ordinarius revocet licentiam, non potest quidem in oratorio celebrari, tantùm poterit ipse cogi, ut concedat, si neget injustè; *Tamb. cit. n.* 14. *et* 15. Advertit tamen idem auctor *n.* 16. *et Sanchez Consil. lib.* 7.

c. 1. dub. 55. num. 7. quòd verbum *arbitrio* differt à libera voluntate, undè ait, non posse Ordinarium hujusmodi licentiam revocare sine justa causa. Justâ causâ tamen existente, benè poterit celebrationem suspendere, et non solùm vi præfatæ clausulæ, sed etiam vi Tridentini ex citatò Decretò in *sess.* 22. *de Observ. etc.* ubi universè Episcopis, tamquam delegatis apostolicis, data est potestas statuendi aut prohibendi, quæ ipsis visa fuerint circa celebrationem missarum.

Clausula V. *Unam missam pro unoquoque die, dummodò in eadem domo celebrandi licentia, quæ adhuc duret, alteri concessa non fuerit.*

Nota, *unam missam, id est unicam*, ut declaravit (quidquid alii dixerint) *Bened. XIV.* in bulla *Magno; vide dicenda super hoc punctum lib.* 6. *n.* 359. *v. Notandum III.* Per verba autem *dummodò in eadem domo, etc.* etiamsi unus ex duobus dominis haberet proprium oratorium in sua habitatione separata (vulgò *appartamento*) ejusdem domûs, nulliter alter dominus privilegium impetraret.

Clausula VI. *Per quemcumque sacerdotem, ab eodem Ordinario approbatum sæcularem, seu de superiorum suorum licentia, regularem.*

Quidam auctor apud *Tamb. n.* 35. putavit, per hanc clausulam, sacerdotes indigêre speciali approbatione ad celebrandum in oratorio privato, sed rectè id negat *Tamb.*, quia passim sacerdotes solent, tantùm ex universali approbatione celebrandi, in prædictis oratoriis Sacra facere.

Clausula VII. *Sine tamen quorumcumque jurium parochialium præjudicio.*

Clausula hæc importat, ut celebrantes nequeant in privatis oratoriis annuntiare matrimonia, jejunia, et similia ad parochos spectantia. Importat etiam, ut non possint ministrare (quidquid dicat *Tamb.*) Eucharistiæ sacramentum, sicut expressè prohibuit *Bened. XIV.* in quadam Encyclica ad Episcopos Poloniæ; *vide dicenda l.* 6. *num.* 359. *in fine, vers. Quæres hic.* Sacramentum autem pœnitentiæ universè præscribitur in Rituali Romano à nemine posse ministrari domi, nisi ex rationabili causa.

Clausula VIII. *Paschatis Resurrectionis, Pentecostes, et Nativitatis Domini nostri Jesu Christi, nec non aliis solemnioribus festis diebus exceptis.*

Advertit *Tambur. n. 7. ex Gav. p. 4. tit. 10.* §. *Sciendum*, nomine *Paschatis*, et *Pentecostes* tantùm primum diem intelligi, in qua reverà solemnitas est. Quinam autem dies subintelligantur per τὸ *solemnioribus*, *vide lib. 6. n. 559. q. Ex quo deducitur* 1. ubi affertur decretum S. C. illos explicans.

Clausula IX. *In tua, et natorum, ac familiæ tuæ, nec non hospitum tuorum nobilium præsentia celebrari facere.*

Nomine *tua* omninò requiritur præsentia domini. Olim *Roncaglia de Sacr. missæ c. 5. q. 3. vers. Quinto, cum Barbosa* probabilem putavit opinionem, posse celebrari missam, assistente familiâ, quamvis dominus abesset, dicens particulam *ac* (*in tua præsentia, et natorum, ac familiæ*) intelligi pro *vel;* aliàs (ait) non sufficeret præsentia domini, si abesset familia. Sed hodie sancitum habemus à *Bened. XIV.* in decreto incipiente, *Cum duo nobiles* (vide constitutiones *Benedicti XIV.* in extensum relatas *in fine hujus Operis*, *De Romanorum Pontificum Decretis part. 2. c. 2. decret. 5.*) non posse celebrari in privato oratorio, nisi actu intersit aliqua persona ex iis, quibus indultum principaliter concessum et directum est.

Nomine *natorum*, dicunt *Pignatell. tom. 6. Cons. 58. n. 403. et Pasq. de Sacrif. missæ q. 654. n. 1.* venire etiam filios illegitimos, modò sint nati ex certo patre, et de ipso constet. *P. Gattico de orat. domi. c. 25. n. 25. et P. Fortun. à Brixia eod. tit. cum Barb.* tenent venire tantùm legitimos, non verò spurios, nec naturales, donec hi legitimentur per subsequens matrimonium, vel per auctoritatem principis; atque hujus sententiæ ego magis adhæreo, cùm hujusmodi privilegium strictè sit interpretandum, prout probavimus in explicando clausulam I.

Nomine *familiæ* veniunt quidem tam consanguinei, quàm affines. Utrùm autem veniant omnes propinqui cujuscumque gradûs? Affirmant *Pignatell. Cons. 94. n. 402. et Pasq. q. 654.* Verumtamen *P. Gattico loc. cit. n. 76.* sentit, privilegium non extendi, nisi ad quartum gradum; quia (ut ait) præsens disciplina, postquam impedimentum matrimonii ex carnali cognatione restrinxit ad quartum gradum, non respicit ampliùs ad gradus inferiores. Prætereà, dicit *Tamburinus* cum *Pellizzario*, gaudêre privilegio propinquos, etiamsi

vivant propriis expensis, et in separatis partibus, modò habitent in eadem domo. Sed communiùs et veriùs id negant *Pignat. loc. cit. n. 95. Pasq. q. 649. Roncag. de Sacrificio miss. cap. 5. q. 5. in Sexto. Croix lib. 3. p. 1. num. 627, et P. Fort. à Brixia,* quia ex indulto requiritur, ut cognati non solùm degant in eadem domo, sed etiam ut sint de ejus familia.

Nomine tandem *hospitum*, dicit *P. Fort. à Brixia cum Pelliz. et Gattico* admitti posse etiam hospitem (modò sit nobilis juxta indultum) unius diei: et adhuc qui ad prandium invitatur à privilegiato, ut de privilegio participet. Non possunt tamen de eo gaudere hospitis famuli, cùm non sint de privilegiati familia.

Clausula XI. *Volumus autem, ut familiares, servitio tuo tempore dicto actu non necessarii, ibidem missa hujusmodi interessentes, ab obligatione audiendi missam in Ecclesia diebus festis de præcepto minimè liberi censeantur.*

Ut ergò familiares privilegio oratorii gaudeant, requiritur 1. ut vivant expensis domini, et ejus servitio incumbant, ex *cap. Sicut nobis, de verb. sign. in* 6. Requiritur 2. ut actu ipsi sint necessarii servitio domini. Requiritur 3. ut actu sint necessarii, non solùm aliquando intra diem, sed tempore, quo missa celebratur; ita rectè *P. Fort. à Brixia cum Gattico*, idque patet ex verbis indulti. Censet autem *Pignatellus Cons. 98. n. 107.* quòd familiares utiles servitio habendi sint pro necessariis; idque admittit *P. Gattico cap. 25. n. 19.* saltem casu, quo famuli sint necessarii convenienti decori domini. Sed neutrum concedit *P. Fort. à Brixia* ex principio pluries suprà repetito, quia privilegium hoc strictè, et juxta rigorosam proprietatem verborum est interpretandum; tantùm admittit cum *Gattico* unicum famulum, qui reputetur moraliter necessarius, ut assistat domino in iis, quæ tempore missæ ei occurrere possunt. Familiares autem cognatorum non gaudent hoc privilegio, nisi assumantur ab ipso privilegiato, ut assistant, et sint necessarii modo prædicto cognatis, qui sunt sub cura privilegiati.

319. — Dubitatur 1. An gaudeant famuli, viventes quidem expensis domini, sed habitantes extra ejus domum? Negant *Bonacina, Barbosa, Lezana, et Gobat, apud Croix lib. 6. par. 2. num. 272.* Sed affirmant *P. Mazzotta, Pellizzar. Man.*

tract. 8. *c.* 2. *sect.* 2. *q.* 22. *P. Gattico ap. P. Fort. à Brixia et Palaus, Diana, Quarti, et alii apud Croix loco citat.* quorum sententia non videtur reprobanda, si familiares illi assistant continuò servitio domini, et reverà (ut diximus) sint domino necessarii tempore missæ.

Dubitatur 2. An omnes extranei, audientes missam in oratorio privato, satisfaciant præcepto? Affirmant *Bus. cum Azor et aliis.* Sed meritò opinionem hanc rejiciunt *Tamb. Meth. celebr. miss. lib.* 1. *c.* 4. §. 4. *n.* 34. *Sporer de* 3. *præc. c.* 4. *n.* 14. *Mazzotta de Sacrif. miss. cap.* 3. *et alii*, ex verbis indulti, ubi dicitur : *Volumus autem, ut, qui non sunt de familia, non censeantur liberi ab obligatione audiendi missam in Ecclesia.* Nec obstat dicere, quòd extranei illi jam missam audiant, et de loco non adest præceptum; verba enim illa, *volumus, etc.* ajunt apponi de stylo curiæ, pro tempore, quo olim missa audienda erat in parochia. Sed rectè respondet *Tamburinus*, quòd Pontifex, dicendo *volumus, etc.*, satis clarè imponit præceptum etiam de loco, jubendo, ut, qui non sunt de familia, teneantur audire missam, non jam in parochia, sed in Ecclesia publica, excluso oratorio privato.

Dubitatur 3. An aliquando teneatur dominus uti privilegio oratorii, si non possit Ecclesiam adire? Videtur negandum, quia, si teneretur uti suo privilegio, privilegium redderetur onerosum. At meritò affirmant ad id tenêri dominum, si commodè sacerdotem habêre possit, *Pasqualig. q.* 662. *num.* 4. *Gattico cap.* 25. *num.* 33. *et P. Fortunat. à Brixia*, non quidem ex vi privilegii, sed ex vi præcepti, quod obligat ad missam audiendam omnes, qui illud sine gravi incommodo implêre valent. Hinc (ut etiam rectè ait *P. Fort. à Brixia cum Nugnez, Pasqual. et Gattico*) tenetur privilegiatus, si commodè possit, providêre de sacerdote, non solùm sibi, sed etiam aliis de familia, si quis eorum nequeat ad Ecclesiam accedere.

Probabile autem est, quòd satisfaciat quicumque audit missam in littore, aut in castris, *Croix n.* 629. *cum Bon. et DD. cit.* Notandum hìc, quòd oratoria in domibus Episcoporum, Religiosorum, vel Missionariorum privilegiatorum, vel alibi erecta, et benedicta ab Episcopo, cum janua in via, (intellige hoc pro domibus laicorum) non sint jam

oratoria privata, sed verè Ecclesiæ; quare in iis audientes missam benè satisfaciunt, et in quibuscumque festis? *Vide Croix n. 626. Et vide tr. de Euch. lib. 6. ex n. 337.*

DUBIUM IV.

An sit obligatio audiendi missam in parochia dominicis et festis majoribus?

520. — « Resp. Etsi id quidem decens sit, non tamen est » obligatio. Est communis auctorum (quos vide *superiore* » *dub. cas. ult.*) et ut ait *Card. Lugo disp. 23. sect. 1. n. 2.* » certa; etsi *Marchantius in Candelabro mystico t. 4. cap.* » 7. et in *resolutionibus moralibus, in forma manualis edi-* » *tis, c. 8.* in dubium vocet, scrupulumque movêre conetur. » Ratio est 1. Quia nullum extat ea de re præceptum. 2. » Quia c. *Ut Dominus*, jubetur parochus ante missam ejicere » eos, qui proprio parocho contempto, istic missam audire » vellent: ergo sine contemptu (formali) licet. 3. Quia c. *Si* » *quis, de consecr. dist.* 1. jubentur ii, qui habent oratorium » domi, in majoribus festivitatibus audire sacrum in paro- » chia, vel in civitatibus. 4. Quia universalis fidelium, et » ipsorummet etiam parochorum doctorum, et confessa- » riorum (qui pœnitentes hac de re non interrogant) con- » suetudo id non tantùm, ut loquitur *Marchant. l. c.* insi- » nuat, sed manifestè docet. 5. Quia *Trident. sess.* 22. *c.* 7. » tantùm dicit, populum debêre monêri (non autem tenêri) » ut frequenter adeant parochias, saltem dominicis, et » festis majoribus. *Vide Fagund. Lug. Barb. Zenod. Trull.* » *lib.* 5. *c.* 1. *dub.* 6.

521. — « Neque obstant, quæ *March.* objicit, ut 1. Quòd » jura antiqua decernant contrarium; eò quòd *Sixtus IV.* » *De treuga et pace,* præcipiat, ne Mendicantes prædi- » cent, non tenêri audire missam in parochia Dominicis, et » festis. Nam imprimis ex illo *Sixti* decreto nihil sequitur, » cùm is non dicat tenêri, sed tantùm prohibeat, ne pu- » blicè *prædicetur, non tenêri.* Cùm enim honestissimum sit, » populum audire missam in parochia, idque suadêre deceat,

» minimè deceret (id publicè præsertim) dissuadère; nam » inde scandala, et proprii parochi contemptus sequi pos- » sent; et hoc est, quod *Sixtus* cavère voluit. Deinde, esto » antiqua forsan aliqua jura id habeant, eis posterioribus » temporibus, per varia privilegia, receptamque consuetu- » dinem universalem, est derogatum. *Cajet. Lugo, et cæteri* » *AA. citati.*

« Nec obstat 2. quòd multos canonistas eam opinionem » secutos asserit. Esto enim olim quidam sic senserint; hoc » tamen tempore, post tot et tam ampla privilegia, post » tam claram, et diuturnam consuetudinem, post Eminen- » tiss. Cardin. declarationes, et ipsorum etiam Pontificum » nota decreta contraria (*ut vide seq. resp.*), an aliqui id do- » ceant, nescio.

322. — « Nec 3. locus Trid. paulò antè in resp. citatus, » quem objicit, ut patet ex ipsis verbis, et declaratione » Eminentiss. Cardin., auctorumque communi explicatione.

« Resp. 2. Episcopus non potest censuris, mulctis, aliis- » que pœnis cogere ad audiendam missam in parochia. Est » contra *March. loco citato*, ubi ait, *Regulares ita commu-* » *niter respondère, ut privilegiorum suorum fimbrias magni-* » *ficent, et dilatent phylacteria* : et contra auctorem *Paro-* » *chiani obedientis.* Ratio autem est, quia, ut ait *Navarr.*, » Episcopus non potest tollere (nec restringere) jus commune, » et generalem totius orbis consuetudinem. Ita docent præ- » ter *auct. sup. cit. S.Ant. p. 2. tit. 9. c. 10. §. 1. n. 4. Sylv.* » *v. Missa, Tolet. Laym. l. 4. t. 7. cap. 3. etc.* et commun. » omnes theologi, et canonistæ moderni : afferuntque *Azor* » *t. 1. l. 7. c. 8. q. 6. et Card. Lugo disp. 22. lib. 1.* pro hac » sententia declarationem Card. in *Trid.* quæ expressè habet : » *Non posse Ordinarium mulctis et pœnis cogere ad au-* » *diendam missam, vel concionem in propria parochia,* » *etiam in casu negligentiæ.* Et, si quis his duobus, tam- » quam Regularibus, minùs fidat, legere potest eamdem » declarationem *ap. Barb. in Trid. sess. 22. c. 8. de Sacrif.* » *miss. et sess. 24. de reform. c. 4. n. 12.* Item *tr. de Offic.* » *et potest. parochi*, ubi eamdem sententiam *Barbos.* ipse » sequitur, et pro ea supra viginti auctores celebres, partim » theologos, partim canonistas, quà regulares, quà non » regulares, citat. *Vide ejusdem Remissiones* in Trident. im-

» press. Antverpiæ anno 1644. et *Zerolam in praxi episcopali* » *p. 2. v. Parochia, et p. 1. v. Missa*, §. 6. Idem disertis » verbis confirmat *Clemens VIII*. anno 1592. 22. Decemb. » decreto suo, circa hanc ipsam controversiam Duaci exci- » tatam, quo eam dirimit his verbis : *Præsenti nostro de-* » *creto sancimus, licêre sæcularibus, Christique fidelibus* » *universis, missas diebus dominicis, et festis aliis ma-* » *joribus audire in Ecclesiis tam Fratrum Prædicatorum,* » *quàm aliorum Mendicantium, nec non etiam collegii* » *Societatis Jesu juxta eorum privilegia, et antiquas con-* » *suetudines, dummodò id in contemptum parochialium* » *Ecclesiarum non faciant : et tam dictis fratribus Prædi-* » *catoribus, ac presbyteris dictæ societatis, quàm aliis pri-* » *vilegiatis quibus id à Sede apostolica indultum est, idoneis* » *tamen et ab Ordinario approbatis, peccata sua, etiam* » *quadragesimali, et paschali, et quovis alio tempore con-* » *fitêri licitè posse, etc.* Quòd si verò dicta privilegia, et » alia similia clariùs cognoscere lubeat, inspiciatur (ut alia » taceam) compendium privilegiorum Societatis Jesu, ubi » præter *Leonis X* clara sunt verba *Pauli III* in *Extrav.* » data anno 1549. Calend. Novemb. quæ incipit : *Licet debi-* » *tum;* quâ *omnibus Christi fidelibus, cujuscumque condi-* » *tionis, qui verbi Dei prædicationibus in templis ejusdem* » *Societatis interfuerint, concedit, ut ibidem missas audire,* » *et sacramenta recipere liberè, et licitè valeant, neque ad* » *id parochiales Ecclesias accedere teneantur*. Porrò, ne quis » miretur, tam ampla privilegia Regularibus concessa à va- » riis Pontificibus, placebit inspicere eorum bullas, in qui- » bus reperiet motiva gravissima : aut si eas nec inspicere » lubet; recogitet saltem, Deum ipsum *Innocentio III* (dum » vidit Ecclesiam Lateranensem jamjam ruituram) osten- » disse, eam sustentari à *S. Dominico* et *S. Francisco*. Con- » sideret, quòd, sicut olim in varias orbis plagas, et in » ipsam Germaniam doctrina Christi translata est operâ Re- » gularium, ita sine eorum subsidio conservata diu non » fuisset, vel saltem minùs floruisset. Et denique, ne Regu- » laribus succenseat quisquam, quòd privilegia sua tuean- » tur, sciendum est, quòd sine consensu Sedis apostolicæ » iis renuntiare, aut cedere non possunt, ut *vide lib. 2. De-* » *cret. tit. 43. de arb. c. 5*; imò, etsi id faciant, irritum

» fore, et peccaturos : quia injuriam inferrent Ordini, et » Ecclesiæ toti. Nunc ad argumenta *Marchantii* breviter re- » spondeo.

« 1. Affert auctoritatem cujusdam P. Capuccini, qui *Pa-* » *rochianum obedientem* scripsit ; et huic quidem me pau- » lò antè sat multas, gravesque auctoritates opposuisse ex- » istimo.

« 2. Ait, quorumdam Episcoporum praxim esse contra- » riam, eamque fundari in jure antiquo et novo *Trid. loc.* » *cit. sess.* 22. *et sess.* 24. ubi dicit, tenêri unumquemque » parochiæ suæ interesse, ad audiendum verbum Dei, et » rudimenta fidei : hæc autem in plerisque locis ruralibus » docentur in missa : ergo etiam ad missam possunt com- » pelli.

323. — « Resp. 1. Praxim istam (sicubi est) paucorum esse » et contrariam praxi communi Episcoporum, in omnibus » regnis, et provinciis, et insuper Præsulis summi.

« 2. Praxim istam nec fundari in jure antiquo, cùm illi (si » quod fuerit) per privilegia sit derogatum, et abrogaverit » consuetudo ; nec in novo, tùm quia *Trid. l. c.* loquendo » de concionibus, et catechesi, nullam fecit mentionem mis- » sæ, et in pœnalibus non valet illatio ; tùm quia *Trid.* ex- » pressè addit (quod *Marchantius* in sua citatione omittit, » cùm tamen ad rem plurimùm faciat) *si commodè fieri po-* » *test ;* tùm quia nec illam quidem obligationem, quoad » conciones, esse receptam ostendit universalis Ecclesiæ » consuetudo, eò quòd fortè regulariter *commodè fieri non* » *poterat*, ut notat *Card. Lugo l. c.* Neque catechesim com- » muniter fideles docentur in missa, nisi fortè in pagis, ubi » rariùs contendunt Regulares cum parochis de re præsenti. » Denique nescio, an non Episcopi, de quibus loquitur, ex » numero fortè sint eorum, de quibus *Pius V.* in bulla *Etsi* » *Mendicantium*, queritur, quòd, etsi Episcopi Ordines men- » dicantes meritò colere, et adjuvare deberent, non solùm » id negligant ; verùm etiam concilii Tridentini verbis in » pravum sensum detortis, eos incommodis, et perturbatio- » nibus afficiant.

« 3. Citat decreta Synodi Leodiensis et Namurcensis, sub- » jungitque : *Quis verò audeat hæc contemnere, et patres* » *istius Synodi, inter quos multi theologi fuerunt.*

« Resp. Decreta ista (et si quæ fortè sunt similia) intelli-
» genda esse, ne cum contemptu proprii parochi audiant
» Sacrum extra parochiam : aut, si quem sensum alium
» habent, non esse recepta, vel usu abrogata. Ita *AA.*
» *cit. communiter.* Vidêri potest *C. Lugo loc. cit. Barb. et*
» *Zeroll. ll. cc.* et dignissimus lectu libellus *Francisci Pon-*
» *tani* concionatoris regii cujus titulus : *Responsa ad quæsita*
» *cujusdam primarii prælati, etc.* excusus primùm gallicè
» Nancei anno 1625, posteà verò latinitate donatus, et re-
» cusus Viennæ Austriæ, typis *Michaëlis Rictii*, anno 1634.
» Mitto rationes cæteras, quibus frequentationem parochiæ
» (sine obligatione tamen) persuadêre conatur : cùm eam,
» utpote honestam imprimis, atque decentem, minimè im-
» probare, sed erroneam tantùm conscientiam impedire in-
» tendam : ne videlicet cum persuasione obligationis paro-
» chialis, vel cum apprehensione peccati, Regularium templa
» frequententur.

Bened. XIV. de Syn. lib. 11. c. 14. n. 7. ostendit (contra *Juenin. et Van Esp.*) nunc non esse obligationem audiendi missam in parochia (1).

(1) Forsitan omnes juvabit, hic ipsa verba *Bened. XIV. loc. cit.* legere. » Caput inscribens : « *Non potest à nimia severitate excusari synodalis* » *constitutio, adigens seculares ad missam Deique verbum audiendum in* » *ecclesia parochiali omnibus Dominicis aliisque festis diebus.*» n. 7. ita pergit :

Quod verò alias spectat laudatas Constitutiones Midenses, vetus pariter controversia est, sub finem præsertim XV sæculi in Germania inter parochos et fratres Mendicantes summà contentione agitata, num fideles teneantur diebus festis parochiali missæ interesse. Causa delata est ad *Sixtum IV.* qui, rationibus utrimque allegatis, seriò expensis, tandem die 17 Junii 1478. illam definivit, editâ constitutione, quæ incipit *Vices illius*, relata in *Extravag* 2. *de treuga et pace*, ubi inter alia præcipit : *Ut fratres Mendicantes non prædicent, populos parochianos non teneri audire missam in eorum parochiis diebus festivis et Dominicis ; cùm jure sit cautum, illis diebus parochianos teneri audire missam in eorum parochiali ecclesia, nisi forsan ex honesta causa ab ipsa ecclesia se absentarent :* ex qua Decretali liquidò constat, jure communi cautum esse, ut singuli fideles diebus festis missæ adsint parochiali. Inducta autem est ea obligatio ante concilium Sardicense, in quo *Osius* Episcopus *can.* 14. *tom.* 1. Collectionis *Harduini col.* 648. inquit : *Memini, superiore concilio fratres nostros constituisse, ut, si quis laïcus in ea, in qua commoratur, civitate tres Dominicos dies, id est per tres septimanas, non celebrasset conventum, communione privaretur :* nomine quippe *conventus*, designari missam solemnem, in qua populus cum suo pastore unum efficit cœtum, unamque repræsentat Ecclesiam, communiter adnotarunt Canonistæ. Sardi-

DUBIUM V.

Quæ excusent ab auditione Sacri?

324 *Quæ sint causæ excusantes? An habens privilegium oratorii teneatur conducere sacerdotem?*
325 *Quomodo excusentur navigantes, vel incarcerati, vel infirmi, aut excommunicati?*
326 *An excusentur custodientes domos, etc.? vel timentes, ne incarcerentur, aut assistentes infirmis?*
327 *An uxores, filii, et famuli timentes offensionem dominorum?*
328 *An aliquando viatores?*
329 *Quæ distantia ab Ecclesia excuset ab audienda missa?*
330 *An excusentur fœminæ ratione luctûs, vel partûs, vel quia non habent vestes convenientes? Et an puellæ prægnantes, vel tempore, quo faciendæ sunt proclamationes pro ipsis?*
331 *An possit omittere Sacrum puella, sciens se ab aliquo turpiter concupisci?*
332 *An excuset amissio magni lucri? An aliud bonum spirituale majus?*
An peregrini, ad breve tempus commorantes, teneantur audire missam in loco, ubi id est de præcepto?

524. — « Resp. Duæ sunt causæ, quarum altera si adsit, » non tenêris curare celebrari privatim in portatili cum pri- » vilegio, neque (etsi id consilii sit) preces interim alias loco » missæ dicere, ut habent *Nav. c. 13. Suar. Fill. t. 5. c. 5.* » *q. 11.*

censem canonem renovavit concilium Quinisextum *can.* 80. decernens *tom.* 3. collectionis *Harduini col.* 1690. ut, *si quis in civitate agens, tribus diebus Dominicis, in tribus septimanis, unà non conveniat, si sit quidem clericus, deponatur; si verò laïcus, segregetur.* Ut huic porrò præcepto satisfieret, in Synodo Nannetensi *can.* 1. relato in Decretales *Gregorii IX. cap* 2. *de parochiis*, statutum est, *ut Dominicis, et festis diebus presbyteri, antequam missas celebrent, plebem interrogent si alterius parochianus in Ecclesia sit, qui, proprio contempto presbytero, ibi missam velit audire. Quem si invenerint, statim ab Ecclesia ejiciant, et ad suam parochiam redire compellant: tom.* 6. *part.* 1. Collectionis *Harduini col.* 457. Et in ejusdem concilii *can.* 2. additur: *Nullus presbyter alterius parochianum, nisi in itinere fuerit, vel placitum ibi habuerit, ad missam recipiat* Eamdem legem, atque obligationem plures inculcarunt posteriores Synodi, quas adducit *Natalis Alexander tom.* 1. *Theolog. dogmat. et moral. lib.* 2. *de sacram. Eucharistiæ art.* 5. *regul.* 10.

Verùm hisce sanctionibus derogatum nunc est non solùm contrariâ con-

« Prima causa est impotentia, vel simpliciter, vel moralis,
» aut difficultas ex notabili incommodo proprio, vel proximi:
» corporis, vel bonorum, vel etiam honoris; quia hæc est
» mens Ecclesiæ, præcipientis instar discretæ, et benevolæ
» matris. *Bonac. d. 4. q. ult. p. ult. Nav. Fill. t. 5. c. 7.*
» *q. 11. Suar. d. 85.*

suetudine, quam jam suâ ætate multis in locis inductam innuit *S. Antoninus Summ. Theolog. part. 2. tit. 9. cap. 10.* docens, non peccare, qui die festo missam audit extra parochiam, ubi consuetudo viget illam audiendi in qualibet Ecclesia, verùm etiam posterioribus Summorum Pontificum Constitutionibus: siquidem *Leo X.* Constitutione editâ die 13. Novembris 1517. disertè ait: *Auctoritate Apostolica, tenore præsentium, notum facimus, omnes Christi fideles, qui, non contempto proprio Sacerdote parochiali, in Ecclesiis Fratrum Ordinum Mendicantium, Dominicis, et festis diebus missas audiunt, satisfacere præcepto Ecclesiæ de missa audienda, nec in aliquam labem mortalis peccati, pœnamve incurrere. S. Pius V.* suis Apostolicis literis, datis XVII kalend. Septembris 1567. definivit: *Christi fideles audiendo missas in Ecclesia Fratrum hujusmodi, diebus dominicis, aut festivis, præcepto Ecclesiæ de illis audiendis satisfecisse censeantur. Clemens VIII.* in Brevi quod incipit *Significatum*, dato anno 1592. hæc statuit: *Præsenti nostro decreto sancimus, secularibus universis liberè missas diebus dominicis, et aliis majoribus festis audire in Ecclesia tam Fratrum Prædicatorum, quàm aliorum Mendicantium, necnon etiam Societatis Jesu, licitè posse, dummodo in contemptum parochialium Ecclesiarum non faciant.*

At nihilominus non desunt auctores, inter quos *Juenin de sacramentis dissert. 5. quæst. 7. cap. 2. art. 2.* et *Van Espen Jur. Eccl. part. 2. tit. 5. cap. 2.* propugnantes, ne hodie quidem, citra grave peccatum, fas esse fidelibus, solemnioribus saltem diebus festis, rei divinæ alibi, quàm in propria parochia interesse: neque enim juri communi derogatum, aiunt, per præfatas Constitutiones, quibus potestas fit secularibus missam audiendi in Ecclesiis Regularium, quoniam in illis hæc adjicitur limitatio, nimirùm *Dummodo id non faciant in contemptum parochialium Ecclesiarum*: est autem impossibile, pergunt, contemptum abesse, cùm iidem, sine ulla rationabili causa, à propria se subducunt parochia. Verùm hâc explicatione, præfata summorum Pontificum Indulta penitùs evertuntur: nullo etenim opus fuerat privilegio ad hoc, ut fideles, legitimâ urgente causâ, alienam adirent Ecclesiam, ut ibi missæ assisterent sacrificio, quod ex præfatis juris communis sanctionibus perspicuum est: quare, ne dicamus, *Leonem X. S. Pium V.* et *Clementem VIII.* verbis lusisse, nec quidquam specialis previlegii Regularibus concessisse, necessariò fateri debemus cum *Azorio Instit. part. 1. lib. 7. cap. 6. quæst. 4. in fin. Fagundez lib. 2. cap. 3. num. 9.* aliisque ab his citatis, nomine *contemptus*, ab illis intelligi actum aliquem distinctum ab ipsa auditione sacri extra parochiam, quo quis sive expressè, sive tacitè, se à proprio pastore aversum ostendat.

Sed, quæ hactenùs diximus, solam adstruunt libertatem, rem divinam qualibet anni die audiendi in Ecclesiis Regularium. Quid autem dicendum quoad alias Ecclesias nullo privilegio hac in re à Sede apostolica donatas? Integrum hodie omnibus esse in qualibet Ecclesia, modò non sit capella,

» Secunda causa est quodcumque motivum rationabile, quo » quis bonâ fide putat se excusari. *Vide Suar. in 3. p. sect. 6.* » *c. 5. Laym. et Bon. l. c.* »

seu oratorium privatum, sacris mysteriis interesse, quia contraria consuetudine, in toto christiano orbe recepta, derogatum est præcepto audiendi missam parochialem, docent *Sylvester verb. Missa 2. quæst.* 5. *Navarrus manual. cap.* 21. *num.* 5. *Trullench. in præcept. Decalog. tom.* 1. *lib.* 3. *cap.* 1. *dub.* 6. *num.* 5. pluribusque allegatis, *Barbosa in collectan. ad Trident. sess.* 22. *de observand. et evitand. in celebration. miss. num.* 21. *de offic. et potestat. parochi cap.* 11. *num.* 14. *et seq.* addentes insuper, non posse hodie Episcopum præcipere suis subditis, ut se sistant missæ parochiali, quia non potest delere consuetudinem, quæ cùm vigeat in toto orbe, jam induit naturam juris communis. Et sanè, cùm versemur in lege merè ecclesiastica, etiam *Juenin cit. loc. in fin.* §. 3. admittit, potuisse legitimâ præscriptione abrogari : et *Van Espen*, quamvis eam in Belgio minimè abrogatam contendat, *num.* tamen 15. fatetur, solere Episcopos monere quidem, atque hortari, non verò ullo judiciali actu populum compellere ad interveniendum missæ parochiali. Enimverò, non præcepto adigendam, sed hortationibus ad id alliciendam plebem, statuit Tridentinum *sess.* 22. *in decreto de observand. et evitand. in celebrat. miss.* ubi Episcopos in hunc modum alloquitur : *Moneant eumdem populum, ut frequenter ad suas parochias, saltem diebus dominicis, et majoribus festis accedant.* Tridentino obsequens *S. Carolus Borromæus*, in suo concilio provinciali Mediolanensi VI. *Act. Eccl. Mediol. part.* 1. *pag.* 302. ab omni abstinens præcepto, plures adduxit rationes, quibus plebem ad parochialem missam suaviter adduceret : *Hâc nostrâ monitione*, inquit, *eos universos, et singulos cohortamur, ac per viscera misericordiæ Jesu Christi obsecramus, atque obtestamur, ut, quamvis in suis viciniis, oppidis, et suburbiis, oratoria, capellas, aliasve Ecclesias habeant, ubi sanctissimo missæ sacrificio interesse possint ; frequenter tamen Dominicis saltem, aliisque solemnibus festis diebus, ad suam quique parochialem Ecclesiam conveniant, ubi à parocho, cui eorum cura commissa est, verbo Dei pascantur, Fidei Christianæ rudimentis, aliisque animarum saluti necessariis præceptis erudiantur, ad sanctissima sacramenta religiosiùs percipienda instruantur.* Hortationibus pariter, et suasionibus usi sunt Ven. Dei Servus *Joannes Ribera*, Archiepiscopus Valentinus, in sua diœcesana Synodo, habita anno 1584. *tom.* 4. *Concil. Hispan. pag.* 285. Sanctus *Toribius*, Archiepiscopus Limanus, in sua diœcesana Synodo VII. coacta anno 1592. *ibid. pag.* 689. aliique plures Episcopi in suis Synodalibus Constitutionibus, apud *Genettum tom.* 6. *tract.* 4. *cap.* 7. *quæst.* 5.

Si istorum vestigiis inhæsisset Episcopus Midensis, suamque Constitutionem verbis formasset tantùm hortatoriis, nulli fuisset reprehensioni obnoxius : sed, quia præceptum adjecit, hoc fuit expungendum ; quemadmodum, jubente eâdem Sacrâ Congregatione, sæpiùs antea expunctum fuerat ab aliis similibus synodalibus statutis, utì videre est apud *Azorium cit. cap.* 6. *quæst.* 6. *in fin. Pasqualigum de sacrific. nov. leg. quæst.* 1258. *Barbosam loc. cit.* atque in declarationibus ejusdem Sacræ Congregationis impressis Lugduni anno 1640. num. 11.

Majus negotium facessere poterat obligatio imposita Dei verbum audiendi in propria parochia. Idem quippe Tridentinum, quod agens de auditione

Excusat igitur ab audienda missa quævis causa mediocriter gravis; scilicet, quæ involvit notabile aliquod incommodum, aut damnum in bonis animæ, vel corporis proprii, vel proximi. Ita communiter cum *Bus. DD. ap. Croix l. 3. p. 1. n. 675. Salm. de Sacrif. miss. c. 6. punct. 5. n. 63. Mazz. de 3. præc. c. 3. §. 2. et Zachar. l. 3. part. 1. n. 575. cum Suar. Azor, Pal. Fill. Tanner*, etc.

missæ in Ecclesia parochiali, verbis utitur dumtaxat hortatoriis: *Moneat populum*: loquens de divini verbi auscultatione, alia adjecit verba, quæ videntur præceptum, et obligationem inducere: *Moneatque Episcopus* (ait *sess. 24. cap. 4. de reform.*) *populum diligenter, teneri unumquemque parochiæ suæ interesse, ubi commodè id fieri potest, ad audiendum verbum Dei.* Idem discrimen animadvertit, qui nullum Tridentini verbum non est diligentèr rimatus, *S. Carolus Borromæus* in nuper citato concilio Mediolanensi VI. *loc. cit. pag.* 301. ubi hæc habet: *Sacra Tridentina Synodus oecumenica ab Episcopis fideles non solùm hoc moneri voluit, ut frequenter ad proprias parochiales Ecclesias saltem dominicis diebus, festisque majoribus accedant; sed illud etiam diligenter ostendit, unumquemque teneri, ubi commodè fieri potest, parochiæ suæ interesse ad audiendum verbum Dei.*

At, cùm Dei verbum, ex ejusdem Tridentini decreto *sess. 22. cap. 8.* à parochis vel per se, vel per alios, sit annuntiandum, et explicandum inter missarum celebrationem, quod antiquissimi esse instituti notat Cardinalis *Bona rer. liturgicar. lib. 2. cap. 7. num.* 6. inquiens: *Hic mos, numquam interrupta serie, ab initio Ecclesiæ usque ad nostra tempora servatus est, ut proximè post Evangelium sermo, sive homilia, vel tractatus ad populum haberetur*: hinc si fideles obstringerentur præcepto illud in propria parochia auscultandi, tenerentur pariter missæ parochiali adesse, à qua tamen obligatione eos solutos pronunciavimus. Ad hanc difficultatem evitandam, varias Doctores inière vias. *Suarez de Religione lib. 2. cap. 16. num.* 10. opinatur, ideo Tridentinum verbo *teneri* eam addidisse limitationem, *ubi commodè id fieri potest*, ut tali pacto significaret, sibi in animo non esse, fideles absoluto præcepto obstringere, sed tantùm monere, atque hortari. Ad hæc, ait *Suarez*, si aliquod urget præceptum audiendi Dei verbum, illud, non ex lege positiva Ecclesiæ, sed ex lege profluit charitatis, sibi debitæ, quà quilibet *tenetur habere curam animæ suæ, non solùm adhibendo media simpliciter necessaria, sed etiam utilia, quale sæpe est concionem audire.* Licèt porrò lex charitatis, pergit *Suarez*, non obliget ad concionem audiendam in parochia, Tridentinum tamen parochiam nominavit, quia ibidem à parocho semper inter missarum solemnia concio haberi debet, quod idem Tridentinum alibi decrevit. Eamdem doctrinam amplexatus *Rodriguez Quæst. Regul. tom. 1. quæst. 43. art. 7.* Tridentinum intelligendum docet, cùm, urgente charitatis præcepto se reficiendi pabulo divini verbi, hoc nusquam commodiùs, et utiliùs audiri potest, quàm in Ecclesià parochiali. In idem recidit, quod tradunt *Fagundez lib. 2. cap. 1. num.* 10. et *Bonacina disp. 5. de tertio Decalogi præcepto quæst. unic. punct. 2. num. 27. et seq.* nimirùm, tunc solùm teneri fideles parochiali concioni interesse, cùm necessaria Fidei rudimenta, quæ ceteroquin ignorant, alibi addiscere nequeunt; aut

Rectè autem docet hic *Bus.*, et est commune *cum Dian. ap. Croix n.* 676. *et Salm. ibid. n.* 62. quòd habens privilegium oratorii non tenetur sacerdotem conducere, ut missam ipse audiat. Sed quid, si missa jam dicatur gratis, vel faciliè gratìs habêri possit? *Suar. Meroll. Escob. Pellizz. etc. ap. Croix n.* 576. *et Salm. ibid. n.* 61. *cum Fill. Pal. Trull.* putant, eum adhuc non tenêri missam audire, si aliàs esset excusatus, quia privilegium datur ut favor, non ut onus; et ideò nemo tenetur uti privilegio suo, nam aliter privilegium redderetur gravosum. Probabiliùs tamen, eum tenêri dicunt *Cont. Tourn. de* 3. *Dec. præc. art.* 2. *sect.* 1. *concl.* 4. *Sed hic n.* 2. *et Croix n.* 676. *cum Lugo, Tamb. et communiori*, ut asserit. Ratiò, quia, licèt non teneatur quisque uti privilegio suo; tenetur tamen satisfacere præcepto, dum potest sine notabili incommodo. Et idem dicendum puto cum *Cont. Tourn. l. c.* si modico stipendio possis conducere sacerdotem, quia quisque tenetur leve pati incommodum, ut præcepto satisfaciat.

Unde resolves:

325. — « 1. Excusantur, qui sunt in navigatione, vel » carcere. Item in morbo, vel convalescentiâ, in qua obsit » prodire foras. Item qui sunt in excommunicatione, vel in- » terdicto, de quibus suo loco. »

Infirmi excusantur, quando prudenter timent non leve damnum, vel moram notabilem ad convalescendum. Ita *communiter DD. Caj. Soto, Suar. Nav. et alii cum Salm. de Sa-*

cùm prævident, alios suo exemplo pertrahendos ad concionem, à qua secùs, non sine gravi eorumdem animarum dispendio, se subducerent: quem tamen casum moraliter impossibilem, rectè simul advertunt. Sed fortassè meliùs *Zerola in prax. part.* 1. *verb. Prædicatio vers. ad* 4. *Trullench. cit. tom.* 1. *lib.* 3. *cap.* 1. *dub.* 4. *num.* 11. aliique sentiunt, obligationem, si quæ unquam fuit, auscultandi proprium parochum, verba facientem ad suum populum, ablatam nunc esse per contrariam consuetudinem, cùm passim viri pii, et docti aliò se conferant ad sacros audiendos Oratores; ac proindè, inquit *Zerola*, Sacra Congregatio Concilii sæpiùs declaravit, non posse Ordinarium mulctis et pœnis subditos adigere ad concionem auscultandam in parochia: quod etiam testatur *Barbosa in collectan. ad Trident. sess.* 24. *cap.* 4. *num.* 17. Mirum propterea non est, quòd præceptum hac de re latum ab Episcopo Midensi, tamquam nimiùm severum, fuerit, ex ejusdem Sacræ Congregationis sententia, prævidendum. *Edit.*

Sacrif. miss. c. 6. punct. 5. n. 58. et Elbel de 3. præc. n. 366. apud quem Gob. cum Sanch. excusat etiam eum, qui, ægrà valetudine laborans, timeret exeunde notabile gravamen capitis, virium lassitudinem, cruditatem, etc. Sed quid, si dubium sit, an incommodum sit leve, vel sufficienter grave? Standum est consilio medici, aut superioris, aut parochi, vel alius viri prudentis; et etiam suo judicio potest acquiescere infirmus, si prudenter ita judicet. Sed quid, si adhuc, consilio petito, maneat dubium? *Suarez* dicit, tunc petendam esse dispensationem; sed *Pal. Gobat. Bon. ap. Croix n.* 679. *et Salm. ibid. n.* 59. dicunt absolutè, eum non tenêri ad missam; quia, stante periculo gravis damni, præceptum Ecclesiæ tunc non possidet adversùs infirmum (1); et idem sentit *Lugo*: saltem (ait *Gob.*) tunc judicandum est, matrem Ecclesiam in tali casu non obligare. *Vide Croix ibid.* Est valdè probabile cum *Mazz. l. c.*

Excommunicatus, vel interdictus non peccat, omittendo missam, et sic pariter incarceratus, etiamsi negligant absolutionem, vel libertatem, quia isti non obligantur auferre impedimenta remota. Est commune contra paucos *ap. Salm. ibid. n.* 53. *cum Nav. Suar. Azor, Bon. Sa, Pal. etc.* Modò, ut benè advertunt *Spor. tr.* 3. *c.* 4. *n.* 26. *et Elbel n.* 365, ipsi non ideò ex proposito negligant liberationem, ne teneantur ad missam. Imò probabiliùs dicunt *Bonac. et Trull. ac Contin. Tournely loc. cit.* ipsos non excusari, si de facili possent absolutionem, aut libertatem obtinêre, et negligant; quia quisque tenetur cum levi incommodo tollere impedimenta, ut gravi præcepto satisfaciat.

326. — « 2. Item, qui custodiunt castra, urbem, gregem, » domum, infantes vel puerum (qui in templo quietus, et » sine perturbatione aliorum continêri non potest), aut ægris » solatio sunt, aut coquere debent, et similia curare, quæ » omitti non possunt. *Bonac. Con. n.* 86. *et* 314.

Excusantur igitur custodientes domos vel greges, ex communi cum *Laym. l.* 4. *tract.* 5. *c.* 4. *n.* 3. *Palao t.* 22. *Cont. Tourn. ibid. concl.* 4. *num.* 2. *in fin. Bon. d.* 4. *q. ult. n.* 3. *et Salm.*

(1) « In tali dubio prævalet jus naturale conservandi salutem. » *Ex Hom. Ap. tr.* 6. *n.* 39. *Edit.*

ibid. n. 68. At si sint plures custodes, et una dicatur missa, debent alternatim eam audire. Ita *Salm. d. n.* 68. *cum Suar. Nav. Con. Laym. Cov. etc.* Et ita pariter, si à viro, vel uxore manendum sit domi ad custodiam, non potest vir cogere illam, ut semper domi maneat, cùm sit socia, non famula, quæ è converso cogi posset: sed etiam posset dominus manère domi quandoque, ut famula audiret missam, nam istius utilitas dominum excusaret. Ita *Croix cum Steph. et Gob.* Pari modo excusantur ab audiendo Sacro matres, quæ non habent domi, cui relinquant parvulos sinè periculo, et contrà non possent eos adducere in Ecclesiam sinè notabili adstantium perturbatione. Ita *Bon. l. c. n.* 2. *et Salm. loc. cit. n.* 73. *et Suar. Trull. et Elb. n.* 389. *cum Laym. etc. communiter.* Probabiliter excusatur etiam, qui timet incarcerari, si Ecclesiam adeat. *Croix n.* 689. *cum Henr. Dic. et Gob. ac Zach. l.* 3. *p.* 1. *n.* 689.

Excusatur etiam, qui nequit missam audire, quin relinquat infirmum sinè assistentia ad cibum, sive ad remedia præstanda; vel quin infirmus, relictus ab illo, gravem turbationem patiatur. Ita *Pal. Dic. Fill. Suar. Sot. etc. cum Salm. de Sacrif. missæ c.* 6. *punct.* 5. *n.* 76. Et hoc, etsi adesset alius assistens, sed infirmus putaret illius assistentiam esse sibi necessariam, et aliàs gravem pateretur tristitiam. Ita *Pasq. ap. Croix n.* 680. *et Mazz. loc. cit.*

327. — « 5. Item, cui periculum est gravis offensionis mariti, parentum, vel dominorum. *Henr. Suar. Fill. n.* 226. Si tamen id ferè semper fieret, de alio medio laborandum esset. »

Excusantur famuli, quando eorum ministerium est communiter necessarium, et illud omittere nequeunt sinè gravi incommodo dominorum; debent tamen mediocrem diligentiam adhibêre, ut missam non omittant: ita *Suar. d.* 88. *sect.* 6. *n.* 5. *Pal. loc. cit. n.* 5. *Cont. Tourn. de* 3. *Dec. præcepto art.* 2. *sect.* 1. *concl.* 4. *l. c. et Salm. ibid. n.* 74. *cum Con. et Dic.* Imò notat *Croix n.* 685. *in fin. cum Pal.* eos tenêri ad hoc, adhuc cum mediocri molestia seu vigilia, non autem cum notabili diminutione somni. At si ministerium non sit ita necessarium, domini procul dubio peccant, si famulos impediant Sacrum audire. Ipsi autem famuli tenentur tunc missam audire, adhuc contra domini jussum,

nisi gravem indignationem timeant; vel nisi statim, et de facili non possent alium dominum invenire, ut benè ait *Croix l. 3. p. 1. n. 685. cum Pal. tr. 22. p. ult. n. 6.* Quidquid dicant *Sporer de 3. præc. c. 4. n. 34. et Salm. ibid. n. 75. etc.* sentientes, famulos per aliquot vices semper excusari. Notat autem *Mazz. d. 5. §. 2.* quòd minimè peccant domini, si tempore missæ præcipiant famulis, quæ nequeant differri juxtà communem vivendi modum (intelligendum, sine notabili ipsorum dominorum incommodo). Et tunc sanè excusantur etiam famuli, si tempore missarum sint occupati in obsequio actuali et necessario, ut ait *Spor. ibid. d. n. 34. cum Salm. n. 74. etc. ut suprà.*

Sic pariter excusatur uxor, si ex accessu ad Ecclesiam timeat gravem indignationem viri iracundi, vel zelotypi; secùs, si levem. Communiter *Pal. Suar. Bon. Azor cum Salm. tr. 5. c. 6. punct. 5. n. 68. Mazz. loc. cit. et Elb. num. 369.* sed hoc rarò admittendum. Ex justa causa, notat *Croix n. 688. cum Tamb. et Fag.* posse patrem detinère filium domi clausum in pœnam, etsi missam non audiat. Idem ait *Elbel. n. 380.* Rectè etiam excusatur cum *Contin. Tournely loc. cit.* qui omitteret missam ad impediendas rixas aliorum, aut furta alienorum bonorum.

328. — « 4. Item, si quis alioqui amissurus esset occasio» nem commodam itineris, v. gr. socios, cùm viam ignoret, » vel pericula metuat. Aliàs verò tenetur ad missam ante » iter, vel in itinere. *Suarez sect. 6. Rodriq. Bon. l. c.* »

Excusatur etiam viator, si aliàs perderet expensas itineris, quas faceret socius, ut *Suar. Dic. Gob. apud Croix n. 582. et Salm. ibid. n. 69. cum Bonac. ac Elbel n. 383.* Vel si graviores expensas subire deberet, si relinqueret occasionem illam, ob Sacrum audiendum, ut addit *Elbel loc. cit.* Vel si non esset securus in itinere sine comite, *Elbel ibid.* Vel si societas illius multùm eum sublevaret, et longæ viæ auferret tædium, quod certè videtur grave incommodum, vel saltem est conjunctum cum periculo gravis incommodi, ut *Tamb. Suar. Dic. Gob. Henr. apud Croix ibid.*

329. — « 5. Si sit gravis difficultas eundi ad Ecclesiam ob » distantiam, v. gr. unius, vel alterius milliaris Germanici, » vel etiam minoris spatii: maximè si via sit molesta, cœ» lum pluvium. Ubi habenda est ratio personarum, loci,

» temporis, et consuetudinis. *Bon. Suar. Fill. loc. cit. March.* » *Resol. past. t. 4. c. 6. n. 7.* »

Pro distantia excusante, alii assignant tria milliaria nostratia, alii duo, alii unum. Sed hoc judicandum ex circumstantiis personæ, temporis, etc. ut *Bus. Viv. Salm. ibid. n. 65. ex communi.* Ordinariè tamen milliarii distantia non excusat, ut benè ait *Croix n.* 687. Sed *Dicastillus apud ipsum ibid.* non obligat mulieres nobiles, et teneras ad 1500 passus; obligat verò alias mediæ sortis, et rusticas ad longius spatium. E converso *Salm. n. cit. cum Suar. Pal. Trull. Fill. etc.* (quibus adhærent *Zach. l.* 3. *p.* 1. *n.* 687. *ac Croix cum Dian. Gob. et Fagnan.*) dicunt, quòd regulariter excuset distantia leucæ, sive trium milliarium, id est, (ut *Croix*) unius bonæ horæ, seu 5 quadrantium iter pedibus agentes, et minus, si esset molestia nivis, imbriis, vel alia causa. Et idem tenet *Mazz.* dicens absolutè, quòd distantia trium milliarium omnes excuset.

530. — « 6. Si ex consuetudine patriæ fœminæ egredi » non soleant tempore luctûs, vel etiam post partum. *Sylv.* » *Caj. et Fill. n.* 227. »

Excusantur igitur viduæ ratione luctûs, ut *Spor. n.* 35. *et Elbel n.* 384. ac etiam filiæ et sorores (1), ut addit *Mazz. cum Suar.* Sed talem consuetudinem (ajunt *Fill. Villal. et alii*) non esse extendendam usque ad mensem à morte viri. Mensem tantùm permisit *S. Carolus Borromæus* in conc. 1. Mediolanensi. Quamvis, si alia esset consuetudo in aliquo loco, non esse damnandam de peccato gravi, docent *Pal. Dic. et Fill. cum cæteris ap Salm. dict. c.* 6. *n.* 82. Illæ tamen, quæ è domo jam egrediuntur ad alia, non sunt excusandæ, ut rectè notant *Salm. ib. cum Pal.* Alicubi etiam ex consuetudine virgines excusantur à missa, ne in publicum exeant, *Salm. ibid. n.* 81. *cum Fill. Pal. et Suar.* qui tamen cum *Azor et cæteris* meritò advertit, talem consuetudinem moderandam esse quoad fieri potest (2).

(1) « Excusat usus juxta locorum consuetudinem domo non egrediendi sex » hebdomadas post partum vel mensem tempore luctûs ob mortem viri et » etiam sororis aut filiæ, ut dicunt *Suarez et Mazzotta.* » *Ex Hom. Ap. tr.* 6. *n.* 42.

(2) « Nulla autem ratione potest licita reputari illa consuetudo (ut meliùs » dicam abusus) quâ puellæ, ne in publicum exeant, ab auditione Sacri se » abstinent. » *Ex Hom. Ap. tr.* 6. *n.* 42. *Edit.*

« 7. Si quis non habeat vestes statui suo convenientes.
» *Navarr. Henr. Sa, Azor, Bon. l. c.*

« 8. Si quæ ex occulta fornicatione prægnans metuat, ne
» id advertatur, si prodeat. *Laym. l. 4. t. 5.* »

Benè excusantur cum *Bus. et Elb. n.* 367. mulieres non habentes vestes decentes juxta suum statum, vel famulum, aut sociam, sine quibus magno rubore suffunderentur, ut ait *Mazz. l. c.* Sed meritò advertunt *Salm. tr. 5. de Sacr. miss. c. 6. punct. 5. n. 64. Led. Suar. Fill. Dic. Pal. etc.* non esse excusandas ab audienda missa valdè manè, si possint, aut in Ecclesia remota, ubi populus non concurrit. Idem dicitur de puella inhonestè prægnante, si posset in aliquo loco occultè, et sine nota missam audire. Ita communiter cum *Bus. infr. Elb. n. 367. Cont. Tourn. de 3. Decal. præc. art. 2. sect. 1. concl. 4. n. 2. Qui sacro, et Pal. Laym. Reg. etc. cum Salm. ib. in fin.* Sic etiam possunt aliquando excusari puellæ, quæ ab Ecclesia exeunt, quando fiunt proclamationes pro suis matrimoniis, etsi ideo omittant Sacrum, si ob id notabilem verecundiam pati debeant. Ita *Elb. n.* 374. idemque sentit *Spor. c. 4. n.* 35. de mulieribus nobilibus. Hoc autem raro et difficilè puto admitti posse; at si reverà puella ex hoc tantum ruborem pateretur, ut magnum incommodum subiret, eo casu non improbo. *Croix* verò *n.* 690. absolutè tales puellas excusat, ubi adest hujusmodi consuetudo. Pariter consuetudo excusat puerperas, domi se continentes post partum per aliquod tempus (v. gr. per sex hebdomadas ex communi usu, ut testantur *Sporer et Elbel*), etiam postquam convaluerint. *Spor. num. 35. Elbel n. 384. et Salmant. c. 6. n. 79. cum Pal. ex cap. Unic., de Purificat. post part.* Non verò excusantur mulieres ob menstruum. *Salm. ibid. n.* 80.

331. — « 9. Si quæ sciret, alteri, à quo perditè ama-
» retur, secuturam occasionem peccati, si prodiret. *Sa,*
» *Fill. n.* 227. »

Quæstio magna est, an puella sciens, se ab aliquo turpiter concupisci, possit omittere missam? Tres sunt sententiæ.

Prima, quam tenent *Laym. de char. c. 13. n. 10. Spor. de 6. præcept. c. 1. n. 29. et 37. Val. Lop. apud. Salmant. ibidem num.* 77. dicit, eam posse; et bis vel ter etiam teneri omittere.

Secunda cum Pal. et Henr. dicit eam tenêri audire missam, non obstante ruinâ alterius, quæ illi voluntariè evenit.

Tertia cum *Mazz. c.* 2. §. 2. qui eam asserit communem cum *Suar. Sa, Fill. Bon. Sanch. etc. ap. Salm. cit. n.* 77. docet, eam posse quidem omittere ad evitandum proximi damnum, sed non tenêri, quia utitur jure suo, et damnum ille suâ culpâ patitur. Hæ sententiæ omnes sunt probabiles, sed prima probabilior. Ratio quia præceptum naturale de vitando scandalo præferendum est positivo de audienda missa. E converso, quia charitas non obligat cum gravi incommodo, non tenetur puella abstinêre à missa plus quàm semel, vel iterùm. *Vide dicta de charitate l.* 3. *n.* 51 *et* 53.

332. — Quæritur hic in fine, an amissio notabilis lucri excuset ab auditione Sacri? Negant *Salm. tr.* 23. *de* 3. *præc. c.* 1. *punct.* 14. §. 3. *n.* 345. Sed satis probabiliter affirmant doctus *P. Holz. de* 3. *præc. c.* 1. *n.* 258. *Viva art.* 3. *n.* 7. *Mazzotta loc. cit. Elbel n.* 368. *cum Anacl. Diana, Tambur. c.* 2. *cum Azor, Bass. apud Croix n.* 681. ob eamdem rationem, ob quam diximus suprà *n.* 301. excusari, qui, ne amittat extraordinarium lucrum, laboret die festivo, ex ratione generali, quia præcepta ecclesiastica non obligant cum gravi incommodo. Idem tenet *Gob.* qui excusat pauperem etiam ob lucrum unius ducati, et duorum alium tenuis fortunæ. Et injustè *Salm. loc. cit.* rejiciunt prædictam secundam sententiam, cùm *tr.* 5. *de Sacrif. miss. c.* 6. *punct.* 5. *n.* 69. *cum Suar. Pal. Bon. etc.* non negent excusari viatorem, qui, ne amittat solas expensas, quas sperat à socio, Sacrum omittit. Utrùm autem excusetur, qui in sabbato venatum iret, ubi missam audire nequit? *Vide dict. num.* 301. *circa fin.* Verùm *Dic. et Gob. apud Croix n.* 684. excusant aurigas, qui non possunt audire Sacrum, quin vecturam relinquant cum notabili jactura. Idem ait *Mazz. dict.* §. 2. de tabellariis, et custodibus gabellarum, qui timeant notabilem jacturam: idemque dicit de nautis, vectoribus mercium, qui nequeant audire missam sine magno incommodo. Illud autem non admittimus, quod aliqui AA. addunt *ap. Croix l. c.* scilicet, quòd, etsi quis possit sine tanto damno omittere vecturam, adhuc tamen is excusari posset ex consuetudine aliorum, quam habent vehendi. Pariter *ibid.* dicunt *Suar. et Gob.* excusari molitores, si causâ missæ eis eveniret jactura mediocriter gravis. Valdè autem probabiliter

excusatur, qui ob missam audiendam omittere deberet negotium cum damno gravi, ut *Suar. Dic. Caj. etc. cum Salm. tr.* 5. *c.* 6. *punct.* 5. *n.* 70.

Non excusatur autem ex communiori cum *Pasq. apud Croix n.* 683. qui omitteret Sacrum ob aliud bonum spirituale, quamvis majus. Probabiliter tamen *ibid.* admittit *Ills.* eum excusari qui omitteret missam ad confitendum peccata, si aliàs deberet aliquamdiu permanêre in statu peccati mortalis; et idem tenet *Croix cum Less. n.* 665. Item excusantur à missa, qui aliàs non possent impedire blasphemias, rixas, furta, etc. *Elb. n.* 391.

An autem peregrini teneantur audire missam, quæ audienda est ex peculiari præcepto loci, ubi sunt, etiamsi per unum diem ibi commorentur? Affirmant *Suar. de rel. l.* 1. *c.* 14. *n.* 9. *Pont. de matr. l.* 8. *c.* 4. *n.* 7. *Jos. de Januar. et Salas ap. Pal. de leg. d.* 1. *p.* 24. *n.* 12. qui meritò probabile id vocat cum *Sanch. Dec. l.* 1. *c.* 12. *n.* 37. *et Salm. de leg. c.* 3. *punct.* 5. §. 1. *n.* 56. Ratio, quia peregrini verè fiunt subditi superioris loci, ubi sunt, licèt per breve tempus ibi commorentur. Probabiliùs tamen negant *Sanch. l. c. n.* 38. *cum Tol. Azor, Sayr. et Bon. d.* 1. *q.* 1. *p.* 6. *n.* 6. *et* 43. *Sylv. v. Jejunium q.* 2. *n.* 7. *Elbel de* 3. *præc. n.* 383. item *S. Ant. Gran. Vega, etc. apud Salm. ibid. n.* 58. Ratio, quia superior loci non habet jurisdictionem in peregrinos, nisi ibi maneant, vel saltem animum permanendi habeant per majorem anni partem, juxta dicta *de leg. lib.* 1. *n.* 156.

Hic refert annotare, quòd *Benedict. XIV.* in Brevi, *Cum sicut, etc.* dato die 22 Dec. 1748. quoad regna Neapolis, et Siciliarum, indulserit ab abstinentia operum servilium diebus festis, exceptis Dominicis Paschatis, et Pentecostes, ac omnibus aliis Dominicis in anno : item die Circumcisionis, Epiphaniæ, Ascensionis, Corporis Christi, Nativitatis Domini : item Purificationis, Annuntiationis, Assumptionis, Nativitatis, et Conceptionis B. V. M. Immaculatæ, item die SS. Petri et Pauli, omnium Sanctorum, et patroni principalis cujuscumque civitatis aut pagi illius diœcesis. In aliis verò festis præscripsit, fideles tenêri tantùm ad missam audiendam.

CAPUT II.

DE QUARTO PRÆCEPTO : *Honora patrem*, etc.

DUBIUM I.

Ad quid teneantur liberi erga parentes ?

333 *Quæ teneantur filii præstare parentibus circa amorem ?*
334 *Quæ circa reverentiam ?*
335 *Quæ circa obedientiam ?* Vide alia *ibid.*

333. — « Resp. Tenentur vi hujus præcepti, tùm genitoribus, tùm superioribus, in iis rebus, in quibus quisque, » et quamdiu subjectus iis est, *amorem*, *reverentiam*, et *obedientiam* præstare, ita ut, si notabilis horum defectus sit in » re gravi, graviter peccetur ? quod faciliùs fiet respectu parentum, quàm aliorum. Ita communiter. *Vide Fill. t. 28.* » *p. 2. c. 1. etc.*

Unde resolves :

« 1. Contra *amorem* graviter peccat filius I. Si signa odii » parentibus ostendat, et eos asperè tractet. II. Si eos torvo » oculo ferè semper intueatur, ac ità asperè alloquatur, ac si » eos odio haberet. III. Si non subveniat eis in gravi necessitate spirituali, vel corporali. » (*Hinc etiam graviter peccant filii, negligentes preces et sacrificia offerri pro parentibus. Salm. tr. 24. c. unic. punct. 1. §. 1. n. 4.*) « IV. Si non impleat » eorum testamenta, et legata, modò hæres sit. V. Si grave » malum, v. gr. mortem illis optet. *Nav. Reg. l. 20. n. 8. Fill.* » *t. 28. c. 1. q. 3. et 7.* »

Graviter ideò peccant filii, si non curent, ut parentes, in articulo mortis constituti, suscipiant sacramentum pœnitentiæ, et alia. *Bon. de IV. præc. p. 4. n. 5. Fill. n. 3. Salm. cit. n. 4. in fin. cum Azor, Nav. Trull.* Item, si impediant parentes, quominùs faciant testamentum. *Bon. ib. Tamb. n. 5.* Quod tamen intelligitur, si malis artibus impediant ; secùs verò, si modis permissis id faciunt, tunc ab omni culpa immunes erunt.

334. — « 2. Contra *reverentiam* peccat graviter filius I. Si » percutiat etiam leviter secundùm *Reg.* II. Si manum ad » percutiendum deliberatè attollat. » (*Ita omnes communiter; et rectè advertit Spor. de 4. præc. c. 5. n. 32. quòd in his filius dupliciter peccaret, contra justitiam, et contra pietatem.*) « III. Si graviter parentes contristet. *Reg. l. 20. n. 24. Fill. c.* » *17. n. 17.* » (*Etiamsi verba non sint graviter contumeliosa, ut probabiliùs ait Busemb. mox infrà, et Bonac. de 4. præc. p. 3. n. 4. contra Elbel eod. tit. n. 557. dicentem non esse mortale, si iracundia parentum non oriatur ex ipso verbo aut facto, cùm hoc sit leviter injuriosum, sed ex sinistra apprehensione, vel eorum indispositione; nam si tunc non læditur graviter reverentia, saltem graviter violatur amor erga parentes, eos sine justa causa graviter, et deliberatè contristando.*) « IV. Si animo deliberato ad gravem iram provocet verbis » contumeliosis, vel talibus, quibus sciat, eos graviter offen- » dendos. (*Hinc benè ait Roncag. de 4. præc. c. 1. r. 1. in praxi non excusari à mortali, qui matrem vocet* pazza, ubbriaca, bestia, strega, ladra, (1) *et similia. Qui verò diceret tantùm* vecchia, stordita, ignorante, (2) *et similia, puto non posse de se absolutè damnari de mortali, nisi parens graviter de his verbis offendatur. Peccat autem graviter filius, qui parentes frequenter torvis oculis aspicit, aut verbis asperis alloquitur, ita ut videatur eos odio habere. Bus. ut suprà et Bon. num. 5. cum Sylvest. Graff. Elbel n. 550. Roncag. r. 2.*) « V. Si » maledicta, aut convicia in eos conjiciat. » (*cum Cont. Tourn. de 4. Dec. præc. cap. 1. art. 1. sect. 2. concl. 2. n. 2. Intellige in præsentia, ut videbimus in subsequenti annotatione. Item, si parentes deliberatè gestu vel risu subsannet, ut Sporer n. 31 et alii. Dicitur* deliberatè, *nam in his, et similibus, ut suprà, sæpè excusantur filii à mortali propter indeliberationem actûs, ut notant Bon. et Elbel.*) « VI. Si parentes pauperes » despiciat, vel nolit agnoscere. Quòd si tamen exteriùs tan- » tùm dissimulet, se eos nosse, et nolit apud se habêre ex » justa causa, dummodò eis provideat de necessariis, *Bon. n.* » *4.* excusat cum à peccato gravi, eò quòd rationabiliter non » sunt inviti. » (*Hinc probabiliter ap. Salm. de 4. præc. punct. 1.*

(1) *Id est:* Amens, ebriosa, bestia, venefica, fur.
(2) *Id est:* Vetula, stupida, ignara.

Edit.

» *§. 1. n. 3. Azor, Nav. Tol. et Trull. excusant eo casu filium à mortali, 1. si grave damnum passurus esset, 2. si parentes infami crimine essent notati, 3. si solùm exteriùs dissimularet, sine interno contemptu, quia tunc* (ut ait *Bon.*) *ipsi parentes non censentur graviter, aut rationabiliter inviti.*) « VII.
» Si in foro externo filius etiam de vero crimine parentes ac-
» cuset; extra crimen hæresis, proditionis, vel conjurationis
» in principem, cùm non sit alius corrigendi modus. *Vide*
» *Bon. l. c.*

Absolutè dicit *Sporer d. c. 5. n. 30 et 31* filium maledicentem parentibus, sive eos subsannantem, non excusari à peccato mortali, sive id faciat in eorum præsentia, sive in absentia. Nescio, quomodo hic auctor, quamvis in aliis suis sententiis satis æquus, et fortè aliquando plus quàm par est benignus, hoc potuerit absolutè asserere: nam, ut ipsemet fatetur *de* 8. *præc. c. 6. n.* 135. et omnes docent, reverentia, sive honor non læditur, nisi per contumeliam illatam in præsentia offensi; vel in absentia, sed eo fine, ut alter resciat. Prætereà accedit id, quod dicunt plures graves DD. ut *Coninch. de Ritu ven. Sacr. art. 3. dub. 1. num. 230. Pontius de matr. l. 10. c. 10. n. 15.* (et asserit commune) *Tol. l. 5. c. 8. n. 11. Nav. c. 27. n. 256. in fin.* item *Azor, Vasq. Sa, etc. apud Salm. de matr. c. 15. punct. 5. n. 64.* ajunt enim præfati AA. per copulam fornicariam occultam in Ecclesia non committi sacrilegium, nec pollui Ecclesiam; ratio, quam tradit *Coninch. apud Salm. loc. cit.* quia reverentia Ecclesiæ debita consistit in opinione hominum, sicut fama: ergò, sicut homines non fiunt infames, nisi crimina innotescant, ita reverentia loci sacri non violatur, nisi publicè pateat de crimine. Quidquid sit de hac sententia, quæ satis est probabilis, ut dicunt *Salm ibid. n.* 65, licèt opposita mihi sit probabilior, quia irreverentia tunc irrogatur Deo, qui in Ecclesia speciali modo assistit, et omnia occulta respicit. (*Vide infrà de 6 præc. n.* 458) Quod meâ interest hic, est ratio adducta, nempe quòd reverentia non lædatur nisi per manifestationem contumeliæ. Quomodo igitur peccabit graviter filius clam maledicens parenti, aut subsannans eum in ejus absentia, cùm non adsit tunc, neque contumelia, neque irreverentia? Et hoc puto dicendum, etiamsi hoc faciat coram aliis. Attamen non nego, in hoc adesse quamdam vilipensionem exercitam,

repugnantem reverentiæ parentibus debitæ, specialemque malitiam contra pietatem continentem, sed quæ non pertingit ad peccatum mortale; nisi casu, quo filius eis malediceret animo malevolo, aut cum magno contemptu; nempe si malediceret coram aliis eo fine, ut illi deinde parentibus deferrant, vel fortè saltem præsumendo, quod deferrent.

Dicunt autem *Viva*, *Elbel*, *Tamb*. *Mazott*. *et Bon*. *cum aliis*, filium parentibus maledicentem graviter peccare, sive illi sint vivi, sive defuncti; sed præfati AA. (aliquantulùm nimis inconsideratè) non explicant, an maledictio fiat cum animo, vel sine animo malevolo. Verumtamen omninò intelligendum, eum non peccare graviter, si sine tali animo maledicat. Et reverà *Nav*. *et Fill*. quos citat *Bon*. pro hac doctrina, sic intelligunt; *Nav*. enim *Man*. *c*. 14. *n*. 12. *v*. *Sexto*, dicit, peccare filium, *qui ex animo parenti maledicit, sive vivo, sive defuncto; si tamen oretenùs tantùm maledixerit, non ampliùs, quàm venialiter offendit*. Idque quasi eisdem verbis confirmat *Filliuc*. c. 1. *n*. 17.

335. — « 3. Contra *obedientiam* graviter filius peccat I. Si » in re gravi sit inobediens circa ea, quæ pertinent ad gu» bernationem domûs, bonos mores, vel animæ salutem. » *Fill*. *n*. 20. II. Si contra voluntatem parentis ducat uxorem » se indignam. Indigna autem dicitur, quâcum non potest » contrahere sine dedecore, juxta suæ regionis usum; » (*Vide dicenda de matr*. *l*. 6. *n*. 851.) « non tamen potest exhæ» redari idcircò » (*Vide n*. 949.) « III. Si sine justa causa » nolit eam ducere, quam vult parens, maximè si inde sopi» rentur odia, aut parentum necessitas levaretur: erit autem » justa causa, v. gr. si sit impar familia, si infirma, defor» mis, fatua, vel immorigera. IV. Si, inconsultis parenti» bus, nubat, » (*De hoc vide de matr*. *l*. 6. *n*. 849.) « ut habet » *Sanch*. Potest tamen, ubi eos consuluit, ipsis invitis, pru» denter contrahere cum se digna; cùm circa electionem » statûs sit sui juris. *Less*. *lib*. 2. *c*. 40. *n*. 43. *Sanch*. *l*. 4. » *c*. 15. *Fill*. *q*. 10. *n*. 20. An, et quomodo peccant liberi » furando à parentibus? *vide infrà n*. 543. Item, an alie» nare possunt bona? *vide infrà n*. 918.

Tenetur igitur filius obedire parenti in iis, quæ mox dicta sunt, et peccat graviter peccato speciali, in confessione explicando, si materia sit gravis, et parens præcepto expresso,

et seriò id mandaverit; secùs si tantùm monuerit, ut *Spor. de 4. præc. c. 5. n. 14. Ronc. c. 1. q. 3. et Holzm. n. 555.* Additque *Lugo de pœnit. d. 16. n. 226. et Bon. eod. tit. part. 6. n. 3. cum Nav. et Rodr.*, filium tunc speciale hoc peccatum committere, cùm parens imperet aliquid, intendens obligare ad obediendum obedientiâ sibi debitâ. Imò dicunt *Sporer n. 16. et Elbel de 4. præc. n. 555. cum March.*, tunc filium graviter peccare, quando ordinariè præceptum transgreditur; secùs, si aliquoties ex negligentia.

Præthereà hìc advertendum, filios non tenêri obedire in iis, quæ pertinent ad statum eligendum. Hinc graviter peccant parentes, qui eos cogunt, etiam indirectè invitos, ad vitæ statum eligendum, sive religiosum, sive clericalem, sivè conjugalem; vel contrà, si eos injustè retrahant, etiam sine vi, vel fraude, à statu religioso, clericali, vel conjugali, sine justa causa; quia parentibus specialiter incumbit consulere bono spirituali filiorum. Ita *Mol. t. 5. d. 51. n. 2. Elb. n. 538. et Spor. n. 21. cum communi.* Unde, si filius sentiat se à Deo vocatum ad religiosum vel clericalem statum, et advertat, parentes injustè impedituros, consultiùs aget rem eos celando, divinamque voluntatem exequendo. Ita *Elbel l. c. Bon. l. c. n. 2. cum Sayr. Molf. Fill. et aliis.* Dictum est autem *injustè*; nam secùs dicendum foret, si parentes ob justam causam contradicerent: putà, si remanerent in necessitate; vel si aliàs extingueretur nobilissima familia, ut ait *Elbel n. 539.* In hoc tamen secundo casu puto non tenêri filium ob id suam vocationem deserere. *Vide alia, quæ de hac materia fusè dicentur l. 5. ex n. 66.*

« 4. Tenetur proles alere parentes egentes; adeò ut, si » in gravi necessitate aliter juvari non possint, teneatur ma» nêre in sæculo (nisi tamen in hoc illi certum, vel certè » valdè probabile periculum salutis immineret); » (*Vide infrà de statu relig. l. 5. n. 66. ubi etiam de fratribus n. 70.*) « et, » si religionem sit ingressus, teneatur eâ egredi, et juvare » parentes : dummòdò eorum necessitas ejus professionem » antecesserit. *Fill. q. 5. n. 9. Bon. q. 1. p. 6.* » (*Vide dict. l. 5. n. 67.*)

« 5. Si verò necessitas post professionem superveniat, si » extrema sit, tenetur egredi, petitâ priùs, licèt non ob» tentâ veniâ. Si autem sit gravis tantùm, in qua utcumque

» possint vivere, non tenetur quidem; potest tamen egredi, » si prælatus permittat. Quo casu tenetur, in quantùm non » obstat suo intento, deferre habitum, et observare substan- » tialia religionis, at, postquam parentibus subventum est, » redire. *Vide Less. l.* 2. *c.* 41. *dub.* 3. » (*Vide infrà de statu relig. l.* 5. *n.* 67.)

DUBIUM II.

Ad quid teneantur parentes erga filios?

336 *Quæ teneantur parentes præstare filiis quoad alimenta et educationem?*
337 *An teneatur pater dotare filiam, nuptam contra ejus consensum?*
338 *Sanctio Neapolitana circa alimenta filiorum.*
339 *Ad quid aliud teneantur parentes?*
340 *Ad quid teneantur fratres?*
341 *An possint aliquando parentes filios exhæredare? et quæ sint causæ justæ exhæredandi?* Vide etiam de hoc n. 948. et 949.)

336. — « PARENTES, quo nomine etiam intelliguntur ascendentes, v. g. avus, proavus, etc. tenentur gravi obligatione juris naturalis conservationem et educationem liberorum curare. Circa quod ex *Bon. disp.* 5. *q.* 1. *Azor, p.* 2. » *l.* 2. *q.* 17. *Fill. tr.* 28. *c.* 2.,

Resolvuntur hi casus:

« 1. Graviter peccant parentes, qui sine justa causa prolem » in hospitali, vel locis publicis exponunt. *Vide Bon.* hic; » *et Fill. t.* 21. *p.* 2. *c.* 2. *et infrà tract.* 5. *c.* 1. » (*Justa autem causa est, si proles sit illegitima, ut probabiliter Laym. Dian. Henr. Salmant. de IV. præcept. punct.* 2. *n.* 36. *Vide de restitut. n.* 656.)

« 2. Mater tenetur (sub veniali tamen) lactare proprio » lacte, nisi habeat justam excusationem » (*V. gr. sit debilis, aut nobilis, ob consuetudinem. Salm. ibid. n.* 35. *cum Nav. Azor, Trullench. etc.*): « tunc verò tenetur sub gravi peccato

» bonam nutricem quærere. *Bon. d. 6. q. 1. p. 6. Laym.* Item » tenetur, secundùm jura, prolem alere ad finem anni ter» tii. » (*Si verò mater non possit lactare, tenetur pater ad expensas lactationis, Croix l. 3. p. 1. n. 697. Et Salm. loc. cit. n. 34. cum communi*) « Posteà educatio, usque ad eman» cipationem, spectat ad patrem. Excipe, nisi hic esset pau» per, et mater dives. *Fill. Laym. l. 5. tr. 10. c. 3. n. 4,* » *Reg. l. 20. n. 32.* (1).

» 3. Pater tenetur proli, nòn tantùm legitimæ, sed etiam » (in quo jus civile à canonico correctum est juxta *c. Cùm* » *haberet*) spuriæ curare alimenta, hoc est, cibum, potum, » vestitum, et honestas artes, juxta suum statum, nisi ta» men aliunde se alere possit, et non indigeat; deinde etiam » dotem filiæ. » (*Respectu autem filiorum dicunt Sanch. de matr. l. 4. d. 26. n. 21. Boss. de effectu matr. p. 2. c. 4. num. 95. cum* Glossa *in c. Admonere 33. q. 2. ac Surdo et Megala, quòd pater tenetur alimenta præstare non tantùm filio, sed etiam uxori illius, quamvis eam duxerit sine dote, et contrà ipsius patris voluntatem. Prætereà tenent Azor p. 2. l. 2. c. 4. q. 12. et Merenda Controv. l. 4. c. 34. n. 6. cum Baldo, et Jasone, quòd pater debet filium alere, etiamsi filius consummâsset vitiosè portionem jam priùs sibi traditam.*) » Et quidem clerici etiam ex fructibus ecclesiasticis possunt » hæc suis spuriis præstare. *Fill. loc. cit. t. 28. c. 2. n. 28. Laym.* » *l. 5. t. 10. p. 3. c. 5. Vide infrà tr. 5. c. 4. d. 5. q. 1.* Hinc » peccant 1. Si non adhibeant diligentiam, saltem mediocrem, » ut acquirant bona, quibus filii alantur, habeantque hære» ditatem secundùm suum statum. 2. Si bona dilapidando » impotentes se reddant, ad liberos honestè secundùm statum » suum educandos, ac dotandos, *Bonac. d. 6. §. 2. ex Azor,* » *Filliuc. etc.* 3. Si sine legitima causa filiæ dotem negent » (vel filium exhæredent), v. gr. quia vult ingredi, vel est » ingressa religionem, vel quia, ipsis invitis, nupsit, licèt » se indigno. *Bon. l. c. ex Azor, Reginald. etc.* vel quia filius

(1) In jure novo juris antiqui abrogata est dispositio, quâ mater ad annum tertium, pater verò usque ad emancipationem prolem alere tenebatur. Obligatio prolem alendi, sustentandi atque educandi ex *Cod. civ. art.* 203. parentibus communis est eosque in solidum afficit. — *Confer art. infrà ad n.* 951. *positos.*

Edit.

» ordinem sacrum suscepit : sicut enim pater tenetur dotare
» suas proles pro matrimonio, vel ingressu religionis : ita
» etiam ad suscipiendos sacros ordines. Neque hæc donatio
» est revocabilis : imò, quæ sic donata sunt, non posse com-
» putari in legitimam, aut divisionem cum fratribus, docet
» *Barb. c.* 17. Contrarium tamen tenet *Mol. etc. cum Dian.*
» *p.* 8. *t.* 6. *r.* 91. et 92. » (*Et Salm. tract.* 24. *de IV. præc. punct.* 4. §. 2. *n.* 78. *At vide dicenda de contr. n.* 956. *ubi etiam vide de aliis bonis à filiis in collationem adducendis.*)

337. — Quæstio est, an pater teneatur dotare filiam, contra ejus voluntatem nuptam? Distingue, affirma, si filia sit nupta major 25 annis, etiamsi indigno, ut *Sanch. de matr. l.* 4. *d.* 26. *n.* 11. *Salm. ibid. punct.* 2. *n.* 40. *cum Bon. Trull. etc.* Sed dubium majus est, si nupta sit minor 25 annis? Alii etiam affirmant absolutè : alii tantùm, si nupscrit digno : alii dicunt, patrem tenêri tantùm ad alimenta ei danda, si tamen ipsa egeat, et hoc, etsi nupserit indigno, ut *Sanch. n.* 18. et 19. *Salm. ibid. n.* 41. *cum Mol. Trull. Cor.* Et hoc probabilius. Hinc infert *Sanch. n.* 20. *cum Trull. et Bann. apud Salm. loc. cit. n.* 42. quòd si etiam filius nuptias ineat, patre invito, tenetur pater alere eum indigentem, et uxorem ejus. *Vide dicenda n.* 949. (1).

338. — Notandum obiter hìc est, nuperrimà S. R. Neapolitani concilii, junctis quatuor aulis, sanctione, cui regia Majestas annuit 15 Decemb. 1742, sancitum fuisse *non licère parentibus sine justa causa à jure probata, vel à judice approbanda, liberos, et filios, seu aliquem illorum immeritò è domo sua expellere, eisque extra domum præstare alimenta. Et è converso filiis, et liberis, seu alicui ipsorum, facultatem non esse discedendi ab obsequio patris pro libito, et alimenta habendi extra domum paternam; sed voluntatem non morandi cum parente tunc filiis prodesse ad exigenda ab illo extra domum alimenta, cùm filiorum voluntas sit causa virtutis, non causa vitii, quàcumque aliâ interpretatione, et rerum forsan judicatarum auctoritate sublatâ, deinceps perpetuâ lege inviolabiliter hoc observandum definitum est.*

(1) Et notam ad n. 948. positam.

Edit.

339. — « 4. Parens tenetur proli subvenire, relictâ religione, iisdem casibus, quibus proles parenti; quos *vide superiore dubio cas. 4. et 5. in fine n.* 335.

» 5. Parentes gravi obligatione tenentur instruere liberos per se, vel alios, in necessariis ad salutem. Hinc graviter peccant : 1. Si, quantùm in ipsis est, non curent, ut bonis moribus imbuantur, doctrinam christianam, seu fidei rudimenta addiscant, pravorum consortia vitent, mandata Dei et Ecclesiæ observent, sacramenta frequentent, à peccatis abstineant, *Azor, Fill. Bon. l. c.* 2. Si occasiones peccandi ab iis non avertant, vel in locis, aut domibus suspectis eos habitare permittant : *Trull. t.* 1. *d.* 3. *n.* 4. 3. Si consilio, vel exemplo malo depravent. 4. Si non objurgent, puniantque dissolutos; moderatè tamen : non peccant etiam verberando immoderatè, v. gr. ut notabiliter lædantur. *Sot. Sylv. Bon. loc. cit. et d.* 3. *de contr. q. ult. p.* 3.

» 6. Tenetur etiam proli relinquere libertatem circa electionem statûs. Unde peccant invitos ad matrimonium, vel religionem cogendo, vel abstrahendo. » (*Vide d. n.* 335. *v. Prætereà, et dicenda l.* 6. *n.* 850. *in fin. v. Dicit.*) « Et quidem *Trid. sess.* 25. *de Reg.* c. 18. excommunicat cogentes ad monasterium filias.

340. — « 7. Etsi frater fratri, vel sorori, saltem in extrema vel quasi extrema necessitate teneatur subvenire lege tùm charitatis, tùm pietatis; non tamen est ea obligatio, quæ inter parentes, et liberos, cùm non sit ista dependentia. *Vide Less. l.* 2. *c.* 31. *n.* 34. Unde, si professus est in religione, non tenetur egredi, ut eis succurrat. *Trull. l.* 2. *c.* 2. *d.* 24. *n.* 8. *ex Suar. etc.* » (*Vide l.* 5. *n.* 67.)

Notandum tamen hìc quemvis in utroque foro teneri, si possit, alimenta et dotes præstare fratribus, vel sororibus, in eorum non solùm extrema, sed etiam gravi necessitate. Ita *Salm. tr.* 24. *de IV. præc. punct.* 4. §. 1. *num.* 69. *cum Azor, Trull. Fagund. Barbos. Men. etc.* Extendunt DD. doctrinam hanc ad fratres ex eodem patre natos, licèt ex diversa matre; nam isti, ut utrimque conjuncti, in jure reputantur ex *lege, Cum plures.* §. *Cum tutor. ff. De administratione tutorum.* Si verò fratres, sicut si sorores, sint tantùm uterini ex parte matris, tunc est obligatio eos alendi, sed non sorores dotandi.

341. — « Quæres, an filius aliquando possit à patre privari hæreditate?

« Resp. Potest ex justa causa, aliàs non : eadem in testamento debet exprimi. *Auth. Sed si post, c. de inoff. test.* » Talis autem censetur I. Ingratitudo (nisi in gratiam patris » redierit, ipsumque pœnituerit ante testamentum conditum) » ut, si affecerit patrem gravi injuria, vel ejus vitæ insidiatus sit, vel manus injecerit in eum, vel maleficiis se » immiscuerit. *Bon. d. 3. quæst. 7. p. 4. ex Cov. Sanch. Az.* » *Mol. etc.* II. Si novercam, seu patris uxorem cognoverit » carnaliter; si parenti furioso, vel carcere detento noluerit » succurrere, fidejubendo : si impedierit patrem, quominùs » testaretur : si bona parentum dilapidaverit cum gravi ipsorum dispendio. III. Si filia, minor 25 annis, luxuriosam » vitam elegerit, etc. Circa quas nota, valère has causas, » quando filius aliunde habet, unde vivat; nam alimentis » ad vitam necessariis privari non potest, cùm debeantur » jure naturæ; quod à jure civili tolli non potest. *Bon. disp.* » *6. qu. 1. p. 6. §. 3. ex Sanch. Mol. Az. Reg. Fill. Trull.* » *lib. 4. cap. 1. d. 3. n. 16. et t. 2. lib. 7. et cap. 17.* » (*Secùs de necessariis ad statum. Salmant. ibid. punct. 2. n. 43. cum communi. Circa exhæredationem autem filiorum, vide de contract. n.* 948 *et* 949.) (1)

DUBIUM III.

Ad quid teneantur tutores, curatores, qui parentum sunt loco?

« Tutor (idem est de curatore) tenetur curam gerere pupilli, ejusque bona ritè, et fideliter administrare. Ratio est : » quia in hunc finem constituitur, et assignatur pupillo, » patris loco. Quare, si delinquat, vel notabiliter sit negligens hac in re, peccat graviter, et ad compensationem » damni, quod pupillus ex eò accepit, obligatur (et saltem de dolo, et culpa lata) : imò, si tutoris officium exerceat pretio (quod tamen si ab initio non est constitutum,

(1) Et notam ad n. 948. positam.

Edit.

» censetur suscepisse gratis), tenetur etiam de levi culpa.
» *Bonac. de contract. d. 3. quæst. 19. p. 4.* (1)

Unde resolves :

« 1. Tutor tenetur tuêri personam pupilli, dum opus est,
» eumque bonis moribus imbuere, et benè educare per se,
» vel per alios. *Bon. loc. cit.*

« 2. Tenetur bona pupilli fideliter administrare, ideòque
» (officium tutoris suscipiens) inventarium conficere, alioqui
» damna, ex ejus defectu secuta, resarcire; nec licet illi
» pupillo nimium pecuniæ ad usus inutiles concedere.

« 3. Tutor (utì et curator) tenetur conservare omnia jura,
» bona, et actiones pupilli (vel minoris), et bona aliàs peri-
» tura vendere, pecuniamque convertere in emptionem bono-
» rum stabilium, vel in censum, etc. proùt fuerit utilius.
» *Ibid. ex Rebell. p, 2. lib. 22. q. 17.*

« 4. Si tutor, vel curator pecuniam pupilli convertit in
» suos usus, tenetur ad restitutionem totius lucri cessantis,
» vel damni emergentis quod inde accepit pupillus, vel mi-
» nor. *loc. cit. Rebell. q. 17.*

« 5. Tenetur item ad restituendos fructus (deductis expensis)
» quos ex bonis pupilli percipere poterat, et suâ culpâ non
» percepit. *Sylv. v. Tutor. §. 4. Reb. loc. cit.*

« 6. Tenetur nomina debitorum exigere, et debita pupilli
» persolvere; ita tamen, ut, quantùm fieri potest, bono
» pupilli consulat. *Sylv. Reb. ll. cc. Tab. ibid.*

« 7. Tutor, vel curator non potest donationes, vel remis-
» siones gratiosas facere de bonis pupilli, quia non ad destru-
» endum, sed ad tuendum est constitutus, *ibid.* Excipe dona-
» tionem remuneratoriam : sic enim potest v. gr. stipendio
» debito pro liberali servitio aliquid addere ex liberali dona-
» tione. *Mol. Lugo d. 23. sect. 10. Sanch. Trullench. lib. 7.*
» *cap. 17. d. 8. Vide Dian. p. 8. t. 6. r. 17.*

« 8. Denique tenetur (officio finito) reddere rationes, quia
» hoc onus est commune eorum, qui bona aliena admini-

(1) Confer. art. infrà ad n. 917 etc. de tutela et curatela positos.
Edit.

» strant. *Vide Bonac. de contr. d.* 3. *quæst.* 19. *p.* 4. *et infrà*
» *hoc libro, n.* 917. *et seq.*

DUBIUM IV.

Quæ obligatio dominorum, et famulorum, aliorumque superiorum et inferiorum erga se invicem?

342 *Quid teneantur superiores præstare subditis? An principes teneantur eligere digniores ad officia?*
343 *Quid teneantur famuli præstare dominis?*
344 *An famuli, non impedientes furta rerum domini, teneantur ad restitutionem?*
345 *An famulus conductus ad annum, discedendò possit petere stipendium?*
346 *An ægrotans teneatur posteà famulatum supplêre?*
347 *An, elapso triennio, possit salarium exigere?*
348 *Quando famulus inserviens, nullâ statutâ mercede, possit exigere stipendium?*
349 *Quando possit mercedem sibi compensare?*
350 *An servi capti in bello, possint fugere ad suos?*

342. — « Resp. 1. Domini, et superiores tenentur habêre » curam famulorum, aliorumque suorum subditorum. Patet » ex 1. ad *Timot. c.* 5. ℣. 8. *Si quis suorum, etc.* Et ratio » est, quia sunt ipsorum caput, et vices parentum gerunt, » ideòque tenentur quodammodò ad eadem, ad quæ paren- » tes. Imprimis verò curare tenentur, quantùm in ipsis est, » ut servent præcepta Dei, et Ecclesiæ. *Bon. dub.* 16. *q.* 1. » *part.* 8. »

Quær. hìc obiter, an principes sæculares teneantur eligere digniores ad officia sæcularia? Affirmant *Salm. de IV. præcept. punct.* 6. §. 2. *n.* 103. *cum Sot. Bann. Less. Trull. etc.* Negant verò *Caj. Vasq. Lugo etc. ib.* modò officia non indignis distribuantur : quia, ut isti dicunt, hæc officia non pertinent ad justitiam distributivam, nec sunt bona communia, sed potiùs regis, qui satisfacit, si dignè, non autem dignissimè rempublicam regat. Utraque est probabilis, sed prima sententia probabilior, quia aliàs respublica grave pateretur

nocumentum; ob quod motivum *Lugo d.* 54. licèt *n.* 19. oppositum sustinuerit, tandem *n.* 21. concludit, regulariter tenêri principes digniores eligere, excepto uno vel altero ministro. An autem reges possint officia sæcularia vendere? Negant *Adrian. Ang. Turr. et Med. ap. Salm. l. c. n.* 94. *ex* 1. *Hæc lex ff. ad leg. Jul. de ambit.* ubi hoc expressè prohibetur. Affirmant verò *Nav. Caj. Sot. Sanch. Azor, etc. cum D. Th. Opusc.* 21. *ap. Salm. ibid. ex n.* 95. modò venditio sit omninò necessaria ad utilitatem reip. et modò vendatur moderato pretio, ac dignis, et quantùm fieri potest, dignioribus. Cæterùm omnes cum *D. Th.* conveniunt hanc venditionem non expedire; intellige de officiis majoribus magistratuum, quibus datur justitiam ministrare; non autem de minoribus, quibus competit tantùm eam exequi. *Vide Salm. l. c.*

« 1. Peccant domini graviter: 1. Si sine justa causa impe- » diant famulos, quominus diebus festis missam audiant; vel » si diebus festis opera servilia imponant: vel si jubeant ea, » quæ sine peccato fieri non possunt. *Nav. cap.* 14. *etc.* 2. » Si peccandi occasionem permittant, cùm eam possint im- » pedire; aut si graviter delinquentes non corrigant, vel ne- » gligentes necessaria ad salutem non moneant, non corri- » piant. *Bon. l. c.* » (*Communiter cum Salm. de IV. præc. punct.* 7. §. 4. *n.* 140.)

» 2. Peccant item graviter: I. Si eos gravibus injuriis affi- » ciant, diabolos, canes, etc. appellent. *Bon. l. c. et Trull. l.* » 4. *c.* 1. *d.* 6. licèt *Dian. p.* 7. *t.* 7. *r.* 47. excuset à peccato » talem contumeliam, quòd ex ira, et indeliberatione soleat » proferri. » (*Et reverà, communiter hæ non habentur ut graves injuriæ*) « II. Si alimenta convenientia non præbeant, » mercedem justam (dummodò fideliter servierint) non sol- » vant, vel solvere differant sine rationabili causa. *Ib.* III. » Si ante elapsum terminum temerè eos domo expellant: in » quo casu (nisi gravissima ex causa id fecerint) tenentur ad » solutionem integræ mercedis. » (*Ut Salm. tr.* 24. *punct.* 7. §. 4. *n.* 151. *cum communi: nec famulus injustè expulsus tenetur redire ad complendum tempus; intellige, si tempus conventionis sit jam transactum, et per ipsum non defuit, ut compleret; tunc enim tenetur dominus ad salarium promissum. Sed dubium est, si famulus causâ expulsionis nullum damnum passus fuisset, an totum salarium ei debere-*

tur? In hoc probabiliter opinari possumus, juxta dicenda infrà n. 343. quòd dominus in pœnam injustitiæ teneatur in conscientia solvere ei saltem majorem, quàm dimidiam partem salarii, imò, ut notat Less. l. 2. c. 24. num. 8., tenetur ex l. Qui operas, 38. et l. 16. ff. Locati, totam mercedem tribuere; sed hoc dicimus, non nisi post sententiam, juxta regulam omnium pœnalium.) « *Less. Azor, c. 14. q. 1. Fill.* » *n. 117. Regin. Molin. etc. Escob. t. 3. e. 9. q. 33.* IV. Si » eum, qui liberos, aliosve domesticos verbis, exemplo, vel » moribus pravis corrumpit, et reprehensione non emenda- » tur, è domo non dimittant. *Nav. c. 14. Azor, Trull. d.* » *61. n. 2.*

» 5. Herus non tenetur famulo infirmo (quandiù ægrotat) » dare salarium, nisi in extrema, vel gravi necessitate (tunc » enim debet ex charitate); imò sumptus, in ejus curationem » impensos, potest repetere. *Mol. l. 1. t. 28. c. 4. n. 8. Escob.* » *t. 3. e. 9.* » (*Salm. ib. n. 149. cum Mol. Azor, Less. communiter n. 7 Vide dicenda hoc lib. n. 864.*)

343. — « Resp. 2. famuli, cæterique subditi tenentur suis » dominis, et superioribus aliquo modo eadem, quæ filii pa- » rentibus, nimirùm amorem, reverentiam, et obedientiam » præstare. Ratio patet ex dictis, quia sunt illis quasi loco » parentum. *S. Th. 2. 2. q. 103. Regin. l. 20. n. 26.*

Unde resolves :

» 1. Peccant famuli graviter: I. Si non laborent, vel ser- » viant fideliter: tenenturque ad compensationem damni. » *Mol. Less. l. 1. c. 24.* II. Si grave damnum inferant, vel in- » ferri permittant, cùm possint impedire. *Nav. c. 14. n. 22.* » *Fill. tr. 28. c. 3. q. 10. Regin. l. c.* » (*Cum Mol. Less. Azor, et Salm. tr. 24. c. unic. punct. 7. §. 3. n. 138. ac communi.*) « Et quidem, si damnum illud inferatur sive à confamulis, » sive ab extraneis, in rebus quarum cura ipsis commissa » est, à restitutione non possunt excusari. *Mol. Less. l. 2. c.* » *23. p. 30. n. 65. Fill. tr. 36. c. 9. q. 9. n. 114.* III. Si sine gra- » vissima causa discedant à domino ante terminum elapsum; » ultra hunc verò manêre non tenentur, etiamsi morbo im- » pediti servire aliquandiu non potuerint. *Molin. l. c. Regin.* » *n. 317. Escob. e. 7. n. 50.* IV. Si Domino in rebus magni » momenti non obediant. *Bon. l. c.* »

344. — Quæritur 1. an famuli, non impedientes furta rerum domini, teneantur ad restitutionem? Alii universè affirmant, ut *Renzi de IV. præc. cap. 1. quæst. 21. et de VII. præc. sect. 3. quæst. 25. cum Pontio et Dian. (contra Reb. Mol. Bon.)* Quia (ut dicunt) ex ipsa ratione famulatûs unicuique famulorum videtur dominus in custodiam res suas committere. Alii verò, ut *Lessius l. 2. c. 13. n. 75 Lugo de justit. d. 19. Holzmann. de rest. n. 437. Salm. de 4. præc. cit. n. 138. cum Mol. Azor, etc.* communiùs, et probabiliùs distinguunt, et dicunt, quòd si damnum fiat à domesticis, et res non sit famulis specialiter commissa ad curam (ut tenendum omninò cum *Bus. et communi*), non tenentur famuli ad restitutionem; tunc enim ipsi peccant tantùm contra charitatem, non autem contra justitiam, quia non obligantur ex justitia res domini à domesticis tuêri. Secùs tamen, si furtum fiat ab extraneis, ut *Salm. l. c. cum communi, et Tamb. Dec. lib. 8. tr. 4. c. 3.* §. 6., qui addit, in eo casu unumquemque famulum tenêri ad restitutionem in solidum; quisque enim ipsorum, cùm poterat, tenebatur totum damnum impedire; et, si nequibat solus impedire, debebat saltem alios consfamulos advocare ad furtum impediendum.

345. — Quær. 2. an famulus, locans operas suas ad annum, si ante annum culpâ suâ discedat, possit stipendium petere pro tempore, quo inservivit? Affirmat communior sententia, contra *Mol.* (nisi grave damnum inde domino eveniret); quia servitus exhibita meretur utique mercedem suam, quamvis non totam, de quâ conventum fuit; unde tenetur dominus solvere saltem parùm minùs, quàm dimidiam partem stipendii. Ita *Az. p. 2. l. 2. c. 3. q. 6. Fill. tr. 28. p. 2. c. 3. n. 68. Sylv. v. Fam., q. 6. et Trull. Dian. Fagund. cum Salmant. de IV. præc. punct. 7. §. 3. n. 132.*

346. — Quær. 3. an famulus, locans operas suas ad annum, si per menses ægrotet, teneatur operas suas supplêre? Minimè, ex *comm. cum Salm. ib. n. 133. cum Az. Bon. etc.* quia promissio tempori determinato alligata est. Salarium verò pro tempore ægrotationis petere nequit, ut dictum est suprà cum *Busemb. n. 342. in fine, v. Herus.*

347. — Quær. 4. an famulus, elapso triennio, postquam discessit à domino, salarium petere possit, et occultè sibi compensare? Affirmant *Sanch. de matr. l. 7. d. 37. n. 17. et*

Salm. ibid. n. 134. cum Mol. Fag. Vill. et aliis; quia, licèt in foro externo famulus post præscriptionem triennii amittat actionem petendi salarium, ut dicunt *Cov. Med. et Lamas ib.* (*contra Mol.*) juxta legem Hispanicam, sive bullam 33 *S. Pii V.* quâ post biennium à servitio præstito adimitur famulo actio petendi salarium; sive juxta sanctionem S. R. concilii Neopolitani, junctis quatuor aulis, relatam *inf. n.* 516., quâ, elapsis duobus mensibus, postquam famulus à domino discesserit, negatur ei facultas mercedem in judicio petendi: attamen in foro conscientiæ famulus jus ad salarium semper retinet; et dominus, si certus sit, se non solvisse, semper ad solutionem tenêri videtur; tantò magis, quòd in dicta decisione (pro nostro regno emanatâ) dicitur, actionem denegandam esse famulo, non præscriptionis ope, sed vi præsumptæ solutionis. Hoc verò intelligendum, si famulo moraliter constet, dominum non legitimè præscripsisse; nam, si aliàs dominus præscripsisset solutionem per triennium cum titulo, et bonâ fide, eo casu nec dominus teneretur solvere, nec famulus posset salarium sibi compensare, etiamsi certus esset de solutione non factâ; quia dominus tunc ratione præscriptionis acquisivit jus non solvendi, *juxta dicenda infrà n.* 517.

348. — Quær. 5. an famulus, nullâ statutâ mercede inserviens, possit justum stipendium (saltem infimum) petere, vel occultè surripere? Distingue; si dominus hujuscemodi famulorum operas conducere solebat, affirma. Secùs, si non: quemadmodum accidit cum pueris, quos nobiles aut Episcopi rogantur in suam familiam admittere; tunc enim sufficit, si domini tribuant eis victum, vestes, et habitationem, cùm talis sit consuetudo. Ita *Salm. tr.* 24. *punct.* 7. §. 3. *n.* 135. *cum Mol. Azor, Trull. Vill. Fag. etc.* Famulis autem, qui inserviunt magistris, ut artes ab ipsis apprehendant, certè nullum salarium debetur. *Salm. ibid. n.* 136. *cum Azor, Mol. Reb. Fag.* Nisi aliter sit in usu quoad aliquam artem; ex nobilitate enim artis quandoque aliquid à discipulo magister exposcit, ut est ars horologia construendi. Ex ignobilitate verò artis sæpè discipulus debet aliquid à magistro recipere, ut est ars malleatoris, etc. Videndum igitur est juxta prudentum arbitrium, quid ex usu in qualibet arte observetur.

349. — « 2. Famuli non peccant, si sustentationem vel » mercedem justam domino negante, utantur compensatione

» occultâ, *Mol. l. cit, Fill. tr. 36. c. 6. q. 3.* dummodò tamen » alius modus non sit impetrandi; nec plus accipiatur, quàm » debetur : neque scandalum, aut aliud incommodum grave » timeatur. *Vide Bon. de rest. d. 2. q. ult. p. 2. n. 16.* » (*Hac tamen in re animadverte prop. 37. inter damn. ab Inn. XI. Vide n. 522.*)

« 3. Similiter pro obsequiis, ad quæ non tenebantur, præ» stitis (si quidem illa non gratis, et liberaliter, sed animo » mercedis exhibuerint) licêre ex rebus domini accipere com» pensationem, quæ aliter obtinêri non possit, docet *Nav. c.* » *17. n. 108. Less. l. c.* Plura de his *vide infrà tr. 5. c. 1. d. 4.* » *et c. 3. d. 10. et Bon. d. 6. q. 1. p. 8.* » (*Nisi spontè suas operas auxissent. Salm. ibid. n. 136. cum Mol. Sot. Dian. etc.*)

An autem famuli possint compensare sibi salarium pro majori opera præstita? *Vide dicenda n. 522.*

350. — Notanda est hìc obiter illa quæstio ad praxim utilis, an servi justo bello capti, licitè possint ad suos fugere? Negant *Mol. Sylv. Panorm. et alii ap. Salm. ibid. §. 1. n. 115.* quia tales servi censentur tamquam perpetuò ad servitutem damnati, cùm dominus justè eos possideat. Contrarium tamen communiùs et probabiliùs tenent *Less. l. 2. c. 5. n. 24. Sot. Lug. Pal. Fill. Vasq. et quàmplures cum Salm. ibid. n. 116.* Ratio, quia tale jus gentium faciendi servos, homines in justo bello captos, taliter acceptatum est, ut ipsis relicta sit fugiendi libertas. Et patet ex *Instit. l. 2. tit. 1. de rer. divis.* ubi *n. 17.* de istis dicitur : *Qui tamen, si evaserint nostram potestatem, et ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.*

DUBIUM V.

Ad quid teneantur conjuges erga se mutuo, vi hujus præcepti?

331 *Ad quid teneatur uxor erga virum?*
352 *An uxor nobilis teneatur officia vilia præstare?*
353 *An teneat pactum pro uxore non mutandi domicilium? An autem uxor teneatur sequi virum, missum in exilium?*

354 An mortua viro, teneatur uxor solvere debita contracta ad alendam familiam?
355 Quid teneatur uxor restituere filiis primi matrimonii?
356 Quomodo peccet vir in uxorem?

351. — « Resp. Uxor in iis, quæ spectant ad domûs gu- » bernationem, et bonos mores, tenetur obedire marito; hic » verò uxorem, non ut servam, sed ut sociam tractare. Ratio, » quia maritus est caput, et uxor commembrum. *Nav. c.* 14. » *n.* 20. *Trull. Filliuc. t.* 28. *c.* 9. *q.* 6. *n.* 144. *et comm.*

Unde resolves :

« 1. Conjuges peccant : 1. Si debitâ intentione non contra- » hant matrimonium. 2. Si sine dispensatione prætermittant » proclamationes. 3. Si sacramentum matrimonii in statu pec- » cati mortalis recipiant. 4. Si utantur matrimonio contra na- » turam, vel modo indebito, vel cum periculo abortûs. 5. » Si debitum sine justa causa negent. 6. Si cum periculo pol- » lutionis tactus habeant impudicos.

« 2. Peccat graviter uxor : 1. Si maritum rixis, vel aliter » verbis ad gravem iram, vel blasphemiam provocet. *Fill.* » *l. c. n.* 145. *et Bon.* 2. Si quid notabile expendat contra » voluntatem viri, et consuetudinem fœminarum similis sta- » tûs, nisi tamen ex paraphernalibus, si habeat. 3. Si, spreto » viro, sibi imperium vendicet. 4. Si nolit sequi virum domi- » cilium mutantem, dummodò possit sine periculo vitæ, et » salutis, et contrarium non sint pacti, et maritus post nu- » ptias non sit factus vagus. *Navarr. Tolet. Bon. p.* 7. *Vide* » *infrà t.* 5. *c.* 1. *dub.* 4. 5. Si sine sufficienti indicio malè » judicet de mariti continentia. 6. Si sine justa causa debi- » tum negat. *Vide infrà l.* 6. 7. Si se ingeret in admini- » strationem domûs sine justa causa, qualis est, si v. gr. ma- » ritus prodigus bona familiæ dilapidet. *Sylvius, Trull. c.* 1. » *d.* 4. *n.* 18. » (*Vel si sit incurius, vel minùs aptus ad familiam gubernandam. Elb. t.* 2. *conf.* 21. *cum Fill. Gob. et Henno.*)

352. — Quær. 1. an uxor nobilis teneatur præstare viro præcipienti officia vilia, v. gr. cibos condire, verrere domum, etc.? Affirmant *Ang. Tiraq. etc.* Sed probabiliùs negant *Sanch.*

de matrim. l. 6. d. 6. n. 14. Salm. de IV. præc. punct. 3. §. 2. n. 59. cum Sylv. Gar. Fag. etc. quia uxor est socia, et ideò non tenetur præstare famulæ opera, quæ ipsam dedecent. Et si ipsa præstaret, posset sibi compensare, ut ajunt.

353. — Probabiliùs valet pactum non mutandi domicilium, nolente uxore, ut *Sanch. de matrim. l. 1. d. 40. n. 2. cum Lop. Pal. etc. contra alios.* Sed hoc intelligendum, nisi nova et gravis causa superveniat. *Sanch. n. 23. Salm. ibid. n. 61. cum Nav. Sylv. Fag. etc.*

Quær. 2. an teneatur mulier sequi virum, missum in exilium? Negant *Henr. et Bartol. apud Salm. ib. n. 62.* quia non tenetur uxor innocens viri pœnam subire. Sed probabiliùs affirmant *Salm. ib. et Sanch. lib. 1. d. 41. n. 11. cum aliis;* quia tenetur uxor sufferre non pœnam, sed infortunium viri. Et idem dicunt *Salm. loc. cit. et Pal.* si vir alicubi excommunicetur. È converso dicunt *Salm. ibid. cum eisd. DD.* quòd si mulier, necessitate coactâ, mutet domicilium, vir comitare eam debet. (1)

354. — Quær. 3. an uxor, mortuo viro, teneatur ex bonis dotalibus solvere debita contracta ad alendam familiam?

Prima sententia affirmat, si vir erat pauper, dum debita contraxit; secùs, si locuples; quia pauper non tenebatur alere uxorem; ergò tenetur ipsa solvere, quod conversum est in suî utilitatem. Ita *Fag. Bart. Lupus, et alii apud Sanch. l. 9. d. 4. n. 28.*

Secunda verò probabilior *sententia* negat, sive vir fuerit pauper, sive locuples; ratio, quia actio creditorum repetendi mutui facti est personalis, scilicet tantùm contra virum; et licèt in viro ratione inopiæ suspensa erat obligatio uxorem alendi, non erat tamen extincta: quare, si ex mutuo aluerit, suum debitum præstavit. Ita *Sanch. n. 29. Salm. ibid. n. 64. cum Mol. Trull. et Bon.* qui tamen limitat, si vir contraxerit debita nomine uxoris, vel ipsâ sciente; vel si vir protestatus sit, se nolle, stante suâ inopiâ, gratìs eam alere. Et quod dictum est hic de alimentis uxoris, dicitur etiam de alimentis filiorum; ut *Salm. loc. cit.*

(1) Art. 214. cod. civ. Uxor tenetur unà cum viro habitare eumque comitari ubicumque domicilium eligere voluerit.

Edit.

355. — **Quær. 4. an uxor ad secundas transiens nuptias debeat filiis primi matrimonii reservare, quidquid à primo viro accepit, retento tantùm usufructu? affirma ex *l. Ex testamento*, et *l. In donat. c. de sec. nupt.* si accepit titulo lucrativo; secùs tamen, si oneroso, vel si acceperit ab extraneo. Et idem dicitur respectu viri de rebus donatis à prima uxore. *Sanch. lib. 6. d. 41. Salm. tr. 23. punct. 3. §. 2. n. 66. cum aliis.***

356. — « 3. Peccat graviter maritus : 1. Si verbis contu-
» meliosis, vel infamatoriis afficiat uxorem. » (*Et tale peccatum esset duplicis malitiæ, ut Salm. ibid. §. 1. n. 46.*) « 2. Si
» impediat illam circa præcepta Dei, vel Ecclesiæ sine justa
» causa. *Sayr. l. 7. c. 7. Nav. c. 14.* Si verò impediat etiam
» sine causa circa ea bona, quæ consilii tantùm sunt, ut est
» confessio, communio, etc. communiter tantùm peccat ve-
» nialiter; nisi constet, quòd illa magnam ex iis utilitatem
» percipiat. *Sayr. Fill. Bon. q. 1. p. 7. Trull.* 3. Si cædat
» graviter : moderatè tamen castigare verbis, vel etiam ex
» gravi causa moderatis verberibus, habitâ ratione condi-
» tionis, et statûs, quandoque potest. « (*Consentit huic Elb. Conf. 21. n. 58. cum Gob.*) « 4. Si alimenta neget, nisi
» tamen uxor à consortio mariti propriâ culpâ discesserit. »
(*Vel nisi adulterium commiserit, ut Sanch. de matrim. l. 10. d. 8. n. 25. Pal. de spons. d. 3. p. 6. §. 5. et Croix l. 3. p. 1. n. 714. Nequit autem vir retinère dotem uxoris adulteræ, si discedat ab eâ ante sententiam propriâ auctoritate : quamvis ipse possit uxori, repetenti dotem, opponere exceptionem adulterii, et petere, ut sibi applicetur, prout probabiliùs dicit Croix n. 716. cum Abbat. et Pal. contra Sanch.*) « 5. Si negli-
» gat gubernationem domûs, et rem familiarem. 6. Si uxori
» non cohabitet, vel sine justa causa diù absit. 7. Si, cùm
» possit, alimenta non procuret. *Vide Fill. n. 140. et 141.*
» *Nav. c. 14. n. 19. Tol. lib. 5. c. 2. Sanch. l. 10. de matr.*
» *disp. 18. n. 18. Bon. p. 7.* »

DUBIUM VI.

Quæ obligatio parochorum erga suos?

357. — « Resp. Curatus, sive parochus jure divino tene» tur : 1. Residêre in sua parochia. *Trid. sess.* 23. *c.* 1. *de Ref.* » *Barb. de off. paroch. c.* 8. *n.* 1. alioqui in conscientia fru» tus non facit suos, teneturque pro rata absentiæ restituere » fabricæ Ecclesiæ, vel causæ piæ. Potest tamen ex justa » causa, et licentia Episcopi ad breve tempus abesse. *Vide* » *Nav. c.* 5. *Azor, t.* 2. *l.* 2. *c.* 4. *Possev. Barb. Trull. l.* 4. *c.* 1. » *d.* 8. » (*Quoad residentiam, vide dicenda de benef. l.* 5. *n.* 121 *et* 123.)

358. — « 2. Tenetur administrare sacramenta » (*Non solùm in necessitate extrema, sed etiam gravi, Salm. tract.* 21. *de Charit. c.* 6. *punct.* 3. §. 1. *n.* 33. *cum S. Th. et communi. Et ibi addit Bon., tenêri parochum etiam inquirere graviter indigentes*) « Quoties, et quanto cum periculo, *vide infrà* » *et Bon. tract.* 1. *d.* 2. *q.* 3. *p.* 2. *Possev. Barb. ll. cc.* » (*Quoad sacramentum pœnitentiæ, vide Busemb, de pœnit. lib.* 6. *n.* 623. *resp.* 2. *et* 3. *Quoad Eucharistiam autem, tenetur eam ministrare, quoties oves rationabiliter petunt. Vide Busemb. de Euch. dict. l.* 6. *n.* 253. *et* 254. *Tempore autem pestis probabile est, eum non tenêri ministrare Eucharistiam cum periculo vitæ. Vide de Euchar. eod. l.* 6. *n.* 233.)

359. — « 3. Orare pro populo, et celebrare, ut populus au-

» diat Missam : quam etiam teneri eum eidem applicare die-
» bus saltem festis, et aliquot aliis docet *Tol. l.* 3. *c.* 5. Sed
» negant *Suar. Con. in* 3. *p. q.* 83. *art.* 1. cùm nullo jure id
» cautum sit. *Vide Bon. qu. ult. Barb. l. c.* »

Nota hìc, quòd à SS. Pontifice *Benedicto XIV.* in epistola Encyclica, edita anno 1744., statutum est, quemcumque parochorum, sive habentem, sive non, congruos reditus, tenêri omnibus Dominicis, et festis diebus applicare missam pro populo. Et quamvis concessum sit alicui parocho, si aliter vivere nequeat, ut applicet missam pro eleëmosynam præbente in diebus festis, sancitum est tamen, ut debeant ipsi in aliis diebus ferialibus missas pro populo supplère. Et quoad vicarios, seu œconomos Ecclesiarum vacantium, data est facultas Episcopis assignandi eis congruam fructuum portionem, ut pariter possint diebus festis pro populo celebrare. *Vide lib.* 6. *n.* 323.

360. — « 4. Docêre populum concionando, arguendo, etc.
» per se, vel per alios. *Tol. l.* 5. *c.* 5. *Possev, Barbos. Trull.*
» *ll. cc.* » (*Vide dicta de* 3. *præcept. n.* 269. *v. Hìc obiter. Pariter superiores Religionum etiam tenentur prædicatione pascere subditos, tamquam eorum pastores, Elbel Conf.* 21. *n.* 583. *cum Henno.*)

» 5. Tenetur singulis diebus dominicis, et festis solemnibus
» populo doctrinam christianam explicare, per se, vel per
» alium, ut constat ex *Trid. sess.* 24. *c.* 4. *de Ref.* idque
» sub gravi obligatione etiam juris divini, ob summam ne-
» cessitatem, propter quam eos ab Episcopis, aliisque Præ-
» latis ad id cogi posse sub pœna excommunicationis (omnes-
» que alios, ut eam audiant, discant et sciant) docent *Trull.*
» *l.* 1. *c.* 1. *d.* 4. *n.* 7. *et* 8. *Bald. t.* 2. *l.* 1. *d.* 48. *Sanch.*
» *Pal. Barb. etc.* » (*Benè autem potest huic obligationi doctrinam christianam explicandi per alium satisfacere. Trull. et Led. ap. Salm. tr.* 21. *c.* 2. *punct.* 5. *n.* 55.)

» 6. Tenetur infirmos visitare, pauperum curam habère,
» peccata corrigere, etc. de quibus *Poss. Reg. tom.* 2. *l.* 20.
» *c.* 5. *sect.* 3. *Barb. c.* 7. *vide suprà.* »

Parochi (et tantò magis Episcopi) tenentur sub gravi corrigere oves, in peccato mortali vel ejus proximo periculo existentes, etiam cum discrimine vitæ, et non solùm in

extrema, sed etiam in earum gravi necessitate, semper ac adsit spes emendationis. Ita communiter *Bon. d.* 3. *q.* 4. *p.* 4. *n.* 5. *cum Val. Mald. et Reg.* item *Viva de præc. q.* 21. *art.* 6. *n.* 12. *Mazzott. tom.* 1. *p.* 458. *Salm. tr.* 21. *c.* 6. *punct.* 3. §. 1. *n.* 33. *cum Suar. Con. et Trull. Vide etiam dicta l.* 3. *n.* 40. Præterea parochi tenentur cum quocumque incommodo auferre scandala (1), unde si aliquis subditorum sit incorrigibilis, et suo pravo exemplo sit aliis occasio ruinæ, tenetur parochus tale damnum impedire, saltem Episcopum certiorando, non tantùm semel, sed quousque scandalum perseverat, et spes affulget, ut illi occurri possit.

Sed dubitatur I. An ad id pastores teneantur ex charitate, vel justitia? *Suar. et Tapia apud Salm. eod. tr. c.* 7. *punct.* 4. §. 2. *n.* 58. censent, eos tenêri solùm ex charitate. Sed probabiliùs tenentur ex justitia, ut sentiunt *Ronc. de char. quæst. IV. q.* 1. *Holz. eod. tit. n.* 192. *Pal. tr.* 6. *d.* 3. *p.* 7. *n.* 8. *cum Cajet. et Con. Salm. l. c. cum Sanch. Val. Dian. et Trull.* Ratio, quia ad hoc utique à communitate stipendium pastoribus tribuitur, ut singulorum procurent salutem, et proinde vitia corrigant.

Dubitatur II. An pastores teneantur inquirere in mores subditorum? Respondetur affirmativè ex communi sententia, ut docent *D. Th.* 2. 2. *q.* 33. *art.* 2. *ad* 1. *et Salm. cum Laym. Caj. Soto, Ledesm. Villal. etc.* Ratio, quam tradit *D. Thomas*, est, quia illi, qui specialem obligationem habent incumbendi saluti alicujus certæ personæ, sicut habent pastores erga singulas suas oves, tenentur non solùm corrigere delinquentes, sed etiam prospicere, an obligationi suæ satisfaciant. Secùs verò dicendum de aliis, qui generalem obligationem habent erga proximos; istis enim sufficit corrigere eos tantùm, quos lapsos, vel in proximo periculo labendi animadverterint.

(1) « Cùm in regione, inquit *S. Alphon. in Hom. Ap. tr.* 7. *n.* 31. *et* 46. reperiuntur notabiles morum dissolutiones, quibus nullum occurrit remedium, » parochus tenetur curare, ut Missio eò adveniat. Ille parochus, qui Missionem non curat, suspicionem ingerit suorum morum; boni enim parochi » non prætermittunt quarto aut quinto quoque anno Missionem arcessere. » » A bonis parochis pendent boni mores et salus populorum. Si in regione » bonus parochus adest, ibi videbitur florere devotio, sacramentorum frequentia, oratio mentalis et bonum exemplum; sin autem parochus erit » pravus, tota regio vitiis et scandalis redundabit »

Edit.

Dubitatur III. An Episcopi et parochi teneantur non deserere oves, etiam cum periculo mortis? Respondetur cum *D. Th.*2. 2. *q*. 185. *art.* 5. qui sic docet : *Ubi subditorum salus exigit personæ pastoris præsentiam, non debet pastor personaliter suum gregem deserere, neque propter aliquod commodum temporale neque etiam propter aliquod personale periculum imminens, cùm bonus pastor animam suam ponere teneatur pro ovibus suis.* Sic enim habetur *Joan*. *c*. 10., et hæc verba non solùm consilium sed etiam præceptum continent, ut rectè probant *Salm. tr.* 21. *c.* 2. *punct.* 6. *n.* 76. *ex c. Sciscitaris* 7. *q.* 1. ubi clarè hoc exprimitur. *Si verò* (subdit *S. Th.*) *subditorum saluti possit sufficienter in absentia Pastoris per alium providêri, tunc licet Pastori vel propter aliquod Ecclesiæ commodum, vel propter personæ periculum, corporaliter gregem deserere.* Quænam autem sint causæ excusantes parochos à residentia, *vide l.* 5. *n.* 125. Insuper notandum 1., quòd Episcopus, cùm suscepit regimen sui episcopatûs, debeat (ut præcipit concil. Trident. *sess.* 24. *c.* 16. *de Ref.*) rationem exigere à vicario capitulari de omnibus ab eo gestis tempore vacationis. Notandum 2. tenêri Episcopum ex eodem *Trid. sess.* 24. *c.* 3. *de Ref.* simul ac potest suam diœcesim visitare; et eum in visitatione nihil posse accipere, nisi victualia. Ibi sic dicitur : *Episcopi propriam diœcesim per se ipsos, aut, si legitimè impediti fuerint, per suum generalem vicarium, aut visitatorem, si quotannis totam propter ejus latitudinem visitare non poterunt, saltem majorem ejus partem; ita tamen, ut tota biennio per se, vel visitatores suos compleatur, visitare non prætermittant.* Deinde additur : *Studeant quàm celerrimè, debitâ tamen cum diligentiâ, visitationem absolvere. Interimque caveant, ne ipsi, aut quisquam suorum procurationis causâ pro visitatione, etc. nec pecuniam, nec munus, quodcumque sit, etiam qualitercumque offeratur, accipiant; non obstante quacumque consuetudine etiam immemorabili; exceptis tamen victualibus, quæ sibi ac suis frugaliter moderatèque pro temporis tantùm necessitate, et non ultrà, erunt ministranda. Sit tamen in optione eorum, qui visitantur, si malint solvere id, quod erat ab ipsis anteà solvi, certâ pecuniâ taxatâ, consuetum : salvo item jure conventionum antiquarum cum monasteriis, aliisque piis locis, aut Ecclesiis non parochialibus inito, quod illæsum*

permaneat.... Quòd si quisquam, quod absit, aliquid amplius... accipere præsumpserit, is præter dupli restitutionem, intra mensem faciendam, aliis etiam pœnis... mulctetur.

DUBIUM VII.

Quæ obligatio præceptorum, et discipulorum?

361. — « Resp. Inter præceptores (idem est de pædagogis) et discipulos est quodammodò eadem obligatio, quæ » inter parentes, et liberos.

Unde resolves :

« 1. Discipuli peccant : 1. Si præceptoribus, et pædagogis non exhibeant honorem et reverentiam. 2. Si non » obediant in rebus pertinentibus ad studia et bonos mores. » 3. Si eos conviciis, vel contumeliosis verbis traducant. 4. » Si negligenter studeant, scholarum aut studiorum tempore » lusui vacent, vel otio. 5. Pecunias parentum dilapident, » vel inutiliter expendant. 6. Malo fine studeant. 7. Gymnasii » sui leges, vel academiæ statuta (si quidem ea ad peccatum » obligent) non servent. 8. Scientias superstitiosas, aut vetitas » addiscant, vel libros prohibitos legant. 9. Stipendium debitum doctori suo non solvant, cùm possint. *Vide Nav. c.* » *23. et 25. Fill. tr. 28. part. 2. c. 10. q. 1.*

362. — « 2. Magistri, et pædagogi peccant : 1. Si peccata discipulorum dissimulent, et non corrigant, quando possunt. » 2. Profectum eorum in litteris non sedulò promoveant. 3. » Si eos non doceant bonos mores. 4. Si ex proposito falsa » eos doceant ut vera, vel superstitiosa, et saluti noxia. 5. » Non studeant ipsi, ut officio satisfaciant. 6. Si stipendium » exigant majus justo, vel quàm gymnasii leges, aut consuetudo permittant. 7. Doctoratûs insignia negent dignis, vel » indignis conferant, quod *Nav.* dicit esse mortale : præsertim in theologia, jure canonico, civili, et medicina; nam » in philosophia fortè veniale tantùm esse censet *Caj.* verb. » *Doctor.* 8. Si discipulis malo sint exemplo. 9. Si malis moribus imbutos, et qui aliis perniciosi sunt, ad scholas admittant, vel ex iis non dimittant. *Vide Trull. l. 4. c. 1.* » *d. 11.* »

TRACTATUS IV.

DE QUINTO ET SEXTO PRÆCEPTO.

CAPUT I.

Quid quinto præcepto prohibeatur : *Non occides?*

363. — « PROHIBETUR hominis occisio, mutilatio, verbe- » ratio, aliaque similis afflictio injusta; de qua quæritur, et » quando sit injusta? »

Adnotandum hic obiter ex *cap. Pro humani*, *de homicidio, in 6.* quòd mandantes occidi christianum per assassinos, sive eos recipientes, defendentes, aut occultantes, ipso facto incurrant excommunicationem, ac depositionem ab omni dignitate, officio, et beneficio. Insuper per *d. Cap. Pro humani*, tales habentur tamquam banniti; ita ut amittant omnia sua bona, et detur facultas cuilibet eos necandi. Intelligendum hoc tamen est post sententiam declaratoriam, ad quam autem emanandam sufficiunt tantùm probabilia argumenta. Ita enim habetur *in fine d. c.* ubi dicitur : *Et postquam probabilibus constiterit argumentis, aliquem scelus tam execrabile commisisse, nullatenùs alia sententia adversùs eum requiratur.* Intellige, non requiri aliam sententiam decisoriam. Ita *Molina, Bann. Gom. Farin. et alii ap. Salm. de V. præc. c. 1. punct. 8. n. 190.*

Advertendum verò hìc est 1. quòd isti post sententiam declaratoriam, ut dictum est suprà, ipso facto excommunicationem incurrunt, et privantur dignitatibus, et beneficiis, quæ ipso jure vacant, ut *Azor, et Gonzal. ap. Salm. ibid. n.* 191. Advertendum 2. quòd solo mandato prædictæ pœnæ incurruntur, cùm in *d. cap.* dicatur: *Quanquàm mors ex hoc mandato forsan non sequatur.* Et ita *Mol. Cov. etc. ap. Salm. d. n.* 191.

364. — Dubium tamen est, an etiam assassini incurrant præfatas pœnas, cùm textus tantùm mandantibus eas imponat?

Prima sententia affirmat, quia assassini proximiùs ad homicidium concurrunt; unde ex indentitate motivi isti etiam comprehenduntur. Tantò magis, quia Pontifex ideò expressè ipsos non comprehendit, quia ibi loquebatur de assassinis infidelibus, quibus non poterat pœnas imponere. Ita *Salm. ibid. n.* 188. *cum Far. Barb. Gom. et aliis.* Notant autem *Salm. ibid. n.* 193. *cum Alciat. Gabr. Farin.* etc., non censeri assassinos, nisi qui homicidium patrant cum pacto, ut mandans aliquod temporale eis persolvat.

Secunda tamen *sententia* cum *Caj. Nav. Suar. Azor, Fag. Sylv. etc. apud Salm. ibid. num.* 187. probabiliùs negat, tùm quia pœnæ non sunt extendendæ, tùm quia textus loquitur de iis, qui per assassinos infideles occidebant christianos; unde motivum legis formaliter diversum apparet.

365. — Notandum hìc, quòd *S. Pius V.* sub excommunicatione ipso facto prohibuit principibus, ne permitterent agitationes taurorum, sive ferarum in foro; et singulis christianis, ne cum illis congrederentur; item clericis, ne talibus spectaculis assisterent. *Clemens* tamen VIII. posteà has pœnas abstulit pro regnis tantùm Hispaniarum quoad omnes, exceptis religiosis. *Vide Salm. de V. præc. c. 1. punct.* 9. §. 2. *n.* 200. *et seq.*

DUBIUM I.

An aliquando liceat occidere, vel mutilare semetipsum.

366 *An liceat directè occidere seipsum, et an indirectè?*
367 *An liceat se exponere periculo mortis ad vitandam mortem duriorem, etc.? An liceat navim incendere cum periculo mortis?*

368 *An virgo teneatur pati potiùs mortem, quàm violari?*
369 *An liceat reo ex præcepto judicis se occidere? An haurire venenum ad experiendum antidotum?*
370 *An liceat Carthusiano abstinére à carnibus, etiam in necessitate extrema?*
371 *An liceat macerationibus vitam sibi minuere?*
372 *An sit obligatio, ad servandam vitam, uti remediis extraordinariis, vel nimis duris?*
373 *An aliquando liceat se mutilare?*
374 *An liceat pueros castrare?*
375 *An, qui occidit seipsum, possit sepeliri in loco sacro?*

366. — « Resp. Absque divina auctoritate non licet seipsum directè, et ex intentione occidere. Ratio est, quia est » contra charitatem suî, et fit injuria reip. et Deo, qui est » solus directus et absolutus dominus humanæ vitæ. » (*An occidens seipsum peccet etiam contra justitiam? Affirmant Salm. de V. præc. c. 1. punct. 5. §. 1. n. 111. cum Less. Bann. sed negant ib. n. 110. Lugo, Nav. Fagn. etc.*)

« Dixi 1. *absque auctoritate divina*, propter Samsonem, » et quosdam martyres, qui seipsos occidêrunt, vel ex divina » inspiratione, vel inculpata ignorantia. Dixi 2. *directè*, quia » indirectè quandoque licet se occidere, hoc est, aliquid » facere, vel omittere, ex quo, præter intentionem, mors » certò sequatur: quia præceptum conservandi vitam, utpotè » affirmativum, non semper obligat, sed potest omitti pro» pter bonum finem, necessitatem, vel magnam utilitatem. » *S. Th. 2. 2. q. 64. art. 5. ad 4. Vide Fill. hic tr. 29. c. 4.* » *q. 5. et Bec. 2. 2. t. 3. c. 7. q. 8.*

Unde resolves:

« 1. Miles potest, imò tenetur persistere in statione, etsi » moraliter certus sit, se occidendum. *Card. Lugo d. 10. q. 1.* » (*Ob magnum bonum commune, vel ob specialem obligationem, ex pacto vel officio, quam habet miles, gubernator, Episcopus, parochus, licitè possunt et tenentur mortem perferre. Elb. n. 10. Salm. tract. 13. de rest. c. 2. punct. 2. §. 3. n. 33.*)
« Item potest ad evertendam turrim hostilem, aut perdendos » hostes, pulverem incendere, etsi sciat, se obruendum; uti » et navem mergere, vel incendere, ne hostis eà potiatur

» cum gravi reipub. damno, ut docent *Less. l. 2. c. 9. n.* » *32. Fagund. t. 1. l. 5. c. 11.* » (*Et Salm. ibid. n. 37. cum Bon. Trull. etc.*) « Similiter licet se objicere telo, vel ictui, » ad servandam vitam principis, amici ad mortem injustè » damnati vices subire : *Less. l. 2. c. 9. dub. 6. n.* 30. vel in » naufragio tabulam cedere, ex *Tol. Less. loc. cit. Lopez.* » *p. 1. c. 95.* » (*Etiamsi tabula jam sit capta, ut contra Sotum, Rodr. etc. docent Sylv. ap. Cont. Tourn. de præc. Dec. cap. 1. art. 3. sect. 4. punct. 1. in med. Gravior. et Salm. ibid. n. 34. cum aliis, quos infrà reperies citatos n. 971. v. Hoc : ex D. Th. qui in 3. d. 29. art. 5. ad 3. dicit, quòd tradere seipsum morti propter amicum, sit perfectissimus actus virtutis, unde hunc actum magis appetit virtuosus, quàm vitam propriam corporalem. Rectè autem advertit Sylvius, eum non posse, ad tabulam cedendam, se projicere in mare, quia nemo potest positivè se occidere* (1). *Hinc neque ad baptizandum puerum potest quis se in flumen projicere, ut Cont. Tourn. loc. cit.*) « Item servire peste infe- » ctis, vel ad fugiendum incendium ex alto se præcipitem » dare, cum certo periculo mortis. *Less. et Fill. l. c. Laym.* » *c. 1. n. 3. Card. Lugo disp. 10. sect. 1. n. 50.* » (*cum Salm. ibid. n. 35.*) « Ubi tamen eversionem illam turris, et com- » bustionem navis (si quidem nulla sit spes evadendi) timidè, » et nonnisi ex gravissima, v. gr. boni publici causâ, vide- » tur concedere. *Vide apud eumdem Lugo n. 51. 52. et Mal-* » *derum tr. 3. c. 1. dub. 19. Dian. p. 5. tr. 4. r. 26. Fagund.* » *p. 5. c. 11. n. 6. et seq.*

« 2. Etsi virgini non liceat ad castitatem servandam directè » se occidere, licet tamen ei certo periculo mortis se expo- » nere, etiam pro sola integritate corporali, licèt rationabi- » liter præsumeret, se non consensuram, quia integritas ista » magni æstimatur. *Vide Laym. c. 1. n. 3.* »

367. — Hinc Quær. I. An liceat se occidere ad vitandam mortem duriorem? Resp. Directè se occidere numquam licet;

(1) Ex his sequitur, ait *Sylvius*, quòd... si in naufragio potest ei dimittere tabulam quam occupare et cujus auxilio salvari posset : non posset tamen tabulam quâ jam uti ipse cœpisset, cedere alteri, si cedere non posset nisi conjiciendo se in mare, quia hæc sui in mare projectio ad sui ipsius occisionem pertinere videtur, nisi ob natandi peritiam abesse judicetur periculum mortis. *Edit.*

et si homines venerantur aliquos, qui hoc fecêrunt, dicendum, eos id fecisse ex divino instinctu. Ita communiter DD. quidquid dixerit *S. Hieronymus in c. 1. Joann.* relatus in *c. XI. caus.* 23. *quæst.* 5. ubi legitur : *In persecutionibus non licet propriâ perire manu* (*absque eo ubi castitas periclitatur*). Verùm illud *absque eo* explicari posset, scilicet neque excepto casu, quo castitas periclitatur, ut explicat *Laym.* Licet verò se indirectè occidere, putà si quis se ejiciat per fenestram, ut effugiat incendium, præsertim si adsit aliqua spes mortem evadendi, ita cum *Busemb. ut suprà* docent *Lugo d.* 10. *n.* 50. *cum Less. Cont. Tourn. de* 5. *Dec. præc. art.* 1. *concl.* 2. *Secundus*, *et Spor. de V. præc. c.* 3. *n.* 24. ac *Elb. n.* 13. hoc permittit etiam reis detentis in carcere, ad evadendam certam sententiam mortis, vel etiam carcerem perpetuum, ut *n.* 16.

Quær. II. An autem liceat navim incendere cum evidenti periculo vitæ, ne illa veniat in manus hostium? Negat *Renz. de V. præc. c.* 2. *q.* 3. *cum Diana ex D. Thom.* 2. 2. *q.* 64. *art.* 5. Sed affirmat *Lugo n.* 52. *cum Less.* licêre, si sit aliqua spes saltem modicissima vitandi mortem, vel, etsi mors sit certa, vitari tamen expediat damnum publicum. Dicit autem *Mazzott. de rest. ob homic. c.* 1. *cum Busemb. hic n.* 2. posse virginem ad servandam castitatem ab invasore, se conjicere in certum periculum vitæ, sed non mortem certam : quod non improbabile videtur, cùm ob bonum virtutis non dubitent DD. communiter asserere, quòd liceat vitam periculo exponere, v. gr. cedere tabulam in naufragio amico naufraganti, ut *n. anteced.* 366. dicunt *Busemb. cum Less. Tol. et Salm. cum aliis.* Tantò magis, quia in casu prædicto stupri semper adest periculum consensûs.

368. — Sed hìc magis urget quæstio III. An virgo teneatur potiùs permittere se occidi, quàm violari; putà, si invasor minetur ei mortem, si copulæ non acquiescat? Adest duplex sententia :

Prima, quam tenent *Nav. sum. c.* 16. *n.* 1. *Sot. de just. l.* 5. *qu.* 1. *art.* 5. item *Tol. Lopez, et alii apud Salm. de V. præcept. c.* 1. *punct.* 5. §. 2. *n.* 127. dicit, quòd, licèt possit, non teneatur tamen fœmina mortem pati, sed potest tunc permissivè se habêre, dum accidit copula; modò voluntate positivè resistat, et consensûs periculum absit; quia, ut di-

cunt, illa permissio non est tunc cooperatio moralis, sed tantùm materialis, et ideò ob periculum mortis satis excusatur.

Secunda sententia, quam tenent *Salm. loc. cit. n.* 128. *cum Lugo, Azor, Bon. Fill. Pal. etc.* docet, hoc omninò illicitum esse, quia, cùm fœmina possit copulam impedire, si timore inducta quiescit, ejus tunc cooperatio verè moralis et voluntaria fit; in fœmina enim illa quies in copula reputatur ut actio. Hæc ratio tamen non convincit, quia illa quies fœminæ reverà non potest dici actio, dum nullo modo est positiva; ideò prima sententia (speculativè loquendo) suâ probabilitate carêre non videtur. Non tamen negandum, secundam sententiam in praxi omninò suadendam esse, saltem ob periculum consensûs, quod in illa permissione facilè adesse potest.

569. — « 3. Reo licet non fugere, imò etiam sponte se » sistere judici plectendum, licèt positivè seipsum perimere » non possit, etiamsi à judice id ei committatur. *Vide Less.* » *c.* 9. *d.* 6. *C. Lugo d.* 10. *de just. sect.* 1. *n.* 38. *contra* » *Vasq.* 1. 2. *d.* 173. *c.* 3. »

Quær. hìc, an possit reus ex præcepto judicis ipse se occidere? Affirmant *Vasq. Bon. Vid. Arag. et Cord. apud Salm. de V. præc. c.* 1. *punct.* 5. §. 1. *n.* 118. Si enim, dicunt, potest reus os aperire, ut venenum in eo infundatur, etiam potest manibus illud haurire, et sic etiam gladio se transfigere; tunc enim judex constituit reum carnificem suiipsius, quod probabiliter posse fieri videtur *cum Elbel de homic. n.* 9. qui citat *Haunold. Ills. etc.* Verùm *Salm. ibid. n.* 117. *cum S. Th. Bus. Suar. Soto, Laym. et communiùs* negant, quia occisio suiipsius, ut intrinsecè mala, nec à judice potest præcipi, nec à reo patrari. Concedunt tamen communiter, posse reum scalam ascendere, collum gladio adaptare etc. cùm hæ actiones tantùm remotè ad mortem tendant.

Notandum verò cum *Salm. ibid. n.* 120. *Nav. Lop. Salon. etc.* graviter utique peccare, qui venenum hauriunt, vel à vipera se mordêri patiuntur ad experiendum antidotum; nisi eis constet, ex experimento, vel judicio peritorum, nulli probabili periculo mortis se committere; quod approbat *Henno.* Et idem dicendum de funambulis, ludentibus per funem in locis altis cum probabili periculo vitæ. *Salm. ibid. cum eisdem, et Sylv.*

370. — « 4. Etsi Carthusianus in extrema ægritudine possit » servare vitam vescendo carnibus » (*Etiam in probabili periculo mortis, ut Az. Med. Vict. contra Vasq. Gran. et Salm. de leg. c. 2. punct. 7. n. 137. et 138. qui tamen primam sententiam sat probabilem vocant*); « idque probabiliter ei tùm » liceat, atque adeò non peccet, qui inscio præberet cibos » ex carnibus, *Sanch. Dian. part.* 8. *t.* 7. *r.* 70. licitè tamen, » et laudabiliter etiam tùm omittit, cum certo periculo mor- » tis » (*Et hoc certum esse censent Salm. loc. cit. n.* 136.) » ut *contra Vasq. et Gran.* docet *Dian. par.* 5. *d.* 4. *r.* 32. » ex *Victor. Lor. etc.* quia rationabiliter negligit vitam pro » bono communi Ordinis. *C. de Lugo d.* 10. *n.* 33. *contra* » *Azor, et Escob. t.* 6. *c.* 7. ubi docet, tenêri carnibus vesci, » si exigit necessitas, ita ut aliter vitam conservare non pos- » sit : quod *Sanch. part.* 2. *cons. l.* 5. *c.* 1. *d.* 35. *cum aliis* » *sex* ita distinguit, si necessitas vescendi sit ab intrinseco, » v. gr. morbo ; ex quo judicio medicorum convalescere non » possit, nisi esu carnium, ait probabilius esse, eum non » tenêri iis vesci (tametsi licitè possit) quia morietur natu- » raliter ex morbo, cujus ipse non est causa : si verò sit » ab extrinseco, v. gr. si ob inopiam aliorum ciborum fame » moriendum esset, tenêri iis vesci, quia mors illa, cùm sit » violenta, ipsi imputaretur. » (*Et hoc meritò ut certissimum judicant Salm. de rest. c.* 2. *punct.* 2. §. 2. *n.* 27. *et de leg. l. c. n.* 135.)

371. — « 5. Licet carnem vigiliis, et inediâ moderatè affli- » gere : qui autem advertens vitam iis notabiliter minui, » nihilominùs continuaret, peccaret graviter, ut notat *Laym.* » *l.* 3. *de just. t.* 3. *p.* 3. *c.* 1. *n.* 5. etsi hìc multi ob bonam » fidem, et zelum Deo placendi excusentur. *Vide Bon. d.* 2. » *q. ult. sect.* 1. *p.* 7. *n.* 9. *Fill. loc. cit. Card. Lugo de just.* » *d.* 10. *sect.* 1. *n.* 32. 33. *et* 36. *etc.* Ubi rectè notat, aliud » esse procurare abbreviationem vitæ, seu mortem positivè » sibi afferre : aliud permittere, vel periculum ejus subire, » vel non adhibêre media ad avertendam. Prius ait esse illi- » citum ; v. gr. pœnitentiis indiscretis, carnisque maceratio- » nibus vitam notabiliter abbreviare ; posterius verò sæpè » licêre. » (*Ita etiam Lugo de just. d.* 10. *sect.* 1. *n.* 32. *Cont. Tourn. de* 5. *Dec. præc. art.* 1. *quær.* 3. *r.* 2. *et Salm. de rest. c.* 2. *punct.* 2. §. 2. *n.* 30. *cum Gran. Vill. Sayr. etc.*

Si macerationes fiant consilio prudentis prælati, vel confessarii, esto vita etiam per 12 annos esset abbrevianda, ut alii ibi dicunt. Et reverà, si licebit fabris ferrariis (dicebat abbas Rancé fundator Reformationis Trappensis) vitam sibi minuere laborando quotidie penè in medio ignis, à quo nequit non notabiliter consummari humidum radicale, quo tam indiget vita humana; si licebit studiosis sanitatem labefactare ad scientius addiscendas : si licebit militibus exponere vitam tot ærumnis, et periculis mortis; cur non licebit viro religioso austeritates corporales amplecti, ut rebellem carnem in servitutem redigat?) « Ideòque non tenêri Carthusianum » carnibus vesci, nec aliquem alium uti pretiosâ, et exquisitâ medicinâ, ad mortem vitandam; nec sæcularem, relicto » domicilio, quærere salubriorem aërem extra patriam. »(*Ut Lugo, Bon. Trull. cum Salm. ib. num. 26. sufficit enim uti mediis ordinariis.*)

372. — « 6. Excusantur ægri, qui paulò ante mortem, » causâ humilitatis, vel boni exempli, petunt humi collo» cari, quia non intendunt vitam abbreviare. *Vide Vasquez* » *l. c.* Addit *Laym. lib. 3. t. 3. p. 3. c. 1. n. 5.* non tenêri » quemquam mediis extraordinariis, et nimis duris, v. gr., » abscissione cruris, etc. vitam conservare; nisi tamen ea » communi bono sit necessaria. » (*Ita communiter Lugo, Soto, Bann. Bon. cum Salm. ib. punct. 3. n. 50. Idem docet Cont. Tourn. loc. cit. concl. 2. Quartus casus in fin. cum Sylvio. Addit tamen, quòd pater, tutor, aut alius superior potest jubere abscindi membrum subditi, si hic moderatos dolores tantùm sit passurus, contra Henno*) « *Vide Less. loc.* » *cit. Sanch. in opusc. tom. 1. l. 5. c. 1. d. 34.* Ubi dicit, » infirmum in periculo mortis, si sit spes salutis, non posse » medicamina respuere. Non videtur tamen virgo ægrotans » (per se loquendo) tenêri subire manus medici, vel chirurgi, » quando id ei gravissimum est, et id magis, quàm mortem » ipsam, horret. *Esc. e. 7. c. 8. ex Turian. sum. p. 1. c. 263.* » *d. 5.* » (*Ita Salm. de rest. c. 2. punct. 2. §. 2. n. 28. cum Less. Sanch. Dian. etc. Posset tamen virgo permittere, ut tangatur; imò teneretur sinere, ut ab alia fœmina curetur, ut rectè ait Diana.*)

373. — « Resp. 2. Non licet se mutilare, nisi sit necessa» rium ad conservationem corporis totius, quia nemo est

» suorum membrorum absolutè dominus. *Lessius. lib.* 2. » *cap.* 9. *disputatione* 14. »

Unde resolves :

« 1. Non licet se castrare ad conservandam castitatem vel » sedandas tentationes, quia hoc ad eum finem non est ne- » cessarium. *S. Th.* 2. 2. *q.* 65. *art.* 1. *Less. Mol. Fill. t.* 20. » *c.* 4. *q.* 3. *etc.*

374. — « 2. Peccant parentes, qui filios, etiam consen- » tientes, castrant, ut sint utiles cantui. *Vide Laym. l.* 3. » *tr.* 3. *c.* 1. »

Quæritur, an liceat pueros castrare ad vocem in eis conservandam?

Prima sententia probabilior negat (1) cum *Busemb.* hìc *Sporer de V. præcept. c.* 3. *n.* 33. *et Salm. ibid. punct.* 3. *n.* 45. *et de V. præc. c.* 1. *punct.* 5. §. 1. *n.* 121. *in fin. et ibid. Lugo, Bonac. Dian. Villal. etc.* Si enim, dicunt, pro bono animæ id non licet, quantò minùs pro lucro temporali? Deindè ajunt, quòd conservatio vocis non sit bonum tanti momenti, ut liceat agere quod natura reprobat.

Secunda tamen *sententia*, quam tenent *Tamb. l.* 6. *c.* 2. §. 3. *n.* 4. *Trull. Salon. Pasq. apud Salm. de rest. dict. n.* 45. et probabilem putant *Mazz. de rest. q.* 3. *c.* 1. § 1. *Elbel n.* 29. (qui insinuandam censet ob praxim toleratam) affirmat id licère, modò absit morale periculum vitæ, et non fiat pueris invitis. Ratio istorum est, tùm quia eunuchi utiles sunt bono communi ad divinas laudes in Ecclesiis suaviùs canendas; tùm quia conservatio vocis non parvi quidem momenti in eis dicendum est bonum, cùm per illud conditionem notabiliter in melius mutent, et per totam vitam notabilem et pinguem sustentationem sibi comparent; et ideò tantum bonum justa esse causa videtur, ut cum illo tale corporis nocumentum resarciri licitè possit; tantò magis, quòd hoc indies in usum deducatur, et ab Ecclesia toleretur, ut ait *Elbel.*

(1) *In Hom. Ap. tr.* 8. *n.* 3. sententia negativa non dicitur probabilior. *Edit.*

375. — « Quæres, an sepeliendus sit in loco sacro, qui » seipsum occidit.

« Resp. Id vetant Ecclesiæ canones; qui tamen non sunt » intelligendi de iis, qui ex furore, amentia, vel passione » gravissimæ tristitiæ, turbatâ phantasiâ, id facerent, vel » qui ante mortem verè de hoc doluêrunt. Quòd si constet, » quempiam seipsum occidisse, et dubitetur, utrùm deli- » beratè, an ex animo turbato factum sit, in praxi privatur » sacrâ sepulturâ, cùm præsumatur secundùm opus exter- » num voluntariè esse factum : nisi tamen ex circumstantiis » contrarium colligatur. Si verò dubitetur, an seipso, an ab » alio, v. gr., sit præcipitatus in aquam; delictum tam » atrox, et contra naturam non præsumitur sine evidentibus » indiciis. *Molin. t. 3. d. 20. Vide Laym. l. c. n. 8. Vide* » *etiam Escob. e. 7. q. 8.* ubi dicit, eum, qui moritur ex » vulnere in duello accepto, si vivus ex loco discessit, non » esse privandum sepulturâ ecclesiasticâ. »

DUBIUM II.

An et quomodo liceat occidere malefactorem?

376 *An liceat occidere proscriptos propriâ auctoritate?*
377 *An liceat principi occidere reos, non priùs sententiâ damnatos?*
378 *An liceat umquam clericis damnare reos pœnâ mortis?*
379 *An teneatur judex concedere tempus reo pro sumptione sacramenti pœnitentiæ, et Eucharistiæ?*

376. — « Resp. Extra casum necessariæ defensionis, de » quo infrà, nulli id licet, nisi auctoritate publicâ, et ju- » ris ordine servato, ut patet *Exod.* 22. *et Rom.* 13 (1).

(1) Hic lubet referre, quæ *S. Alphonsus in Hom. Ap. tr.* 8. *n.* 13 de tyrannicidio docet.

Hic autem videndum, an liceat unquam principem tyrannum interficere? Præmittendum quòd duplici modo princeps potest esse tyrannus, in *titulo*, et in *regimine*. Tyrannus in *titulo* est ille, qui sine ullo jure per

Unde resolves :

« 1. Non licet marito uxorem, aut patri filiam occidere, » in adulterio deprehensas : quia ad id non habent aucto-

vim occupat statum aliquem expoliando de eo legitimum dominum : aut is qui, injustè occupato alieno statu, deinde pacificè illum possidet. Tyrannus verò in *regimine* est ille, qui justo titulo regnum possidet, sed injustè illud regit, plures injustitias, et immanitates exercendo. His expositis, aliqui auctores, sed pauci, pravæque auctoritatis, insipienter dixerunt, licitum esse interimere tam tyrannum in titulo, quàm tyrannum in regimine. Alii verò negant occidi posse tyrannum in regimine quantùmcumque regnum tyrannicè gubernet ; ac etiam tyrannum in titulo, cùm ille, etsi injustè regnum occupàsset, postea tamen illud pacificè possidet. Contrà autem dicunt licitum esse interficere principem, qui injustè per vim regnum occupavit, et per vim prosequitur illud possidere, repugnantibus regnicolis, qui tantùm timore affecti ægrè ei subduntur. Sed nos dicimus privatis hominibus semper esse illicitum interficere tyrannum tam primæ, quàm secundæ speciei. Ratio, quia subditi ex divino præcepto venerari et obedire tenentur suis dominantibus, quamvis injustis, et perversis, prout docet S. Petrus : *Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantùm bonis et modestis, sed etiam dyscolis.* 1. *Petr. c.* 2. *v.* 18. Unde D. Aug. scripsit, Dominum dare *regnum terrenum piis, et impiis, sicut ei placet.* Semper igitur ac princeps est in possessione regni, obligantur subditi tenere eum tanquam proprium dominum ; ait enim *S. Thomas* : quòd licèt aliquis injustè usurpatus fuisset alterius statum, si postea subditi ipsum ùt dominum recognoscerent, aut antiquus dominus vel alius princeps amborum superior ei dominium regni ultrò concederet, tunc legitimus dominus illius evaderet : *Qui per violentiam dominium subripit, non efficitur dominus ; etenim, cùm facultas adest, potest aliquis tale dominium repellere ; nisi postmodùm dominus verus effectus sit vel per consensum subditorum, vel per auctoritatem Superioris. S. Thom.* 2. *sent. dist.* 44. *q.* 2. *art.* 2. Quamobrem cùm usurpator multipliciter possit justus regni dominus fieri, ideò subditi semper parere debent suis actualibus dominantibus, ad ipsos enim minimè pertinet judicare, an illi legitimè aut illegitimè statum possideant.

Et subditi hujusmodi dominantibus obedientiam negare nequeunt, tantò minùs eos vità et possessione regni privare possunt. Subditorum est obedire, non judicare de principe, qui Deo solummodò subjacet circa res sui dominii, nec ab alia terrena potestate dependet. Si subditi de titulo aut possessione principis judicium ferre possent, numquam deëssct eis, qui pravo animo affecti sunt, prætextum invenire ad se concitandos adversùs principem. Scripsit *Azorius* : *Hæc sententia de licita occisione tyranni in titulo, quamvis tot auctorum testimonio comprobetur, mihi tamen dubia est. Quamvis enim evidentia patrati sceleris probationem non postulat, requirit tamen sententiam. Insuper quamvis hujusmodi tyrannus jus et titulum non habeat in regno, facto tamen habet possessionem à qua dejici non potest, nisi priùs audiatur et judicetur.* Optimæ sunt rationes, quas hic auctor profert ad

» ritatem publicam; et leges civiles, id permittentes, in » jure canonico sunt correctæ, tamquam iniquæ. » (Hinc damnata est opinio contraria ab *Alexand. VII.* prop. 19.)

opinionem reprobandam, quòd tyrannum in titulo tollere è vita liceat; nemo enim, nec princeps, nec privatus potest vitâ, rebusque suis exspoliari, quin priùs audiatur, aut saltem à suo legitimo judice damnetur. Subditi autem numquam jus habere queunt ferendi judicium in ipsorum actualem dominum. Sed minùs rectè fassus est dicendo: *Hæc sententia dubia mihi est;* dicere debebat, improbabilis, falsa, falsissima mihi est, juxta id quod priùs scripserat *P. Alphonsus Salmeronus tom.* 13. *p.* 14. *in epist. apost. disp.* V. ubi sic dixit: *Cùm mandatum sit nobis indistinctè obedire principibus etiam dyscolis, iis parendum est; in his tamen quæ non sunt contra Dominum. Atque insuper, quòd etiamsi princeps injustè regnum usurpatus fuisset, eum ùt dominum existimare debemus ob eamdem quippe rationem, quia ad privatos minimè pertinet de juribus principis judicare; cùm non sit ergò privati judicare de principibus, etsi illi regnum non justè occupaverint, et regnent ex parte sua, justè tamen sub ejus tyrannide plectitur populus.*

Sed alia adest ratio magis urgens et ampla, propter quam nunquam licet principem vitâ privare, tametsi injustè regnum occupâsset, et injustè possideret. Objiciunt auctores contrarii: sed qui regnum alienum sine aliquo titulo occupat, et sine ratione aliqua possidet, non est illius neque dominus, neque princeps, sed fur, et usurpator. Sit utique (respondeo) fur, usurpator, et non princeps, nec dominus, postulo: estne ille homo ùt alii? et si est homo, nequit ipse privari vitâ, aut bonis ab iis qui jus non habent eum vitâ aut bonis exspoliare. Communis est SS. patrum doctrina, quòd nulli privatæ personæ licet umquam occidere hominem, quamvis privatum, et quantumcumque iniquus ille sit, nisi publicam habeat auctoritatem, aut nisi id necessarium sit ad propriam vitam tuendam; sed loquendo de publica auctoritate, certum est axioma illud à *S. Augustino* traditum: *Qui sine aliqua publica administratione maleficum occiderit, velut homicida judicabitur. Lib.* 1. *de civ. Dei, cap.* 26. *in med. S. Thomas* autem de hoc rationem reddit dicens: *Occidere malefactorem licitum est, in quantùm ordinatur ad salutem totius communitatis.* 2. 2. *q.* 64. *a* 3. Deinde subdit quòd occidere malefactores solis permittitur principibus, qui publicam auctoritatem habent, quibusque cura communis boni commissa est: *Cura autem communis boni commissa est principibus habentibus publicam auctoritatem, et ideò eis solùm licet malefactores occidere et non privatis personis.*

Si ergò illicitum est subditis interficere tyrannum in titulo, quamvis ipse absque ullo jure regnum occupâsset, licètque illud injustè possideret, tantò magis erit illicitum mortem machinari principi existimato tyranno in *regimine*, qui justo titulo possidet regnum. Item si privatis, eò quòd publicâ auctoritate carent, vetitum est perimere hominem quantumcumque impium, quantò minùs proprium principem interficere licebit? Falsum autem omninò est, in communitate subditorum quandam adesse auctoritatem superiorem, et à principe independentem, ita ut casu quo princeps perversè regnum gubernet, tota communitas eum regno et vitâ exspoliare

« Sectis est de proscriptis, quos occidendi cuivis auctoritas » publica datur; idque non injustè, cùm ad reipub. defen- » sionem sit necessarium. » (*Modò occisio non fiat extra territorium proscribentis : nisi præsumatur licentia alterius*

possit. Nimis perniciosum in hac re fuit principium *Joannis Gersonis*, qui ausus est asserere quòd monarcha potest legitimè à tota natione judicari, si regnum injustè regat; dicebat enim quòd, cùm natio sit totum regni respectu ad principem, qui est tantùm pars, apud ipsam necessariò debet suprema auctoritas existere. Principium (inquio) non tantùm falsum, sed perniciosissimum; nam hoc modo duæ in regno essent supremæ potestates, undè enormissima evenirent schismata, regnique desolatio. *S. Thomas* aliam non recognoscit auctoritatem supremam; nisi illam, quam habent principes, quibus cura communis boni tribuitur : *Cura communis boni commissa est principibus habentibus publicam auctoritatem. Quapropter etsi princeps perversus, ac populus gravatus esset, tenetur tamen populus obsequium obedientiamque illi præstare, cùm subditi numquam jus habere possint de rebus gestis principis judicare, et tantò minùs eum damnare ad vitam, aut regnum amittendum.*

Præterea perpendi debet, quòd si hujusmodi casus accideret, quòd princeps à suis subditis trucidaretur causâ mali regiminis, quodnam malum esset majus, illud nempe quod princeps patrabat, aut illud quod ejus mors inferret, quæ tali modo eveniret? Postquam subditi sic temerè contra eorum principem concitati fuissent, atque impiè manus suas in ejus sanguine inquinassent, quot rixæ, schismata et civilia bella statim insurgere inter eos ipsos inspicerentur? insuper quot rapinæ, quot sacrilegia, quotque strages? sublato enim à populo subjectionis fræno, et reverentiæ erga regem, omnes illi qui pravo animo sunt affecti, quibusnam flagitiis seipsos non traderent abscisso jam timore publicæ justitiæ? idque dicere voluit *S. Thomas* (*Opusc.* 20. *de regim. princ. l.* 1. *c.* 6.) ubi scripsit : *Esse hoc multitudini periculosum, et ejus rectoribus, si privatâ præsumptione aliqui attentarent præsidentium necem etiam tyrannorum.*

Hinc est, quòd licèt imperatores gentiles, impii, et Ecclesiæ persecutores fuissent, attamen quia ipsi imperium possidebant, Deus præcepit ut in omnibus rebus licitis obedientia ipsis præstaretur. Unde scripsit *Lessius* (*de just. et jure l.* 2. *c.* 9. *dub.* 4. *n.* 11.) : *Princeps etsi tyrannicè regat, tamen manet Superior; unde Scriptura jubet, nos in rebus licitis parere principibus ethnicis tamquam Superioribus, etsi maximi essent tyranni, utpote qui Ecclesiam persequerentur et ad impietatem cogerent; ergò non potest à subdito interfici.* Idem scripsit *Molina* (*de just. etc. tom.* 4. *tr.* 3. *d.* 6.) : *Aliquis est tyrannus, quin licèt sit verè dominus reipublicæ, in qua tyrannidem exercet, iniquè tamen eam administrat : tyrannum hoc modo nefas est privatis interficere.* Idem scripsit *Gregorius Valentia* (*tom.* 3. *disp... qu.* 8.) : *Tyrannum perpravum, et communitati exosum, legitimæ alioquin auctoritatis usum in gubernando, nulli particulari licet occidere.* Idem scripsit *Cardinalis Toletus* (*Instruct. l.* 5. *c.* 6. *n.* 16.) : *Tyrannum administratione, qui habet quidem verum titulum, sed tyrannicè tractat subditos, non licet occi-*

principis. Salm. de V. præc. c. 1. punct. 2. n. 19. Vide n. 380. vers. Decius) « Peccant tamen, qui non ex zelo justi-
» tiæ, sed odio, aut privatæ vindictæ causâ id faciunt. *Vide*
» *Laym. l. c.*

dere ; et asserere contrarium damnatur ùt hæreticum in Concilio Constantiensi. Idem scripserunt *Cajetanus* 2. 2. *qu.* 64 *art.* 3. *Soto l.* 5. *qu.* 1. *art.* 3. *Prado cap.* 20. *qu.* 1. §. 3. *n* 21. *Tapia lib.* 5. *q.* 7. *art.* 3. *num.* 2. *Bonac. d.* 2. *q. ult. sect.* 2. *p.* 3. *n.* 2. *cum Silvestro, Bannez, et Serra in loco cit. d Thomæ.* Idem scripsit *Suarez in defens. Fidei l.* 6. *c.* 4. dixitque hanc sententiam non solùm communem, sed certam esse : *Diximus principem propter tyrannicum regnum, vel propter quævis crimina non posse ab aliquo privatâ auctoritate justè interfici. Assertio est communis et certa; conformis est præceptis Petri* (*Epist.* 1. *cap.* 2. *v.* 18.) : Subditi estote omni creaturæ propter Deum, etc. *Magis verò in specie definita est, et contraria ùt hæretica damnata in Concilio Constantiensi, sess.* 15. En propositio quæ tanquam hæretica in præfato Concilio proscripta fuit : *Quilibet tyrannus potest et debet licitè et meritoriè occidi per quemcumque vassallum suum, vel subditum, etiam per clanculares insidias, et subtiles blanditias, vel adulationes, non obstante quocumque præstito juramento, seu confœderatione factâ cum eo, non expectatâ sententiâ vel mandato judicis cujuscumque.* At quale remedium adest, si regimen principis esset excessivè tyrannicum? remedium quod suppetit, ait *S. Thomas*, est ad Deum recurrere, ut auxilium præbeat. *Quòd si omninò contra tyrannum auxilium humanum haberi non potest, recurrendum ad Regem omnium Deum, qui est adjutor in opportunitatibus.*

Præterea scribit doctissimus *Dominicus Soto* (*lib.* 5. *qu.* 1. *art.* 8) : *Si is qui adoritur, sit rex, princeps, vel alia persona valdè utilis reipublicæ, et persona quæ invaditur sit abjecta et vilis, cujus nihil intersit reipublicæ, tunc subeunda est mors personæ invasæ, omittendaque defensio ;* intellige cum nece principis. Hæc sententia non placet *P. Danieli Concinæ*, dicenti unumquemque de jure naturæ et charitatis magis amare propriam, quàm alienam vitam. Sed hoc non obstante sententia *Soti* placet mihi, et probabilissima videtur ; ratio est, quia quisque privatus commune bonum omni suo bono temporali præferre tenetur, omneque temporale pati detrimentum ad damnum gravissimum communitatis vitandum, atque hoc gravissimum damnum profectò communitas sufferret, ùt suprà consideravimus, si princeps à propriis subditis interficeretur. Licitum quidem est necare injustum aggressorem privatum cum moderamine inculpatæ tutelæ, si nullum patet effugium evadendi mortem. Sed quod procedit respectu vitæ privatorum, locum non habet respectu vitæ regnantium. Valdè enim diversa ratio habenda est inter privatorum, et principum vitas, reges sunt *Uncti Domini*, ideòque ipsorum personæ sacræ, eorumque vitæ pretiosæ, ac nimis necessariæ sunt ad pacem populorum, bonumque publicum servandum. Si occiditur injustus aggressor, damnum ipsi soli evenit, non autem reipublicæ, imò ejus mors bono communi proderit, ut insolentia temerariorum reprimatur ; at si princeps per manus suorum subditorum vitâ privetur, malum (ùt suprà perpendimus) commune evadit, et immensum, propter innumera flagitia, deordinationes, et sophismata quæ propterea deinde sequentur.

Edit.

377. — « 2. Peccat princeps, vel magistratus (regulariter » loquendo) *ut vide infrà l.* 5. *c.* 3. *d.* 1. qui occidi jubet reos » non citatos, vel non auditos, vel non damnatos, etsi pri- » vatâ scientiâ constet eos esse nocentes ; quia ex jure naturæ » actus publicus fieri debet ex scientia et auctoritate pu- » blica. *Vide Caj. v. Homicidium*, *Fill. tr.* 29. *c.* 2. *q.* 6. *n.* » 27. *Bon. l. c. p.* 1. *n.* 7. *Vide et infrà l.* 5. *c.* 3. *d.* 1. » (*Excipe* 1. *si crimen sit notorium.* 2. *Si esset periculum seditionis, aut esset dedecus regis, si juridicè procederetur. Salm. ibid. num.* 18.)

378. — Notandum hìc 1. clericis, etiam laïcalem potestatem habentibus, illicitum esse reos pœnâ mortis damnare, ex *cap. Continentia, de cler. percussore.* In hoc tamen potest Papa dispensare, ut *Salm. ibid. n.* 13. *et* 14. cum *S. Th. etc.* Et ipsi Episcopi, vel similes, habentes dominium temporale loci alicujus, possunt licitè committere laïcis potestatem suam ad causas sanguinis, *Salm. ibid. n.* 16. cum *S. Th. Bon. Trull. etc. Vide dicenda l.* 7. *n.* 467.

379. — Notandum 2. quòd judex tenetur sub gravi concedere reo tempus sufficiens ad confessionem, etsi timeretur periculum direptionis. *Salm. ibid. n.* 21. cum *Navarr. Sylv. Trull. etc.* Tenetur etiam concedere tempus pro sumptione communionis (nisi tamen grave damnum timeatur) ; cùm reus sit tunc in articulo mortis, in quo præceptum communionis obligat jure divino ; *Salm. ibid. cum Suar. Navarr. Lug. etc.* et de hoc adducunt Motum proprium *S. Pii V. ibid.* Et tunc etiam non jejunus reus potest communicare, quia tunc verè est in articulo mortis, ut *Salm. cit. n.* 21. *cum Nav. Bon. Suar. Lugo, etc.* Et laudabiliter potest communicare eâdem die mortis, modò communio præcedat per horam executionem, ut *Sa, et Fagund. apud Salm. ib. n.* 22.

Notandum 3. quòd si reus nolit peccata confiteri, post adhortationem, licitè potest occidi à carnifice, quia tunc sua damnatio suæ culpæ tribuitur. *Salm. ibid. n.* 23. *cum Trull. Bonac. Sal. et aliis.*

DUBIUM III.

An, et quomodo liceat occidere privatâ auctoritate iniquum aggressorem?

380. — « RESP. Jus naturæ permittit, ut vim vi repellas, » et aggressorem, qui iniquè eripere tibi conatur vitam, aut » quæ ad eam honestè agendam tibi sunt necessaria, ut bona » temporalia, honores, pudicitiam, membrorum integritatem, » prævenias, et occidas: ita tamen, ut id fiat animo te defen- » dendi, et cum moderamine tutelæ inculpatæ, hoc est, non » inferendo majus damnum, nec utendo majore vi, quàm » necessarium sit ad arcendam injuriam. Ita communiter » *S. Thom.* 2. 2. *quæst.* 74. *art.* 7. *Mol.* etc. *Less. dub.* 8. » *n.* 44. » (*Nota hìc, errare nuperum auctorem libri, cui titulus :* Esposizione della Dottrina christiana, *dicendo, quòd S. Th. cum S. Aug. negat licitum esse occidere aggressorem ob defensionem propriæ vitæ; nam Angelicus expressè oppositum docet l. c. inquiens :* Nec est necessarium ad salutem,

ut homo actum moderatæ tutelæ prætermittat ad evitandam occisionem alterius. *Addit tantùm in respons.* : ad primum, *et ibi explicat doctrinam S. Augustini, et ait*, quòd in occidendo non potest intendi mors alterius, sed sola propria defensio.)

Et cum *D. Th.* admittit *Cat. Rom. de* 5. *præc. n.* 8. ubi dicitur : *Licet salutis suæ tuendæ causâ alterum occidere*; subdens, satis apparère, quòd hujusmodi homicidium à lege divinâ non vetatur. Et ita *Lugo de just. d.* 10. *n.* 138. *Less. l.* 2. *c.* 9. *d.* 8. *cum S. Antonin. Azor, Bon. Sot. etc. communiter, contra Gers. Ric. de S. Vict. Hugon. etc. apud Salm. de* 5. *præc. c.* 1. *punct.* 4. §. 2. *n.* 51. Id probat *S. Th. l. c. ap. Bus.* ex illo *Exod. c.* 22. *v.* 2. ubi dicitur : *Si effringens fur domum, sive suffodiens inventus fuerit, et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis.* Hinc subdit S. Doctor : *Sed multò magis licitum est defendere propriam vitam, quàm propriam domum.* Idem docet *S. Bonav. Serm.* 6. *de* 10. *præc. S. Anton. p.* 2. *t.* 7. *c.* 8. §. 1. *Cont. Tourn. de* 5. *præc. Dec. art.* 3. *sect.* 2. *punct.* 1. *cum Estio, Sylvio, Pontas, Natal. Alex. et aliis innumeris, cum Salonio*, qui vocat oppositam sententiam temerariam, cùm repugnet communi DD. et pluribus textibus, et præsertim in *c.* 3. *et in c. Significasti* 8. *de homic., et c. Si verò* 3. *de sent. excom.* ubi dicitur : *Cùm vim vi repellere omnes leges, omniaque jura permittant.* Sed dices : Qui injustum invasorem occidit ad suam vitam tuendam, excedit moderamen, præferendo vitam temporalem propriam æternæ vitæ proximi sui. Respondetur cum *Cont. Tourn. l. c. ad* 2. *Fateor. Less. lib.* 2. *c.* 9. *n.* 51. *Soto q.* 1. *a.* 8. *Petrocor. l.* 4. *c.* 3. *q.* 3. *et aliis communiter*, tùm nos tenêri præferre bonum altioris ordinis proximi bono inferiori nostro, cùm vita ex. gr. nostra absolutè necessaria sit ad salutem spiritualem proximi, ut, si infans aliàs esset decessurus sine baptismo. Secùs verò, si ipse invasor ex sua malitia in periculum damnationis se conjicit; tunc enim, cùm quisquis jus habeat ad vitam suam tuendam, licitè vim vi repellit, etiam cum damnatione invasoris. Eademque ratio valet, si timeatur ab invasore vulnus grave, aut deformitatem afferens, ut *Salm. tr.* 10. *c.* 8. *punct.* 4. *n.* 45. *et* 46. *et Ronc. de* 5. *præc. c.* 3. *q.* 1. Et eadem ratio currit pro defensione honoris, et bonorum fortunæ, ut infrà. Hinc

etiam clericus; aut religiosus potest occidere invasorem suæ vitæ, neque tunc incurrit excommunicationem, aut irregularitatem, ut *Salm. cit. n. 45. in fin. cum aliis ex dict. c. Significasti, et Clem. Si furiosus, de hom.* (*Vide dicenda de cens. l. 7. n.* 382.). An autem fiat, vel ne irregularis clericus adulter, qui ad se defendendum à marito eum occidit? *Vide infrà hic n.* 398. *v. In ordine.* ubi distinguitur, si invasio prævideatur proxima, vel remota. Dixi autem *potest occidere;* nemo enim tenetur aggressorem occidere, sed licitè et laudabiliter potest occisionem propriam permittere ne alter vitâ temporali et æternâ privetur, ut dicunt communiter *Less. loc. cit. n.* 55. *cum S. Antonin. Sylv. et Salm. ibid. n.* 47. *cum Sot. Bann. etc.* (*contra Abul. et Fagund.*) qui non sunt audiendi. Excipiunt 1. *Salm. ibid. in fin.* quando vita invasi esset valdè utilis bono communi. Excipiunt 2. *Less. n.* 56. *cum S. Anton. et Salm. cum aliis*, quando ipse esset in peccato mortali, quia tunc omninò teneretur se defendere.

« 1. Non licet reo occidere ministros justitiæ, à quibus ad » carcerem, vel supplicium trahitur » (*Vide l.* 5. *n.* 279.) « uti nec licet id proscripto, ut notat ex communi *Laym.* » *lib.* 3. *t.* 3. *p.* 2. quia non sunt iniqui aggressores. »

Decius et Carterius apud Tamb. l. 6. *c.* 1. *n.* 8. et plures auctores apud *Clarum*, *et Nellum*, ut refert *Azor, p.* 3. *c.* 1. *q.* 11. tenent, licitum esse proscriptis se defendere, quia lex humana auferre nequit jus, quod unusquisque habet ad suam vitam tuendam; et probabilem hanc opinionem putat *Azor, l. c.* et idem videtur sentire *Tamb. l. c.* Sed omninò tenenda est opposita cum *Ronc. de* 5. *præc. c.* 3. *q.* 3. *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 816. *Salm. tr.* 25. *c.* 1. *punct.* 2. *n.* 19. *Elbel de homic. n.* 35. *cum Sa, et communi.* Ratio, quia lex humana benè potest cuilibet tribuere jus necandi reum, et vice versâ auferre ipsi jus se defendendi; aliàs possent rei etiam à carnifice se tuêri, quod nullus admittit. Certum est autem, licêre unicuique proscriptos occidere; non verò alios reos; etiamsi essent publici grassatores, et etiam capite damnati, nisi ipsi vellent tibi rapere magnam quantitatem (*juxta infrà dicenda n.* 383.). Ita *Croix lib.* 3. *part.* 1. *n.* 796. *et Elb. n.* 55. *et* 56. Hinc peccant satellites, aut milites, qui reum, cujus captio ipsis mandata sit, fugientem aut resistentem interimunt, nisi hoc auctoritate pu-

Bäcä eis sit mandatum : id verò tantùm fieri potest, si capiendus sit reus sufficienter diffamatus alicujus criminis capitalis, et non possit alio modo capi ; et aliàs, eo dimisso, graviora mala ab ipso timeantur. Ita *Croix n. 797. Elbel num. 34. et Dian. part. 8. tr. 7. r. 44. cum Farinac. et Claro.*

581. — « 2. Etsi ob contumeliam aliquam, verbi gratià, si » viro honorato dicatur, *mentiris*, non liceat alterum occi» dere, eò quòd aliter repelli possit, ac soleat (*Less. Azor,* » *Hurt. etc. Dian. part. 5. t. 4. r. 12. et 13.*); licère tamen, si » aggressor fustem, vel alapam viro valdè honorato impingere » conaretur, quam aliter avertere non posset, docent cum » *Dian. l. c. r. 4. Lessius, Hurtad.* et alii 12. » (*Sed in praxi rarissimè uti licet prædictà opinione, nam Sylvius in 2. 2. quæst 64. art. 7. qu. 9. rectè sic ait : Etiamsi honor sit bonum præstantius, quàm divitiæ, aut nullum aut rarissimum arbitramur esse casum, quo pro defensione solius honoris liceat aggressorem interficere.*)

« 3. Si fuste, vel solo vulnere, vel amputatione brachii, » vel aliter arcère injustam vim potest, non licet occidere. » Unde, si quis sit persona talis, cui non sit dedecus fugere, » debet fugere potiùs, si potest, et salvare se : » (*Nisi sit periculum percussionis in fugiendo ; et ita tenendum cum Lugo d. 10. n. 166. et Salm. tr. 25. c. 1. punct. 4. §. 2. n. 60. cum Tapia, etc., contra aliquos ibid. n. 59. qui dicunt improbabiliter, etiam plebejo fugam esse ignominiosam. Unde clerici, et religiosi tenentur fugere, si possint sine periculo vitæ, quia ipsis fugere non est probrosum, sed honorificum, ut Lugo l. c. Sed etiam respectu sæcularium, et nobilium sapienter advertit Sylvius in 2. 2. quæst. 64. art. 7. qu. 9. dicens : etiamsi honor sit bonum præstantius, quàm divitiæ, aut nullum, aut rarissimum arbitramur esse casum, quo pro defensione solius honoris liceat aggressorem interficere.*) « Secùs tamen, si turpe sit fugere, v. gr. viro nobili, vel of» ficiali bellico ; nisi rursùs, hìc et nunc, id tali turpe non » esset, ob præstantiam invasoris, vel alias ejus qualitates, » v. gr. quia ebrius est, vel amens ; talem enim occidere » non licet, quando potest fugere. *Mald. Dian. part. 5. tract.* » *4. r. 9. Vide Laym. lib. 3. tom. 3. part. 3. c. 3.*

582. — « 4. Non licet occidere furem ob res exiguas. Hinc » proscripta est opinio dicens posse occidi furem pro conser-

» vatione unius aurei, ab *Innoc. XI.* prop. 31. Licet autem
» si quis auferat honorem valdè notabilem aut bona magni
» momenti, nisi tamen aliâ viâ, v. gr. juris, vel aliter, ar-
» cêri aut recuperari possint. Quare quando jura significant,
» furem nocturnum occidi impunè, non autem diurnum,
» præsupponunt quòd plerùmque nocturni non possint
» aliter arcêri, diurni autem possint. Alioqui enim, si
» nocturnus potest capi, non debet occidi: et si diurnus
» non potest capi, nec repeti ab eo quod aufert nisi eum
» occidendo, id licet: ea tamen non debent esse parvi mo-
» menti, et minimum unius aurei, secundùm *Molin. t. 4.*
» *t. 3. d. 16. n. 7. Vide Laym. c. 3.* Vel potiùs, secundùm
» alios apud *Dian. p. 3. t. 4. r. 18.* duorum: quamquam et
» hoc *Dianæ l. c.* nimis laxum videatur: imò *Bon. de rest.*
» rem non magni valoris hic censet, etsi sit trium vel qua-
» tuor aureorum. Si tamen talem rem fur v. gr. usurpet,
» vidente ac resistente domino, aut custode, aut huic vim
» faciat, v. gr. repetentem incipiat ferro invadere, permittunt
» cædem *Bon. Dian. l. c.* » (*Sed vide infrà n. 383. q. 2. in fin.*) « Utì etiam, si dubium sit, an res possit aliter salvari,
» aut recuperari. *Bon. l. c.* quia nemo, inquit, tenetur se
» exponere periculo amittendi res suas. *Vide Laym. c. 1.*
» *Navar. Less. Dian. l. c.*

» 5. Probabilius est, hæc etiam licêre clericis, et religio-
» sis ob bona temporalia. Jura verò, in contrarium afferri
» solita, intellige, quando non servatur moderamen inculpatæ
» defensionis. *Laym. l. c.* » (*Cum aliis infrà, vide n. 384.*)
« *Tann. t. 3. d. 4. q. 8. d. 4. Esc. e. 7. c. 8.* ubi etiam docet ex
» *Tann. t. 3. d. 4. n. 68.* licêre virgini occidere invasorem pudi-
» citiæ, si violantem nequeat aliter evadere.» (*Vide infrà n. 386.*)

« 6. Cùm tamen iniquus aggressor sit in periculo salutis,
» potest quis ex charitate ei parcere, et injuriam potiùs
» pati: » (*Vide dicta n. 380.*) « sed non tenetur, eò quòd alter
» suâ malitiâ sit in isto periculo. *Laym. ib.*

» 7. Non licet occidere si injuria jam est contracta, vel ag-
» gressor jam fugerit; quia id non esset se defendere, sed
» vindicare, ut docet *Tol. Rodr.* Sed *Henr. et Nav. c. 15.*
» *n. 3. Fern. p. 1. c. 9. §. 1.* dicunt si læsus magnam faceret
» jacturam honoris, nisi fugientem mox persequeretur, posse
» eum persequi, et percutere, quantùm esset satis ad defen-

» sionem honoris. » (*Sed oppositum tenendum omninò cum Lugo d. 10. ex n. 189. et seq. Viva in prop. 17. Alex. VII. n. 9. cum Sot. Mol. Vasq. et aliis comm. ap. Lugo. Ratio, quia tunc non recuperatur honor per se, sed per damnum alterius apud homines improbos, quod est intrinsecè malum. Et nequeo intelligere, cur sententia contraria non debeat dici proscripta ex prop. 30. damnata ab Innoc. XI. relata n. 381, quæ permittebat repercutere percutientem, qui fugit, si aliter ignominia vitari nequibat.*) « Concedunt tamen *C. Lugo, Mol.* » *Lessius, etc. cum Dian. p. 8. tr. 7. misc. r. 47.* licère » furem fugientem, v. g. cum equo tuo, conficere telo, » vel sagittâ, quia invasio adhuc durat. » (*Vide infrà Qu. 1. in fin.*) « Etsi verò id non liceat, postquam in tutum se re- » cepit, si tamen per judicem non possis recuperare rem » tuam, potes ingredi locum, ubi illa detinetur, eamque » tibi vindicare, et, si alter vi impediat, vim vi repellere. » *Tamb. Less. Mald. Hurtad. Diana part. 5. resol. 37. et* » *part. 8. resol. 47.* » (*Vide infrà Qu. 3.*)

383. — Adverte hìc quatuor prop. damnatas : I. Prop. 31. ab *Innoc. XI.* quæ dicebat : *Regulariter possum occidere furem pro conservatione unius aurei.* II. Prop. 32. *Non solùm licitum est defendere defensione occisivâ, quæ actu possidemus, sed etiam ad quæ jus inchoatum habemus, et quæ nos possessuros speramus.* III. Prop. 33. *Licitum est tam hæredi, quàm legatario contra injustè impedientem, ne vel hæreditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut et jus habenti in Cathedram, vel præbendam contra earum possessionem injustè impedientem.* IV. Prop. est 18. ab *Alexand. VII.* damnata : *Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam judicem, à quo iniqua certò imminet sententia, si aliâ viâ non potest innocens damnum evitare.* His positis.

Quæritur 1. an liceat occidere furem rei magni momenti?

Negat *prima sententia*, quam tenent *Gerson tract. de Euch. et Abul. Abb. Cov. Sylv. et Tamb. ap. Salm. de 5. præc. c. 1. punct. 4. §. 4. n. 80.* Ratio, ut isti dicunt, quia ex præcepto charitatis debemus præferre vitam proximi rebus temporalibus. Eamque probant ex c. *Suscepimus, de hom.* ubi Pontifex duos damnavit religiosos, quia alter ipsorum interfecerat duos latrones, vestes ei eripere conantes,

quoniam (verba textûs) *expediebat potiùs rerum sustinere jacturam, quàm pro conservandis vilibus rebus et transitoriis, tam acriter in alios exardescere.*

Secunda tamen probabilissima et communis *sententia* affirmat; et hanc tenet *S. Anton. 3. p. t. 4. c. 3. §. 15. et eod. c. 3. in princ. ex Jac. Aret. et Petro* sic tradit: *Nam, si possum occidere furem, ubi non cognosco, et non potest ei de rebus furatis provideri per judicem* (*ut l. Furem. ff. ad l. Cornel.*), *multò magis licet occidere, ubi persona aliter salva esse non potest.* Idem docuit *S. Antonin. l. c. §. 2.* dicens: *Item licita est defensio cum moderamine, non solùm pro persona, sed etiam pro rebus; et non solùm pro suis, sed etiam pro rebus sibi depositis, et commodatis, et etiam pro rebus amicorum, et propinquorum suorum, eos scilicet adjuvando.* Idem tenet *Sylvius in 2. 2. q. 64. art. 7. q. 8.* inquiens, licitum esse occidere aggressorem rerum, si *sint magni momenti, et non possint aliter aut defendi, aut recuperari, quàm per mortem diripientis.* Idem scribit *Dominicus Soto* (*de just. et jur. l. 5. q. 1. art. 3.*): *Dum quis quempiam aggreditur, ut trucidet, vel sua eripiat, potest ille vim vi repellendo eum interimere.* Idem tenent *Angel. v. Defensio, n. 4. Sylvest. v. Excommunicatio, in 6. n. 8. Armilla v. Defensio, num. 2.* Idem docuit olim *D. Raymundus lib. 2. de raptu §. 18.* ubi sic dixit: *Non possum repellere à possessione, nisi illos occidam, et sic erit licita talis defensio.* Idem docent *Sotus de just. l. 5. q. 1. art. 8. Less. lib. 2. cap. 9. d. 11. Lugo d. 10. n. 175. Caj. 2. 2. q. 64. art. 7. Croix l. 3. p. 1. n. 808. Elbel de hom. n. 64. Ronc. de 5. præc. c. 3. q. 5. et Salm. ibid. n. 81. cum Bonac. Suar. Prado, etc.* et clarè adhæret *S. Thom. 2. 2. q. 64. art. 7. v. Sed contrà.* Et probatur 1. ex illo *Exodi, c. 22. v. 2.* proùt retulimus suprà *n.* 380. Ex quo textu *S. Th. l. c.* infert multò magis licêre vitam tuêri, dicens: *Sed multò magis licitum est defendere propriam vitam, quàm propriam domum:* ergò supponit pro certo, textum permittere occidi invasorem bonorum. Nec obstant verba, quæ post allata verba leguntur in eodem Exodi textu, nimirùm: *Quòd, si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur.* Nam benè respondet *Cornel. à Lapide in cit. loc.*, quòd id non dicitur ibi, eò quia post lucem abest periculum mortis, sed quia alto jam meridie fur meliùs agnosci potest, et sic faciliùs bona recu-

perari possunt in judicio; insuper, quia orto sole meliùs potest fur repelli, invocato vicinorum auxilio. Probatur 2. ex c. *Dilecto de sent. exc. in* 6. ubi dicitur: *Licuit utique ipsi decano, si prædictus ballivus eum bonis suis mundanis injuriosè exspoliare præsumpserit.... se tuéri.* Deindè subditur: *Et quoniam adversùs ejus nimiam potentiam sufficiens temporalis defensio sibi fortè non aderat, etc.* Ex quo supponit Papa, eum potuisse armis sæcularibus se defendere, si vires suppetebant. Probatur 3. ratione, quæ inter alias mihi potior est, eamque tradunt *Lugo, et Salm.* quia præceptum charitatis non obligat præferre bona proximi altioris ordinis, nisi quando (ut suprà diximus) proximus est in extrema necessitate; non verò, quando ipse spontè se exponit mortis periculo. Et sic omninò eliditur ratio adversariorum; nam aliàs nec etiam licitum esset occidere injustum vitæ invasorem, quod omnia jura admittunt. Ad textum autem in c. *Suscepimus*, oppositum ut suprà, rectè respondent *Salm. de V. præcept. c.* 1. *punct.* 4. §. 4. *n.* 84: ibi meritò damnatos fuisse religiosos, quia res non erat tanti momenti; nec timor mortis inferendæ à latronibus, ibi jam vinctis, qui à vinculis se solvere nitebantur, potuit occidentem excusare, cùm interim benè valebat fugere, et à periculo se liberare. Hinc dicimus cum *Less. dict. dub.* 11. *Sot. l. c. et Salm. ibid. n.* 88. *cum Bonac. Prado, Trull. Dic. Sayr. et aliis communiter*, licère furem eminùs telo occidere, si ipse rem asportet, et præmonitus de suo periculo, eam nolit dimittere, ut benè explicat *Bonac. p.* 10. *n.* 2.

Quæritur 2. Quantus debeat esse valor rei, ut liceat furem interficere? Certum est, ad furem occidendum duo requiri, primò, ut res aliâ viâ nequeat recuperari; secundò, ut res sit magni momenti, qualis utique non est valor unius aurei: ut habetur ex dicta prop. damn. 31. Nisi in aliquo casu raro, quo cuidam tale furtum ingens damnum afferat, putà (ut ait *Viva in prop.* 17. *Alex. VII. n.* 10.) si artifici tollatur instrumentum similis valoris, quo sublato, ipse non possit suam suorumque vitam sustentare. Hinc generaliter loquendo dicunt *Viva l. c. et Elbel de hom. n.* 65. illam esse magnam summam, quâ ablatâ, deficeret alicui sustentatio pro se et pro suis; et idem tenet *Natal. Alex. Theol. de V. præc. art.* 2. *prop.* 6. *Salm. ibid. n.* 87. verò et *Vasq. ac Mol. apud Lug.*

10..

d. 10. *n.* 178. ajunt sufficere jacturam illam, quæ notabile damnum domino afferret, juxta qualitatem personæ; nam, ut benè ait *Ronc. de* 5. *præc. cap.* 3. *quæst.* 5. furtum decem aureorum, quod alicui grave damnum possit esse, alteri opulento potest esse leve. Cæterùm *Carden. in* 2. *Crisi d.* 21. *n.* 88. censet, respectu cujuslibet summam 400 argenteorum (apud nos 40 ducatorum) esse magnam. Et regulariter rectè dicunt *Salm. cit. n.* 87. sequendam esse sententiam *Soti, et Arag.* (quibus consentiunt *Sayr. Bon. et Trull.* et oppositum rectè rejicit *Viva*) non licère occisionem pro furto quatuor vel quinque aureorum. Nec non benè advertunt *Lugo n.* 178. *et Salmant. ibid. n.* 86. tempore *Soti* quinque aureos, sive ducatos pluris æstimatos fuisse, quàm nunc decem, quia processu temporis crevit copia pecuniæ, et rerum pretium. An autem liceat occidere furem auferentem rem modici valoris cum resistentia domini, aut custodis illius? Affirmant *Molin. t.* 4. *tr.* 3. *Bon. p.* 10. *n.* 1. et videntur adhærere *Lugo d.* 10. *n.* 178. *Spor. tract.* 5. *c.* 2. *n.* 157. *et Viva l. c. n.* 40. *ac Ronc. l. c.* (modò, ut isti duo ajunt, resistens sit vir nobilis) quia tunc cum illa re honor etiam aufertur. Hanc sententiam *Tamb. lib.* 4. *c.* 1. §. 2. *n.* 3. non reprobat. Sed multò magis mihi arridet sententia contraria, quam tenent *Salm. ibid. n.* 85. *et Dian. p.* 5. *tr.* 4. *r.* 18. id non admittentes. Ratio, quia, licèt talis ablatio fiat cum speciali injuria domini ratione violentiæ, attamen, cùm non omnis injuria dehonorationem afferat, hìc mihi videtur illâ ablatione non propriè, aut graviter honorem lædi, juxta æstimationem hominum; quis enim graviter dehonoratus æstimabitur, quia fur violenter ab eo rem aliquam arripuerit?

Quæritur 3. an liceat tibi interimere furem, si rem ablatam, adhuc extantem, ille in tuto reposuerit, et tu velis eam recuperare? Negant *S. Antonin. Sot. Bon. Sayr. et alii apud Salm. tr.* 25. *c.* 1. *punct.* 4. §. 4. *n.* 92. qui hanc sententiam probabilem putant. Ratio, quia eo casu fur non est invasor, sed tantùm injustus rei detentor, et ideò non licet eum occidere, sed solùm apud judicem accusare; aliàs enim magna sequeretur reipublicæ perturbatio. Sed probabilior mihi videtur sententia affirmans, casu, quo non sit spes rem aliâ viâ recuperandi. Ratio, quia tunc latro, quamvis non sit invasor personæ, adhuc tamen est invasor rei, cùm tibi contendat

rem tuam recipere. Ita *Less. lib. 2. c. 9. dub. 11. n. 75. Lugo d. 10. sect. 9. n. 181. et Vasq. Tann. Mald. Diana, ap. Salmant. ibid. n. 91. cum Bus. ut suprà n. 382. v. 7.*

384. — Quær. 4. an liceat etiam clericis, et religiosis occidere injustum aggressorem suorum bonorum magni momenti? Affirmant probabiliùs cum *Bus. Lugo d. 10. n. 175. Elbel. n. 83. et Salm. ibid. n. 81. cum Less. Bec. et aliis communiùs.* Ratio, quia jus defensionis est de lege naturali, et ideò unicuique competit. An autem hoc casu incurrant irregularitatem? *Vide de irreg.* ubi probatur sententia negativa.

385. — Quær. 5. an liceat alicui sua defendere armis, etiam per famulos? Probabiliter affirmant *Spor. n. 169. et Elbel n. 66. cum Nav. Lugo Laym. etc.* quia id, quod aliquis potest facere per se, potest etiam per alium. Hinc infert *Elbel ib.* unicuique licère ratione charitatis vi repellere alterum, injustè accedentem ad expoliandam domum proximi sui : et probabiliter consentiunt *Salm. ibid.* §. 5. *n. 104. cum aliis communiter :* sicut etiam dicitur pro defensione honoris, et pudicitiæ. *Vide dicenda n. 392.*

386. — Quær. 6. an liceat occidere invasorem pudicitiæ? Si licitum est hoc ad tuendum honorem, et facultates, multò magis dicendum licère pro tuenda pudicitia : quando aliud non suppetit remedium. Ita *D. Anton. p. 2. t. 5. c. 6. in fin.* ubi : ***Et si licet non solùm se, sed et bona sua defendere, quare etiam, ne pudicitiam amittas?*** Et ideò dicit, non peccare puellam, si, vim vi repellendo, aggressorem occidat. Ita enim Archiepiscopus alibi (*p. 2. tit. 7. c. 8., et p. 3. tit. 4. c. 3.* §. *2.*) loquitur : *Quia mulier utitur jure suo naturali, quo licet vim vi repellere, et magis tenetur saluti suæ providere, quàm alienæ, nam exponit se periculo consentiendi actui peccati, permittendo se opprimi, propter difficultatem voluptatis.* Idem docent *P. Cuniliati de V. præc. c. 2.* §. *3. Lugo tom. 1. disp. 10. sect. 10. n. 195. Mol. d. 17. n. 10. et 11. Less. lib. 2. c. 9. dub. 12. Anacl. de 5. præc. q. 2. n. 19. Elbel de homic. n. 61. Spor. tract. 5. in 5. præc. c. 2. n. 263. Salm. de 5. præc. c. 1. punct. 4.* §. *3. n. 72. cum Bon. Trull. Fill. et aliis communiter.* Et hìc benè advertunt *Lugo n. 196. et Ronc. de quinto præcepto c. 3. reg. 5. in praxi*, quòd non solùm licebit puellæ, dum actu violenter tangitur ab altero, sed etiam imme-

diatè post, eum percutere alapis, pugnis, fuste, et etiam ictibus non periculosis. Ratio, quia nisi tali modo ipsa suam constantiam et displicentiam ostendat, non facilè ille discedet. Hinc semper ac id non fiat ad vindictam, non tantùm permittendum, sed etiam mulieri est consulendum, ut alter saltem resipiscat, et aliâ vice eam non sollicitet.

387. — « 8. Licet quoque occidere eum, de quo certò con» stat, quòd de facto paret insidias ad mortem, ut, si uxor » v. gr. sciat, se noctu occidendam à marito, si non possit » effugere, licet eum prævenire. *Nav. Less. n. 45. Fill. n. 59.* »

Quæstio tamen est, an liceat prævenire aggressorem :

Prima sententia negat cum *Sylvio*, *Nav. Trull. etc. ap. Salm. ibid.* §. 2. *n.* 54. quia prævenire inimicum, solùm paratum ad aggrediendum, non esset vera defensio.

Secunda tamen *sententia* affirmat cum *Lugo*, *Bann. Vasq. Mol. etc. ib. n.* 55. quia, isti dicunt, ad occidendum invasorem pro suî defensione, non est opus, ut alter jam inceperit lædere; sed sufficit, si sit paratus ad lædendum.

Attamen *Tambur. in Dec. Lib.* 6. *c.* 1. §. 2. *n.* 15. *et Ronc. c.* 3. *q.* 2. *ac Salm. ibid. n.* 56. 57. *et* 58. *cum Sot. Azor, Cov. Dian. et aliis* has sententias conciliant, et distinguunt : Si quis ex aliqua actione noverit inimicum esse determinatum ad invadendum, putà, si certò moraliter sciat illum jam ad hoc parasse arma, vel mandatum dedisse servo; tunc, si aliter effugere nequit, licitè potest eum prævenire : aliàs *ridiculum esset* (ait *Ronc. l. c.*) *eum velle cogere ad expectandam aggressionem, quando justè timeret, se non posse amplius eam repellere.* Secùs verò dicendum, si non certò sciat, sed tantùm suspicionem, seu dubium timorem habeat de invasione; impium enim est ob dubiam violentiam proximum vitâ privare. His tamen non obstantibus, censeo, secundam sententiam, hâc etiam distinctione suppositâ, vix in praxi aliquem posse sequi, propter hallucinationis periculum, quod in hujusmodi re adesse potest.

388. — « 9. Hinc etiam dicunt alii, ut *Sanch.*, 2. *mor. c.* 29. » *et alii*, licere occidere eum, qui apud judicem falsâ accusa» tione, aut testimonio, etc. id agit, unde certò tibi con» stet, quòd sis occidendus, vel mutilandus, vel etiam (quod » alii difficiliùs concedunt) amissurus bona temporalia, hono» rem, etc. quia hæc non est invasio, sed justa defensio :

» posito, quòd de alterius injuria constet, nec sit alius eva-
» dendi modus. *Less.* tamen, *Fill. et Laym.* non audent id
» defendere, propter periculum magnorum abusuum. *Vide*
» *Esc. ex. 7. c. 8. Hurt. Lugo dub.* 10. *sect* 7. *Dian. p.* 8. *t.*
» 7. *r.* 52. » (*Imò præfata opinio Sanchezii expressè damnata est in prop.* 18. *proscripta ab Alex. VII. Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam judicem, à quo iniqua imminet sententia, si aliâ viâ non potest innocens damnum vitare.*)

389. — « 10. Quandocumque quis juxta supradicta habet
» jus alium occidendi, id potest etiam alius pro eo præstare,
» cùm id suadeat charitas. *Fill. Tann. t.* 3. *d.* 3. *q.* 4. *Mol.*
» *d.* 18. An autem, et quando ad hoc teneatur? *Vide Less. l.* 2.
» c. 9. *d.* 13. *Dian. p.* 3. *t.* 4. *res.* 6. 14. 20. »

390. — Dicendum igitur est I. Licitum esse defendere vitam proximi cum occisione injusti invasoris. Ita *Cont. Tourn. de* 5. *Dec. præc. art.* 3. *sect.* 2. *quær.* 3. cum communi DD. et *S. Th.* 2. 2. *q.* 60. *art.* 6. *ad* 2. ubi ait : *Vel potest dici, quòd Moyses occidit Ægyptium, defendendo eum, qui injuriam patiebatur, cum moderamine inculpatæ tutelæ. Unde Ambros. dicit in lib.* 1. *de Offic. c.* 36. quòd, qui non repellit injuriam à socio, cùm potest, tam est in vitio, quàm ille, qui facit : et inducit exemplum *Moysis.* Et hoc currit, etsi proximus innocens vellet pati se occidi, cùm ipse non sit dominus vitæ suæ : et ideò nequit aliis jus defensionis adimere. *Less. l.* 2. *c.* 9. *num.* 87. *Lugo, Bon. Dic. et alii communiter cum Salm. tr.* 25. *de homic. c.* 1. *punct.* 4. §. 3. *n.* 94 Sed dices : Si invasus cedat juri suo, quomodo poteris tu jus ejus defendere cum morte aggressoris ? Respondeo : Proximus ille invasus duo jura (ut sic dicam) quodammodo ad vitam suam habet, alterum ad vitam, alterum ad ipsam defendendam ; juri ad vitam non potest quidem cedere, cùm non habeat illius dominium ; unde non posset alterum inducere ad ipsum occidendum, et quamvis permitteret se occidi, occisor semper contra justitiam peccabit. Juri verò tuendi suam vitam benè potest cedere, permittendo quòd alter occidat, *juxta dicta num.* 380. Hinc, cùm tu occidis aggressorem innocentis, non defendis jus, quod ille habet ad se defendendum, cui ipse jam cessit ; sed defendis jus, quod habet ad vitam, cui ille cedere non potest. Nec occi-

dens eo casu irregularitatem incurreres. *Salm. ibid. n. 95. cum Suar. et Bon. Sporer de 5. præc. cap. 2. n.* 169. cum communissima; *vide l. 7. n.* 388.

Sed hìc quæritur, an sit obligatio defendendi vitam innocentis ab invasore? Resp. quòd magistratus, et principes utique ex justitia ad hoc tenentur, et quando agitur de bono reip. tenentur etiam cum periculo vitæ, utpote latrones publicos de medio tollere, etc. Et pariter ad hoc tenentur milites specialiter conducti ad civitatem defendendam: vitam verò privati hominis non tenentur ii cum tanto periculo tuêri. *Salm. ibid. n.* 98. cum *Less.* Hìc autem obiter adverte, quòd Episcopi, et parochi, in ordine ad spiritualia, tenentur adjuvare singulas suas oves adhuc cum periculo vitæ, ut *Salm. ibid.* Hinc parochi etiam cum periculo vitæ tenentur ministrare ovibus sacramentum baptismi, aut pœnitentiæ, non autem Eucharistiæ, neque tempore pestis, ut tenent *Dicast. et alii ap. Salm. tr. 4. de Euch. cap. 9. punct.* 3. *n.* 30. quod ipsi probabile putant. *Vide dicta l.* 3. *n.* 27. *v. Dic. II. et vide infrà de Euch. l. 6. num.* 233.

Sed dubium majus est, an, si innocentem positivè nolentem occidi, defendere non possis sine occisione invasoris, tenearis, si possis sine periculo tuæ vitæ, invasorem occidere? Affirmant *Salm. tr. 25. de V. præc. Decal. c. 1. punct.* 5. *n.* 100. *cum Nav. Mol. Bon. Sa*, etc. quia, dicunt, præcepto divino charitatis quisque tenetur defendere vitam innocentis, cùm commodè possit. Probabiliùs tamen negant *Less. l. 2. c.* 98. *n.* 92. *et Lugo dis.* 10. *sect.* 11. *n.* 208. cui adhæret *Cont. Tourn. loc. cit. r.* 2. Ratio 1. quia præceptum charitatis eo casu non obligat, cùm præstet evitare tunc mortem æternam aggressoris, quàm mortem temporalem innocentis. Ratio 2. quia in occisione alterius numquam evitari potest magnum incommodum ob timorem inimicitiarum, publicæ justitiæ, etc. Saltem, quis non dicet, horrorem inquinandi manus humano sanguine magnum afferre incommodum, ad quod quidem præceptum charitatis non censetur obligare? Excipe casum, quo persona invasa esset persona necessaria ad bonum publicum. Excipit etiam *Sporer loc. cit. n.* 170. *cum communi*, ut asserit, si invasus sit parens, filius, uxor, aut frater, quia tunc obligat pietas ad eos tutandos. Rectè etiam excipit *Cont. Tourn. de præc.*

char. sect. 4. punct. 1. *Colliges* 2. *cum Raynaudo*, si occidendus sit ebrius, et in statu peccati mortalis, quia is est verè in extrema necessitate animæ.

391. — Dicendum II. Fas esse pariter occidere invasorem pudicitiæ, vel honoris proximi, si invasio fiat facto, scilicet percussione, etc. Secùs, si tantùm per verba (*ut dictum est suprà num.* 381.) Ita *Lugo disp.* 10. *sect.* 11. *n.* 205. *Less. c.* 9. *d.* 13. *et Salm. ibid. n.* 96. *cum Bon. Fill. Dic. Trull. etc. contra Spor. n.* 169. qui id negat (sed minùs probabiliter) esse licitum, nisi persona, contumeliis affecta, sit conjuncta, ut suprà, vel princeps, aut dominus.

Quando autem fœmina consentit, vel saltem, si positivè non resistit, non licet ejus pudicitiæ invasorem interficere, quia tunc non esset vim vi repellere. *Salm. ibid. n.* 97. Si verò fœmina sit tibi consanguinitate valdè propinqua, dicunt *Less. Spor. n.* 173. *et cum aliis Salm. l. c.* quòd posses, etiam fœminâ ad copulam consentiente, ejus invasorem occidere, si aliter tuam infamiam evitare nequeas. Hæc autem intelligenda ante factum, nam in ipso facto, vel post, certè non licet occidere, ut patet ex prop. 19. damn. ab *Alex. VII.* quæ dicebat : *Non peccat maritus occidens propriâ auctoritate uxorem in adulterio deprehensam.* Notant etiam *Less. l.* 2. *c.* 9. *art.* 88. *et Salmanticens. dict. n.* 97. quòd non ideò licebit viro uxorem necare, si ipsa audacter velit adulterari, quia vir potest aliis mediis injuriam reparare, eam baculo percutiendo, vel adulterum minis abigendo. Adverte hìc autem illud, quod habetur in *c. Si verò* 3. *de sententia excommunicationis*; ubi definitur, quòd percutiens clericum turpiter agentem cum matre, filiâ, sorore, et uxore, immunis est ab excommunicatione, sed non à culpa.

392. — Dicendum III. nos tenêri ex charitate defendere etiam bona proximi, quando commodè possumus, aut cum levi nostra jactura, non verò cum gravi. *Bon. Trull. Dic. etc. communiter apud Salm. ibid. n.* 102. At, si aliquid expendimus pro defensione bonorum alicujus, possumus etiam occultè compensare. *DD. ib.*

Sed quæritur, an quis, ob tuenda bona proximi magni momenti, possit etiam occidere furem, si oporteat? DD. qui id negant ob defendenda bona propria, tantò magis ne-

gant ob defendenda aliena, ut *Gers. Sylv. etc. apud Salm. ibid.* §. 4. *n.* 79. *et* 80. *et* §. 5. *n.* 103. Quia, dicunt, charitas magis obligat ad tuendam vitam unius, quàm bona alterius. Sed contrarium tenent *S. Anton.* 3. *p. tit.* 4. *c.* 3. §. 15. *Less. l.* 2. *c.* 9. *dub.* 13. *n.* 88. *Lugo d.* 10. *sect.* 11. *n.* 202. *et Nav. Mol. Bon. cum Salm. ibid. n.* 104. Ratio, quia vitam proximi præferre debemus bonis alterius, quando ille est in necessitate involuntaria; non autem quando in necessitate sponte se constituit, ut pluries repetivimus in præsenti *dubio*. An autem liceat expellere fœtum pro tuenda vita matris, *vide dicenda dub. seq. n.* 394. *Qu. I. et II.*

DUBIUM IV.

An aliquando liceat occidere innocentem?

393 *An unquam liceat occidere innocentem directè?*

394 *An aliquando liceat procurare abortum? Qu. I. An liceat matri sumere pharmacum directè ad fœtum inanimatum expellendum? An autem liceat mulieri oppressæ statim expellere semen viri aggressoris? Qu. II. An liceat matri sumere medicamentum directè ad expellendum morbum, cum periculo abortûs fœtûs animati? Qu. III. Quando censeatur prolis anima informata?*

395 *Qu. IV. Quibus pœnis subjiciantur procurantes abortum? Qu. V. An incurrant excommunicationem mulieres prægnantes, quæ abortum faciunt?*

396 *Qu. VI. An procurantes abortum in dubio de animatione fœtûs incurrant irregularitatem?*

397 *Qu. VII. Quis possit relaxare pœnas pro abortu inflictas?*

398 *Quando imputetur alicui ad peccatum homicidium casuale? An adulter, occidens adulteræ maritum aggressorem, incurrat irregularitatem? Et an incurrat, si, ipso prævidente, adultera occidatur?*

393. — « Resp. Directa intentione, et scienter numquam licet, nisi Deus, omnis vitæ Dominus, concedat: » indirectè autem, et per accidens aliquando licet, utendo » nimirùm suo jure, et dando operam rei licitæ, et ne-

memoria, se tanti momenti, ut vitæ æquivaleat. *S. Th.* et Doctores communiter.

Unde resolves

« 1. Si tyrannus minetur urbi excidium, nisi innocens » occidatur, id non licet directè. Neque valet, sicut membrum » licet abscindere pro salute corporis, ita et civem » pro repub.; quia homo est tantùm pars moralis reipub.; » à qua non accipit esse, et vivere sicut membrum corporis » à corpore. *Mol. t. 4. c. 3. d. 10. Less. Fill. etc.* » (*S. Th. 2. 2. q. 64. art. 6. Salm. de rest. c. 2. punct. 4. §. 1. n. 52.*)

« 2. Potest tamen respublica eo casu talem cogere, ut tyrannum » num adeat, et, si nolit, eam tradere : cùm ex charitate, » et justitia legali teneatur vitam exponere pro rep. Unde, » si id renuat, fit nocens. Neque hoc erit cooperari ejus » morti, sed tantùm eam permittere; cùm traditio de se sit » indifferens, et mors tantùm sequatur indirectè, et præter » intentionem reipubl. *Mol. l. c. Less. l. 2. c. 9. d. 7. n. 38.* » *Fill. tr. 29. num. 14. Laym. etc.* » (*Sotus, Aragon. Turrian. etc. cum Salm. ib. n. 57. dicunt, non posse remp. tradere illum invitum; quia cooperaretur ad ejus mortem, quod est intrinsecè malum. Sed probabilior videtur prima sententia cum Lugo d. 10. n. 13. et Busemb. Molin. Less. Fill. ac Laym. ut suprà, quia videtur non posse negari, quòd eo casu innocens teneatur se tradere, ut concedit idem Sotus; si ergò ille se tradere tenetur, benè potest resp. eum tradere, si ipse culpabiliter recuset; tunc enim non est ampliùs innocens, ut consentit Cont. Tourn. de 5. Dec. præc. art. 2. sect. 1. quær. 5. cum Sylvio, Bann. et Salon.*) « Limitat tamen *Lugo d. 10. de* » *just.* si innocens sit subditus, vel peregrinus teneatur mori » pro rep. aliena.

« 3. Si fugere non possis mortem, persequente hoste, nisi » per viam angustam; quâ quispiam istic sedens esset obterendus, » licèt nihilominùs (dummodò tamen, si infans est, » sit baptizatus, ut monet *C. Lugo*, et *Escob. e. 7. c. 8.*) fugere » cum ejus periculo, et interitu, præter tuam intentionem. » *Less. n. 38. Fill. n. 36.* » (*Salm. de rest. c. 1. punct. 4. §. 2. n. 64. in med. cum Prado, Vill. Tapia, Sanch. Dic. etc.*)

« 4. Similiter ad expugnandam urbem, et victoriam repor-

» tandem, si necessarium sit, licet tormenta in eum locum
» dirigere, ubi multi sunt innocentes : quia horum mors
» præter intentionem sequitur. *Less. l. c.*
« 5. Non licet occidere obsides, etsi qui eos miserunt, non
» servent fidem : quia sunt innocentes. *Bonac. t. 2. d. 2. q.*
» *ult. sect. 3. p. 7. Dian. p. 5. l. 4. r. 35. contra Azor, etc.*

394. — « Quæres, quandonam liceat procurare abortum?
» Quicumque malitiosè in se, vel altero, procurat abortum,
» peccat graviter, sive fœtus sit animatus, quia est verum
» homicidium, sive non, quia tendit ad occisionem hominis,
» et est contra naturam generationis : *Lessius l. 10. n. 61.*
» Si tamen ad vitam matris conservandam omninò sit neces-
» sarium, sequentes regulæ tenentur : 1. Si fœtus mortem matri
» allaturus sit probabiliter, et necdum sit animatus animâ
» rationali (animari autem communiter ajunt mares die qua-
» dragesimo, femellas verò octogesimo : quæ res valdè incerta
» est), quidam permittunt, etiam directâ intentione expelli,
» ut *Sanch. l. 9. de matr. d. 20. n. 9. et 10. Henr. etc. contra*
» *Less. l. 2. c. 9. d. 16. et alios*, quorum sententia in praxi
» suadenda : quorsùm enim directè expellas, cùm indirectè
» liceat, et sufficiat? 2. Si verò fœtus sit animatus, materque
» judicetur moritura cum prole, nisi medicinam sumat; licet
» eam sumere et secundùm quosdam tenetur, intendendo
» directè suam tantùm sanitatem, etsi indirectè, ac conse-
» quenter destruatur fœtus : quia in pari necessitate mater
» potest magis prospicere sibi, quàm proli. 3. Si verò cum
» morte matris, spes vitæ, et baptismi prolis affulgeat, tene-
» tur mater, secundùm plerosque, sub mortali abstinère ab
» omni remedio destructivo prolis, quia tenetur vitam cor-
» poralem exponere pro extrema necessitate spirituali infan-
» tis. Contrarium tamen docet *Lud. Loppez*, quod *Sa, v.*
» *Charitas* dixit esse probabile. *Vide Less. l. c. Sanch. Fill.*
» *t. 29. c. 6. q. 1. Bon. t. 8. art. 3.* »

Quæritur igitur I. An liceat matri in morbo extremo constitutæ sumere pharmacum ad expellendum directè fœtum inanimatum? Certum est, quòd expellere fœtum, quamvis inanimatum, per se est peccatum mortale, et expellens *de homicidio tenetur*, ut dicitur in c. *Si aliquis, de homicidio*; quia, licèt vitam homini non adimat, proximè tamen vitam hominis impedit. Contrà, certum est apud omnes licitum esse

remedium præbêre prægnanti, directè ad eam curandam, etiam cum periculo abortûs, si morbus est mortalis; secùs, si non esset talis, ut rectè advertit *Cont. Tourn. de 5. præc. Dec. art. 3. sect. 1. r. 2.*

Dubium fit, an tunc liceat dare ei pharmacum directè ad fœtum expellendum?

Prima sententia affirmat, eamque tenent gravissimi AA. *Sanch. de matr. l. 9. d. 20. n. 9. Laym. l. 3. tr. 3. p. 3. c. 4. n. 4. cum Sylv. Nav. etc.* item *Petroc. t. 2. l. 4. c. 3. q. 1. Viva in prop. 34. Innoc. XI. n. 11. Mazz. t. 2. p. 470. Habert t. 7. p. 749. et alii.* Ratio, tum quia, cùm fœtus ille sit pars viscerum, non tenetur mater eum servare cum tanto vitæ suæ discrimine, tum quia mater eo casu potest illum expellere tamquam suæ vitæ aggressorem; et licèt fœtus non sit aggressor voluntarius, non tenetur tamen mater negligere suam vitam præsentem, ad servandam vitam futuram prolis; maximè, quia, pereunte matre, fœtus minimè animabitur. Huic sententiæ favet *D. Antonin. p. 3. tit. 7. c. 2. §. 2.* ubi: *Si autem puerperium nondum est animatum, posset tunc et deberet* (medicus) *talem dare medicinam, quia, licèt impediret animationem talis fœtûs, non tamen esset causa mortis alicujus hominis: et hoc bonum sequitur, quia liberat matrem à morte.* Rectè verò excipit *Sanch n. 7.* (idque asserit ut commune apud omnes, contra paucos aliquos) si dubium adsit, an fœtus sit, vel non animatus, eò quòd tunc intrinsecè malum est, innocentem positivè periculo necis exponere.

Secunda sententia communior docet, licère quidem matri sumere medicamentum directè ad curandum morbum, etsi fœtus indirectè expellatur; non verò directè ad fœtum expellendum. Ita *Less. l. 2. c. 9. n. 61. Lugo de just. d. 10. n. 151. Pont. de matr. l. 10. c. 13. n. 2. Fill. t. 2. tr. 29. c. 6. n. 140. Cabass. l. 5. c. 20. n. 8. Cont. Tourn. loc. cit. r. 1. et 3. Spor. de matr. c. 4. n. 704. Carden. in prop. 34. Innoc. XI. n. 28. Bon. de rest. d. 2. p. 7. n. 3. Salm. de rest. c. 2. punct. 4. §. 2. n. 62. Croix l. 3. p. 1. n. 825. Holzm. de 5. præc. c. 1. n. 579. Elb. de matr. n. 464. et alii plurimi.* Ratio, quia, si numquam licitum est expellere semen, etsi ex ejus abundantia mors timeatur, tantò minùs licebit expellere fœtum, qui est propinquior vitæ humanæ. Non valet dicere, fœtum inanimatum esse partem matris; nam respondetur, fœtum

non pertinêre ad integritatem corporis materni, sed esse inchoativè condistinctum individuum humanum. Excipe, ut benè advertunt *Spor. l. c. n.* 706. *et Holzm. l. c.* si fœtus esset corruptus, quia tunc non est jam fœtus, sed massa putrida, quæ ampliùs non est capax animationis.

Utraque sententia est probabilis, sed secundam, tamquam tutiorem censeo in casu nostro omninò amplectendam, cùm prima nihil ad praxim possit deservire, et frustrà videntur circa eam DD. desudare; ad quid enim (benè hic ait *P. Busemb.*) velle sumere pharmacum, directè ad expellendum fœtum, cùm possit et sufficiat indirectè expelli? In duobus dumtaxat casibus posset prima sententia in praxim deduci; primus casus esset, si mater aliàs parturiendo experta fuisset periculum mortis: at propter hoc non licet fœtum expellere, ut cum communi docent *Sanch. l. c. n.* 10. *Petrocor. d. q.* 1. *Az. c.* 4. *q.* 2. *contra aliquos*. Ratio, quia fœtus eo casu non est aggressor præsens, cùm periculum multùm sit distans, et poterit mater ex alia causa interim obire. Idque confirmatur ex alia doctrina communi, quam tradunt *S. Th. Nav. Caj. et alii ap. Sanch. n.* 2. *ex c. Aliquando* 22. *q.* 2. scilicet, numquam licitum esse matri, ob quodcumque periculum, sumere potionem ad conceptionem impediendam. Secundus casus esse posset, quando mater, nisi fœtum expelleret, periculum occisionis à conjunctis, vel suæ famæ subiret; sed hoc certè est illicitum ex prop. 34. *Innoc. XI.* quæ dicebat: *Licet procurare abortum ante animationem fœtûs, ne puella deprehensa gravida occidatur, aut infametur.* Ratio, quia aliud est, quòd fœtus sit aggressor per se, et ab intrinseco; aliud, quòd per accidens, et ab extrinseco: potest enim quisque occidere aggressorem, ne ab illo occidatur; nequit tamen occidere alterum, ne occidatur ab hoste.

Dicunt verò *Sanch. de matr. l.* 2. *d.* 22. *n.* 17. *et Viva dict. prop.* 34. *n.* 17. quòd mulier, vi oppressa à viro, posset incontinenter semen receptum expellere, tamquam sui honoris aggressorem, ad infamiam vitandam; pariter ac licet viro nobili occidere invasorem, actu volentem eum fuste percutere (*ut diximus suprà n.* 381) quamvis hoc non liceat post percussionem impactam. Sed huic opinioni acquiescere nequeo: nam si mulier posset tunc expellere semen tamquam aggressorem sui honoris, posset etiam postea; quod ipsimet AA.

non concedunt. Nec valet dicere cum *Sanch.* licitum esse mulieri eo casu continuò semen expellere, quia tunc semen non est adhuc in pacifica possessione uteri; nam, ut benè docet *Pont. de matr. l.* 10. *c.* 13. *n.* 1. statim ac vir semen effundit, fœminæ matrix illud recipit, et clauditur. Et hoc negari non potest ab ipso *Sanch. lib.* 9. *d.* 16. *n.* 3. *cum Salm. de matr. c.* 13. *punct* 6. *n.* 75. *Spor de matr. c.* 2. *n.* 493. *et aliis communiter* (*vide de matr. l.* 6. *n.* 917.) qui dicunt non peccare mortaliter uxorem, quæ reddit debitum, ipsa incuba; ideò quidem, quia (ut mox dictum est) matrix mulieris clauditur statim ac semen excipit; aliàs illud statim effunderetur, et frustraretur, et idcircò esset procul dubio peccatum mortale; hinc rectè dicunt *Salm. cit. n.* 75. quòd non peccaret uxor, si ex aliqua justa causa se erigeret continuò post receptum semen, nisi hoc faceret pravo animo illud disperdendi, ut dicit etiam *Sanch. l.* 9. *d.* 20. *n.* 3. Benè autem admittimus id, quod dicit *Sanch. l.* 2. *d.* 22. *n.* 17., nempe, quòd mulier vi oppressa licitè possit se vertere et coitum interrumpere, quamvis semen viri esset effundendum; quia hoc per accidens et ob solam malitiam viri eveniret. Unde benè concludit *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 824. *cum Carden.* esse quidem licitum fœminæ invasæ repellere semen, ne immittatur; non autem ejicere si jam sit immissum. *Vide dicenda de matr. l.* 6. *n.* 934. *v. Dub.* 1.

Quær. II. An liceat matri sumere pharmacum directè ad expellendum morbum, si inde timeatur indirectè abortus fœtûs animati? Respondetur: Si remedium directè tendat ad occisionem fœtûs, ut esset dilaceratio uteri, percussio ventris, etc. hæc quidem numquam licent. Si autem tendat directè ad servandam vitam matris, ut esset purgatio corporis, scissio venæ, balneum, etc. hæc certè licita sunt, quando aliter certò moraliter judicatur mater cum prole moritura. Ita *Habert t.* 7. *p.* 748. *et Cont. Tourn. de* 5. *Dec. præc. art.* 3. *sect.* 1. *r.* 4. *cum communi.* Sed quæstio est, an liceat matri sumere medicamentum, quando dubitatur, an pereunte matre, proles possit supervivere, et baptizari. Affirmant *Holzm. de* 5. *præc. c.* 1. *n.* 79. *Salm. de rest. c.* 2. *punct.* 4. §. 2. *n.* 66. *cum Prado*; quia (ut dicunt) obligatio mortem perferendi, ad procurandam vitam æternam proximi in extrema necessitate constituti, tunc solùm adest, quando constat, jacturam

temporalis vitæ esse absolutè necessariam ad vitam spiritualem alterius (ut etiam ajunt *DD. cit. et alii ap. Salm.* generaliter loquendo); non autem, quando salus spiritualis proximi est incerta, prout in casu nostro de ea multipliciter dubitari potest. Et huic opinioni videntur favêre *Sanchez de matr. lib. 9. d. 20. n. 17. et Ronc. de 5. præc. c. 2. q. 3.* dicentes, tunc solùm illicitum esse remedium sumere cum periculo vitæ prolis, quando certum, vel saltem probabilius est prolem vivam edendam. Sed huic sententiæ nec valeo acquiescere; nam sicut, quando certa est mors prolis, si mater medicinam sumat, et aliàs est certa mors matris, si à medicina abstineat, tenetur utique mater ex ordine charitatis abstinére à medecina, et præferre suæ vitæ corporali vitam spiritualem prolis: sic etiam ex eadem charitate tenetur abstinêre, quando dubitatur de salute matris, et prolis, ut rectè ait *Cont. Tourn. loc. cit. concl. 2. et r. 5. cum Habert.* nisi æquale sit periculum abortûs, sive medicina sumatur, sive non; quia tunc sine majori fœtûs periculo justè consulitur vitæ matris. Et etiamsi mors matris esset moraliter certa, si non sumat remedium, nec etiam tunc auderem ei medicinam permittere, si aliqua rationabilis spes affulgeret, quòd mortua matre proles superviveret et baptizari posset: quia nemini licet, ad tuendam suam vitam temporalem, positivè exponere proximum in necessitate constitutum, periculo mortis æternæ. Secùs verò puto dicendum cum *Elbel, Petrocor. t. 2. d. 4. tr. 2. c. 3. q. 2. et Cont. Tourn. l. c. r. 3. cum Sylvio, Hab. Comit. et communi*, si nulla spes rationabilis esset de vita prolis post mortem matris, ita ut possit illa deduci ad baptismi gratiam; quia tunc non videtur charitas obligare matrem in extrema necessitate positam, ut vitam suam negligat, à remediis abstinendo, ob exiguam et remotissimam spem vitæ prolis. Hinc rationabiliter dicunt *Salm. ibid. n. 65.* medicos in hoc casu, quoad pharmaca præstanda matribus, non esse scrupulosè angendos, eò quòd probabilissimum sit id, quod dicunt iidem *Salmant. cit. n. 65. ac Sanch. d. num. 17. Lugo d. 10. num. 135. Ronc. dict. q. 3.* rarissimum esse casum, et moraliter impossibilem ut penè miraculum sit, quòd pereunte matre proles supervivat, ut baptismum recipere possit. Idque mihi confirmârunt plures artis medicinæ periti, quos consului; quia matre laborante lethali morbo,

humores corrumpuntur, et inficiunt fœtûs alimentum (1). An autem mater teneatur pati incisionem ventris, ut proles baptizetur? *Vide dicenda l. 6. n. 106. v. Omninò.*

Quær. III. Quandonam censeatur prolis anima informata? Damnata fuit prop. 35. ab *Innoc. XI.* quæ dicebat : *Videtur probabile, omnem fœtum, quamdiu in utero est, carêre animâ rationali, et tunc primùm incipere eamdem habêre, cùm paritur; ac consequenter in nullo abortu homicidium committi.* E converso malè dixerunt aliqui, fœtum in primo instanti, quo concipitur, animari, quia fœtus certè non animatur antequam sit formatus, ut colligitur ex S. Scriptura, *Exod. c. 21. v. 22.* ubi juxta versionem 70. dicitur : *Qui percusserit mulierem prægnantem, et illa abortum fecerit, si fœtus erat formatus, dabit animam pro anima, si nondùm erat formatus, mulctabitur pecuniâ.* Certum est itaque, fœtum non statim animari : hinc *Less. lib. 2. cap. 9. n. 65.* censet ex Hippocrate, masculum ad summum animari die 30 vel 35 vel 40 vel 45, fœminam verò die 35 vel 40 vel 45 aut 50. Et idem sentiunt *Lugo d. 10. n. 133. et Bon. ac Fill. ap. Salm. de restitut. c. 2. p. 4. §. 2. n. 59.* Attamen *Bus. ut suprà n. 394. Elb. de matr. n. 470. et Salm. cum S. Th: Azor, Sylvest. et communi*, ut fatetur idem *P. Holzm.* dicunt, masculum formari, et animari spatio 40 dierum, fœminam autem 80. Et hanc sententiam sequi forum externum quoad pœnas homicidiis inferendas testatur *Anacl. etc. apud Elbel n. 470.* Imò *S. Thom. in 3. part. dist. 3. q. 5. art. 2.* sic ait : *Maris conceptio non perficitur, nisi usque ad 40 diem, ut philosophus in 9. de animalibus dicit : fœminæ autem usque ad 90. Sed in compositione corporis masculi videtur August. superaddere sex dies.* Verùm *Cont. Tourn. ibid. quær. 1.* dicit, in hoc magis adhærendum Glossæ et theologis, qui ferè cuncti (ut ait) censent, mares die 40 animari, et die 80 fœminas : et hanc opinionem sequitur sacra

(1) *In Hom. Ap. tr. 8. n. 26. S. Alphonsus* addit : « Nihilominus est qui » mihi testatur non semel accidisse, quòd ob peritiam chirurgorum sta- » tim ac mater spiritum exhalaverit, inciso matris utero, proles viva ex- » tracta fuerit et baptizata. »

2.° Constat jam, plurimùm infantes post mortem matris sectione cæsarea feliciter salvari et ad baptismum perduci. — Constat pariter, animationem prolis multò citiùs ac 40 vel 80 die fieri; sunt recentiores doctores, qui dicunt, fœtum primâ aut primis à conceptione diebus animari.

Edit.

Pœnitentiaria: cùm agitur de irregularitate et pœnis, ut ex *Nav.* tradit *Sylv.* 2. 2. *q.* 64. *art.* 7. *p.* 419. *in fine.*

395. — Quær. IV. Quibus pœnis subjiciantur procurantes abortum? *Sixtus V.* anno 1588. bullam edidit, quæ incipit, *Effrænatam*. In ea Pontifex omnes *scienter* procurantes abortum fœtûs, sive animati, sive inanimati, et quocumque modo in hoc consentientes, vel præbentes mulieribus venena sterilitatis, subjecit cunctis pœnis, quæ debentur homicidis de jure civili, et canonico, ut sunt privatio omnis privilegii clericalis, dignitatis, aut beneficii ecclesiastici, necnon inhabilitas ad ea imposterùm obtinenda: insuper præsertim imposuit eis irregularitatem, et excommunicationem ipso facto (effectu secuto) incurrendas, quarum dispensationem, et absolutionem romano Pontifici reservavit. Attamen *Gregorius XIV.* in bulla, *Sedes Apostolica*, edita anno 1591., abstulit irregularitatem, et excommunicationem pro abortu fœtûs inanimati: reliquit verò tam irregularitatem, quàm excommunicationem Papæ reservatas pro abortu fœtûs animati; sed quoad excommunicationem, concessit facultatem ab ea absolvendi tam Episcopis, quàm aliis, ab ipsis specialiter ad hos casus deputatis (Hanc facultatem absolvendi habent etiam Mendicantes; *vide l.* 7. *n.* 99.). Cùm autem *Sixtus* excommunicationem inflixerit tantùm *scienter* abortum procurantibus, excusat ab illa ignorantia etiam crassa, ut docent communiter DD. cum *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 32. *et aliis*, ut dicetur *l.* 7. *n.* 47. An autem excuset ignorantia affectata? *Vide ibid. n.* 48. Et idem videtur dicendum de irregularitate ibi imposita, juxta probabilem sententiam, quæ adducetur *eod. l.* 7. *n.* 351.

Quær. V. An incurrant excommunicationem mulieres prægnantes, quæ abortum sibi procurant?

Prima sententia communissima affirmat cum *Viva in prop.* 34. *Innoc. XI. n.* 18. *Bon de rest. d.* 2. *q. ult sect.* 1. *p.* 7. *n.* 6. qui dicit, hanc esse usu receptam, et *Sporer de matr. c.* 4. *n.* 718. *cum Fill. Dic.* qui eam tenet ut certam. Rationes sententiæ hujus mox referentur in expositione secundæ sententiæ subsequentis.

Secunda autem *sententia* valdè probabilis, et, attentâ ratione intrinsecâ, probabilior, negat cum *Avila de censur.*

p. 2. *c.* 5. *d.* 3. *dub.* 12. *Lezana t.* 3. *v. Abortus, n.* 11. *Salm. de rest. c.* 2. *punct.* 4. §. 3. *n.* 70. *cum Naldo*, *et Alph. de Leone;* eamdemque tenet *Lugo Resp. Mor. dub.* 4. *n.* 4. (ait tamen hic standum esse usui communi, si iste aliter bullam explicuit), et non improbabilem vocat, imò enixè tuetur *Roncl. de* 5. *præc. c.* 2. *q.* 6. Tota hujus dubii resolutio pendet ex verbis bullæ *Effrænatam* in præcedenti quæst. IV. enuntiatæ *Sixti V.* in quâ prædicta excommunicatio inflicta est contra procurantes abortum. Dicunt DD. contrarii, in fulminatione excommunicationis præfatæ satis expressè comprehendi etiam prægnantes, quia in §. 1. bullæ dicitur: *Ac etiam prægnantes ipsas mulieres, quæ scienter præmissa fecerint.* Item in §. 5. Pontifex loquens de venenatis potionibus sterilitatis, inquit: *Ac mulieres ipsas, quæ eadem pocula sponte ac scienter sumpserint.* Sed respondetur, in utroque paragrapho Pontificem patenter loqui (ut sedulò in bulla observavi) tantùm de pœnis temporalibus contra homicidas statutis; nam, cùm deinde Papa gradum facere voluit ad pœnas spirituales, præsertim ad præfatam excommunicationem infligendam, *in* §. 7. sic subdit: *Insuper, ut immanissimi hujus delicti gravitati non solùm temporalibus, verùm etiam spiritualibus pœnis prospiciamus, et consulamus, omnes et singulos, cujuscumque gradùs, statûs, etc. qui, vel quæ uti principales, vel ut sociæ ad tale facinus committendum, opem, consilium, favorem, potionem, vel alia medicamenta scienter dederint, etc.* Loquendo hic igitur Pontifex de pœnis spiritualibus, non nominat mulieres prægnantes, sed tantùm eos; vel eas, *qui, vel quæ dant opem, consilium, etc.* Instant adversarii, et dicunt, saltem in hoc §. 7. comprehendi prægnantes, cùm ibi dicatur: *Qui vel quæ uti principales, vel ut sociæ ad tale facinus committendum, etc.* sed rursùs respondetur, hic sub nomine *principales* non quidem intelligi ipsas prægnantes, sed principales cooperatores, qui opem, vel consilium, aut medicamenta præbent, ad distinctionem sociorum, quæ ad abortum mediatè concurrunt. Et reverà nullo modo hic intelligi possunt prægnantes, nam aliàs Pontifex non dixisset, *qui, vel quæ, etc.* Quomodo enim masculi possunt medicamentum sumere ad procurandum abortum mulierum? Rationem autem, ob quam Papa exemisse præsumitur prægnantes ab hac excommunicatione, verosimiliter opinantur eam

Lugo, et Salm. ibid. n. 71. cum aliis ut suprà, quia fortè compassus est infirmitati fœminarum, quæ dum impulsæ à vehementi timore damni obventuri hæc medicamenta sumunt, et, dum à tanto facinore non abhorrent, facilè etiam excommunicationem parvipenderent, et ideò Pontifex, ad vitandum novum animæ laqueum, et alia pericula, præsertim sacrilegarum confessionum, eas noluit comprehendere. Saltem ait *Ronc. l. c.* cùm dubium sit, an hæc excommunicatio lata sit etiam contra prægnantes, valdè probabiliter ipsæ ab ea excusantur, *juxta quæ dicemus l. 7. de censur. n. 67.*

396. — Quær. VI. An procurantes abortum irregularitatem incurrant in dubio, an fœtus sit, vel non animatus?

Prima sententia affirmat, quam tenent *Salm. de censur. c. 7. punct. 3. num. 45. et de rest. c. 2. punct. 4. §. 2. n. 59. Viva in prop. 34. damn. ab Innoc. XI. n. 18. cum Sanch. Mol. etc. ap. Elbel de matr. n. 479.* Ratio, tum quia in omni homicidio dubio incurritur irregularitas, prout habetur ex c. *Ad audientiam, de homic.* et c. *Significasti,* ac c. *Petitio, eodem tit.;* tum quia in dubio fœtus præsumitur masculinus. Hinc dicunt, quòd procurans abortum post 40 dies, habendus est ut irregularis; sic enim ajunt *Fill. et alii apud Tamb. l. inf. citando* judicari in foro externo, et sic etiam servari in S. Pœnitentiaria.

Secunda tamen verior *sententia* negat, eamque tenent *Tamb. Dec. l. 1. c. 3. §. 6. v. Irregularitas, et de censur. l. 10. c. 5. n. 18. cum Præpos. et Giballin.* item *Moya tr. 5. q. 6. cum Pell. March. Leand. et Verde, Elbel loc. cit. cum Spor. Diana, Bardi et aliis;* et idem sentit doctus Auctor neotericus libelli, cui titulus: *Instruz. per li novelli Conf. part. 2. c. 18. n. 464. et 465.* Ratio convincens, quia irregularitas non incurritur, nisi expressa sit in jure, ut dicitur in c. *Is qui, de sent. exc. in 6.* (*Vide dicenda l. 7. n. 345.*). In hoc autem casu irregularitas nullibi habetur expressa; nam licèt in præfatis textibus imposita fuerit irregularitas aliquibus, de quibus dubitabatur, an ipsi fuissent, vel non, causa homicidii; homicidium tamen erat certè commissum. At in nostro casu, cùm dubia sit animatio fœtus, dubia quoque est patratio homicidii; hicque casus nullibi quidem est expressus in jure, et ideò procurans abortum non est habendus irregularis. Quid verò dicendum, si dubium esset, an ali-

quis suo consilio vel operâ ad mortem certam fœtûs jam certè animati cooperatus fuerit? *Vide dicenda l. 7. n. 371.* Nulla autem præsumptio esse pótest (ut sine fundamento asserunt *Salm.*) quòd fœtus sit masculinus; imò potiùs præsumi potest fœmineus, quia ex frequentiori eventu, ut audivi, amplior est numerus fœminarum, quàm masculorum; saltem de hoc utrimque æquè dubium est. Addit, non improbabiliter *Tamb. l. c. in Dec.* quòd possessio in hoc casu stat pro priori statu, priùs enim fœtus est inanimatus, quàm animatus. Hinc valdè probabile est, ex dictis suprà in quæst. III, non censendum irregularem, saltem in foro interno, qui intra 80 dies à fœtûs conceptione abortum procuravit. Quod autem hìc dicitur de irregularitate, dicendum etiam de excommunicatione, *juxta dicenda l. 7. n. 67.* et de aliis pœnis, ut benè aït *Elbel l. c.*

397. — Quær. VII. Quisnam pœnas pro abortu commemoratas valeat relaxare? Quoad excommunicationem pro abortu fœtus animati, jam diximus ex bulla *Greg. XIV.* solos Episcopos, et alios, ab eis specialiter ad hos casus deputatos, posse ab ea absolvere. Sed dubium fit, an possint absolvere confessarii, qui generalem facultatem ab Ordinario habent absolvendi ab omnibus casibus ipsi reservatis? Negant *Salm. de rest. c. 2. punct. 4. §. 3. n. 67. Diana part. 7. tr. 5. r. 15. et 19. Ronc. de 5. præc. c. 2. q. 5. r. 1. et alii*, dicentes requiri deputationem specificam ad hunc casum abortûs. Idque arguunt ex verbis præfatæ bullæ *Greg.* relatis à *Bon. tom. 3. d. 2. q. 2. p. 10. n. 15.* ubi dicitur: *Quilibet presbyter tam sæcularis, quàm cujusvis Ordinis regularis, ad Christi fidelium confessiones audiendas, et ad hos casus specialiter per loci Ordinarium deputatus, plenam et liberam in foro conscientiæ tantùm absolvendi habeat facultatem.* Sed valdè probabiliter affirmant posse absolvere idem *Bon. l. c. n. 16. ac Viva Opusc. de censur. q. 7. d. 1. n. 7.* et adhæret *Elbel de matr. n. 471.* ac non improbabile putat *Sporer de matr. c. 4. n. 720.* Ratio, quia verba illa, *ad hos casus specialiter deputatus*, non referuntur ad casum abortûs, sed ad confessarium; ita ut non possit quidem quicumque confessarius ab hoc casu absolvere (ut falsò opinati sunt aliqui ap. *Dianam*), sed benè potest is, quem Episcopus specialiter deputat ad absolvendum fideles ab his casibus, vel speciatim exprimendo casum abortûs, vel

generalim concedendo facultatem absolvendi ab omnibus casibus sibi reservatis. Et rectè ajunt *Bon. et Viva* usum receptum sic interpretâsse præfatam concessionem, cùm gratiæ largè interpretentur, et sic ipsemet firmè testor universà practicari in missionibus pro quibus, ad absolvendum ab hoc casu abortûs, contenti sunt sacerdotes missionarii, quòd Episcopi generaliter eis facultatem impertiantur pro cunctis casibus, ipsis reservatis.

Pariter, præterea, dicit multò probabiliter *Elbel d. n.* 471. ab hac excommunicatione posse etiam absolvere omnes Prælatos majores regularium, jurisdictione quasi episcopali gaudentes; sed tantùm subditos suos, pro quibus possint etiam alios deputare. Item addunt *Salm. tr.* 6. *c.* 13. *punct.* 3. *n.* 32. *in fin. cum Peyrin et Pell. Spor. p.* 4. *c.* 4. *n.* 721. *et Elbel ib.* (qui asserit, in hoc satis communiter DD. convenire) quòd omnibus confessariis Mendicantibus competat in foro interno facultas ab hac excommunicatione absolvendi; quia Pontifex, etsi negavit hanc facultatem confessariis ab Episcopo non specialiter deputatis, non censetur tamen eam voluisse denegare confessariis privilegiatis, quibus aliunde concessa est facultas in casus Papæ reservatos. Cæterùm post prop. 12. damnatam ab *Alexandro VII.* certum esse debet (ut consentiunt idem *Elbel eod. l. et Cabass. T. J. l.* 1. *c.* 11. *n.* 5.) quòd, si alicubi Episcopus sibi reservavit casum abortûs, vel homicidii voluntarii, nullus regularis poterit ab eo absolvere sine Episcopi licentia. *Vide dicenda l.* 7. *n.* 99. *in fin.*

Quòd ad irregularitatem autem pertinet, per se loquendo, solus Papa potest in ea dispensare, non verò Episcopi, etiamsi abortus esset occultus; quia in facultate eis concessa à Tridentino in *cap. Liceat* 6. *sess.* 24. expressè est exceptum homicidium voluntarium. Verùm quoad alias pœnas in Bulla *Sixti* inflictas, scilicet privationis beneficiorum, et inhabilitatis ad ea, ad privationem requiritur quidem sententia condemnatoria, vel saltem declaratoria criminis, cùm sit privatio juris acquisiti, ut diximus *l.* 1. *n.* 148. utque hic dicit *Elbel n.* 478. Quoad inhabilitatem autem dicimus, eam incurri ante omnem sententiam, juxta dicta *eodem n.* 148. et ut fusiùs dicemus *l.* 6. *n.* 705. (quidquid dicant *Sporer de matr. c.* 4. *n.* 722. *et Elbel loc. cit.*); quia inhabilitas non privat jure acquisito, sed acquirendo. An verò Episcopi possint in

hac inhabilitate dispensare? Concedunt *Elbel de leg. n. 642. et de matr. n. 674. ac Spor. p. 4. c. 4. n. 722.* et meritò censet non improbabile *Roncagl. de 5. præc. c. 2. q. 6.* (contra *Anacl.*). Ratio, quia in omnibus pœnis, à jure generaliter latis, et non specialiter Papæ reservatis, possunt Episcopi dispensare, ut genericè loquendo communissimè docent apud *Elbel S. Bon. Scot. et alii.* Idque colligitur ex *c. Nuper 29. de sent. excomm.* ubi, habito sermone de excommunicatione, dicitur: *Quia tamen conditor canonis, ejus absolutionem sibi specialiter non retinuit, eo ipso concessisse videtur facultatem aliis relaxandi.* Et *ib.* subdit Glossa: *Et hic est argumentum Episcopos posse dispensare, ubi specialiter dispensatio non est inhibita, et concessum videtur, quod non est prohibitum. Vide dict. l. 1. n. 191.* et *vide insuper dicenda l. 6. n. 980.*

398. — Ultimò oportet hic aliqua addere *de homicidio casuali*, multùm scitu necessaria. Dupliciter contingere potest homicidium casuale, vel dando operam rei licitæ, vel rei illicitæ. Unde has regulas dat *S. Th. 2. 2. q. 64. art. 8.* dicens: *Secundùm jura, si aliquis det operam rei licitæ, debitam diligentiam adhibens, et ex hoc homicidium sequatur, non incurrit homicidii reatum.* Et hoc etiamsi (ut ex comm. notant *Salm. de V. præc. c. 1. punct. 6. §. 1. n. 133.*) homicidium in causa prævisum fuerit. *Si verò* (prosequitur S. Doctor) *det operam rei illicitæ..., non evadit homicidii reatum.* Duæ igitur sunt regulæ, quæ in hac materia communiter assignantur: I. Quando quis dat operam rei licitæ, et ex ea per accidens sequitur homicidium, iste excusatur, etiamsi illud præviderit, modò non intenderit, et sufficientem diligentiam posuerit ad illud vitandum. II. Secùs verò si dat operam rei illicitæ, et homicidium prævideat; quia tunc, licèt illud non intendat, et diligentiam adhibeat, ne sequatur, non excusatur. Sed advertendum, quòd ad imputandum huic homicidium, non sufficit quòd opus sit per se illicitum, sed requiritur ampliùs, quòd sit illicitum præcisè respectu ad homicidium.

Hinc quæritur, quodnam opus dicendum sit propriè illicitum respectu ad homicidium? Omissis diversis sententiis super hoc dubio, rectè distinguendum est cum *Salmanticensibus loco cit.*

Et dicendum I. Quòd si opus de se est frequenter peri-

culosum, ita ut ex eo communiter mors accidat; tunc homicidium ei, qui illud ponit, semper imputatur, licèt quamcumque diligentiam adhibeat ad damnum præcavendum. Unde rei homicidii sunt, qui calce percutiunt mulierem prægnantem, vel eam terrefaciunt, ex quo abortus evenit; parentes suffocantes infantem in lecto; hominem mactantes jaciendo lapides fundâ, causâ ludendi. *Vide Salm. cum aliis loc. cit. n.* 136. Hinc sancitum fuit *in c. fin. de hom. in* 6. irregularem effici, qui mandârit aliquem verberari, licèt prohibuerit eum occidi, si mandatarius occidat.

Dicendum II. Quòd si opus illicitum sit quidem periculosum, sed raró, ita ut raró ex eo mors eveniat; tunc sufficit ad excusandum, si diligentia apponatur ad eam vitandam, saltem in foro conscientiæ. Hinc excusatur ab homicidio clericus, qui casu necaret hominem, dans operam venationi ferarum aliàs ei prohibitæ, si diligentiam debitam adhibuerit. Ita *Ronc. de cens. c.* 3. *qu.* 3. *n.* 147. *cum Pal. Bon. Henr. Medin. etc.*

Dicendum III. Quòd si opus non sit de se periculosum, quamvis sit illicitum, numquam imputatur homicidium illud exercenti, si casu ex eo mors eveniat. Putà, si clericus tempore interdicti pulsaret campanam, et casu tintinnabulum cadens viatorem opprimeret. Item, si ex fornicatione commissa moriatur fœmina partu. Adde, si adulter cum discrimine inculpatæ tutelæ virum adulteræ occidat. Ita *Less. l.* 2. *c.* 9. *d.* 15. *n.* 13. *Salm. ibid. n.* 138. *cum Suar. Pal. Cor. etc.* Hoc tantùm certum est in ordine ad restitutionem.

In ordine verò ad irregularitatem, magna est inter DD. controversia, an evadat irregularis adulter, qui occidit maritum aggressorem, ob inculpatam suæ vitæ defensionem? Communiter DD. docent, quòd, si adulter possit fugere, et non fugiens occidit maritum, non excusatur ab irregularitate. Ita *Salm. de censur. c.* 8. *punct.* 4. *n.* 51 *et* 52. *et Sporer de V. præc. c.* 2. *n.* 181. qui asserit hoc certum esse apud omnes. Ratio (ut rectè dicunt *Salm.*), quia ipsi fugere in eo casu non est probrosum; et si fortè fuga aliquam ignominiam ei irrogaret, tenetur eam pati, cùm ipse in tales angustias suâ culpâ se immiserit.

Sed quid, si non posset fugere sine periculo vitæ? Adsunt tres sententiæ.

Prima sententia absolutè affirmat, cum adhuc irregularitatem incurrere. Ita *Nav. Man. c.* 27. *n.* 238. *et S. Anton. Mol. Gutt. ap. Laym. l.* 3. *de just. tr.* 3. *p.* 3. *c.* 10. *n.* 2. Et probant ex *c. Dilectus, de homic.* ubi dicitur, quòd dans operam rei illicitæ fit irregularis, si mors inde sequatur.

Secunda sententia opposita absolutè negat eum incurrere; et hanc tenent *Sylvest. Bonac. d.* 7. *q.* 4. *Less. l.* 2. *c.* 9. *n.* 106. *cum Ban. Med. etc.* item *Avila, Sot. Tab. Leand. Dian. ac Henriq. apud Salm. l. c. n.* 49. Ratio, quia homicidium non provenit tunc ex adulterio, nisi per accidens; per se autem provenit tantùm ex injusta invasione mariti, cujus vim licitè potest adulter vi repellere ad suam vitam tuendam. Dicunt autem, præfatum textum in *c. Dilectus* intelligi, quando res illicita, cui datur opera, est proximè et per se periculosa homicidii, non verò, quando est periculosa per accidens et remotè, ut esset in hoc casu adulterium, quod esset potiùs occasio, quàm causa homicidii, cùm ex illo raró homicidium eveniat.

Tertia sententia, quam tenent *Suar. d.* 46. *sect.* 1. *n.* 12. *Laym. l. c. Spor. ut suprà n.* 182. *cum Fill. Roncagl. de censur. c.* 3. *q.* 4. *et Salm. ibid. n.* 50. *cum Pal. Con. Vill. Cornejo, etc.* distinguit, et dicit, quòd si adulter prævidendo invasionem mariti, temerè accedat, et illum occidat, tunc fit irregularis; secùs, si accedat clam, et cum debita cautela, ne à marito inveniatur. Et huic sententiæ me adjicio, si periculum invasionis prævideatur proximum et facillimum, ut benè exprimit *Roncaglia;* quia eo casu adulterium est proximè periculosum homicidii: secùs, si periculum sit remotum, et adulter cautè accedat, juxta mox suprà dicta. Et ita videntur omnes prædictæ sententiæ satis conciliari. Quid, si vir cognito adulterio, occidat uxorem, eritne adulter irregularis? Affirmant *Nav. et alii*, negant verò communiùs DD. *ap. Sporer num.* 82. Sed ipse *Spor. Laym. l. c.* eodem modo distinguunt, ut in præcedenti quæstione; eodemque modo ipsis consentio, si uxoris occisio proxima et facillima prævideatur; secùs, si remota et difficilis.

DUBIUM V.

DE DUELLO, ET BELLO.

ARTICULUS I.

Quid sit, et an liceat duellum?

399 *Quid est duellum, et an umquam liceat ad illud provocare? Quid, si duellum esset fictum?*
400 *Quando liceat duellum acceptare? Et an liceat illud indicere contra falsum accusatorem?*
401 *Quæ sint pœnæ duello impositæ?*

399. — « RESP. Duellum est duorum (vel subinde etiam » plurium) certamen quod ex condicto, uno dicente, et » altero acceptante, suscipitur, ita ut id non sit vitam de» fendere, sed exponere periculo. Quod, etsi communiter » sit mortale peccatum, licitum tamen est ex justa causa, » quæ semper est attendenda. *Vide Trid. sess.* 25. *c.* 19. *de* » *Ref. Sanch.* 2. *mor. c.* 39. Item de pœna duellantium. *Vide* » *infra n.* 401.

Unde resolves :

« 1. Duellum non est licitum ad indagandam veritatem » vel justitiam, vel purgationem objecti criminis, aut litem » terminandam : quia est fallax, imò superstitiosum medium » ad eum finem, cùm etiam innocens homicidium, et facere, » et pati possit. *Trull. l.* 5. *c.* 2. *d.* 13. *n.* 12. » (*Et c.* 1. *et* 2. *de purg. vulgari cum Salm. de V. præc. c.* 1. *punct.* 7. §. 2. *n.* 181.)

« 2. Neque ob inimicitias, aut ad injuriam vindicandam, » neque ob solam ostentationem virium, aut delectationem. »

Hic quæritur, an liceat suscipere duellum fictum ad vitandam infamiam? Affirmat *Tamb. l.* 7. *c.* 2. *n.* 17. *cum Escob. et Boss.* Sed omninò negandum *cum Bus. et Salm. ibid. n.* 163. *Elbel n.* 135. *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 840. *Holzm. n.* 604. *cum communi.* Ratio, tum ob vitandum scandalum aliorum;

tum quia *Clemens VIII.* in Constit. *Illius vices*, ann. 1592. hoc prohibuit, vetando *duella etiam non fatalia*. Et ideò non licet ducibus permittere duella militibus, etiam contra hostes, ad ostensionem virium. *Sanch. Dec. l. 2. c. 39. num. 12. Salm. loc. cit. cum Nav. Bon. Pal. Caj.*

« 3. Nec item ad evitandam ignominiam : quia apud bonos, » et prudentes honorem non perdet : imò nec apud alios, si » provocanti dicat, se eum non æstimare dignum, quocum » congrediatur, contra leges divinas, et humanas. Interim » iturum se indies liberè suas vias, paratumque semper fore, » et nunc esse, ut contra quemvis invasorem se tueatur. *Trull. l. c. n. 4.* » (*Ita etiam Sanch. l. c. Salm. ibid. n. 163. cum Soto, Navarr. Azor. Caj. et aliis. Damnata autem fuit propos. 2. ab Alex. VII. quæ dicebat : Vir equestris ad duellum provocatus, potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.*)

400. — « 4. Duellum licet acceptare, vel offerre ad con» servandam æstimationem exercitûs apud hostes, eosque » debilitandos, vel ad terminandum bellum cum minore » damno. *Vide Sanch. l. c.*

« 5. Acceptare item licet, si quis aliàs te occisurus conce» dat tamen arma, ut sic fortunam experiaris : quia est tan» tùm defensio, posito, quòd aliter non possis evadere. » (*Prætereà P. Cuniliati probabiliter sentit tr. 4. c. 9. §. 3. n. 3. quòd si vir nobilis provocatur ad duellum, licitè respondère potest : Ego ut christianus non possum acceptare duellum; tamen paratus sum ad me defendendum contra injustos aggressores.*) « Similiter, si judex duos ad mortem damna» tos vellet duello congredi : quia alter alterius esset consti» tutus minister justitiæ. *Trull. l. c.*

« 6. Denique, si vir nobilis in aula regia, vel militaris in » castris, provocatus sisteret se, meræ defensionis gratiâ, » cum spe prævalendi, privandus alioqui, ob suspicionem » ignaviæ, dignitate, officio, vel favore principis, non audet » eum damnare *Laym. lib. 3. t. 3. p. 3. c. 3.* eumdem excusant » *Hurt. 2. 2. d. 170. sect. 8. §. 73. Less. c. 9. d. 8. Fill. cap. 8* » *q. 6. Nav. c. 13.* »

Quær. igitur 1. an liceat viro nobili, vel militari acceptare duellum, et adhuc illud offerre, si aliàs, honore amisso,

certè privandus esset officio, quo se et familiam sustentat? Affirmant *Holzm. de 5. præc. c. 3. n.* 608 *cum Pichler, et Anacl.* item *Spor. eodem tit. c. 2. n.* 204. *ac Elbel n.* 118, *et* 128. *cum aliis.* Ratio, ut dicunt auctores præfati, quia eo casu non solus honor defenditur, sed etiam bona ad vitam necessaria, quorum jactura certò supponitur non posse aliter reparari. Et huic sententiæ adhærent *Lessius l.* 2. *c.*9. *n.* 49. *Sanch. Dec. l.* 2. *c.* 39. *n.* 7. *Pal. tr.* 6. *d.* 6. *p.* 7. *n.* 9. *cum Con. et Val.* dum dicunt, licitè posse acceptari duellum ad necessariam defensionem bonorum magni momenti, hocque probabile putant *Ronc. de* 5. *præc. c.* 4. *q.* 2. *r.* 3. *et Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 836. modò actu alter bona invadat, et actu pugnandum sit: non verò, si inposterùm. Sed hodie hæ ambæ prædictæ opiniones ampliùs non sunt probabiles, ex prima et quarta inter quinque propositiones, quas SS. P. *Ben. XIV.* nuper damnavit in sua constitutione, quæ incipit, *Detestabilem*, editâ die 10 Novemb. ann. 1752. Propositiones enuntiatæ hæ sunt:

I. Vir militaris, qui nisi offerat, vel acceptet duellum, tamquam formidolosus, timidus, abjectus, et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio, quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis, aliàs sibi debitæ ac promeritæ, spe perpetuò carêre deberet, culpâ et pœnâ vacaret, sive offerat, sive acceptet duellum.

II. Excusari possunt etiam, honoris tuendi, vel humanæ vilipensionis vitandæ gratiâ, duellum acceptantes, vel ad illud provocantes, quando certò sciunt, pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam.

III. Non incurrit ecclesiasticas pœnas, ab Ecclesia contra duellantes latas, dux vel officialis militiæ, acceptans duellum ex gravi metu amissionis famæ, vel officii.

IV. Licitum est in statu hominis naturali acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio eorum jactura propulsari nequit.

V. Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis malè ordinatæ, in qua nimirùm vel negligentiâ, vel malitiâ magistratûs, justitia apertè denegatur.

Quær. 2. an liceat innocenti duellum indicere adversùs

falsum accusatorem, quando aliud remedium non suppetit ad evitandam injustam sententiam mortis? Affirmant *Lugo d.* 10. *n.* 184. *Sanch. in Dec. l.* 2. *c.* 39. *n.* 7. *Bann. Caj. Azor, Nav. Trull. ap. Salm. de V. præc. punct.* 7. §. 2. *n.* 167. Ratio istorum, quia cuilibet licet vitam defendere contra injustum invasorem, prout existimatur hìc iniquus accusator. Sed tenendum cum *Salm. ibid. n.* 169. *ac Suar. Arag. Hozes, etc. ap. eosd.* illicitum esse. Ratio, quia defensio hoc casu esset excessiva, ut probatur ex *S. Th.* 2. 2. *q.* 64. *art.* 7. dum mors non procederet tunc directè ex omissione duelli, sed ex injusta sententia judicis; et contraria videtur sanè fuisse reprobata ab *Alex. VII.* in prop. 18. quæ dicebat: *Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam judicem, à quo certò imminet iniqua sententia, si aliâ viâ non potest innocens damnum evitare.*

401. — Quær. hìc 3. quænam sint pœnæ duello impositæ. Respond. tres esse ex *Trid. Sess.* 25. *cap.* 19. *de Ref.* I.ª Excommunicatio ipso facto incurrenda, et Pontifici reservata, quam etiam incurrunt patrini, consulentes (intellige efficaciter (1), secùs si non persuaserint, ut benè ait *Elbel de hom. num.* 122.); item favorem præbentes, domini dantes locum; ac etiam spectatores, non quidem illi qui obiter transeundo ibi reperiuntur, sed qui de industria spectant, et suâ præsentiâ quodammodò approbant, et animant duellantes, prout *Greg. XIII.* et *Clemens VIII.* explicant Tridentinum: *vide Elbel d. n.* 122. II.ª pœna est proscriptio omnium bonorum, cum perpetua infamia; hæc tamen pœna non videtur recepta in nostris partibus. III.ª est privatio sepulturæ ecclesiasticæ, si duellantes in ipso conflictu decedant. Excipiunt *Elbel n.* 142. *Tamb. Dian. etc.* si ipsi alibi moriantur, vel si ante mortem signum præbeant pœnitentiæ. Sed in præfata bulla, *Detestabilem*, etiam isti privantur sepulturâ ecclesiasticâ, quamvis (ut ibi dicitur) *Sacramentis muniti decesserint.* Istæ autem pœnæ incurruntur tantùm ob duellum strictè sumptum, scilicet convento loco, tempore, et armis; non verò ob conflictum improvisum, quamvis pugnantes ex eodem impetu rixæ, perrexerint ad aliquem locum idoneum.

(1) Confer l. 7 n. 220. *Edit.*

Ita valdè probabiliter *Elbel n. 132. cum Dian. Bonasp. etc. communissimè.* Idemque probabiliter dicunt *Tamb. Dec. l. 6. c. 1. §. 3. n. 11. Dian. p. 5. tr. 13. r. 39. ac Elbel n. 137.* si quis alteri dicat : *tecum pugnabo prima vice, quâ mihi obviaveris;* nam eo casu, postea etiam habito conflictu, isti non incurrunt pœnas, quia tunc deëst designatio loci, et temporis.

ARTICULUS II.

An, et quousque liceat bellum?

402. — « Resp. Bellum defensivum, quo scilicet vis injusta repellitur, licet etiam privata auctoritate : offensivum verò, quo vis infertur, ut liceat, tres conditiones requirit : 1. Ut geratur auctoritate principis, vel magistratûs, nullum agnoscentis superiorem : qualis est papa, imperator, reges, et quædam resp. v. gr. Venetorum, Genuensium, etc. 2. Ut adsit justa causa eaque gravis ; v. gr. necessitas boni communis, et quietis conservandæ, recuperatio injustè ablatorum, coërcitio rebellium, defensio innocentium, etc. *Vide Laym. hic et Mol. t. 1. d. 114. Dian. p. 6. t. 4. r. 3.* » (*Justa etiam causa est bellum indicendi, si impediatur prædicatio Evangelii, ut Salm. tr. 21. c. 3. p. 2. n. 10.*) « 3. Ut fiat ex recta intentione, hoc est, non ex odio, sed ex amore boni communis, quamquam, si hæc ultima sola desit, non sit obligatio restitutionis. Ita communiter cum *D. Thom. 22. qu. 40. art. 1. Laym. l. 2. t. 3. c. 12.*

Unde resolves :

« 1. Si quis justum bellum gerat, non potest alter licitè se defendere, quia circa eamdem rem non possunt duo

» habere contraria jura. Fieri tamen potest, ut neutra pars » peccet ob ignorantiam invincibilem. *Fill. n.* 185.

403. — » 2. Tenetur rex, antequam bellum incipiat, omni » diligentiâ curare, ut certus sit de ejus justitia, et gravi » causa. Ad quos sequentia conducent: 1. Ut curet habere » non tantùm peritos, sed etiam bonos consiliarios. 2. Ut » attendat, an etiam à suis impediantur, vel intervertantur » litteræ, aut instructiones ad ipsum. 3. Si non tantùm à suis » consiliariis, sed etiam à diversis theologis curet justitiam » belli secundùm leges evangelicas examinari, et liberè edici. » 4. Si auditis omnibus, ipse quoque coram Deo illam exa- » minet, statuatque id, quod in puncto mortis se fecisse » vellet. Denique, licèt sufficiat opinio probabilis de justitia » belli, si tamen justitia maneat æqualiter dubia, et alter » sit in possessione, non licet ei bellum indicere, cùm me- » lior sit conditio possidentis. *Filliuc. tr.* 29. *c.* 9. *q.* 4. *Trull.* » *l.* 5. *c.* 2. *d.* 3. ubi cum *Diana p.* 4. *tr.* 4. *r.* 72. docet, licère » etiam principi concedere repressalia, servatis tamen con- » ditionibus certis, quas vide apud *Pal. tr.* 1. *c.* 6. *disp.* 5. *p.* » 4. et hic infrà *art. seq.*

404. — Quæritur, an princeps cum sola opinione probabili pro se possit inferre bellum alteri, regnum bonâ fide possidenti?

Prima sententia affirmat *cum Sanch. Dec. l.* 1. *c.* 9. *n.* 36. *et Az. Fill. Trull. Escob. etc. apud Salm. tr.* 21. *c.* 8. *punct.* 3. §. 1. *n.* 20. et hanc sequitur *Sporer de V. præc. c.* 2. *n.* 100. Ratio istorum, quia princeps non debet inferioris esse conditionis, quàm persona privata; si enim privatis conceditur facultas litem movendi super re ab alio possessa, quando habet pro se solam opinionem probabilem, quòd sit sua; cur non concedenda est principi adversùs alterum facultas indicendi bellum, saltem ad partem regni ab altero possessi vindicandam, cùm non adsit judex superior, qui inter ipsos valeat litem secundùm jus decidere?

Secunda sententia tenet, quòd, ut princeps, non possidens, possit bellum inferre, pollère debeat opinione saltem probabiliore. Ita *Suar. et Victoria;* saltem ad partem regni obtinendam, ut dicunt *Tourn. Bann. Prado, et Led. ap. Salm. loc. cit. n.* 23. Ratio, quia in eo casu potius est jus non

possidentis, et sicut ei, si esset persona privata, res à judice adjudicanda esset, juxta sententiam, de qua loquemur *l. 5. n. 210. v. Quær. I.* ita princeps cùm non possit judicem competentem adire, benè potest bello rem sibi vindicare. Hanc probabilem vocat *Croix lib. 3. p. 1. n.* 869.

Sed *tertia sententia*, longè mihi probabilior, docet non posse principem adversùs alterum bonâ fide possidentem bellum indicere, nisi certitudinem sui juris habeat: ratio potissima est, quia possidens (cùm possessio certum jus ipsi tribuat rem retinendi, juxta dicta *lib. 1. n. 35. et* 36.) nequit umquam re possessâ expoliari, nisi constet, quòd illam injustè retineat. Ita *Pal. t. 1. tr. 1. d. 2. punct. 7. n. 5. Elbel de bello Conf.* 6. *n.* 149. qui nostram sententiam habet ut certam; *Holz. de V. præc. n.* 602. *Salm. l. c. n.* 24. *et* 26. *cum Vasq. Montesin. Villal. et Salas.* Idem tenent *Laym. l. 1. tr. 1. c. 5.* §. 3. *n.* 25. *et Tamburin. Dec. l. 1. c. 3.* §. 4. *n.* 30. dicens, hanc esse legem canonicam, etiam à regibus observandam, neminem posse expoliare alterum bonâ fide possidentem; nisi habeat certitudinem sui juris. Et putant opinionem contrariam improbabilem ex principiis intrinsecis. Mihi autem, licèt secunda sententia satis probabilis, speculativè loquendo, etiam intrinsecè videatur, tamen multùm arridet, quod ait *Ronc. de charit. c. 5. q.* 7. cui adhærent *Salm. dict. n.* 24.: nimirùm, quòd bellum communiter talia fert secum flagitia et damna religioni, innocentibus, honori mulierum, etc. ut practicè vix umquam justum vidêri possit, si ex solis probabilibus rationibus, et non certis inferatur.

405. — « 3. Perspecta justitia belli, debet ea proponi parti » adversæ, quæ si offerat competentem satisfactionem, non » debet bellum inchoari. Imò, ut probabiliùs est, si cœptum » sit, debet si non ex rigore justitiæ, saltem plerumque ex » charitate, mox finiri. *Vide Mol. suprà d.* 103. *Trull. l. 5. c.* » *2. d.* 3.

» 4. Potest princeps pro satisfactione petere restitutionem » ablatorum, et expensarum, item aliquid in pœnam illatæ » injuriæ. *Duval.* Hinc potest victos privare bonis, etiam » innocentes, tributa eis imperare, extruere arces, et cætera quæ ad securitatem sunt necessaria. *Con. Dian. p. 6.* » *d. 4. r.* 22.

» 5. Principes tenentur stipendia solvere militibus, alioqui » tenentur compensare damna, tum ipsis militibus, tum aliis, » qui ab iis damnum acceperunt. *Con. Pal. Dian. p. 6. t.* » *4. r.* 29.

» 6. Tenentur etiam aliquando principes catholici à bello, » alioqui per se justo, abstinêre, si inde oriturum sit scan» dalum, et spiritualis ruina multorum, ac detrimentum » Ecclesiæ. *Vide Pal. Dian. p.* 6. *t.* 4. *r.* 7.

406. — » 7. Etsi, per se loquendo, in bello justo liceat » advocare infideles in auxilium, per accidens tamen subinde, » imò plerumque non licet, ratione scandali, aut periculi » in fide, v. gr., ne subditi pervertantur, sacra profanen» tur, etc. *Reg. t.* 2. *l.* 21. *n.* 10. *Fill. n.* 81.

« 8. Similiter licet alteri principi, etiam alterius fidei, » in bello justo auxilium ferre; nisi tamen sit periculum » scandali, incrementi hæreseos, et damni veræ fidei. *Vide* » *Con. tr. de char. d. de bello.* »

Quæritur, an liceat regibus catholicis in bello justo contra alium catholicum principem in auxilium vocare hæreticos, aut gentiles?

Prima sententia universè affirmat cum *Farinac. Themudo, Salcedo, Aponte, etc. ap. Salmant. de præc. Dec. tr.* 21. *cap.* 8. *punct.* 3. §. 2. *num.* 32.

Secunda sententia tenet, hoc absolutè esse illicitum ex *Exod. c.* 34. *v.* 12. ubi habetur: *Cave ne umquam cum habitatoribus terræ illius jungas amicitias, quæ sint tibi in ruinam.* Ita *Ramirex, Pizarrus, et alii plures,* quos congerit *Diana p.* 10. *tr.* 2. *Addit. Res.* 2.

Tertia sententia verò dicit, per se licitum esse advocare hæreticos aut gentiles, sed plerumque per accidens esse illicitum ob damna religioni imminentia. Ita cum *Bus.* tenent *S. Antonin. Sylvest. Suar. Coninck, Prado, Tapia, Pal. et Bon. apud Salmant. ibid. n.* 34. Hæc tertia sententia speculativè est quidem probabilis, sed secunda in praxi videtur omninò tenenda cum *Sporer n.* 107. *et Salm. ibid. n.* 35. *cum Mol. Con. Dian. Prado, Lorca, et Villal.* Ratio, quia est moraliter impossibile, quòd, contractâ societate cum hostibus fidei, præfata damna religioni non obveniant.

407. — « 9. Duces, tribuni, centuriones, aliique officiales » peccant, tenenturque ad restitutionem: 1. Si pauciores

» habeant milites, quam in solutione stipendii exhibent. 2. » Quando debent ex officio commeatum curare, et dant militibus cibum, vel potum corruptum, ex quo morbi oriantur. 3. Si in transitu per regiones accipiant pecunias à variis pagis, ne istic pernoctent, aut morentur. 4. Si uni militi dent plura syngrapha ad domos diversas. *Molin. Bec. Dian. p. 6. t. 4. r. 27. et 28.* 5. Si stipendium militibus subtrahentes, permittant eis, ut extorqueant ab innocentibus necessaria.

» 10. Miles, qui in bello, et justo, et injusto, paratus est mereri stipendia, est in malo statu, et incapax absolutionis, nisi mentem corrigat; et quidem, si militet in bello injusto, tenetur ad restitutionem damnorum; nisi inculpabilis ignorantia excuset: tunc enim sufficit restitutio eorum, quæ in specie habet, vel eorum, in quibus factus est ditior. *Vide infrà.*

408. — » 11. Si vocatus ad bellum sit subditus principis, qui bellum gerit, aut, ab eo antè conductos, non tenetur inquirere de justitia belli, quamdiu nulla vehemens suspicio occurrat in contrarium, quæ positivè reddat dubium; quia potest præsumere pro suo principe, cui in dubio debet obedire, ejusque auctoritas plerumque illi sufficit ad formandum etiam positivè judicium probabile de justitia causæ, ne cum dubia fide operetur. *Vide C. Lugo d. 18. de just. s. 1. n. 21.* Si verò non sit subditus, tenetur priùs inquirere, et posteà saltem probabile formare judicium, bellum esse justum. *Mol. d. 113. n. 171. Laym. l. 2. t. 3. c. 12. n. 8. Azor, Mald. Reg. contra quosdam apud Dian. t. 2. tract. 5. misc. r. 96. et t. 3. r. 7. Card. de Lugo l. c. Escob. e. 7. c. 8.* »

Quæritur, an milites bellare possint cum dubio de justitia belli? Distinguendum cum *Bus.* si ipsi sunt subditi regis bellum inferentis: tunc, nisi certi sint de belli injustitia, possunt, imò tenentur obedire principi jubenti. Ita communiter *Sanch. Dec. l. 6. c. 3. n. 15. Spor. de V. præc. c. 2. num. 102. et Salm. de eod. V. præc. c. 8. punct. 3. §. 1. n. 29. cum Suar. Mol. Pal. Bann. Salas, et Villal.* Et habetur expressum in *can. Quid culpatur, caus. 23. q. 1.* ubi *S. August.* sic docet: *Vir justus, si fortè sub rege, homine etiam sacrilego, militet, rectè potest illo jubente bellare, si, quod*

sibi jubetur, vel non esse contra Dei præceptum certum est, vel, utrùm sit, certum non est. Ratio, quia subditi tenentur obedire, ubi peccatum non est certum; et insuper præsumere debent bellum esse justum, quoties contrarium non constat. Secùs verò dicendum de non subditis, qui nequeunt militare, nisi priùs certi fiant de justitia belli: ratio, quia, cùm agatur de damno tertii, nequit illud inferri, nisi constet de injustitia possidentis. Ita comm. *Cajet. 2. 2. qu. 169. art. 2. ad 4. Sanch. Sporer ll. cc. et Salm. ibid. n. 30. cum Led. Mol. et Villal. contra aliquos apud Palaum.*

De militibus autem alienigenis, stipendio conductis, idem dicendum, quod de subditis; intellige tamen, si reperiantur conducti ante bellum excitatum; nam alioquin, si post bellum indictum conducantur, etiam hi certificari debent de justitia belli. Ita *Sporer, et Salm. ll. cc. cum AA. citatis.*

12. Miles intelligens bellum esse injustum, in quo est, non potest absolvi, nisi velit, quàm primùm potest, curare dimissionem, et intercà abstinère ab actibus hostilitatis, v. gr., cæde, prædâ, etc. *Vide Laym. l. 2. t. 3. c. 12.* An autem talis possit occidere militem hostilem se invadentem, *vide Escob. e. 7. c. 8.*

ARTICULUS III.

Quid in bello justo liceat?

109. — « RESP. Etsi circa hostes in bello justo liceat ea » omnia facere, quæ ad finem belli sunt necessaria; v. gr. » occidere, spoliare, etc., innocentes tamen (quo nomine » intelliguntur pueri, qui arma gestare non possunt, mu» lieres, senes, religiosi, clerici, peregrini, mercatores, et » rustici) directè vitâ spoliari non possunt; bonis tamen » externis possunt, si sint pars reip. hostilis, aliterque finis » belli obtinêri non possit. *Mol. Bec. p. 2. c. 10. 11. et 12.* » *Laym. Fill. n. 191. etc.* Ratio est, quia cùm sint pars reip. » possunt propter hujus delicta puniri in iis bonis, quæ » reip. dominio subsunt. » (*Dicit tamen Spor. de 5. præc. n. 122. quòd, transactò bello, restituenda sint ecclesiasticis omnia ablata, nisi ea in usum justi belli absumpta sint*).

Unde resolves :

410. — « 1. Per accidens licet aliquando comburere etiam » ecclesias, et hostes ex iis extrahere, in iis spoliare, et » occidere, si v. g. ecclesia, velut castro, ad repugnandum » utantur. *Sylv. v. Bellum, n. 11. Sa, Bon. p. ult.* §. 3.

» 2. Contra hostem licet uti insidiis, et stratagematis, » dummodò absint mendacia : etsi etiam hæc v. gr. quando » exploratores se fingunt amicos, non sint mortalia. Ea verò, » ad quæ cavenda nulla prudentia datur, v. gr., veneno » inficere puteos, aquas, glandes, sunt contra jura belli, » nec licent. *Mol. d.* 3.

» 3. Fides hosti data servanda est, nisi vel coactus dede- » ris, vel in grave detrimentum cederet reip. aut religionis, » aut si hostes eam non servent : aut denique conditiones, » ac circumstantiæ planè sint mutatæ. *Duval. Pal. Dian. l. » c. r.* 10. *Vide* etiam *Laym. l.* 3. *t.* 3. *c.* 12.

» 4. Capti in bello, etiam ex parte capientium justo, nisi » obstet scandalum, aut specialis promissio, possunt fugere. » Capti verò in bello, ex parte capientium injusto, et fugere, » et bona hostium secum auferre possunt. *Laym. l.* 2. *tr.* 3. » *c.* 12. *n.* 16. An obsides liceat occidere, *vide suprà dub.* 4. » *casus* 3.

» 5. Potest quidem aliquando (rarò tamen, et nonnisi ob » causas gravissimas) dari urbs in prædam : milites tamen » privatâ auctoritate prædas agere, aut hostibus damna in- » ferre non possunt, quia sunt executores tantùm, et mi- » nistri. *Vide Sa, verb. Bellum. Laym. hic tr.* 3. *c.* 12. *Fill.* » *n.* 198. *Dian. p.* 6. *t.* 4. *toto.* Dum autem urbs spoliatur » injustè, gregarios milites tantùm tenêri ad damnum, quod » ipsi intulerunt, probabile esse docent *Dian. l. c. r.* 31. *ex* » *Sylv. Nav. etc.* item *p.* 3. *t.* 5. *r.* 86. *Vide infrà tr.* 5. *c.* 2. » *d.* 3.

» 6. Milites peccant cum onere restituendi, si à rusticis, » aliisve, apud quos hospitantur, vel per quorum loca trans- » eunt, auferant, aut invitis extorqueant, vel etiam donata » accipiant (nisi constet, ea omninò liberè fieri : siquidem » donationes illæ plerumque non spontaneæ, sed coactæ, » sunt); præter ea, quæ ex constitutione principis iis debent

» subministrare ; nisi tamen sint in extrema, vel saltem gravi » necessitate : *Mol. Con. Pal. Bec. etc. Dian. p.* 6. *t.* 4. *r.* » 21. » (*Milites tenentur etiam restituere omnia damna, quæ inferuntur ab hostibus, et ipsi non impediunt : ita Elbel n.* 154. *quia ipsi tenentur ex justitiâ damna reip. impedire. Peccant item milites, si aufugiant, victoriâ adhuc non desperatâ, vel si discedant à castris sine justa causa ; secùs, si discedant ex gravi necessitate ob neglectum stipendium. Elbel n.* 180. *cum Pal. Laym. Sporer, etc.*)

» 7. Repressalia licita sunt his conditionibus : 1. Ut manifestè constet, cives alterius reip. fecisse injuriam. 2. Ut » superiores illorum rogati recusent administrare justitiam. » 3. Ut constet eos culpabiliter id recusare. 4. Ut princeps » supremus, causâ cognitâ, id concedat. 5. Ut non inferatur » plus damni, quàm justa satisfactio requirit. 6. Ut non con» cedantur in personas ecclesiasticas. *Mol. Dian. p.* 4. *t.* 4. » *r.* 72. *ex* 18. *aliis.*

411. — » Quæres. Ad quem pertineant bona hostibus » erepta ?

» Resp. 1. Immobilia cedunt principi, aut reipublicæ, » mobilia fiunt capientis, nisi consuetudo habeat ut pars » cedat principi, et communitati. 2. Jure cæsareo, nisi con» suetudo sit contraria, bona ablata justo bello, qui ea in» justè possidebant, fiunt capientium, postquam ea in sua » prædia deportârunt. *Valent. t.* 3. *d.* 4. *q.* 5. *Mol. d.* 18. *et* » *Hurt. t.* 2. *d.* 169. *sect.* 12. §. 119. ubi requirit, ut unâ » saltem nocte possederint. *Vide etiam Sylv. Bonac. loc. cit.* » de peccatis in bello committi solitis. *Trull. l.* 2. *d.* 10. *et* » *seq. Dian. p.* 6. *t.* 4. *r.* 23. ubi contra *Durand.* docet, hanc » sententiam esse in praxi tutam. »

CAPUT II.

DE SEXTO PRÆCEPTO ET NONO :

Non mœchaberis, et non concupisces, etc.

412. — « Conjungo hæc duo præcepta, quia utroque idem » explicitè, vel implicitè prohibetur, scilicet peccata impu» dicitiæ, et luxuriæ. Est autem luxuria inordinatus appeti-

» tus, vel usus delectationis, seu sensûs venerei, qui fit cum » commotione spirituum generationi servientium, circa partes corporis venereas, ita ut appetitus, vel delectationes » aliæ, etsi etiam sensitivæ, aut sensitivorum, si tamen » non sint venereæ aut venereorum, nec ad ea ordinentur, » non spectent ad luxuriam. Porrò actus, seu peccata luxuriæ distinguuntur in imperfectos in quibus non intervenit » ultimus terminus venereorum, quæ est decisio seminis, » ut sunt actus interni desideriorum, et oblectationum morosarum, qui speciem sumunt ab objectis; et perfectos, ac » consummatos, qui terminum jam dictum habent adjunctum. Qui rursùs sunt duplices. Alii enim sunt naturales; » qui naturæ non repugnant, nec specie differunt in ratione luxuriæ, (etsi per deformitatem superadditam aliquando specie differant) v. g. adulterium, incestus, etc., » alii innaturales sunt, seu contra naturam, in quibus conditiones à natura institutæ, v. gr. identitas speciei, vas » debitum, etc. non servantur. Et hi etiam in ratione luxuriæ » differunt specie, quæ in illis variatur secundùm modos, » quibus committuntur, naturæ repugnantes. »

DUBIUM I.

An, et quanta peccata sint oscula, amplexus, tactus, verba obscœna, et similia extra matrimonium?

413. — « RESP. Ad id dignoscendum, distinguenda est » imprimis intentio, et delectatio venerea, et venereorum » ab intentione, et delectatione sensitiva, et sensitivorum » aliorum, quæ consistit in quadam proportione, et confor- » mitate rei tactæ cum organo tactûs. Deinde sciendum, in- » tentionem, et sensum venereorum esse mortalem, et ex- » cludere à regno cœlorum, secundùm Apostolum ad *Gal.* 5. »

Nunc ægrè materiam illam tractandam aggredimur, cujus vel solùm nomen hominum mentes inficit. Det mihi veniam, quæso, castus lector, si plures quæstiones, et circumstantias, à *P. Busembao* omissas, hìc discussas, et declaratas inveniet : utinam breviùs, aut obscuriùs explicare me potuissem! Sed cùm hæc sit frequentior atque abundantior confessionum materia, et propter quam major animarum numerus ad infernum delabitur, imò non dubito asserere, ob hoc unum impudicitiæ vitium, aut saltem non sine eo, omnes damnari, quicumque damnantur. Hinc opus mihi fuit ad instructionem eorum, qui moralem scientiam cupiunt addiscere, ut clarè (licèt quo castissimè fieri potuit) me explicarem, et plurima particularia discuterem. Oro tamen studiosos, qui ad munus audiendarum confessionum se parant, ut hunc tractatum de sexto præcepto, quemadmodùm et alium de debito conjugali, non legant, nisi cùm fuerint ad excipiendas confessiones jam proximi; legantque ob hunc unicè finem, omnem prorsùs curiositatem abjicientes; atque eo tempore sæpiùs mentem ad Deum elevent, et Virgini immaculatæ se commendent, ne, dum aliorum animas Deo student acquirere, ipsi suarum detrimentum patiantur.

414. — Quamvis sub hoc præcepto *non mæchaberis* tantùm exprimatur adulterium, quod propriè significat vox græca *mæchia;* nihilominùs omnis actus venereus extra matrimonium eodem præcepto vetatur. *Vide Salm. de VI. præc. c. 1. punct. 1. n. 3.* qui fusè hoc probant cum *S. Aug. et S. Ambr.* Nam, etsi fornicatio minus sit malum quàm adulterium, attamen, quia à lege naturæ copula carnalis tantùm ad matrimonium est ordinata, per quod proles non solùm gigni, sed etiam benê educari possint, ideò in hoc præcepto Deus prohibuit omnem coitum extra matrimonium, et simul omnem actum venereum, qui ad generationem ordinatur. Præterquam quòd fornicatio jam alibi expressè vetita à Deo invenitur, prout *Lev. c. 19.* ℣. *29. Deuter. c. 23.* ℣. *17. et 1. Cor. c. 6.* ℣. *9.*

« 1. Oscula, amplexus, aspectus, tactus, et similia, si » extra matrimonium fiant, ex intentione actûs luxuriosi, » vel ob delectationem veneream, etiamsi non illam perfectam, » quæ est in seminatione, sunt tamen semper peccata mortalia : quia eo animo, extra matrimonium, sunt impudica, » et naturâ suâ talis delectatio tendit ad perfectam. *Fill. t.* » *30. c. 9. n. 294. Less. lib. 4. c. 3. d. 8. Sanch. l. 9. d. 46.* »

415. — Quæres, an in genere luxuriæ detur parvitas materiæ? Prænotandum, quòd distinguunt DD. delectationem veneream sive carnalem; scilicet cum commotione spirituum genitalium, à delectatione sensitiva, sive naturali. Hinc duo dubia agitantur :

Dubium I. est, an detur parvitas materiæ in re venerea? *Sanch. de matrim. l. 9. d. 46. n. 9.* seclusó periculo pollutionis, vel consensûs in actum carnalem, sentit, dari parvitatem materiæ, prout esset attrectare manum, vel pedem fœminæ, brachium premere, vellicare, seu intorquêre digitos. Et idem tenent *Nav. Sotus, Salas, et plures apud Salm. de VI. præcept. c. 3. punct. 4. n. 79. ad 80.* Idem videtur etiam tenêre *Tambur. Dec. de impud. c. 8. §. 1. n. 8. et 9.* Sed *Tamb.* aliâ viâ incedit; distinguit enim cum *Palao* (qui vocat hanc sententiam communissimam), et dicit, non dari quidem parvitatem materiæ in re venerea, in qua quævis parva delectatio graviter est mala; sed dari tamen in materia luxuriæ, quæ latiùs patet ad sensus tactûs. Hinc dicit, tactum levem ex joco, vel cum delectatione non venerea, culpam venialem

non excedere. His tamen non obstantibus, omninò tenendum est cum *Viva in Trut.* super prop. 40. damn. ab *Alex. VII.* et *Salm. ibid. n. 81. ac Moya, et Corella*, quòd omnis delectatio carnalis sive luxuriosa, cum advertentia et deliberatione capta, sit mortale peccatum maximè post prædictam prop. 40, quæ dicebat: *Est probabilis opinio, quæ dicit, esse tantùm veniale osculum habitum ob delectationem carnalem, et sensibilem, quæ ex osculo oritur, secluso periculo ulterioris consensûs, et pollutionis.* Si enim in osculis non detur materia levis, nec etiam danda est in aliis tactibus cum delectatione carnali. Ratio, quia quævis carnalis delectatio, sive commotio spirituum generationi deservientium est quædam inchoata pollutio, seu motus ad pollutionem. Meritò igitur *Cont. Tourn. de 6. dec. præc. art. 8. concl. 2. et Salm. ibid. punct. 3. §. 5. n. 65. cum Caj. Bon. Tamb. Lop.* actus suprà relatos, scilicet vellicare manum fœminæ, intorquêre digitos, etc. damnant peccati mortalis, ob delectationem carnalem, quæ tunc habetur, vel saltem ob istius proximum periculum. Et meritò pariter *Croix l. 3. p. 1. n. 911.* rejicit opinionem *Arriagæ*, qui dicit non graviter peccare, qui sponte consentit in tales motus leves carnales, sponte obvenientes.

416. — Dubium II. est, an detur parvitas materiæ in delectatione sensibili, sive naturali, nempe, si quis delectetur de contactu manûs fœminæ, prout de contactu rei lenis, putà rosæ, panni serici, et similis?

Prima sententia affirmat cum *S. Anton. Sylvio, Salas, Nav. Fill. Hurt. Moya, et pluribus apud Salm. ibid. §. 3. n. 56.* et adhæret *Bus. infrà n. 4. et Cont. Tourn. de 6. præc. art. 7. sect. 2. concl. 1. cum Comit. Baron. Sylvio, et aliis.*

Secunda tamen sententia negat cum *Cajetan. Diana, et aliis apud Salm. ibid. n. 58. ad 40.* Ratio, quia tactus, secundùm quod sunt delectabiles juxta sensum tactûs puellæ, vel adolescentis, per se ad pollutionem ordinantur. Et hanc puto omninò tenendam, dum meritò dicunt *Salm. loc. cit. n. 48. cum Fill. Trull. Diana, etc. ac Roncag. de 6. præc. c. 1, q. 2.* primam sententiam non esse practicè probabilem, quia ob corruptam naturam est moraliter impossibile habêre illam naturalem delectationem, quin delectatio carnalis et venerea sentiatur, maximè à personis ad copulam aptis, et maximè

si actus isti habeantur, cum aliquo affectu, et mora, ut ait *Elbel de 6. præc. n.* 186. Hinc rectè dicunt *Sporer de matrim. c.* 5. *n.* 687. *cum Sanch. l.* 9. *d.* 46. *et communi*, ac *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 804. regulariter primam sententiam non esse practicè probabilem, quia per se est mortale se exponere periculo consentiendi in delectationem veneream. Excipit tamen *Croix* aliquem, à quo abesset tale proximum periculum. Id verò tantùm admitterem cum *P. Holzmann de* 6. *præc. c.* 2. *n.* 706. in aliquo casu raro, quo per longam experientiam quis esset moraliter certus nullum periculum consensûs sibi imminêre; sed hic casus quando erit? Notandum verò aliud esse (ut benè distinguit *Cont. Tourn. de* 6. *præc. art.* 7. *sect.* 1. *concl.* 3. *Verùm.*) agere propter delectationem capiendam, aliud cum delectatione, quæ consurgit ex qualitatibus corporibus annexis, in qua benè potest dari parvitas materiæ, si delectatio sit merè sensibilis, sive naturalis; modò (addendum) non sistas in ea, sed in tactu delectationem detesteris, aliàs non ageres cum delectatione, sed propter delectationem; quod non potest esse sejunctum à periculo incidendi in delectationem veneream.

« 2. Tales actus sunt ejusdem naturæ cum perfectis, sive con-
» summatis; ideoque in confessione explicandum, utrùm sint
» habiti cum simili sexu, an diverso; cum libera, an conjugata,
» cognata, persona sacra, etc. *Less. d.* 15. *Sanch. l.* 1. *c.* 2.

417. — « 3. Oscula, amplexus, compressiones manuum,
» et similia non obscœna, si fiant tantùm officii, » (ut
» *S. Thomas* 2. 2. *quæst.* 154. *art.* 4.) « aut moris patrii, aut
» moris honesti, vel benevolentiæ augendæ causâ, etiamsi
» delectatio venerea suboriatur (modò in eam non consen-
» tiatur), non sunt peccata. *Less. Fill. l. c. n.* 171. » (*Ita communiter S. Anton. p.* 2. *tit.* 5. *c.* 1. §. 10. *et Cont. Tourn. de* 6. *dec. præc. art.* 7. *sect.* 1. *concl.* 1. *etc. cum Sylvio.*)

Rectè tamen notat *Croix l.* 3. *part.* 1. *n.* 900. quòd oscula, etiam habita ex more patriæ, si habeantur cum mora, vel ardore, ordinariè sunt mortalia. Idem ait cum *Sporer* de osculis in ore, vel si quis ore excipiat linguam alterius. Advertit è converso cum *Sanch. etc. n.* 902. quòd osculari pueros (intelligendum de valdè pueris), etiam cum sensibili delectatione, non est ordinariè nisi veniale, quia delectatio illa ordinariè non est nisi naturalis.

418. — « 4. Si verò ista fiant ex aliqua veniali vanitate, » joco, curiositate, levitate, petulantia, imò etiam sensuali- » tate; sive affectu sensuali, ac naturali (dummodò non cum » delectatione venerea, nec ejus causâ : et si præter intentio- » nem suboriatur, eâ repulsâ, ac tunc abstinendo ab illis), » venialem culpam non excedunt. *Vide Fill.* hìc, *Less. Sanch.* » *loc. cit. Dian. p.* 4. *t.* 3. *r.* 156. Contrarium tamen est » tutius. *Vide Trul. l.* 6. *c.* 1. *d.* 12. *num.* 8. » (*Sed vide dicta n.* 416.)

419. — « 5. Idem dicendum de tactu et aspectu inhonesta- » rum partium corporis proprii, aut commixtionis anima- » lium, non cum animo venereo, sed ex curiositate tantùm, » aut levitate, secluso tamen scandalo, et periculo consensûs » venerei. » (*Tangere propria verenda ex levitate, aut curiosi- tate per se non est mortale, ut dicunt Salm.* de 6. *præcep. c.* 3. *punct.* 3. §. 3. *n.* 68. *cum Sanch. et Bon. ac Cont. Tourn. l. c. sect.* 2. *concl.* 1. *v. Quæres. cum Sylvio et communi : modò absit turpis delectatio, aut ejus periculum : et fiat obiter, et non repetitis vicibus, ut benè advertit Cont. Tourn. l. c. quia aliàs jam aderit periculum. Hinc non excusatur à mor- tali, qui cum commotione spirituum, et sine justa causa pro- pria pudenda tangeret. Hinc rectè ait Cont. Tourn. ibid. esse mortalem aspectum propriorum genitalium, si fiat studiosè, et morosè, absque necessitate (ut intelligendum); secùs si breviter, ut Sylvius, et Sanch. ibid. An autem conjux, seipsum voluptuosè tangens, peccet? Vide dicenda de matr. l.* 6. *n.* 936. *Morosè autem aspicere commixtionem animalium, periculosum est, ut benè notant Salm. n.* 13. *et Croix n.* 903. *Excusantur verò conjungentes equos, tauros, et similes ad procreandam prolem; modò absit animus libidinosus, ùt benè ajunt Cont. Tourn. v. Quòd si. Tamb. l.* 7. *c.* 8. §. 2. *n.* 5. *Elbel n.* 211. *et Holzmann n.* 711.) « Imò, si tactus talis, aut aspe- » ctus proprii corporis naturali aliquo, ac non malo fine fiat, » ne veniale quidem erit, ut v. gr. si frictione extinguere » velis pruritum non venereum : dummodò tamen absit pe- » riculum pollutionis, aut consensûs in eam, si improvisò » præter intentionem fortè obveniret. *Less. n.* 63. *Fill. n.* 214. » *Sanch. l.* 9. *d.* 31.

420. — « Tactus nudi, et aspectus partium inhonestarum » alterius corporis, maximè diversi sexûs, aut concubitûs

» humani ex curiositate (nam de necessitate aliud est, etiam » secluso affectu venereo) videntur non posse excusari à mor- » tali propter gravem indecentiam, et periculum proximum » actûs venerei : nisi tamen aspectus fiat ex loco tam remoto, » et ita obiter, ut hæc absint. *Sanchez n.* 25. *et* 29. *Fill.* » *n.* 218. *Laym. etc.* » (*cum Tamb. et Salmant. loc. cit. punct.* 1. *n.* 13.)

Notandum I. quoad tactus impudicos, quòd eos sola necessitas excuset; hinc medici tangentes, aut aspicientes ex necessitate pudenda personæ, etiam diversi sexûs, non peccant, esto per accidens involuntariam pollutionem patiantur. *Tamb.* 6. *Dec. de impudic. c.* 3. *n.* 49. *ex communi, et Salm. ibid. n.* 12. *et punct.* 3. §. 5. *n.* 68. *ex sanct. Thom.* 2. 2. *quæst.* 154. *a.* 4. *et Sporer de matrim. n.* 674. *Vide dicenda ex n.* 481. Hoc speculativè verum est : utinam tamen practicè medici in his jugiter non peccarent! Non excusatur autem à mortali, qui sine tali necessitate tangit alterius pudenda, etiam personæ ejusdem sexûs, nisi fortè fiat per jocum, aut ex petulantia, vel curiositate, ut cum *Busemb.* hic *n.* 7. tenent *Tamb. Dec. c.* 8. §. 2. *n.* 4. *et Croix n.* 906. At rectè *Salm. ibid.* §. 4. *n.* 50. hoc neque practicè dicunt admittendum, sed tantùm speculativè, modò tactus ille fiat leviter, et non ex proposito, neque per aliquod notabile temporis spatium. Quid, si quis tangeret alterius verenda super vestes? *Croix n.* 904. *cum Sanchez*, nec etiam excusat à mortali, nisi faciat ex quadam petulantia, vel cum levi delectatione non carnali. Et id meritò *Salm. ibid. n.* 49. practicè etiam damnant de mortali, si ita tangantur pudenda diversi sexûs, etiamsi fiat per transennam, quia valdè periculosum est. *Croix* autem *n.* 902. probabiliter excusat à mortali ancillas tangentes pudenda puerorum, dum illos vestiunt, nisi cum mora, aut carnali delectatione hoc agant.

Notandum II. tangere genitalia brutorum non esse ordinariè nisi veniale, ut dicunt *Croix l.* 3. *part.* 1. *n.* 903. *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 46. *n.* 15. *etc.* Secùs probabiliùs dicendum, si fieret talis tactus usque ad pollutionem, ut dicunt *Croix l. c. Holzm. n.* 711. *Elbel de* 6. *præc. n.* 211. *Cont. Tourn. l. c. v. Nostro in fin. et Sporer de matr. c.* 3. *n.* 697. *cum Bon. Salas, et Tamb.* (*contra Dian. et Sanch.* putantes, hoc non esse mortale). Ratio, quia, licèt hoc

fieret tantùm levitatis causâ; tamen est actio per se vehementissimè excitans ad venerem.

Notandum III. cum *Bus. hic n. 7. et Salm. ibid. punct. 1. n.* 13. quoad aspectus, non esse de se mortale, citra periculum consensûs venerei, aspicere pudenda personæ ejusdem sexûs, nisi aspiciens esset valdè propensus ad sodomiam, ut notant *Salm. loc. cit. cum Sanchez, et Filliuc.* vel nisi, adderem, pulcher adolescens aspiceretur nudus.

421. — Sed quæritur 1. an aspicere pudenda personæ diversi sexûs, vel concubitum humanum cum voluntaria delectatione visûs, sit de se mortale? Negant *Caj. et Navar. apud Sanchez de matrim. l. 9. d. 46. n.* 21. quia, dicunt, delectatio ex visu non est talis, sicut ex tactu, ut ad venerea inducat; potest enim quis sistere in delectatione tantùm naturali. Sed cum *Sanch. n. 22. et S. Antonin. Gers. Less. Fill. etc. ac Salm. de 6. præcept. c. 3. punct. 1. n. 7. 9. et* 12. omninò dicendum, esse mortale, nisi visio fieret à loco longinquo, et tempore brevissimo; ut *Salm. ibid. n. 13. et Ronc. c. 1. q.* 1. Ratio, quia talis turpis aspectus procuIdubio valdè ad luxuriam excitat. Excusant tamen à mortali *Salm. cit. n. 12. in fin.* si absit periculum commotionis, ratione ætatis puerilis, vel etiam senilis, vel frigidæ complexionis; ad hoc nec admittendum puto, cùm saltem ex visu turpi oriatur periculum concupiscendi. Dicunt item *Salm. ibid. n.* 13. virum aspicientem pudenda adolescentium nón peccare mortaliter, nisi esset vehementer proclivis ad sodomiam. Sed ego difficulter excusarem à mortali quemcumque deliberatè aspicientem pulchrum adolescentem nudum.

Notant autem *Salm. cit. n. 13. in fine cum Sanch. et Fill.* quòd aspectus peccaminosi induunt, sicut tactus, eamdem speciem objecti; et ideò dicunt explicandam esse in confessione qualitatem personæ, quæ fuit turpiter aspecta. Sed huic doctrinæ veriùs contradicit *Croix l. 6. p. 2. n.* 1030. ubi ait, quòd, qui sine ullo desiderio personam vencreè aspicit, non tenetur dicere qualis fuerit persona: quomodo enim fœmina, aspiciendo turpiter sacerdotem nudum, committet sacrilegium, quod consistit in violatione personæ sacræ, cùm ibi nulla violatio intercedat? Et quomodo quis, aspiciens turpiter consanguineam, committet incestum?

422. — Quær. 2. an sit aliqua culpa aspicere partes honestas

personæ pulchræ. Sotus, Diana, *S. Antonin. Less. Tol. Caj. Fill. Dic. etc. cum Salm. ibid. n. 2.* dicunt, hoc esse per se licitum, prout licitum est aspicere quæcumque res pulchras, ad visum à Deo creatas; ideò tenent, nullam esse culpam per se, præcisâ curiositate, aspicere mulierem pulchram. Et idem sentit *Cont. Tourn. de 6. præc. art. 7. sect. 2. in fin.* loquendo de homine sæculari. Sed in praxi puto hoc rarò excusari à veniali, nisi fiat ex urbanitate debita, aut alia justa causa. Secùs tamen meritò dicunt, si aspectus esset diuturnus, quia tunc excusari nequit à veniali, nec etiam à mortali, si proximum sit periculum turpis concupiscentiæ, vel morosæ delectationis, quæ proculdubio aderit, quando in aspiciendo adest commotio spirituum. Ita *Salm. ibid. n. 3. cum Less. Caj. S. Anton. Fill. etc. ac Holzm. n. 712. et Elbel n.* 188. Imò valdè meritò ait *Ronc. de 6. præc. c. 1. reg. in praxi 1.* diuturnum mulieris pulchræ aspectum, maximè, si quis inordinato amore erga ipsam afficiatur, non esse sine gravi peccandi periculo. Et idem meritò dicit de diuturno colloquio vano cum puella inordinatè dilecta, cui valdè adhærent *Salm. ibid. n. 22. et eodem tr. 26. c. 7. punct. 2. n. 34. ex D. Thom.* saltem propter proximum periculum labendi.

423. — Aspicere autem partes minùs honestas, sed haud turpes, mulieris, scilicet pectus, brachia, crura; secluso periculo lapsûs, et modò aspectus non sit diuturnus, ut suprà, de se non est mortale; ita *Nav. in Sum. c. 23. n. 19. Sanch. de matr. l. 9. d. 46. n. 25. Cajet. v. Ornatus, et Salm. ibid. c. 3. punct. 1. n. 13. cum Armill. et aliis.* Dictum est *de se*, nam benè inquit *Holzm. dict. n.* 712. id facilè mortale esse in aspiciente, valdè ad venerem proclivi.

424. — Aspicere picturas obscœnas, tantùm ex curiositate, non est mortale, ut dicit *Tamb. Dec. c. 8. §. 5. n. 1.* si delectatio turpis, et ejus periculum absit. Sed, in praxi, virum morosè aspicientem pudenda mulieris depictæ difficulter puto excusari à mortali, quia difficulter se liberare hic poterit à delectatione turpi, vel ab ejus probabili periculo, ut *Elbel n.* 195; nisi aspiceret per brevissimum tempus, et in magna distantia, ut benè ait *Ronc. c. 1. q. 1.*

425. — Quær. 3. an liceat mulieri se ornare? Respondetur affirmativè, si ornet se pro decentia sui status, vel juxta morem patriæ. *Salm. de VI. præc. c. 3. punct. 1. n. 16.* Et

idem, si hoc faciat, ut viro suo placeat, vel ut sponsum reperiat, ut docet *S. Th.* 2. 2. *q.* 169. *art.* 2. Mulier autem, quæ sine recto fine se ornaret, certè peccaret, et quidem graviter, si hoc faceret ad provocandos viros, ut ipsam concupiscant; leviter verò, si faceret tantùm ex levitate, aut vanitate. Ita *Caj. Less. Sylv. etc. cum Salm. l. cit. n.* 15. *ex S. Th. eod. loc.* Et idem dicendum de muliere se fuco pingente, ut *Salm. ibid. n.* 16. *cum S. Th. dict. art.* 2. *ad* 1. *et* 3. qui excusat pariter mulierem, quæ fucaret faciem, ad suam turpitudinem tegendam. *Vide alia dicta de scandalo l.* 3. *n.* 53. ubi diximus, quòd mulier, juxta consuetudinem loci fuco se pingens, aut aliquantulùm ubera detegens non peccet graviter, per se loquendo, si fortè inde in generali alii scandalizentur. Dubium est, si sciat aliquem in particulari scandalum pati. *Vide dicta eod. l.* 3. *n.* 54. Mulier autem, utens veste virili, ex se non peccat graviter; sed non rarò erit mortale. *Vide ibid. n.* 52. *vers.* 2. *Si fœmina.*

« 7. Aspectus verò, et subinde etiam (rariùs tamen propter » periculum adjunctum) tactus ex petulantia, vel curiositate, » partium inhonestarum alterius corporis, ejusdem tamen » sexûs, citra affectum, et periculum consensûs venerei, » excusari posse à mortali, ut v. gr. quando simul aliqui » natant, vel se lavant, docent *Laym. l.* 3. *sect.* 4. ex *Sanch.* » *l.* 5. *mor. c.* 6. *n.* 12. 13. *et n.* 27. 28. *Trull. d.* 12. *n.* 15. » (*Vide dict. num.* 420.)

426. — « 8. Verba turpia, lectio obscœnorum, spectatio » comœdiarum turpium, cantiones inhonestæ, gestus, litteræ, » et dona amatoria, si tantùm fiunt ex curiositate, vel vano » solatio, non sunt mortalia; secùs tamen, si fiant, vel » animo inhonesto, sive venereo, vel cum periculo ruinæ » spiritualis sui, vel aliorum. *Sanch. d.* 46. *q.* 3. *Fill. t.* 30. » *c.* 10. *q.* 3. »

Quær. 1. an sit peccatum mortale verba turpia proferre? Quidquid in hoc puncto diversè DD. sentiant, dicendum :

I. de se non esse malum verba turpia proferre, aut audire (idem enim dicitur de proferente, quod de audiente); sed hoc pendet ex bono, vel malo fine, quo verba proferuntur. Ita *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 46. *n.* 34.

Dicendum II. quòd loqui turpia ob vanum solatium, sive jocum, de se non est mortale. Ita cum *Bus.* hic, et *S. An-*

tonin. p. 2. *tit.* 5. *c.* 1. §. 8. *ac Sanch. n.* 55. *cum S. Antonin. Nav. etc. Tamb. c.* 8. §. 4. *n.* 2. nisi audientes sint ita debiles spiritu, ut scandalum patiantur, ut *Sanch. n.* 36. *cum Nav. etc.* aut, nisi verba sint nimis lasciva, ut addunt *Salm. tr.* 26. *c.* 3. *punct.* 1. *n.* 19. Hinc notant *num.* 20. cum *Dicast.*, dicteria turpia, quæ proferuntur à messoribus, vindemiatoribus, et mulionibus, non esse mortalia, quia ludricè dicuntur, et audiuntur. Ita etiam loquitur *S. Anton. l. c.* dicens : *Ubi talia verba turpia dicuntur ex quadam levitate ob solatium, quamvis de se non sint mortalia,... tamen potest esse mortale ratione scandali, ut, cùm audientes sint debiles spiritu, ut verba essent multùm lasciva. Idem dicendum de facientibus, vel cantantibus cantilenas plenas lasciviis.* Sic etiam dicunt cum *Bus. Sanch. n.* 44. *Tamb.* §. 5. *num.* 1. *et Spor. de matr. n.* 695. de se esse tantùm veniale legere libros turpes ex curiositate, sine turpi delectatione, vel ejus proximo periculo (Sed sedulò satagant confessarii, ut hoc prohibeant, quantùm valent, juvenibus, qui ex hujusmodi lectionibus universè magnam animæ ruinam hauriunt). Et idem dicendum de audiente prædicta verba ob vanum solatium, ut *Sanch. n.* 58. *cum Caj.* Rectè autem advertit *S. Antonin. l. c.* quòd audiens turpia *cum delectatione deliberata* illius turpitudinis, *non videtur posse excusari à mortali*, sicut qui morosè delectatur in turpi cogitatione, *nisi fortè* hæc forent inter conjuges.

Dicendum III. cum eodem *Sanch. n.* 59. esse sine dubio mortale dicere turpia ob delectationem, captam ex cogitatione ipsarum rerum turpium, vel cum periculo talis delectationis, ut rectè addit *Tamb. l. c.* sive cum periculo gravis scandali, quod frequenter adest, cùm talia proferuntur coram juvenibus vel puellis, ut benè advertit *Elbel n.* 194. Hinc tenent *Salm. cit. n.* 19. non excusari à peccato gravi, qui nominat pudenda, aut modum copulandi, maximè coram adolescentibus et mulieribus juvenibus honestis. Nominare autem pudenda sui proprii sexûs, coram aliis sexûs ejusdem, puto, communiter loquendo, non esse grave.

Mortaliter etiam utique peccant, qui ob jactantiam narrant sua turpia peccata : et tunc peccant non solùm peccato scandali propter audientes, sed facillimè etiam peccato complacentiæ de ipsis peccatis, ut rectè dicunt *Salm. cum Dic. ibid. n.* 21. Et ideò in confessione explicare debent speciem pec-

cati, de quo se jactârunt. Colloqui autem honestè cum puellis extraneis, de se non est nisi veniale; sed ratione periculi, maximè in conversatione diuturna, potest esse grave, *ut diximus n. 422. in fin.* cum *Salm. loc. cit. n. 22. Ronc. c. 1. reg. 2. in praxi.*

427. — Quæres 2. an sit mortale audire comœdias turpes? Respondetur, quòd si comœdia non sit notabiliter turpis, illam audiens non peccat mortaliter, nisi qui expertus sit suam fragilitatem. Ita *Sanch. de matr. l. 9. d. 46. n. 42.* Si verò in comœdia repræsententur res notabiliter turpes, vel modo turpi, mortale quidem esset illam spectare ob delectationem consurgentem ex ipsis rebus turpibus; veniale autem ob curiositatem tantùm, aut ob vanum solatium, secluso periculo consensûs in turpem delectationem. Ita *Sanch. d. n. 41. et Tamb. §. 5. n. 1. cum Diana, Rodr. Lorca, etc.* quidquid sit (ut ait *Tamb.*) de cooperatione (de qua mox agendum) quam quisque afferret suâ pecuniâ, concurrens ad talem repræsentationem.

Nùm autem graviter peccent omnes, qui pecuniâ, vel plausu ad hujusmodi comœdias notabiliter turpes concurrunt, etiamsi sine ipsis comœdia repræsentaretur? Negant *Turrian. Bald. et Baldel. ap. Croix l. 2. n. 239.* Et huic opinioni olim adhæsi. Sed meliùs nunc censeo affirmandum cum eodem *Croix, et Holzm. de charit. c. 4. n. 242.* Ratio, quia isti, etsi materialiter, tamen positivè cooperantur ad actionem graviter peccaminosam; quæ cooperatio non est licita, nisi fiat ex gravi causa necessitatis, vel utilitatis. Et idem rectè dicit *Holzm.* de iis, qui ex officio impedire tenentur, vel etiam qui aliàs impedire commodè possunt. Non damnarem verò de mortali simplices spectatores, præciso periculo turpis delectationis, ut suprà, sine quibus comœdia etiam fieret; isti enim neque essent causa illius turpis repræsentationis, quia non positivè in illam influerent; neque occasio, quia (ut supponitur) etiam sine ipsis comœdia ageretur. Excipe clericos, et religiosos, qui non possunt ibi interesse sine gravi laicorum scandalo. Sic enim rectè docet *Bened. XIV. de Synodo l. 11. c. 10.* Et excipe etiam laicos, sine quibus comœdia non fieret. Nullo autem modo à mortali excusarem adolescentem, qui, absque necessitate, vellet curiositatis causâ hujusmodi comœdiis interesse, nisi quis esset

valdè timoratus, et insuper pluries esset expertus, se, illas spectando, numquam lethaliter peccâsse; modò suo exemplo aliis adolescentibus occasionem non præberet hujusmodi turpibus repræsentationibus assistendi.

428. — Certum est autem, repræsentantes, seu componentes has comœdias, notabiliter turpes, nullo modo excusari posse à peccato gravi, ob scandalum aliorum, quamvis non intentum. *Sanch. l. c. n. 42. cum S. Anton. Sylv. Ang. etc.* Nec lucrum quamvis magnum eos excusare potest, ut rectè notat *Tamb. ib.* Nota autem hìc id quod docet *D. Th. 2. 2. q. 168. art. 3. ad 3.* nempe : *Ad omnia autem quæ sunt utilia conversationi humanæ, deputari possunt aliqua officia licita. Et ideo etiam officium histrionum, quod ordinatur ad solatium exhibendum hominibus, non est secundùm se illicitum : nec sunt in statu peccati, dummodò moderatè ludo utantur, id est non utendo aliquibus illicitis verbis vel factis, (id est turpibus, vel quæ vergunt in proximi nocumentum,* ut explicat *in corp.) ad ludum, et non adhibendo ludum negotiis, et temporibus indebitis..... Unde illi, qui moderatè eis subveniunt, non peccant.....; si qui autem.... sustentant illos histriones, qui illicitis ludis utuntur, peccant, quasi eos in peccato foventes.* Idem docet *D. Anton. p. 2. tit. 23. §. 14.* ubi explicando verba illa *D. Thom.*, *illicitis verbis aut factis,* dicit : *Si cum verbis turpibus, vel actibus turpia repræsentantibus, tunc est illicitum et mortale. Vide alia dicta de scandalo l. 3. n. 56.*

429. — « 9. Choreæ, nisi malo fine fiant, aut cum periculo alios aut seipsum incitandi ad libidinem, vel cum » alia circumstantia mala, secundùm se non sunt malæ, nec » actus libidinis, sed lætitiæ. Quando verò sancti patres eas » interdum valde reprehendunt, loquuntur de turpibus, et » earum abusu. *Vide Caj. v. Chorea. Fill. n. 223.* » (*Choreæ, ut docet S. Anton. p. 2. tit. 6. c. 6. per se licitæ sunt, modò fiant à personis sæcularibus, cum personis honestis, et honesto modo, scilicet non gesticulationibus inhonestis. Idem dicunt Salm. de 6. præcep. c. 3. punct. 1. n. 17. et 18. cum Azor, Cajet. Fill. Bon. etc. In choreis autem leviter apprehendere manum fœminæ, vel non erit culpa, vel ad summum venialis, ut notat Caj. ib. Sum. v. Chorea : et consentit probabiliter Sporer de matr. c. 3. n. 694. Velitum*

autem fuit clericis à Trid. sess. 24. de Reform. c. 12. choreis illicitis assistere, saltem illas ducere. Vide Salm. ib.

« 10. Exhibentes comœdias turpes, item facientes libros » aut picturas (1), incitantes ad libidinem, peccant mortali- » ter, quia sunt ruina proximi; cùm moraliter certum sit, » multos inde ad peccatum incitandos. *Fill. n.* 211. Similiter » magistratus, qui permittunt, ut exhibeantur turpes co- » mœdiæ, peccare mortaliter docet *Hurt.* et concedit *Bald.*, » si auctoritatem illis præstent, eas approbent, vel foveant: » addit tamen, eos posse aliquando excusari, si ad majus » malum impediendum non puniant, et tantùm tolerent. » *Vide Diana p.* 5. *t.* 15. *r.* 82.

430. — « 11. Persona soluta, permittens se tangi ab alia, » tactu, qui vulgò censetur pudicus, ut prehensio, con- » trectatio manûs, amplexus, et oscula juxta morem patriæ, » non peccat, nisi ei constet fieri pravo affectu; huic enim » cooperari non licet. Docet tamen *Filliuccius*, etiam tunc » admitti posse, ne tangens infametur. » (*Sive, ne suspicionem infamiæ ingerat, vel ne alii scandalizentur. Ita Cont. Tourn. de* 6. *præc. art.* 7. *sect.* 1. *concl.* 1. *R. ad* 2. *cum Sylvio et Salm. loc. cit. punct.* 5. §. 5. *n.* 62. *cum Sa, Azor, Caj. Bon. Tenetur tamen resistere, si tactus fiant clàm, et certum sit malitiosè fieri. Salm. ibid. Tamb.* §. 4. *n.* 25. *Croix lib.* 2. *n.* 249.) « Admittens autem tactus impudicos » (ut mamillarum et obscœnarum partium) vel oscula fur- » tiva » (*ut dicunt etiam Salm. d. n.* 62.) « et morosa, vel » indecentia, peccat: quia præsumitur affectus malus. *Vide* » *Fill. tr.* 30. *n.* 169. *et suprà lib.* 2. *c.* 1. *dub.* 2. »

Utrùm autem mulier, vi oppressa, ad vitandos impudicos tactus alterius, teneatur etiam clamare, si oporteat? Affirmant *Salm. ibid. n.* 63. *cum Caj.* ex communi, ut asserunt; et probant ex *Deut. c.* 22. *v.* 24, ubi damnatur ad mortem puella, *quia non clamavit, cùm esset in civitate.* Sed valdè probabiliter dicit *Nav. Summ. cap.* 16. *n.* 1. *Soto de just. l.* 5. *q.* 1. *art.* 5. *et Bon. de VI. præc. q. un. n.* 10. *cum Reg.* non tenêri mulierem ad clamandum cum peri-

(1) « Et idem, inquit *S. Alphonsus in Hom. Ap. tr.* 9. *n.* 8 puto dicendum » de iis, qui eas domi retinent expositas omnium aspectui. »

Edit.

culo notabilis damni, sive infamiæ, vel nimiæ verecundiæ; quia tunc, si aliter jam resistat quantùm potest, non tenetur cum tanto suo incommodo vim repellere (1). Excipe, si adsit periculum proximum consentiendi. Nec obstat textus Deuteronomii suprà relatus; nam præceptum illud erat præceptum judiciale, pertinens quidem ad judicium externum, in quo damnari præcipiebatur puella quæ violata fuisset, et non clamâsset, *cùm esset in civitate;* quia præsumebatur ipsa (ut commentat *Corn. à Lap.*) *stupro consensisse, et ideò non clamâsse*. Et idem sentiunt *Menoch. et Gordon. cum Philone apud Calmet*, super textu citato. Prætereà nemo dubitat, quin omnia præcepta judicialia veteris legis jam omninò cessaverint per præcepta judicialia perfectiora legis evangelicæ, ut probat doctus *Frassen. t.* 6. *de leg. d.* 3. *art.* 2. *q.* 4. *concl.* 1. *in fine.* Non negandum tamen, quòd, si mulier sit in periculo proximo consentiendi in copulam, ob experientiam anteactam, vel ob suî cognitam fragilitatem, teneatur utique clamare ad se liberandam ab illo congressu. An autem mulier oppressa teneatur potiùs pati mortem, vi repellendo invasorem suæ pudicitiæ, quàm permittere copulam? Duplex est sententia, *ut diximus n.* 368. At negativa, quam tenent *Sôt. Nav. Tolet. et alii*, potiùs speculativè, quàm practicè est probabilis.

431. — « Quæres, an, et quatenùs liceant tactus, et aspetus, etc. inter conjuges, vel sponsos?

» Resp. 1. Conjugibus licent, si referantur ad copulam, ad » hanc enim licitè se excitant. Alio autem fine, v. gr. volupta» tis causâ si fiant, sunt peccata venialia : quia matrimonium » eos cohonestat, ac defectus debiti finis non est mortalis; » nisi tamen habeantur cum periculo pollutionis : quæ, cùm » iis sit illicita, eo casu erunt mortalia, regulariter saltem. » *Sanch. l.* 9. *d.* 46. *n.* 7. *Fill. n.* 357. *et alii.* (*Vide l.* 6. *n.* » 932. *ad* 936.)

» Resp. 2. Sponsis tactus impudici non licent; pudici verò » in partibus honestis licent, si ex iis tantùm intendant de» lectationem sensitivam; secùs, si veneream; *Sanch. l. c.* » *n.* 50. *etc. Bonac. p.* 9. *num.* 6. *etc.* » (*Sed vide dicenda l.* 6. *n.* 854.

(1) Contraria tamen sententia, ut tutior est consulenda, *ex Hom. Ap. tr.* 9. *n.* 6. *Edit.*

DUBIUM II.

Quæ sint species luxuriæ consummatæ naturales.

432 *An fornicatio sit vetita de jure naturæ?*
433 *An peccet mulier non resistens turpi congressui ob metum mortis si non consentiat?*
434 *An permitti possint meretrices?*
435 *Circa concubinatum quæritur I. An possit absolvi, qui nequit ejicere concubinam sine infamia?*
436 *Quær. II. An absolvi possit promittens, se concubinam ejecturum?*
437 *Quær. III. An possit absolvi concubina ob necessitatem non discedens?*
438 *Quær. IV. An qui est in proxima occasione, causâ exercendæ artis? Quid verò, si is, adhibitis remediis, semper eodem modo recidat?*
439 *Quær. V. An famula peccans cum domino?*
440 *Quær. VI. An uxor peccans cum viro?*
441 *Quær. VII. An tollenda occasio etiam cum gravi damno?*
442 *Quæ sint pœnæ pro concubinatu, præsertim pro clericis?*
443 *An stuprum sit speciale peccatum?*
444 *Ad quid teneatur raptor?*
445 *Quid de adulterio?*
446 *An sit adulterium copula sodomitica inter conjuges?*
447 *An copula habita inter desponsatos?*
448 *Circa incestum quæritur I. An omnes incestus sint ejusdem speciei?*
449 *Qu. II. An differant incestus cum affinibus?*
450 *Qu. III. An incestus cum cognatis spiritualibus?*
451 *Qu. IV. An sit speciale peccatum copula confessarii cum pœnitente? Quid, si sit ejus parochus?*
452 *Qu. V. An committant incestum propinqui copulantes post dispensationem?*
453 *An soli tactus incestum constituant?*
454 *Quomodo committatur sacrilegium per peccatum turpe?*
455 *Circa sacrilegium* personale *quær. I. An sacerdos simul religiosus, lædens castitatem, committat duo sacrilegia?*
456 *Qu. II. An copulans cum alia persona sacrata?*
457 *Qu. III. An committat sacrilegium habens votum castitatis si inducat alterum ad turpia? Quid, si morosè delectetur, de peccato alterius?*
458 *Circa sacrilegium* locale, *qu. I. An sit sacrilegium copula occulta, vel maritalis in ecclesia?*

432. — « Resp. Eæ dicuntur, in quibus fit commixtio » eo modo, quo natura instituit: v. gr. quando servantur » sexus diversus, species eadem, vas, et modus naturalis, etc.

Unde resolvitur, tales esse has sequentes, quæ ideo in confessione sunt exprimendæ.

» 1. Est fornicatio, quæ est concubitus soluti cum soluta » (hoc est, quæ sit libera à voto, matrimonio, religione) ex » mutuo consensu. Ad hanc reducitur : 1. Concubinatus, qui » est fornicatio continuata. Unde concubinarius (sicut et mere- » trix) ordinariè non debet absolvi, nisi dimissâ concubinâ, » aut muliere suspectâ cujus retentio scandalum daret, licèt » cum ea non peccaret. *Sanch. lib.* 1. *mor. cap.* 8. *Nav. cap.* » 5. *Fill. tr.* 30. *c.* 2. *n.* 56. 2. Congressus cum alterius sponsâ, » quæ est fornicatio intra eamdem speciem gravior, et in » confessione aperienda; saltem respectu sponsæ, ut docet » *Rodr. tr.* 3. *c.* 109. *Sanch. de matr. t.* 1. *l.* 1. *dub.* 2. *num.* » 6. *Fag. t.* 1. *l.* 4. *c.* 3. *Fill. l.* 2. *tr.* 30. *c.* 2. *num.* 52. *contra* » *Covarr. Vivald. Led. Azor*, quorum sententiam (etiam re- » spectu sponsæ) probabilem, et in praxi tutam censet *Dian.* » *p.* 1. *tr.* 7. *resp.* 5. »

Attende hìc prop. 25. damn. ab *Alex. VII.* quæ dicebat : *Qui habuit copulam cum soluta satisfacit confessionis præcepto, dicens : commisi cum soluta grave peccatum contra castitatem, non explicando copulam.*

Deinceps notandum, proculdubio fornicationem vetitam esse de jure naturæ, cùm natura ordinet copulam tantùm ad matrimonium, quo non solùm proles generari, sed etiam benè educari possit. Ideo fornicatio semper est intrinsecè mala licèt aliquando per accidens à fornicario proles benè educaretur. Ratio, tum quia in hoc ob magnum periculum

hallucinationis, causâ nimiæ delectationis facillimè errari potest; tùm quia natura considerat, quæ communiter non quæ per accidens eveniunt; tùm quia de se est contra jus naturæ carni rationem subjicere, ut accidit in fornicatione ob delectationem actûs. In matrimonio autem, esto eadem delectatio interveniat, Deus tamen speciali providentiâ disponit, ut talis deordinatio absit. *Vide Ronc. de VI. præc. c. 1. q. 2.*

453. — Quæritur hìc 1. an peccet graviter mulier non resistens turpi congressui alterius ob metum mortis, quamvis non consentiat? Alii omninò affirmant, quia talis immobilitas esset quædam cooperatio voluntaria, cùm possit se agitando congressum aliquo modo impedire. Ita *Lugo de just. et jure disp. 10. n. 197. Ronc. ib. q. 3. cum Fill. Azor*, quos saltem in praxi puto sequendos. Alii verò negant. *Vide dicta n. 368.*

454. — Quær. 2. an permitti possint meretrices?

Prima sententia probabilis affirmat, eamque tenent *Salm. de 6. præcept. c. 2. punct. 4. n. 84. cum S. Thom. Cov. Trull. Led. etc.* huicque clarè adhæret *S. Aug. l. 2. de ord. c. 4.* Ratio, quia demptis meretricibus, pejora peccata evenirent, nempe sodomiæ, bestialitatis, mollitierum, præter prævaricationem mulierum honestarum; ideò *S. Aug. loc. c.* ait: *Aufer meretrices de rebus humanis, turbaveris omnia libidinibus.*

Verùm *secunda sententia*, practicè probabilior, negat; et hanc tenent *Ronc. de 6. præc. c. 2. q. 6. Nav. man. c. 17. n. 195. cum Cornel. Gutt. et aliis ap. Salm. ibid. n. 83.* Ratio, quia per meretrices hæc mala graviora non evitantur, eò quòd in hominibus luxuriosis ex facili et frequenti cum meretricibus congressu libido altiores figit radices; et ideò, cùm hoc vitium frequentiâ magis augeatur, ipsi non desinunt committere pollutiones, et peccata nefanda, saltem cum ipsis meretricibus, nec ideo se abstinent à sollicitandis fœminis honestis. E converso, permissione meretricum innumera alia mala superaddunt, nempe plures puellæ prostituuntur, adolescentes parentes parvipendunt, bona dissipant, studia scientiarum negligunt, rixas excitant honestas nuptias respuunt. Cæterùm, benè advertit et probat *P. Sarnelli in suo Opusculo de abusu meretricii*, quòd, licèt in vastis urbibus meretrices permitti possint, nullo tamen modo in aliis locis permittenda sint.

435. — Concubinatus autem propriè est concubitus soluti cum soluta (impropriè verò cum uxorata vel uxorato); dummodò habeantur invicem uxorio modo, sive in unamet domo, sive in alia, ut constat ex stylo Curiæ Romanæ, et ex concilio Tridentino *sess.* 24. *c.* 8. *de Ref. matrim.* Nota hìc, ante omnia, prop. 41. proscriptam ab *Alex. VII.* quæ dicebat : *Non est obligandus concubinarius ad ejiciendam concubinam, si hæc nimis utilis esset ad oblectamentum concubinarii, vulgo* regalo, *dum, deficiente illâ, nimis ægrè ageret vitam, et aliæ epulæ tædio magno concubinarium afficerent, et alia famula nimis difficilè inveniretur.* Item nota alias tres prop. damnatas ab *Inn. XI.* 61. *Potest aliquando absolvi, qui in proximâ peccandi occasione versatur, quam potest, et non vult omittere, quin imò ex proposito quærit, aut ei se ingerit.* 62. *Proxima occasio peccandi non est fugienda, quando causa aliqua utilis, aut honesta non fugiendi, occurrit.* 63. *Licitum est quærere directè occasionem proximam peccandi bono spirituali, vel temporali nostro, vel proximi.*

Hinc quæritur I. An aliquando possit absolvi concubinarius, qui concubinam ejicere è domo non posset sine scandalo, aut infamia? Communiter loquendo non est absolvendus, ut cum *Bus.* dicunt *Salm. tr.* 26. *c.* 2. *punct.* 2. §. 1. *n.* 27. Ratio, quia in diuturno concubinatu est moraliter impossibile, rem aliis non fieri notam. Non negant tamen *Salm. ib.* in aliquo casu rarissimo eum posse absolvi; putà (ut ait *Spor. de pœn. n.* 329. *cum Gob.*) si aliter non possit vitari grave damnum famæ, vel fortunarum, juxta dicenda *de pœnit. n.* 455. Sed eo casu dico, omninò expedire, ut saltem differatur absolutio, donec experimento probetur continentia pœnitentis; nisi casus esset, quòd pœnitens (satis aliàs dispositus, ut supponitur) non ampliùs redire posset ad peccata confitendum; vel si immineret necessitas communicandi, ad vitandam positivam infamiam.

436. — Quær. II. An, extra prædictum rarissimum casum infamiæ, aut scandali, possit absolvi concubinarius, antequam concubinam dimittat, si sedulò se eam dimissurum promittat? Alii concedunt pro prima, vel secunda vice, ut *Diana, Sancius, Megala, et F. Ant. à Sp. S. apud Salm. ibid. n.* 28. Alii omninò negant etiam pro prima vice,

quando occasio est proxima. Ita *Nav. Pal. Azor, Tol. Fill. etc. cum Diana*, se revocante *ap. Salm. ibid. n.* 31. Alii denique, ut *Salm. loc. cit. n.* 32. *cum Trull. Sylv. Rodr. Lop.* distinguunt sic : Si concubinarius est publicè notus, minimè est absolvendus, etiamsi det signa magni doloris; nisi concubinam dimittat, aut nisi postquam (concubinâ extra domum degente) per aliquod tempus notabile ad eam non accesserit. Ratio, tum quia scandalum pareret, vidêre eum, qui adhuc domi concubinam retinet, vel ejus domum frequentat, ad Eucharistiam accedere; tum quia publicus peccator non debet absolvi, nisi etiam publicè pœniteat, et scandalo satisfaciat. *Vide dicenda lib.* 6. *num.* 512. Si verò concubinarius est occultus, nec etiam absolvi potest; nisi in aliquo casu raro : putà, si vir nobilis doleat profusis lacrymis, vel post terribilem concionem auditam, vel si confiteatur territus morte socii, vel si magnum periculum mortis evaserit. Ita *Lugo de pœn. d.* 10. *sect.* 10. *n.* 151. *et Salm. ibid. n.* 34. *cum Pal. Laym. Dic. Trull. etc.* Hoc tamen tantùm admittendum puto, quando est moraliter impossibile, quòd concubina ante absolutionem brevi dimitti possit; vel quando urget necessitas communicandi ob vitandam magnam infamiam, juxta mox dicta *n.* 435. *in fine.* Nam aliàs semper absolutio est differenda; quia experientiâ nimis constat, quòd, obtentâ absolutione, difficulter occasio posteà aufertur, et sic facillimè reditur ad vomitum. *Vide dicenda l.* 6. *n.* 456.

437. — Quæritur III. An concubina, quæ à concubinario sustentatur, possit absolvi, antequam à domo illius discedat? Rectè negant *Salm. tr.* 26. *c.* 2. *punct.* 2. §. 2. *n.* 43. Excipiunt tamen *ibid. n.* 44. primò, si ex discessu ei grave eveniret damnum, putà infamiæ, vel aliorum scandalum. Secundò, si fœmina nequiret manuum labore se alere, aut in alia domo deservire, aut mendicare sine dedecore, aut alio gravi incommodo. Emendicare autem illi, quæ non est ad id assueta, semper magnum incommodum afferre videtur, ut ait *Hurt. apud Salm. loc. cit.* Sed in his casibus regulariter semper etiam est differenda absolutio.

438. — Quær. IV. An possit absolvi, qui, causâ artis licitæ exercendæ, est in proxima occasione peccandi? Probabiliter respondent *Suar. t.* 4. *in* 3. *p. d.* 32. *sect.* 2. *Cajet.*

v. Periculum, et *Salm. ibid. n. 46. cum Cand.* posse quidem absolvi, si ille esset moraliter impotens ad officium suum deserendum, et peccaret, non ex vi occasionis, sed ex propria fragilitate, et inde ostenderet signa veræ pœnitentiæ, cum proposito occasionem cavendi, quantùm potest. Hinc communiter possunt excusari à deserenda occasione, qui, ratione officii, cum fœminis versando peccant, ut dicunt *Nav. c. 3. n. 5. ac Graff. Jann. Hurt. Lopez, etc. cum Salm. loc. cit. num. 47. et Milant. in prop. 61. Innoc. XI.* Idem dicitur de chirurgis, qui, fœminis medendo, sunt in occasione peccandi. *Salm. ib. cum Sanch. Nav. Hurt.* Idem de parocho, qui, in audiendis fœminarum confessionibus, volontariè se polluit: hi possunt absolvi, quin officium deserant; secùs tamen dicendum de confessario simplici, qui tenetur abstinère à confessionibus excipiendis, nisi fortè ex hoc infamiam subiret. *Salm. ibid. n. 48. cum Pal. Nav. Hurt. etc.* Potest etiam absolvi fœmina, quæ vivit hospitando, et peccat occasione hospitandi, et ideo cadit cum diversis, et etiam cadit cum aliquo particulari, modò proponat inde evitare sola cum solo conversari. Ita *Salm. ibid. n. 49. cum Nav. et Trull.* Si tamen adhuc, remediis adhibitis, peccans eodem modo relabitur, nulla apparente probabili spe emendationis, tunc nullo modo absolvenda, nisi occasionem deserat, vel specialia signa doloris exhibeat, juxta dicenda *de pœnit. l. 6. n. 457.*

439. — Quær. V. An possint absolvi famulæ cum heris peccantes, si etiam antea cum eis peccaverint? Si illæ bis, vel semel tantùm peccaverint, et post admonitionem confessarii occasionem tollere curaverint, tunc absolvi posse rectè dicunt *Salm. tr. 26. c. 2. punct. 2. §. 2. n. 50.* Secùs, si occasionem removêre neglexerint. *ib.* Quare numquam eas absolverem, si peccatum fuerit frequens; nisi in casu gravis necessitatis, proposito suprà in *quæst.* III. Ac ipsæ essent sufficienter dispositæ, juxta dicenda *l. 6. n. 459.* Et etiam in eo experimentum quærerem.

440. — Quær. VI. An possit absolvi uxor, si ipsa est in occasione proxima peccandi cum suo viro, qui eam contra naturam cognoscat, vel prostituat? Respondetur negativè cum *Salm. ibid. n. 52. cum Sanch.* Tenetur enim tunc di-

vorsiurm facere; sed hoc intelligendum, nisi ad hoc sit moraliter impotens, ut dictum est in qu. IV. ut suprà.

441. — Quær. VII. An quis teneatur tollere occasionem proximam peccandi cum concubina, etiam cum suo gravi damno temporali; putà, si amasius debitor esset concubinæ in magna summa? Negant *Tancred. Sanctius, et Anton. de Sp. S. apud Salm. ibid. n. 57.* Sed contrarium omninò tenent *Salm. loc. cit. n.* 58. quia damnum spirituale magis quàm temporale, præcavendum est. Verùm hæc ratio, si hìc valeret, valere deberet etiam pro casibus suprà allatis *quæst.* III. et IV. ubi iidem *Salm.* probabiliter excusant aliquando eos, qui ad grave damnum evitandum occasionem non deserunt. Quapropter primam sententiam probabilem censeo, si amasius non posset solvere sine magno detrimento suæ famæ, vel sui status, ita ut ille in gravem necessitatem redigeretur; *vide dicenda lib.* 6. *n.* 455. Sed in omnibus his casibus expedit omninò, ut differatur absolutio usque ad emendationem; *vide eodem lib.* 6. *n.* 456.

Plura hic adduntur scitu utilia in hac materia.

442. — I. A Concil. Trid. *sess.* 14. *c.* 8. indicta fuit pro concubinatu pœna excommunicationis ferendæ post tertiam monitionem, et insuper pœna ejectionis extra oppidum, vel diœcesim, implorato brachio sæculari. II. In crimine hoc, cùm sit mixti fori, procedi potest tam à laicali, quam ab ecclesiastico judice. III. Clericus concubinarius ex Conc. Trid. *sess.* 25. *c.* 14. post primam monitionem privatur tertiâ parte fructuum beneficii; post secundam verò privatur pensionibus, et beneficii administratione; deinde post tertiam omnino beneficio expoliatur; denique excommunicatur, et tunc potest etiam curiæ sæculari ab Episcopo tradi. *Vide Salm. c.* 2. *n.* 60. Probabiliter autem non privatur tertiâ parte fructuum (ut dictum est) clericus, qui etiam post monitionem tantùm semel peccaverit. *Salm. ibid. punct.* 3. *n.* 64. Notandum autem 1. nomine fructuum non comprehendi distributiones quotidianas, ut à S. C. fuit decisum apud *Salm. ibid. n.* 66. Notandum 2. pœnas pecuniarias hujus criminis ad pios usus ab Episcopo applicandas esse. *Salm. eodem loc. n.* 67. *in fin.* Notandum 3. quòd clericus non privatur fructibus beneficii, nisi post sententiam. *Salm. ibid. num.* 68.

Utrùm autem clerici concubinarii publici, sint etiam ipso jure suspensi? Affirmant *Barbos. S. Anton. Nav. Sylv. etc. apud Salm. loc. cit. n.* 70. dicentes, ipsos incurrere talem suspensionem tam ab officio, quàm à beneficio ex *c. Sacerdotes, dist.* 50. et sic declaratum esse à S. C. Concilii. Sed negant probabiliter *Sot. in 4. d. 5. q. 5. a. 6. Fill. tr. 27. cap. 7. n. 124. ac Trull. Suar. et Fag. ap. Salm. ibid.* qui huic sententiæ adhærent. Ratio, quia de tali suspensione non constat; imò potiùs probatur oppositum ex *Trid. l. cit.* ubi dicitur, quòd si clericus concubinarius secundæ monitioni non paruerit, ab Episcopo suspendatur ab administratione beneficii; ergò supponit concilium, nullam esse suspensionem anteriùs ipso jure latam. Ad declarationem autem S. C. respondent, eam non esse authenticam, et, etiamsi esset authentica, aliam non habêre auctoritatem, quàm sententia probabilis doctorum, juxta dicta *l. 1. n.* 106.

443. — « 2. Stuprum, hoc est defloratio virginis, ipsâ » invitâ; quia, si consentiat, erit tantùm fornicatio simplex, » nec circumstantia in confessione aperienda, ut probant » *Less. et Sanch. l. 7. dis. 12. contra Nav. Azor, et alios.* » *Et cum Bus. et Sanch. consentiunt Salm. de VI. præc. c. 4. punct. 1. n. 4. et Ronc. c. 3. q. 2. cum Barb. Bon. etc. Dicunt autem Bon. et Salm. ibid. n. 13. cum Less. Fill. Diana, quòd fornicatio cum virgine consentiente potest esse aliunde speciale peccatum, scilicet ratione infamiæ, vel mœroris parentum, vel rixarum, odii, etc.* Vide dicenda de sponsalibus, l. 6. n. 487.

444. — » 3. Raptus, cùm scilicet persona aliqua (sive » masculus, sive fœmina, sive nupta, sive innupta) libidi- » nis causâ abducitur, illatâ vi, sive abductæ, sive iis, » quorum potestati subest. » (*Scilicet parentibus, aut tutoribus, aut viro; non autem si sint fratres, et mulier sit sui juris. Ronc. q. 3. cum Mol.*) « Si quæ tamen spontè discedat » cum amasio, insciis parentibus, non erit propriè raptus, » sed fuga, non addens malitiam specie distinctam forni- » cationi. *Lug. d. 16. n. 137. Filliuc. n. 10. Vide Bon.* » Idem dicit *Diana p. 1. tom. 7. r. 37. ex Lessio, lib. 2.* » *cap. 19. d. 1. Sanch. de matr. l. 7. d. 4. num. 5. etc.* »

Ex *Tridentino Sess. 24. cap.* 6. raptor tenetur mulierem

ducere, aut dotare; nisi mulier sit meretrix, aut malæ famæ. Quando tamen adest raptus cum violentia mulieris invitæ, matrimonium semper est nullum, etiamsi cum raptâ sint sponsalia contracta. Constituunt raptum etiam preces importunæ. Num autem etiam dolus? *Vide Salmant. ibid. punct.* 3. *num.* 28. *Vide alia de matrim. lib.* 6. *n.* 1107. *et* 1108.

445. — « 4. Adulterium, cùm scilicet uterque, vel alterutter coëuntium est conjunctus matrimonio, etiamsi » adulterantis conjux sit contentus: esto enim tunc illi non fiat » injuria, fit tamen ipsi statui, sacramento, et huic præ» cepto. Quòd si fœmina adulterans sit conjugata, gravius » habetur, quàm si vir, propter incommoda graviora, » v. gr. damnum hæredis, prolis incertitudinem, etc. Si » verò uterque sit conjugatus, adhuc gravius est, quia sunt » duæ injuriæ in utriusque conjugem, in confessione ex» primendæ. *Fill. t.* 26. *c.* 4. *n,* 85. *et* 89. »

(*Nota hic prop.* 50. *damn. ab Innoc. XI. quæ dicebat: Copula cum conjugata, consentiente marito, non est adulterium; adeoque sufficit in confessione dicere, se esse fornicatum.*)

446. — Qui sodomiticè uxorem cognoscit, probabiliùs etiam adulterium committit, quia est contra bonum datæ fidei, ut *Sanch. de matrim. lib.* 9. *d.* 18. *n.* 4. *Ronc. c.* 4. *q.* 3. *cum Azor, etc. Salm. de VI. præc. cap.* 5. *punct.* 2. *num.* 15. *cum communi contra paucos.* Et debet explicari, sodomiam commissam esse cum propria conjuge; ut *Salm. ibid. n.* 17.

447. — An verò sit adulterium, copula habita cum desponsata per verba de futuro? Probabiliùs negatur cum *Sanch. de matr. lib.* 1. *d.* 2. *n.* 2. *Salm. d. cap.* 5. *n.* 11. *Ronc. ibid. q.* 5. Censent autem *Ronc. et Salm. de matr. cap.* 1. *punct.* 1. *n.* 11. quòd si unus ex sponsis cum alia persona fornicetur, debet aperire in confessione circumstantiam sponsalium, tamquam mutantem speciem, ratione injuriæ alteri illatæ. Probabile verò satis est cum *Trull. Pont. Dian. Covarruv. Lugo, Sanch. et Laym.* esse tantùm circumstantiam aggravantem, cùm sponsus per *sponsalia* nullum acquirat jus in corpus alterius. *Vide hoc de matr. l.* 6. *num.* 847.

448. — « 5. Incestus, hoc est congressus cum consanguinea, vel affine, usque ad quartum gradum, eo gravius peccatum, quo gradus est propinquior, quem proinde in confessione exprimere, saltem securius est, ut habet *Nar. c. 6. C. Lugo disp. 16. n. 312.* sicut etiam multò gravior est incestus cum consanguinea, quàm cum affine in eodem gradu, v. gr. cum matre, quàm cum noverca; cum sorore propria, quàm cum sorore uxoris; et rursùs gravior est cum affine, quàm cum cognato spirituali, vel legali. Addi verò debet, si in primo gradu fuerit, utrùm cum matre, an cum filia, an sorore, *C. Lugo loc. cit. et Escob. de actibus humanis, e. 2. c. 6.* ubi ex *Hurtad. d. 9. de pœnit. diss. 4.* probabile dicit, incestum in eodem gradu, et linea ejusdem esse speciei (eò tamen graviorem, quò gradus est vicinior stipiti), et satis esse dicere, habui rem cum consanguinea in linea recta. Ad hanc speciem revocatur, tamquam analoga, fornicatio cum filia confessionis; cùm propriè non sit cognatio spiritualis, quam tamen circumstantiam in confessione exprimendam esse probant *Sanch. l. 7. de matr. d. 55. Con. d. 32. Fagund.* et cæteri probabiliter contra *Sa, v. Confessio, et Dian. Vide Lugo n. 555.* »

Ad majorem horum claritatem,

Quæritur I. An omnes incestus quoad gradus sint ejusdem speciei? *Vide dicenda de Sacr. pœnit. lib. 6. n. 470.* ubi hoc sat probabiliter affirmatur (excepto tantùm primo gradu consanguinitatis in linea recta) *cum Caj. Sot. Lug. Bon. etc. cum D. Thom.*

449. — Quær. II. An incestus cum consanguinea differat specie ab incestu cum affine? utraque sententia est probabilis.

Prima cum *Croix l. 6. p. 2. n. 1075. Caj. Lugo, Dian. ex S. Th.* negat, quia in utroque casu contra reverentiam conjunctis debitam pariter peccatur.

Secunda sententia cum *Vasq. Dic.* et aliis *ibid.* affirmat; ratio istorum, quia videtur totaliter diversa reverentia debita ob sanguinis conjunctionem, quàm ob conjunctionem affinitatis. *Vide dicenda l. 6. n. 469.*

450. — Quær. III. An incestus inter cognatos spirituales sit diversæ speciei, quàm inter consanguineos, et affines? Absolutè affirmandum cum *Salm. tr. 26. c. 5. punct. 5. n.*

59. *et S. Th.* qui 2. 2. *q.* 154. *art.* 10. *ad* 2. docet, per copulam inter cognatos spirituales *committi sacrilegium ad modum incestûs*. An autem tunc sit explicandus gradus cognationis? Affirmant *Salm. ib. n.* 40. sed probabiliùs negat *Croix n.* 1078. Pariter incestus inter cognatos legales, nempe ratione adoptionis, est diversæ speciei ab aliis enuntiatis, et explicari debet. *Vide Salm. ib. n.* 41.

451. — Quær. IV. An confessarius, rem habens cum filia spirituali occasione confessionis, debeat hoc explicare in confessione?

Prima sententia affirmat, quia pater cum filia spirituali contrahit quandam extraordinariam familiaritatem, et obligationem ducendi illam ad salutem, et ideò videtur specialis turpitudo illam trahere ad perditionem. Ita *Salm. ibid. n.* 43. *cum Sot. Sanch. Fag. etc.*

Secunda tamen probabilior *sententia* negat cum *Fill. tract.* 30. *n.* 105. *Spor. de matr. cap.* 3. *n.* 620. *Elbel de* 6. *præc. n.* 141. *Holz. eod. tit. n.* 669; item *Vasq. Bon. Pont. Dic. Dian. Trull. Leand. etc. apud Salm. ibid. n.* 42. Idem sentit *Cont. Tourn. de* 6. *Dec. præc. art.* 4. *v. Quær.* 1. *ex c. ult. de Cogn. Spir. in* 6. Ubi: *Ex datione aliorum sacramentorum* (præter baptismum, et confirmationem) *cognatio spiritualis nequaquam oritur*. Ratio, quia nec est incestus; dum inter illos nulla intervenit cognatio; neque est sacrilegium (intellige quoad hanc circumstantiam) dum nulla sacramento injuria irrogatur. Rectè verò advertit *Elb. l. c. cum Henno*, parochum peccantem cum tali pœnitente, peccare etiam contra justitiam, cùm ex justitia teneatur suas oves pascere, ex *Trid.* non solùm verbo, sed etiam exemplo.

452. — Quær. V. An propinqui, obtentâ dispensatione ad matrimonium contrahendum, si ante matrimonium fornicentur, incestum committant? Affirmant probabiliter *Major*, et *Callego ap. Croix lib.* 6. *part.* 2. *n.* 1077. quia impedimentum propinquitatis non censetur auferri per dispensationem, nisi tantùm, ut ipsi conjuncti possint matrimonium contrahere, non autem fornicari. Sed non minùs probabiliter contradicit *Sanch. de matr. l.* 7. *d.* 67. *n.* 9. *cum Caj. Arm. et Vega*, et idem sentit *Lugo de just. d.* 3. *n.* 13. Ratio, quia dispensatio non concedit quidem fornicationem, sed tollit prohibitionem matrimonii; ubi autem matrimonium non est vetitum, ibi

non est incestus; ergò, cessante matrimonii prohibitione, cessat, tamquam accessoria, prohibitio specifica fornicationis.

453. — Nota hic, quòd omnes tactus inter consanguineos, saltem primi, et secundi gradûs, sunt incestus, juxta receptam sententiam. *Vide dub. seq. n.* 469.

454. — « 6. Sacrilegium, hoc est violatio rei sacræ per ac- » tum venereum. Res autem sacræ, quæ sic violantur, sunt » locus, et persona. Unde sacrilegium est 1. Omnis actus luxu- » riosus exterior (qualis est v. gr. pollutio, et probabiliter » etiam tactus impudici. *Vide Lugo n.* 464.) in loco sacro, » hoc est, templo, vel cœmeterio; nisi tamen fiant à conju- » gibus ex necessitate, v. gr. ad vitandam incontinentiam. » 2. Omnis actus luxuriosus, tam interior, quam exterior in » persona, vel cum persona voto castitatis consecrata, circa » quem tamen probabile est, non opus esse exprimere, » utrùm fuerit votum solemne, an simplex: sicuti neque, » si duplici titulo sit sacrata, v. gr. quia est sacerdos, et » religiosus: quia est moraliter una numero malitia: *Sanch.* » *de matr. l.* 7. *d.* 27. *n.* 27. *Henr.* et cæteri, quos citat *Dian.* » et sequitur *p.* 1. *t.* 7. *r.* 3. *Vide Card. Lug. d.* 16. *de pœn.* » *s.* 4. *Bon. q.* 4. *p.* 17. *Esc. E.* 8. »

Pro clariori intelligentia, quæstiones super hoc puncto segregatim exponam, quoad sacrilegium, circa *personam*, circa *locum*, et circa *res*.

455. — I. Circa *personam*, quæritur I. An sacerdos, qui sit etiam religiosus, peccans contra castitatem, duo committat sacrilegia?

Prima sententia affirmat, quia talis, ut religiosus, debet servare castitatem ratione voti: ut sacerdos autem, ratione præcepti Ecclesiæ. Ita *Less. l.* 4. *c.* 3. *dub.* 12. *n.* 87. *Con. Ledes. etc.*

Sed negant verius Sanch. de matr. lib. 7. *disp.* 27. *n.* 31. *et* 38. *Pal. Azor, Trull. etc. cum Salmant. de VI. præc. c.* 6. *punct.* 2. *n.* 7. Ratio, quia, quamvis ex duplici præcepto talis sacerdos maneat obstrictus voto castitatis, attamen contra idem præceptum, et ex eodem motivo peccaret, dum sacerdos, non jam ex ecclesiæ constitutione, ut isti censent sed tantùm ratione voti, sacris ordinibus annexi, ad castitatem obligetur, juxta probabiliorem sententiam. *Vide de Ord. l.* 6. *n.* 808. Præterea, etiamsi obligatio castitatis in sacerdote immediatè esset tantùm ex Ecclesiæ præcepto, is

tamen, lædendo castitatem, etiam peccaret contra religionem, juxta communem DD. sententiam *ibid.* allatam, quia Ecclesia ex solo motivo religionis, ob reverentiam sacri Ordinis, cœlibatum suis ministris imponit. Rectè enim Ecclesia potest efficere, ut materia alicujus sui præcepti sit materia alicujus virtutis, ut probat *Croix lib.* 3. *p.* 1. *n.* 57. *cum Suar. et Card. Vide de hoc l.* 6. *n.* 470. *circa fin.*

456. — Quær. II. An persona sacra, rem habens cum alia sacrata, duplex sacrilegium committat? Quidquid dicat *Sa*, omninò est affirmandum cum *Less. lib.* 4. *c.* 4. *n.* 84. *Elbel de* 6. *præc. n.* 248. *Salm. ibid. n.* 5. *cum Fill. Bon. et communi*, quia is dupliciter religionem offendit, scilicet peccato proprio, et peccato alterius, cui cooperatur.

457. — Quær. III. An habens votum castitatis sacrilegium committat, si alterum suo consilio inducat ad carnale peccatum? Affirmant probabiliter *Lug. Leand. Perez, Salmant. ibid. punct.* 3. *num.* 10. Ratio, quia (ut isti dicunt) non induceret ille alios ad castitatem lædendam, nisi ipse ad libidinem positivè affectus esset, ideoque ipse quoque castitatem offendit. Sed satis probabiliter etiam negant *Sanchez dec. t.* 2. *lib.* 5. *cap.* 6. *num.* 11. *et Dic. etc. apud Salm. loc. cit. n.* 9. quia castitatis votum emittens, non alienam, sed tantùm propriam castitatem respicit. Attamen prima sententia mihi certò probabilior videtur, si ille ex positivo affectu ad libidinem alterum ad peccandum induceret; secùs, si ex alio pravo fine. Omninò autem tenendum cum *Salm. ibid. num.* 13. *et* 14. contra paucos, sacrilegium utique committere religiosum, qui morosè delectaretur de peccato carnali alterius, vel qui alterum suis manibus pollueret, etiam sine sua delectatione.

458. — II. Circa *locum*, quæritur I. An copula maritalis, aut occulta, habita in ecclesia, aut sine alia culpa, sit sacrilegium? Prænotandum, quòd ex *c. un. de consec. Eccl. in* 6. *et ex c. Ecclesiis* 20. *de consec. dist.* 1. prohibetur sanguinis aut seminis voluntaria effusio, per quam (modò effusio certè sit peccatum mortale, et sacrilegium) Ecclesia remanet polluta, donec iterùm benedicatur. Sed dubium est, quænam effusio ad id sufficiat? Adsunt tres sententiæ, omnes satis probabiles, ut rectè ajunt *Salm. de matr. c.* 15. *punct.* 5. *n.* 61. *in fine.*

Prima sententia tenet, præciso scandalo, numquam esse

sacrilegium copulam maritalem, sicuti nec sanguinis effusionem ob defensionem factam; quia prædicta lex, cùm sit pœnalis, strictè est intelligenda, nimirùm de sola effusione illicita. Ita Glossa *in d. c. Ecclesiis*, 20. *v. Semine*, dicens hoc esse secundùm *Hyginum* Papam *in c.* 19. *antecedenti*, ubi: *Si homicidio, vel adulterio Ecclesia violata fuerit; expurgetur. Pontius de matr. lib.* 10. *cap.* 10. *n.* 15. *Sa v. Ecclesia n.* 14. item *Alensis, Rosell. ac Henriq.* et probabile putant *Sotus, Dic. etc. apud Salm. l. c.*

Secunda sententia distinguit, et dicit committi quidem sacrilegium, et Ecclesiam pollui per sanguinis aut seminis effusionem publicam, non verò per occultam, scilicet nemini notam; aut tantùm duobus, aut tribus. Ita Glossa *in cit. c. un. de consecr. in* 6. *v. Si polluit*, ubi: *Si pollutio fuerit occulta, Ecclesia non debet reconciliari; dicunt enim theologi, quòd ideò reconciliatur Ecclesia ut videntes Ecclesiam lavari, cogitent, quantùm pro lavatione peccatorum sit laborandum.* Item *Pontius l. c. n.* 9. (vocans communem) *Tolet. l.* 15. *c.* 8. *Sa v. Ecclesia*, *n.* 19. *Nav. c.* 27. *n.* 230. *Azor, t.* 1. *l.* 10. *c.* 26. *q.* 5. *et Vasq. Coninch. Rodr. etc. apud Salm. d. c.* 15. *n.* 63. *et* 64. Ratio, quia, ut isti inquiunt, talis effusio non est sacrilegium de jure divino, sed tantùm de jure ecclesiastico, quo sola publica effusio prohibêri videtur, dum tantùm per istam aufertur in opinione hominum reverentia, loco sacro debita; et saltem ob tantorum DD. auctoritatem hanc sententiam probabilem benè putant *Salm. ibid. n.* 65. Notant tamen, quòd, ut effusio dicatur jam publica, sufficit, si manifestetur verbis, aut si vir, et fœmina in eodem toro cubare cernatur.

Tertia sententia probabilior dicit, adhuc per copulam maritalem occultam committi sacrilegium, et ecclesiam pollui, nisi fiat ex morali necessitate. Ratio, quia textus citati universè loquuntur de quacumque effusione, et sic rectiùs intelligendi, dum etiam per copulam occultam, et licitam Ecclesiæ gravis injuria irrogatur; et ipsa etiam probabiliùs polluitur; quamvis tamen, cùm sit crimen occultum, non sit obligatio à divinis officiis abstinere. Ita *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 15. *n.* 12. *Bon. de matr. q.* 4. *p. ult. n.* 6. *Holzm. de* 6. *pr. n.* 667. *Croix l.* 6. *p.* 2. *n.* 1071. *Salm. ib. n.* 65. *et* 66. *cum Suar. Less. Sylv.* Opinantur autem illi DD. tunc conjuges in

morali necessitate esse, quando sunt in periculo incontinentiæ, vel quando diu in Ecclesia permanêre deberent, nempe per 10 dies, ut aliqui censent: alii per 20, alii verò per mensem. Et casu, quo conjuges judicarent, se per mensem in Ecclesia esse mansuros, etiam ab initio copulari possunt. Ita *Sanch. loc. cit. et Salm. ibid. n.* 67. *et* 68. *cum aliis.*

459. — Quæritur II. An autem soli tactus impudici, habiti in Ecclesia sint sacrilegia? Negant plures DD. ut *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 15. *n.* 21. *cum Caj. Nav. et Bon. Fag. Zan. Dian. Cand. Leand. etc. apud Moya;* dummodo absit periculum pollutionis; ratio, quia talibus tactibus non violatur Ecclesia, adeò ut impediantur divina officia, ideoque cessat ratio sacrilegii. Sed probabiliùs contradicunt *Elbel de sacril. n.* 576. *Holz. de* 6. *præc. n.* 721. Item *Sylvest. Cordub. Lop. et Manuel. apud Sanch. l. c. n.* 15. Ratio, quia tactus inhonesti camdem malitiam habent, quàm ipsa copula, et ideò sunt sacrilegi, non ob violationem Ecclesiæ, statutam fieri tantùm per pollutionem, sed ob gravem irreverentiam, quæ loco sacro irrogatur: non ideò enim pollutio est sacrilegium, quia polluitur Ecclesia; sed ideò polluitur Ecclesia, quia pollutio est sacrilegium.

460. — Per *locum autem sacrum* comprehenditur omnis locus ab Episcopo benedictus, et deputatus ad officia divina, aut ad mortuos sepeliendos à tecto usque ad pavimentum. Non autem comprehenduntur cellæ, claustrum, sacristia, dormitorium, tectum supra Ecclesiam, janua extra limen Ecclesiæ, atrium. Ita *Salm. loc. cit. n.* 69. *et* 70. *et de VI. præc. c.* 6. *punct.* 4. §. 2. *n.* 27. *et seqq. cum Sanch. Dic. Bos.* Nec etiam veniunt oratoria privata, nisi sint erecta auctoritate Episcopi, ut fieri solet in hospitalibus, quia tunc sunt veræ Ecclesiæ, et ibi omnes missam audire possunt, ut *Salm. de privil. tr.* 18. *cap.* 3. *punct.* 3. §. 1. *n.* 87. *cum Pal. Suar. Fag. etc.* Secùs autem, si sint merè privata, quamvis ibi dicatur missa ex concessione Papæ, vel Episcopi, juxta dicenda *de sacr. Euch. l.* 6. *n.* 357. *et* 359.

461. — Quæritur III. An verba, et aspectus lascivi in Ecclesia habiti sint sacrilegia? Tres pariter adsunt sententiæ.

Prima dicit, omnes actus externos, etiam leviter turpes, in Ecclesia habitos, esse sacrilegia. Ita *Sylv. et Cordub. apud Salm. de VI. præc. c.* 6. *punct.* 4. §. 1. *n.* 20.

Secunda sententia damnat ut sacrilegia, tantùm actus externos graviter turpes. Ita *Sanch. de matr. l. 9. d. 15. n. 20. Salm. ib. n. 21. cum Suar. Mol. Dec. etc.*

Tertia sententia, quam tenent *Tol. Con. Vasq. Basil. Dian. Valent. etc. apud Salm. loc. cit. n. 19. Holzm. de 6. præc. n.* 721. vocans communem, et ut certam alibi sequuntur *Salm. de matr. c. 15. punct. 5. n. 68. in fine* (licèt hic sibi contradicant) negat, tales actus, aut leviter, aut graviter turpes, esse sacrilegos. Ratio, quia hujusmodi colloquia, aut aspectus turpes, sive etiam oscula libidinosa (secluso semper periculo pollutionis) licèt sint mortalia, et mortaliter deformia, non tamen continent per se gravem deformitatem physicam contra reverentiam loco sacro debitam. Hoc tamen non obstante, puto, secundam sententiam absolutè probabiliorem.

462. — Quæritur IV. An sint sacrilegia cogitationes turpes habitæ in Ecclesia? Rectè distinguunt *Salm. de VI. præc. c. 6. punct. 4. §. 1. n. 24. cum Soto, Nav. Azor, Suar. etc.* Affirmant, si desideria sunt deliberata peccandi externè in Ecclesia, etiamsi illa extra Ecclesiam habeantur, juxta dicta hoc *l. 4. n. 43. cum Salmantic. etc.* communiter. Secùs dicendum, si desideria sint peccandi extra Ecclesiam, contra *Medin.* Si verò consensus sit peccandi intrà Ecclesiam, sed occultè, sacrilegium est, juxta nostram sententiam allatam mox *n.* 458.

463. — III. Circa *res sacras*; est etiam sacrilegium abuti rebus sacris ad turpiter peccandum, ideò sacrilegium quidem committit, qui indutus ad missam se polluerit etc. ut *Dian. et Tancred. apud Salm. ibid. punct. 5. n.* 37.

Dubitatur, an sacerdos gestans Sacramentum Eucharistiæ, peccando externè, vel internè contra castitatem, committat aliud sacrilegium? Affirmant communiter *Tamb. de Sacram. pœn. l. 2. c. 7. n. 12. et Sanch. c. 6. n. 36. cum aliis.* Ratio, quia sancta sanctè tractanda. *Sed vide dicenda l. 6. n. 35. in fin. v. Valdè.* Sic pariter dicunt *Salm. cit. n. 37. cum Lug. Tambur. etc.* non posse excusari à sacrilegio, qui se polluerit statim post communionem, scilicet post mediam horam circiter.

Non autem committit sacrilegium, qui peccat gestando reliquias, aut agnos cereos; neque, si illas daret amasiæ titulo donationis. Secùs, si daret in pretium peccati; nam esset tunc sacrilegium, et simonia. *Salm. loc. cit. n. 38. et 39. cum Azor et Fill.*

An autem sit sacrilegium peccatum carnale, commissum diebus festis? Affirmant aliqui; sed probabiliùs negatur cum *Salm, de. 3. præc. c. 1. p. 11. §. 1. n. 218.* quia finis præcepti non cadit sub præcepto. *Vide dicta hoc l. 4. n. 46. et 273.*

DUBIUM III.

Quæ sint species luxuriæ consummatæ contra naturam?

464 Quid de congressu innaturali?
465 Quid de mollitie?
466 Quæ sit sodomia imperfecta, et quæ perfecta?
467 An pollutio, habita tangendo puerum aut mulierem, sit diversæ speciei?
468 An in sodomia sit explicandum, si quis fuerit agens, vel patiens?
469 An sodomia inter conjunctos addat speciem incestûs?
470 Quæ sint pœnæ sodomitarum?
471 Quid requiratur ad eas incurrendas? Et an clerici patientes illas incurrant?
472 An pœnæ incurrantur ante sententiam?
473 An eas incurrat clericus exercens bestialitatem?
474 Quid de peccato bestialitatis?
475 De peccato cum dæmone. Quid si dæmon repræsentet personam nuptam, sacram, etc.

464. — « Resp. Cùm contra naturam esse dicantur eæ, in » quibus fit seminatio modis repugnantibus institutioni na» turæ, ita ut juxta tales modos species varientur, hinc resol» vitur, tales species esse sequentes :

« 1. Est congressus inordinatus, hoc est innaturalis, sive » indebitus concumbendi modus, cùm scilicet servetur qui» dem identitas speciei, diversitas sexûs, et debita naturæ » organa, sed inordinato tantùm modo acceditur : v. gr. » cùm vir succumbit, vel aversè accedit more pecorum, vel » à latere, vel stando, aut sedendo, aliâve ratione insolitâ ; » quod est contra naturam mortale, quando inde periculum » est impediendæ generationis, aut effundendi seminis : aliàs, » si hoc periculum caveatur, aut non sit, eò quòd matrix » fœminæ satis attrahat semen, et retineat, ut fit plerum» que, non contra, sed præter naturam erit, et veniale grave,

» imò nullum, si gravis causa adsit, v. gr. quia mulier est » prægnans, vel quia corporis dispositio, sive utriusque, sive » alterutrius conjugis aliter fieri non patitur. *Fill. tract.* 30. » *cap.* 8. *q.* 8. *n.* 137. » (*Vide dicenda de matr. l.* 6. *n.* 917.)

465. — « 2. Mollities, sive pollutio, et est cùm, absque » congressu, seu copula, voluntariè procuratur fluxus semi» nis, sive ut foràs effundatur, uti in maribus, sive intùs » diffluat in matricem, ut in fœminis. Et hoc peccatum, » præter propriam malitiam, sæpè aliam habet adjunctam, » v. gr. fornicationis, adulterii, incestûs, etc. cùm quis » nimirùm simul imaginatur, ac desiderat congressum ali» cujus personæ liberæ, conjugatæ, etc. quod proinde, si » fiat, in confessione aperiendum est. Plura de mollitie » *vide sequenti dubio.*

466. — « 3. Sodomia imperfecta, et est congressus cum » debito quidem sexu, maris nempe cum fœmina, sed extra » vas naturale. Potest etiam simul habêre alias malitias, v. gr. » adulterii, si fiat cum conjugata; incestûs, si cum consan» guinea. *Bon. q.* 4. *de matr. p.* 11. *n.* 1. *Fill. l. c. n.* 158.

« 4. Sodomia perfecta, et est congressus duorum ejusdem » sexûs, ut maris cum mare, vel fœminæ cum fœmina, » et potest etiam habêre alias malitias adjunctas, v. gr. » incestûs; quo casu cognationis gradum non necessariò » explicandum docet *Escob. de act. hum. e.* 2. *c.* 6. sed satis » esse dicere, coïvi cum consanguineo, vel affine; quia » nec miscetur caro, nec contrahitur affinitas, nec linea » variat speciem. Ita ille : explicandum tamen esse, fuerisne » agens, an patiens, dicit *C. Lugo d.* 16. *n.* 423. *contra* » *Dian. tom.* 2. *t.* 4. *de sacr. r.* 159. *et p.* 6. *t.* 6. *r.* 36. »

Quæstio magna est, in quonam actu consistat sodomia? Alii tenent consistere in concubitu ad indebitum vas? alii in concubitu ad indebitum sexum. Utraque sententia est probabilis, et in utraque sententia cernitur specialis deformitas, quam habet sodomia contra naturam, quæ requirit utrumque servari ad generationem, id est debitum vas, et debitum sexum.

Primam autem *sententiam*, quòd sodomia sit in congressu ad indebitum vas, tenent *Trull. Reg. Henr. Cov. Lez. Leand. Llamas*, et communiter juristæ apud *Salm. de VI. præc. cap.* 7. *punct.* 5. §. 1. *num.* 81. Hinc dicunt,

eum verum sodomiam committere, qui coit in vase præpostero cum persona etiam sexus diversi.

Secunda verò *sententia* probabilior, et communis theologorum, tenet eam consistere in congressu ad indebitum sexum. Ita *S. Thom.* 2. 2. *q.* 154. *art.* 11. *in corp. Less. l.* 4. *c.* 3. *dub.* 13. *n.* 89. *Holzm. de* 6. *præc. n.* 676. *Elbel n.* 263. *ac Salm. ibid. n.* 82. *cum Sa*, *Azor*, *Bon. Caj. et aliis pluribus.* Ratio, quia vera et propria sodomia committitur in accessu ad personam, quâcum nullo modo generatio fieri potest. Hinc infertur I. esse verum sodomiam coitus fœminæ cum fœmina, ut dicunt *S. Thom. loc. cit. Ronc. de* 6. *præc. c. ult. q.* 1. *Holzm. loc. cit. Spor. de matr. c.* 3. *n.* 626. *Salm. ibid. n.* 80. *cum Caj. etc.* Quamvis non improbabiliter sentiat *Elbel l. cit. cum Fel. Pot. de* 6. *præc. n.* 2171. hujusmodi concubitum, etiam cum affectu ad vas præposterum, non videri nisi sodomiam impropriam, cùm inter fœminas non possit dari copula perfecta. Infertur II. esse veram sodomiam quemcumque concubitum, sive corporum conjunctionem, habitam cum persona ejusdem sexûs, sive in vase præpostero, sive in alia parte; semper enim adest tunc, regulariter loquendo, affectus ad indebitum sexum, ut tenent *Tamb. in meth. Conf. c.* 7. *n.* 64. *Ronc. l. c. Cont. Tourn. de* 6. *dec. præc. art.* 6. *sect.* 2. *Croix lib.* 3. *p.* 1. *n.* 910. *et l.* 6. *p.* 2. *n.* 1082. *Salm. loc. cit. n.* 81. Hinc dicunt *Ronc. Tamb. n.* 70. *et Salm. ibid. n.* 87. *in fine*, *contra Graff.*, non esse necessariò in confessione explicandum, si pollutio fuerit intra, vel extra vas (1), sufficit enim confiteri, *peccavi cum puero*, ut confessarius judicet adfuisse sodomiam cum pollutione. Si verò non adfuerit pollutio, deberet explicari. Infertur III. cum *Salm. ibid. n.* 82. *ac Caj. Sa, Bon. Tamb. et communiori*, coïtum viri in vase præpostero mulieris esse sodomiam tantùm imperfectam, specie distinctam à perfecta, ut ajunt *Cont. Tourn. vide loc. cit. et Tamb. num.* 74. Qui notat *n.* 64. *cùm Fill.* et rectè consentiunt *Holz. n.* 720. *et Spor. n.* 336. *cum communi*, ut asserit, quòd, si vir coïret inter crura, brachia, aut alias

(1) « Quamvis ad incurrendum casum reservatum, requiritur seminatio » intra vas, ut ait *P. Mazzotta. Hom. Ap. tr.* 9. *n.* 24.

Edit.

partes mulieris, esset quædam copula inchoata, saltem in affectu. Unde, juxta hanc doctrinam, vir concumbens cum virgine extra vas, duo committit peccata, contra eamdem quidem castitatem, sed diversæ speciei, unum fornicationis in affectu, alterum contra naturam in effectu. Dicunt autem præfati *Spor. Holzm. et Tamb. n.* 77. *cum Angel.* quòd confessarius, intelligens mulierem cognitam fuisse extra vas naturale, vel præposterum, non debet quærere, in quo loco, vel quomodo. An autem pollutio in ore sit diversæ speciei, affirmat *Sporer n.* 637. cum aliquibus *apud Dian.* et hoc peccatum vocant irrumationem. Sed probabiliùs dicunt *Holzm. loc. cit. et Fill. tr.* 30. *n.* 155. *cum Cajet. Graff. etc.* quòd, si vir polluitur in ore fœminæ, erit copula inchoata, ut suprà: si verò in ore maris, erit sodomia. Quale verò peccatum sit coïre cum fœmina mortua? Dicendum cum *Holz. num.* 720. *Salm. num.* 74. *Spor. num.* 639, *cum Tamb. etc. communiter*, non esse fornicationem, quia fit cum cadavere; nec bestialitatem, ut quidam volunt; sed esse pollutionem, et fornicationem affectivam.

467. — Dubitatur 1. an pollutio habita tangendo puerum, aut mulierem dormientem, aut doli incapacem, aut pudenda bestiarum, sed absque concubitu, sit diversæ speciei à simplici pollutione?

Prima sententia affirmat, et dicit talem pollutionem cum puero esse sodomiam, cum fœmina verò esse copulam inchoatam. Ita *Spor. n.* 635. *et Dic. et Diana ap. Salm. de* 6. *præc. c.* 7. *punct.* 2. *n.* 9.

Secunda sententia verò cum *Caj.* 2. 2. *q.* 154. *art.* 11. *Azor, l.* 3. *p.* 3. *c.* 23. *qu.* 1. *Bonac. de matr. q.* 4. *p.* 10. *n.* 15. *et Salm. n.* 10. *cum Trull. Mach. Sayr. Fill. Bassæo, etc.*, tenet, esse simplicem pollutionem. Ratio, quia quando abest concubitus, dicunt de materiali se habêre, quòd fiat pollutio tactibus propriis, vel alienis. Sufficit tunc confitêri, *habui pollutionem tactibus alienis*. Quando enim non adest concubitus, non adest affectus ad sexum, sed ad pollutionem: et hæc est probabilior. Notat ideò *Ronc. de VI. præc. c.* 7. *q.* 6. *cum Bon. Trull. et Fill.* quòd, si quis polluitur tactibus alienis, non oportet, ut explicet, an tactibus viri, vel fœminæ; quia cùm tantùm pollutio tunc intendatur, etiam de materiali se habet, si tactibus viri, vel

fœminæ illa evenit. Secùs tamen dicendum, si facta sit tactibus conjugatæ, vel votum castitatis habentis.

468. — Dubitatur 2. an in peccato sodomiæ explicandum sit, si quis fuerit agens, vel patiens? Negant *Salm. eodem tr. c. 7. punct.* 5. §. 1. *n.* 87. *cum Dian. etc.* quia, dicunt, taliter coëuntes communiter ambo polluuntur. At veriùs explicandum est, secundùm *Holzm. n.* 678. *Cont. Tourn. l. c. n.* 2. *Mazz. t.* 1. *p.* 13. *et Tamb. Leand. Lugo etc. apud Salm. ibid. n.* 86. Quia in agente multò faciliùs adest pollutio, quàm in patiente.

469. — Dubitatur 3. an sodomia inter consanguineos, aut affines addat speciem incestûs? Tres sunt sententiæ.

Prima universè negat cum aliquibus apud *Diana*, qui eos sequi videtur; quia dicunt, incestum committi tantùm, et quando adest coïtus in vase debito cum mixtione sanguinum. Sed hæc non videtur satis probabilis.

Secunda sententia, quam tenent *Bon. de matr. p.* 4. *punct.* 11. *n.* 10. *et* 11. item *Azor, Cand. etc. apud Salm. tr.* 26. c. 7. *punct.* 5. §. 2. *n.* 90. dicit, coïtum sodomiticum inter propinquos in 1. et 2. gradu esse quidem incestum, cùm hic sit vetitus de jure naturali, non verò coïtum inter propinquos in 3. et 4. gradu, qui prohibetur tantùm à jure positivo inter marem, et fœminam in ordine ad matrimonium; quare dicunt, coïtum sodomiticum, qui non dicit ordinem ad Matrimonium, non esse vetitum inter tales propinquos de jure positivo, præcisè ratione propinquitatis.

Tertia sententia, quam probabiliorem puto *cum Lug. de pœn. d.* 16. *n.* 345. *ad* 351. *Cont. Tourn. l. c. art.* 4. *quær.* 2. *Ronc. c. ult. q.* 2. *Croix l.* 6. *p.* 2. *n.* 1082. *cum Sylv. et Graff.* item *Leand. Dic. etc. cum Salm. ibid. n.* 92. docet, omnem coïtum, sive naturalem, sive innaturalem, inter propinquos usque ad 4. gradum, sive sint consanguinei, sive affines, sive sint cognati legales, sive spirituales, induere malitiam incestûs. Ratio, quia ex lege Ecclesiæ jam debetur his omnibus reverentia, et pietas, quæ si deturpetur coïtu naturali, tantò magis coïtu innaturali. Sic etiam dicunt *Salm. loc. cit. n.* 94. incestum committere, qui polluitur tactibus alicujus conjuncti in quarto gradu. Idemque dicendum de aliis tactibus impudicis, in quibus explicanda

est species personæ complicis, an sit consanguinea, conjugata, etc. cum *Cont. Tourn. l. c. art. 7. sect. 1. v. Hic. in fin. et Viva*, ac *Salm. ib.,* qui asserunt, esse commune. Notandum verò, ut certum, explicandum esse in confessione, si sodomia sit habita cum violentia, vel cum persona ligata voto castitatis : et insuper, si cum conjugata; quia fides matrimonii postulat, ut conjux nullo concubitu carnem suam cum aliis dividat. *Sanch. Trull. cum Salm. ibid. ex num.* 98.

470. — Quoad pœnas autem hujus criminis, sciendum, sodomitas à lege civili damnari pœnâ mortis, et combustionis, à jure autem canonico ex Bulla *S. Pii V.* apud *Salm. tr. 26. c. 7. punct. 6. §. 1. n. 107.* tam clericos, quàm laicos religiosos, hoc dirum nefas *exercentes* (verba Bullæ) *omni privilegio clericali, officio, beneficio præsentis canonis auctoritate privari.* Et insuper præcipit S. Pontifex, ut ii potestati sæculari tradantur.

471. — Hic plures quæstiones agitantur, circa quas, brevitatis gratiâ, dicimus probabilius esse, ad prædictas pœnas incurrendas requiri : I. Ut sodomia sit consummata cum pollutione intra vas, ut (contra *Laguna*) tenent *Ronc. de VI. præc. c. ult. q. 5. Bon. de matr. q. 4. p. 11. n. 2. Holzm. c. 3. n. 719.* item *Suar. Nav. Fill. Azor, Barb. cum Salm. ibid. §. 2. n. 109. et communi ;* nam lex pœnalis semper exigit, ut crimen sit perfectum, et consummatum. II. Ut sodomia sit maris cum mari; nam coïtus sodomiticus maris cum fœmina, non est vera sodomia, ut *Bon. loc. cit. n. 5. et cum Azor, Hurt. Dic. et communiori* tenent *Salm. ibid. n. 111. contra Less. et Garcia.* Hinc probabiliter notant *Salm. ibid. n. 112. cum Bon. etc.* quòd sodomia cum fœmina non comprehenditur sub reservatione sodomiæ. Secùs verò, si sit reservatum peccatum contra naturam. An autem, sub reservato peccato contra naturam, comprehendatur pollutio? Videtur de se comprehendi ; sed *Salm. loc. cit. n. 115. in fine cum Hurt.* negant, quia Episcopi, ut dicunt, communiter pollutiones in hujusmodi reservatione comprehendere non intendunt. III. Quod ad pœnas clericorum pertinet, ut actus sodomiæ sit frequentatus, sive usu continuatus, ut ait *Navarr.* Hoc enim importat verbum *exercentes*, ut suprà in Bulla expressum. Ita *Bon. num. 2. et Salm. ibid.*

n. 121. *cum Barb. Suarez, Hurt. Henr. et communi, contra Lop. Farinac. etc.* Hinc excusatur, qui semel, vel bis peccaret.

Sed magis dubitatur 1. an clerici, sodomiam patientes, pœnas incurrant? Negant *Hurt. Graff. etc. apud Salm. ibid. n.* 116. quia dicunt, verbum *exercentes* propriè significare actionem, non passionem, et hæc satis probabilis videtur. Contrariam verò meritò tenent esse probabiliorem *Salm. loc. cit. n.* 117. *cum Dian. Bon. Barb. etc.* quia patientes etiam sunt veri sodomitæ; pari modo ac fœminæ à pœnis adulterorum, licèt sint tantùm patientes, non excusantur.

472. — Dubitatur 2. an prædictæ pœnæ ante sententiam incurrantur?

Prima sententia affirmat, quia Pontifex dicit: *Præsentis Canonis auctoritate privamus.* Ita *Az. Dic. Far. Garc. etc. ap. Salm. tr.* 26. *c.* 7. *punct.* 6. §. 3. *n.* 124.

Secunda sententia tamen verior et communior negat cum *Nav. c.* 27. *n.* 249. *Suar. de cens. t.* 5. *d.* 31. *sect.* 4. *n.* 22. *Bon. de matr. q.* 4. *p.* 11. *n.* 3. *Less. l.* 2. *c.* 29. *n.* 63. *et Salm. ibid. n.* 125. *cum Barb. Fill. Trull. Dian. Hurt. etc.* Ratio, quia (ut probant *Salm. tr.* 11. *c.* 2. *punct.* 3. §. 2. *ex n.* 59.) nulla pœna, privans aliquo jure acquisito, incurritur, nisi post sententiam, quamvis in lege exprimatur pœna ipso facto incurri. Imò, etsi ibi dicatur: *Nullâ expectatâ judicis sententiâ*: tunc enim saltem requiritur sententia declaratoria criminis. Ratio, quia nimis dura esset lex, quâ per se ipsum quis pœnas exequi teneretur, priusquam per sententiam damnaretur. *Vide dicta l.* 1. *n.* 148.

473. — Dubitatur 3. an clericus, bestialitatem exercens, pœnas sodomitarum incurrat? Affirmant *Quaranta, Ledes. Rodriq. etc. apud Salm. cit. tr.* 26. *n.* 128. Quia, ut dicunt, etiam lex pœnalis extendi debet de casu ad casum, quando currit eadem ratio, et crimen est gravioris malitiæ, ut esset in hoc casu. Sed opposita tenenda est cum *P. Concina c.* 5. *Salm. ibid. n.* 129. *cum Barb. Bon. Dian. etc.* quia ratio primæ sententiæ currit in lege præceptiva, quæ omninò pendet à ratione legis; non verò currit in lege pœnali, quæ pendet non solùm à ratione legis, sed etiam à voluntate legislatoris; ideòque in ea non valet argumentum à pari.

16..

474. — « 5. Bestialitas, quòd est gravissimum inter omnes, et est congressus, in quo non servatur identitas speciei; v. gr. si homo coëat cum bestia, sive ejusdem sexûs sit, sive non. » (*Bestialitas est gravius peccatum, quàm sodomia; quia non solùm ibi non servatur debitum vas, aut sexus, sed neque debitum genus. Salm. ibid. punct. 7. n. 139.*) « Neque opus est explicare, qualis, sive cujus speciei fuerit: quia est differentia tantùm materialis, et in genere entis; non autem formalis, et in genere moris. » *Escob. e. 2. cap. 6. Fill. t. 2. tr. 30. c. 7. n. 131.* » (*Hoc est commune cum Salm. ibid. num. 140. et Elbel n. 260. cum Henno, etc.*)

Sed dubitatur, an opus sit explicare, an bestia illa fuerit mas, aut fœmella? Affirmant *Croix l. 3. p. 2. Elb. n. 261. Holz. n. 681.* quia (ut dicunt) moraliter diversa est deformitas congressûs cum bestia mari, et cum fœmella. Sed communiter (id fatetur idem *Elbel*), et probabiliùs negant *Cont. Tourn. de 6. Dec. præc. art. 6. sect. 2. n. 3. Fill. tr. 30. c. 8. n. 161. Tamb. Dec. l. 7. c. 8. §. 5. n. 1. Felix Pot. de 6. præc. n. 2182. Azor, l. 3. c. 22. q. 3, Renzi de 6. pr. c. 8. q. 16. cum Graff. et de Januar.* Ratio, quia tota essentialis deformitas hujus facinoris consistit in accessu ad diversam speciem; unde circumstantia sexûs omninò accidentalis est, nullamque in genere moris differentiam involvit. Tactus autem impudici cum bestia, licèt non sint propriè peccata bestialitatis, tamen habent aliquam specialem turpitudinem, ùt ait *Elbel l. c.* saltem venialem.

475. — « Ad bestialitatem autem revocatur peccatum cum » dæmone succubo, vel incubo : cui peccato superadditur » malitia contra religionem; et præterea etiam sodomiæ, » adulterii, vel incestûs, si affectu viri, vel mulieris, so- » domitico, adulterino, vel incestuoso cum dæmone coëat. » *Vide Bon. de matr. q. 4. p. 12. n. 3. Fill. num. 162.* »

Benè ait *Busemb.* quòd congressus cum dæmone reducitur ad peccatum bestialitatis, ut dicunt etiam *Tamb. l. c. Elbel n. 262. cum Bonac. Fill. et Salmant. loc. cit. n. 141. cum Cajet. Azor et Trull.* Præter autem crimen bestialitatis accedit scelus superstitionis. An autem, qui coit cum dæmone apparente in forma conjugatæ, monialis, aut consanguineæ, peccet semper affectivè peccato adulterii, sacrilegii, aut in-

cestûs? Videtur universè affirmare *Busemb.* cum *aliis ut sup.*; sed valdè probabiliter negandum, si concumbens delectetur de muliere, illa à dæmone repræsentata, non quà nuptâ, aut moniali, sed quà pulchrâ, juxta sententiam *Lugonis*, *Pal. Vasq.* et aliorum plurium, qui valdè probabiliter docent, quòd delectatio morosa non involvat speciem objecti, de quo aliquis delectatur; nisi circumstantia personæ intret in delectationem. *Vide l. 2. n. 15.*

DUBIUM IV.

An aliquando liceat procurare pollutionem?

476 *An pollutio sit vetita de jure naturæ?*
477 *An distillatio voluntaria sit mortalis?*
478 *An liceat expellere semen corruptum?*
479 *An teneamur impedire pollutionem incœptam?*
480 *An liceat ob finem honestum pollutionem optare, vel de ea gaudere?*
481 *Quid, si prævideatur pollutio secutura ex re honesta? Quid, si ex re illicita?*
482 *Est certè mortalis pollutio, orta ex causa turpi in eam graviter influente.*
483 *Quid, si actio ponatur ex justa causa? puta I. ad medendum, ad audiendas confessiones, ad alloquendum juxta morem, etc. II. ad abigendum pruritum. III. ad equitandum. IV. ad decumbendum aliquo situ. V. ad moderatè edendum, etc. Quid, si chirurgus, aut parochus in iis aliquoties consenserint in pollutionem? Quid de simplici confessario? Et quid, si quis ferè semper reciderit?*
484 *An sit mortalis pollutio, orta ex causa in eam leviter influente? Quid, si causa sit in eodem genere luxuriæ? et si lapsus fuerit frequens? Quid, si causa sit in alio genere? An saltem sit veniale eam ponēre?*
485 *De pollutione secuta in somno. An mutua pollutio habeat diversam malitiam?*

476. — « Resp. Auctoritate Scripturæ, quæ molles à » regno cœlorum excludit 1. *Cor.* 6. docent omnes, nullo » casu licitum esse intendere, vel procurare directè mollitiem, ne causâ quidem sanitatis, ac vitandæ aliàs certæ

» mortis. Causam dat *Sanch. l. 9. d. 17.* quòd natura admi-
» nistrationem seminis extra matrimonium, in omni eventu,
» homini denegârit, eò quòd adeò vehemens sit in ea ro
» sensus voluptatis, ut homines, passione excæcati, passim
» sibi facilè persuaderent, habêre se justam causam irritandi
» seminis, undè plurima, gravissimaque vitia contra bo-
» num commune, et in impeditione generationis emer-
» gerent. »

Adverte hic 1. ante omnia prop. 49. damnatam ab *Innoc. XI.* quæ dicebat: *Mollities jure naturæ prohibita non est: unde, si Deus eam non interdixisset, sæpè esset bona, et aliquandò obligatoria sub mortali.* Hæc meritò est damnata; si enim fornicatio est mala, quia est contra educationem prolis, pejor est pollutio, quæ est contra prolis generationem. Adverte 2. quòd pollutio spadonum, et puerorum (licèt illi semen perfectum non habeant) nihil differt à pollutione adultorum. Adverte 3. quòd omnes pollutiones secundùm se sunt ejusmodi speciei, quocumque modo fiant, si fiant sine concubitu, ut dicunt *Azor. p. 3. l. 3. c. 21. Bonac de matr. q. 4. p. 10. n. 15. Anaclet de 6. præc. n. 49. vide dicta n. 467.* Dicitur *secundùm se*, quia ratione circumstantiæ possunt ei adjungi aliæ malitiæ, specie distinctæ, putà, si polluatur sacerdos, additur sacrilegium; si conjugatus, adulterium; si cum desiderio peccandi cum alia persona, additur malitia juxta qualitatem personæ concupitæ; item additur alia malitia, si quis polluitur se delectando de concubitu imaginato cum aliqua persona mari, vel fœmina nuptâ, vel solutâ, juxta dicta *l. 2. n. 15.* Item si polluitur tactibus alienis.

477. — « 1. Distillatio, quæ est fluxus humoris quasi medii
» inter urinam, et semen (quocum coloris, et viscositatis
» similitudinem gerit) sine ingenti illa delectatione, non est
» vera pollutio, et si proveniat sine omni commotione sen-
» sûs venerei, ut quandoque fit, de ea non magis laboran-
» dum, quàm de sudore, dicit *Cajetan.* Si verò fiat cum
» sensu carnis, et commotione spirituum generationi servien-
» tium, tunc ei coöperari vel causam præbêre, non est, vel
» est peccatum; idque veniale, vel mortale, ad eumdem mo-
» dum, quo de pollutione dicetur. *Sanch. l. 9. d. 45. n. 32.*
» *Laym. l. 3. t. 4. n. 18.* »

Quæritur, utrùm distillatio voluntaria sit peccatum mor-

tale? Distinguendum; si ipsa contingat cum notabili commotione spirituum, proculdubio est peccatum mortale; quia talis notabilis commotio est pollutio inchoata. Et idem dicendum, si distillatio sit in magna quantitate, quia talis notabilis distillatio non potest esse sine notabili carnis rebellione; unde, sicut graviter peccat qui notabilem commotionem procurat, ita etiam qui magnam procurat distillationem. Ita *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 17. *n.* 17. *et d.* 45. *n.* 41. *Sporer eod. tit. n.* 659. *Elbel de* 6. *præc. n.* 259. *Holzm. eod. tit. n.* 692. *Tamb. Dec. l.* 7. *c.* 5. §. 5. *n.* 53. *et alii communiter.* Hinc tenemur sub gravi obligatione, non solùm hujusmodi distillationem directè evitare, sed etiam indirectè, vitando omnes causas proximè in eam influentes, pari modo, ac dicemus de pollutione *inf. num.* 484. Si verò distillatio sit in modica quantitate, et sine delectatione, et commotione, tunc sine peccato possumus illam permittere, ut dicunt *Cajet. et Marg. apud Sanch. l.* 9. *d.* 45. *n.* 2. *Salm. de* 6. *præc.* c. 7. *punct.* 2. *n.* 35. *cum D. Thom. Sayr. Bon. et aliis communiter;* quia de tali fluxu non est magis curandum, quàm de emissione cujuscumque alterius excrementi, de quo natura se exonerare solet: *De quo* (ita *Cajet. Opusc.* 22. *q.* 1. §. *Animadverte*) *nisi cum rebellione carnis veniret, non magis curandum quàm de sudore videtur.* Item ait *Cont. Tourn. de* 6. *præc. art.* 6. *sect.* 1. *v. Hic obiter, cum Henr. à S. Ignat.* Imò *Holzm. Tamb. Sporer, et Elbel ll. mox cit.* dicunt, id permitti etiam cum levi carnis commotione. Rectè verò advertit *Sanch. ap. Salm. d. n.* 35. *in fine*, et consentit *Bon. de matr. q.* 4. *p.* 8. *n.* 17. quòd directè, et datâ operâ procurare quamcumque distillationem, etiam levem, nullo modo potest excusari à peccato mortali; quia reverà quæcumque distillatio semper, vel ut plurimùm, secum fert aliquam commotionem, et aliquantuli seminis effusionem.

478. — «2. Si semen judicio medicorum transivit in materiam venenosam, licet cum medicamentis expellere, etsi » præter intentionem sequatur aliqua veri seminis emissio. » *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 17. *n.* 16. *Fill. tr.* 30. *c.* 8. *n.* 150. » *Trull. l.* 6. *c.* 1. *d.* 8. §. 1.»

Hanc sententiam non admittunt *Salm. ibid. n.* 27. *et Ronc. eod. tit. c.* 7. *q.* 3. tùm quia (ut dicunt) impossibile est semen corruptum expellere, quin verum semen simul emittatur; tùm

quia non desunt alia remedia ad medendum semini corrupto, quin opus sit illud ejicere. Sed communiùs DD. hanc sententiam nostri *P. Bus.* amplectuntur. Ratio, quia medicamenta illa per se directè solùm tendunt ad expulsionem seminis corrupti; effusio autem aliqualis veri seminis sequitur per accidens, et præter intentionem, quod non potest dici illicitum, cùm omnes concedant, licitum esse remediis alios expellere humores nocentes, quamvis per accidens sequatur pollutio, sicut etiam licet pharmacum sumere ad morbum expellendum, etsi indirectè expellendus sit fœtus inanimis (juxta pariter communem sententiam, relatam *n.* 394. *Quær. I.*). Ita *Sanch. l.* 9. *d.* 17. *n.* 15. *et d.* 45. *n.* 9. *Spor. de matr. n.* 643. *Tamb. l.* 7. *c.* 7. §. 2. *n.* 8. *Anacl. de* 6. *præc. n.* 47. *Bon. de matr. q.* 4. *p.* 10. *n.* 12. *Dian. p.* 2. *tr.* 19. *r.* 55. *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 926. *cum Laym.* Hanc secundam sententiam satis probabilem censeo, modò tamen 1. semen certò sit corruptum, non verò si dubiè. 2. Expulsio seminis corrupti possit fieri sine sensu libidinis, ut benè advertit *Anacl.* 3. Alia non sint remedia ad semen corruptum medendum: numquam tamen est licitum tactu semen corruptum expellere, etiamsi absit periculum consensùs; sic tenendum omninò cum *Sporer n.* 643. *Croix l. c. n.* 926. *cum Laym. Fill. et communi* (*contra Bon. l. c. et Tamb. d.* §. 2. *n.* 8.). Ratio, quia licèt permittatur remedium, eò quòd illud solùm tendat de se ad expellendum semen corruptum, nullo modo tamen est permittenda confricatio; quia ista tendit de se ad commovendos spiritus carnales; et semen verum expellendum, quod numquam est licitum. Hinc sapientissimus et piissimus *Sanchez*, quamvis contrarium priùs tenuerit in *tr. de matrim.*, tamen in *Dec. l.* 5. *c.* 6. *n.* 12 non dubitavit se retractare. An autem liceat sumere medicamentum ad semen verum corrumpendum, et postea ejiciendum resolutum in sanguinem, aut alium humorem? Negat *Sporer d. n.* 643. *cum Diana*, quia (ut dicit) id repugnat seminis institutioni. Sed probabiliter id concedunt *Sanch. l.* 9. *d.* 17. *n.* 15. *Bon. p.* 10. *n.* 12. *Anacl. n.* 47. *Ronc. q.* 3. *etc.* Ratio, quia natura non obligat ad conservandum semen cum periculo vitæ: si enim (ait *Sanch.*) licet amputare testiculos ad tuendam vitam, quamvis homo sine illis omninò impotens reddatur ad generandum; cur non licebit semen corrumpere?

479. — « 3. Non tenetur quis (modò tamen absit periculum
» consensûs in voluptatem, nec voluntariè promoveat) impedire pollutionem sponte suâ evenientem, aut jam cœptam, v. gr. in somno reprimere, sed potest sanitatis causâ sinere, ut natura se exoneret : quia id non est procurare, sed pati, ut effluat, quod, aliàs corruptum, sanitatem læderet. Unde idem admittit *Sanch.* etiamsi orta esset priùs ex culpa, modò de ea doleat; et consensum ulteriorem abstrahat, additque plerumque expedire, munire se cruce, et, sine alio attactu, quietis manibus, rogare Deum, ne permittat lapsum in delectationem. *Sanchez d.* 17. *num.* 17. *Trull. l.* 6. *c.* 1. *d.* 10. »

Quando pollutio incipit in somno, et emissio contingit in vigilia semiplena, tunc, si homo aliquam experitur delectationem, non plenè deliberatam, non peccat quidem nisi venialiter, ut benè notant *S. Ant. p.* 2. *tit.* 6. *c.* 5. *in fin. Navarr. c.* 16. *n.* 8. *v. Non est. Salm. de* 6. *præc. c.* 7. *punct.* 4. *n.* 74. *ac Concina n.* 48. et patet ex dictis *l.* 2. *num.* 5. *et* 5. Quando verò omissio incepit in somno, sed posteà consummatur in plena vigilia, eo casu (modò absit consensus in delectationem, vel proximum consensûs periculum ex præterita experientia) non tenetur homo illam cohibère; tum quia difficillimum est avertere exitum seminis jam è lumbis elapsi, ut communiter dicunt DD. cum *Salm. l. c. in fin. Nav. Azor, Trull. etc.* tum quia non tenetur persona, cum periculo morbi ex semine corrupto retento, effusionem illam impedire, ut docent *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 17. *n.* 16. *Conc. l. c. Spor. de matr. n.* 657. *Holzm. de* 6. *præc. n.* 688. *Tamb. l.* 7. *c.* 7. §. 2. *n.* 17. *et alii communiter*; tunc enim illa pollutionem non vult, sed merè patitur. Benè tamen monet *Gerson*, *Alph.* 38. *l.* 3. *prop.* 9. quòd eo casu *pro executione virtutis, et evitatione periculi, videtur expediens, ut homo conetur prohibère, quantùm sentit, et commodè fieri potest.* Saltem (dicendum cum *Sanch.*) tunc expedit signo crucis se munire, atque, mentem ab illa turpi delectatione avertendo, ac nomina sanctissima Jesu et Mariæ invocando, eos ferventer precari, ne ullum lapsum permittant.

480. — « 4. Licitum est ob finem honestum, v. g. minuendæ tentationis, sanitatis, tranquillitatis animi, optare simplici affectu spontaneam et naturalem exonerationem

» naturæ; modò desiderium illud non sit causa efficax pol-
» lutionis. » (*Et hanc probabiliorem censent Salm. ibid. n. 75. cum S. Anton. Trull. Fag. Dian. etc.*) « similiter licet
» etiam de ea gaudere, viâ naturali, et sine peccato factâ :
» quia objectum istius desiderii et gaudii non est malum; »
(*Et ita S. Anton. p. 2. tit. 6. c. 5. in fin. modò, intellige, (ut notat Ronc. c. 7. in Reg. prax. n. 40.) pollutio non sit orta ex somno turpi, vel ex tactu proprio, ut diximus l. 2. n. 20. Semper autem licet delectari non de causa, sed de effectu secuto, scilicet de exoneratione; vide ib.*) « quamquam ejusmodi
» desideria simplicia inutilia esse, nec periculo carêre, qui-
» dam benè observant. *Less. d. 14. num. 15. Laym. num. 17.*

481. — » 5. Si quis, facturus rem aliquam necessariam,
» vel licitam, et honestam, prævidet, inde naturaliter se-
» cuturam pollutionem (idque multò magis valet de distilla-
» tione) quam tamen ille nullo modo velit, nec intendat :
» tunc, modò absit periculum consensûs in delectationem,
» non tenetur abstinêre à tali actione, quia prosequenti suum
» jus non imputatur effectus per accidens, et præter inten-
» tionem secutus. Hinc, non obstante periculo pollutionis,
» licet audire confessiones mulierum, studêre casibus con-
» scientiæ, tangere se ex necessitate, fœminas cautè, et cum
» necessitate alloqui, osculari, amplecti juxta morem patriæ,
» si alioqui incivilis habendus esset. Quòd si tamen periculum
» esset consentiendi in delectationem (quod colligitur inde,
» si sæpiùs ex simili occasione mortaliter sit lapsus) à causa
» illa, quantumvis licita, abstinendum esset; proindeque
» confessarius tali casu teneretur relinquere officium. *Fill.*
» *Sanch. l. 9. d. 45. Nav. c. 16. Laym. n. 16.* Monet autem
» *Laym.* eum, qui in actionibus honestis, et utilibus talem
» miseriam experitur, faciliùs liberari contemnendo, quàm
» æstimando, quia imaginatione et timore augetur.

482. — » 6. Si pollutio secutura prævideatur ex re illicita,
» otiosa, vel minùs necessaria, et hæc sit causa propinqua,
» ac naturâ suâ ad venerem ordinata, ut sunt actus luxuriosi,
» tactus, aspectus, lectio, auditio, locutio turpis, mortale
» est ab illa non abstinêre : quia in eam consentiens, mora-
» liter in effectum consentire censetur. Quòd si res illa sit
» causa tantùm remota, per accidens tantùm ad pollutionem
» concurrens, qualis est verbi gratiâ esus, aut potus calido-

» rum, equitatio, confabulatio inutilis, crapula, ebrietas
» etiam mortalis, (modò pollutionem non intendas, et absit
» periculum venerei consensûs) secuta pollutio non est mor-
» tale : quia in talem rem consentiens, non ideò velle cen-
» setur effectum. *Fill. tr.* 30. *c.* 8. *q.* 6. *n.* 152. *Sanch. l. c.*
» *Less. l.* 4. *c.* 3. *d.* 14. *Vide Dian. p.* 5. *tr.* 13. *r.* 4. Addunt
» quidam DD. hanc regulam, pollutionem in causa volitam
» tantum esse peccatum, quantum est ipsa; uti, si causa sit
» peccatum mortale, etiam ipsam fore mortalem : si sit ve-
» niale, venialem : si verò causa nullum sit peccatum, nec
» ipsam fore (secluso semper periculo consensûs); hinc venia-
» lem v. gr. esse illam, quæ provenit ex lectione curiosa, vel
» aspectu per se non mortali. *Trull. l.* 6. *c.* 1. *d.* 9. *ex Lopez,*
» *Henr. Vasq. Bon. de matr. p.* 10. *Vide Diana p.* 1. *t.* 2.
» *misc. r.* 56. »

Clariùs et distinctiùs hæc omnia explicare et discutere hic operæ pretium est. Si causa pollutionis est in ipsam graviter influens, et homo non abstinet à causa sive actione illa ponenda, patet, quòd pollutio imputatur ad peccatum, etiamsi non fuerit intenta, modò saltem in confuso sit prævisa. Hujusmodi autem causæ sunt proculdubio omnes illæ, quæ per se sunt graves culpæ in genere luxuriæ, nempe tactus vel aspectus pudendorum, alieni aut proprii corporis, cum delectatione turpi et deliberata; aspectus concubitûs humani et cogitationes morosæ de rebus venereis. Omnes igitur pollutiones, ex his causis provenientes, certè sunt mortalia, ita *S. Th.* 2. 2. *q.* 154. *a.* 5. *et alii communiter.* Et tunc actus ille turpis, qui est causa pollutionis, habet specialem malitiam contra naturam, ut ait *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 45. *n.* 21. et certum est apud omnes. Idem rectè dicit *Sporer de matr. n.* 647. de pollutione ortâ ex actionibus, quæ, licèt sint veniales per se, et ex objecto, evadunt tamen mortales ratione periculi proximi consentiendi in ejus turpem delectationem. Hinc dicendum, eum non excusari à malitia pollutionis, qui polluitur ex diuturno colloquio cum puella, à se inordinatè dilecta, saltem ob periculum consensûs, ut benè inquiunt *Petroc. de* 6. *præc. c.* 4. *et Salm. de* 6. *præc. c.* 7. *punct.* 2. *n.* 34. *cum S. Th. Opusc.* 65. *c. de Fluxu libid.* ubi expressè id docet.

485. — Excipitur tamen, si præfatæ actiones ponantur ex

causa necessaria, vel utili, vel convenienti animæ aut corpori; tunc enim pollutiones ex ipsis provenientes, adhuc prævisæ, non sunt peccata, dummodò absit consensus, vel ejus periculum. Ita communiter *Sylv.* 2. 2. *q.* 154. *a.* 11. *ad* 2. *Tourn. l. c. art.* 6. *sect.* 1. *concl.* 2. *cum Henr. à S. Ignat. et communi*, *Salm. ibid. punct.* 2. §. 2. *n.* 45. et 46. *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 925. *Ronc. de* 6. *præc. c.* 7. *qu.* 9. *et alii ex D. Th. l. c.* Ratio, quia tunc homo potiùs patitur, quàm agit, dum pollutio non ex sua malitia, sed ex infirmitate naturæ procedit, ut loquitur *D. Gregorius* in *can. Testamentum*, *distinct.* 6. et juxta *D. Thomam*, *Quando unius causæ est duplex effectus æquè immediatus*, *unus bonus*, *alter malus*, *et bonus æquivalet malo*, *nihil prohibet*, *bonum intendi*, *et malum permitti.* Hinc etiam prævisâ pollutione involuntariâ, licet I. parochis, et etiam aliis confessariis, audire confessiones mulierum, ac legere tractatus de rebus turpibus; chirurgis aspicere, et tangere partes fœminæ ægrotantis, ac studere rebus medicis: licet quoque aliis alloqui, osculari, aut amplexari mulieres juxta morem patriæ, servire in balneis, et similia. Ita *S. Th. p.* 3. *q.* 80. *a.* 7. *Sanch. dict. d.* 45. *ex n.* 4. *usque ad* 8. *Bon. de matr. q.* 4. *p.* 10. *n.* 6. *Sporer l. c. n.* 650. *Anacl. de* 6. *præc. n.* 53. *P. Holz. eod. tit. n.* 690. *Salm. loc. cit. n.* 45. *in fin.* item *Petrocor. tom.* 2. *de Temp. p.* 245. *cum Navarr. Cajet. et S. Anton. p.* 2. *tit.* 6. *c.* 4. *in fine*, ubi sic ait: *Sed ubi pollutio sit omninò involuntaria*, *contra intentionem*, *non est peccatum*, *sicut*, *cùm quis audit in confessione turpia*, *aut loquens cum mulieribus ex causa honesta*, *et inde sequitur pollutio.* Et idem docet *Nav. c.* 16. *n.* 7. II. Licet alicui, qui magnum pruritum patitur in verendis, illum tactu abigere, etiamsi pollutio sequatur. Ita *Bus. suprà n.* 419. *in fin. Bon. l. c. n.* 8. *Laym. l.* 3. *sect.* 4. *n.* 13. *Sanch. Fill. tr.* 30. *n.* 150. *Sporer*, *n.* 650. *Croix n.* 926. *cum March. Salm. ibid. n.* 49. *cum Trull. et Diana*; item *Cajet. Navarr. Vill. Led. Zanard. Bass. ap. Moyam.* Fortè dices, posse accidere, ut pruritus ille proveniat ex ipso ardore libidinis, unde extinctio pruritûs, quæ per fricationem fit, venerea delectatio potiùs censêri debeat. Sed respondetur, rationabiliùs judicandum, quòd talis pruritus, quando est valdè molestus, oriatur ex acrimonia sanguinis, quàm ex ardore luxuriæ. Saltem, in dubio, possidet libertas se liberandi ab hujus-

modi molestia per tactum de se licitum, dum licitè quisquis potest tactu pruritum corporis abigere; et si accidit pollutio, absque periculo consensûs, per accidens, et involuntariè, ac proinde inculpabiliter accidit: ut autem iste ab eo tactu abstinêre teneretur, probandum pro certo esset, pruritum illum à libidine procedere. Cæterùm sapienter monet *Croix loc. cit.* eos, qui puritatem amant ut abstineant (intellige quantùm moraliter est possibile) ab hujusmodi tactibus. Idque absolutè, et meritò prohibet *Ronc. loc. cit.* si pruritus non sit valdè molestus; permittit tamen eo casu pati aliquam commotionem, si quis non habeat virtutem illum tolerandi. (1) III. Sic etiam licet, etiam prævisâ pollutione, equitare causâ utilitatis. *Bonac. n.* 7. *Sanch. n.* 7. *cum Nav. Armill. Vasq. Lop. etc. Salm. tr.* 26. *c.* 7. *punct.* 3. §. 2. *n.* 53. *cum Less. Azor et Dic.* Etiam causâ recreationis, ut *Spor. n.* 650. *Anacl. n.* 53. *item Laym. Pal. Sanchez, etc. apud Croix n.* 925. *ac Henno et Holz. n.* 690. *cum Pichler, et communi*, ut asserit. IV. Licet decumbere aliquo situ ad commodiùs quiescendum. *Salm. ibid. n.* 55. *Spor. n.* 650. *Sanchez, Pal. Laym. etc. apud Croix n.* 925. *Holz. n.* 690. *cum aliis communiter.* V. Cibos calidos aut potus moderatè sumere, et honestas choreas ducere. *Sporer n.* 650. *Salm. loc. cit. cum S. Anton. Tol. Less. Holzm. d. n.* 690. *cum Pichler etc. communiter.*

Quid, si chirurgus in fœminis medendis aliquoties miserè consenserit in pollutionem, an teneatur officium derelinquere? Probabile est, quòd non teneatur, modò proponat debitis mediis se munire, ut dicunt *Navarr. Summ. c.* 3. *in fine ex Salm. ibid. n.* 47. *cum Hurt. Anton. à Sp. S. etc. Vide dicta in l.* 2. *n.* 63. *v. Quæritur.* Idem dicitur de parocho, qui in eamdem miseriam pluries lapsus fuerit in excipiendis confessionibus; secùs verò de simplici confessario, qui, sine gravi detrimento famæ vel facultatum, exercitium deserere possit audiendi confessiones, ut *Salm. loc. cit n.* 48. *cum Palao, et aliis cit.* At quid, si hujusmodi personæ semper, vel ferè sem-

(1) Nihilominùs non facilè credatur quibusdam puellis quæ tactibus se » polluere solent, prætextu hujusmodi ardoris; nam si diligenter examinentur, cognoscetur ille pruritus multoties potiùs excitatus fuisse vel à » pravis cogitationibus præhabitis vel ab habitu pravo contracto se tangendi. » *Hom. Ap. tr.* 9. *n.* 34.

Edit.

per lapsæ fuerint et nulla rationabilis spes affulgeat emendationis? Tunc dicimus, eos teneri cum quacumque jactura officium deserere, juxta dicta hoc *l. 4. n.* 438. et fusius *l. 6. num.* 437.

484. —Quæstio autem hic magna agitur, an sit mortalis pollutio prævisa, quæ involuntariè sequitur ex causis leviter in eam influentibus? Plures diversæ adsunt sententiæ.

I. Sententia affirmat esse mortales omnes pollutiones prævisas et non impeditas, etiamsi causæ aliàs sint licitæ. Ita *Val. Medin. Manuel, etc. apud Sanch. l.* 9. *d.* 45. *n.* 10.

II. Sententia quam tenet *Armilla apud eumdem Sanch. n.* 11. dicit, quamcumque causam, etiam venialiter illicitam efficere pollutionem mortalem.

III. Sententia, quam sequuntur *Soto, Ang. Gerson, Lopez etc. apud Sanch. n.* 12. tenet omnem causam, quæ in se est peccatum mortale, constituere etiam mortalem pollutionem, quæ ex illa sequitur. Et pro hac sententia videtur stare *S. Th.* 3. *part. quæst.* 80. *a.* 7. ubi ait *Quandoque verò* (pollutio nocturna) *est cum peccato, putà, cùm provenit ex superfluitate cibi, vel potûs. Et hoc etiam potest esse peccatum veniale, vel mortale.*

IV. Sententia communis et probabilior docet, pollutionem non esse mortalem, nisi proveniat ex causa per se mortali, in genere luxuriæ. Ita *Less. l.* 4. *c.* 3. *dubit.* 14. *n.* 102. *Sylvius* 2. 2. *quæst.* 154. *art.* 11. *ad* 2. *Sporer de matrimonio c.* 3. *n.* 647. *Croix l.* 3. *part.* 1. *n.* 922. *Sanch. de matrim. l.* 9. *d.* 45. *n.* 16. *cum Sylvest. Abul. Sa, Ang. Turr. Henr. etc.* Item *Ronc. c.* 7. *q.* 9. *r.* 2. *Elbel de* 6. *præc. n.* 257. *Anacl. eod. tit. n.* 54. *Holzm. n.* 690. *Bonac. q.* 4. *p.* 10. *n.* 5. *Salm. tr.* 26. *c.* 7. *punct.* 3. §. 2. *n.* 52. *et* 54. *cum S. Anton. Suar. etc.* Ratio cur causa debeat esse per se mortalis, est, quia, cùm pollutio non sit volita in se, sed tantùm in causa, eo gradu mala erit, quo mala est ipsa causa. Ratio autem, cur debeat insuper esse mortalis in eodem genere luxuriæ, est, quia, cùm causa leviter ad pollutionem concurrat, non est gravis obligatio causam illam vitandi, ob pollutionem, quæ præter intentionem accidit.

Hinc infertur I. non esse nisi venialem pollutionem, quæ oritur ex colloquio non diuturno cum puella, vel levi aspectu, aut curiosa lectione venialiter turpi; quia, ut dictum

est, cùm causæ istæ leviter influant, pollutio subsequens potiùs à causa naturali, quàm ab illis procedit. Ita *Sanch. dict. d. 45. n. 18. Salm. ibid. n. 50. cum aliis ut suprà.* Idem sentit *P. Cuniliati tract. 2. c. 2. n. 15.* dicens : *Peccat mortaliter ponens actiones turpes, de se proximè excitantes ad pollutionem, seu commotiones. Secùs si causa sit remota, ut equitare, cubare, comedere cibos calidos, loqui cum mulieribus, etiamsi ponatur sine fine virtutis, peccabit tantùm venialiter.* Idem de pollutione involuntariè ortâ ex lectione turpi facta ob curiositatem, sine pravo animo, aut periculo se delectandi de ipsis rebus obscœnis, dicunt *Less. l. 3. c. 3. n. 102. cum Sa, Bon. quæst. 4. p. 10. n. 9. cum Vasq. Tamb.* §. *2. n. 8. Sporer n. 648. cum Sanchez.* Sed in praxi id numquam concederem, et tantò minùs, si ob lectionem turpem, solius curiositatis causâ, frequenter acciderit pollutio, rectè enim dicunt *Salm. n. 48.* et consentit *Roncaglia quæst. 7. n. 11.* non excusari à mortali eum, qui frequentem pollutionem expertus sit ex aliquibus causis in eodem genere luxuriæ, quæ vehementiùs ad pollutionem influunt, et illas voluntariè, ac sine necessitate ponit, quamvis ipsæ per se non pertingant ad mortalia, uti sunt nimirùm curiosa lectio, turpis aspectus picturæ obscœnæ, vel coïtûs animalium, tactus propriorum verendorum, aut alterius ex levitate, et similia : ratio, quia respectu istius personæ, ob suam pravam dispositionem, talis causa non leviter influit. Secùs verò dicunt, si pollutio ex hujusmodi causis raro eveniat, ut *Salm. loc. cit.* Et secùs etiam, si causæ sint omninò leves, prout essent visus partium honestarum mulieris, lectio leviter turpis, colloquium cum fœmina non diuturnum, vel leviter obscœnum : ratio, quia hominibus est quasi moraliter impossibile omnes has causas communiter evitare. Ita *Sanch. num. 18. et Salm. ibid. num. 50.*

Infertur II. non esse mortalem pollutionem, quæ, præter intentionem, accidit ex causis illicitis, adhuc mortaliter in alio genere, quàm luxuriæ, putà ex ebrietate, vel ex comestione carnis nimis immoderata, aut in die vetito. Ita cum *Busemb. Sanch. n. 20. Nav. c. 16. n. 8. Suar. 3. part. tom. 3. quæst. 80. art. 7. Bonac. p. 10. num. 6. Less. l. 4. c. 3. n. 99. Salm. loc. cit. n. 54. cum Vasq. Dicast. etc. Sporer n. 649. cum Laym. et aliis, citatis suprà n. 484.* Ideò *S. Greg. in can. Testamentum, dist. 6.* loquens de pollutione ortâ ex super-

fluitate cibi vel potûs, dixit tantùm aliquem reatum contrahi: *Cùm verò* (verba Pontificis) *ultra modum appetitus in sumendis alimentis rapitur,.... habet exinde animus aliquem reatum.* Quod verbum *aliquem* explicans Glossa inquit, *id est veniale peccatum*. Tantò magis non erit mortalis pollutio, quæ oritur ex causis venialibus in alio genere, ut ex equitatu, esu calidorum, situ, et aliis similibus actionibus. Sed hìc controvertitur, an sit saltem veniale peccatum, ponere has causas leviter illicitas in alia materia, sine rationabili motivo, quando ex illis aliquis prævidet pollutionem se passurum? Negant *Holz. de sexto præcepto cap. 1. num. 690. Croix lib. 2. part. 1. num. 924. cum Arriaga, et Rodr.* quia (ut dicunt) tunc pollutio oritur potiùs ex naturæ infirmitate, quàm ex causa illa, quæ non nisi per accidens et remotè ad pollutionem concurrit. Sed probabiliùs affirmant *Sanch. num. 21. Less. c. 3. n. 99. Ronc. q. 7. Sporer d. n. 649. Bonac. p. 10. n. 6. Salm. tr. 26. cap. 7. punct. 3. §. 2. num. 52. cum S. Gregor. S. Antonin. Nav. Suar. et Dic.* Ratio, quia sine causa rationabili permittere pollutionem, semper videtur aliquid indecens et inordinatum. Sed ab hoc veniali excusat quidem quævis causa rationabilis necessitatis, utilitatis, aut convenientiæ, ut cum *Laym. l. 3. sect. 4. n. 12.* docent communiter DD. citati *n. 483.* Et hoc, etiamsi causa illa esset venialiter illicita in eadem materia luxuriæ, ut communiter dicunt *Salm. ibid. n. 51. et §. 3. n. 63. Ronc. q. 7. r. 3. Spor. n. 650. Holz. n. 690.* ut mox suprà dictum est (1).

485. — «7. Pollutio in somno facta est mortalis, 1. Si antè » directè, vel formaliter sit procurata, et causa non sit retracta.

(1) Denique sedulò hic advertendum, iniquit *S. Alphonsus in fine tr. 9. n. 34.* » quòd in hac materia sexti præcepti oportet, quantum possibile est, omnem » adhibere severitatem, cùm in re tam labili nulla cautela unquam nimia existimari debeat, et plures opiniones, quæ speculativè loquendo sunt probabiles, in praxi improbabiles evadunt. Hinc confessarius ubi periculum pœnitentium inspicit, licèt actionem, quam illi vellent perpetrare de certo » peccato mortali damnare non valeat, tamen nullo modo permittat. Hoc medici animarum est, præsertim respectu eorum qui in vitio turpi habitum » in præterito habuerunt; his enim non solùm proximas occasiones vitare, » sed etiam remotas opus erit; aliàs ob fragilitatem contractam semper in » idem recident, cùm in hac materia, ad quam homines naturaliter sunt » proni, de facili à minoribus ad ulteriora mala ipsi progrediuntur. » *Confer. l. 1. n. 84 et l. 6. n. 605.*

Edit.

» 2. Quando post somnum placuit, et approbata est propter » delectationem veneream; aliàs non. *Fill. q.* 5. *n.* 148. *Trull. loc. cit. n.* 9. » (*Sed vide de hoc l.* 2. *n.* 20.)

» Quæres, an mutua pollutio, inter mares, vel fœminas » procurata, sit mollities tantùm, an sodomia?

» Resp. Si fiat ex solo affectu ad veneream libidinem sine » concubitu, esse tantùm mollitiem: si verò fiat ex affectu » ad personam illam indebiti sexûs (præsertim si adsit ali» qua conjunctio, et commixtio corporum) est quoad mali» tiam sodomia. *Fill. t.* 30. *c.* 8. Plura de tota hac materia » *vide suprà lib.* 2. *cap.* 1. *d.* 2. *art.* 2. de peccato in gene» re, et auctores citatos. » (*Vide de hoc suprà dub. anteced. num.* 467.)

TRACTATUS V.

DE SEPTIMO PRÆCEPTO :

NON FURTUM FACIES.

« Cum hoc prohibeatur omnis injusta damnificatio in » bonis proximi, quæ fit, 1. per furtum, et rapinam, 2. per » omissionem reparationis damni illati, 3. per iniquitatem » contractuum, de his tribus hìc agendum. »

TRACTATUS PRÆAMBULUS.

DE JUSTITIA, ET JURE.

486. — Antequam aggrediamur tres hos perdifficiles sequentes tractatus de furto, restitutione, et contractibus, ad meliùs intelligenda ea, quæ dicentur, alia quædam generalia de justitia et jure expedit prænotare.

Justitia dividitur communiter in legalem, distributivam, et commutativam. *Legalis* respicit jura legum, et pœnas. *Distributiva* respicit personarum merita, quoad præmia, et honores. *Commutativa* autem respicit æqualitatem valoris rerum, juxta hominum æstimationem, ut tantùm domino reddatur, quantum ab eo surreptum, vel quantum damnum ei illatum est.

Jus autem dividitur in *jus in re*, et in *jus ad rem. Jus in re* est, quando res ipsa habetur obligata, et ideò tribuit rei vindicationem, seu actionem in rem ipsam, v. gr. Venditor, qui tradidit rem, actionem in ipsam rem habet pro pretio: beneficiarius per collationem habet jus in beneficium, et similia. *Jus* autem *ad rem* est, quando res nondum est obli-

gata, sed tantùm jus habetur ad eam acquirendam. Ideò jus ad rem tribuit tantùm actionem personalem contra impedientem acquisitionem rei.

487. — Deinde jus in re dividitur in *dominium*, et *usumfructum*. *Dominium* aliud est *jurisdictionis* erga subditos, ut habet pater erga filios, Episcopus erga diœcesanos etc; aliud *proprietatis* erga res, sive servitutem. Idem dominium aliud est *directum*, ut habet princeps in feudis, et dominus in prædio, dato ad emphyteusim; aliud est *utile*, quod habet feudatarius, et emphyteuta. (1)

Ususfructus autem est jus utendi, et fruendi aliquâ re, fructus ex ea percipiendo. Hìc notandum, ab usufructuario differre usurarium, qui alicujus rei usum habet, v. gr. horti, ex quo colligere potest fructus pro sua familia, et suis hospitibus; non autem potest illos alienare, *l. Plenum. ff. de usu etc.* Ita pariter habens domûs usum, potest eam habitare, sed non locare, nec alteri concedere usum, si ipse eam non habitet. Notandum præterea, quòd usufructuario incumbit solvere expensas pro fructuum perceptione, et tributa, seu collectas super rem impositas, ut ex *l. Hactenùs, ff. de usuf.* Deinde tenetur rem benè colere, arbores novas mortuis substituere. Ad magnas autem expensas non tenetur ipse, sed proprietarius. (2)

(1) Confer notam infrà ad n. 868. positam.

(2) Quæ cod. civ. de usu et usufructu statuit, his præcipuis, quos ob frequentiorem usum in tract. de jure et justitiâ ac contractibus opus est adducere, articulis continentur:

Art. 578. Ususfructus est jus rebus alienis utendi et fruendi ut ipse proprietarius, salvâ earum substantiâ.

Art 579. Ususfructus aut lege aut propriâ voluntate,

Art. 580 Aut simpliciter aut ad tempus definitum vel quâdam cum conditione,

Art. 581. Super re quâcumque sive mobili sive immobili constitui potest.

Art. 582. Usufructuarius jus habet percipiendi fructus omnes rei sive naturales, sive industriales sive civiles.

Art. 583. Fructus naturales vocantur, quos terra suâ sponte producit; quæ ex animalibus nascuntur aut increscunt pariter fructus naturales dicuntur. Qui cultu fundi obtinentur, fructus industriales sunt.

Art. 584. Lucra ex domorum locationibus ac mutuâ pecuniâ, reliqua pensionum annuarum (gall. *arrérages des rentes*) et lucra ex prædiorum locationibus (gall. *baux à ferme*) inter fructus civiles referuntur.

Art. 585. Fructus naturales et industriales pendentes è ramis vel radicibus ipso, quo tempore ususfructus inchoatur, usufructuarii sunt. Qui verò in eodem statu versantur, ipso temporis momento, quo ususfructus finitur, proprietarii sunt, ex neutrâ tamen parte compensatione cultionis aut seminum

488. — Filiusfamilias dominium habet peculii castrensis,

factâ sine damno et coloni partiarii, si quis erat tempore cæpti aut finiti usufructus, qui jam partem fructuum acquisiverit.

Art. 586. Civiles censentur quotidie usufructuario acquiri pro ratâ durationis usufructûs.

Art. 587. Si ususfructus comprehendit res usu consumptibiles, ut pecunia, frumentum, liquidum, potest usufructuarius iis uti, sed sub finem restitui debet æquivalens in quantitate, qualitate, valore vel æstimatione.

Art. 589 Si ususfructus comprehendit res, quæ non consummuntur, aut usu paulatim deteriores fiunt, ut lintea, supellectilia, usufructuarius earum usum habebit, ob quem commodatæ fuêre, obligatus, exspirante usufructu, ad eas reddendas in eo, in quo inveniuntur statu, licèt deteriores, modo absque dolo aut suâ culpâ.

Art. 594. Arbores fructiferæ demortuæ, etiam casu ejectæ cedunt usufructuario sub onere plantandi novas earum loco.

Art. 595. Usufructuarius ipse jure suo uti poterit vel illud alii locare, aut vendere, aut donare. In locatione autem tum quoad diuturnitàtem ejus, tum quoad tempus, quo renovanda est, servet regulas definitas pro locatione bonorum uxoris à marito, titulo *de contractu matrimoniali et juribus conjugum*.

Art. 597. Gaudet juribus servitutum, viarum et generatim iis omnibus, quibus ac quomodo ipse fruitur proprietarius.

Art. 599. Pariter usufructuarius, cessante usufructu, nullam exigere poterit compensationem impensarum ad rem meliorem reddendam factarum, etiamsi ipsis rei valor creverit Ipsi tamen aut hæredibus auferre licebit specula, imagines aliave ornamenta, modò omnia in pristinum restituat.

Art. 600. Usufructuarius qualem rem invenerit, tali fruetur, eâ tamen frui non valebit, nisi præsente proprietario, aut ipso saltem legaliter vocato, inventarium rerum mobilium et immobilium in usumfructum transeuntium confici priùs curaverit.

Art. 601. Cautionem præstare tenetur, se re domini in modo boni patrisfamilias fruiturum, nisi in constitutione ususfructus aliter conventum sit. Excipiuntur pater et mater pro usufructu legati bonorum suarum prolium; item reservans sibi usumfructum rei à se venditæ vel donatæ.

Art. 605. Usufructuarius eas tantùm reparationes præstare tenetur; quæ ad rem integram servandam necessariæ sunt. Ad majores reparationes obligatur ipse proprietarius, nisi earum necessitas ex negligentiâ usufructuarii contingat.

Art. 606. Majores sunt reparationes grossorum parietum, fornicum, trabium, tecti totius; item integrorum aggerum et murorum sustinentium vel sepientium. Reliquæ omnes reparationes ad rem conservandam esse censentur.

Art. 607. Neque proprietarius, neque usufructuarius tenetur reædificare, quod vetustate aut casu fortuito collapsum est.

Art. 608. Usufructuarius ad universa onera annua prædii tenetur, qualia sunt tributa aliave quæ pro re frugiferâ deberi censentur.

Art. 609. Quoad tributa, tempore ususfructûs proprietati imposita, proprietarius ea solvere tenetur, quorum usuræ (gall. *intérêts*) solvendæ sunt ab usufructuario. Si verò ipse usufructuarius istis tributis satisfecerit, in fine ususfructûs summam pecuniæ expensam repetere poterit.

Art. 614. Si quis tempore ususfructûs injustè dominium quacunque ratione invaserit, huic eum usufructuarius deferre tenetur; quod si non fecerit pro-

et quasi castrensis. (1) In quo notandum, quòd peculium filio-

prietarium pro omni damno indemnem præstabit, ac si ipsemet rem deteriorem reddidisset.

Art. 615. Si animal in usumfructum datum absque culpa usufructuarii perierit, hic nec aliud substituere, nec ejus pretium solvere tenetur.

Art. 616. Si totus pecorum grex casu fortuito aut morbo sine culpà usufructuarii interierit, hic domino tantùm corium aut ejus pretium solvet, si verò non grex integer interierit, pro demortuis alia substituat capita ad numerum capitum, quæ ex fœtibus proveniunt.

Art. 617. Ususfructus amittitur morte naturali vel civili usufructuarii; finito tempore, pro quo constitutus erat; per non usum 30 annorum; si usufructuarius evadat proprietarius; si res tota ususfructûs pereat.

Art. 618. Amittitur quoque per abusum, rem deteriorando, vel reparationes negligendo.

Art. 619 Ususfructus qui non singularibus personis concessus fuit, est tantùm triginta annorum.

Art 620. Ususfructus ad certam usque ætatem alicujus tertii concessus valet usque ad hoc tempus definitum, licèt ille priùs obiverit.

Art. 621. Venditione rei jura usufructuarii minimè immutantur, nisi ipse usuifructui expressè renuntiaverit.

Art. 622. Quam renuntiationem creditores nullam reddere valent, si ipsorum detrimento facta sit.

Art. 623. Si solùm pars rei usufructuariæ pereat, ususfructus permanet in restante.

Art. 624 Si constitutus sit super ædificio, hocque incendio, casu, aut vetustate pereat, non continuatur in fundo vel materià. Secus si super fundo, cujus ædificium pars erat, constitutus sit.

Art. 625. Jus usûs et habitationis eo, quo ususfructus constituitur, et amittitur modo.

Art. 627. Usuarius et habitator re utantur ut bonus paterfamilias.

Art. 628. Jura usûs aut habitationis determinantur aut extenduntur iis, quibus titulis constituuntur.

Art. 629. Si ex titulo ipso non constat quàm latè hæc jura pateant, statuuntur sequentia:

Art. 630. Usuarius ex fructibus fundi solummodo exigere poterit, quod ipsi ipsiusque familiæ nec non proli, quam à tempore usûs nactus est, necessarium erit.

Art. 631. Non potest jus suum cedere aut locare.

Art. 632. Poterit habitare domum tota cum sua familià, licèt non fuerit matrimonio junctus, tunc cum jus habitationis acquisivit.

Art. 633. Jus habitationis definitur ex eo, quod ad habitandum domum toti familiæ necessarium est.

Art 634. Jus habitationis nec cedi nec locari poterit.

Art. 635. Si usuarius omnes fructus absorbeat, vel totam domum occupet, tenebitur ad impensas culturæ et reparationum, nec non ad tributa, siculi usufructuarius; si partem solùm, tenebitur pro ratà.

Edit.

(1) Qui ex codic. civ. Filiifamilias ac Majores aut Minores quæque ipsorum sunt jura in bona, definiuntur hisce articulis:

Art. 312. Proli in matrimonio conceptæ pater est ipse maritus.

rumfam. sit quadruplex, *castrense, quasi castrense, profectitium, et adventitium*. Et I. *Castrense* dicuntur bona illa, quæ filius acquirit in castris et in militia, sive hæc sint debita, ut stipendia, sive hæc sint acquisita donatione à præfectis militiæ, vel à parentibus, aut ab aliis occasione militiæ, ut *Less. l. 2. c. 4. n. 7. Lugo d. 4. n. 15.*

II. *Quasi castrense* dicuntur bona, quæ filius acquirit in officiis publicis, judicis, advocati, lectoris, medici, etc. Istorum duorum peculiorum pertinet ad filium plenum jus quoad proprietatem, et usumfructum. Et hoc etiamsi merces exigatur à privatis. *Lugo n. 16. cum Sylvest. Mol. etc.* Idem ait *Lugo n. 17. cum Nav. Mol.* de notariis, sive publicarum causarum, sive privatorum contractuum. Pro aliis verò artificibus, etsi publico inserviant, eorum tamen merces non pertinet ad peculium quasi castrense; excipit tamen *Sanch. ap. Lugo n. 18.* architectos principis, vel communitatis. Omnia

Art. 331. Proles extra matrimonium nata, si excipiatur incestuosa aut adultera, legitima fieri poterit matrimonio subsequenti genitorum.

Art. 333. Proles matrimonio subsequenti legitima facta iisdem gaudebit juribus ac nata esset ex ipso matrimonio

Art. 488. Majoritas est ad 21 annos completos.

Art. 388. Minor est, qui 21 annos non complevit.

Art. 476. Minor emancipatur ipso jure per matrimonium.

Art. 477. Poterit etiam emancipari voluntate patris aut matris si pater deficiat, cùm 15 annos natus sit,

Art. 384. Stante matrimonio pater; eo verò soluto, pater aut mater superstes habebit usumfructum bonorum filiorum, usquedùm 18 annos compleverint aut ante hanc ætatem emancipati fuerint.

Art. 385. Usumfructum bonorum filiorum habens tenetur:

1.° ad ea, ad quæ tenentur usufructuarii;

2.° ad alimenta, cultum atque educationem filiorum juxta statum;

3.° ad annuas pensiones vel lucra sortis solvenda;

4.° ad impensas funeris, morbique ultimi faciendas.

Art. 386. Quo usufructu non gaudebit ille conjugum, contra quem lata est sententia divortii, desinetque etiam mater eo frui ob secundas nuptias.

Art. 387. Jus ususfructûs, quo pater vel mater donatur, non se extendit ad bona, quæ suo proprio labore aut suâ propriâ industriâ filii sibi compararunt, neque ad ea, quæ ipsis fuêre donata aut legata sub conditione patrem et matrem usufructu privante.

Art. 730. Parentes (ex lege indigni) bonorum filiis ex hæreditate advenientium usufructu privati existunt.

Art. 389. Stante matrimonio jus administrandi bona personalia minorum penes patrem est, qui et de proprietate et reditibus bonorum, quorum usufructu caret, sed de solâ proprietate eorum, quorum usufructu ex jure gaudet, reddendæ rationi obnoxius est. *I. dit.*

autem bona, donata intuitu exercitii prædictorum officiorum, sunt quasi castrensia. *Lugo n.* 19. Hujusmodi sunt omnia, quæ acquiruntur à filiofam. ex officio clericali, ex *L. Presbyteros*, 6. *c. de Episc. et cler.* Imò idem dicitur de omnibus, quæ clerico adveniunt ex quocumque titulo. *Lugo n.* 21. *cum Mol. Sanch. et communi.* Hocque rectè dicit *Lugo n.* 22. contra aliquos de clericis etiam tonsuratis, cùm textus cit. exprimat etiam cantores.

III. Peculium autem *profectitium* sunt bona, quæ proficiscuntur de rebus paternis, et filius lucratur in ipsis negotiando; peculium hoc totum pertinet ad patrem quoad fructum, et proprietatem. Etiam dicuntur bona profectitia illa, quæ donantur filio intuitu patris : secùs verò, si donantur filio intuitu suiipsius, etsi occasione patris filius cognitus sit à donante. *Lugo n.* 37. In dubio autem, an aliquid sit donatum intuitu patris, vel filii, erit totum filii, si ipse bonâ fide incœperit possidère; aliàs dividendum pro rata dubii. Bona verò donata filio à patre in patrimonium ad suscipiendos ordines sacros, non sunt numeranda inter profectitia, sed benè sunt conferenda cùm aliis fratribus, cùm ille hæreditatis portionem exposcit, ut *Lugo loc. cit. cum Mol.* et ut dicemus *n.* 956. Dubium fit 1. an, quod lucratur filius ex bonis paternis, sit totum et semper profectitium? Affirmant *Sylv. Azor, etc. apud Lugo n.* 40. Dicunt verò *Gom. Bart. Tab. Ang. etc. ib.*, esse partim profectitium, partim adventitium. *Lugo* autem cum *Mol.* tenet esse profectitium, si filius nomine patris negotietur, adventitium verò si nomine suo, putà, si ipse furatus sit pecuniam à patre, vel si pecunia otiosa erat apud patrem. Certum autem est, ut docet *Lugo dict. n.* 40. quòd, si filius negotietur extra domum patris ex aliis bonis quàm paternis, lucrum non sit futurum profectitium. In dubio tamen, an lucrum provenerit ex bonis patris, vel alterius, tùm tantùm profectitium præsumitur, cùm filius administrabat bona paterna. *Lugo n.* 41. *cum Gom. Bart. etc.* Dubium fit 2. an filius, pro labore præstito in beneficium patris, possit stipendium exigere? Affirmant *Nav. Less. Ang. Lop. ap. Sanch. l.* 1. *c.* 2. *d.* 8. *n.* 1. et probabile putant *Laym. lib.* 5. *tr.* 4. c. 8. *n.* 6. *et Bus. infr. n.* 544. Negant verò *Molin. et alii plures cum Sanch. loc. cit. et Croix lib.* 3. *p.* 1. *n.* 1054. Rectè autem distinguit *Lugo d.* 5. *n.* 42. et ait, quòd si filius

extra domum patris habitet, nec à patre alatur, id, quod lucratur, est adventitium; profectitium verò, si in domo paterna degat, et à patre alatur, necnon obsequia illa sint patri debita: quæ si tamen excedant, benè potest filius petere stipendium. Sed hic dubium fit 3. utrùm, si prædicta obsequia fuerint excedentia, et filius non petierit stipendium, præsumatur illud remisisse? Omninò affirmant *Mol. d.* 234. *et Sanch. loc. c. n.* 4. quia hoc præstat bono communi, ut inter parentes et filios frequentia jurgia vitentur. Sed probabiliùs docet *Lugo dict. n.* 42. *cum Nav. Less. Ang. etc. ut suprà*, quòd, dum filius, si potest, non petat, rationabiliter remisisse censeatur. Secùs, si renuat poscere ex paterna reverentia; debet tamen eo casu detrahere alimenta à patre percepta. *Vide etiam dicenda num.* 344.

IV. Peculium tandem *adventitium* sunt bona, quæ filiisf. proveniunt aliunde, quàm ex bonis paternis, vel intuitu patris acquisitis. Horum bonorum filius proprietatem habet, pater verò acquirit usumfructum, etiamsi sint bona majoratûs. *Lugo d.* 3. *n.* 30. Quandoque tamen filius etiam talem usumfructum acquirit, nempe I. Quando præcisè ususfructus donatur filio, vel donatur aliquid filio, patre contradicente. II. Si filius unà cum patre succedit in hæreditatem fratris, vel sororis. Ita *Less. l.* 2. *c.* 3. *num.* 9. 10 *et* 11. *et Lugo d.* 3. *n.* 23. *cum aliis*. III. Addit *Lugo ibidem*, si filius accipit dotem, patre se non obligante: *vide alia apud Lugo*. Exceptis autem his casibus: filius de bonis adventitiis non potest disponere sine consensu patris, nec testari, etiam cum ejus consensu, nisi ad pias causas, ex c. *Licet* 4. *de sepult.* in 6. Potest tamen universè testari de castrensi peculio, ut *ibid.* Ususfructus autem peculii adventitii erit patris, quamdiu vivit, etiamsi filius exierit à patria potestate; nisi filius electus sit ad Episcopatum, vel ad magnam dignitatem, scilicet, si fiat Cardinalis, præfectus Urbis majoris, consiliarius regius, magister militum; tunc enim totus ususfructus pertinet ad filium, ut *Lugo n.* 24. *Salm. tr.* 12. *c.* 2. *punct.* 10. §. 1. *n.* 128. *Holzm. p.* 4. *n.* 274. Si verò pater emancipet filium, dimidia pars usufructûs erit patris, et dimidia filii. *Lugo, et Holzm. ib.* Hoc intelligitur tamen, si emancipatio fuerit voluntaria patris; nam, si filius emancipetur ratione matrimonii, ex jure hispanico, tunc ususfructus erit totus filii: si verò ratione

status religiosi à filio assumpti, ususfructus erit totus patris. *Lugo ibid.* Hic notandum I. quòd si pater permittat filio, ut discedat è sua domo, non censeatur remittere prædictum usumfructum, nisi filius dimittatur ad quærendum sibi victum; vel nisi filius, vidente et tacente patre, fructus expendat, ut *Lugo n. 27. ex l. Cùm oportet. c. de bonis quæ liber.* Notandum II. quòd si bona sint usu consumptibilia, tunc pater possit de illis disponere, cum obligatione reddendi filio tantumdem. *Lugo n. 35. et Mol.*

489. — Bona uxoris alia sunt *dotalia,* alia *paraphernalia,* (1)

(1) Ex cod. civ. Conjuges ratione bonorum sub triplici regimine constitui possunt : 1.° Sub regimine communitatem bonorum includente ; 2.° Sub regimine bonorum communitatem excludente ; 3.° Sub regimine dotali. Varia sunt pro hac diversitate regiminis jura variæque conjugum obligationes. Insuper alia legalis, alia conventionalis est communitas in qua bona communia et propria conjugum distinguuntur.

I. *Art.* 1400. Communitas legalis locum habet cùm sponsi matrimonium ineunt sine ulla conventione aut simpliciter declarant, se sub regimine communitatis bonorum contrahere.

Art. 1387. Conjuges bona sua semper ad normam legis civilis disponere censentur, nisi speciales de iis fecerint pactiones, minimè tamen bonis moribus contrarias.

Art. 1528. Communitas conventionalis in omni re sequitur leges communitatis legalis, nisi huic implicitè vel explicitè derogatum sit.

Art. 1401. Inter bona communia referuntur :

1.° Omnia mobilia, quæ conjuges primo die matrimonii possiderunt, aut postea hæreditate vel donatione acceperunt donatore non contrarium statuente.

2.° Omnes qualescunque fructus, reditus, fenora, pensionesque annuæ, quæ conjugibus obveniunt, tempore matrimonii et ex bonis jam primo die matrimonii ipsorum propriis, aut posteà quocunque titulo acceptis.

3.° Omnia immobilia in matrimonio acquisita.

Art. 1404. Immobilia verò, quæ conjuges jam ante matrimonium possiderunt aut in matrimonio hæreditate acquisivère, neutiquam inter communia referuntur.

Art. 1405. Pariter immobilia alterutri conjugum tempore matrimonii donata, minimè in communitatem allata censentur, sed spectant ad donatarium, nisi donator declaraverit, rem numero bonorum communium esse.

Art. 1406. Immobilia à patre vel matre aut alio ascendente alterutri conjugum, ut ipsi aut donatoris creditoribus satisfiat relicta, non sunt communia, salvâ compensatione aut indemnitate.

Art. 1409. Inter debita communia referuntur :

1.° Debita, quibus mobilia conjugum jam primo die matrimonii gravata existebant, aut quibus gravatur hæreditas in matrimonio obtenta.

2.° Debita, quæ tum ex sorte, tum ex pensionibus annuis et usuris sunt, tempore communitatis à marito, aut cum hujus consensu ab uxore contracta.

3.° Debita, quæ solummodo ex pensionibus et usuris sunt ob æs alienum, ast proprium conjugibus.

quæ sunt res, quas uxor attulit, vel sibi reservavit ultra dotem. Bonorum *paraphernalium* uxor habet plenum dominium, et usum, *l. Hâc lege, c. de pactis.* Bonorum *dotalium* proprietas spectat ad uxorem, ususfructus verò et plena administratio ad maritum, *l. 2. ff. de jure dotium.* Hinc uxor, post mortem viri, omnibus creditoribus personalibus præfertur. Et adhuc vivente viro, si ipse vergit ad inopiam, potest uxor dotem repetere *ex eodem l.* Deinde notandum, quòd si dos consistat in pecunia, vel rebus usu consumptibilibus, tunc dominium dotis plenè transit ad virum, cum obligatione tantumdem restituendi, matrimonio soluto, *l. Res in dotem, ff. de jure dotium.* Deinceps notandum, quòd si bona

4.° Debita ob reparationes usufructuarias immobilium non communium.

5.° Debita ob alimenta conjugum, educationem et cultum filiorum ac ob quæcumque alia onera matrimonii.

Art. 1421. Solus maritus bona in communitatem allata administrat, quæ absque uxoris consensu vendere, alienare et oppignorare poterit.

Art. 1428. Marito jus est administrandi bona uxoris propria, necnon instituendi actionem ad res mobiles et litigiosas uxoris consequendas. Attamen immobilia uxoris non consentientis alienare non poterit; quòd si ipsius culpâ status bonorum uxoris deterior factus sit, ad restitutionem tenetur.

Art. 1426. Actiones civiles, quas uxor sine consensu mariti, etiam cum judicis auctoritate exercet, bona communia afficere nequeunt, nisi ratione mercaturæ, quam publicè et separatè facit.

Art. 1437. Quod si ex bonis communibus pecuniæ summa expensa fuit pro solvendis alterutrius conjugum debitis, uti pretium integrum aut partiarium rei immobilis propriæ aut redemptio servitutis, vel pro recuperandis, conservandis reparandisve bonis propriis ac generatim quoties unus conjugum lucrum proprium è re communi fecerit, ab eo compensatio debetur.

II. *Art.* 1529. Cùm sponsi, quin se sub regimine dotali constituant, matrimonium inire intendunt cum clausulâ communitatem excludente, aut separationem bonorum includente, hisce se subjiciunt legibus:

Art. 1530. Matrimonio inito cum clausulâ bonorum communitatem excludente, uxor nec sua bona administrare, nec ipsorum fructus percipere poterit; quod jus penes maritum est ad onera matrimonii sustinenda.

Art. 1531. Sed soluto matrimonio, aut separatione bonorum ex sententiâ judicis factâ, ea integra uxori reddenda.

Art. 1532. Si quæ ex mobilibus ab uxore in dotem allatis aut ipsi in matrimonio obvenientibus usu consumptibilia inveniuntur, ipsorum fiat æstimatio in contractu matrimoniali, aut inventarium tempore quo obvenerunt, juxta quod à marito pretium restituendum.

Art. 1533. Maritus ad omnia onera usufructûs tenetur.

Art. 1534. Nihil tamen impedit, quin statuatur, quòd uxor quotannis partem suorum redituum ad usum proprium accipiat.

Art. 1535. Immobilia in dotem allata, de quibus præsens est paragraphus, alienari possunt, non tamen sine consensu viri, aut si hic nolit, sine judicis auctoritate.

dotalia, etiam stabilia, dentur viro æstimata, animo, ut æstimatio venditionem constituat, tunc vir etiam eorum dominium acquirit, et, soluto matrimonio, non tenetur, nisi ad pretium reddendum, *l. Quoties*, *ff. de jure dotium*. Et in prædictis duobus casibus, si pereunt dicta bona, viro pereunt, *l. Res in dotem*.

490. — Clericorum bona quadrupliciter distinguuntur, videlicet : I. In bona *patrimonialia*, quæ dicuntur ea, quæ

Art. 1536. Matrimonio autem inito cum clausulâ separationem bonorum includente, uxor mobilium et immobilium administrationem, nec non usumfructum habet.

Art. 1537. Uterque conjux ad onera matrimonii ferenda concurrit juxta conventionem; hâc autem deficiente, uxor pro tertia parte suorum redituum concurrit.

Art. 1538. Nullo in casu nullaque ex causa uxor immobilia alienare poterit absque consensu mariti, hocque renitente sine judicis auctoritate.

III. *Art.* 1392. Regimen dotale instituitur per expressam conjugum declarationem, se velle sub hoc regimine contrahere; nec ad id sufficit constitutio dotis vel communitatis exclusio, neque etiam bonorum separatio.

Art. 1541. Quæcunque uxor in dotem constituit, aut in contractu matrimoniali accipit, bona dotalia sunt, nisi extet conventio contraria.

Art. 1549. Maritus ipse bona dotalia administrat, ac debitores et detentores eorum in judicio persequendi, fructus et usuras atque sortis repræsentationes percipiendi jus habet. Attamen in contractu matrimoniali conditio apponi potest, quâ uxori partem suorum redituum ad proprium usum quotannis percipere liceat.

Art. 1551. Dotis integræ aut partis ex mobilibus, quorum pretium in contractu fixum est, maritus possessor existit (nisi declaretur æstimationem non habere rationem venditionis) obligatus ad reddendum solum pretium statutum.

Art. 1552. Attamen rei immobilis in dotem constitutæ æstimatione, maritus nullo modo dominium acquirit, nisi contrarium statuatur.

Art. 1554. Bona immobilia in dotem constituta alienari vel hypotheca gravari non possunt durante matrimonio, neque ab uxore, neque à marito, neque ab utroque simul, exceptis casibus in lege definitis.

Art. 1562. Maritus ratione bonorum dotalium iisdem, quibus tenetur obligationibus usufructuarius; rationem reddet de præscriptionibus aut rei depravationibus, quibus causam negligentiâ suâ dedit.

Art. 1563. Si dos periclitetur, uxor in judicio separationem bonorum exigere poterit.

Art. 1574. Bona, quæ ab uxore in dotem allata non fuêre, paraphernalia sunt.

Art. 1575. Quòd si alia non forent uxoris bona quàm paraphernalia, ipsa ad onera matrimonii pro tertia parte redituum concurret, nisi alia extet stipulatio.

Art. 1576. Uxor et administrationem et usumfructum paraphernalium habet : ea tamen alienare aut de eis litigare non poterit absque mariti consensu aut hoc renitente, judicis auctoritate.

Edit.

ipsi obveniunt ex quacumque causa profana. II. In bona *quasi patrimonialia* seu *industrialia*, et dicuntur ea, quæ clerici acquirunt ex ecclesiasticis functionibus sine beneficio, ut ex concionibus, missis, etc. III. In bona merè *ecclesiastica*, et sunt illa, quæ acquiruntur ex beneficiis. IV. tandem in bona *parsimonialia*, quæ sunt illa quæ clericus ex reditibus ecclesiasticis subtraxit de sua sustentatione, vivendo parciùs, quàm honestè vivere potuisset.

491. — I. Quoad bona *patrimonialia* certum est, quòd clerici plenum eorum dominium habent, ut patet ex c. *Relatum* 12. *de testam.* II. Idem est de bonis *industrialibus*, ut communiter docent DD. cum *Sanch. Cons. l.* 2. *c.* 2. *dub.* 35. *et* 45. *Less. de just. l.* 2. *c.* 4. *dub.* 6. *Lugo de just. d.* 4. *sect.* 3. *n.* 23. *Anacl. tr.* 7. *d.* 4. *q.* 3. *Viva Opusc. de benef. q.* 3. *art.* 1. *n.* 5. *Salm. tr.* 12. *c.* 2. *punt.* 11. §. 1. *n.* 138. *cum Pal. Conin. etc.* Ex quo infert *Anacl. n.* 27. *cum Less. et aliis*, quòd si clericus vivat, aut expendat de bonis his, vel propriis in pias causas, possit tantumdem accipere de bonis ecclesiasticis, et de eis ad libitum disponere; quia, cùm jus habeat vivendi ex beneficio (ut infra videbimus in quæst. V.), non tenetur vivere ex bonis propriis; unde, si de iis vivat, potest uti compensatione. Hoc tamen non admittendum puto, si clericus non habeat superfluum de bonis ecclesiasticis, atque hic et nunc teneatur de bonis propriis pauperi subvenire. Secùs autem, si hic et nunc non teneatur ad eleëmosynam; habeat tamen intentionem compensandi. An verò distributiones quotidianæ canonicorum computentur inter bona industrialia? Negant *Nav. de Redit. eccles. q.* 1. *n.* 74. *Sanch. l. c. dub.* 46. quia (ut dicunt) distributiones verè sunt partes redituum beneficii, et ideo eamdem naturam ac onus sortiuntur, quàm alii beneficii fructus. Sed probabiliùs affirmant *Lugo d.* 4. *n.* 25. *et Salm. ibid. n.* 140. *cum Azor, Sylvest. Angel. Bon. et Covarr.* Ratio, quia præfatæ distributiones, licèt ex titulo beneficii proveniant, non tamen dantur immediatè pro titulo, sed pro servitio personali, tamquam personæ stipendium.

III. Idem, quod de bonis patrimonialibus, et industrialibus, dicitur de *parsimonialibus*, ita ut possit clericus ad libitum de eis disponere, ut docent *Navar. de Redit. q.* 1. *Mon.*

30. *Less. c. 4. n. 39. Cabass. Th. jur. l. 2. c. 16. n. 8. Anacl. n. 28. Mazz. tom. 2. p. 420. et Less. dict. c. 4. n. 39. cum Sot. Covarr. et aliis (contra Petroc. l. 4. de Benef. c. ult. q. 7. et alios paucos).* Et idem expressè docet *S. Th. 2. 2. qu. 185. art. 7.* ubi ait : *De his autem, quæ sunt specialiter suo usui* (scilicet clerici) *deputata, videtur esse eadem ratio, quæ est de propriis bonis.* Ratio, quia præfata bona non dantur ut fructus beneficii, sed ut stipendia laborum iis, qui Ecclesiæ inserviunt. Nec obstat textus in *c. Episcopi, caus. 12. q. 1.* quem opponit *Petr.* ubi legitur : *Quidquid verò de provisione suæ Ecclesiæ fuerit, sive de agris, sive de fructibus, omnia in jure Ecclesiæ reservare censuimus.* Nam respondetur ex prædictis, bona parsimonialia non esse de provisione Ecclesiæ, sed de provisione, seu stipendio laborum ministri, ut sancitum fuit in conc. Agath. *Can.* 56. ubi dictum fuit : *Clerici omnes qui fideliter Ecclesiæ deserviunt, stipendia, tantis laboribus debita, secundùm servitii sui intuitum vel ordinationem canonicam, à sacerdotibus seu Episcopis consequuntur.*

IV. Major difficultas est de bonis merè *ecclesiasticis*, quæ propriæ sustentationi supersunt, an de iis possint clerici, sine injustitia, malè disponere? Certum est, quòd beneficiarii tenentur sub mortali reditus superfluos suæ sustentationi in usus pios, aut in pauperes elargiri. Ita *S. Th. 2. 2. qu. 185. art. 7. Lugo d. 4. sect. 4. n. 9. Sanch. Cons. l. 2. c. 2. dub. 58. Salm. tr. 12. c. 2. punct. 11. §. 2. n. 141. et 144. cum Mol. Con. Pal. et communi.* An verò ad id teneantur virtute justitiæ, vel religionis, infrà dicetur. Illic autem sedulò notandum : quòd in hoc, ut materia censeatur gravis, requiritur quantitas multò major, quàm in furto, ut dicunt *Lugo n. 42. cum Mol. Henr. Holz. de just. n. 204. et alii ex D. Th. l. c.* qui requirit *multum excessum* ad malam fidem clerici constituendam. Quænam autem sit ista notabilis quantitas? *Coninchius, Palaus, et alii apud Mazz. t. 2. p. 419.* requirunt quartam, vel quintam partem superfluorum. Sed veriùs sufficit pars vigesima ad materiam gravem constituendam, ut ait idem *Mazz.* et tenent *Lugo d. 4. n. 44. ac Croix l. 4. n. 1358.* qui cum *Haunoldo* meritò sententiam *Coninchii* reprobant. Hic obiter advertatur, *Benedictum XIV.* in sua Bulla 29. *Universalis Ecclesiæ*, edita die 20. Aug. 1741. declarâsse, quòd

si beneficiarius fructus beneficii vendat per totam suam vitam; sive unâ, sive pluribus solutionibus, contractus est nullus.

Sed quær. I. An clericus teneatur ex superfluis necessariò pauperibus succurrere? Negant *Azor*, *p.* 2. *lib.* 7. *c.* 11. *q.* 2. *cum Nav.* et *Viva Opusc. de benef. q.* 2. *a.* 4. *n.* 12. qui dicit cum *Vasq.* *et communi*, posse clericum superfluum erogare, sive in pauperes, sive in alios pios usus pro suo libitu, quia sufficit illud applicare in Dei cultum, et non dissipare, ut loquitur *Trid. sess.* 25. *cap.* 1. *de ref.* Sed excipiendum omninò mihi videtur cum *Lugo d.* 4. *n.* 15. *et* 59. *ac Less. c.* 4. *num.* 47. si adsint pauperes, in gravi necessitate temporali vel spirituali constituti; tunc enim non potest clericus superflua in alios usus pios expendere, quia tunc urget præceptum naturale charitatis, ex quo, si habet bona propria superflua statui, jam tenetur sub gravi iis illa elargiri. Et hic advertit *Viva l. c. cum Vasq.* pastores, ut Episcopos et parochos, tenêri insuper inquirere hujusmodi pauperes, non tamen beneficiarios non pastores.

Quær. II. Qui veniant nomine pauperum? Veniunt quidem, non solùm ostiatim mendicantes, sed etiam ii, qui aliter nequeunt suum statum conservare. Veniunt etiam consanguinei, si verè pauperes sint, ita ut aliàs non possint proprium statum sustinêre, ut *Sanch. Cons. l.* 2. *cap.* 2. *dub.* 58. *n.* 21. *Laym. l.* 4. *tr.* 2. *c.* 5. *n.* 3. *Croix l.* 4. *n.* 904. *cum Azor, Pal. et communiter.* Et patet ex *Trid. sess.* 25. *c.* 1. *de Ref.* ubi interdicitur beneficariis, *ne ex reditibus ecclesiasticis consanguineos familiaresve suos augêre studeant....... Sed, si pauperes sint, iis ut pauperibus distribuant.* Hos autem consanguineos indigentes potest clericus præferre aliis pauperibus, etiam graviùs egentibus (quidquid dicat *Laym. l. c.*). Ratio, quia, ut benè advertit *Viva loc. cit. art.* 2. *n.* 2. *cum Mol. et communi*, subventio propinquorum egentium pertinet etiam ad proprium statum clerici servandum, cùm illorum paupertas in ipsius dedecus redundet. Unde *Tol. lib.* 5. *c.* 4. *Concl.* 5. sic scripsit: *Episcopus, subtractis quæ ad decentem victum pertinent, et subtractis his, quæ gratiâ pietatis* (nota) *et charitatis potest in alios consanguineos indigentes aut famulos distribuere, tenetur residuum dare pauperibus sub mortali.* Idque expressum habetur in decreto indicto à Cardinali *Polo*, Legato apostolico ann. 1566. apud

Thomassin. de eccl. discip. t. 5. p. 3. cap. 32. quo præceptum fuit beneficiariis Angliæ (prout etiam olim præceperat *S. Gregor.* instruens *Augustinum* Anglorum apostolum): *Ne sumptuum moderatio avaritiæ tribuatur; quidquid ex fructibus ecclesiarum, deductis iis, quæ earum muneribus sustinendis, et ipsis atque ipsorum familiaribus necessaria sunt, supererit, id omne juxta illa, quæ B. Greg. Papa Augustino de fructibus Ecclesiæ dispensandis rescripsit, ad pauperes Christi alendos distribuant.* Hinc dicit *Croix lib. 4. n.* 904. *cum Azor, Pal. etc.* quòd sub nomine victûs beneficiario debiti veniunt omnia necessaria ad se et familiam sustentandam; adque familiam spectant parentes, fratres, nepotes, et alii consanguinei. Item advertunt *Laym. lib. 4. tract. 2. cap. 3. n. 3. Ronc. Conc. 6. n. 6. et Viva loc. cit. cum aliis*, quòd, si beneficiarius statum suum mutet ex assumptione ad beneficium, tunc potest subvenire consanguineis, saltem proximioribus, ut ipsi quodammodò decenter vivant juxta suam dignitatem. Hoc tamen, rectè ait *Roncaglia loc. cit.*, procedere pro Episcopis, aut assumptis ad similem dignitatem, non verò pro parochis.

Quær. III. An in distributione præferendi sint pauperes loci, in quo est beneficium? Dicunt *Salm. tr.* 12. *c.* 2. *punct.* 11. §. 2. *n.* 144. *et Holzm. p. 4. tr.* 1. *n.* 210. quòd, licèt congruentius sit, bona distribui pauperibus loci, dè hoc tamen non est obligatio; nisi ibi sint pauperes, extremâ, vel etiam gravi egestate laborantes. Sed *Azor. p. 2. l. 7. c. 11. q. 2. Bonac. de benef. d. 4. p. 2. n. 5. et Mol. d.* 145. *cum Navarr.* hanc limitationem negant, et censent, satis esse, si bona superflua in quosvis pauperes (intellige æquè egentes) erogentur; etsi testatores oppositum expresserint, vel saltem tacitè significârint. Ratio, quia canones (præcisè in *cap. Sancimus* 31. *caus.* 12. *quæst.* 2.) indistinctè præcipiunt, ut eleëmosyna fiat, sive in cives, sive in exteros. Et hoc videtur satis probabile, quia pauperes loci non habent, saltem non constat eos habêre peculiare jus ad illa bona. Excipit *Mol.* si aliud exigat bonum commune illius diœcesis, putà, si subveniendum sit collegio educandorum, etc.

Quær. IV. An beneficiarii possint superflua reservare in futurum ad usus pios? Negat *Navarr.* dicens, ea statim esse distribuenda. Sed veriùs docet *S. Thom.* 2. 2. *q.* 185. *art.* 7.

ad 4. (quem sequitur *P. Holzm. part.* 4. *n.* 207. *cum aliis*) dicens: *Si quis, necessitate non imminente providendi pauperibus, de his quæ superfluunt ex proventibus Ecclesiæ possessiones emat, vel in thesauro reponat in futurum utilitati Ecclesiæ et necessitatibus pauperum, laudabiliter facit.* Benè tamen advertit *Holzmann loc. cit.* quòd eo casu cautio adhibenda sit, ne, morte adveniente, tales reditus fortè à consanguineis diripiantur.

Quær. V. An clericus, qui habet ex suo, unde vivat, possit se sustentare ex reditibus beneficii? Negant aliqui pauci; sed affirmandum cum *Habert de just. t.* 4. *c.* 21. *in fin. Petrocor. de benef. cap. ult. q.* 8. *Fagnan. cap. Si quis, de pecc. cler. Anacl. q.* 3. *n.* 27. *Holzm. n.* 208. *etc. communiter.* Rectè enim ait *Fagn.* quòd primis Ecclesiæ sæculis nulli clerici admittebantur, nisi qui, relictis omnibus propriis bonis, de solis fidelium oblationibus vivere volebant. Secundo autem tempore, si id servare nolebant, permittebatur eis vivere ex proprio patrimonio; modò nihil de oblationibus exigerent. Tertio demùm tempore, scil. postquam clerici portionem suam à mensa Episcopali separatam habêre cœperunt, et beneficia fuêrunt illis credita, mos inolevit, ut ipsi, separato patrimonio, Ecclesiæ bonis viverent. Et hoc sanè est rationi naturali omninò consonum; justum enim est, ut, qui altari servit, de altari vivat, juxta illud: *Quis militat suis stipendiis umquam? Ap.* 1. *Cor.* Fortene divites qui reipublicæ inservientes stipendia habent, injustè accipiunt? Per accidens autem est, quòd sint divites, vel pauperes. Et hanc sententiam expressè tenet *D. Thom.* 2. 2. *q.* 185. *art.* 7. *ad* 3. Rectè verò limitat S. D., si casus occurreret, quòd aliquis pauper esset in gravi necessitate; nam tunc ait: *In tali necessitate peccaret clericus, si vellet de rebus Ecclesiæ vivere, dummodò haberet patrimonialia bona, de quibus vivere posset.* Ratio patet, quia tunc jam habens superfluum statui, pauperi graviter egenti succurrere tenetur.

Quær. VI. An, sicut beneficiarii erogare tenentur superflua in usus pios, ita etiam pensionarii? Affirmant *Sanch. Cons. lib.* 2. *cap.* 2. *dubium* 47. *Mazzott. t.* 2. *p.* 421. *et Salm. tr.* 12. *cap.* 2. *punct.* 11. §. 2. *n.* 147. *cum Mol. et Pal.* modò pensio sit ecclesiastica, aut detur ecclesiasticis: secùs, si sit merè laicalis ob titulum merè sæcularem, et detur laicis

ob obsequia præstita, putà principibus, equitibus, etc: aut si detur clericis ob aliquod munus temporale, nempe cantoris, procuratoris, etc. Ratio, quia cùm hæc obligatio sit annexa reditibus beneficii, pensio illa ecclesiastica, ex fructibus beneficii detracta, transit cum eodem onere. Satis tamen probabiliter negat *Lug. d. 4. n. 32. cum Vasq. Gigas, Cov. etc.* et ita decisum habetur in Rota Rom. ap. *Azor*, Ratio, quia, dum Pontifex justam ob causam extrahit pensionem ex fructibus beneficii, jam eosdem fructus applicat in usus pios; unde fructus isti non ferunt secum obligationem, ut iterùm piè applicentur. Idem ait *Mastrius d. 14. q. 2. a. 3. n. 69. cum Bon. etc. contra Nav. Azor, etc.* de equitibus commendatariis S. Jacobi Calatravæ, Alcantaræ et S. Stephani Florentiæ, etc. quibus à *Gregor. XIII*, jam concessum est testari.

492. — Quæritur VII. an beneficiarii, expendentes reditus superfluos beneficii in usus profanos, teneantur ad restitutionem? Hæc quæstio magnoperè inter DD. agitatur, et ideò in ejus discussione diutiùs immorabor.

Prima sententia probabilis, et valdè communior inter recentiores, negat. Hanc tenent *S. Antonin. t. 2. tit. 2. cap. 5. §. 5. Less. de just. lib. 2. cap. 4. dub. 6. n. 43. Mol. tom. 1. tr. 2. d. 143. Cabass. Theor. Jur. lib. 2. cap. 26. n. 7. Sporer de 7. præc. c. 1. n. 113. Azor, p. 2. lib. 7. c. 9. Viva Opusc. de benef. q. 2. a. 3. n. 2. Mazzot. tom. 2. pag. 419. Sanch. l. 2. Cons. cap. 2. d. 37. n. 2. Anacl. tract. 7. d. 4. quæst. 3. n. 34. Holzm. p. 4. de just. n. 196. Salm. tract. 12. cap. 2. n. 155. cum Pal. Con. etc. Lugo de just. d. 4. sect. 1. n. 2. cum Soto, Gers. Abul. Vasq. Adrian. Tab. Covarr. Cordub. Arag. etc.* Auctores hujus sententiæ diversis rationibus utuntur. Major pars eorum sic ratiocinatur: Omnes clerici antiquitùs in communi vivebant, et bona ecclesiastica singulis distribuebantur, prout opus erat ad cujusque sustentationem; reliquum verò applicabatur fabricæ Ecclesiarum, et pauperum subventioni. Sed *Simplicius Papa*, qui creatus est an. 465. in *can. de reditibus* 28. *caus.* 12. *quæst.* 2. eò quòd, frigescente charitate, fortè Episcopi non tam fideles essent in tali distributione, fructus bonorum ecclesiasticorum in quatuor partes divisit, primam applicando Episcopis, secundam clericis, tertiam fabricæ Ecclesiarum, quartam pauperibus. Idque

confirmavit *Gelasius in cap. Concesso* 26. et *Gregorius in cap. Cognovimus* 29. *dict. caus.* 12. *quæst.* 2. Hinc dicunt, quòd, licèt ante hanc divisionem nullus clericorum ad ea bona jus haberet, post divisionem tamen eorum dominium ipsi adepti sunt, cùm illa ab Ecclesia ad proprium usum fuerint eis deputata. Idque confirmant ex concilio Trid. *sess.* 24. *c.* 12. *de Reform.* ubi præcipitur, quòd beneficiarius, omittens recitationem horarum, *privetur dimidiâ parte fructuum, quos ratione etiam præbendæ ac residentiæ fecit suos.* Ergò, ut arguunt, concilium supponit, clericum verè dominium ipsorum fructuum acquisivisse. Ex quibus concludunt, obligationem, quam habent beneficiarii erogandi superflua pauperibus, non oriri ex justitia, sed ex virtute religionis, quæ non obligat ad restitutionem.

Cabassutius verò *l. c. cum Azor*, aliâ viâ incedens, hanc sententiam tuetur; dicit enim, hanc obligationem beneficiariorum erogandi superflua in usus pios non esse de lege naturali justitiæ, quia fundatores beneficiorum liberè, et sine ullo pacto donant clericis eorum fructus; sed esse tantùm de lege Ecclesiæ, quæ intendit ipsos obligare virtute religionis, vel charitatis, ad applicandos hujusmodi fructus superfluos in usus pios, tamquam bona dicata Deo, et ex pietate donata. Nec obstat, quod ait *Navar.* hanc obligationem restitutionis oriri ex præsumpta mente testatorum, qui videntur bona reliquisse cum tacito pacto, quòd clerici, detractâ suâ sustentatione, reliqua in pios usus expenderent. Respondet enim *Cabassutius*, noluisse quidem testatores, ut sua bona luxui clericorum deservirent, sed non censendum, voluisse eos adstringere ad illam obligationem; quemadmodùm quicumque testator minimè intendit, ut hæres suus bona relicta dissipet, si tamen ille dissipabit, non idem peccabit contra justitiam, quia illa testatoris intentio non fuit in pactum expressè deducta. Et pro hac sententia non potest negari fuisse etiam *D. Th.* non jam in *Summa* 2. 2. *q.* 185. *art.* 7. ut censent *Salm.* quia ibi loquitur tantùm de iis, quæ *specialiter sunt suo usui* (scilicet beneficiarii) *deputata*, id est assignata suæ necessariæ sustentationi, ut contrarii explicant. Sed expressè id docet in *Quodlib.* 6. *art.* 12. *ad* 3. ubi distinguit bona ecclesiastica assignata pauperibus, ab illis, quæ assignantur clericis, prout sunt præbendæ, de quibus ait, ipsos

nullam debêre restitutionem. Hæc S. Doctoris verba: *Aliter ergò dicendum est de illis ecclesiasticis bonis, quæ principaliter sunt attribuenda necessitatibus pauperum, et ex consequenti necessitatibus ministrorum, sicut sunt bona hospitalium, etc. et aliter de illis bonis, quæ principaliter sunt attributa usibus ministrorum, sicut sunt præbendæ clericorum, et alia hujusmodi. Nam in primis bonis peccatum committitur non solùm ex abusu, sed etiam ex ipsa rerum conditione, dum alius in suos usus assumit, quod est alterius: et ideò tenetur ad restitutionem, tamquam defraudator rei alienæ. In secundis verò non committitur peccatum, nisi per abusum: sicut et de bonis patrimonialibus dictum. Unde non tenetur quis ad restitutionem, sed solùm ad pœnitentiam peragendam.*

Secunda verò *sententia* tenet, beneficiarium obligari ad restitutionem; ita sentiunt *Nav. tract. de redit. eccl. q. 1. n. 4. Laym. l. 4. tr. 4. cap. 3. n. 3. Bon. de benef. d. 4. p. 2. n. 9. Petrocor. tom. 4. eod. tit. c. ult. q. 7. Habert de just. cap. 21. Concina tom. 2. diss. 6. c. 18. Roncaglia de præc. VII. c. 6. Reg. in praxi cum Petr. Soto, Archidiac. Comit. et Tanner.* item *Panorm. Armill. Angel. Major. Hostiens. et alii apud Lugo de rest. d. 4. n. 1.* Dicunt autem hi, quòd ante suppositam divisionem clerici minimè quidem erant domini bonorum ecclesiasticorum, cùm omnia tunc erant communia; unde, quidquid ipsi præter necessariam sustentationem sibi vindicabant, restituere tenebantur. Probari igitur deberet divisio præcepta per *Simplicium;* sed de hac divisione nullum probatur vestigium, quinimò (ait *Habert loc. cit.*) multa suadent divisionem hanc non fuisse peractam, cùm nullibi videatur sua portio pauperibus, aut fabricis Ecclesiarum assignata. Saltem (dicunt) de hoc non constat, et usque dum non constat, pauperes jus primævum retinent ad illa bona ecclesiastica, tenenturque beneficiarii ex justitia superflua ipsis ministrare.

Nec reverà probabile videtur id, quod adstruit *Cabassutius*, nempe, quòd testatores intenderint bona sua in dominium clericorum relinquere; potiùs enim præsumendum, ipsos relinquere voluisse ea in manus Ecclesiæ, ut ipsa postmodùm per suos prælatos ministris bona illa committeret, ut ex eis ipsi sustentarentur, et superfluum pauperibus erogarent. Et quòd hæc fuerit intentio fundatorum, testatur con-

cilium Aquisgranense ann. 816. ubi in *Can.* 116. dicitur: *Fideles ob animarum suarum remedium suis facultatibus sanctam locupletem fecerunt Ecclesiam, ut his et milites Christi alerentur, Ecclesiæ exornarentur, et pauperes recrearentur.* Unde plures AA. ut *Fill. Petroc. Thomassin. et Natal. Alexander,* constanter sentiunt, numquam beneficiarios dominium adeptos esse fructuum beneficiorum. Sed quidquid sit de voluntate testatorum, de quâ non constat, prout utique etiam constare deberet, ut certè dici posset, eos dominium talium bonorum in clericos transtulisse: saltem Ecclesia, quæ bonorum ecclesiasticorum (ut omnes fatentur) supremum dominium habet, noluit suos ministros eorum aliud acquirere dominium, nisi limitatum, cum onere scilicet superfluum reddendi pauperibus, ut valdè probabiliter ex Tridentino *l. c., ut suprà*, tenent *Ronc. Bon. Laym. cum Palud.* et non dissentit *Habert.* Prout enim, si alicui dentur centum aurei ad peregrinationem agendam, cum pacto, ut, quod superest, pauperibus eroget, iste acquirit dominium centum aureorum, sed gravatum, ita ut teneatur ex justitia superfluum pauperibus elargiri, ita et beneficiarius. Quòd autem Ecclesia reverà hoc dominium, si concessit, limitatum quidem concesserit beneficiariis, cum onere certo superfluum distribuendi pauperibus, pluribus probatur testimoniis. *Gratianus in Causa* 12. *q.* 1. *post c.* 25. *et* 27. quærit, an mensa communis scindi potuerit in plures præbendas? Respondet affirmando, eò quòd, sicut superflua mensæ communis olim erant pauperibus eroganda, sic hodie superflua cujusque præbendæ; quo *Gratianus* ostendit, quòd, sicut antiquitùs ecclesiastici onus justitiæ habebant superfluum bonorum communium pauperibus distribuendi, sic etiam habent, posteaquam præbendas inceperint possidère. *Ita et præbendæ Ecclesiasticorum* (verba *Gratiani*) *eadem charitate manente piè et religiosè possunt distribui; nec tunc rebus Ecclesiæ ut propriis, sed ut communibus utilitatibus deservituræ.* Ex quo patet, præbendas non jam institutas fuisse, ut essent totaliter propriæ clericorum, sed eis reale onus aliorum piorum usuum annexum esse. Item in concilio Mediol. 1. ann. 1565. sub *D. Carolo Borromæo, p.* 59. sic dicitur: *Si verò, qui beneficia ecclesiastica obtinent, quorum fructus ad eos sunt attributi, si uberiores sint, quàm ad tuendam vitam requiratur, dubi-*

tare non debent, ad eum finem hanc copiam illis esse attributam, ut præter ea, quæ ad victum satis essent, suppeterent etiam quibus pauperum inopia sublevaretur. Et idem sancitum fuit de Episcopis in capitularibus *Caroli Magni l. 6. c. 58. in conc. Gall. t. 2. p.* 429. ubi : *Episcopus ecclesiasticarum rerum potestatem habeat, ad dispensandum ergà omnes qui indigent; participet et ipse quibus indiget.* Item *D. Petrus Damianus* apud *Baronium* an. 1055. sic quemdam Episcopum monet : *An, ignoras, quia ad hoc Ecclesiis prædia conferuntur, ut ex eis pauperes sustententur.* Deinde subdit, quòd prioribus sæculis agri Ecclesiæ donati, vendebantur, et pretium distribuebatur pauperibus : sed posteà, *procedente tempore Ecclesiarum rectoribus visum est, ut ipsa potiùs prædia traderentur, ut scilicet non modò clericos Ecclesia pasceret, sed et refrigerii stipem indigentibus ministraret.*

His tamen non obstantibus, nequit negari, primam sententiam esse satis probabilem, præsertim ex auctoritate *S. Thomæ* (juxta ejus verba, suprà relata) qui supponit, et asserit pro certo, factam fuisse præfatam divisionem bonorum, et ideò absolutè ipse eximit clericum à restitutione, si bonis ecclesiasticis abutitur. Præterquam quòd, ut scribit quidam doctus Neotericus, non jam Papa *Simplicius* divisionem illam introduxit, sed ipsam introductam invenit, et dumtaxat ipse executionem ejus præcepit, prout claré eruitur ex illius Epistola, scripta ad *Florentium*, aliosque Episcopos, adversùs Episcopum *Gaudentium*, qui præter portionem propriam tres alias partes sibi usurpaverat : unde Pontifex præcipit auferri ab eo omnem talium bonorum administrationem, ipsumque teneri ad restituendum portiones, quas per triennium exegerat. *Simul etiam* (verba sunt *Simplicii*) *de reditibus Ecclesiæ, vel oblatione fidelium, quid deceat nescienti, nihil licère permittat : sed sola ei ex his quarta portio remittatur..... Cui etiam hoc specialiter præcipimus imminère, ut tres illas portiones, quas per triennium dicitur sibi tantummodò vindicâsse, restituat. Ep. Simplicii ad Florent. etc.* scripta an. 475. apud *Harduin. in Collect. Conc. tom. 2. pag.* 804. Quapropter non incongruè fautores primæ sententiæ concludunt ex divisione executa, bona clericis attributa jam transîsse in eorum dominium. Quod videtur confirmari à Tridentino, ut suprà *sess. 24. c. 12. de Ref.* verbis illis, *fructuum, quos ratione*

etiam præbendæ, ac residentiæ fecit suos. Insuper ex conc. Lateranensi V. *sess.* 9. §. *Statuimus*, ubi dictum fuit, quòd beneficiarius officium post sex menses à possessione beneficii omittens, *fructus suos non faciat;* ergò si officium non omittit, jam facit suos.

Quær. VIII. An, dono accipiens à beneficiario hæc bona superflua, peccet graviter, et teneatur ad restitutionem? Quod ad restitutionem pertinet, eum tenêri negànt omnes AA. qui in præcedenti quæstione censent, beneficiarium non obligari ex justitia ad talia bona in pios usus eroganda. Nos tamen distinguendum putamus. Si beneficiarius ob talem donationem non reddatur impotens ad satisfaciendum præfatæ suæ obligationi, nihil tenetur restituere accipiens, cùm valdè sit probabile, ut docent *Laym. Bon. Palud. et Ronc.* ut suprà retulimus, quòd beneficiarius benè habeat dominium fructuum superfluorum, etsi gravatum onere illos in pios usus elargiendi. Ergo, si eos donat, suum donat, et aliunde jam poterit satisfacere; quod si non faciat, id proveniet ex sua malitia, non ex acceptatione donatarii, ut rectè ait *Lug. d. 4. n.* 48. Si verò per talem donationem clericus redditur impotens, dicimus probabiliùs accipientem tenêri ad restitutionem, juxta nostram sententiam, quâ tenuimus, beneficiarium obligari ex justitia dare superflua pauperibus; tunc enim donatarius accipiendo verè influit in damnum pauperum, qui jus habent ad illa bona, prout in simili casu diximus *n.* 112. et fusiùs probabimus *de contract. n.* 722. Dixi *probabiliùs;* non enim nego, posse accipientem excusari à restitutione propter probabilitatem contrariæ sententiæ, intellige quoad partem juxta proportionem talis probabilitatis, (1) si accepit cum dubia fide; quòd si verò in bona fide acceperit, probabiliùs est non tenêri eum ad aliquid restituendum, juxta dicta *lib.* 1. *n.* 35.

Sed admissâ sententiâ contrariâ tamquam probabili; scilicet, quòd absit peccatum contra justitiam, nunc dubium occurrit, an accipiens peccet cooperando peccato donantis contra religionem aut charitatem; ut supponunt præfatæ sen-

(1) *Ex Hom. Ap. tr.* 10. *n.* 8. debet *majorem* partem pauperibus restituere, cùm ipsi auctori paulò majoris probabilitatis esse videatur sententia, quòd beneficiarius ex justitia obligetur dare superflua pauperibus.

Edit.

tentiæ auctores? Affirmant *Mazzot. tom. 2. pag. 419. et Sanch. Cons. c. 2. d. 38. n. 14.* citans *Navarr. Sylv. etc.* communiter ut asserit. Ratio, quia accipiens verè cooperatur ad consummationem peccati donantis, concurrendo ad translationem dominii rei donatæ, quod non transfertur, nisi per acceptationem. Sed probabiliùs (juxta illam sententiam) dicimus cum *Lugo d. 4. sect. 3. n. 49. Busemb. l. 4. n. 183. Holzm. p. 4. de just. n. 221. et Salm. tract. 12. c. 2. punct. 11. §. 2. n. 143.* accipientem non peccare, neque contra religionem, neque contra charitatem, nisi petat, vel inducat ad donandum. Non contra religionem, quia tunc ipse minimè cooperatur peccato donantis; licèt enim dominium rei non transferatur sine ejus acceptione, tamen peccatum donantis jam per ipsam oblationem, etiam externè, omninò consummatum est; per accidens autem se habet, quòd oblatio effectum habeat vel non, per acceptionem vel refutationem donatarii; prout nihil minuit, vel addit ad peccatum homicidæ, quòd ex vulnere lethali, ab ipso inflicto, mors vulnerati sequatur, vel non. Neque contra charitatem ratione damni, quod ex illa donatione pauperibus obvenit, quia charitas non obligat hominem, ut cum suo æquali incommodo alienum nocumentum evitet, prout ait *Lugo loc. cit. num. 50. cum Less.* Semper intellige, si acceptet cum bona fide, ut mox suprà limitavimus.

An autem regulares, facti Episcopi, possint liberè disponere de bonis ecclesiasticis, et patrimonialibus? Probabiliùs negatur. *Vide dicenda l. 5. de statu Relig. num. 2.* ubi *Salmant. cum aliis* secùs dicunt de bonis patrimonialibus.

DE ACQUISITIONE DOMINII.

493. — Tribus modis dominium acquiritur : 1. Jure naturali, seu gentium. 2. Jure civili aut canonico, scilicet per præscriptionem, et usucapionem. 3. Voluntate privata hominum, per contractus. Addi posset alius modus, jure belli; sed iste magis pertinet ad jus gentium. Jure autem gentium pluribus modis dominium acquiritur. (1).

(1) Qui in cod. civ. acquirendi dominium modi statuuntur, differunt nomine et etiam sæpissimè re à jure romano. Si excipias occupationem et traditionem,

Et I. *Occupatione* (1), *ex* §. *Feræ Instit. de rerum divisione*, ubi sic dicitur: *Quod enim antè nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur.* Quid de thesauris inventis? *Vide infrà n.* 602. Quid de venatione, et piscatione? *Vide n.* 604. *et* 614. Certum autem est omnia bona inventa restituenda esse domino certo, si iste inveniatur. An verò post inquisitionem, domino non invento, sit obligatio restituendi res inventas pauperibus? Triplex adest sententia. *Vide Dub.* 5. *n.* 603.

494. — II. Acquiritur dominium *Nativitate* (2), per quam nostra fiunt, quæ nascuntur à propriis animalibus, ex §. 1. *Item cap. eod. loco Instit.* Hinc ad usufructuarium spectant partus ovium, equorum, etc. salvo semper numero matrum.

495. — III. *Alluvione* (3), quà, si aliquid latenter et insen-

reliqui modi omnes, qui hic à S. Alphonso recensentur, in jure novo nomine accessionis notantur. Sunt etiam juris gall. regulæ generales, quæ tum specificationi, tum accessioni, tum etiam commixtioni antiqui juris conveniunt.

En cod. civ. dispositiones de acquisitione dominii generatim:

Art. 711. Dominia rerum acquiruntur et transferuntur hæreditate, donatione inter vivos et testamento necnon contractibus.

Art. 712. Item accessione et præscriptione.

Art. 546. Quodcunque è re mobili aut immobili natum aut ipsi sive ex naturà, sive ex industria superadditum fuit, jure accessionis ad dominum rei pertinet.

(1) *Art.* 539. Bona nullius aut personarum sine hærede decedentium aut quarum hæreditas fuit derelicta, ad rem publicam pertinet.

Art. 713. Bona, quæ domino carent, cedunt fisco.

Art. 714. Dantur res nullius, quarum usus communis est.

Art. 564. Columbæ, cuniculi, pisces transeuntes in alterum columbarium, stagnum, vivarium cuniculare fiunt domini hujus, nisi arte vel fraude allecta fuerint. —

Notandum, de art. 539. et 713 consuetudinem, necnon art. 714 derogasse, ita ut jamjam pisces, aves, animalia sylvestria aliæve res mobiles, quæ dicuntur *nullius*, primi fiant occupantis. —

(2) *Art.* 547. Fructus naturales et industriales terræ necnon civiles ac pecoris proventus ad dominum rei jure accessionis spectant.

(3) *Art.* 556. Quæ terra paulatim et insensibiliter ripæ fluvii amnisve adjicitur, alluvio audit atque ad fluvii accolam pertinet.

Art. 557. Pariter si alveus insensibiliter ad aliam partem diverterit, ripa derelicta ad accolam fluminis spectat, quin accola alterius ripæ fundum amissum exigere possit.

Art. 558. Jus alluvionis non obtinet in lacus et stagna.

Art. 559. Quòd si vis repentina de tuo fundo partem notabilem detraxerit et vicini prædio attulerit, pars detracta tua manet, modò infra annum eam repetas.

Art. 560. Insula quæcunque in flumine, quod navibus ac ratibus vehendis

sibiliter tuo fundo adjiciatur, tibi acquiritur. Secùs autem, si patenter adjiceretur pars de prædio alterius, tunc enim ipsa ad eumdem pertineret, *ex* §. *Præterea eod. loc.* Statutum etiam est *ibid.* quòd si alveus fluvii divertat ad aliam partem, novus alveus sit publicus, aut alterius, si iste esset fluvii dominus; antiquus autem alveus accrescet iis, qui agros utrimque habent.

496. — IV. *Specificatione* (1), quando forma datur in alienam materiam, v. gr. si bonâ fide ex aliena lana vestem tibi conficias, dominus illius efficeris, domino lanæ pretium solvendo, §. *Cùm ex alien. eod. loc.* cum limitationibus tamen ibi expressis. Idem, si facias pretiosam picturam, vel scripturam in vili tabula, vel tela aliena, ut ait *Tamb. ex* §. 34. *ibid.* Secùs tamen esset, si de alienis uvis vinum faceres: illud enim ad dominum uvarum pertinet; ita *Tamb.* Sed contradicit *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 121. Dicit etiam *Croix n.* 123. quòd, si ex alieno frumento farinam facias, farina sit tua. Et idem dicit, si de aliena quercu facias navem, *n.* 124. *cum Haunoldo.* Secùs verò, si navem facias de asseribus alienis, quia

est, nata ad rempublicam spectat, nisi adsit titulus aut præscriptio in contrarium.

Art. 561. Insula verò nata in flumine, quod navibus et ratibus devehendis impar est, ejus est fluvii accolæ, ex cujus parte formata fuerit; est autem utriusque ripæ incolæ, cùm in neutram partem vergat.

Art. 562. Quòd si flumen novo alveo fluens agrum vicinum præcidat efficiatque ex eo insulam, hæc prioris domini erit, sive fluvius sit navibus ac ratibus vehendis par sive impar.

Art. 563. Alveus qualiscunque fluminis relictus pro rata parte et compensationis causâ iis accressit, quorum agri per novum alveum invaduntur.

(1) *Art.* 570. Si quis ex materiâ alienâ rem novam effecerit, hanc dominus materiæ semper repetere poterit, dummodo pretium operæ restituat.

Art. 571. Quòd si forma rei ipsâ materiâ multò pretiosior sit, illam utpote principaliorem opifex serváre poterit, modò pretium materiæ domino restituat.

Art. 572. Si quis opus fecerit, partim ex propriâ, partim aliena ex materiâ, adeo ut utraque maneat integra, quin tamen divelli possit, illud commune erit.

Art. 575. Cùm res inter utrumque dominum materiæ communis fiat, ad licitationem plurimo dicenti adjudicetur.

Art. 576. Cùm dominus, si ipso inscio nova rei propriæ species inducta fuit, eam repetendi jus habeat, liberum ipsi erit, vel totam in eàdem naturâ, quantitate, mensurâ, bonitate ac pondere, vel ipsius solum pretium exigere.

Art. 577. Si quis ex materiâ alienâ rem novam confecerit, ad damna quæ emersêre reparanda damnari poterit. *Edit.*

tunc navis adhuc in primos asseres reduci posset. Probabiliùs autem addit *Croix n. 123. cum Gloss. ad* §. 25. *Instit. et Haunolde contra alios*, ad acquirendum dominium per specificationem, bonam fidem requiri.

497. — V. *Accessione* (1), quando alicui rei accedit ornamentum, licèt pretiosius, putà, si vesti tuæ intexetur purpura aliena, vel tuo auro aliena gemma, purpura, et gemma à te acquiritur. §. *Si tamen, eod. loc.* Limitant DD. nisi ornamentum facilè divelli posset. *Croix ibid. num.* 126. *cum Lug.*

498. VI. *Confusione, vel commixtione* (2). *Confusio* est quando duo corpora liquida, aut liquefacta (ejusdem, sive alterius speciei) ita coëunt in unum, ut post confusionem nulla pars assignari possit, quæ de utroque non participet: utpotè, si misceantur vinum cum vino, aurum cum auro, vel argentum cum stanno, etc. *Commixtio* autem est, quando miscentur solida, ut nummi cum nummis, frumentum cum frumento, ita ut de quovis grano separato dici non possit, quòd illud sit utriusque materiæ. *Croix l. 3. p. 2. n.* 116. His positis, sciendum quoad *confusionem*, quòd si confusio consensu dominorum, vel casu sit facta, tunc res erit communis, et judicis arbitrio dividenda, ex §. *Si duorum* 27. *eodem Inst. Vide Tamb. Dec. l. 8. tr. 3. c.* §. 4. *n.* 11. *cum Palao, Croix l. 3. p. 2. n.* 117. Si verò confusio altero nesciente, vel invito sit facta, tunc dominium rei tibi acquiri-

(1) *Art.* 566. Res per accessionem unitæ, licèt sint separabiles, pertinent ad dominum rei principalioris, modò solvat pretium rei minoris.

Art. 567. Res principalior ea est, cui altera accedit solius usus, ornamenti aut complementi gratiâ.

Art. 568. Quòd si tamen res addita multò pretiosior est re principaliore, dominus illius semper exigere potest, ut divellatur à re principali.

Art. 569. In dubio, quid sit in rebus per accessionem unitis principale, videndum, quæ res alteram valore aut saltem volumine superet: hæc erit principalis.

(2) *Art.* 573. Quæ confusione commixta fuêre, quorum tamen nulla pars principalis distingui posse videtur, separentur, si sint separabilia, exigente domino, quo inscio confusio aut commixtio facta fuerit. Si verò separari nequeant possessio rei confusæ aut mixtæ communis evadit, habita ratione quantitatis qualitatis et valoris rei singulæ.

Art. 574. Quòd si res una alteram quantitate aut pretio multò superet, dominus rei principalioris, totum repetere poterit, modò alteri solvat pretium rei propriæ. *Edit.*

tur, si operâ tuâ facta sit confusio, et ampliùs sit tua major materiæ pars; tenêris tamen rei alienæ pretium solvere, *ex dicto* §. 23. Ratio, quia tunc aliena res habetur ut accessoria ad rem tuam. Non verò, si tua pars esset modica. *Tamb. ibid. cum Azor.* Quòd si res sint æquales, tunc tota materia erit communis. *Tamb. eod. loc.* Quoad *commixtionem* autem, si hæc sit pecuniæ, habetur lex expressa, quod miscens alienam cum pecunia sua, animo dominium totius habendi, totius sit dominus, etiam altero inscio, vel invito: nam in *l. Si alieni, ff. de solutionibus,* sic dicitur: *Si alieni nummi, inscio vel invito domino, soluti sunt, manent ejus, cujus fuerant. Sed si mixti essent, ita ut discerni non possent, ejus fieri qui accepit, in libris Caii scriptum est; ita ut furti actio domino cum eo, qui dedisset, competeret.* Hinc etiam quando mixtio, quæ discerni non potest, facta sit malâ fide, nummi fiunt accipientis, sive furis. Hoc tamen intelligendum, quando major pars pecuniæ sit miscentis; secùs si minor, vel æqualis, quia tunc totus cumulus communis erit, ut *Lugo, Mol. Vasq. et Dic. ap. Croix lib.* 3. *p.* 2. *num.* 118. Et idem esset, si commixtio casu, vel consensu dominorum facta fuisset, ut diximus; *vide dict.* §. 27. *et* 28. *Quòd si, eod. Instit.*

499. — Quæritur autem, an idem, quod in nummis, currat in mixtione aliarum rerum, frumenti, leguminum, etc.? Negant Glossa *in d. l. Si alieni, Anacl. Theol. Mor. tract.* 7. *d.* 3. *q.* 3. *n.* 28. *et* 29. *cum Henn. ap Croix ibid. n.* 119. quia dicunt, id tantùm de pecunia statutum fuisse ob specialem rationem, quoniam pecuniæ sunt in quotidiano hominum commercio, cui valdè officere posset, si earum dominium, cùm miscerentur, incertum maneret. Sed *Lugo de just. d.* 6. *n.* 64. *et Dicast.* affirmant, omnes res, quæ post mixtionem discerni nequeunt, à miscente acquiri, ob generalem rationem, quam assignat Glossa *in d. l. Si alieni*, scilicet quòd mixtio æquivalet rei consumptioni. Et hanc *Tamb. d. l. n.* 17. asserit esse communem *cum Less. Sylv. Vasq. et aliis, ex l. Idem Pomponius, ff. de rei vindic.* Quandoquidem, ut advertit *Tamb. n.* 18. miscens habet animum acquirendi dominium; vel saltem contrariam voluntatem non habeat; et pars sua sit principalior.

Notandum autem, quòd si res extat in cumulo permixta

sive apud furem, sive apud alium, domino illius prout habenti jus in re, retinentique dominium unà cum fure; pro sua parte præ omnibus creditoribus est satisfaciendum; imò potest ipsemet ex cumulo accipere quantum suum est. Ita *Less. l.* 2. *c.*20. *n.* 157. *et Salm. de contr. c.* 3. *punct.* 12. *n.* 110. *cum Pal. et Trull.* Et probant *ex l.* 3. §. *Pomponius*, *ff. de rei vindicat.* ubi sic: *Si quid, quod ejusdem naturæ est, ita confusum est atque mixtum, ut separari nequeat, non totum sed pro parte vindicandum.* Hoc quidem probabile est; sed non minùs probabile est, ut dicunt *Lugo de just. d.* 6. *n.* 66. *et d.* 20. *n.* 172. *Sanch. Dec. l.* 1. *c.* 23. *n.* 34. *et Tamb. de rest. cap.* 3. §. 3. *n.* 26. (qui cæterùm probabilem censet sententiam *Less.*) quòd fur per commixtionem devenit absolutus dominus totius cumuli, ita ut jure possit dominium illius in alium transferre, cum onere aliunde restituendi debitum. Tantùm ait *Pal. de just. d. un. p.* 21. *num.* 5. quòd dominus rei permixtæ habebit actionem implorandi à judice, ut ex cumulo illo partem suam ei adjudicet.

500. — VII. *Ædificatione* (1), *ex* §. *Cum in suo, eod. Instit.* ubi statuitur, quòd si tu ædifices in solo tuo de aliena materia, omne cedat solo, sed tenearis reddere duplum pretii illius materiæ: et si ædificium ruat, possit dominus materiam illam sibi vindicare. *Vide Croix l. cit. n.* 128. E converso in §. 30. statuitur, quòd si ædifices scienter ex materia tua in solo alterius, ædificium illius est, et tu materiæ dominium amittis. Ex quo colligitur, in eo casu ne pretium quidem illius te posse repetere, quia præsumptio fit, te donare voluisse. Secùs autem, si constet, te noluisse donare, *ex l.* 2. *c. de rei vindicat.* Tunc enim, diruto ædificio, potes tuam materiam vindicare, et interim etiam pretium repetere ex

(1) *Art.* 554. Possessor fundi si in solo suo ex alienâ materiâ ædificium opusve aliud construxerit, tenetur pretium illius materiæ (quam dominus ipse vindicare nequit) reddere, necnon, latâ judicis sententiâ, reparare damna.

Art. 555. Constructiones ac plantationes aliave opera, quæ facta sunt manu et materiâ alienâ, ad possessorem fundi spectant, qui ea servandi aut ut tollantur exigendi jus habet. Si dominus soli ut tollantur exigit, expensis construentis id fiat; si verò ea servare voluerit, construenti pretium materiæ et laboris solvat. Nihilominus, si quis bonâ fide ita plantaverit opusve construxerit, dominus fundi instare nequit, ut quæ constructa fuêre tollantur, sed vel materiam et laborem, vel summam pecuniæ pro valoris augmento, quod inde fundus suscepit, solvat. *Edit.*

æquitate, juxta utilitatis æstimationem, ut *Croix num.* 130. *cum Illsung. et Haun. ex l.* 38. *ff. de pet. hæred.*

501. — VIII. *Plantatione* (1), *ex* §. 31. ubi statuitur, quòd si tu ponas alienam plantam in solo tuo, illa tua fiat: sic è converso, si ponas tuam in solo alterius, planta illius erit, si jam radices egerit. Et ibi pariter statuitur, quòd planta, posita prope confines fundi alieni, quæ in illum radices jecerit, sit communis. *Vide Croix l. c. num.* 132. Notandum hic autem, non licêre arboris, in alieno fundo positæ, succidere radices, aut ramos, porrigentes in agrum proprium, nisi alter, monitus, eos tollere nollet, ut dicunt *Schneider et alii apud Croix d. n.* 132. Idem quod dictum est de planta, statuitur de frumento sato, quod etiam solo cedit, *ex* §. 32. Et qui seminaverit malâ fide, neque expensas repetere potest, ut *Croix dict. n.* 132. *cum Haun.* Pariter in §. 33. statuitur, ut litteræ, licèt aureæ, cedant chartis: sed hodie ex consuetudine, asserit *Croix n.* 134. *cum Illsung., Haun. et Tamb.* contrarium vigêre.

502. — IX. *Perceptione* fructuum (2), si facta sit bonâ fide, et fructus sint consumpti. §. *Si quis à non domino*, *eod. Instit.*

503. — X. *Traditione* (3), per quam dominus vult in alterum alienare suæ rei dominium. §. *Per traditionem*, *eod. Instit.*

504. — Jure autem *positivo civili*, seu *canonico* acquiritur dominium per *præscriptionem*, seu *usucapionem*, quæ propriùs dicitur de rebus corporalibus fieri. Ad *præscriptionem*

(1) *Art.* 671. Arbores altæ plantandæ sunt in distantiâ legibus aut consuetudine stabilitâ, secus distent duobus metris à limite ac dimidio tantùm metro, si non sint altæ aut sepes vivæ.

Art. 672. Si quæ arbores aut sepes in minori distantiâ plantentur, accola jus urgere poterit, ut tollantur aut rami in alterius fundum protensi succidantur: quinimò ipse radices, quas in suo fundo egerint, succidere valebit.

Art. 673. Arbores sitæ in sepe communi communes sunt, uterque sepis possessor instare poterit, ut tollantur.

(2) *Art.* 549. Possessor bonæ fidei suos fructus facit, si verò malæ fidei est, rem et fructus domino reddet.

(3) Traditio non est modus acquirendi in jure novo. Jus rom. statuens principium: *Traditionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur*, emptionem, donationem etc. non ratam habebat, quamdiu res non verè fuerit tradita, non ita jus gall. ex art. 711, 712, 938, 1138, 1586. *Edit.*

quatuor requiruntur conditiones : I. Bona fides. II. Titulus justus. III. Continuata possessio. IV. Ut res illa præscribi possit.

I. Igitur conditio est *bona fides*, *ex reg.* 2. *jur. in* 6. quâ quis prudenter, non jam ex ignorantia crassa, credat rem esse suam. Hinc qui ab initio dubitat, an res sit sua, nequit inchoare possessionem. Si verò ad possessionem bonæ fidei dubium supervenit, præscriptio non interrumpitur; modò interim diligentia adhibeatur ad veritatem inquirendam. Idem tenet *Anaclet. d.* 6. *quæst.* 2. *n.* 12. tamquam communius et probabilius. *Vide dicenda n.* 511.

505. — II. Conditio est *titulus justus*, (1) putà emptionis, donationis, etc., saltem rationabiliter, sive probabiliter, præsumptus, etsi reverà non intervenerit. Notandum tamen, quòd titulus non semper requiritur, sed tantùm, quando præsumptio est contra possessorem, ut mox dicemus. Ad præscribendum autem sufficit titulus coloratus. *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 498. *cum communi.* Sufficit etiam titulus existimatus, putà si existimes rem patri tuo fuisse donatam. *Vide Croix n.* 499.

506. — III. Conditio est *continuata possessio* per tempus à jure definitum (2). Si enim adsit titulus, res usu consum-

(1) *Art.* 2267. Non admittitur titulus laborans vitio formæ substantialis.

Art. 2279. In rebus mobilibus possessio tenet locum tituli. Qui tamen rem perdidit casu aut furto, potest eam evincere intra tres annos, salvâ actione possessoris in eum, à quo rem accepit.

Art. 2280. Si autem empta est in nundinis, foro mercatorio, auctione publicâ vel à mercatore similium, non potest repeti, nisi restituatur pretium, quod pro eâ datum fuerat.

Art. 2262. Omnes actiones sive reales sive personales præscribi possunt 30 annis absque titulo.

(2) *Art.* 2229. Ut præscribatur, requiritur possessio continua, non interrupta, pacifica, publica, non æquivoca, nomine proprio sive titulo proprietarii.

Art. 2236. Qui possidet pro alio, nullo tempore præscribit,

Art. 2237. Nec hæres ejus.

Art. 2230. Qui possidet, præsumitur possidere pro se, nisi probetur, quòd cœperit possidere pro alio.

Art. 2231. Qui cœpit possidere pro alio, præsumitur semper possidere eodem titulo, nisi contrarium probetur.

Art. 2265. Omnis res immobilis bona fide acquisita cum justo titulo præscribi potest tempore 10 annorum, si proprietarius habitet in territorio

ptibiles, seu mobiles, triennio præscribuntur, ex *l. un. Cod. de usuc. et §. 1. Institut. de usuc.* ubi : *cautum est, ut res quidem mobiles per triennium usucapiantur. Bon.* tamen *de restitut. quæst. ult. p. 2. §. 2.* dicit, hoc esse inter præsentes, sed inter absentes requiri quatuor annos : sed hanc distinctionem nec textus agnoscit, nec cæteri DD.; nam *Less. l. 2. c. 6. n. 22. cum communi, Verde Inst. Civ. l. 2. de usucap. Lemma* 8. *n.* 451. *Anacl. l. c. n.* 21. indistinctè ibi dicunt, sufficere triennium ad mobilia præscribenda. Idem dicit *Croix l. 3. p. 2. n.* 529. Et adhuc pro rebus spectantibus ad Ecclesiam, ut *Mol. Laym. Pal. Sanch. Lugo, ib.* (*contra Sylv. Covar. Less. etc.*) *Busembaum* autem *de restit. n.* 610. *circa fin. cum Trull. et Salon.* dicit, quòd ad præscribendos fructus collectos sufficit biennium inter præsentes, et quadriennium inter absentes.

507. — Debita ex rebus mobilibus, sicut etiam fructus, pari modo ac mobilia præscribuntur, *Croix lib. 3. p. 2. n.* 522. *cum Dicastill. et pluribus :* quia accessorium sequitur principale. Aliæ verò actiones non præscribuntur, nisi per 30 annos. *Vide Croix n.* 539.

Si quis per triennium possedit beneficium ecclesiasticum, vel ipsius fructus, jam præscribit ex regula Cancellariæ relata in extensum *apud Croix l. 4. n.* 689. Etiamsi titulus fuerit nullus, ut *Croix n.* 716. *cum Nav. Sot. Sa, Less. etc. contra alios :* modò absit ingressus simoniacus, vel intrusio, ut dicitur in regula prædicta Cancellariæ. *Ingressus* autem *simoniacus* est, si quis sciens simoniam à se vel ab alio tertio commissam, ingrediatur beneficium. *Croix n.* 709. *Vide dicta de simon. n.* 111. Secùs verò, si fuerit à tertio, ipso contradicente, ac deinde ignorante simoniam, ut dictum est *n.* 111. utque dicit *Croix ibid. cum Less. Suar. Sanch. Pal. Luca, etc.* Vel, si post simoniam supervenerit titulus coloratus. *Croix cum Gom. et Chok. contra Lugo n.* 710. Ad excludendum autem beneficiatum, simonia debet esse utrimque completa, *Croix n.* 712. *Vide dicta n.* 106. *Intrusio* deinde intelligitur, si

ejusdem curiæ regiæ, in quo res sita est; si autem habitet in territorio alterius curiæ, requiruntur 20 anni.

Art. 2260. Si partim intrà partim extrà habitaverit, tempus absentiæ duplicari debet ad complendum decennium.

Edit.

ipse se immittit in beneficium sine verâ collatione, aut institutione, aut confirmatione, aut expeditione litterarum pontificiarum; vel si post excommunicationem, suspensionem, aut amotionem, per sententiam saltem declaratoriam, etc. *Vide Croix ex n.* 713. Possessio decennalis majores favores habet. *Vide ibid. n.* 715.

508. — Res verò immobiles non præscribuntur, nisi per spatium 10 annorum inter præsentes, et 20 inter absentes. Ita ex communi *Bon. ib. Anacl. n.* 22. Notandum autem, quòd *præsentes* dicuntur, qui in eadem provincia, *absentes*, qui in diversis provinciis habitant, sive res sita sit in eadem provincia, sive alibi, ut *Anac.* ait *n.* 23. *ex l. ul. c. de longi temp. etc.* Sed *Lug. de justitia et jure disput.* 7. *n.* 76. *cum aliis* dicit, censêri absentes etiam eos, qui, esto in eadem provincia, in diversis tamen degunt locis, qui proprium gubernatorem habent, licèt eidem principi, vel senatui subditum. Si quis autem partim fuerit præsens, et partim absens, anni absentiæ sunt duplicandi, v. gr. si fuerit præsens octo annis, et duobus absens, hi duo duplicandi sunt, et inde 12 anni ad præscriptionem requiruntur. *Anacl. n.* 24.

509. — Quando autem non adest titulus, ad præscribenda, sive mobilia, sive immobilia, requiruntur 30 anni. Est commune cum *Anacl. et Bon. ex L. Sicut in rem. Cod. de præscr.* 30 *vel* 40 *an.* Idem ait *Tamb. Dec. l.* 8. *tract.* 1. *c.* 4. §. 1. *n.* 3. *cum Mol. et Lessio*, qui notat deinde, quoad mobilia sine titulo præscribenda, nihil in jure esse constitutum. Unde videntur etiam 30 anni requiri.

510. — Ad præscribenda bona Ecclesiæ, vel locorum piorum, requiruntur 40 anni, ex *Auth. Quas actiones. Cod. de Sacr. Eccl.* Imò, quoad bona Ecclesiæ Romanæ requiritur præscriptio centenaria, ut *Anacl. n.* 25. Dubitatur autem, utrùm res mobiles Ecclesiarum etiam triennio præscribantur? Affirmant *Bon. l. c. Less. l.* 2. *c.* 6. *n.* 12. *cum Laym. et aliis pluribus ap. Anac. n.* 27. Et probant ex *dict. Auth. Quas actiones.* Negant verò *ib. Ostiens. Panorm. cum Anacl.* probantque *ex c.* 1. *de integr. Rest.* eò quòd, ut isti dicunt, concessio locis piis facta à jure canonico, ut non præscribantur eorum bona nisi spatio 40 annorum, non distinguit mobilia ab immobilibus. Utraque est satis probabilis.

511. — Dicitur autem *possessio continuata*; (1) nam præscriptio interrumpitur vel *naturaliter*, si præscribens amittat possessionem, aut ei superveniat mala fides; vel *civiliter*, si ab altero lis super rem intimetur; nisi alter injustè hoc faciat ad interrumpendam præscriptionem. *Less. n.* 49. *Anacl. n.* 39. *cum aliis.*

Si verò bonâ fide possidêre incepisti, et supervenit dubium, teneris inquirere, an res sit aliena. Quod si non comperias, potes pergere ad eam possidendam, et præscribendam. Ita *Croix l.* 3. *part.* 2. *n.* 482. *Lugo d.* 7. *n.* 17. *Less. Mol. et communiter* (*contra Adrian.*) Et favent *c. Si virgo, caus.* 34. *quæst.* 1. *et c. finali de præscr.* Dicitque *Croix n.* 548. quòd pro litis contestatione non interrumpatur præscriptio triennalis. Notat etiam *Dicastill. ibid.* posse quemque præsumi bonâ fide incepisse possidêre; et hoc valêre pro foro interno, etiamsi bona fides sit ex ignorantia juris manifesti, dicunt *Lugo, Less. Pal. et alii apud Croix n.* 484., quia leges ideò tunc improbant præscriptionem, quoniam non præsumunt perfectam bonam fidem. Sed tamen probabilior videtur sententia contraria, quam tenet *Croix ibid. cum Dicastill. Molin. etc.* Ratio, quia ad præscriptionem non tantùm requiritur fides theologicè, sed etiam civiliter bona, cùm tantùm ex vi legum dominium acquiratur. Ait autem *Lugo apud Croix n.* 489. quòd si fides tua sit solùm venialiter mala, potes præscribere; et id deducitur ex conc. Carth. *in c. fin. de præscript.* ubi damnatur sola fides cum peccato mortali.

512. — Hæres possessoris malæ fidei probabiliùs non præscribit, ut ex communi tenent *Mol. disp.* 65. *et Croix n.* 490. *cum Dic. etc.* Excipiunt *Less. Pal. Cov. Grotius et alii ib.* si præscribens sit hæres hæredis; sed hoc probabiliùs etiam negat

(1) *Art.* 2242. Præscriptio interrumpitur naturaliter aut civiliter;

Art. 2243. Naturaliter, si à legitimo proprietario vel etiam ab alio res possideatur per temporis spatium longius anno.

Art. 2244. Possessio civiliter interrumpitur, cùm possessor, in cujus favorem currit præscriptio, ante tribunal citatur aut in ejus bona manus injiciuntur.

Art. 2246. Etsi ad judicem non legitimum citatur; præscriptio interrumpitur,

Art. 2247. Si in jus vocatio laboret vitio formæ substantiali, si actor à petitione desistat aut vadimonium deserat vel judex petitionem rejiciat.

Edit.

Croix cum Lugo etc. Secùs verò dicendum de successore particulari, ut emptore, legatario, etc. *Croix n.* 491.

513. — Per bonam fidem potest quisque præscribere libertatem à solvendo debito, si invincibiliter illud ignoret. *Lugo d.* 7. *n.* 49. *et Croix n.* 493. Et sic etiam præscribet libertatem à solvenda mulcta, si intra certum tempus non exigatur, etsi sciat illam se debêre. *Croix n.* 494. *cum Mol. Cov. etc.* Notandum autem, quòd si quis possessionem dimittat, ut alter eam habeat, si hic non acquirat, prior retinet, quia semper inest conditio, ut alter acquirat. Ita ex *l.* 34. *ff. de acq. poss. Croix n.* 517. Possessio autem nequit dimitti, nisi animus sit manifestatus, ut *Lug. d.* 23. *n.* 59. *et Croix ib. cum Suar. et Dic.* Ratio, quia, cùm possessio consistat in facto externo, non nisi alio externo facto amittitur.

514. — Sedulò insuper advertendum (1), quòd aliquibus personis privilegiatis datur restitutio in integrum per quatuor annos post præscriptionis tempus, ad recuperanda ea, quæ præscriptione amiserunt, prout minoribus, et Ecclesiis, aut aliis locis piis; item mulieribus, et rudibus, ut probabile putant *Palaus, Less. etc. apud Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 558. Item uxoribus quoad bona dotalia; item iis, qui probent, ut alii opinantur, ideò se non interrupisse præscriptionem, quia invincibiliter ignorârunt; sed hoc negant *Haunold. Fachinæus,* et meritò *ibid.* de hoc dubitat *Croix cum Dic.* Alioquin sic jurgia etiam sæpissimè manerent, et facilè frustraretur lex præscriptionis.

(1) *Art.* 2252. Præscriptio non obtinet in minores et interdictos, exceptis excipiendis.

Art. 2253. Neque obtinet inter conjuges.

Art. 2254. Obtinet verò in uxorem quoad bona, quorum administrationem maritus habet, salvâ ipsius in hunc actione.

Art. 2255. Attamen non obtinet tempore conjugii quoad alienationem bonorum dotalium.

Art. 2256. Præscriptio suspenditur in matrimonio :

1° Quoties uxori non est jus actionis, nisi optione instituta de acceptanda aut recusanda communitate.

2° Quoties vir bonorum, quæ uxoris sunt propria quæque ipse illa inscia vendidit, sponsor existat oportet ac semper quoties uxor in virum agere va et.

Edit.

515. — IV. Conditio est, *ut res sit apta præscribi* (1); nam res furtivè, aut vi possessæ numquam præscribuntur à fure. Res autem, quas bonâ fide tertius possessor à fure accepit, non præscribuntur adhuc cum titulo, nisi spatio 30 annorum inter præsentes, et 40 inter absentes. Si verò titulus non adsit, res furtivæ numquam à quocumque præscribuntur, ut notat *Verde l. c.* et annuit *Anacl. n.* 18. Res fisci tantùm præscribuntur per 40 an. Quædam autem res numquam præscribi possunt, ut sunt res publicæ, jura spiritualia, prout jus decimarum, jus conferendi beneficia, non autem jus patronatûs, *Anacl. num.* 17.

516. — Probabile autem censet *Verde l. c.* quòd hæres cum bonâ fide ritè possit præscribere rem, quam testator malâ fide possedit. Sed, ut diximus suprà *n.* 512., id probabiliùs negant *Mol. Croix etc.* communiter. Imò notandum, hoc Neapoli reprobatum esse ex recenti decisione Quatuor Aularum, edita an. 1738. Quamvis cæterùm admittatur ibi præscriptio legitima 30 an. à die natæ actionis (deductis temporibus de jure deducendis) in tertio possessore, in quo sancitum est præsumendam esse bonam fidem, nisi mala fides apertis argumentis (non tantùm præsumptionibus) ab actore probetur. Item decisum fuit, advocatos, et procuratores litium, post biennium, non posse agere pro suis laboribus: notarios pro scripturis, copiâ non traditâ, non posse agere post biennium; copiâ autem traditâ, omnem actionem eis interdici: pharmacopolas contra principalem, post biennium; contra hæredes autem, post duos menses: fabros, post annum: famulos, et similes, post duos menses. Notandum tamen, hæc locum habêre, ut ibi statuitur, *nisi scripturæ publicæ vel privatæ producantur;* et insuper ibi dicitur hæc decerni *non ope præscriptionis, sed vi præsumptæ solutionis;* quare infertur, quòd debitor, qui certus esset solutionem non esse factam, ex dicta decisione minimè ab obligatione solutionis eximitur.

(1) *Art.* 2226. Non potest præscribi res, quæ non cadit sub commercium.

Art. 2227. Fiscus, instituta publica et municipia subjiciuntur iisdem ac frui possunt præscriptionibus, quibus privati.

Art. 2232. Actus meræ licentiæ vel tolerantiæ non fundant possessionem, quæ præscriptionem operari possit.

Edit.

317. — Communis autem est sententia apud jurisconsultos et theologos, quòd etiam in foro conscientiæ per præscriptionem acquiritur dominium, ut habetur apud *Croix l. 3. p. 2. n. 470.* et eam tenet, et fusè probat *Lugo de just. d. 7. ex n. 4. cum Cajet. Sot. Cov. Mol. Less. Sylv. etc. communiter*, contra aliquos paucos. Id probat præsertim *Lugo n. 1. ex Conc. Lat.*, relato in *c. final. de præscript.* ubi tantùm reprobatur præscriptio malæ fidei, et clarè approbatur præscriptio bonæ fidei, his verbis : *Unde oportet, ut, qui præscribit, in nulla temporis parte habeat rei alienæ conscientiam.* Ratio autem est, quia benè potest lex humana transferre dominium de uno in alium ob bonum commune, ad vitanda jurgia, et ne dominia rerum remaneant incerta. Sed quæstio hìc maximè utilis agitur apud *Tamb. Dec. l. 6. tr. 1. c. 4. §. 2.* an in locis, ubi lex præscriptionis non viget in foro judiciali, possit quis illa uti in foro conscientiæ? Et primo loco ait *Tamb.* vidêri negandum, cùm is tantùm ex lege possit jus accipere rem retinendi. Enixè tamen tenet *n.* 8. talem benè uti posse præscriptione de jure communi, saltem ante sententiam, ubi jus commune præscriptionis lege municipali non sit explicitè abrogatum, prout Neapoli expressè in decisione relata statutum est illud, quòd hæres testatoris, malâ fide rem possidentis, numquam præscribere possit. Cæterùm, quoad alias præscriptiones, à jure communi statutas, nihil verè in nostro regno derogatum expressè invenitur; imò *Verde l. c. Lemma 4. n. 424. cum Staib. Gallup. Prado, et Amato, contra Ursil. et Rovit.* tenet, in regno servari quidem præscriptionem : *Juri enim standum* (ait *Verde*), *cujus oppositum non invenitur in regno sancitum.* Quare concluditur (prout etiam me docuit doctissimus Episcopus Torni) licitè nos uti posse in conscientia præscriptionibus juris communis in regno, et in omni loco, ubi oppositum per municipalem legem expressè sancitum non habetur.

CAPUT I.

DE FURTO.

DUBIUM I.

Quid sit furtum, et quale peccatum.

518. — « Resp. Est occulta et injusta rei alienæ ablatio; » invito rationabiliter domino. Quòd si res sit sacra, dicitur » sacrilegium, de quo suprà. Si apertâ vi fiat, est rapina, » à furto specie distincta. Licèt autem furtum, cæteris pari» bus, quàm rapina, levius sit, et ex genere suo minimum » inter ea, quæ circa proximum committuntur, est tamen » mortale; si quantitas sit notabilis. Ita communiter omnes. » *Vide Bon. d. 7. q. 8.*

Unde resolves:

519. — « 1. Qui alienum accipit joco, vel ob bonum, aut » commodum illius, à quo accipit, non furatur: v. gr. si » uxor auferat à marito pecunias, ne ludis, aut commessa» tionibus eas prodigat; aut vinum, ne inebrietur, aut » librum hæreticum, ne eum legat; aut famulus det eleëmo-

» synam non nimis magnam valdè indigenti, de qua domi-
» nus rationabiliter non sit invitus, à quo tamen ob verc-
» cundiam, vel aliam causam non audeat petere. *Vide Less.*
» *l.* 2. *c.* 12.

520. — « 2. Qui pro se, vel alio, in extrema necessitate » constituto, alienum accipit, quantùm necessarium est, » nec furatur, nec tenetur restituere posteà sic absumptum, » siquidem re et spe indigens fuerit. Idem docent *Lessius*, » *l. c. d.* 4. *Malderus etc.* de necessitate gravi. Verùm id » probabiliùs alii negant, cum *Laym. l.* 3. *t.* 3. *p.* 1. *c.* 1. » *n.* 7. *ex S. Thom.* 2. 2. *q.* 66. *art.* 7. *Sylv. Ang. Vide Dian.* » *t.* 1. *p.* 2. *t. misc. r.* 20. *C. Lugo d.* 16. *s.* 7. » (*Adverte hic prop.* 36. *damnatam ab Innoc. XI. Permissum est furari, non solùm in extrema necessitate, sed etiam in gravi.*)

Certum est, eum, qui est in extrema necessitate constitutus, posse alienum surripere, quantùm sufficit ad se à tali necessitate liberandum. Ita communiter DD. cum *D. Th.* 2. 2. *quæst.* 66. *a.* 7. Ratio S. Doctoris, quia in tali casu omnia sunt communia; jus enim gentium, quo divisio facta fuit bonorum, non potest derogare juri naturali, quod cuique competit, sibi providendi, dum extremâ necessitate laborat. Idem dicitur, quando necessitas est proxima extremæ; aut illi æquivalens, in tali enim necessitate, quæ vocatur aliàs gravissima, seu quasi extrema, potest etiam quis sibi providêre mediis ordinariis, non autem exquisitis et extraordinariis. Ita communiter *Lugo de just. d.* 16. *sect.* 7. *n.* 154. *Less. l.* 2. *c.* 12. *dub.* 12. *n.* 71. *Spor. tr.* 5. *c.* 5. *n.* 103. *Salm. de restitut. cap.* 5. *punct.* 3. §. 2. *n.* 38. *cum Navarr. Sot. Cajet. Prad. etc. Viva in prop.* 36. *damn. ab Innoc. XI. n.* 14. *cum Sylv. Azor. Croix l.* 3. *p.* 1. *num.* 957. *cum Card. Haunold. et Tamb.* qui vocat sententiam certam. Talis autem gravissima necessitas putatur, quando quis est in probabili periculo incurrendi mortem, ut *Ronc. de char. c.* 2. *q.* 3. *Holzm. eodem tit. n.* 172. *ac Vasq. Val. Nav. Moya, Dic. etc. apud Croix l.* 2. *n.* 195. Aut verò in periculo amittendi membrum aliquod principale, aut aliquem sensum, putà oculum. *Pal. Dic. et Tamb. apud Croix ib.* Item quando quis est in proximo periculo incidendi in perpetuam captivitatem, sive pœnam triremium, vel gravissimum aut perpetuum morbum, vel infamiam. *Lugo l. c. Sporer tr.* 5. *c.* 5.

n. 85. *Ronc. l. c. Elbel de rest. n.* 271. Non enim opus est, ut dicunt *Lugo*, et *Elbel ex D. Th. et aliis*, quòd hujusmodi mala actu inferantur, sed sufficit, quòd proximè et moraliter certò immineant; imò ait *Holzm. l. c.* quòd de eis adsit periculum certò probabile. Sed dubitatur, an putetur eàdem necessitate laborare pater, qui ob inopiam est in periculo prostituendi filiam? Affirmat *Bon.* et consentit *Mazzot. l. c. cum Cajet. Suar. etc.* Sed probabiliùs contradicunt *Salm. ibid. n.* 59. quia nulla necessitas potest cogere aliquem ad peccandum, cùm possit aliâ viâ, saltem mendicando, suæ necessitati subvenire. Sed quid, si aliquem virum honoratum valdè puderet mendicare, vel laborare, an potest ex alienis sibi providére? Negant *Salm. cit. n.* 59. *cum Soto et Prado*, dicentes, hanc potiùs judicari necessitatem gravem, quàm extremam, cùm bona temporalia tantùm ordinentur ad vitam, non ad honorem servandum. Affirmant verò *Viva l. c. n.* 3. *Ronc. l. c. Mazzott. t.* 2. *p.* 375. *ac Less. Pal. et Dicast. apud Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 952. item *Bann. et Serra apud Salm. loc. cit.* Hocque probabiliùs mihi videtur, si pudor mendicandi esset tantus, ut potiùs ille mortem subire vellet, quàm mendicare.

Sed hìc plures quæstiones occurrunt. Quær. I. An dicantur esse etiam in tali necessitate gravissima ii, qui sunt captivi apud Turcas, ita ut liceat ipsis alienum surripere ad se redimendum? Quæstio hæc pendet ab alia, an divites teneantur redimere tales captivos? Negant *Hurt. in* 2. 2. *d.* 259. *sect.* 5. §. 21. *et Spor. tr.* 3. *c.* 6. *n.* 59. quia dicunt, hos non esse in extrema necessitate, cùm libertas non requiratur ad vitam, et aliàs requireretur magna summa ad ipsos redimendos, et facilè pretium redemptionis augeretur. Excipiunt tantùm, nisi quis captivus esset interiturus ex tristitia, vel aliis ærumnis. Item addit *Sporer*, quòd si captivus petat eleëmosynam, tenetur dives saltem aliquid dare pro ejus redemptione. E converso dicunt *Fill. tr.* 28. *c.* 5. *n.* 76. *et Az. t.* 2. *l.* 12. *c.* 8. *q.* 5. *cum Caj. et Major*, quòd divites tenentur ad redimendum vicinum, quem sciunt captivum esse. Cæterùm, si absolutè ajunt DD. ut suprà, et ipse *Spor.* fatetur, quòd quisque possit alienum surripere ad se liberandum à perpetua captivitate, vel etiam ab ejus periculo, cur non tenebitur dives ad eum liberandum aliquo saltem

mediocri subsidio? et cur non poterit ille alienum auferre, si nullam aliunde probabilem spem habeat suæ redemptionis? Sed generaliter loquendo, hic adjicere libet judicium perdocti *P. Concinæ*, qui, disserens de dubio, an divites teneantur hujusmodi captivos redimere? *t.* 2. *d.* 6. *c.* 9. *n.* 7. sic ait: *Captivitas ex se grave malum est, ad quod tollendum plus minùsve divites adstringuntur pro majori, aut minori divitiarum abundantia. Si captivitati junctum sit aliquod grave periculum amittendæ Fidei, aut vitæ, si captivus utilis sit reip.; tum gravior est divitum obligatio, quando hæc omnia illis perspecta sunt. Si captivorum redemptio maximam divitiarum summam exigeret, non auderem cuique diviti onus imponere similes captivos in libertatem redigendi. Hoc quippe onere divitibus injecto, possent infideles extremis malis captivos torquêre, christianorumque opes brevi expilare. Spectandæ ergò sunt circumstantiæ omnes, et juxta illarum diversitatem divites plus minùsve obligantur.* Attamen in hoc dubio, quod mihi ingentem confusionem ingessit, et in quo DD. tam obscurè loquuntur, ipse nihil decidere audeo. Sufficit utriusque partis momenta proposuisse. Sapientiores decernant.

Quæritur II. An pauper in extrema necessitate possit occultè alienum surripere, antequam petat? *Coninchius d.* 27. *de char. dub.* 10. *n.* 158. censet, pauperem peccare mortaliter, si surripiat non petendo; quia non dicitur extremè indigêre, qui petendo sibi subvenire potest. *Lessius* verò *l.* 2. *c.* 12. *Laym. l.* 3. *tr.* 1. *c.* 1. *num.* 7. *et P. Concina tom.* 2. *d.* 6. *c.* 9. *n.* 11. dicunt, eum tenêri ad petendum, sed non peccare nisi venialiter, si non petat; quia dominus tunc non est invitus quoad substantiam, cùm pauper jus habeat ad illa bona, sed tantùm quoad modum, ordinem invertendo, quod non est amplius, quàm veniale. Sed meliùs distinguendum cum *Lugo d.* 16. *n.* 140. qui dicit: si res illa peculiaris non est absolutè necessaria ad inopiam pauperis sublevandam, pauper peccabit mortaliter clam illam surripiendo; nam aliàs omnes mendici possent impunè accipere aliena non petita, eò quòd perirent, nisi eis ab alio subveniretur, quod falsum est. Si verò pauper peculiari illa re extremè indigeat, ita ut dominus teneatur omninò eam dare, quia ipso non dante, pauper periret; tunc iste,

ut ait *Lugo*, occultè accipiendo non peccat mortaliter, imò nec venialiter dico, cùm ille habeat eo casu absolutum jus ad rem illam accipiendam, juxta *S. Th. 2. 2. q. 66. art. 7.*

Quæritur III. An pauper extremè indigens possit accipere rem magni valoris, si illa sit absolutè necessaria ad suam vitam servandam?

Prima sententia negat; hanc tenent *Croix l. 3. p. 1. num.* 983. *Conc. t. 2. d. 6. c. 9. n. 6.* et probabilem vocat *Spor. de charit. c. 6. n. 54.* (*Croix* autem citat *Lugo d. 16. n. 147.* sed non benè, quia *Lugo* loquitur tantùm de obligatione divitis, dicens, ipsum non teneri extraordinariam summam expendere ad pauperem sublevandum; in quo dispar datur ratio, ut infrà videbimus). Ratio autem hujus sententiæ est, quia charitas, ex qua solùm tenetur dives ad eleemosynam, ut suprà diximus, non obligat cum tanto dispendio. Et quamvis in extrema necessitate pauper habeat jus ad bona aliena, non tamen habet jus ad bona extraordinaria, sed tantùm ad ea, quæ ordinariè sufficiunt ad vitam sustentandam.

Secunda sententia tamen verior affirmat, eamque tenet *Sporer de char. c. 6. n. 154.* consentitque *Lugo loc. cit. num.* 146. dummodò dives per talem ablationem non constituatur in æquali necessitate, et *Croix l. c.* putat practicè probabilem. Ratio, quia reverà in extrema necessitate, cùm omnia fiant communia, pauper jus habet ad accipiendum omne id, quod est necessarium ad suam vitam servandam, *ita ut* (sicut docet *D. Th. 2. 2. q. 66. art. 7. ad 2.*) *per talem necessitatem efficiatur suum id, quod quis accipit.* Nec distinguit *S.* Doctor inter rem parvi vel magni momenti. Non autem obstat communis doctrina, quam tradunt *Lugo d. 16. n.* 150. *Laym. l. 2. t. 3. c. 6. n. 4. Spor. de charit. c. 6. num. 51. Ronc. eod. tr. c. 2. q. 3. r. 3. Dian. p. 5. tr. 8. r. 6. cum communi*, et consentit *P. Conc. l. c. num.* 6. nempe, quòd dives non tenetur permagnam summam erogare ad proximum liberandum à morte, maximè, si ipse deberet è suo statu decidere; eò quòd charitas non obliget cum tanto incommodo; unde ajunt *Lugo l. c. et Pal. Con. ac Tamb. ap. Croix l. 2. n.* 201. neminem obligari pro vita alterius expendere ter, quater mille aureos, etiamsi non excideret è

suo statu; nisi (excipiunt *Sporer et Croix cum Tamb. ll. cc.*) pauper esset persona conjunctissima, putà pater, vel filius. Nam respondetur, quòd, licèt hæc sententia et ratio sit vera respectu divitis, diversa tamen currit ratio respectu pauperis; rectè enim discurrit *Lugo n. 143.* et dicit, quòd, sicut ab initio ante divisionem bonorum, omnia erant communia, unde quisque poterat ex eis accipere, quantùm erat ei necessarium; sed nullus quidem tenebatur ipsi ex justitia bona dare: sic etiam in casu extremæ necessitatis, cùm omnia tunc fiant communia, potest utique pauper accipere bona divitis, sed non tenetur dives ex justitia dare. Quapropter casu, quo pauper est in extrema necessitate alicujus rei magni valoris, justè potest eam accipere, quia jus habet ad illam arripiendam; non ideò tamen dives tenetur dare, cùm ipse tantùm ex charitate obligatur, quæ non obstringit cum tanto incommodo. Quod autem dicit *Spor. eod. n. 54.* scilicet, quòd eo casu, dives etiam impediendo, quominùs pauper rem accipiat, non peccaret contra justitiam, mihi non videtur probabile: quia pauper habet jus ad rem accipiendam, et consequenter, ne alter ab ea accipienda ipsum impediat.

Quær. IV. An fur, consumens rem ablatam in extrema necessitate, teneatur semper ad restitutionem?

Prima sententia negat, quam tenet *Pal. t. 1. tr. 7. d. 2. p. 10. n. 5. cum Con. et P. Nav. Diana t. 8. tr. 7. r. 14.* et æquè probabilem vocat *Sporer de 7. præc. c. 5. n. 102.* satisque probabilem putant *Less. l. 2. c. 16. n. 7. et Tamb. l. 8. tr. 2. c. 6. §. 2. n. 3.* Ratio, quia, cùm in extrema necessitate omnia fiant communia, fur, sicut habet jus accipiendi bona aliena, sic habet consumendi, non secùs ac de novo surripiendi.

Secunda sententia verò, gravissima, et communior affirmat; et hanc tenent *Less. l. c. Sylv. v. Furtum, q. 5. Armil. eod. v. n. 10. Azor. l. 12. c. 7. et P. Conc. tom. 4. de furto c. 5. q. 4.* Ratio, tum quia obligatio jam contracta ex injusta acceptione non extinguitur ex superveniente necessitate; tum quia necessitas furis non tribuit ei dominium rei alienæ, sed tantùm dat jus eà utendi, et obligationem suspendit restitutionis. His tamen non obstantibus, non puto improbabilem primam sententiam, quia pauper in tali necessitate, ut docet *D. Th. l. suprà cit.* surripiens alienum, suum efficit.

Obligatio autem restitutionis eo casu non solùm suspenditur, sed etiam verè extinguitur consumptione rei, quia dominus teneretur consentire consumptioni, si adhuc res apud ipsum inveniretur. Hoc tamen limitandum dico, 1. Si ille sit pauper, non tantùm re, sed etiam spe, ut dicemus in qu. sequenti. 2. Si pauper absolutè indigeat re illâ peculiari, nec aliter possit sibi subvenire, ut dixi in quæst. præcedenti.

Quær. V. An surripiens rem alterius in extrema necessitate, hac cessante, teneatur illam restituere? Hæc quæstio ab illa alia pendet, utrùm dives satisfaciat suæ obligationi, si pauperi extremè indigenti rem, quâ ille eget, mutuet, aut donet sub pacto restitutionis, si deveniat ad meliorem fortunam? Adest triplex sententia.

Prima affirmat, et hanc tenent *Tol. l.* 5. *c.* 14. *Nav. in Man. c.* 17. *n.* 61. item *Less. Vasq. Cov. Adrian. ap. Croix l.* 2. *n.* 207. et probabilem putat *Lugo d.* 16. *n.* 167. casu, quo res data sit magni momenti. Ratio quia charitas, ex qua procedit hoc eleëmosynæ præceptum, obligat tantùm ad subveniendum proximo indigenti, ergò sufficit, ut aliquo modo ei subveniatur, quo ille à sua necessitate eximatur, quin res absolutè donetur.

Secunda sententia negat, eamque tenent *Azor. t.* 2. *l.* 12. *c.* 9. *q.* 1. *Sot. de just. l.* 4. *q.* 7. *ar.* 1. *ad* 4. *Sanch. Cons. p.* 1. *c.* 5. *dub.* 5. *n.* 56. (cum communi, ut asserit) item *Suar. Bonac. Pal. Bann. etc. apud Salm. tr.* 21. *c.* 7. *punct.* 1. §. 1. *n.* 8. Ratio, tum quia dives ex præcepto naturali tenetur eleëmosynam dare extremè indigenti, obligatio autem dandi eleëmosynam involvit obligationem donandi; cùm verò datur res ad mutuum, non fit donatio, sed una obligatio mutatur in aliam. Tum quia in extrema necessitate omnia sunt communia, unde dives tenetur ex justitia rem tradere pauperi, cùm ille justè possit eam surripere, etiam invito domino, et suam facere, ut docet *S. Th.* 2. 2. *q.* 66. *art.* 7.

Tertia sententia longè communior, et verior, quam tenent *Pal. tr.* 6. *d.* 2. *p.* 4. *n.* 9. *P. Holzm. de charitate c.* 3. *n.* 182. *Sporer de* 7. *præc. c.* 5. *n.* 99. *Croix loc. cit. cum Val.* qui vocat certam, et *Bann.* qui primam sententiam putat falsissimam, ac *Salm. ibid. n.* 9. *et* 10. *cum Reg. Med. Trull. Villal. Dian.* et omnibus aliis AA. citatis pro secunda sententia, distinguit et docet, quòd si pauper tempore necessitatis est abso-

lutè pauper, tunc dives tenetur omninò gratis ei succurrere, quia tunc absolutè obligatur ad præstandam eleëmosynam. Secùs, si alter habeat aliunde bona, aut spem moralem, sive probabilem habendi; tunc enim sufficit rem ipsi mutuare, quia tunc ille non est absolutè pauper, nec posset rem alterius absolutè arripere, et suam facere. Et hanc sententiam expressè tenet *D. Th. Quodlib.* 5. *art.* 17. ubi supponens, quòd pauper non sit carens bonis propriis, ut in *resp. ad* 1. sic inde ad 2. docet: *unusquisque tenetur ad liberandum proximum à morte secundùm suam conditionem; et hoc quidem convenienter implevit, qui pecuniam mutuavit; non autem tenetur condonare in casu, quo ille poterat per mutuum liberari.*

Sic igitur pariter dicendum in quæstione primo loco proposita de surripiente bona aliena in extrema necessitate: Nihil tenetur ipse restituere, si tempore necessitatis erat absolutè pauper, ut dicunt *Lugo d.* 16. *n.* 171. *et Salm. de rest. c.* 5. *punct.* 3. §. 1. *n.* 35. (*contra Laym. l.* 3. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 1. *n.* 7. *ac alios ap. Salm. ib.*). Ratio, quia, ut docet *D. Thom. l. c.*, qui est absolutè pauper, potest licitè ex rebus alienis sibi subvenire, et efficit suum id, quod accipit. Rectè autem excipiunt *Salm. l. c. n.* 35. si res accepta, cessante necessitate, existat in propria specie; tunc enim dicunt, quòd tenetur eam restituere. Ratio, quia, cùm illius rei solus usus erat ei necessarius ad suam necessitatem sublevandam, non poterat illius dominium sibi adjudicare. Pauper autem, qui aliunde bona habuit, vel spem habendi, ut suprà diximus, benè tenetur restituere rem acceptam, et consumptam in necessitate, quia, quando rem accepit, non fuit absolutè pauper.

Quær. VI. An dives non subveniens pauperi tempore, quo ille erat in extrema necessitate, teneatur postea ad restitutionem?

Prima sententia affirmat, et hanc tenent *Carden. in* 1. *Crisi. d.* 26. *n.* 76. *cum Hurt. Laym. l.* 3. *tr.* 3. *p.* 1, *c.* 1. *n.* 7. item *Prado et Arag. ap. Salm. ibid. n.* 33. eamque putat probabiliorem *P. Concina de eleëm. c.* 9. *quæst.* 10. Ratio, quia pauper in extrema necessitate habet verum jus ad bona divitis, et ideò, si dives illa non tradat, peccat contra justitiam, et tenetur restituere. Aliàs si non peccaret contra justitiam, sed tantùm contra charitatem, posset ipse sine injustitia etiam impedire pauperem, quominùs in tali necessitate suum arriperet; nec teneretur ad restitutionem da-

mnorum obvenientium filiis pauperis, qui ex illa impeditione mortem subiret; quod nemo dicit. Hinc inferunt, quòd si dives sive impedit, sive negligit dare eleëmosynam in eo casu, tenetur, adhuc sublata necessitate, resarcire omnia damna pauperi illata.

Secunda sententia verò probabilior, quam tenent *Less. l.* 2. *c.* 12. *n.* 25. *Lug. d.* 16. *ex n.* 143. *Holzmann. de charit. c.* 3. *n.* 182. *cum communi*, ut asserit, et *Salm. l. c. n.* 34. *cum Suar. Con. Ban. Sanch. Vasq.* negat tenêri divitem ad restitutionem damnorum, si negligit dare eleëmosynam. Ratio, quia talis obligatio est ex præcepto charitatis, quæ ad restitutionem non obligat. Et quamvis pauper in extrema necessitate habeat jus ad bona divitis apprehendenda, cùm illa eo casu fiant communia, non acquirit tamen eorum dominium; tunc enim, non quoad dominium, sed tantùm quoad usum bona aliena communia evadunt. Sed dices: si dives non obligatur ad subveniendum pauperi ex justitia, quomodo poterit pauper justè rem ejus surripere, ipso invito, vel nesciente? Respondeo cum *Lug.* eodem modo, ut diximus in *Qu. III.* ante divisionem bonorum omnia erant communia et quisque poterat ex eis accipere sibi necessarium, sed nullus tenebatur ipsi ex justitia dare. Idem dicendum in casu extremæ necessitatis, cùm omnia tunc fiant communia, potest pauper accipere bona divitis, sed dives non tenetur ea dare ex justitia. Cùm autem pauper habeat jus ad accipiendum, peccat proculdubio dives contra justitiam, si illum impediat ab accipiendo, et tenetur ad omnia damna, filiis aliisque hæredibus necessariis ex tali impeditione obvenientia. Si verò non impedit, sed tantùm negligit dare, ad nihil postea tenetur. Unde concluditur, quòd pauper possit justè bona divitis accipere, sed dives non teneatur ea ex justitia dare.

Ultimò hic notandum, quòd in sola gravi necessitate prohibetur surripere rem alienam ex *propos. damn.* 36. mox suprà relata. Excipit *Viva in dict. prop.* 36. *n.* 10. quando pauper ad levandam suam non levem miseriam, quamvis non extremam, aliquid leve surriperet, probabiliter judicando, dominum opulentum ex pietate non esse invitum, saltem quoad substantiam. Rectè tamen advertit, hujus epikejæ usum non debêre esse facilem, nec in materia gravi, quia divites in hoc etiam, quoad substantiam, sunt rationabiliter inviti.

521. — « 3. Nec item furatur, qui accipit in compensatio-
» nem justam, si aliter sibi debitum accipere nequeat, v. gr. si
» famulus justum stipendium non possit aliter obtinère, vel
» iniquè inductus sit ad serviendum iniquo pretio. *Vide Laym.*
» *l. c. et Tol. l. 5. c. 15.* »

Nota quoad *compensationem*, I. Quòd compensatio potest fieri etiam in alia specie, si non possit fieri in eadem. *Croix l. 3. p. 1. n.* 967.

Nota II. quòd compensatio regulariter peti debeat per judicium; sed hoc omittere est tantùm veniale peccatum, *ex Salm. de rest. c. 1. punct.* 19. §. 2. *n.* 313. *in fin. cum Lug. etc. Viva in prop.* 37. *Innoc. XI. n.* 1. *ac Croix n.* 963. *Tamb. et aliis*, imò nullum, si aliàs timeantur inimicitiæ, amissio expensarum, et similia, ut rectè docet *Laym.*

Nota III. quòd licèt ad compensationem requiratur certitudo crediti, ex communissima *apud Croix n.* 962. quamplures tamen et graves auctores *ap. Salm. ibid. n.* 321. admittunt, posse fieri compensationem cum credito tantùm probabili, in tribus casibus, scilicet, quando compensatur fama cum pecunia; infamia cum infamià datà; et legatum relictum in testamento non solemni. Sed *vide quæ de his diximus de conscientia l. 1. num.* 35. *in nota.* (1).

522. — Nota hìc propos. 37. *Innoc. XI.* quæ dicebat: *Famuli ac famulæ domesticæ possunt occultè heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt. Salm. de IV. præc. c. unic. punct.* 7. §. 3. *n.* 136. *cum aliis*, loquentes de hac prop. damn., dicunt I. quòd, si famulus sine necessitate liberè conveniat cum domino de stipendio inferiori, postea nihil poterit sibi compensare; secùs, si ex necessitate, ad levandam nimirùm suam miseriam, conveniat de salario notabiliter minori justo. Ratio, quia decreta pontificia non intelligunt obligare famulum contra justitiam. Ita *Salm. de rest. c. 1. punct.* 9. §. 2. *n.* 317.

(1) Ad licitam compensationem occultam tres requiruntur conditiones:
» 1. Ut non fiat cum damno debitoris; 2 Ut creditum sit certum et liqui-
» dum; 3. ut satisfactio alio modo obtineri non possit; quare creditor debet
» prius in judicio postulare; quamquam si hoc negligitur, non erit peccatum
» grave, imo nec leve, si via judiciaria sumptus, odia aut alia damna sub-
» cunda essent. » *Homo Ap. tr.* 10. *n.* 21.

Edit.

et Viva in dict. prop. 37. n. 12. cum Less. Suar. Mol. etc. contra Croix lib. 5. p. 2. n. 975. qui ait, nihil penitùs posse famulum surripere post pactum, quia jam cessit juri suo; sed respondetur, quòd famulus cùm cogitur ad sic conveniendum suâ paupertate, tunc non cedit juri suo spontè, sed coactè; et ideò ipsius paupertas nequit excusare herum, ut non solvat ei saltem infimum stipendium. Quando autem famulus, coactus necessitate, convenit pro parvo pretio, poterit sibi compensare usque ad pretium infimum, ut ait *Viva dict. n. 12. cum Less. Suar. Mol. et Dic. et aliis* (ut ait) *communissimè.* Hoc tamen currit, nisi dominus alios famulos pro eodem parvo pretio jam justè invenisset; vel, nisi ipse famulus de se oblatus fuisset, et dominus ex pietate sive indigentia ipso uteretur. *Viva dict. n. 12. in fin. et Salm. de IV. præc. c. unic. punct. 7. §. 3. n. 136. cum Mol. Sot. Nav. Vill.*

523. — Dicunt II. *Salmanticenses*, quòd si famulus ex electione propria augeat operas debitas, nihil potest surripere, quia tunc censetur operam suam condonare ad conciliandam sibi domini gratiam; secùs autem, si ex voluntate domini expressâ, vel tacitâ, quia tunc servanda est regula illa, nempe, quòd quivis operarius dignus est mercede suâ. Ita *Salm. cit. n. 136. et de rest. cap. 1. punct. 19. §. 3. n. 318. cum Mol. Sot. Vill. Nav. Dian. Fagund. Bass.* et ita etiam *Corrella cum Filguera, Toresil. Lastra, et Hozes super dict. prop. 37.* Consentitque huic *Croix lib. 5. p. 2. n. 976.*

524. — An autem famulus, si evidenter sibi constet de justitia sui stipendii, possit tunc ex proprio judicio facerè sibi hujusmodi compensationem? Negant *Croix lib. 5. p. 2. n. 976. Carden. sup. prop. Innoc. XI. Diss. 23. c. 2. art. 3. n. 62. et 63. et Viva in dict. prop. 37. n. 1.* Et dicunt, quòd famulus, sive quicumque alius mercenarius, non debet sibi compensare, nisi ex judicio communissimo peritorum, aut viri valdè docti, et in re morali versati; ideòque inquiunt, ad hoc non sufficere judicium confessarii mediocriter docti. Attamen *Salm. de IV. præc. punct. 19. §. 3. n. 137.* dicunt, famulum posse etiam ex proprio judicio sibi compensare suam operam, si ipse certè judicet, se majus stipendium merêri. Quod sanè videtur satis probabile mihi et aliis doctis recentioribus, si hic famulus, vel quicumque alius mercenarius, sit vir prudens, timoratus, et verè aptus ad rectè judicandum, ac

certus sit de justitia compensationis, remoto omni hallucinationis periculo. Sed hæc rarissimè evenient. Nec obstat supradicta prop. 37. damnata, quæ meritò proscripta fuit, quia nimis generaliter loquebatur.

525. — Quæritur hìc obiter, utrùm christiani possint licitè surripere res Turcarum? Resp. si christiani sint in locis Turcarum captivi, certum est, posse eos surripere à dominis quantùm sufficit, ut redimantur, et ad patriam redeant, in compensationem injustæ servitutis, et damnorum, quæ ratione servitutis patiuntur. Ita habetur ex decreto. Congr. SS. Off. die 23. Aug. 1630. *ap. Peyrin. de Priv. Minim. t. 3. c. 4. n.* 29. ubi sic fuit declaratum: *Qui captivi injustè detinentur ab infidelibus, possunt à dominis particularibus accipere sine injustitia, quantum sufficit ad congruam compensationem, etiam pro sufficientia redemptionis, ab illis, vel ab aliis, qui sunt partes reip. sive Judææ, sive Turcæ.* Dubium fit, an quilibet christianus possit surripere bona Turcarum? Negant *Azor t. 1. l. 8. c. 24. q. 12. et Fill. tr. 22. c. 5. n. 123.* Sed affirmant probabiliter *Mol. tom. 1. tr. 2. d. 37. lit. d. cum Caj. 2. 2. q. 66. art.* 8. item *Victorel. Naldus, Duval. Rebell. Velasq. Covarr. et alii apud Dian. p. 5. tr. 13. r.* 98. qui probabile putat. Ratio, quia sic rectè præsumi potest ei concedi à principibus christianis, qui jus habent spoliandi Turcas omnibus bonis, ac locis ab ipsis usurpatis. Consentit etiam *Felix Pot. de 7. præc. n.* 2953. modò (rectè limitat) non adesset inter Turcas tempus treugæ, vel salviconductûs; vel nisi aliquis Turca degat in locis christianorum, sive liber, sive servus, maximè si adsit ut publicus negotiator sub fide regia.

DUBIUM II.

Quæ sit quantitas notabilis ad mortale peccatum?

526. — « VARIÆ eà de re sunt sententiæ. *Nav.* nimis scrupulosè statuit medium Regalem; alii nimis laxè 10 Aureos; moderatiùs *Tol. Med. Less. etc.* duos Regales, etsi minus sufficiat, si notabiliter noceat.

« Resp. Ea non mathematicè, sed moraliter metienda est, non tantùm ex valore rei ablatæ, sed etiam ex circumstantiis personæ, cui aufertur: si nimirùm ei grave damnum inferatur, aut saltem charitas christiana graviter lædatur, quomodo respectu valdè divitis, imò etiam regis, unus, vel alter Aureus notabile quid videtur: respectu verò mediocriter divitum, quatuor circiter Regales, sive medius Imperialis: respectu mechanicorum duo; respectu pauperis unus. Ita nunc plerique cum *Bon.*

Unde resolves:

« 1. Grave peccatum est auferre rem parvam domino valdè proficuam, v. gr., sartori acum, quam unicam habet, nec habêre aliam potest, quâ se alat. *Less. l. 2. c. 12. d. 8.*

« 2. Grave item est (etsi non in specie furti) si fur sciat ex jactura rei parvæ domino secuturam valde magnam molestiam, v. gr. quia valde ad eam afficiebatur, nec similis recuperari potest: nisi tamen res sit nullius prorsùs momenti. *Vide Bon. d. 2. q. 8. p. 1.* »

527. — Quoad hoc punctum, tam ad praxim scitu necessarium, nempe, quænam sit materia gravis in furto, operæ pretium est plura hìc elucidare. Quidquid aliqui dicant, commune est apud DD. et non videtur posse negari, quòd, ad determinandam hujus materiæ gravitatem, non possit absolutè pro omnibus eadem quantitas assignari, sed ipsa demetienda sit respectivè ad circumstantias personæ, rei, loci, et temporis; cùm enim furti gravitas consistat in quantitate damni, quod proximo infertur, facilè nocumentum, quod respectu unius leve erit, respectu alterius erit grave. Ideò enim *S. Th. Opusc. de erud. princ. lib. 7. cap. 8.* dixit: *In amissione unius gallinæ plus pauper gravatur, quàm unus*

multùm dives gravaretur in mille marcis. Ideo etiam ait *Laym. lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 1. *cum Nav. Bus. et communi*, quòd auferre acum sartori poterit aliquando esse grave furtum, si ille, eâ carens, nequiret sibi de victu providère. Cæterùm ad justam dimensionem faciendam hujus gravitatis, rectè dicunt *Salm. de rest. c.* 5. *punct.* 2. §. 1. *n.* 15. magnoperè conferre judicia sapientum, quorum major auctoritas, in hoc puncto, mihi videtur majorem constituere probabilitatem. Quapropter diversas doctorum sententias sedulò hìc congerere curavi; et ne pluries citationes eorum repetam, omnes AA. quos observavi, hìc simul refero. Ili sunt videlicet *Less. de just. lib.* 2. *cap.* 12. *ex n.* 51. *Lugo eod. tit. d.* 16. *n.* 27. *et* 28. *Laym. lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 1. *cap.* 1. *num.* 3. *Bon. de rest. d.* 2. *qu.* 8. *p.* 1. *n.* 7. *Fill. tract.* 31. *cap.* 10. *n.* 239. *Salm. loc. cit. Habert tom.* 4. *p.* 2. *cap.* 8. §. 5. *P. Concina t.* 4. *cap.* 3. *Sporer de* 7. *præc. cap.* 5. *ex num.* 31. *Holzm. eod. tit. c.* 1. *n.* 752. *Ronc. eod. tit. c. un. qu.* 4. *Anacl. tr.* 9. *d.* 5. *qu.* 1. *n.* 8. *Elbel Conf.* 10. *n.* 288. *Wigandt tract.* 9. *ex.* 3. *qu.* 2. *Croix lib.* 3. *p.*1. *n.* 987. *Mazzot. t.* 2. *pag.* 597. *Tamb. Dec. lib.* 8. *tr.* 2. *cap.* 2. *n.* 2. *Viva de rest. q.* 7. *art.* 5. *n.* 5. *Tol. l.* 5. *c.* 16. *n.* 3. *Fel. Potesta de* 7. *præc. c.* 3. *n.* 2618. Et quoniam auctores isti, in assignanda materia gravi, diversis pecuniæ nominibus utuntur; ideò hìc opus est referre plures pecuniæ species, quas ipsi nominant, et earum æstimationem, ut eam iidem DD. explicant. *Pazius* sive *Paceus* juxta *Laym.* valet quatuor vel quinque asses, sive granà nostratiâ. *Regalis* juxta *Tamb.* valet tarenum unum, ac quinque grana monetæ siculæ; et ad eumdem valorem vel circiter reducitur *Julius*, *Argenteus*, sive *Carolenus* noster. *Florenus*, juxta *Lessium*, *et Anacl.*, valet quatuor Regales, juxta *Lugonem* valet quinque; juxta verò *Fill.* sex Regales. *Imperialis* juxta *Bus.* valet octo Regales. *Aureus* juxta *Tamb. et Potesta* valet 12 vel 13 Julios; et ad idem reducitur, vel circiter, *Scutus*, sive *Ducatus* noster (1).

(1) Majoris claritatis causâ opus est dicere: Regalem seu Julium seu Argenteum seu Carolenum circiter æquiparari monetæ gallicæ: 1/2 franc; monetæ verò germanicæ: 14 kreuzer (Rhein-Fuss) aut 12 kreuzer (Conventions-Münz).

Edit.

Communiter DD. dicunt, in furto illam esse gravem materiam, quæ alicui juxta suam conditionem in die sufficeret pro sui suæque familiæ sustentatione; in qua, ut benè advertit *Croix n.* 985. *cum Spor. Gom. et aliis*, non solùm computatur victus, sed etiam vestitus, et habitatio. Sed regula hæc, cùm sit valdè obscura et confusa, nec universè possit pro omnibus valêre, idcircò afferemus DD. qui pro diversis personarum generibus gravem materiam assignant. Et I. Respectu *pauperum mendicantium* assignant pro gravi materia paucos nummos *Habert, Elbel, Spor. et Holzm.* Alii verò communiùs assignant unum Regalem, et aliquando etiam dimidium (sed in casu raro, ut dicunt *Salm.*) Ita *Bus. Less. Bon. Viva, Anacl. Escob. Renzi, Mazzot. Wigandt cum Bann. et Serra*; item *Nav. Reg. ac Diana apud Lugo.* II. Respectu *pauperum laborantium*, generaliter loquendo, dicunt *Laym. et Lugo*, eam esse gravem materiam, quæ pertingit ad valorem victûs diurni, sive ad mercedem mediocrem, quæ datur fossori pro uno die. Alii tamen distinctiùs loquuntur; *Ronc. et Habert* assignant pro materia gravi unum Julium. Alii verò communiùs dicunt, esse duos Regales, tam pro fossoribus, quàm pro artificibus, sive mechanicis; ita *Laym. Less. cum Medin. Bonac. Viva, Wigandt, Conc. Renzi, Escob. Mazzot. Tamb. Bus. Holzm. Serra apud Salm. et Nav. Reg. ac Diana apud Lug.* Verumtamen pro artificibus *Sotus, et P. Nav. ap. Less.* requirunt pro materia gravi plus quàm duos Regales, et idem dicunt *Elbel, et Potesta; Filliuccius* requirit tres Julios, *Lugo* autem quatuor Argenteos. Hinc probabiliter dico, pro fossoribus sufficere duos Regales, pro artificibus autem requiri ad materiam gravem saltem duos Regales cum dimidio, si similem aut majorem mercedem ipsi quotidie lucrentur. Rectè tamen advertit *Habert*, quòd si quis operarius vix sustentaretur lucrando septem vel octo asses singulis diebus, pro hoc talis summa esset gravis. III. Respectu *communiter* sive *mediocriter divitum*, qui vivunt propriis reditibus, *Conc. et Ronc.* assignant pro materia gravi tres Julios; *Laym.* 12 vel 15 *Pazios*, id est sex Regales vel circiter; communiùs verò *Bus. Less. Bonac. Gordon. Habert, Viva, Anacl. cum P. Navarr. Elbel. Tamb. Holz. Potest. Wigandt, cum Bann.* item *Serra, Reg. Dian. cum Salm.* dicunt, pro his materiam gravem esse

quatuor Regales, sive Julios. Imo *Fill. Escob. Mazott. Renzi*, *et Tamb.* extendunt usque ad quinque Regales. Hoc tamen rectè advertit *Viva*, non intelligendum, de illis, qui, licèt vivant propriis reditibus, tam strictè vivunt; pro his enim certè puto tres Regales gravem materiam, imò etiam minùs pro eis, qui nimis miserè se et familiam sustentant. E converso pro persona absolutè opulenta *Sporer* requirit unum florenum; *Lugo* verò 6 vel 7 Argenteos. Quoad mercatores autem tenuis fortunæ puto esse materiam gravem duos Regales cum dimidio. Pro aliis autem mediocris fortunæ, puto cum *Elb. Viva, Anacl. et Croix* esse quatuor Regales. Pro mercatore verò valde divite *Croix n.* 987. requirit unum Imperialem, sive octo Regales; *Tamb. Renzi, et Potestà* requirunt unum Aureum; *Laym.* autem, *Elb. Holz. et Ang. Sylvest. Rod. Arag. Cordub. ap. Salm.* requirunt tres florenos. IV. Respectu *magnatum* ditissimorum, *Sylvest. Ang. Arag. Cordub. Rodr. ap. Salm.* requirunt pro materia gravi plus quàm duos Aureos; *Viva* autem, *Elbel cum Sporer, et Croix* requirunt saltem duos Aureos. Communiùs verò sufficere ad materiam gravem unum Aureum dicunt *Bon. Gordon. Mazzott. Fill. Anacl. Tamb. Lugo cum Nava. Reg. et Diana, Less. cum Sot. et P. Nav. Ronc. Holz.* Et hoc procedere, etiam respectu *regum*, dicunt *Filliuc. Ronc. Holzm. et Lugo;* quia, licèt respectu ipsorum unus Aureus videatur levis materia, reverà tamen (ut ajunt) gravis est, spectatis regum oneribus et muneribus. *Salm.* dicunt, saltem sufficere pro regibus unum Aureum cum dimidio. Alii verò probabiliter, dicunt requiri saltem duos Aureos, ut *Croix*, *Bonac. Busemb. Sporer*, *Mazzot. Elbel, Tamb. Viva*, *et Serra ap. Salm.* Imo *Potestà* pro regibus requirit plus, quàm duos Aureos, et plurimi alii extendunt usque ad tres Aureos, ut *Wigandt cum Bann. et Serra*, *ac Layman. cum P. Nav. Ang. Sylvest. Sot. Arag. Rodr. Corduba*, *et communi*, ut asserit *Laym.* V. Respectu tandem alicujus communitatis censent *Sanch. et Cardenas ap. Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 1012. unum Aureum semper esse materiam gravem. Sed *Croix* probabiliter dicit, quòd si communitas esset valde opulenta, posset materia gravis ulteriùs extendi, modò duos Ducatos non excedat.

528. — Ex his omnibus concludo, quid probabilius mihi videatur. Et quidem 1. Respectu *mendicantium* puto, esse

materiam gravem unum Julium, seu Carolinum vel minus, si aliquis pauper minùs quotidie eleëmosynis lucretur. 2. Respectu *fossorum*, et similium operantium, communiter loquendo, duos Julios; pro *artificibus* verò duos Julios cum dimidio. 3. Respectu *communiter*, sive *mediocriter divitum* quatuor Julios, et minùs pro iis, qui ex propriis miserè vivunt, verùm pro *absolutè divitibus* quinque, vel sex Julios; et idem censeo pro *mercatoribus* valde opulentis. 4. Respectu *magnatum* ditissimorum, unum Aureum. Et idem puto pro communitate valde opulenta; saltem pro hac dico sufficere ad gravem materiam Aureum cum dimidio. Respectu autem *regum* duos Aureos.

« 3. Plus requiritur ad notabilem quantitatem in rebus,
» quæ ultrò proveniunt, et sunt valde expositæ, v. gr. fructus
» ad viam publicam. *Vide Less. loc. cit.* »

529. — Quær. I. An cædentes ligna in sylva vetita peccent, et teneantur ad restitutionem (1)? Certum est, licitum esse cuilibet communitati prohibère sub aliqua pœna etiam incolis suis, ob bonum publicum, ne illa dissipentur, ut communiter docent *Molina t. 1. tr. 2. d. 58. Soto l. 4. de just. q. 6. art. 4. Lug. de just. d. 6. n. 85. et Sanch. Cons. l. 1. c. 5. dub. 1. n. 4. cum aliis.* Hoc tamen intelligendum dicunt, modò aliunde possit oppidani commodè ligna asportare, ut *Mol. ibid. et Sanch. n. 5. ex Soto, et Led.* Item communiter DD. docent, quòd si nemus est totius communitatis, incolæ illius, qui contra prohibitionem ligna cædunt, non peccant saltem graviter (imò nec venialiter, juxta *Sanch. n. 22. cum Soto, Salon. Angles, Corduba, etc.*), et nihil tenentur restituere, nisi magnam faciant stragem, sed tantùm tenentur ad pœnam post sententiam; talis enim prohibitio censetur purè pœnalis juxta dicta *lib. 1. n. 145.* Ita *Molina l. c. Soto v. Dubium autem, Lug. n. 85. Laym. de just. cap. 5. n. 18. Bus. infra n. 614. v. 2. Qui in loco, et Sanch. n. 19. cum Arag. Bann. Man. Galac. et aliis pluribus.* Ad hoc autem, ut strages dicatur magna, dicunt *Soto l. c. et Sanch. n. 25. cum*

(1) Jus novum (*Code Forestier*) distinctione facta sylvæ privatæ et publicæ, varias pro magnitudine et numero lignorum ablatorum in fraudulenter lignantes mulctas statuit adjungens, præter pœnas semper locum dari restitutioni.

Edit.

Salon. Lop. et Man. quòd non sit attendenda gravitas materiæ in se, sed respectu ad damnum, quod communitati infertur: unde dicit *Sanch.*, *cum Henriq.* non peccare scindentem unicam sarcinam singulis diebus pro usu proprio, nec duas singulis hebdomadis ad vendendum; quod enim dives (ait *Sanch. n.* 25. *cum Salon. et Mercado*, et approbat *Lugo n.* 89.) accipit ad usum proprium, pauper accipit ad vendendum, ut inde vivat. Idem dicendum ajunt *Sot. l. c. Mol. Concl.* 4. *et Sanch. n.* 20. *cum Led. Salon. Lop. et aliis*, si adsint duo oppida propinqua, et oppidani soleant ligna cædere ex sylva alteriùs. Quod etiam expressè approbat *Bon. de rest. d.* 1. *q.* 3. *p.* 7. *n.* 26. *cum Valent. Rebell. Sayr. Vill. Turrian. et Arag.* (*contra La Croix n.* 254. qui perperàm citat pro se *Bonac.*) Adduntque *Lugo num* 91. *et Dicast. Burg. et Illsung. apud Croix l. c.* nec teneri ad restitutionem, nec peccare graviter, sed tantùm teneri ad pœnam qui scindit ligna è nemore propinquo communitatis, etiamsi nulla sit inter illa oppida communicatio, quia tales communitates videntur esse contentæ pœnis, quas à cædentibus exigunt: quod sic præsumendum ait *Bonac. num.* 27. *cum Vasq. Molin. Vill. Reg. Turrian. et aliis*, si communitas læsa taceat, nec curet restitutionem. Quid verò, si nemus sit alicujus privati, vel alterius communitatis non propinquæ? Sentit *Sanch. n.* 33. *cum Navarr. Salon. Bann. Henriq. et aliis*, satis esse probabile, quòd cædentes non teneantur nisi ad pœnam. Quia (ut ait) respublica transferens sylvam in communitatem, aut personam, non majus dedit jus, quàm ipsa respublica habebat; at, quando sylva erat reipub., cædentes tantùm tenebantur ad pœnam; ergò sic etiam, si sylva translata est. Sed huic rectiùs contradicunt *Mol. dicta disp.* 38. *Soto art.* 4. *v. Dubium*, *Bonac. cum AA. citatis dicto n.* 27. *et alii plures apud Sanch. ibidem.* Ratio, quia dominus habet jus strictum ad sylvam illam, ita ut possit liberè eam vendere, aut locare arborum scissionem. Hinc benè dicunt *Croix n.* 253. *cum Ills.*, *et Lugo n.* 88. *cum aliis*, quòd si communitas sylvam vendat, aut locet alicui privato, scindentes teneantur ad restitutionem cujuscumque damni, etiamsi sint illius communitatis partes; quia tunc communitas, ac proinde singuli cives illius, ex quorum mandato sive consensu administratores vendunt, aut locant, totum jus suum in illum

transferunt. Quod autem dictum est de sylvis quoad scissionem arborum, dicitur etiam de agris quoad pascenda animalia, ut dicit *Lugo n. 93. et Sanch. n. 5. cum aliis.*

Quær. II. An liceat in vinea aliena comedere uvas? Affirmant *Covarr. Valer. Ripa, etc. apud Lugo d. 16. num. 33.* modò quis uvas foràs non asportet adducuntque illud *Deuter. c. 23. v. 24.* et 25. ubi dicitur: *Ingressus vineam proximi tui, comede uvas, quantùm tibi placuerit: foràs autem ne efferas tecum. Si intraveris in segetem amici tui, franges spicas, et manu conteres: falce autem non metes.* Et idem, quod dicitur de uvis et spicis, ait *Abulensis* apud *Cornel. à Lap.* intellige de pomis, ac aliis fructibus. Idque Josephus hebræus, et plerique alii *apud Calmet in loco cit.* dicunt intelligi non solùm de incolis, sed etiam de omnibus viatoribus, quibus hoc permitti ajunt ad refocillandas vires. Sed *P. Holzm. de 7. præc. n.* 758. (cui adhæret *Lugo loco cit.*) sentit ex *Lyrano in dict. loc. Deut.* illud concessum fuisse tantùm Hebræis ex speciali Dei permissione vel solis vinitoribus, qui in vinea laborant. Et huic ultimæ interpretationi favent versio Chaldæa, et Arabica apud *Calmet*, ac etiam Hebræa, quæ verba illa, *foràs tamen ne efferas tecum*, sic legit; *et non ponas in vas tuum*, id est *in chalatum tuum*, ut *Calmet* explicat. Cæterùm probabiliter ait *Lugo*, de jure naturæ licêre comedere unum vel alterum uvarum racemum (id est unam, vel alteram uvam); parique modo concedit, ut comedatur ex pomario alieno unum vel alterum pomum: id enim prohibêre, videtur durissimum, et contra humanitatem. Et huic secundæ sententiæ videtur accedere *Hugo* Cardinalis, qui præfatum textum sic explicat: *Hoc non servatur hodie ad litteram, sed in contrarium dispensatum est propter malitiam hominum.* His tamen non obstantibus satis probabilis videtur prima sententia: nam, quòd promissio illa fuerit pro solis Hebræis, nullo valido videtur niti fundamento. Quòd autem fuerit pro solis vinitoribus, huic obstat 1. auctoritas aliorum, ut suprà, et maximè Josephi Hebræi, quæ in hac materia multum valet, cùm ipse præ aliis meliùs noscat Hebræorum mores. Obstant 2. verba textûs, *ingressus vineam proximi tui*, quæ magis propriè intelliguntur de viatoribus, quàm de in vinea laborantibus. Obstat 3. factum Apostolorum *Lucæ c. 6. v. 1.* qui

juxta hanc legem, *cùm transirent per sata, vellebant... spicas et manducabant confricantes manibus*. Ipsi autem objurgati fuêrunt à Pharisæis, non, quia hoc illicitè facerent, sed quia facerent die Sabbati; at Christus Dominus eos omninò excusavit.

530. — « 4. Plus item, si quis à diversis, vel ab uno, » interpolatim parva, et plura furetur. *Vide Less. loc. cit.* » *num.* 46. »

Docent *Less. Trull. Vill. apud Salm. de restitut. cap.* 5. *punct.* 2. §. 2. *n.* 19. in furtis minutis requiri ad materiam gravem duplò majus; nempe, si materia gravis sit per se v. gr. quatuor Julii, per furta minuta ad materiam gravem requiruntur octo Julii. Eamdem quantitatem requirit *P. Holzm. de* 7. *præc. n.* 745. si hæc furtula fiant diversis: atque si fiant per notabilia intervalla, requirit triplum. Mihi tamen æquius videtur, ut dicunt alii *ap. Elbel, de* 7. *præc. Conf.* 11. *n.* 325. quòd si furtula fiant eidem per intervalla, aut diversis eodem tempore, requiritur, et sufficit ad materiam gravem simplum cum dimidio, v. gr. sex Julii. Si verò utrumque concurrat, nempe si fiant à diversis, et discontinuatim, censeo requiri duplo majus, scil. octo. Hoc tamen intelligitur cum *Less. et Lugo d.* 16. *n.* 51. modò furta non fiant per partes ex industria, et modò inter furta non interponatur magnum intervallum. Addunt *Laym. Bonac. Lug. etc. ibid.* furta minuta non coalescere, si fiant à pluribus, et magno intervallo intercedente, videlicet anno. Imò *Sanch. Dec. lib.* 7. *c.* 21. *n.* 10. *Ronc. Viva prop.* 29. *Alex. VII. n.* 17. *cum Trull. etc.* (*contra Rebell. et Croix lib.* 3. *p.* 1. *num.* 1011.) excusant à restitutione sub gravi, etsi furtula accipiantur ab uno, anno interjecto. Rejiciunt autem *Viva et Ronc. c. un. qu.* 5. opinionem *Fill. Dian. Salaz. Vidal. Tol. etc. ap. Salm. loc. cit.* qui excusant, si adsit intervallum 15 dierum; vel mensis, ut admittit *Nav. ap. Sanchez.* Nisi, excipit *Viva,* materia sit valdè modica. Hinc magis mihi arridet, quod sentit *Ronc. ib.* scilicet, saltem requiri interpolationem duorum mensium, dum agitur de materia, quæ, licèt non sit gravis, tamen proxima est materiæ gravi.

531. — Non est mortale, per se loquendo, surripere quamcumque summam cum animo restituendi statim, v. gr. intra quadrantem. *Croix lib.* 3. *p.* 1. *n.* 1002. *cum Less. Lugo,*

Vasq. etc. Idem est, si intra illud breve tempus quis velit restituere tantùm illam ultimam partem complentem materiam gravem, aut si ad breve tempus restitutionem differat. *Croix ib. cum Vasq. Sanch. Reb. Reg. Sayr. et aliis plurimis.*

532. — Quæritur hic, an sit mortale furari parum reliquiæ sacræ? Nulli dubium, quin in districtu Romano sit mortale, cùm *Clemens VIII.* et *Paulus V.* excommunicationem indixerint contra eos, qui, invitis rectoribus Ecclesiarum, furantur reliquias etiam minimas. Secùs, probabiliter ait *Croix lib. 3. p. 1. n. 1003. cum Sanch. Bon. Castrop. Dian. et Baldell.* si quis furetur extra districtum aliquid minimum, ipsam reliquiam non deformans, neque minuens illius æstimationem; nisi sit aliqua reliquia insignis, aut rara, ut putà Sanctæ crucis, Capillorum B. Mariæ V. etc.

DUBIUM III.

Quando graviter peccet, qui multa minuta furta committit?

533 *Quid, si qui furatur, non habeat animum ditescendi? Quid, si habeat?*
534 *An furtula facta à diversis coalescant? Et an tunc restitutio possit fieri pauperibus?*
535 *Quid, si plures furentur parva, altero alterum nesciente?*
536 *Quid, si mutuò sciant, et eodem tempore furentur?*
537 *Quid, si unusquisque moveatur exemplo alterius?*
538 *An sit mortale furari quid leve, post completam materiam gravem?*

« Resp. Hic quoque quantitas læsionis, vel damnificationis,
» quæ fit proximo, et quam fur intendit, est mensura quan-
» titatis peccati. *Vide Less. loc. cit. Sanch. l. 7. c. 21.*

Unde resolves :

533. — « 1. Si quis ex occasione tantùm furatur, sive uni,
» sive pluribus, modicum, non intendens notabile aliquid
» acquirere, nec proximo graviter nocére singulis furtis,
» non peccat graviter, neque ea simul sumpta unum mortale

» constituunt; postquam tamen ad quantitatem notabilem » pervenerit, eam detinendo, mortaliter peccare potest. *Less.* » *d.* 7. *Sanch. lib.* 7. *c.* 21. *Bon. q.* 8. *p.* 2. » (*Etsi numquam advertat ad culpam gravem, ut Tamb. Croix, Carden. etc. communiter. Vide dicenda n.* 553.) « Verùm et hoc mortale » evitabit, si vel tunc restituere non possit, vel animum » habeat paulò pòst restituendi ea saltem, quæ tunc accipit. » *Gran. Dic. p.* 3. *t.* 6. *r.* 25.

» 2. Si autem per plura parva furta, uni, vel pluribus facta, » habeat intentionem paulatim ditescendi, vel inferendi grave » damnum, peccat graviter eâ intentione; ac, licèt executio » singulorum sit tantùm venialis ex se, ùt tamen substat tali » intentioni, est continuata executio peccati mortalis. *Less., l.* » 2. *c.* 12. *d.* 7. *Sanch. l. c.* quia nocent graviter reip. et pra- » xis illa valde perniciosa est societati humanæ, v. g. si sartor » particulam panni à diversis surripiat; si mercatores utantur » brevioribus ulnis, etc. » (*Nota autem hic prop.* 38. *damn. ab Innoc. XI. Non tenetur quis sub pœna peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca* (*aliàs parva*) *furta, quantumcumque sit magna summa totalis.*) « Interim hi ex- » cusantur subinde à gravi peccato. 1. Ex eo, quod dictum est » casu primo. 2. Si id faciant, ut se servent indemnes, vel » quia aliàs non lucrarentur, vel pretium augêre deberent, » et tunc non invenirent emptores. *Rosella, v. Emptio.* 3. Si » aliàs non habeant, unde se vel suos alant. »

534. — Hic quæritur I. An furtula, facta diversis personis, coalescant, et gravem obligationem pariant restitutionis? Negant *Ang. Med. et P. Navar. apud Sanch. Dec. lib.* 7. *cap.* 12. *n.* 10. et probabile putat *Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 1013. *cum Esp.* nisi fur magnam quantitatem auferre intendisset; vel nisi domini læsi unam communitatem constituerent. Sed meritò dicit *Lugo de just. d.* 16. *n.* 48. hanc opinionem ab omnibus rejici, cùm contraria sit communis et tenenda cum ipso *Lugone, et Sanch. loc. cit. n.* 15. *Salm. de rest. c.* 5. *punct.* 2. §. 2. *n.* 19. *Croix ib. et aliis.* Et verius videtur cum *Salm. loc. cit. et Milante in dict. prop.* 38. oppositum expressè damnatum, cùm præfata propositio genericè loquebatur. Ratio patebit ex quæstione sequenti, quam apud nullum Auctorem discussam inveni.

Quær. II. Si furtula, quæ simul ad magnam quantitatem

perveniunt, sint facta diversis dominis certis, an fur teneatur sub culpa gravi eis restitutionem facere? vel an satisfaciat, debita illa pauperibus distribuendo? Ex una parte videtur dicendum, sub gravi restitutionem faciendam esse dominis, nisi excuset periculum famæ amittendæ, vel gravissimum damnum aut incommodum. Ratio, quia licèt domini non sint graviter læsi, fur tamen certè non potest sibi retinêre magnam quantitatem ablatam; nam (ut dicunt *Sanch. Dec. lib. 7. c. 12. n. 15. et aliqui alii apud Lugo d. 16. n. 40.* etsi in alio proposito) præceptum *non furandi* non solùm prohibet, ne quis alios graviter lædat, sed etiam, ne ditescat notabiliter ex ære alieno. Quapropter, cùm fur certè ad restitutionem teneatur, non videtur satisfacere, si restituat pauperibus; quia his restitutio facienda est tantùm, quando creditores sunt incerti; non verò quando sunt certi: propterea quòd, restituendo pauperibus, cùm restitutio sine magno incommodo possit fieri ipsis dominis, non videtur fur restituere ablatum personis debitis, sed alienis, ad quas nullum jus spectat; et ideò non videtur suam obligationem implêre. Sed probabiliùs mihi et aliis doctis junioribus dicendum videtur, quòd hujusmodi fur non peccet graviter, si non restituat dominis certis, cùm commodè possit, et satisfaciat suæ gravi obligationi, si debita pauperibus distribuat. Ratio, quia, ut docet *Lugo l. c. n. 5.* et consentit *Sanch. l. c. cum Vasq. Val. P. Led. et Reb.* præceptum non furandi, non tam intendit vitare emolumentum proprium, quàm damnum proximi. Si ergò singuli domini non fuerint graviter læsi, fur non tenetur sub gravi obligatione eis restitutionem facere. Attamen, cùm ipse, notabiliter dîtescendo ex bonis alienis, grave intulerit damnum reipublicæ, ideò reip. damnum restituere debet. Eo igitur casu sub gravi tenebitur reip. restitutionem facere; dominis verò tantùm sub levi. Unde videtur, quòd sufficienter fur satisfaciet suæ gravi obligationi ex præsumpto consensu reip. si restituat pauperibus, aut locis piis, qui sunt egentiores reip. partes. Sed dices: Numquam præsumitur resp. velle, quòd fur restituat pauperibus cum culpa veniali, à qua ipse nullo modo excusari potest, dum sine suo gravi incommodo debitum dominis restituere posset. Respondeo: cùm in hoc non censeatur graviter invita resp. ad quam (ut diximus) principaliùs tunc pertinet jus rei

ad latæ, si restituatur pauperibus; ideò probabiliter videtur dici posse, quòd fur semper excusabitur à mortali, si pauperibus restituat; et etiam à veniali, si rationabilis causa adest.

535. — « Si plures simul, vel successivè plura furta parva » alicui faciant, quæ, simul sumpta, graviter illi noceant; tunc, » si alter de altero non sciat, nullus peccat graviter: v. gr. si » viatores ex vinea unam, alteramve uvam rapiant, et comedant, etsi hoc licère dicant *Cov. Val. et Ripa;* » (*Vide dict. num.* 529.) « *contra Dian. p.* 3. *t.* 6. *r.* 30. Si autem singuli » conspirent, singuli graviter peccant. Si denique de se mu- » tuo sciant, nullus tamen alteri sit causa furti, probabilius » est, non esse mortale, ut docent *Less. Tan. etc. contra* » *Suar. Vasq. Vide Bon. l. c.* »

536. — Probabilissima est hæc sententia *Bus.* scilicet, si plures modica furantur, neminem peccare graviter, etsi mutuò sciant, grave damnum domino fieri, nisi ex communi consilio faciant. Ita etiam tenent *Habert t.* 4. *cap.* 7. §. 5. *qu.* 6. *Lugo d.* 16. *sect.* 3. *num.* 55. *Salm. de rest. c.* 5. *punct.* 2. §. 3. *n.* 28. *cum Less. Sanch. etc.* Et hoc, etiamsi singuli eodem tempore furentur, ut cum *Bus.* censet *Less. c.* 12. *n.* 52. *de justit. cum Sot. et Sanch. Dec. lib.* 7. *c.* 21. *n.* 24 (*contra Lugo*). Ratio, quia tunc nemo est causa damni, quod per accidens ab aliis domino evenit.

537. — Si autem plures plura parva furentur, ita ut unusquisque moveatur exemplo alterius, quamvis sine communi consilio, *Laym. Ovied. Steph. etc. ap. Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 1009. dicunt omnes peccare contra justitiam. Sed probabiliùs *Less. Lug. Salm. et Tamb. ibid.* tenent, peccare tantùm contra charitatem (et graviter, si materia sit gravis) ratione scandali, non verò contra justitiam: quia exemplum non est causa positiva influens in damnum alienum, ut diximus *l.* 3. *n.* 45. *communiter cum Sanch. Salm. Mol. etc.*

538. — Si quis, post completam materiam gravem, furatur adhuc aliquid aliud leve, *Lugo d.* 16. *n.* 43. *et Croix l. c. n.* 1007. *cum Spor. Dic. etc.* tenent, esse peccatum mortale, toties, quoties aliquid surripiatur. *Sed Lessius cap.* 12. *n.* 44. *et Salm. loc. cit.* §. 2. *n.* 23. *cum Tapia, et Diana*, hujusmodi furtum leve dicunt non constituere peccatum mor-

tale, nisi pertingat ad aliam novam quantitatem gravem; et hoc *Bon. de rest. d. 2. q. 8. p. 2. n.* 5. meritò putat valdè probabile.

DUBIUM IV.

Quid sentiendum de furtis domesticorum, vel amicorum?

539. — « RESP. Licèt verè furtum sit, si uxor, liberi, » amici, servi patrisfamilias invito quid auferant, plerum- » que tamen major quantitas requiritur, ut sit mortale, » cùm plerumque hìc dominus aut non rationabiliter invitus, » aut saltem minùs invitus sit, ut ab his, quàm ab aliis, » auferatur : vel, etsi valdè invitus sit, sæpè tamen id fiat, » non tam ratione rei acceptæ, quàm modi accipiendi clam, » aut ratione finis, ob quem accipiunt, v. gr. ad ludendum, » potandum, etc. *Vide Cajet. v. Furtum. Less. c. 12. n.* 76.

Unde resolves :

» 1. Uxor graviter peccat, si notabilem summam accipiat, » invito marito, etiam ex dote, vel bonis communibus; » quia, licèt media pars ad eam spectet, maritus tamen habet » usumfructum illius partis, ideoque tenetur ad restitutio- » nem. *Trull. lib. 7. cap. 6. d. 8. n. 7. etc.*

» 2. Similiter peccat graviter maritus contra justitiam, » cum obligatione restituendi, si aliquid notabile uxori sur- » ripiat, sine ejus consensu, ex bonis ipsius paraphernalibus,

» vel aliis propriis, si quidem libera eorum administratio
» ipsimet uxori competat, quia par est ratio mariti, et uxo-
» ris, quoad bona propria. *Vide Villalob. t. 2. d. 13. Trull.*
» *l. 6. c. 1. d. 9.*

540. — » 3. Uxor potest dare eleëmosynam, et munera,
» secundùm consuetudinem aliarum mulierum illius loci,
» et conditionis; etiamsi maritus eleëmosynas omnes illi pro-
» hibeat, quia consuetudo hoc jus ei tribuit, quo maritus
» eam privare non potest. » (*Ita Lugo d. 16. n. 64. communiter cum Molin. Less. Con. Bon. Reg. etc. ap. Diana t. 1. p. 2. tr. 1. res. 33. Et hoc, etiamsi uxor habeat bona propria, ut Lugo, Bonacin. Gob. etc. Croix l. c. n. 1025.*) « *Ibid. n. 13.*
» *Dian. p. 1. t. 3. r. 22. et p. 5. t. 8. r. 34.* ubi *cum Mol.*
» *et 10 aliis* docet, posse eam, inscio marito, dare vigesi-
» mam partem annui censûs, vel lucri: eò quòd hoc perti-
» neat ad decentiam statûs, et maritus irrationabiliter sit
» invitus. » (*Sed hoc ita universaliter dictum reprobant Lugo d. 15. n. 16. Sporer, et Tamb. cum Croix eod. l. c. n. 1021. Idem autem Tamb. Dec. lib. 8. tr. 1. cap. 2. §. 3. num. 14. tantùm admittit, quando divitiæ non multùm excedunt*)
« Hinc etiam potest cum *Abigail* moderatas eleëmosynas dare,
» ut mariti conversionem impetret, vel ne Deus illum pu-
» niat. *Vasq. Bon. Regin. et alii 10. contra Con. etc. Vide*
» *Dian. p. 2. t. 16. r. 23. et p. 5. t. 8. r. 34.*

541. — » 4. Uxor potest bona expendere, marito absente,
» vel fatuo: quia tunc ad illam spectat administratio domûs:
» item, quæ acquirit sua industria » (dempto tamen labore, quem præstare debet familiæ, ut benè advertit *Croix ibid. n. 1018.*) « item paraphernalia, hoc est bona, quæ, prætèr dotem
» marito allatam, sibi reservavit. *Trull. loc. cit. et cæteri*
» *comm.* » (*Item potest uxor liberè disponere de iis, quæ sibi reservavit de bonis à viro sibi assignatis pro vestitu, aut sustentatione familiæ ad certum tempus, modò honestè familiam jam sustentârit. Ita Croix l. 3. p. 1. n. 1024. cum Pal. Nav. Less. Mol. Bon. etc.*)

« 5. Non peccat uxor, subducendo aliqua, vel compensa-
» tionis causâ, si vir sit prodigus: quia is tunc facit uxori
» injuriam, partem ipsius profundendo, vel pro victu, ve-
» stibus, cæterisque sibi, vel familiæ necessariis, quæ mariti

» sæpè non intelligunt, et frustrà ab illis peterentur. *Bon.*
» *Trull. l. c.*

542. — « 6. Uxor, si ejus pater, mater, vel proles ex alio
» matrimonio sint pauperes, ita ut miserè secundùm sta-
» tum suum vivant, et maritus eis nolit succurrere, potest ex
» bonis suis propriis, vel etiam ex communibus (dummodò
» post mortem viri omnia computet in sua parte) eis sub-
» venire, quia jure naturæ tenetur eos alere, et maritus in
» id consentire. *Navar. Palaus, Less. lib. 2. c. 12. d. 14.*
» *Dian. p. 5. t. 8. r. 34.* ubi illam potestatem extendit ad
» fratres, et sorores, quod etiam *Less. l. c. et Trull. l. 6. c. 1.*
» *d. 9.* judicant probabile. » (*Cum Lugo d. 16. n. 71. Mol.*
Sanch. etc.)

543. — « 7. Filius peccat graviter, invitis parentibus, no-
» tabilem summam accipiens, qualis non semper est, secun-
» dùm *Less. cap. 12.* si filius patri prædiviti duos, vel tres,
» imò secundùm *Sanch.*, quinque vel sex Aureos furetur;
» eò quòd parens sit minùs invitus, et filius sit aliquid pa-
» tris. Unde non tenebitur ad restitutionem, nisi fortè cohæ-
» redibus graviter noceat. »

Dicit *Salas apud Croix lib. 3. p. 1. n. 1032.* non esse grave furtum filii 20 vel 30 Aureorum à patre, possidente annuos 1500 Aureos, et non improbat *Lugo d. 16. num. 76.* si pater non sit tenax, et filius adoleverit, ac accipiat ad usus honestos. *Less. Navar. et Fill. ap. Spor. de 7. præc. c. 5. n. 57.* dicunt, non peccare graviter filium furantem 2 vel 3 Aureos à patre divite. *Bannez* dixit ad furtum grave filii parentis prædivitis requiri saltem 50 Aureos: sed hoc *Lugo et La Croix ll. cc.* rejiciunt; nisi fortè esset filius principis, in quo consentit *Holzm. num. 755.* qui etiam dixit, non esse grave accipere à parente prædivite decem Aureos. Admittunt autem *Nav. Sot. Laym. etc. ib.* quòd, si pater mittat centum Aureos filio in studiis versanti, poterit filius insumere quinque Aureos in recreationes honestas ex præsumpto patris consensu.

« 8. Si filius notabilem summam expendat in res turpes,
» aut vanas, contra voluntatem parentum, ex pecunia sibi
» suppeditata ad usus honestos, putat *Less. c. 22. d. 13.*
» eum peccare mortaliter: etsi excuset à restitutione, si pater
» rogatus facilè condonaturus putetur.

544. — « 9. Si filius, v. gr. mercatoris, vel cauponis ad-
» ministret bona parentis, potest à patre exigere salarium,
» quantum dare deberet extraneo, et si id impetrare non
» possit, vel exigere non ausit, potest clam accipere. Ita
» probabiliter *Laym. l.* 3. *s.* 6. *t.* 4. *cap.* 8. *Dian. p.* 4. *tom.*
» 4. *r.* 66. »

Ita etiam sentiunt apud *Moya tr.* 6. *disp.* 4. *qu.* 1. *Nav. Escob. Ang. Gom. cum communiori*, ut asserit *Molin.* et non improbabile putant *Less. Villal. Lop.* Et hoc concedit *Serra*, etiamsi filius serviat gratìs, ignorans, quòd possit servire cum mercede, si præsumatur, quòd, si non ignoraret, minimè operam gratìs impendisset. Et in dubio, ut censet *Moya*, tenendum est, filium noluisse gratìs servire. Unde videtur hìc posse filius sibi compensare mercedem eodem modo, quo clericus posset sibi compensare de fructibus beneficii, quod de bonis patrimonialibus ignoranter impendit in suî sustentationem, nisi expressè voluerit compensationi renuntiare, quia in dubio nemo præsumitur velle se suo jure privari, ut dicunt *Leand. ib. cum S. Thom. Cajet. Pal. Less. Molin. et Nav.* Verùm *Lugo d.* 5. *n.* 42. *et Moya cum Molin. Med. Sylv. et aliis* tenent, nullo modo filium posse hoc salarium à patre exigere, quia, secundùm jura, filius debet patri suas operas, et industrias; et quidquid ex bonis paternis acquirit, patri acquirit, ut probat *Sanch. Cons.* 1. *c.* 2. *d.* 8. *et* 9. Et cùm hæc sententia sit valdè probabilis, imò probabilior *cum Croix l.* 3. *p.* 1. *n.* 1054. ideo, si pater negaret salarium, vel filium puderet illud petere, meritò ait *Croix ib. n.* 1055, minimè posse filium occultè sibi illud compensare, cùm compensatio non sit licita, nisi ubi jus est certum: sed hìc jus filii est valdè dubium. Dices: Prima opinio est saltem practicè probabilis probabilitate juris, seu proximâ, prout dicunt DD. de eo, qui potest compensare famam sibi ablatam pecuniâ, vel non restituendo famam alteri detrahenti (*Vide dicta l.* 1. *n.* 55. *in nota*). Sed respondetur, ibi supponi diffamatum habêre certum jus ad suam famam, et dubium est tantùm de modo. Sed hìc valde dubitatur, an filius habeat jus se compensandi in casu proposito. Quando autem jus, sive creditum non est certum, omnes conveniunt ad dicendum quòd non liceat compensare: *Vide Salm. de rest. c.* 4. *punct.* 9. §. 3. *n.* 148. Si verò filius præstet in beneficium patris majora opera et

obsequia, quàm tenetur, an eo casu possit exposcere stipendium à patre? *Vide dicta n. 488. v. III.*

545. — « 10. Etsi famuli in esculentis, et poculentis, quæ » domo exportant, aut divendunt, graviter peccent; quæ » tamen ipsi domi consumunt; in iis faciliùs (uti et religiosi) » excusantur; cùm in his dominus, aut prælatus sæpè tan» tùm sit invitus quoad modum accipiendi clàm, non quoad » rem. Quod tamen timeri posset, si extraordinaria accipe» rentur. *Laym. Escob. et Less. d. 2. c. 12. d. 8. n. 48.* ubi » docet, quòd furta minima famulorum ex comestibilibus, » quæ claudi non solent, non coälescant, si non ad venden» dum, sed ad comedendum tantùm accipiantur. » (*Ita etiam Caj. Nav. Ban. Moya, Sanch. apud Croix l. 3. p. 1. n. 1016. Sed meritò hoc non admittit Spor. tr. 5. c. 5. n. 58. si magna esset quantitas.*)

546. — « 11. Cùm à gravi peccato furtum domesticum non » potest excusari, tunc uxor tenetur restituere ex parapher» nalibus, filius ex castrensibus, vel quasi, vel si ea non habet, » post mortem patris afferre in divisionem hæreditatis, si » quantitas rei ablatæ sit valdè magna, nec pater restitutio» nem tacitè, vel expressè dimiserit. Famuli verò, si sine » magna difficultate restituere non possint, jubeantur com» pensare officiis, et obsequiis extraordinariis, quantùm pos» sunt. *Laym. l. 3. t. 3. p. 1. c. 1.* »

CAPUT II.

DE RESTITUTIONE

DUBIUM I.

Quid sit restitutio, et qui teneantur ad eam?

547. — « Resp. 1. Restitutio est actus justitiæ ad salutem » necessarius necessitate præcepti, quo reparatur damnum » proximo illatum per injuriam; ita ut radix restitutionis » non sit quævis læsio proximi, v. gr., contra charitatem, » etc. in quibus non habet jus, quod violetur; sed ea tan- » tùm, quæ est contra justitiam, in qua propriè injuria » infertur, hoc est, læditur aliquod jus proximi, quod is » habet in re, vel ad rem, in qua damnum patitur. Quod variis » modis fieri potest, v. gr. furando, defraudando, destruendo » rem alterius, negligenter custodiendo, occidendo, muti- » lando, detrahendo honorem, convitiando, et similibus. »

Aggrediamur nunc hos duos discutiendos Tractatus *de restitutione, et de contractibus*, qui cùm permultis implicatissimis quæstionibus et dubiis, solutu difficillimis, conferti sint, maxima digni sunt animadversione, et ad praxim ita scitu necessarii, ut, si in his confessarii non benè sint versati, eos in multa offendicula incurrere oporteat. Facilè continget in hoc meo libro, et potissimùm in hac postrema editione, omnium sensui me non fore satisfacturum: ab illis enim, qui rigidæ vel benignæ sententiæ plus fortè, quàm par est, amantiores sunt, aut nimis austerus habebor, quia à multorum graviumque auctorum sententiis recessi; aut nimis indulgens, quia plures opiniones libertati faventes tamquam probabiles approbavi. Testor Deum, cujus honorem, et animarum salutem mihi proposui, quòd, quidquid scripserim, non aliquâ passione impulsus, aut verbis aliquorum auctorum addictus, vel austeritati, aut benignitati nimis adhærens, ad hæc scribenda me induxi. In qualibet quæstione, prævio diuturno studio, curavi quidem veritatem investigare, præcipuè in iis, quæ ad praxim magis faciunt, et propterea non solùm diligenti trutinâ perpendere elaboravi rationes, quas doctores classici tradunt; sed etiam plures doctos recentiores consulere non neglexi, adeò ut aliquando in recto judicio

de aliqua quæstione faciendo multos dies consumpserim. Siquidem non tamquam ovis (ut verbis utar rigoristarum) semitas scriptorum cæco ductu sectatus sum, sed operam dedi, ut veritatem assequerer, aut sententias, quæ magis veritati accedunt, amplexarer. Pro viribus sum conatus semper rationem auctoritati præponere, et ubi ratio me convicit, non renui auctoribus plurimis contraïre, etiam iis, quibus magis forsan adhærêre potuissem, utpote quia, cùm hanc scientiam addiscerem, ad manus meas ante alios illi pervenêrunt. Hinc, benevole lector, ne putes me auctoribus benignæ sententiæ omninò addictum, si eos sæpiùs me citare observes; nam ad hoc opus conficiendum non prætermisi etiam rigidæ sententiæ auctores legere, et præcipuè *Merbesium Contensonium, Habert, Natalem Alexandrum, Jueninum, Cabassutium, Cont. Tournely, Genettum, Petrocorensem, P. Concinam*, etc. paratus quidem à sententiis meis desciscere, dummodò suis rationibus de veritate me convicissent. Sed quomodo me convincere poterant, dum videbam, quòd ipsi ut plurimùm magis conviciis et subsannationibus, quàm vi rationum sententias suas suadêre conantur? Quomodo in omnibus adhærêre potuissem iis, qui opiniones suas sæpiùs veriores et Evangelio conformiores prædicant, nonnisi quia rigidiores sunt, et frequenter insultant in oppositas, tamquam falsas ac Evangelio adversas, nonnisi quia libertati favent?

Cæterùm in dubiis discutiendis æqualis mihi scrupulus fuit, tam sententias libertati faventes, et à ratione alienas uti probabiles admittere, quàm damnare ut improbabiles eas, quæ valido quodam fundamento innixæ mihi videbantur: cùm certum sit, vel ut certum tenendum, prout communiter DD. docent, et ipse doctus R. P. *Concina*, quamvis rigidarum sententiarum celebris fautor, in suo eruditissimo opere Theologiæ dogmatico-moralis me instruit, quòd hominibus imponenda sub culpa gravi non sunt, nisi evidens ratio id suadeat: neque enim nefas est à culpa excusare eum, qui reus est, quàm innocentem tanquam culpæ reum judicare, ut sedulò monuit *S. Ant. p. 2. tit. 1. c. 11.* §. 28. ubi disserens, quando aliquid damnandum sit de mortali, vel non, sic scripsit: *Nisi habetur auctoritas expressa S. Scripturæ, aut canones, seu determinationes Ecclesiæ, vel evidens ratio, non, nisi periculosissimè, determinatur. Nam si determinetur, quòd sit*

ibi mortale, et non sit, mortaliter peccabit contrafaciens, quia omne, quod est contra conscientiam, ædificat ad gehennam. Si autem determinetur, quòd non sit mortale, et secundùm rei veritatem sit, error suus non excusabit à mortali....... Quando scilicet erraret ex crassa ignorantia : secùs, si ex probabili, putà; quia consuluit peritos in tali materia, à quibus sibi dicitur, illud tale non esse mortale : videtur enim tunc ignorantia quasi invincibilis, quæ excusat à toto. Et hoc quantùm ad ea, quæ non sunt expressè contra jus divinum, vel naturale, vel contra articulos fidei, decem præcepta, et hujusmodi, in quibus ignorans ignorabitur. Item *S. Bonaventura* dixit : *Cavenda est conscientia nimis larga, et nimis stricta, nam prima generat præsumptionem, secunda desperationem : prima sæpè salvat damnandum, secunda contrà damnat salvandum.* Quapropter semper timor mihi fuit, ne Deus æquè rationem à me exigeret, si opiniones laxas, ut probabiles approbâssem, quàm si probabiles, ut laxas reprobâssem. Humanæ conditionis præsenti fragilitate spectatâ, non est semper verum, tutius esse, animas per viam arctiorem dirigere, cùm videamus, Ecclesiam tam nimiam libertatem quàm nimium rigorem sæpè proscripsisse. Unde *Gerson de vita spir. part. 3. lect. 4. coll.* 10. animadvertens damna sententiarum excedenter rigidarum, sic advertit : *Fit, ut per tales assertiones publicas nimis duras et strictas, præsertim in non certissimis, nequaquam eruantur homines à luto peccatorum, sed in illud profundiùs, quia desperatiùs, immergantur.* Et hoc magis urgêre debet in materia restitutionis, ubi in dubio possessor bonæ fidei, cùm jus certum habeat ad rem possessam, non debet expoliari, nisi moraliter constet, rem esse alterius, juxta regulam communiter receptam, etiam ab AA. rigidæ sententiæ, ut testatur *Lugo de just. d.* 17. *n.* 86. et sic reverà tenent *Gonet*, *Diss. de prob. Habert t.* 4. *Natal. Alex. l.* 4. *r.* 39. *Wigandt ex.* 1. *qu.* 7. *P. Henno*, *etc. Vide dicta l.* 1. *n.* 55. Communiter enim dicunt, saltem in materia justitiæ valêre regulam illam, quòd in dubio melior sit conditio possidentis. De reliquo tandem me protestor, quòd, si in aliquo erravi, opto, ut error mihi ostendatur; nam paratus sum illicò me retractare, nec erubescam, prout non erubui id facere in hac mea nova editione, in qua à pluribus recessi opinionibus, quæ olim probabiles, sed

postmodùm, vel nimis benignæ, aut nimis rigidæ, mihi visæ sunt.

Restitutio igitur est *actus justitiæ*, sed addendum est *commutativæ;* non enim debetur restitutio ex læsione justitiæ *legalis*, quæ respicit jura legum, et pœnas; neque ex læsione justitiæ *distributivæ*, quæ respicit merita personarum. Quare Episcopus, conferens beneficium simplex indigno, nihil tenetur restituere digno, uti probabiliter dicetur *n.* 585. *et lib.* 5. *n.* 107. Quid verò, si beneficium sit curatum? *Vide eodem loco n.* 100.

Tantùm igitur ex læsione justitiæ *commutativæ*, quæ respicit jus rei, oritur obligatio restitutionis. Ex læsione autem aliarum virtutum nulla oritur obligatio restituendi, ut *Croix l.* 3. *part.* 2. *num.* 295. *cum Soto, Lugo, Bann. Tamb. etc. contra Less. et Cov.* Quare dicunt præfati DD. quòd si actio ex alia virtute, quàm ex justitia, sit debita, non est restituendum quod accipitur pro ea servanda.

548. — Notandum est I. quòd *radices restitutionis* duæ communiter assignantur; prima *ex injustà acceptione*, cui adjungitur radix ex injusta damnificatione. Secunda *ex re accepta*, sive *ex injusta retentione*, cui annectitur obligatio restituendi ex contractu.

549. — Notandum II. quòd alia est culpa *theologica*, quæ respicit conscientiam, et est eadem, ac peccatum mortale, aut veniale. Alia *juridica*, quæ dividitur in *latam*, scilicet quando omittitur diligentia, quam communiter omnes adhibêre solent: in *levem*, si omittitur diligentia, quam omnes diligentes adhibent: et *levissimam*, si omittitur diligentia, quam diligentissimi ponunt (1). Hinc resolvitur, quòd, qui

(1) Licèt hæc triplex distinctio culpæ juridicæ in jure novo non eadem recenseatur, postulatur tamen pro quibusdam casibus major cura quàm pro aliis; sic v. g. in deposito expressè statuitur, adhibendam esse majorem diligentiam, si depositarius mercedem acceperit.

Quæ autem præcipua et generalia ex jure gallico de culpâ juridicâ seu omissione debitæ diligentiæ in medium proferri possunt, hæc sunt:

Art. 1137. Sive contractus cedat in utilitatem unius solùm partis, sive in utilitatem utriusque, conservationi rei invigilare debet ut bonus paterfamilias.

Art. 1382. Qui actione sua causa est damni alterius, hoc resarcire tenetur.

Art. 1383. Qui suâ negligentiâ aut imprudentiâ damni alteriùs causa est, illud pariter resarcire tenetur.

damnum minimè prævidet, nec intendit, certò ad nihil tenetur, etsi operam daret rei illicitæ, uti fur, qui penitùs fortuitò domum alienam incenderet. Ita *Salm. de restit. c. 1. punct. 2. §. 1. n. 14. cum Less. Bonac. Rebell. et aliis.*

550. — His positis, quær. I. Ex quali culpa oriatur obligatio gravis restitutionis in delictis? Respondetur oriri tantùm ex culpa lata, conjuncta cum culpa gravi theologica. Ita *Less. l. 2. c. 7. dub. 6. n. 27. Lugo d. 8. sect. 5. num. 56. Sotus l. 4. q. 7. art. 2. in fin. Nav. l. 2. de restit. cap. 1. num. 48. Sanch. dec. l. 2. c. 25. n. 160. Viva de restitutione q. 1. art. 4. n. 2. Salm. ib. §. 2. n. 16. cum Laym. Azor, etc. Croix l. 2. p. 2. n. 184. et 185.* Item *Cabassut. Theor. Jur. etc. l. 6. c. 17. n. 2. Ronc. de rest. c. 1. q. 4. et alii communiter.* Ratio, quia (ut docent *Lugo de just. d. 8. n. 59. et alii*) restitutio communiter accipitur ut pœna; et ideò dicimus, quòd, ut debita æqualitas servetur, ad obligationem gravem restituendi rem gravis valoris, requiritur culpa theologica gravis; *theologica*, quia, cùm conscientia oneretur de obligatione, oportet ut in conscientia adfuerit delictum: *gravis*, quia, ut conscientia teneatur ad gravem obligationem, oportet ut gravis fuerit culpa.

551. — Quæritur hic II. Si quis committat culpam juridicam levem, sive levissimam contra justitiam, sed cum animo nocendi graviter, an teneatur ad damnum ex illa secutum? Affirmant *Lugo d. 8. sect. 6. n. 75. et Salm. loc. cit. n. 22. cum Mol. etc.* Ratio, quia tunc ille pravus affectus efficit, ut effectus damni secuti sit voluntarius. Negant verò *Sanch. Cons. l. 1. c. 4. d. 5. n. 9. cum Angles,* item *Navarr. et Turr.*

Art. 1384. Quinimo damnum reparare tenetur, qui per alios, cujus actiones ipsi imputantur, illud intulit;

Pater et eo defuncto, mater tenetur de damno causato per proles minorennes, secum habitantes;

Herus et mandans de damno famulantis vel præpositi in negotio, cui eos applicuerunt;

Institutor et opifex de damno alumni vel discipuli sub custodia existentis; nisi probare possint ii omnes, quòd damnum impedire non potuerint.

Art 1385. Dominus vel usuarius quadrupedis tenetur de damno per illud illato, sive animal existat sub ejus custodiâ sive ex eâ evaserit.

Art. 1386. Dominus ædificii tenetur de damno causato ex ruina ejus, si secuta sit ex defectu refectionis vel vitio constructionis.

Edit.

apud Salm. ibid. n. 21. Ratio, quia ad obligationem restitutionis non sufficit solus pravus affectus, sed requiritur etiam actus externus completè injustus. Sed in hoc dubio mihi videtur omninò vera sententia *Lessii l.* 2. *c.* 7. *n.* 25. qui aliâ viâ casum resolvit, et sic distinguit: si ille prudenter dubitans, an ex sua actione damnum proximo obveniat, committit culpam levem, sive levissimam, omittendo eam diligentiam, quam tenebatur adhibêre, tunc peccat quidem graviter contra justitiam, et tenetur ad restitutionem. Secùs, si omnem debitam diligentiam adhibeat, quia tunc nullam culpam committit contra justitiam, et ideò ad nullam tenetur restitutionem, licèt aliunde ob pravum animum peccet contra charitatem.

552. — Quæritur III. Utrùm peccatum veniale contra justitiam inducat obligationem restituendi? Resp. si est veniale ratione parvitatis materiæ, certè obligat ad restitutionem sub levi. Si verò est veniale ratione inadvertentiæ, sive indeliberationis, hoc quæritur, an obliget ad restitutionem?

Prima sententia affirmat, sed ejus auctores sunt diversi apud *Lugo de just. d.* 8. *n.* 56.; nam alii, ut *Vasquez*, et *Turr.* dicunt tunc esse obligationem restituendi totum damnum, quin tamen explicent, an sub gravi culpa, vel levi. Alii autem, ut *Laym. l.* 3. *part.* 1. *c.* 6. *sect.* 5. *n.* 4. *Mol. tom.* 3. *tr.* 2. *d.* 698. *n.* 7. *Croix l.* 3. *part.* 2. *n.* 191. *cum Soto, Bonac. Reginal. et aliis*, dicunt, esse obligationem restituendi pro ratione culpæ: hinc *Bonac. d.* 1. *q.* 1. *punct.* 3. ait, posse culpam ita levem esse, ut non obliget, nisi ad centesimam partem damni. Si verò sit gravior, potest obligare usque ad decimam partem; casu autem, quo dubitatur, an culpa fuerit venialis, aut mortalis, obligandus est damnificator usque ad medietatem damni, ita *Bonac.*

Secunda sententia tamen probabilior et communior, quam tenent *Petr. Navarr. l.* 2. *c.* 1. *n.* 4. *Less. l.* 2. *c.* 7. *n.* 27. *Sanch. Dec. l.* 2. *c.* 25. *n.* 160. *Lugo dict. d.* 8. *n.* 57. qui omninò eam existimant veriorem cum *Henr. Sa, Rodr. Salas et aliis pluribus, Roncaglia de rest. c.* 1. *Viva de rest. q.* 2. *art.* 4. *n.* 3. *cum Azor*, et *Fill. apud Cabass. Theor. Jur. etc. l.* 6. *c.* 17. *n.* 2. docet, in eo casu nullam esse obligationem restituendi. Ratio, quia culpa venialis ex indeliberatione non est simpliciter delictum et injuria, et ideò non

potest parere obligationem restitutionis: sicut ex contractu, ubi non adfuit consensus plenè deliberatus, non oritur obligatio; et sicut etiam non obligat votum emissum sine plena deliberatione, actus igitur non perfectè deliberatus nequit esse causa perfectæ obligationis (*Vide dicta l.* 2. *num.* 3.). Dixi *nullam obligationem*, nec sub gravi, nec sub levi. Non sub gravi, quia obligatio gravis non habet proportionem cum illa culpa levi; non sub levi, quia levis obligatio non habet proportionem cum re gravi, ut ex suis principiis optimè arguit doctissimus *Lugo n.* 58 *et* 60., qui post *D. Thomam* non temerè inter alios theologos facilè princeps dici potest, cùm in dubiis discutiendis hic auctor sæpè, nullo præeunte, falcem ita ad radicem ponit, ut rationes, quas ipse in medium adducit, difficulter solvi valeant.

553. — Quær. IV. Utrùm ex peccato levi, ob parvitatem materiæ contra justitiam, possit aliquando per accidens oriri gravis obligatio restituendi? Affirmativè, et casus est, quando in ultimo furtulo, complente materiam gravem, non advertit fur ad furtula præterita; tunc enim tenetur sub gravi ad restitutionem saltem illius ultimi furtuli. Ita *Lugo d.* 8. *n.* 62. *Viva d. q.* 2. *n.* 5. *cum Card. Tamb. et La Croix l.* 3. *part.* 2. *n.* 245. (*contra Dian. Ovied. Petsch. etc. apud ipsum*). Et ratio est, quia obligatio gravior tunc non oritur ex illa ultima acceptione injusta, quæ, cùm sit tantùm culpa levis, non posset gravem obligationem parere; sed oritur ex injusta retentione gravis materiæ culpabiliter jam acceptæ: *vel*, ut ait *Croix l. c.*, oritur ex gravitate materiæ debitæ propter illas leves ablationes formaliter injustas. Sufficit autem ad vitandum mortale, ut restituatur tantùm materia illa parva, gravem materiam complens, ut probabiliùs tenent *Sanch. Less. Vasq. Reb. Bonac. etc. cum Croix n.* 249. *contra Medinam*, *Lopez*, *Esp. etc.*

554. — Quær. V. An etiam in contractibus requiratur culpa theologica pro obligatione restitutionis? Certum est, ut ait *Lugo de just. d.* 8. *n.* 101., tam leges, quàm contrahentes benè posse se ipsos obligare ad restitutionem sine ulla culpa theologica; sed dubium est, an de facto obligentur? Affirmat *Laym. l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 3. *part.* 1. *c.* 5. *n.* 2. *cum Nav. Molin. Vasq. Turrian. et aliis ap. Lug. n.* 99. et dicunt, in contractibus obstringere ad restitutionem solam culpam juridicam,

et quidem levissimam, si contractus est in commodum committentis culpam : latam, si in commodum alterius contrahentis; levem, si in commodum utriusque. Ratio istorum, quia id postulat æqualitas contractûs ut ubi majus est commodum, major apponatur diligentia. Sed valdè probabiliter negant *Sotus de just. l.* 5. *q.* 7. *a.* 2. *Less.* c. 7. *n.* 43. *Fill. c.* 2. *n.* 13. *Tol. l.* 5. *c.* 17. *Sa, v. Culpæ n.* 2. *Lugo loc. cit. n.* 106. *Croix l.* 3. *part.* 2. *n.* 177. *Salm. de rest. c.* 1. *punct.* 2. §. 4. *num.* 32. *cum Tap. Led. Henr. etc. Ronc. de rest. c.* 1. *qu.* 5. Ratio, quia ex una parte non est æquum aliquem obligare ad pœnam gravem sine sua gravi culpa; ex alia non præsumitur, saltem non constat, quòd aliquis voluerit se obligare in conscientia ad satisfaciendum pro damno, facto cum sola culpa juridica. Leges autem, quæ adducuntur in contrarium, obligantes cum sola culpa juridica, vel præsumunt culpam theologicam, ut ait *Viva de rest. q.* 2. *a.* 4. *n.* 4., vel obligant solùm pro foro externo, vel non sunt receptæ in alio sensu, ut dicunt *Lugo*, *Salm. ibid. n.* 34. *etc.* Illæ verò leges, quæ in aliquibus casibus omninò præcipiunt restitutionem, istæ quidem obligant, etiamsi absit peccatum, sed non ante sententiam judicis, ut communiter dicunt *Salm. cit. n.* 34. *Viva et alii :* quidquid alii dicant. *Vide dicta l.* 1. *n.* 100. *in fin. v. Quæro.*

555. — Pariter in officiis est probabile ex eadem ratione, quòd nemo tenetur ad restitutionem, nisi ex culpa lata conjuncta cum gravi theologica. Ita *Salm. de restit. c.* 1. *punct.* 2. §. 3. *n.* 27. *cum Vasq. Sot. Less. Lugo etc.* Tenetur tamen etiam ex culpa levi juridica, qui recipit stipendium, ut dicit *Laym.* vel qui promittit diligentiam majorem communi debitâ : vel, si officium de se exigat magnam diligentiam : *ut Salmant. cum aliis d. l. n.* 28. Sed semper intelligitur, quòd culpa juridica sit conjuncta cum gravi peccato, ut graviter obliget.

556. — « Resp. 2. Ex data responsione patet, teneri ad re-
» stitutionem eos, qui intulerunt injuriam damnosam. Hæc
» autem est duplex, scilicet materialis, ut v. gr. cùm quis
» rem alienam destruat, accipiat vel retineat bonâ fide, id
» est probabiliter judicans id sibi licêre, vel esse suam : et
» formalis, quâ quis rem alienam destruit, accipit, vel
» retinet malâ fide, id est cùm sciat, vel scire possit; ac de-

» beat, id sibi non licère, et rem non esse suam. *Vide*
» *Laym. l. 3. tr. 2. c. 1. Less. l. 2. c. 7. d. 6. Bonac. d. 3.*
» *q. 1. p. 6.*

Unde resolves :

» 1. Qui injuriam intulit, ex qua alteri nullum est damnum
» secutum, ut si adulterium commisit sine damnificatione
» alterius, non tenetur in conscientia ad restitutionem ; cùm
» hæc sit reparatio damni : potest tamen à judice cogi ad
» satisfaciendum pro injuria.

» 2. Quisquis intulit injuriam damnosam, etiam materia-
» lem tantùm, tenetur restituere, sed nonnisi id, quod ex
» alterius re adhuc habet, vel quo ex ea factus est ditior.

» 3. Qui intulit injuriam formalem, sive rem adhuc ha-
» beat, sive non, tenetur restituere, et quidem tantum quan-
» tum est damnum secutum. An verò sufficiat culpa venialis,
» controvertunt auctores, et sententia utraque probabilis vi-
» detur, ac in praxi tuta, saltem, quando commodè non po-
» test restituere. *Vide Auct. cit. et Laym. l. 3. tr. 2. Less. l. 2.*
» *c. 7. d. 1. n. 27. C. Lugo disp. 8. sect. 5. n. 56.* »

DUBIUM II.

An, qui cooperantur ad damnum alterius, teneantur ad restitutionem?

557 *Quotuplices dicantur cooperantes?*
558 *Quid de mandante?*
559 *Quid de consulente? Qu. I. An præbens pravum consilium, et postea revocans, teneatur ad restitutionem?*
560 *Qu. II. Executo consilio, quisnam primò teneatur?*
561 *Qu. III. Quid, si damnum etiam sine consilio evenisset?*
562 *Quær. IV. Quid in dubio, an consilium fuerit causa damni?*
563 *Quær. V. Quid, si alter sit determinatus ad damnum et tu tantùm suadeas modum?*
564 *Qu. VI. An teneatur ad restitutionem suadens damnum ex ignorantia culpabili?*
565 *Qu. VII. An parato inferre majus damnum possit suaderi minus?*

557. — « Resp. Tenentur omnes illi, qui quoquo modò » sunt causa influens et efficax damni secuti : ac qui ex officio » et obligatione justitiæ obligati cavêre damnum, non cavê» runt. Ita communiter doctores. Unde concludunt, tenêri ad » restitutionem comprehensos sequentibus verbis :

» *Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,*
» *Participans, mutus. non obstans, non manifestans.*

» Patet ex sequentibus casibus.

558. — « 1. Tenetur ad restitutionem mandans, sive ex» pressè mandet, sive tacitè, dicto nimirùm, vel facto, ex » quo verbi gratiâ famulus colligat, hero gratum fore, si » faciat ; non autem tenetur, qui ratum tantùm habet opus » suo nomine factum ; uti nec mandans, si ante executio» nem mandatum retractet, idque mandatario innotescat : » quia tunc non est vera causa. *Mol. Less. l. 2. c. 3. d. 3.* » *Fill. t. 32. n. 54.*

» 2. Tenetur itèm consulens, aut precibus, ac promissio» nibus ad damnificationem inducens. » Juxta *prop.* 39. damnatam ab *Innocentio XI.* « Quòd si tamen ante executionem » consilium suum retractet, et quantùm potest contrarium » suadeat, etsi non persuadeat, probabile est eum excu» sari à restitutione ; maximè si eum, cui damnum para» tur, moneat, ut caveat. *Vide Bon. et Tan. 2. 2. d. 4. q. 6.* » *d. 14. Sa v. Consilium, et Dian. tr. 2. misc. res. 18. et t. 5.* » *resol. 83.* »

559. — Quær. I. an consilium dans, si postea revocet illud, teneatur ad restitutionem damni post revocationem secuti ?

Prima sententia, quam tenent *Hubert de rest. t. 4. c. 4. §. 2. q. 3. Less. l. 2. c. 13. n. 16. Lugo de just. d. 19. n. 37. Croix*

l. 3. p. 2. n. 28. Holz. de rest. c. 3. n. 439. Spor. eodem tit. c. 3. n. 21. cum Tol. Gom. Laym. Mol. et aliis communissimè, distinguit : Si consulens dederit simplex consilium, vel falsum, vel modo auctoritativo, tunc consilium revocando, vel falsitatem ostendendo excusatur à restitutione; secùs, si insinuârit motivum, sive modum inferendi damnum. Ratio quia, adhuc revocato consilio, hæc pergunt semper movêre. Sicut enim, dicunt, qui ignem in alienam segetem injecit, tenetur ad damnum, etiamsi postea dolens conatus fuerit ignem extinguere; ita et consulens.

Secunda sententia autem, quam tenent *P. Concina t. 7. p. 134. Merb. p. 1. q. 182. concl. 2. Salm. de rest. c. 1. punct. 5. §. 2. n. 117. cum Reg. Villal. etc. Azor p. 3. l. 4. c. 11. q. 2. Dian. p. 2. tr. 16. r. 17. cum Nav. et Salon. Ronc. de rest. c. 4. q. 4. r. 2.* item *S. Anton. Sylv. Fill. ap. Spor. n.* 22. et probabilem putant *Less. n. 18. Spor. l. c. Elbel de rest. t. 3. n. 143. Bonac. d. 1. q. 2. p. 6. Viva de rest. q. 3. art. 2. n. 3. Ronc. de restit. c. 4. q. 4. r. 2.* vocat sententiam probabilissimam, et *Laym. l. 1. tract. 5. p. 3. c. 5. n. 7.* valdè probabilem vocat, excusat à restitutione, semper ac consulens conetur postea meliori modo, quo potest, damnum dissuadêre saltem adducendo rationem salutis æternæ quæ debet christiano præponderare omnibus aliis rationibus mundanis. Nec obstat paritas ignis, allata, nam eo casu ignis necessariò operatur, sed, revocato consilio, damnum non ampliùs vi consilii evenit, sed ex solâ malitiâ executoris. Hanc secundam sententiam satis probabilem sed primam probabiliorem censeo. Rectè verò notant *Salm. de censuris c. 1. punct. 12. n. 158. in fin. et Sporer n. 22. cum aliis*, quòd si consulens nequeat avertere executorem à damno inferendo, tenetur ex justitia monêre lædendum, ut sibi caveat.

560. — Quæritur II. Secuto damno ex consilio, quisnam primò teneatur ad restitutionem? Respondeo cum *Croix l. 3. p. 2. n. 56. de Lugo, et Less.* Si consilium sit utile illud præbenti, ipsum primò tenêri : secùs, si soli executori. Si autem sit utile utrique, utrumque tenêri pro rata; et idem puto, si ex damno illato neutri utile evenerit. In defectu autem alterius, tenetur ille in solidum.

561. — Quæritur III. An teneatur, qui consilium dedit, restituere, si damnum etiam sine consilio evenisset? Respondeo cum *Viva d. q. 3. art. 3. n. 3. Less. Mol. Vasq. et communi,*

ac Bus. hic n. 8. quòd si executor de se erat determinatus ad damnificationem, tunc suasor ad nihil tenetur. Ratio, quia ubi intercesserit tantùm injuria, sed sine damno, nulla datur obligatio restitutionis, ut benè advertit doctus *P. Holzm. n. 436. cum P. Elbel ex S. Thom. Opusc. 73. c. 20.* qui docet: *Si aliquis passus sit injuriam, et non damnum, illi non est facienda de jure restitutio realis, sed tantummodò secundùm genus injuriæ facienda est emendatio per similem satisfactionem.* Secùs autem (rectè ait *Viva*) si executor etiam à consilio motus fuerit, quia tunc verè est efficax concausa damni.

562. —Quær. IV. Utrùm in dubio, an tuum consilium, sive mandatum, consensus, recursus, palpatio, taciturnitas, etc. fuerit causa damni, aut mortis alterius, tenearis ad restitutionem?

Prima sententia valdè probabilis affirmat, eamque tenent *Habert t. 4. c. 4. §. 2. q. 4. Lugo d. 19. n. 21. Sanch. de matrim. l. 2. d. 41. n. 17. et Dec. l. 1. c. 10. n. 44. cum Covar. Ang. Boss. Felin. etc. Croix l. 3. p. 2. n. 574. Ronc. de rest. c. 4. qu. 1. r. 3.* et valde adhæret *Less. l. 2. c. 27. n. 13.* licèt priùs in *c. 13. n. 58.* expressè contrarium tenuerit. Ratio, 1. quia in tali dubio possidet delictum pravi consilii, cùm enim consilium erat de se aptum ad damnum suadendum, in dubio præsumitur ipsum fuisse causa damni; prout si quis infligat alteri vulnus, aptum de se ad occidendum, si alter posteà decedit, præsumitur ex illo vulnere decessisse; unde consulens homicidium, ad se liberandum probare deberet, ex alia causa mortem, aut aliud damnum provenisse. Ratio, 2. quia pro eo stat possessio, pro quo stat præsumptio; non præsumitur autem executor damnum intulisse sine consilio, quia nemo præsumitur malus; saltem non præsumitur determinatus ad damnum inferendum, ergò possessio stat pro obligatione consulentis: et hoc casu ruit possessio quam ipse habet super bonis suis. Excipiunt tamen *Sanch.* et *Ronc.* nisi adsint aliæ conjecturæ quæ contrarium suadeant, putà (ut ait *Sanch. in Dec. d. n. 44.*) si homicida erat acer inimicus occisi, vel necem jam minatus fuerat, et similia: item si executor, fide dignus, affirmaret, se non esse impulsum à consilio, ut dicunt idem *Sanch.*, *Habert et Mazzott.* Commune autem est inter DD. cum *Less. l. 2. c. 27. num. 13. et Roncaglia d. c. 4. qu. 1.* in

dubio, an consilium datum sit, vel an damnum sit illatum, ad nullam restitutionem consulentem teneri.

Secunda sententia verò, satis etiam probabilis, negat in tali dubio obligationem esse restitutionis; ita *cum Bus. Less. l. 2. c. 13. dub. 4. n. 38. cum P. Nav. et Sylvest.* qui vocat communem, *Salm. de rest. c. 1. punct. 3. §. 1. n. 113. cum Henriq. Dic. et Reb.* item *Met. apud Sanch. l. cit.* et probabilem putat *Elbel de rest. n. 146. cum Sayr. Dian. et aliis pluribus.* Et hanc videtur tenêre *D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 7.* ubi docet: *In aliis autem casibus enumeratis non semper obligatur aliquis ad restituendum; non enim semper consilium, vel adulatio, vel aliquid hujusmodi, est efficax causa rapinæ. Unde tunc solùm tenetur consiliator, aut palpo... ad restitutionem, quandò probabiliter æstimari potest, quòd ex hujusmodi causis fuerit injusta acceptio subsecuta.* Ergò, juxta *D. Th.*, probari debet consilium certò fuisse causam damni; verbum enim illud *probabiliter* (si sit ex una parte) significat persuasionem moraliter certam, quòd consulens fuerit causa damni, ut benè explicat doctus *P. Concina t. 7. de Just. diss. 2. c. 9. §. 1. n. 14.* dicens: *Per tò probabiliter S. Doctor intelligit moralem persuasionem, et certitudinem.* Ratio hujus sententiæ est illa regula generalis, quòd nemo obligatur ad restitutionem; nisi omninò de tali obligatione constet, nempe quòd ipse fuerit vera causa damni. Ad 1. autem rationem, quòd præsumatur influxus, quando consilium de se aptum est influere, respondetur ex *D. Thom. loco sup. cit.* quòd ad obligationem restitutionis non sufficit, consilium de se aptum esse ad influendum, sed insuper requiritur, ut reverà influat: cùm autem ex *D. Thoma* consilium non semper sit causa damni: *Non enim semper* (verba S. Doctoris) *consilium, vel adulatio est efficax causa rapinæ*; influxus non præsumitur, nisi probetur. Dispar autem est ratio vulneris adducta, quia vulnus lethale de se necessariò est causa mortis, non ita consilium. Ad 2. rationem, scilicet quòd delictum executoris non præsumitur, respondetur, quòd regula hæc currit pro eo, qui omninò innocens est, non autem pro eo, qui jam delinquentem se prodidit; cùm enim ipse omninò voluntariè crimen patraverit, vel præsumitur ipse ex sua mala voluntate id fecisse, vel saltem de hoc positivè est dubitandum, et in dubio suis bonis non est alter exspoliandus. *P. Concina loc. cit.*

addit tertiam sententiam, dicens, quòd in tali dubio consiliator teneatur restituere tantùm pro rata dubii. Sed huic obstat, quòd vel certò possidet consilium; et tunc ille tenetur ad totum damnum; vel non certò possidet consilium, et tunc ad nihil tenetur, quia melior est conditio possidentis bona sua; quod in materia justitiæ certum esse omnes docent, ut vidimus *n.* 547. Dicit autem *Sanch. Dec. l. c. n.* 44. quòd in dubio, an consilium fuerit causa occisionis, consulens habendus est irregularis, quia, cùm homicidium sit certum, quisque in dubio, an sit ad illud cooperatus, censendus est irregularis, ex *c. Ad audientiam*, *et c. Significâsti*, *de homic.* Sed *vide de hoc dicenda in l.* 7. *n.* 371. Certum autem mihi est, quòd, si tu pravo consilio reverà movisti aliquem ad damnum inferendum, teneris ad restitutionem, etiamsi certè alter non defuisset, qui idem illi persuasisset. Et ita *P. Concina l. c.* §. 1. *q.* 1. *cum communi*, *et Sporer n.* 7. *cum aliis.*

563. — Quær. V. Quid, si alter jam sit determinatus ad damnum, v. gr. ad occidendum, et tu suadeas tantùm modum, nempe, ut occidat veneno, non gladio; in illo, non in alio loco, vel tempore? Adest duplex sententia probabilis.

Prima dicit, te tenêri ad restitutionem, quia suadendo modum concurris ad substantiam damni; suadendo verò, ut damnum citiùs inferatur, totius es causa damni, cùm alter per illud tempus potuisset animum mutare. Ita *Cajet.* 1. 2. *q.* 62. *a.* 7. *Viva de restit. q.* 3. *a.* 3. *n.* 5. *cum Mol. Reb. etc.*

Secunda sententia te absolutè excusat à restitutione, modò certum sit, alterum suum pravum animum non mutaturum. Ita *Lugo d.* 19. *sect.* 1. *n.* 9. *et* 15. *Layman l.* 3. *sect.* 5. *tr.* 2. *c.* 5. *n.* 5. *Lessius l.* 2. *c.* 13. *n.* 6. *Sporer c.* 3. *n.* 27. *Holzmann de restit. c.* 3. *n.* 437., et probabilem putant *Salmantic. de restitut. c.* 1. *punct.* 5. §. 1. *n.* 112. *cum S. Anton. Prado*, *Sylv. Navarr. etc.* Ratio, quia consulens tunc non est causa efficax mali quoad substantiam damni; et hæc est mihi probabilior. Nec valet dicere, hypothesim illam suppositam, quòd alter certè damnum sit illaturus sine consilio, semper esse incertam, cùm animus humanus semper sit mutabilis. Nam respondetur 1. quòd in tali dubio influxus consulentis ad damnum secutum non est certus, juxta id, quod mox suprà diximus *num.* 562. Resp. 2. (quod magis urget)

possessionem hìc stare pro determinatione prava voluntatis executoris. Et sic pariter *Holz. l. c. et Laym. ibid. cum Adrian. S. Ant. Sylv. Palud. Mol. Navarr. Less. contra Vasq.* probabilissimè excusant à restitutione eum, qui materialiter cooperatur ad damnum domini, quando scilicet alter, sine sua cooperatione, adhuc certè damnum intulisset, v. gr. si quis teneat scalam ei, qui etiam ascenderet sine suo auxilio.

564. — Quær. VI. An teneatur ad restitutionem suadens damnum ex ignorantia, sed cum culpa gravi? Respond. cum *Viva d. art.* 3. *n.* 7. ex *Laym. Holzm. c.* 2. *n.* 432. *Less. c.* 7. *n.* 34. distinguendo : Si consilium dans, ex suo statu, v. gr. advocati, aut confessarii existimatur peritus, tenetur : quia tunc verè decipit. Contrà tamen, si noscatur ut rudis : quia tunc damni illatio magis imputatur ei, qui imprudenter sequitur ejus consilium ; nisi cum consilio adfuerit etiam dolus, sive intentio damnificandi. Hoc tamen procedit, quando agitur de damno solius petentis consilium : nam secùs dicendum, si agatur de damno tertii. Notandum autem hìc, quòd dans consilium noxium tenetur posteà facere quantùm potest, ne accidat damnum, etsi inculpabiliter egerit. Eodem modo, qui sine culpa gravi ignem accenderit in domo aliena, tenetur ex justitia impedire, si potest sine magno incommodo, ne ex sua actione alter lædatur. Ita *Viva cum Sanch. et Less. et communi.*

565. — Quær. VII. An parato inferre majus damnum possit suadêri minus, adversùs eamdem personam, v. gr. volenti occidere aliquem, suadêri, ut solùm percutiat? Affirmant cum *Viva d. l. n.* 10. *Sanch. Bonac. Busemb.* hìc *n.* 11. *et communiori.* Dixi adversùs *eamdem personam*, quia adversùs aliam in particulari nequit suadêri damnum quantumcumque minus. Ita *Viva, cum communi apud Bon. d. n.* 10. *in fin.* Addit *Viva*, quòd solùm in genere potest suadêri illi, ut potiùs minus malum faciat ; vel etiam suadêri, minus malum esse furari à Petro divite, quàm à Paulo paupere. Imò concedit, posse dici illi, qui vult furari à Titio, ut furetur ab alio in genere ; quia sic avertitur ab illo furto, et nulli è converso in particulari fit injuria. Sed huic ego non acquiesco cum *Sporer c.* 3. *n.* 27. quia sic jam suadetur damnum alterius. Concedit idem *Viva super propos.* 36. *Innoc. XI.* volenti furari à Petro aliquod, ob quod ille in extremam redigeretur

paupertatem, posse suadêri, ut subripiat aliquantulùm à Paulo ditissimo; qui aliter in hoc esset irrationabiliter invitus.

566. — « 3. Tenetur item, qui suo consensu, calculo, » vel suffragio est causa efficax damni. *Less. d.* 3. *n.* 23. » *Fill. t.* 32. *c.* 1. »

Ideòque ultimi, qui iniquum dant suffragium, peccant, sed non tenentur ad restitutionem, cùm non sint causa damni, nisi ex condicto egerint.

Sed quæritur, utrùm, si quis dubitat, an suum suffragium fuerit ex prioribus et necessariis ad damnum alicui inferendum, teneatur ad restitutionem? Adest triplex sententia.

Prima sententia dicit eum ad nihil tenêri, et hanc tuentur *Reb. Hen. Gran. Dian. et alii apud Lugo de just. d.* 29. *n.* 20. et *Sporer de rest. c.* 3. *n.* 34. vocat non improbabilem. Ratio, quia in dubio melior est conditio possidentis exemptionem ab obligatione restitutionis.

Secunda sententia, quam tenent *Salm. de restit. c.* 1. *punct.* 5. §. 2. *n.* 123. *cum Bonac. Dicast. etc.* dicit, omnes tenêri ad restitutionem in solidum, quia omnes isti fuerunt concausæ totius damni; aliàs, si primi tantùm tenerentur, cùm primi sint ignoti, nemo teneretur, et à nullo resarciretur damnum: sed huic respondetur, quòd per accidens se haberet.

Tertia tamen vera *sententia* docet singulos tenêri pro rata ad totum damnum reparandum (1). Ratio, cur non teneantur in solidum ad totum damnum, est, quia hìc dubium intervenit, an quisque illorum fuerit, vel non, causa damni: et in tali dubio nemo tenetur ad restitutionem certam. Ratio autem, quòd singuli teneantur pro rata, est, quia quisque saltem suo suffragio deterioravit jus, quod damnificatus habebat ad exigendam restitutionem damni ab aliis suffragium præbentibus. Ita *Lugo d.* 19. *n.* 22. *Sporer l. c. n.* 35. *Mol. d.* 756. *n.* 6. Notandum autem hic cum *P. Concina c.* 9. §. 2. *n.* 27. quòd si ille, qui debet ferre ultimo loco suffragium, prævideat, alios se revocaturos, tunc tenetur ad restitutionem damni, si ferre suffragium negligat. In dubio autem dicit

(1) « Vera sententia cum *Lugo*, *Molin.* et *Sporer* est quòd quilibet tenetur » tunc pro sua rata ad damnum reparandum; et si alii non restituunt, teneris ad totum. » *Ex Hom. Ap. tr.* 10. *n.* 50.

Edit.

hic auctor non præsumi alios non mutaturos consilium; consentio, si alii inculpabiliter erraverint; secùs, si culpabiliter, quia tunc possidet prava eorum voluntas.

567. — « 4. Item palpo, aut qui laude, adulatione, vel » exprobratione ignaviæ, aliterve alium ad damnum inferendum excitat, animat. *Lessius, Filliuc. l. c.* » (*Dummodò judicet, sic ad damnum influere, licèt non intendat. Salm. ibid. n.* 124.)

568. — « 5. Item, qui inferenti damnum præbet recur» sum, illum receptat, illius furta, aut instrumenta occul» tat, vel ea emendo rapinas fovet, etc. *ibidem.* Hi enim » omnes, utì et is, cui res furtivæ traditæ sunt in custo» diam, tenentur (non manifestato fure) restituere domino. » Et sic peccare eos, qui à sartoribus emunt fragmenta » panni, seu vestium, docet *Villal.* apud *Dian. p. 4. tr. 4.* » *r.* 176. Licèt *ib. Sanch.* excuset eos, qui ista emunt à sar» toribus magistris, eò quòd his plerumque detrahatur plus » à justa mercede, quàm merentur ista fragmenta, ideòque » licitè ea retineant. » (*Huic doctrinæ non acquiesco, quia potiùs censeo plerumque oppositum accidere. Communiter tamen, nisi contraria indicia urgeant, sartor non præsumitur fraudasse.*) « Neque hic à peccato excusari cauponas, qui à » filiisfamilias acceptant pecunias, aliasve res parentibus sur» reptas, notat *Laym. l. 3. t. 2. c. 5: Bon. etc.* Qui verò, » post delictum, ipsum reum juvat ad fugiendum (non con» currendo ad delictum), non tenetur restituere, modò non » det illi spem refugii inposterùm: tùm quia non est causa » damni: tùm quia reo licet fugere, ut infrà dicetur, *l. 5.* » *c. 3. d. 7.* »

Receptans igitur tenetur ad restitutionem, quando receptatio est causa furti. Sic tenentur ad damna domini, non impedientes famulos damnificantes in confidentiam ipsorum. Ita *Salm. de rest. c. 1. punct. 5. §. 2. n.* 125. *et alii communiter.* Non tenetur autem, qui post furtum juvat furem ad fugiendum, modò non influat in damna futura, ut benè notat *Busemb.* hic *in fine*, et consentit *P. Concina p.* 157. *n.* 30. Nec tenetur, qui receptat furta, vel furem, non quà furem, sed quà amicum, cognatum: vel ratione officii, uti stabularius, etsi recipiat furem ante delictum. Ita *Conc. l. c. Salm. d. n.* 125. *circa finem ex communi.* Hoc tamen intel-

ligendum, modò, ut diximus, non influat in furta futura, ut benè advertit *Croix n.* 37.

569. — Utrùm autem emptor rei furtivæ possit illam furi restituere ad recuperandum pretium?

Prima sententia tenet, quòd possit, quia in hoc non infert domino damnum, cùm reponat rem in eumdem statum, in quo erat. Ita *S. Anton. p.* 2. *t.* 2. *c.* 5. §. 2. *Lug. de just. d.* 17. *sect.* 2. *n.* 29. *cum Nav. Sylv. Ang. Mald. et aliis* (ut asserit) *recentioribus communiter :* ita etiam *Less. l.* 2. *c.* 14. *dub.* 5. *n.* 14. *Holzm. c.* 3. *n.* 450. *Salm. ibid. punct.* 4. §. 6. *n.* 83. *cum Prado, Rebell. Ban. Elb. de rest. n.* 38. *cum aliis, satis comm.*

Secunda sententia autem, quam tenent *Caj.* 2. 2. *q.* 62. *a.* 6. *Conc. tom.* 7. *p.* 112. *et Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 100. *cum Mol. Laym. et aliis,* dicit, tenêri emptorem rem domino restituere, quia res, erepta è manu furis, jam adepta est meliorem statum; et ideò, si furi eam redderet, illam in deteriorem statum dejiceret, et sic injuriam domino irrogaret; nemini enim licet vestem alterius in ignem injicere, ut suam salvet. Hæc sententia est quidem multùm probabilis, sed non minùs probabilis, et fortè probabilior est prima, et valde me urgent hæ duæ rationes, quas subdo : Prima, quia non tenêris rem domino servare cum tuo damno, et ideò potes permittere, ut fur rem illam recipiat, ne pretium tuum amittas? Prout, si rem alienam, in via inventam, abstulisti, et postea scias, damnum te passurum, si eam retineas, benè potes illam in eodem loco reponere, et permittere, ut alter auferat, licèt, id faciendo, in deteriorem statum rem immittas; tunc enim acceptio furis evenit ex sua malitia, et tua cooperatio est tantùm permissiva detrimenti alieni, quod tu evitare non tenêris cum proprio damno. Secunda ratio, quia, cùm quisque jus habeat ad sua bona recuperanda, nemini interdicitur actio illa, quæ per se est necessaria, et directa ad suum damnum reparandum, licèt indirectè, et per accidens damnum alteri eveniat; quemadmodum si quis non possit vitare mortem ab hoste insequente, nisi equo conculcando puerum baptizatum, licitè quidem currit, etiamsi mors pueri sequatur, ut communiter docent DD. *cum Less. l.* 2. *c.* 9. *n.* 58. *Cordub. et Caj.* item *Busemb. de V. præc. l.* 4. *n.* 393. *cum Lugo, et Escob. Salm. tr.* 25. *de homic. c.* 1. *punct.* 6. §. 1. *n.* 133. *ac*

de rest. c. 1. punct. 4. §. 6. n. 84. cum Sanch. Dic. Prado, Tann. Villal. etc. Ita in casu nostro, in quo emptor habet jus ad rescindendum contractum, ut suum pretium recuperet; et quoniam illum non potest rescindere, nisi rem furi restituat, per se necesse est ei rem reddere furi ad suum recuperandum; atque ideò tunc licitè reddit, esto rem in deteriorem statum injiciat, quia rescissio contractûs est ipsi directè licita, ac necessaria; et damnum domino per accidens infertur. Dices: Ergò juxta sententiam hanc, casu, quo fur minetur rem tuam auferre, nisi accipias, et tradas ei alienam, poteris hanc surripere, ne tuam amittas? Respondetur: Hoc facere non licet, quia non habeo jus inferendi alteri damnum, ut bona mea servem, et ideò, si id faciam, illicitam ac injustam actionem facio; sed ad rescindendam emptionem illam certum jus habeo, et eam rescindendo licitam actionem facio; unde, si ex ipso damnum proximo evenit, per accidens evenit; illudque licitè præter intentionem meam permitto, ut me servem indemnem; prout licitè permitto mortem pueri, juxta mox dicta, ut consulam vitæ meæ, quia jus habeo ad eam servandam. Tandem distinguere oportet terminos, qui ab adversariis confunduntur: aliud enim est rem alterius auferre, aliud eam non servare: aliud, damnum alteri inferre, aliud, damnum alterius permittere. Advertendum tamen, hanc sententiam tunc tantùm posse habêre locum, quando emptori nulla alia suppetit via recuperandi suum pretium, quàm restituendo rem latroni.

570. — Majus autem dubium urget, an possit rem furi restituere emptor malæ fidei? Negant hoc communiùs DD. *cum Less. Mol. et aliis apud Bus. dub. V. n.* 600. *et Salm. l. c. n.* 87. *cum aliis.* Sed adhuc affirmant *Holz. c. 3. num.* 455. *Elbel l. c. n.* 39. *et Tol. Dian. Prado, Sylv. Ang. ap. Salm. ibid.* item *Alensis, Gabriel ap. Lugo l. c. n.* 37. Et hanc sententiam vocant non improbabilem *Less. l. c. n.* 21. *ac Malder.* Et quidem non immeritò *Busemb.* putat absolutè probabilem, imò *Lugo* dicit fortè probábiliorem. Ratio, quia, licèt iste peccaverit, rem malâ fide emendo, tamen post emptionem habet jus æquè ac emptor bonæ fidei ad contractum rescindendum, rem furi reddendo, ut suprà probatum est. Nec obstat dicere (ut ait idem *Lugo*) quòd hìc interveniat injusta acceptio emptoris; nam ipsa, postquam retractatur, non est de facto

causa, quòd dominus rem suam amittat; reverà enim (ut diximus *n.* 551.) ad obligationem restitutionis requiritur, ut actio acceptoris non solùm sit injusta, sed etiam, ut realiter influat in damnum alterius; in hoc autem casu acceptio emptoris, licèt fuerit domino injuriosa, nullum tamen damnum ipsi intulit, cùm damnum jam illatum extiterat per acceptionem furis, ut dictum est *n. præced.*

571. — « 6. Item participans de præda, aut quoquo modo
» cooperans: ut agens excubias, applicans scalas, parans in-
» strumenta, conficiens litteras, etc. in bello iniquo tor-
» menta advehens; excusantur tamen (modò actio per se non
» sit mala) qui ea non spontè, sed justo metu coacti faciunt,
» v. gr. cùm rustici, furto à solis militibus facto, coguntur
» eorum prædas avehere, vel pecora abigere. *Less. l.* 3. *n.* 19. »

Participantes dupliciter intelligi possunt, nempe in re furata, et in actione furti. Participantes in re furata tenentur quidem restituere, quantùm de illa ad ipsos pervenit. Quoad participantes verò in actione furti, videndum, an ipsi concurrant ad totum damnum vel ad partem, juxta dicenda *n.* 579. Sed quæstio est, si participatio sit in actione furti, an excusentur à culpa, et à restitutione ii, qui cooperantur aliquo modo ad illationem damni, ob metum gravis detrimenti?

Prima sententia, inter recentiores communissima, quam tenent *Salm. tr.* 13. *de rest. cap.* 1. *punct.* 3. §. 2. *n.* 127. *et* 129. *Sporer de* 7. *præc. c.* 3. *n.* 41. *et Holz. de rest. c.* 3. *num.* 443. *Viva eod. tit. q.* 3. *art.* 4. *num.* 10. *cum Less. lib.* 2. *cap.* 13. *n.* 29. *et* 30. *Bon. de rest. d.* 1. *q.* 2. *p.* 11. *n.* 8. distinguit: Si actiones cooperantis remotè concurrant ad furtum, ut esset, scalam tenêre furi ascendenti, tradere ipsi claves, sive instrumenta ad reserandam arcam, deferre prædam jam ablatam, et similia: tunc cooperans, ob metum mortis, vel alterius gravis mali, excusatur, tam à restitutione, quàm à culpa; quia istæ sunt actiones per se indifferentes, neque lædunt dominum, nisi ex malitia furis. Secùs, si actiones sint proximè influentes in furtum, ut fores effringere, incendere domum, claves falsas conficere, res furatas per fenestram ejicere, pecora è stabulo abjicere, et similia; tunc cooperans non excusatur, neque à culpa, neque à restitutione. Ratio, ut dicunt, quia actiones hæ, utpote intrinsecè malæ, non possunt ob quemcumque metum excusari. Ita AA. citati; imò

Salm. tract. 21. *c.* 8. *punct.* 5. §. 2. *n.* 73. se revocantes, dicunt, etiam actiones prioris generis, primo loco relatas, pariter esse intrinsecè malas. Ratio, ut ajunt, quia istæ actiones proximè influunt in peccatum injustitiæ, quod fur committere intendit; et ideò evadunt intrinsecè malæ, ac formaliter injustæ, etiamsi ponantur ad mortem evitandam. Et quamvis ob tantum periculum licitum sit tibi surripere vel destruere bona aliena, quia in eo casu dominus esset irrationabiliter invitus, si nollet consentire, ut tu, in necessitate extrema constitutus, sua bona acciperes, vel perderes ad servandam vitam; non tamen potes, ob quemcumque metum, proximè cooperari injustæ actioni furis; quia tunc formaliter concurreres ad peccatum ipsius, et justitiam læderes; ideòque, si id agis, peccas, et ad restitutionem tenêris. Tantùm te excusant *Viva et Ronc. de rest. cap.* 3. *q.* 9. si malum, quod tibi imminet, sit magnum, et incommodum, quod dominus est passurus, sit leve; vel si damnum, adhuc te non adjuvante, pariter inferretur; cui quoque consentit *Laym. l.* 3. *tr.* 2. *c.* 5. *n.* 5. *cum S. Anton. Palud. Mol. P. Nav. Adrian. et Sylvest.* juxta dicta *n.* 563.

Secunda sententia verò, quam tenent *Busemb.* (*Vide l.* 3. *n.* 68.) *Sanch. Dec. lib.* 1. *cap.* 7. *n.* 30. *et Less. lib.* 2. *c.* 16. *n.* 59. censet, ejusmodi participantes non peccare, si ob metum magni nocumenti præfatas actiones præstant. In hoc dubio, ut meum judicium proferam, illud sapientibus submittens tamquam minùs sapiens, nemine me præcedente, sic dico: Peccatum hoc cooperantis considerari potest, vel respectu domini damnum passuri, vel respectu furis damnum inferentis. Respectu domini dico, quòd si tu solùm times damnum facultatum, non poteris sine peccato concurrere ad damnum alterius, ut in propriis bonis te serves indemnem; nisi id facias animo compensandi, ut ajunt *Bonac. Viva, et Less. cum Nav. Il. suprà citatis.* Si autem times malum superioris ordinis, quàm bonorum, nempe mortem, aut mutilationem membri, vel gravem infamiam; tunc poteris sine peccato, si præter tuam intentionem facias, cooperari ad damnum alterius, ut dicit etiam *Cont. Tourn. de præc. Dec. cap.* 1. *art.* 3. *sect.* 7. *punct.* 1. §. 3. *Quinta.* Quia tunc dominus tenetur consentire, ut adhuc cum jactura suorum bonorum tu vitæ aut honori tuo consulas, aliàs esset irra-

tionabiliter invitus. Respectu verò ad peccatum furis, secundam sententiam probabiliorem censeo. Ratio, quia omnes præfatæ actiones, tam primi, quàm secundi generis, sunt reverà indifferentes, cùm juxta finem, quo fiunt, vel licitæ, vel illicitæ esse possint. Si enim tu præstas illas cum pravo fine nocendi domino, certè erunt tibi illicitæ: si verò præstas, ad damnum tuum in vita vel honore præcavendum, tunc licitæ tibi erunt; et quòd fur illis abutatur ad suam pravam voluntatem exequendam, hoc per accidens se habet, tuque solùm materialiter tunc cooperaris ad peccatum illius, quod ex justa causa licitè permittis. Nec verum est, quòd formaliter tunc concurris ad peccatum furis; nam hoc esset, si positivè tu influeres in ejus malam voluntatem; quando autem tantùm actiones illas præstas, quibus fur postea abutetur ad damnum inferendum, non erit quidem causa damni actio tua, sed sola malitia furis, juxta ea, quæ fusiùs diximus de *charit. l. 3. n. 63. vers. Ad distinguendum.* Et quòd actiones illæ non sint formaliter influentes in peccatum furis, nec intrinsecè malæ, ut adversarii autumant, mihi videtur indubitabile; nam aliàs, si fur te cogeret ad arcam tuam confringendam, ut tradas ei pecuniam ibi contentam, non posses sine peccato hoc facere, quia formaliter cooperarèris ad illius peccatum. Sed hoc quis sanæ mentis asserere audebit? Expressè autem favet mihi doctrina *P. Molinæ*, qui *tom. 1. d. 105. concl. 5.* sic docet: *Mortis metu, vel mutilationis membri, fas est ejusmodi captivis, nocumentum inferre christianis in bonis externis ad Infidelium imperium, ea destruendo, capiendo, etc. Quoniam in eo eventu sunt in extrema necessitate eorum bonorum, ad vitam conservandam. Ergò, quantum fas est cuique in extrema necessitate sumere de bonis aliorum ad conservandam propriam vitam, tantum damnum fas erit ejusmodi captivis inferre bonis aliorum, ad vitam tuendam.* Hæc *Molina.* Idem mecum tuetur *Cont. Tourn. tract. de just. et jur.* qui sic loquitur: *Non enim teneor grave subire detrimentum, ut alterius peccatum avertam; ipse sane* (nempe fur) *malitiam suam sibi imputet; hæc mihi perperam imputaretur, cùm id unum intendam, ut rebus meis consulam, easque à damno liberem.* Idque expressè confirmatur à *S. Thom.* qui ait: *Licet ei, qui incidit in latrones, manifestare bona, quæ habet, quæ latrones peccant*

diripiendo, ad hoc, quòd non occidatur, exemplo decem virorum, qui dixerunt ad Ismaël : Noli occidere nos, quia thesauros habemus in agro. *Jer.* 41. *S. Thom.* 2. 2. *quæst.* 78. *art.* 4.

Majus dubium est, an talis cooperans teneatur ad restitutionem? Affirmant omnes AA. pro prima sententia citati, ut suprà diximus : sed, spectatâ ratione intrinsecâ, cum *P. Milante* mihi probabilius videtur, cum neque peccare, neque ad restitutionem tenêri. Hæc quæstio pendere videtur ab alia, relata *num.* 520. *Qu. V.* scilicet, an, surripiens bona alterius in extrema necessitate, illa cessante, teneatur ad restitutionem? Ibi diximus, veram sententiam esse, quòd tenetur, si spe non fuerit pauper; secùs, si pauper fuerit, re, et spe. Atque sic videtur dicendum in præsenti casu, nempe, quòd participans, si metu mortis, vel gravis infamiæ ad alienum damnum concurrat, tunc tantùm eximatur à restitutione, quando tempore cooperationis erat absolutè pauper, non solùm re, sed etiam spe. Sed hìc sentio, eâdem, ut suprà, distinctione utens, quòd si participans adjuvat furem ad inferendum damnum ob metum similis gravis damni in bonis propriis, eo casu teneatur ad restitutionem ; quia nemo potest ad damnum alterius cooperari, ut proprium damnum bonorum evitet. Secùs puto, si is furem adjuvaret coactus metu mortis, vel gravis infamiæ : ratio, quia tunc iste non tenetur ad restitutionem, neque ex re accepta, neque ex injusta acceptione. Non ex re accepta, quia in nihilo factus est ditior ; non ex injusta acceptione, quia nòn peccavit, ut jam probavimus. Sed dices, cur ille, qui in extrema necessitate utitur re alienâ, tenetur restituere, quando non est absolutè pauper? Respondeo : is ideò tenetur, quia, cùm possit ex proprio sibi subvenire, accipiendo aliena, quando non potest accipere proprium, quod alibi habet, tunc evadit ditior; et propterea tenetur. Sed in casu nostro cooperans in nihilo fit ditior ; et ideò nihil tenetur restituere ; nec aliàs obligatur offerre et substituere bona propria ad damnum alterius reparandum. Mihi consentit doctus *P. M. Milante* in prop. 15. *Innoc. XI.* ubi ait, quòd is, qui præstat hujusmodi actiones adjuvantes furem, non peccet, nec teneatur ad restitutionem, sic enim scribit : *Ideoque iis innoxiè cooperatur, quicumque ex metu cadente in virum constantem ad*

ea concurrit. Ut quid aliena rapere malum est, et quidem ab intrinseco? Proculdubio ex eo solùm, quia invitus patitur malum; at in casu præfato dominus invitus non foret circa malum, quod pateretur, ablatæ nimirùm rei: sic præsumendum est, cùm ille non possit præsumi invitus in casu, quo cooperanti in furtum tam grave damnum immineret; nemo quippe potest postponere vitam proximi temporali bono, ut est omnium sensus, et naturæ dictamen. Hinc asserit, hunc cooperantem benè excusari non tam à culpa, quàm à restitutione. Idem infertur ex sententia *Laymanni*, qui *lib. 3. tr. 1. c. 1. n. 7. cum P. Navarr. et Med.* in simili casu sic dicit: *Si quis merces alienas in mare abjiciat, ne ipsemet pereat, non tenetur ad ullam restitutionem, cùm nec injuriam intulerit, nec rem alienam possideat.*

Secùs autem omninò dicendum censeo, si quis cooperaretur ad confirmandam vel augendam malam voluntatem furis, putà, si furi terga servaret (vulgò *guardasse le spalle*) vel si annuntiaret ei horam opportunam furando, et similia; quia sic influeret in ipsam pravam voluntatem furis, eum saltem animosiorem reddendo, et sic formaliter cooperaretur ad illius peccatum, quod numquam licet. Secùs etiam dicendum, si quis cooperationes illas præstaret occisuro, tradendo gladium, (1) sive claves ad occidendum (*Vide num. 697. v. Teneris*), vel humeros subjiciendo ad ascendendum, aut scalam deferendo, etc. Id tamen rectè dicunt *Salm. de rest. c. 1. punct. 11. §. 2. n. 204. cum Soto, Less. Bann. Tap. Arag. Vill. et La Croix l. 2. n. 265. cum Sanch. et Bonac.* intelligi, si ille posset negare suam cooperationem sine periculo mortis, aut æqualis gravis damni; quia aliter non tenetur impedire damnum alterius (etiamsi alter sit in extrema necessitate damni patiendi) cùm æquali proprio detrimento. Hinc diximus de *charit. lib. 3. cit. n. 66.* quòd si dominus vellet ascendere ad stuprandam virginem, nullius damni metus, præterquam mortis imminentis, posset famulum excusare in adjuvando dominum, scalam deferendo, subjiciendo hume-

(1) « Quoad damnum, dixi neminem posse cooperari ad damnum alterius, » ut liberetur à suo, quando damnum est ejusdem ordinis. Qua de re fit, ut » etiam cum periculo mortis tenear denegare gladium volenti occidere ini- » micum, quia non possum, ut caveam à morte, cooperari positivè in mor- » tem proximi. » *Ita S. Alph. in Hom. Ap. tr. 10. n. 56.*

Edit.

ros etc., quia sola vita famuli prævalet virginis honori. Miror hic autem, cur *P. Milante*, cùm dixerit *loco suprà cit.* præfatas actiones, quoad cooperationem ad furandum, non esse intrinsecè malas, ibidem asseruerit, easdem esse intrinsecè malas quoad cooperationem ad fornicandum, dum æquè in utroque casu nulla disparitas possit assignari, ut rectè advertunt *Salm. tract.* 21. *cap.* 8. *punct.* 5. §. 2. *n.* 75. Sed nos, ex propriis principiis rem assumentes, censemus patenter probâsse, quòd in neutro casu cooperationes illæ, justâ et proportionatâ causâ interveniente, sunt intrinsecè malæ.

572. — Hic obiter notandum, quòd, si tu precibus vel consilio impedias Titium, ne ipse reparet damnum Caji, peccas contra charitatem, sicut peccaret Titius, si malitiosè permitteret damnum illud, non verò contra justitiam; unde non tenêris ad restitutionem. Ita *Croix cum Mol. Less. Lugo* (*contra Nav. et Medin.*) Secùs dicendum, si impedis vi, vel fraude (1).

573. — « 7. Item tenentur causæ, quæ privativè ad damnum alterius concurrunt; nimirùm mutus, si non clamans, cùm potest: aut non obstans, non manifestans, sed » tunc tantùm, quando tales ex aliquo pacto, vel officio, » vel stipendio, etc. tenentur ex justitia damnum cavêre. *S. Th.* » 2. 2. *q.* 62. *art.* 7. Sic princeps, magistratus, belli dux » tenentur ad restitutionem damnorum, quæ à feris, latronibus, militibus, ob ipsorum culpabilem negligentiam, » dantur. Item consiliarii, canonici tacentes, absentantes se, » non impedientes iniquam constitutionem, vel electionem. » Item tutores, administratores bonorum, etc. non impedientes damna, pupillis, minoribus, Ecclesiis provenientia. » Item custodes montium, vinearum, sylvarum, agrorum, » piscinarum, qui damna non impediunt, vel facta non manifestant. *Mol. d.* 116. *Fill. t.* 32. *c.* 2. *qu.* 12. *vide suprà* » *l.* 4. *t.* 5. *c.* 2. » (*Peccant etiam famuli custodientes bona*

(1) « Dubitatur (ita *S. Alphonsus in Hom. Ap. tr.* 10. *n.* 58.) an teneatur ad » restitutionem qui impedit alium, qui vellet avertere proximi damnum? » affirmant generaliter *Navar.* et *Medina* : sed nos distinguimus cum *Lugo*, » *Less. Mol.* et *Croix*, ita : si impedit vi aut fraude, tenetur; secùs verò si » solo consilio aut precibus, quia tunc peccat contra charitatem, non autem contra justitiam. Hoc tamen intelligitur, modò ille alius non teneatur » ex justitia illud damnum impedire. »

Edit.

domini, et tenentur ad restitutionem, si non impediant damna ab extraneis. Salm. de IV. Præc. c. unic. punct. 7. §. 3. n. 138. cum Lugo, Mol. etc. Sed omninò vide dicta hoc lib. 4 n. 344.)
« Item principes, et domini territoriorum, si sciant, vias » publicas infestari à prædonibus, et cùm possint, non impe» diant, tenentur mercatoribus, et cæteris viatoribus damna, » quæ ab istis accipiunt, compensare. *Dian. p. 8. t. 7. r. 38.*

574. — « 8. Supradicti non tenentur ad restitutionem, » quando non fuerunt causa efficax damni; ut v. gr. si fur » homicida non fuerit efficaciter motus mandato, vel consilio » alterius, sed nihilominùs absolutè erat facturus, item si » v. gr. in capitulo alii ante te dederint suffragium, ita ut » videas, te nihil impetraturum, etsi neges; tunc enim non » tenêris restituere, licèt pecces, pro qualitate damni, ad» dendo tuum, vel mandando, consulendo, etc. *Bon. loc. cit.*

575. — « 9. Probabile est, non tenêri supradictos, si non » sit moraliter certum, eorum mandatum, vel consilium effica» citer influxisse: quia in dubio melior est conditio possi» dentis, præsertim circa materiam justitiæ. *Less. c. 13. d. 4.* » *Bon. q. 2. p. 4. Dian. t. 5. misc. r. 64. Tan. 2. 2. d. 4. qu.* » 6. *d.* 14. » (*Vide dicta suprà n.* 562.)

576. — « 10. Nec tenentur, si efficaciter tantùm concur» rant ad circumstantiam, et modum actûs damnosi, v. gr. » si quis tantùm impellat alium, ut citiùs, vel animosiùs, » hoc, vel illo loco, vel modo noceat, *vide Laym. lib. 2. s. 5.* » *t. 2. c. 5.* » (*Vide dicta suprà n.* 563.)

577. — « 11. Nec tenetur, qui deliberatè volenti inferre » magnum damnum, suadet, ut minus eidem inferat, quia » tunc utiliter alterius negotium gerit. Dico *eidem*, quia non » licet impedire damnum unius cum injuria alterius. (*Vide* » *dicta hic n.* 565.)

578. — « 12. Non tenetur item (contra *Navarr. Ang. etc.*) » confessarius, etsi ex officio confessiones audiat, ut paro» chus, etc., si ex negligentia, vel ignorantia pœniten» tem non moneat, aut obliget ad restitutionem, quia, etsi » ex officio teneatur benè instruere pœnitentem, ideòque » peccet graviter omittendo, quando est necessarium; non » tamen ad hoc tenetur ex obligatione erga tertium, quasi » ex justitia debeat ejus damnum cavêre, aut procurare ut » hoc ei compensetur. Secùs tamen dicendum videtur, si

» positivè restitutionem impediat ex malitia, imò etiam ex
» ignorantia crassa, vel culpa lata: quia tunc consilio suo
» est causa efficax damni. *Vide Less. et Bon. d. 1. q. 2. p. 11.*
» *Laym. l. 3. t. 4. c. 6.* et infrà *l. 6. tr. 4. c. 2. d. 5.* » (*Vide dicenda l. 6. de Pœnit. n.* 621.)

DUBIUM III.

An supradicti teneantur singuli restituere in solidum, et quo ordine?

579 *Qui teneantur restituere in solidum?*
580 *Qui teneantur primùm restituere?*
581 *Quid, si damnificatus condonet restitutionem?*

579. — « Resp. Cùm plures damnificantes, vel seorsim » singuli rem suam agere possint, vel conjunctim, atque alii » aliis plus, minùsve in damnum influere, hinc ex tali ordine, » et mensurâ influxûs, ordo, et mensura restitutionis desu» menda est. Ita communiter Doctores.

Unde resolves:

» 1. Si plures absque consensu, quisque per se scorsim, » et casu concurrant ad damnum, singuli non plus tenentur » restituere, quàm quòd quisque per se damni intulit. *Laym.* » *lib. 3. tract. 2. c. 6.*

» 2. Si plures cum consensu, et se invicem juvantes id fecê» runt, singuli in solidum tenentur restituere totum da» mnum: quia singuli sunt causa totius damni, cùm unus » juvet alterum, et procedat ex confidentia, quam habet in » auxilio aliorum. Unde, si unus eorum restitutionem fecit, » potest à reliquis, nimirùm à principali totum, aut, si is » nolit, à reliquis pro rata singulorum repetere. *Bon. de* » *rest. d. 1. q. 2. p. 11. ex Vasq. Mol. Fill. etc.*

Quæritur, an singulæ causæ, ad damnum concurrentes, teneantur in solidum? Distingue: si res est individua, ut incendere domum, occidere hominem, tradere navem, etc. tunc quisque cooperans tenetur in solidum: et hoc, etiamsi

sine illo damnum eveniret. Ratio, quia tunc moraliter totus effectus à singulis procedit; nam, propter concursum, particularis cooperatio cujusque unam actionem constituit contra justitiam; unde quia damnum ex hac unica actione evenit, omnes in solidum obligantur ad restitutionem. Ita probabiliter *Salm. de rest. cap. 1. punct.* 5. §. 5. *n.* 151. *cum Soto, Bon. Sanch. Caj. etc.* Et idem tenet *Less. l.* 2. *c.* 13. *d.* 4. *n.* 34. (Excipit autem *n.* 35. Si quis non concurreret ad damnum immediatè, sed tantùm mediatè præbendo instrumenta, juvando conscendere, etc.) Sed adhuc probabilis est sententia *Nav. c.* 17. *n.* 17. *et* 21. *Sylv. v. Restit. n.* 3. *q.* 6. *Ang. v. Furtum* §. 16. et satis probabilem eam vocant *Lugo de just. d.* 19. *n.* 85. *et Spor. de* 7. *præc. c.* 3. *n.* 76. *cum Dic. et aliis :* dicunt isti, tenêri cooperantes tantùm ad suam partem, si damnum etiam sine ipsis fieret. Ratio (ut ait *Lugo*), quia cùm obligatio restitutionis pendeat ab influxu, seu causalitate in damnum, obligatio non debet esse major, quàm est ipse influxus; ergò, sicut partialiter quisque concurrit, ita partialiter obligatur. Prout enim, qui concurreret tantùm ad partem alicujus damni dividui, licèt cum aliis concurreret ad totum damnum, tamen ad solam suam partem tenetur ob partialitatem rei circa damnum causatum; ita qui concurrit partialiter ad damnum individuum, ob partialitatem causalitatis, sive influxûs, partialiter tantùm tenetur, quia solùm partialiter damnum ab ipso procedit. Et huic doctrinæ non videtur dissentire *Less.* in contrariam adductus; nam *dict. n.* 35. ipse tùm obligat cooperantem ad totum damnum, cùm *sine ipso, vel alio, similem opem conferente, damnum non fieret*, verba *Lessii.* Secùs autem omninò dicendum cum *Lessio dub.* 2. *n.* 2. *Salm. loc. cit. et communi* (quidquid dicant aliqui *ap. Salm. ibid. n.* 149.) si damnum sine ipsius ope non obveniret; quia tunc certè tenetur ad totum, etiamsi, ipso non opitulante, alter eamdem opem certè præbuisset.

Si autem res est dividua, ut furari vineam, thesaurum etc. tunc motor principalis tenetur ad totum, cooperantes verò tantùm ad partem suam, etiamsi communi consilio ad damnum concurrant. Ita *Lugo d.* 19. *n.* 99. *Salm. de restit. c.* 1. *punct.* 5. §. 5. *n.* 147. *cum Bonac. Dic. Less. Nav. Molin. contra Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 62. qui putat in casu communis consilii quemque tenêri in solidum. Si verò omnes invi-

cem se excitent, sive moveant ad damnum (ita ut singulis non concurrentibus damnum non eveniret, ut dicit idem Croix n. 53.) certè singuli tunc in solidum tenentur; ita Busemb. Ronc. et Salm. d. l. n. 148. Cùm autem dubitatur, an quisque fuerit causa totius damni, non tenetur nisi ad partem suam, juxta id, quod diximus suprà Dub. 2. n. 562.

Utrùm quando plures tenentur in solidum, quisque teneatur restituere totum, si dubium sit, an socius restituerit? Negant Salm. ibid. n. 152. et Ronc. eod. tit. cap. 3. q. 5. dicentes, quemque tenêri tantùm partem suam restituere, quia præsumendum, alios socios jam restituisse. Sed id mihi minimè probatur. Advertendum tamen, quòd rudes, etsi teneantur in solidum, raró expedit obligare ad totum; cùm difficulter isti sibi persuadeant, se tenêri ad restituendam partem à sociis ablatam. Quinimò satis præsumi valet, quòd ipsi domini, quibus debetur restitutio, consentiant, ut illi restituant tantùm partem ab eis ablatam; cùm aliter valdè sit timendum, ut nihil restituant, si obligentur ad totum (1).

580 — « 3. Quòd si actio damnificans fuerit lucrativa, et » apud aliquem ex cooperatoribus res ablata adhuc existit, » aut is eam malâ fide absumpsit, tenetur is primo loco » restituere ipsam, vel æquivalens; et, si ille non faciat, te» nentur reliqui. Less. lib. 2. c. 3.

» 4. Si actio damnificans non fuerit lucrativa, quia res pe» riit, et destructa est; ut fit v. g. in combustione, muti» latione, destructione, tunc ante alios primò tenetur re» stituere, qui mandavit, vel qui causa fuit primaria, » vel executor primarius, ut in bello princeps, et dux; et, » si is non sit facturus, vel quia non vult, vel quia non po» test, tenentur reliqui v. g. cæteri milites. Quod etsi de » militibus speculativè verum sit, practicè tamen ii excusan» tur per accidens: tum quia non possunt totum restituere: » tum quia dominorum voluntas non est, nec expectatio, » ut plus restituant, quàm partem suam; ideoque, si hanc » possunt restituere, ad id tenentur: uti et, si quid adhuc

(1) Hinc est, inquit S. Alphonsus in Hom. Ap. tr. 10. n. 54. quod con» fessarius quemlibet istorum (præcipuè si est conscientiæ parum meticu» losæ) hortetur ut restituat quod debet, quin quantitatem explicet, sed » remittens dictamini conscientiæ illius. »

Edit.

» reliquum habent ex iniquo. *Laym. lib. 3. t. 2. cap. 6. n. 3.*
» *ex Caj. Mol. etc.* Imò *Bon. de rest. d. 1. q. 2. p. 10. n. 13.*
» *ex Nav. cap. 17. Vasq. Less. d. 4. n. 37.* dicunt, militem
» gregarium, qui alios non induxit, non tenêri ad restitu-
» tionem totius damni illati à toto exercitu, sed tantùm pro
» sua parte. *Vide suprà t. 4. c. 1. d. 5. art. 3.*

Ordo restitutionis est quoad cooperantes : I. Tenetur restituere mandans; sive consilium dans alteri, ad faciendum damnum in gratiam suî, ut *Salm. de restit. c. 1. punct. 5. §. 4. n. 141. cum Les. et Lug. ac Croix lib. 3. p. 2. n. 55. cum Nav. contra Vasq. et Turrecrem.* II. Tenetur executor. III. Tenentur aliæ causæ positivæ, ùt consilium dantes in gratiam alterius etc. IV. Causæ negativæ. *Salm. dict. l. n. 142. et 143.*

581. — « 5. Si damnum passus condonet restitutionem
» principali damnificanti, etiam minùs principales liberan-
» tur, non autem vice versâ; quia ruente principali, ruit
» accessorium, non contrà. *Laym. l. suprà c.* »

Hic notandum, quòd si creditor promittat alicui ex debitoribus æquè principalibus, se eum non molestaturum, censetur remittere partem illius; nam, si totum exigeret ab aliis, ille cogeretur ab illis ad restitutionem, et sic promissio frustranea esset.

DUBIUM IV.

An teneatur restituere, qui alium impedivit à consecutione alicujus boni?

582 *Quid, si quis impedit, sine vi, aut fraude, aliquem à consecutione justi boni?*

583 *Quid si quis impedit mendaciis, ne fisco applicentur bona propter gabellam non solutam?*

584 *Quid, si quis ex odio, sine vi, aut fraude, efficit, ne alter aliquod bonum obtineat?*

585 *An suadens Episcopo ut conferat beneficium minùs digno, peccet, et teneatur ad restitutionem? Quid, si beneficium debebatur alicui ratione concursûs?*

586 *An teneatur ad restitutionem occidens aliquem, ut alteri homicidium imputetur?* Remissivè ad n. 636.

587 *An teneatur ad damnum impediens vi, aut fraude, etc? Quid, si precibus importunissimis, aut metu?*
588 *Quid, si religiosus suadeat testatori, ut relinquat bona suo monasterio, relictâ Ecclesiâ matrice?*

582. — « Resp. Attendendum, an lædatur jus alicujus, » quod à natura, lege, vel aliter habeat : et, an per vim, » fraudem, calumniam, et mendacia quis alium impedierit : » num verò aliter. Inde enim apud *Layman. loc. cit. Bo-* » *nac. q. 2. p.* 12.

Resolves sequentes casus :

« 1. Qui alterum impedivit à consecutione rei debitæ ex » justitia, tenetur ad restitutionem. *Less. c.* 12. *d.* 18. *Fill.* » *t.* 32. *c.* 3. *q.* 12. *n.* 72.

« 2. Si res non erat debita ex justitia, sed conferenda ex » libera voluntate, tunc, qui sine vi, fraude, et calumnia » collatorem inducit, ut v. gr. officium, vel legatum, bene- » ficium ecclesiasticum, et similia dona gratuita non confe- » rat ei, cui apud se constituerat, aut qui petierat, sed vel » nulli, vel alteri etiam minùs digno; etsi sæpè is possit » graviter peccare, præsertim, si id ex odio, aut malo fine » faciat; non tamen tenetur ad restitutionem. *Azor* 3 *p. l.* » 4. *c.* 9. *Vasq. Sa*, *Bon. p.* 12. »

583. — Quær. hìc I. An, qui fraudibus, seu mendaciis, » aut per falsos testes impedit, ne fisco applicentur bona, » quæ ob crimen, v. gr. non soluti vectigalis, vel aliud es- » sent fisco addicta, teneatur ad restituendum? Respondetur » cum *Less. l.* 2. *c.* 12. *dub.* 18. *n.* 134. *Sanch. Dec. lib.* 2. *c.* 22. *n.* 22. *Lug. de just. d.* 18. *sect.* 5. *num.* 108. *et Salm. de rest. c.* 1. *punct.* 4. *n.* 104. *cum Dian. Bann. Azor*, *Tanner. ac aliis communissimè*, quòd post sententiam certò tenetur; secùs verò ante sententiam, quia ante sententiam nullum jus acquirit fiscus ad pœnam, quæ nonnisi post sententiam debetur; vel quia sic saltem accipitur communiter hoc fisci jus ad pœnas.

584. — Quær. II. An, qui impedit alium à consecutione justi boni ex odio, sed sine vi, aut calumnia, teneatur ad restitutionem? Adest duplex sententia.

Prima sententia probabilis affirmat, hanc tenent *Scotus in 4. dist. 19. Cajet. 2. 2. q. 62. art. 2. Salm. ibid. num. 103. cum Bann. Lugo de just. d. 18. n. 98.* item *Covar. et Major ap. Less. lib. 2. c. 12. n. 128. et alii apud Lugo.* Probatur ex *lib. 2. §. Idem Labeo. ff. de Aqua pluv. arc.* ubi dicit: *Qui avertit torrentem, ut sibi non noceat, unde factum sit, ut vicino noceatur, cum eo aquæ pluviæ arcendæ agi non posse à vicino; si modò non hoc animo fecit, ut vicino noceat, sed ne sibi noceat.* Probatque ratione, quia animus injustus, quando conjungitur cum opere externo, efficit, ut idem opus, quod sine tali animo injustum non erat, injustum cum illo reddatur. Idem videtur sentire *D. Thom. 2. 2. qu. 62. art. 2. ad 4.* ubi ait: *Ad quartum dicendum, quòd aliquis potest impedire aliquem, ne habeat præbendam multipliciter. Uno modo justè, putà, si intendens utilitatem Ecclesiæ, procuret, ut detur personæ digniori, et tunc nullo modo tenetur ad restitutionem. Alio modo injustè: putà, si intendat ejus nocumentum, quem impedit propter odium, vel vindictam.* Et tunc dicit, quòd tenetur ei totum damnum resarcire, si Episcopus erat determinatus ad ei dandum beneficium; si verò non erat determinatus, tenetur tantùm ad æstimationem spei, quam ille ad beneficium habebat.

Secunda sententia verò communis (ut fatentur iidem *Salm. loc. cit. n. 102.*) et probabilior, negat eum teneri ad ullam restitutionem; eamque tenent *Less. loc. cit. Petrocorens. lib. 4. de just. c. ult. q. 6. Pal. tract. 13. de benef. d. 2. p. 11. §. 5. n. 3. cum Vasq. Gutt. Nav. et Reb. Ronc. d. 7. præc. c. 3. q. 4. cum Ant. à Spir. S. Spor. tract. 4. de rest. c. 2. n. 213.* ubi vocat sententiam veram et communem cum *Tamb. lib. 8. tract. 3. c. 4. §. 2. n. 4. Viva de rest. q. 2. a. 1. n. 5. Laym. lib. 3. tract. 2. c. 6. n. 1. Holzm. tr. 2. de rest. cap. 5. n. 539. Elb. de rest. Conf. 4. n. 108. Bon. d. 1. quæst. 2. p. 12. n. 2. Mol. t. 3. d. 272. n. 4. Sanch. Cons. l. 2. c. 1. d. 49. n. 27. Croix l. 3. p. 2. num. 148. cum Turr. Espars. etc. Mazz. t. 2. p. 300.* Eamdemque sententiam, ut certam tenet *Sot. de just. lib. 4. qu. 6. art. 3. ad 6. versùs finem,* quem malè citant pro se *Salm. ibid. n. 103.* nam *Sotus* sic expressè ait: *Ad propositum igitur nostrum, qui suo utens jure, præbendam absque vi et fraude sibi, vel amico procurat, etiamsi ex odio alterius id faciat, et contra charitatem de-*

linquat, ad nullam tenetur restitutionem. Ratio, quia nemo potest obligari ad restitutionem damni, nisi damnum sit injustum, et ipse sit efficax causa illius damni, et in illud positivè influat : ad damnum autem afferendum, non sufficit intentio, sed requiritur actio externa, quæ non solùm sit occasio (ut esset in præsenti casu) sed etiam sit vera et efficax causa damni ; nam aliàs, si illud eveniat, aliunde evenit, et merè fortuitò. Unde, si tu hujusmodi nocumentum fortuitum proximo optabis, peccabis quidem, vel tantùm contra charitatem, vel tantùm affectivè contra justitiam, non autem effectivè, cùm ille non habeat jus ; et ideò opus externum cum pravo animo conjunctum non erit effectivè, sed tantùm affectivè, injustum, ex quo nulla orietur obligatio restitutionis. Falsò enim dicitur is effectivè pati injustum damnum, qui privatur re, ad quam nullum jus habet. Ad textum autem, ut suprà oppositum, respondetur 1. cum *Less. Anacl. et Croix*, illam esse legem pœnalem, quæ ante sententiam non obligat. Deinde respondetur 2. cum *Soto*, quòd lex illa justè prohibuit arcêre aquam ex intentione nocendi vicino, quando nulla utilitas ex hoc tibi provenit, unde rectè ait *Sotus*, quòd eo casu tu non habes jus arcendi aquam, et arcendo peccas contra justitiam, ex vi legis id prohibentis. E converso, si id facias ad tuam utilitatem, ne aqua tibi noceat, non peccas contra legem, quæ negat actionem vicino, semper ac tu arces aquam, *ne tibi noceat*, etiamsi id facias, ut vicino noceas. Nec etiam obstat doctrina *S. Th.* suprà allata, nam explicat *Sot. eod. l. c.* S. Doctorem intelligere, impedientem aliquem ab obtinenda præbenda tunc tenêri ad restitutionem damni, quando impedit *injustè*, ut S. Doctor exprimit, nempe vi, vel fraude. Nec obstat, quòd ibi dicat : *Putà, si intendat ejus nocumentum, quem impedit propter odium, vel vindictam.* Nam Angelicus hìc supponit injustitiam, cujus causa sit odium : *Facere enim ex odio* (ait *Sotus non te onere restitutionis gravat; sed facere injustè, scilicet nullo tuo jure, sed violando alienum.*

585. — Hinc infertur I. quòd, si quis ex odio, sed sine vi vel fraude suadeat Episcopo, etiam determinato ad conferendum beneficium digniori, ut conferat minùs digno, etiamsi probabilius sit, quòd tam Episcopus, quàm suasor graviter peccent, quamvis beneficium sit simplex, ut dicemus *l.* 5.

n. 93. suasor tamen non tenetur ad ullam restitutionem; quia non læsit justitiam commutativam, avertendo collatorem à conferendo beneficio, ad quod alter jus non habebat. Ita Glossa in *c.* 2. *de offic. cust. Soto l.* 4. *q.* 6. *art.* 3. *Sylv. v. Episc. n.* 10. *qu.* 9. *Less. loc. cit. n.* 128. *Laym. n.* 2. *Ronc. d. q.* 4. *Holzm. n.* 340. *Pal. tr.* 13. *de Ben. d.* 2. *p.* 11. §. 3. *n.* 3. *cum Vasq. Gutt. et Reb. Spor. tr.* 4. *c.* 2. *num.* 213. *cum Mol. et communi*, item *Sa*, *Fill. Nav. et Dic. ap. Salm. de rest. c.* 1. *punct.* 4. *n.* 106. (qui hoc probabile vocant *n.* 107., licèt oppositum alibi probabilius putent in *tr. de benef. punct.* 8. *n.* 371.). *Vide dicenda l.* 5. *num.* 106. *usque* ad 108. Dicendum tamen cum probabiliori sententia, tenêri ad restitutionem, cùm quis post concursum impediat digniorem à consequendo beneficio, juxta dicenda *l.* 5. *n.* 109. Infertur II. propter eamdem rationem non tenêri ad restitutionem, qui sine, vi, vel fraude impedit testatorem, ne relinquat hæreditatem alicui, qui ad illam nullum jus habet. *Laym. l. c. n.* 1. *Elb. de rest. n.* 108. *Tamb. l. c. Spor. num.* 113. *cum Sanchez*, *Sot. Mol. etc.*

586. — An autem, si quis occidat aliquem, intendens, ut homicidium alteri imputetur, teneatur damnum restituere, quod ex imputatione ille passus fuerit? *Vide num.* 636.

587. — « 3. Si in re prædicta, ex libera voluntate conferenda, aliquis per vim, fraudem, vel calumniam collatorem induceret, nè ei daret; aut eum à petitione (cùm quivis habeat jus petendi) aut consecutione talis rei per vim, fraudem, calumniam, vel mendacium impediret (cùm etiam quivis jus habeat, ne iniquè impediatur): is teneretur ad compensationem damni arbitrio viri prudentis, juxta certitudinem, vel probabilitatem, quâ alter tale bonum alioqui assecutus fuisse existimaretur, dummodò tamen eo sit dignus: nam si indignus est, non tenetur ad restitutionem, nisi famæ, si eam fortè læserit. *Less. l.* 2. *c.* 12. *d.* 18. *Mol. t.* 1. *d.* 135. *Sa*, *v. Restit. n.* 221. *Vide Bon. l. c.* »

Censent *Salm. de contract. c.* 5. *n.* 30. quòd æquiparentur vi preces importunissimæ, aut metus reverentialis, maximè si ei addantur verba aspera, vel torvus aspectus, vel preces, ut dicunt *de matrim. c.* 9. *n.* 37.

588. — Nota hic autem, quòd graviter peccat religiosus,

qui suadet testatori, ut suo monasterio potiùs, quàm Ecclesiæ matrici, bona relinquat, ex *Clem. 1. de Privil.* in qua etiam adest excommunicatio. Non tenetur tamen ad restituendum, quia Ecclesia nullum habet jus quæsitum : ita *Sanch. Cons. l. 2. c. 1. dub. 49. n.* 38. *Lugo disp.* 18. *n.* 95. *et Croix l. 3. p. 2. num. 74. Mol.* Imò *Sanch.* putat religiosum non peccare, si bono zelo hoc faciat, nempe pro majori utilitate testantis, modò non petat pro se, vel amicis.

DUBIUM V.

Cui, vel quibus restituendum?

« Resp. Attendendum ad naturam justitiæ, et si quis » damnum patitur, quidve ratio, et leges ferant communi» ter. *Vide Less. et Laym. hic, cap.* 9.

Unde resolves:

589. — « 1. Quando bona restituenda, sive debita quæ» cumque sunt incerta, hoc est, cùm, cui debeantur, igno-

» ras, aut adire non potes, aut illi restituere; tunc, si ea » habes sine delicto, ut, si inveneris, vel à mercatore v. gr. » per errorem acceperis duas ulnas panni pro una, et jam » si discessit, nec scias, quò abierit, tenêris adhibêre ali- » quam diligentiam inquirendi: post quam, si spes non sit » sciendi dominum, probabile est, quòd non tenearis ea » dare pauperibus (licèt ita plerique cum *S. Th.* sentiant » (*quorum sententiam vocant communem Salm. de rest. c.* 1. *punct.* 11. §. 3. *n.* 214. *Sed vide n.* 603.)« et sit magis pium, » ac practicè suadendum); sed possis tibi retinêre, ut docet » *Petrus Navarrus*, quem sequitur *Laym. hic*, *et Less. l.* 2. » *c.* 14. *dub.* 7. *n.* 48. idque *Dian. p.* 2. *tr.* 3. *misc. r.* 5. » dicit esse tutum in praxi. » (*Cum Pal. et Dic. apud Salm. ib. n.* 213. *exceptis debitis ob usuram, aut simoniam ex textibus allatis in fine hujus numeri.*) « Si verò ea habeas ex » delicto, ut furto, usurâ, etc. tenêris ea restituere paupe- » ribus, vel Ecclesiæ, hospitali, etc. quia debet tunc fieri re- » stitutio meliori modo, quo potest, ut saltem, cùm corpori » domini non prosit, prosit ejus animæ, dum in paupe- » res expenditur. Ita communiter Doctores; *ut videbis apud* » *Laym. hic.* »

Quæritur I. quomodo facienda restitutio, si dominus rei est incertus? Distinguendum, et videndum, an res accepta sit bonâ, vel malâ fide. Si *malâ fide*, tunc iterùm distinguendum est: vel dominus incertus rei est ignotus tantùm in particulari, prout, si sciretur rem spectare ad aliquem ex tribus, vel quatuor hominibus loci, sed ignoretur, ad quem peculiariter spectet; tunc nequit restitutio fieri pauperibus, sed res dividenda est inter eos, quos inter defraudatus existit; ita *Sylv. tom.* 3. *in* 2. 2. *q.* 62. *art.* 5. *Less. lib.* 2. *cap.* 14. *n.* 32. idemque dicunt *Pal. Mol. Caj. P. Nav. etc.* Vel autem dominus est ignotus in generali, ita ut nequeat discerni inter loci habitatores, ad quem vel quos res pertineat: et tunc restitutio fieri debet pauperibus, ut habetur in *cap. Cum tu, de usuris*, ubi præcipitur usurariis ut restitutionem faciant dominis, vel eorum hæredibus, vel, his non superstitibus, pauperibus. Sufficit autem, quòd restitutio fiat pauperibus cujuscumque loci. Sufficit etiam quòd fiat locis piis, ut communiter docent *Less. l.* 2. *c.* 14. *n.* 33. *Nav. cap.* 17. *n.* 33. *Salm. de rest. cap.* 1. *punct.* 11. §. 3. *n.* 216.

Croix lib. 3. p. 2. n. 94. Bon. de rest. d. 1. q. 3. p. 4. n. 5. cum Azor, Mol. P. Nav. Vasq. Fill. etc. Id tamen locum habet, modò adhibita sit debita diligentia, ut proprii domini invenirentur; nam si ante diligentiam adhibitam fieret restitutio pauperibus, et deinde domini comparerent, utique damnum ipsis resarciendum esset. Præterea id locum habet, cùm defraudati pauciores sunt, nempe tres vel quatuor, ita ut, si restitutio fiat quibuscumque illius loci indiscriminatim, res verosimiliter non sit ventura in manus proprii domini; et ideò restitutio tunc fieri potest pauperibus cujuscumque loci, ut communiter tenent *Sylv. verb. Restitutio q. 3. Bon. l. c. n.* 10. et idem dicunt *Salm. ibid. n.* 215. *cum Soto, Rebell. et Tapia*, et quamvis *Sylvius loco suprà cit.* dicat, congruentius esse, ut eo casu restitutio fiat pauperibus illius loci, ubi furtum patratum est, addit tamen, id non esse necessarium. Si autem plures et varii domini incerti alicujus communitatis damno affecti fuerint, tunc omninò restitutio facienda est pauperibus ejusdem communitatis læsæ. *Vide dicenda n.* 595.

590. — Quæritur II. Si res post debitam diligentiam adhibitam ad inveniendum dominum, tradita sit pauperibus, et postea dominus compareat, utrùm ei restituenda sit? Negant *Nav. Sot. Henr. Led. ap. Croix lib. 3. p. 2. n.* 95. item *Cajet. et Bonac. ap. Spor. de restit. cap. 3. n.* 104. Quia, cùm debita diligentia est præmissa, pauper, aut locus pius, absolutè acquirit dominium rei. Dicitur, *quando debita diligentia est præmissa;* nam aliàs certum est apud omnes, rem domino comparenti restituendam esse, quoniam nullâ ratione tunc potuerit in pauperem dominium transferri, cùm eo casu dominus sit rationabiliter invitus. Communiùs verò *Laym. lib. 3. tr. 1. c. 5. n. 24. Salm. tr. 12. c. 2. punct. 9. §. 3. n. 86. Pal. de just. d. un. p. 19. n. 7. Less. l. 2. c. 14. n. 43. Spor. l. c. n. 113. et Croix loc. cit. cum Mol. Dian. etc.* dicunt, quòd, si res extat, pauper debet eam restituere domino comparenti, si verò est consummata, tantùm id, in quo factus est ditior. Ratio, ut ait *Pal.*, quia licèt dominium rei in pauperem translatum sit, res tamen adhuc extat tunc in æquivalenti. Sed hæc ratio non videtur congrua, nam, si rei dominium verè translatum est, nulla deberetur restitutio, sive res extet, sive non. Meliùs igitur distinguendum cum

Lugo de just. d. 21. n. 102. juxta ea, quæ de inventore rei perditæ fusiùs dicemus *inf. n. 603. cum eodem Lug. Holzm. et Croix loc. cit. n. 89.* (qui *n. 95. suprà citato* sibi non cohæret) : quando, spectatis omnibus circumstantiis, non est ampliùs possibile, quòd dominus inveniatur, tunc pauper acquirit rei absolutum dominium, sine ullo onere restitutionis. Quando verò adhuc, post diligentiam, adest aliqua spes inveniendi dominum rei, tunc pauper non acquirit ejus dominium, et proinde debet eam domino servare, ipsique restituere, si compareat; additque *Lugo ibid.* ex ipsa manifestatione domini tunc communiter argui, quòd non adfuerint debitæ circumstantiæ ad transferendum irrevocabiliter dominium in pauperem. Sed vide omninò dicenda *d. n. 605.* Rectè tamen excipiunt *Spor. d. n. 113. et Wigandt tr. 8. ex. 5. num. 50.* nisi pauper, aut locus pius bonâ fide rem jam præscripserit, quia virtute præscriptionis tunc dominium irrevocabile verè acquirit.

591. — Notandum, quòd super his debitis incertis benè potest fieri compositio per bullam Cruciatæ, quæ refertur *ap. Tamb. tr. de bull. Cruciatæ c. 18.* pro regnis Hispaniarum, Sardiniæ et Siciliæ, et pro omnibus aliis particularibus, quibus bulla communicatur. Potest etiam hæc compositio fieri per S. Pœnitentiariam, sed, si ab ipsa obtineatur, constituit *Bened. XIV. in sua bulla Pastor Bonus*, ut restitutio fiat, cùm poterit commodè fieri, iis in locis, ubi furtum factum est. An autem valeat hujusmodi compositio, facta sine sufficienti causa? Affirmant *Cord. Tur. Alens. ap. Lugo d. 21. num. 95.* Sed negant *Covar. Sot. Nav. Mol. et alii communiter ibid.* Veriùs tamen distinguendum cum *Lugo*, et dicendum, eam valère, si restitutio sit facienda ex sola lege ecclesiastica, putà ex fructibus ecclesiasticis malè perceptis; secùs, si restitutio aliunde sit debita. Ratio primi, quia Pontifex in lege propria validè dispensat; ratio secundi, quia bonorum, aliunde debitorum, Pontifex non est absolutus dominus. An autem id possit Pontifex pro bono spirituali communi? *Vide Lugo n. 96. et vide qu. n. seq.*

592. — Quæritur autem, an, compositione factâ, debitor ad aliquid teneatur, si postea dominus certus compareat? Dicunt alii, eum tenêri restituere id, in quo factus est ditior. Ita *Vill. Rodr. ap. Tamb. lib. c. §. 5. n. 9. et Caj. Sot. etc.*

ap. Renzi de 7. præc. c. 3. qu. 26. Ratio, quia non præsumitur Pontifex dominum rebus suis exspoliare voluisse. Alii verò dicunt, eum ad nihil tenêri, ut *Salmant. de rest. c. 1. punct. 11. §. 5. n. 217. cum Trull. Dic. Tap. etc.* et idem tenent *Lug. d. 21. n. 98. et Tamb. l. c.* semper ac præmissa sit debita diligentia. Ratio, quia Pontifex, ut administrator bonorum temporalium, quatenùs spectat ad bonum spirituale, tunc transfert dominium per compositionem propter bonum publicum.

Notat autem *Viva l. c. n. 3. cum Vill. Dian. et Mendo*, idemque dicunt *Trull. et Henriq. ap. Croix loc. cit. n. 413. cum Bus. infrà dub. 7. art. 3. n. 2.* hujusmodi compositionem posse fieri etiam ab Episcopo, cùm hoc nullo jure sit reservatum Papæ, et videatur esse juxta voluntatem creditorum pro bono animarum suarum. Sed contradicunt veriùs *Lug. n. 107. ac Mol. cum Rodr. Turr. Cord. etc. ap. Croix loc. cit.* Ratio, quia id non potest efficere Episcopus, nec ratione administrationis talium bonorum incertorum, cùm ea pertineat ad solos reges, vel ad Pontificem; nec ratione supremæ potestatis mutandi voluntates dominorum, cùm hæc pertineat ad solam Sedem apostolicam, ex *Clem. Quia contingit, de rel. dom.* ubi dicitur: *Quia contingit, cùm ea, quæ ad certum usum largitione sunt destinata fidelium, ad illum debeant, non ad alium, (salvâ Sedis apostolicæ auctoritate) converti.* Sed quoad ultimas voluntates, *vide infra n.* 931.

593. — Compositio hæc solet etiam concedi pro fructibus ecclesiasticis malè perceptis. *Croix n.* 416. Dicunt etiam *Escob. lib. 37. c. 12. n. 7. Tamb. Dec. l. 8. tr. 3. c. 1. §. 3. n. 19.* item *Vasq. Lop. et alii apud Dian. p. 4. tr. 4. res.* 46. compositionem fieri posse etiam pro furtis minutis, commissis ab iis, qui vendunt civibus vinum, oleum, etc. Sed tenendum oppositum cum *Croix lib. 3. p. 2. n. 417. Dian. l. c.* quia talis restitutio omninò facienda est iisdem civibus defraudatis. *Vide mox dicenda num.* 595.

594. — An verò, si creditor fit notus, sed tam longè absit, ut res pauperibus dispensari possit, fieri tunc valeat compositio? Affirmant *Turr. Covarr. Rodr.* et putat probabile *Lugo n.* 139. Sed videtur probabilius oppositum cum *Soto, et Henr. apud Croix n.* 418. quia compositio conceditur tantùm, quando creditor est incertus. An autem hæres, qui composi-

26.

tionem obtinuit, teneatur summam relaxatam tribuere aliis creditoribus certis sui testatoris? Affirmat *Mol.*; sed negat *Lugo d.* 20. *n.* 12. et assentit *Croix n.* 419. si concessio facta est illi, non ut hæredi, sed ut tali personæ. Secùs verò, si facta sit ei ex vi potestatis, quam testator habuit.

595. — « 2. Qui multis minutis furtis, v. gr. olei, panis,
» vini, etc. damnum intulit multis civibus; eum tenêri resti-
» tuere, non pauperibus, sed ipsis civibus (minoris deinceps
» vendendo, aut majore mensurâ, donec veniatur ad æqua-
» litatem) dicit *Mol.* At *Vasq. et Escob.* dicunt esse probabile,
» quòd possit dare pauperibus, præsertim civitatis ejusdem.»

Alii igitur dicunt, ut *Escobar lib.* 3. *c.* 12. *n.* 71. *Anacl. de* 7. *præc. d.* 5. *n.* 20. item *S. Th. in* 4. *Sent. d.* 15. *q.* 1. *a.* 5. *Vasq. Lop. et alii apud Dian. p.* 4. *tr.* 4. *r.* 46. quòd pro hujusmodi furtulis, commissis à venditoribus publicis, restitutio potest fieri pauperibus; cùm regula sit generalis, debita incerta pauperibus esse restituenda, ut in simili casu de usurario, qui pluribus incertis defraudavit, sancitum est in *c. Cum tu, de usur.* Advertunt tamen, restitutionem faciendam esse pauperibus ejusdem loci, quia, cùm communitas illius loci sit læsa, illi damnum resarciendum est; nisi (excipit *Bon. de rest. d.* 1. *q.* 3. *p.* 4. *n.* 10.) damnum sit illatum aliquibus paucis personis incertis, quia tunc ait restitutionem posse fieri pauperibus alterius loci: et hanc sententiam *Dian. l. c.* non audet dicere improbabilem propter auctoritatem *D. Thomæ.* Alii verò, quorum sententiam tamquam communissimam suadendam puto, dicunt talem restitutionem omninò, quoad fieri potest, faciendam esse civibus ejusdem loci, ubi fraus commissa est. Ratio, quia, cùm existant damnum passi, et aliquo modo cogniti, iis, quantùm fieri potest, damnum compensari debet. Ita *Laym. lib.* 3. *tr.* 1. *cap.* 10. *n.* 2. *Concina tom.* 7. *d.* 2. *cap.* 13. *n.* 10. *Spor. de rest. c.* 3. *n.* 117. *cum communi* ut asserit *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 417. *Dian. l. c. Tamb. l.* 8. *tr.* 3. *c.* 1. §. 5. *n.* 19. *Salm. de rest. cap.* 1. *punct.* 11. §. 3. *n.* 215. *cum Dic. Reb. et Tap.* Verùmtamen censeo, juxta dicta *num.* 534. quòd hujusmodi venditores non teneantur sub gravi restituere civibus; satisfaciunt enim suæ gravi obligationi, si pauperibus restituant. Quapropter excusantur etiam à veniali, si restituant pauperibus, accedente aliqua rationabili causa, putà, si non possint restituere

civibus sine aliquo notabili incommodo, vel, si urgeat necessitas aliquorum pauperum valde indigentium, quibus præsumantur cives illi non esse inviti restitutionem fieri. Et sic invenio sensisse etiam *Cont. Tourn. de justit. et jur. part. 3. cap. 3. art. 4. sect. 2. quær. 4.* qui loquens signanter de tabernario, qui communitatem defraudavit, ita ait : *Deinde, ut, quod verè furatus es, si singulis restituere nequeas, vel quia ignorantur, vel quia difficilior est executio, quam res tantilla postulet, vel quia periculum est infamiæ, hoc sive per parochum, qui suorum indigentiam novit, sive aliter in pauperes loci, quem læsisti, diffundi cures, vel in alia opera, eidem loco utilia, insumas.*

596. — « 3. Quando bona sunt certa, ordinariè restitui » debent possessori justo, à quo accepta sunt, vel cui damnum » illatum ; etsi is non sit immediatus dominus. Unde, quod » acceptum est à depositario, commodatario, conductore, » custode, administratore, debet non domino, sed ipsis » restitui ; quia alioqui ipsis fieret injuria, si jure possessio» nis, detentionis, custodiæ, aut utilitatis spoliarentur ; et » damnum, atque lucrum cessans compensari deberent.

» 4. Excipitur tamen hinc, 1. Si horum nihil interesset, » ut si sine illorum damno, infamiâ, domino restituatur. » 2. Si probabiliter ipsi putarentur rem absumpturi, vel ablaturi cum injuria domini ; quo modo bona Ecclesiæ, non » Prælato dissipatori, sed potiùs Capitulo restituenda sunt. » Item accepta à filiofamilias, pupillo, furioso, uxore, reli» gioso ; si sint ex iis bonis, quorum administratio ipsis non » competit, plerumque restituenda sunt patri, tutori, ma» rito, prælato. Sic etiam si bona alicujus publicata, et fisco » addicta sint : tunc enim depositum, et similia debita fisco » debent reddi.

» 5. Cùm quis, ignorato domino, cui restituendum erat, » non præmissâ aliquâ diligentiâ, pauperibus distribuat, non » satisfecit domino posteà comparenti : secùs, si diligentia sit » præmissa. *Vide Less. l. 2. c. 14. dub. 3.*

597. — « 6. Cùm dominus quidem scitur, sed ei mitti non » potest sine sumptu ; tunc, si res malè accepta est, tene» tur restituens aliquas expensas ex se facere ; si autem benè » accepit, non nisi expensis domini restituendum est. Quando » nullo modo potest mitti, expectandum est ad tempus. At,

» si adhuc non sit spes, reputatur debitum incertum. *Tol.* » *l.* 5. *c.* 24. »

598. — Quæritur, an fur teneatur restituere rem ablatam cum qualicumque suo damno?

Prima sententia affirmat, cum *Caj.* 2. 2. *qu.* 62. *art.* 5. *ac Vasq. Nav. Cov. Arm. etc. apud Lugo de just. d.* 20. *n.* 184. Ratio, quia dominus debet servari indemnis, etiam cum furis detrimento, quod suæ malitiæ imputandum est.

Secunda sententia verò communissima et probabilior, negat; hanc tenent *Bus.* (*vide n.* 677.) *Bon. de rest. d.* 1. *qu.* 5. *p.* 1. *n.* 5. *Less. l.* 2. *c.* 15. *dub.* 8. *n.* 50. *Mol. tom.* 3. *d.* 752. *n.* 5. *Holz. n.* 493. *Fill. tr.* 32. *c.* 4. *qu.* 8. *n.* 111. *Salm. de rest. c.* 1. *punct.* 10. *n.* 195. *cum Pal.* item *Lug. l. c. n.* 185. *cum Scoto, Gabr. Ang. Salon. Arag. etc. cum communi*, ut asserit *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 368. Ratio, quia justitia, cùm sit virtus, et prudenter præcipiat ut æqualitas servetur, non potest obligare ad restituendum quocumque gravissimo damno debitoris; quod esset contra charitatem, et aliàs dominus esset irrationabiliter invitus. Si autem res in individuo non posset ad dominum mitti, nisi cum tanto damno, fur potest et debet eam vendere, et pretium domino transmittere, ut dicunt *Lugo n.* 189. *et Croix n.* 370. Casu verò, quo creditor simile damnum, vel parùm minus sit passurus, tenetur omninò debitor ei satisfacere, ut communiter ajunt *Less. c.* 16. *n.* 23. *Tamb. l.* 8. *tr.* 4. *c.* 1. §. 8. *n.* 4. *cum Nav. Val. Caj. etc. ac Lugo n.* 186. qui dicit, in hoc attendendum non solùm damnum emergens creditoris, sed etiam lucrum cessans. Benè tamen advertunt ipse *Lugo n.* 188. *et Croix n.* 375. *cum Ills. et Haun.* quòd damnum creditoris et debitoris pensandum est comparativè ad subjectum; fieri enim potest, ut damnum decem nummorum respectu debitoris inopis sit longè majus, quàm damnum centum respectu creditoris opulenti; et sic vice versâ.

Sed, cæteris paribus, difficultas est, quænam mensura damni assignanda sit, ut debitor excusetur à restitutione facienda creditori? Et in hoc distinguendum: si sit spes, ut res, vel pretium alio tempore restituatur domino, vel ejus hæredibus sine magno damno debitoris, tunc probabiliter dicunt *Bon. l. c. Lugo n.* 191. *Less. c.* 15. *n.* 50., restitutionem posse differri. Si verò desit talis spes, ita ut dominus esset re privandus;

et tunc adhuc probabiliter dicunt *Less. l. c. et Dicast. ap. Croix n.* 365. (qui id non reprobat cum *Lugo n.* 184.) quòd si res parvi sit momenti, et damnum furis esset duplò majus, tunc posset restitutio applicari pauperibus, vel operibus piis; quia in hoc præsumitur dominus assentiri. Si tamen esset res magni momenti, *Sylvester, et Petsch. apud Croix l. c. et Bus. cum Bonac. infrà num.* 677. excusant furem à restituendo domino immediatè, casu, quo expensæ faciendæ essent æquivalentes rei valori. Sed hoc communiter non admittunt *Tamb. l. c. n.* 6. *Spor. tr.* 4. *c.* 3. *n.* 162. *et Croix n.* 368. *cum Lugo, Vasq. et Illss.* Excusant autem *Scotus, Gabr. et Rich. ap. Croix n.* 365., si sumptus essent majores debito. Hujus sententiæ est etiam Glossa *in cap. Cum tu, de usur.* ubi dicitur fur non tenêri rem mittere domino, si expensæ deportationis excedant ipsius rei valorem. Probabiliùs verò *Spor. Tambur. et Mol. ll. cc.* excusant solo casu, quo sumptus essent longè majores; imò *Lugo n.* 190. obligat furem, etiamsi passurus sit damnum duplò majus. Quando autem damnum esset omninò excessivum, sufficit restituere pauperibus, ut communiter dicunt cum secunda sententia, ut suprà relata, ipse *Lug. Spor. l. c. et Bon. cum Sayr. et Vill. apud Salm.*

599. — « 7. Cùm quis accepit rem alienam à possessore bonæ » fidei, putante, rem esse suam, cùm non sit, tùm, si » quidem intervenerit aliquod justum pactum, ut depositi, » commodati, pignoris, etc. illi restituendum est, non do» mino, qui tamen ex charitate monendus erit, si id ei pro» futurum putetur, sine alterius graviore incommodo, infamia, » *etc. Vasq. Azor. part.* 3. *l.* 4. *q.* 2. Si autem aliter accepta » sit, tunc vero suo domino restitui debet, si eum noveris, » et sine incommodo fieri possit.

600. — » 8. Quando à fure, vel aliquo venditore quis emit, » sive malâ, sive bonâ fide; rem furtivam, tenetur restituere » domino, non furi. Ita communiter *Mol. Regin. t.* 1. *l.* 10. » *c.* 5. *n.* 40. *Tol.* tamen *l.* 5. *c.* 17. *Sylv. Ant. Mald. in* 2. 2. » *tit.* 4. *c.* 3. *dub.* 2. probabiliter sentiunt, posse reddi furi, » ut ab eo pretium suum recuperet, quia non constituit rem » pejore loco, quàm antè fuerat : et consequenter ipse non » infert domino damnum. » (*Vide dicta n.* 569. *et* 570.) « Quòd » *Nav. et Trull. l.* 7. *c.* 11. *d.* 4. admittunt cum hac limita» tione; si mox, et non post longum tempus contractum

» rescindat, vel si certò sciat, forem redditurum rem domino,
» vel si dominus rei sit mortuus, aut absit, ita ut conveniri
» non possit. Quòd si autem pretium suum recuperare non
» possit à venditore, tenetur reddere domino, et sibi damnum
» adscribere. Quòd si porrò sciens, rem esse furtivam, emat
» eo fine, ut invento vero domino restituat, tunc, si emit
» parvo pretio, tenebitur id ei dominus refundere, cùm uti-
» liter ejus negotium gesserit: secùs autem, si pretium esset
» ferè æquale rei: tunc enim sufficit refundere ad arbitrium
» viri prudentis tantum, quantum videtur meritus, rem do-
» mini utiliter redimendo. *Less. l. c. c. 14. dub. 3. Dian.*
» *p. 2. t. 5. r. 5.*

601. — » Si bonâ fide rem alienam, v. gr. equum emeris ab
» altero, v. gr. Petro, et vendideris tertio, v. gr. Paulo, et
» postea cognoscatur esse Joannis, eoque repetente à Paulo,
» Paulus repetat pretium à te, existimat quidem probabile
» *Nav. et Dian. p. 1. t. 8. r. 68.*, non tenêri te Paulo id red-
» dere (si in nullo factus sis ditior); sed sufficere, si tuam
» actionem, quam habes in Petrum, ei cedas. Verùm *Sotus,*
» *Salon. Less. Sayr. Bon. de rest. quæst. 4. p. 2.* rectiùs do-
» cent, tenêri te exigente Paulo, contractum rescindere, et
» pretium restituere: tùm, quia vendidisti rem vitiosam, tum
» quia tenêris de evictione emptori, nec eum potes remittere
» ad illum, quocum nihil habet negotii. Quòd si tamen Pau-
» lus, cùm possit, tibi non restituat equum, sed Joanni, et
» hoc ipse impediat, quominùs pretium tuum possis recu-
» perare, nec tu tenêris ei pretium ab ipso acceptum resti-
» tuere. *Bon. Less. etc. Vide Trull. c. 11. d. 31.* »

Si igitur ab emptore dominus rem evincat, omninò se-quenda est sententia *Busembai*, quam præter DD. à se citatos, docet etiam *Less. l. c. c. 14. n. 26. et Salm. de rest. c. 1. punct. 3. §. 6. n. 88.* nempe, tenêri venditorem pretium emptori restituere saltem in quo factus est ditior, prout dicunt iidem *Salm. tr. 14. c. 2. punct. 3. n. 31. Vide dicenda infrà n. 800.* Si verò res non evincatur, nulli tenetur venditor restitutionem facere, ut ajunt *Salm. cit. c. 1. n. 88.* Nec tenetur (ut dicit *Less. c. 14. n. 50.*) monêre dominum, aut indicare emptori, quòd rès illa sit aliena, si post venditionem, bonâ fide factam, id venditor resciscat, et non possit ampliùs pretium, quo ipse rem emit, recuperare; quia, cùm rem il-

tam ampliùs non habeat, nec sit causa, quòd dominus re illa privetur, non tenetur cum magno suo damno curare, ut dominus rem suam redipiscatur.

602. — « Quæres, cui restituendi, sive dandi sint thesauri, » et alia inventa, quæ habentur pro derelictis? Resp. Quando » nullius domini sunt, jure naturali, et gentium fiunt primi » occupantis. Potest tamen per consuetudinem, et leges aliter » quid ordinari, quod servandum est. De quo *vide Less. l.* 2. » *c.* 5. *d.* 10. *Laym. l.* 3. *t.* 1. *c.* 5. »

Circa thesauros jura disponunt (1) I. Ut thesaurus, si inveniatur in loco proprio, sit inventoris. II. Si in loco alieno, sed inveniatur casu, dimidium sit inventoris, et dimidium domino loci; et ad hoc dimidium præstandum domino inventor tenetur in conscientia etiam ante sententiam judicis; ratio, quia jus positivum potuit hoc disponere, non obstante jure naturæ, ob bonum commune. Ita *Salm. tr.* 12. *de just. et jur. c.* 2. *punct.* 8. §. 3. *n.* 93. *cum Lug. Less. Pal. etc.* Licèt de hoc dubitare videantur aliqui apud *Tamb. in Decal.* Si verò thesaurus inveniatur in loco alieno, non casu, sed ex industria, inscio domino: tunc statuit *L. unic. de thes.* ut totus reddatur domino loci. Sed, quia lex hæc est pœnalis, non obligat, nisi post sententiam, ut dicunt *Salm. cit. n.* 93. *cum Laym. Less. et aliis citatis.* Pars autem, quæ pertinet ad dominum loci, si locus habeat dominium utile, et dominium directum, inter ipsos dividenda est, nihil verò debetur usufructuario. *Salm. cum Lug. Palm. et Reb. d. l. n.* 97. III. Si thesaurus inveniatur in loco publico, aut sacro, dividendus est inter inventorem, et fiscum, aut prælatum. *Viva de rest. q.* 2. *art.* 2. *n.* 3. IV. Si autem inveniatur per artem magicam, applicandus est fisco totus: quam legem pariter, ut pœnalem, non obligare, nisi post sententiam, dicunt *Salm. ibid. n.* 91. *cum Lug. Less. etc.* Et adhuc post sententiam dominum fundi innocentem non privari suâ parte in tali casu, censent *Salm. cit. n.* 91. *in fin.* Sed

(1) *Art.* 716. Thesaurus dicitur res quælibet abdita vel defossa in terra, quam nemo potest probare esse suam quæque invenitur casu merè fortuito.

Si quis thesaurum invenit in fundo proprio, totus ad ipsum pertinet; si autem in fundo alterius, media pars ad inventorem pertinet et altera ad proprietarium fundi, in quo inventus fuit.

Art. 598. Usufructuarius non habet jus ad thesaurum, qui detegitur tempore usufructûs. *Edit.*

aliter disponunt jura regni nostri circa thesauros inventos. Si enim inveniuntur in loco publico, et arte non propriâ, tunc toti applicantur fisco : si verò inveniantur in loco privato et casu, tunc tertia pars spectat ad fiscum, tertia ad inventorem, et tertia ad dominum fundi. *Sed vide alia ap. Salm. l. c.*

603. — Quæritur, an inventor rei perditæ, domino non invento, possit illam sibi retinêre? (1) Adsunt tres sententiæ.

Prima sententia affirmat, modò inventor omnem debitam diligentiam adhibuerit ad dominum inveniendum. Hanc tenent *Sot. l. 5. de just. qu. 3. a. 3. ad 2. Nav. l. 4. de Rest. c. 2. n. 75. Dian. p. 2. tr. 17. resol. 5. Sa, verb. Thesaurus, n. 4.* item *Mercad. Led. Escob. etc. ap. Croix lib. 3. num.* 89. Et probabilem vocant *Less. lib. 2. cap. 14. n. 48. Lugo de just. d. 6. sect. 12. num. 159. Holzmann. p. 4. de just. num. 59. Salm. tr. 12. cap. 2. punct. 9. §. 2. num. 84. Croix l. c. cum Vasq. Malder. Med. Salas, Henr. Rodriq. etc.* ac valde probabilem vocat *Laym. lib. 3. tract. 1. cap. 5. n. 24.* Ratio, quia, domino non invento, post omnem (ut dictum est) diligentiam adhibitam, res censetur domino carêre, et ideò fit primi occupantis.

Secunda sententia valde communior censet inventorem rei non posse illam sibi applicare, sed debêre eam elargiri in usus pios. Hanc ut probabiliorem tenet *Palaus d. un. p. 19. n. 4. Less. loc. cit. Caj. in Summ. v. Furtum, Laym. l. c. Salm. ibid. n. 85. cum Tap. et Reb.* Ratio, quia præsumitur voluntas domini esse, ut, si ipse rem perditam habêre non possit, saltem illa pro anima sua erogetur.

Tertia sententia, verior et sequenda, quam tuentur *Lug. dict. d. 6. n. 104. et fusiùs n. 140. Holzm. de just. n. 51. et 54. et Croix l. 3. p. 2. n.* 89. distinguit, et dicit : Quando adhùc, post diligentiam, possibile est dominum invenire, tunc res vel pretium servari debet; quòd si utrumque servari nequeat, res, vel pretium omninò est erogandum in usus pios, juxta præsumptam voluntatem domini, qui adhuc illius rei dominium retinet, semper ac res potest in manus ejus redire. E converso, quando res, spectatis circumstantiis longitudinis temporis, vel distantiæ loci, vel eò quòd res non possit ampliùs à domino pro sua recognosci, ut accidit in nummis ordi-

(1) Confer notas suprà positas ad n. 493. et 505.

Edit.

nariis, non videtur possibile, ut ad dominum redeat; tunc illa fit nullius, et ideò acquiritur à primo occupante, qui illam non tenetur dare juxta voluntatem prioris domini, cùm ille impossibilitate eam recuperandi jus dominii prorsùs amiserit. Et hanc sententiam expressè tenet *S. Thom. 2. 2. q. 66. art. 5. ad 2.* ubi ait: *Et similiter si* (res) *pro derelictis habeantur, et hoc credit inventor, licèt sibi eas retineat, non committit furtum.* Ratio à priori est, quia jus gentium tribuit privatis dominium rerum non ad aliud, quàm ut illis utantur; hinc, quando est impossibile, rem pervenire ad ipsorum usum, illa, tamquam derelicta, evadit nullius, et redit ad primævum jus naturæ, ac ideò fit primi occupantis sine ulla obligatione.

604. — « Quæres 2. an, et cui restituenda, quæ capiuntur » venatione justè prohibitâ? (1)

« Resp. Id æstimandum partim ex jure naturæ, partim ex » consuetudine, et legibus, ac juribus particularibus, ut vi- » dêre potes apud *Laym. l. c. l. 3. t. 1. c. 5. n. 14. et Less. c. 8. d. 9. et Sa v. Venatio.*

Ex quibus resolvitur hic casus:

« Venator iniquus tenetur restituere saltem damna, quæ » segetibus, fructibusque infert. »

Quoad *venationem*, quær. 1. si fera, aut avis ab uno sit vulnerata, ab alio capta, ad quem pertineat? Ex *l. Naturalem, §. Illud. ff. de acq. rer. dominio,* pertinet ad capientem, quia multoties fera vulnerata non capitur. Ex qua ratione *Mol. et Less.* inferunt, eam pertinêre ad vulnerantem, si constet, feram manus vulnerantis effugere non posse; si verò sit dubium, dividenda est. Ita *Laym. de just. et jur. c. 5. n. 12.*

(1) Ex cod. civ. *Art.* 715 patet, jus venandi et piscandi legibus specialibus determinari. Etsi venari cuique liceat, generatim tamen non licet absque legali permissione vulgò dictâ *port d'armes*, nec in fundo alterius sine illius consensu saltem rationabiliter præsumpto nec extra tempus à præfecto statutum, etiam in propriis fundis, nisi sint muro circumclusi aut adhibeantur solum retia vel nisi ad repellendas feras quæ segetes proprias invadunt.

Non licet retibus piscari in navigabilibus fluminibus, licet autem linea projectili. In fluviis non navigabilibus jus piscandi ad eos solos, quorum proprietates adjacent, pertinet. In mari autem omnibus piscari licet, modò adhibeantur retia statutis specialibus determinata.

Edit.

Quær. 2. ad quem pertineat avis, cui unus laqueum tetendit, et quam alius capit. Probabiliùs *Laym. d. l. cum Mol. Sa, contra Nav. et Cov.* dicit, pertinêre ad laqueum tendentem, qui certè avem capturus esset.

Nota, quòd legem, prohibentem venationes, tantùm reges ferre possint, et alii, quibus rex, tamquam privilegium, tale jus concesserit. *Laym. eod. loc.*

605. — Quær. 3. utrùm venatores, in locis à rege reservatis venando, peccent mortaliter, et teneantur ad restitutionem? Affirmant *Laym. n. 14. et Less. c. 5. n. 44.* et dicunt, eos tenêri restituere regi non feras captas, sed valorem ipsarum juxta spem, quam rex habebat capiendi. *Diana tamen cum Dic. et aliis ap. Bus. n. 614. v. 5. Spor. tr. 6. n. 159. cum Sot. Molin. etc.* excusant venatorem à restitutione, et à peccato gravi, si loca non sint conclusa. Quod etiam admittit *Less. dict. n. 44.* si damnum non fuerit notabile, cùm feræ non sint magni pretii, vel non sint multæ, tunc enim dicit, prohibitionem accipi, ex communi judicio, factam tantùm sub veniali. Imò addit ibi cum *Mol.* quòd semper excusari possint venatores à restitutione, quando pœna injuncta est, quia illam tantùm videntur tunc principes intendere.

606. — Quær. 4. utrùm venatio ecclesiasticis prohibita sit? *Ex c. 1. de clerico venatore* sic habetur : *Episcopum, presbyterum, aut diaconum canes, aut accipitres, aut hujusmodi ad venandum habêre non licet; quòd, si quis talium personarum in hac voluptate sæpiùs detentus fuerit, si Episcopus est, tribus mensibus à communione : si presbyter, duobus : si diaconus, ab omni officio suspendatur.* In quo notandum 1. quòd hanc prohibitionem communiter intelligant DD. de venatione clamorosa cum strepitu, ut *Salm. de just. et jur. c. 2. punct. 6. §. 2. n. 64. et Laym. d. l. n. 15. cum Abb. et aliis Canonistis.* Tridentinum tamen *sess. 24. c. 12.* circa finem generaliùs loquitur : *Ab illicitisque venationibus, aucupiis, etc. abstineat.*

Notandum 2. quòd etiam venatio clamorosa non est vetita sub gravi, nisi sit frequens : ut *ex textu cit.* et insuper sit cum scandalo, vel magnis expensis. Ita *Less. et Vasq. ap. Lugo de just. d. 6. sect. 6. n. 51. et Pal. Reb. apud Salm. l. c.* Idem tenent *Spor. de 7. præc. c. 1. n. 15. et Mol. apud Lug. ib. et Caj. Ab. ac Sa, apud Laym. l. c. n. 15.* qui dicunt, ex sola causa venationis, nisi aliud adjunctum sit, non esse de facili

clericum damnandum peccati mortalis. Ratio, ut ajunt, quia talis venatio de se est gravis deordinatio, idque arguitur ex ipso canone suprà citato, ubi imponitur pœna suspensionis ferenda, et ad tempus; talemque suspensionem testantur hodie non esse in usu. Imò sentit *Laym. l. c. cum Less. Sa, Val. etc.* quòd fieri possit, ut talis venatio omni culpâ vacet, si sit rara, et moderata; vel si sit causa necessitatis, vel exercitii. Proinde doctus Neotericus auctor libri, cui titulus (*Istr. per li nov. conf.*) ait, venationem non clamorosam ad honestam recreationem omninò esse licitam; clamorosam verò, juxta communiorem sententiam, ratione canonum non esse de se peccatum mortale, nisi adsit contemptus, aut contumacia.

Strictiùs autem venatio clamorosa vetatur religiosis *Clem.* 1. §. *Porrò de stat. monach.* Sed iis, præciso scandalo, dicit *Pal.* nec etiam esse peccatum grave. Et hoc admittunt *Salm. d. n.* 64. si bis, vel ter contingat, et sine magno strepitu fiat.

DUBIUM VI.

DE REBUS, QUÆ DEBENT RESTITUI?

ARTICULUS I.

Quid debeat restitui ab inferente injuriam materialem tantùm, sive à possessore bonæ fidei.

607 *Ad quid teneatur possessor bonæ fidei?*
608 *Quid, si acceperit à fure, qui potens sit ad restituendum?*
609 *Vide alios casus.*
610 *Quos fructus tenetur restituere possessor bonæ fidei?*
611 *Quid, si acceperit rem commixtam cum bonis furis?*
612 *Quid, si per illam acceptionem fur factus sit impotens ad restituendum?*
613 *Quid, si quis projiciat in mare gemmam, quam putabat valere decem aureis, si illa valebat centum?*

607. — « Resp. qui bonâ fide damnum intulit, aut possi-
» det aliquid, de quo postea meliùs cognoscit; tenetur, ne
» incipiat esse possessor malæ fidei, et detinêre alienum,
» id tantùm, et non plus restituere, quod ex ea re ipsi su-

» perest, unà cum ejus fructibus, si extent, vel quatenùs inde
» factus est ditior; præterquam, si dominium sibi compara-
» verit per legitimam præscriptionem (1). Ita communiter
» doctores *Mol. Sanch. Less. l.* 2. *c.* 6. *Bon. d.* 1. *q.* 1. *p.* 1.
» *Laym. l.* 3. *t.* 2. *c.* 2.

Unde resolves :

« 1. Si vestem v. g. bonâ fide donatam à fure aut alio
» portaveris, et ferè attriveris, ac postea dominus compa-
» reat, tenêris eam, aut æqualem ei restituere, et insuper
» persolvere, quantùm attrita est, si aliàs vestem æqualis
» valoris attrivisses; si autem eam amiseris, aut ablata tibi
» sit, etc. ad nihil tenêris, *Bonac. l. c. Laym. num.* 1. *Vide*
» *Trull. lib.* 7. *cap.* 11. *dub.* 1. Si autem res, quam à fure
» bonâ fide accepisti (sive donatione, sive emptione) sit usu
» consumptibilis, eamque cum tuis miscueris, ita ut discerni
» nequeat; etsi deinde deprehendas furtivam fuisse, non tenê-
» ris restituere. *Nav. Sylv. Sayr. Less. Bon. d.* 1. *q.* 3. *p.* 1.
» quia per istam commixtionem bona fide factam est in re
» translatum dominium, ut colligitur *ex l. Si alieni nummi.*
» *ff. de solut.* Neque est ratio, cur hæc potiùs quàm illa pars
» censeatur aliena : atque adeò perit obligatio realis, et tan-
» tùm manet personalis in venditore. *Vide Dianam p.* 4. *tr.*
» 4. *r.* 66. *Trull. l.* 7. *c.* 11. *d.* 3. *Less. l.* 2. *c.* 20. *d.* 18. ubi
» addit, esse valdè probabile, jurique naturæ conforme,
» quòd verus dominus rei illius ablatæ, et permixtæ (quam-
» diù totus cumulus extat) retineat jus in re, ut ex illo cu-
» mulo sibi satisfiat ante alios, imò possit ex eo occultè
» accipere. »

Hoc intelligendum est, quòd in tali casu semper teneris red-dere domino id, in quo factus es ditior, etiamsi latro potens sit ad restituendum; quia nemo lucrari potest cum jactura

(1) Jus novum possessori bonæ fidei omnes fructus sive extantes sive consumptos adjudicat, licèt inde factus sit ditior. En cod. civ. dispositiones :

Art. 549. Simplex possessor non facit fructus suos, nisi possideat bona fide : quæ si absit, tenetur domino vindicanti restituere rem cum fructibus.

Art. 550. Possessor verò est bonæ fidei, dum possidet tamquam proprietarius virtute alicujus tituli translativi dominii, cujus vitia ignorat.

Edit.

alterius. *Vide Tamb. de rest. c.* 3. §. 4. *Bon. d. loco n.* 5. qui hoc pro certo supponunt. Sed quoad mixtionem *vide n.* 498. *et* 499.

608. — Dicunt *Bann. Led. et alii ap. Salm. de restit. c.* 1. *punct.* 3. §. 1. *n.* 45. *in fine*, quòd accipiens rem consumptibilem, v. gr., pecuniam bonâ fide à fure, non tenetur illam, etiamsi extet, domino reddere, si fur potens sit ad restituendum, quia pecunia furis est obnoxia jam restitutioni pariter, ac illa furtiva, cùm dominus non habeat jus ad illam specie pecuniam petendam à fure. Sed hæc opinio non videtur mihi probabilis, cùm ratio non probetur; nam dominus numquam censetur amittere jus in pecuniam suam in specie, cùm nulla sit major ratio in aliis, quàm in rebus usu consumptibilibus.

609. — « 2. Milites, bonâ fide militantes, intellectâ postea » belli injustitiâ, id tantùm restituere debent, quod adhuc » habent ex præda, et quo facti sunt ditiores. *Bon. loc. cit.* »

« 3. Qui bonâ fide per inculpatam ignorantiam celebravit » contractum, quem posteà usurarium esse cognoscit, non » ad plus tenetur, quàm quo factus est ditior. *Vide Laym. l.* 3. » *tr.* 2. *c.* 3.

« 4. Possessorem bonæ fidei, si adhibitâ diligentiâ inclinet » in eam partem, quòd res non sit sua, tenêri aliquid resti- » tuere juxta inclinationem, docet *Con. d.* 3. *d.* 10. *n.* 59. At » *Pal. t.* 1. *d.* 2. *p.* 2. *n. ult.* putat, eum ad nihil tenêri, quia » possessor, contrariis rationibus non convincentibus, præ- » ponderat. Idem docent *Vasq. ap. Escob. t.* 2. *c.* 3. *n.* 154. » *Dian. p.* 4. *t.* 3. *r.* 24. *et* 26. Si neglexerit investigare veri- » tatem, et deinde sciri non possit, dicit *Pal. loc. cit.* ad ni- » hil eum tenêri. » (*Vide dicta lib.* 1. *n.* 37.)

« 5. Si bona fide rem vendideris dono tibi datam, tenêris » restituere pretium quia factus es locupletior, et satis debet » esse tibi, non habêre te minus, quàm antè. Quòd si tamen » apud alterum res sit, is reddere tenetur. *ib. et Vasq. c.* 9. » §. 2. *Mol. Less. l.* 2. *c.* 14. *d.* 3.

« 6. Si bonâ fide rem ipse emiseris, et vendideris sine lucro, » nihil tenêris restituere, sed solus is, apud quem res est. » *Mol. l. c. Less. l.* 2. *c.* 14. *d.* 1. *contra Vasq. etc.*

» 7. Si rem alienam bonâ fide donaveris, non donaturus » aliam, si hanc non habuisses, ad nihil tenêris; quia non » es factus ditior; secùs si aliam donaturus fuisses (quia tunc,

» parcendo tuæ, factus est ditior); vel si aliquid acceperis in » remunerationem. *Bonac. Trull. l. 7. c. 11. d. 1.*

» 8. Si alienâ re lucratus sis, tamquam instrumento, v. gr. » frumentum alienum aliò deportatum vendideris : vel pecu- » niam alienam negotiationi exposueris, non tenêris illud » lucrum restituere; quia non est fructus rei alienæ, sed » tuæ meræ industriæ : tales enim fructus dicuntur meræ » industriæ, quos ipsa natura ex se nullo modo gignit, sed » tantùm concurrit, ut instrumentum operantis. *Laym. l. c.* » *n. 3. ex S. Thom. etc.*

610. — » 9. Fructus omnes rei, sive ii sint merè naturales » hoc est, qui vix ullo hominum labore egent, ut fœtus ani- » malium, arborum, herbæ, et gramina; sive sint simul » industriales, sive mixti, hoc est, ad quos æquè, aut ma- » gis hominum labor cum natura concurrit, ut verbi gratiâ » segetes, et quæ serendo gignuntur : item vinum, oleum, » lana, etc. quo etiam referuntur pretia locationis damnorum, » jumentorum, etc. qui fructus civiles appellantur : hi, in- » quam, fructus rei, si percepti, et extantes sint, domino » restitui debent, deductis tamen expensis propriis, et æsti- » matione laboris.» (*Sed vide infrà n.* 825. *v.* Benè autem, *ubi dicemus cum Molina, La Croix, et communi, quòd fructus mixti à possessore tam bonæ, quàm malæ fidei non debeant restitui, nisi in quantùm respondent naturæ, non verò in quantùm respondent industriæ.*) «Et quidem pretium lo- » cationis ex re aliena debet domino restitui, licèt is rem, » si penes se habuisset, non fuisset locaturus. *Vide Laym.* » *l. c.*» (*An tenearis restituere pretium libri alieni locati? Negat Laym., quia liber non videtur de se aptus ad gignendos fructus. Sed veriùs tenendum oppositum cum P. Conc. tom. 7. pag. 110. n. 3. Salmant. de rest. cap. 3. punct. 3. §. 4. n. 70. qui citant Lugo, Prado, Sanch. et Less. Et idem dicendum de veste, torque aureo, equo, et simili, quia, licèt non sint aptæ ad fructus gignendos, sunt tamen per se locabiles.*). « Si tamen fructus isti reales bonâ fide possessi fuerint tem- » pore à lege præscripto ad usucapiendum illos (quòd si adsit » titulus, est biennium inter præsentes, inter absentes qua- » driennium : si autem non adsit titulus, anni 30 cum bonâ » fide), non sunt restituendi : quia usucapio transfert domi- » nium. *Salon. Trull. l. 7. c. 11. d. 3.*» (*Ita Lugo, Less. Cajet.*

Sot. Mol. et alii communiter; vide dicta n. 517. Quoad verò præscriptionem et ejus requisita, vide quæ fusè diximus hoc lib. 4. ex n. 504.).

611. — « 10. Si à fure acceperis (sive bonâ, sive malâ fide) » rem usu consumptibilem, v. gr. vinum, oleum, triticum, » cum propriis ipsius furis rebus permixtum, ita ut discerni » non possit, non tenêris restituere, si fur ad restituendum » sit potens, quia fur per commixtionem istius rei cum pro» pria acquisivit ejus dominium, atque adeò illud tamquam » verus ejus dominus potuit transferre. *Navarrus, Sanch., » Less. Bon. Trull. l. 7. c. 11. d. 3. Vide Diana p. 2. tr. 5. » misc. r. 40.* » (*Ita etiam dicunt Salmant. ibid. c. 1. punct. 5. §. 1. num. 46. cum Sanch. Reb. Dic. etc.*)

612. — Sed quid, si receperis à fure rem jam commixtam cum illius bonis, et per illam tuam acceptionem fur factus sit impotens ad restituendum? *Sporer de 7. præc. n. 250. et Tamb. de rest. c. 3. §. 4. n. 26.* ajunt probabile esse, quod dicunt *Less. Mol. etc.* ad nihil tenêri donatarium qui accipit rem à debitore non solvendo, quia debitor dat rem suam, et damnum per accidens creditoribus obvenit: quapropter, cùm debitor per illam commixtionem, quæ æquivalet consumptioni, jam acquisierit totale dominium cumuli, ut dicunt *Lugo de just. d. 6. n. 172. Sanchez Dec. lib. 1. c. 23. n. 34. et Tamb. loc. cit.* Ideò probabile esse dicunt *Tamb. et Spor. ll. cit.* quòd donatarius possit rem illam accipere, et retinêre. Sed huic opinioni obstat primò id, quod valdè probabiliter docent idem *Less. lib. 2. cap. 10. n. 157. et Salmant. de contract. cap. 3. punct. 12. n. 110. cum Trull.* ut dictum est *numero 499. vers. Notandum, contra Lugo, Sanch., etc.* nempe, quòd, cùm cumulus ille extat, sive apud debitorem, sive apud alium, dominus rei permixtæ habet jus in rem, retinetque verum dominium in illo acervo unà cum debitore. Quâ sententiâ positâ, donatarius, rem illam permixtam accipiens, semper teneretur ad restitutionem, quia tunc non acciperet rem donantis, sed alienam. Sed magis obstat sententia, quam veriorem putamus, et referemus *n. 722. contra Less. et Mol.* ut suprà, scilicet omninò peccare contra justitiam accipientem rem à debitore non solvendo creditoribus, quia efficaciter influit in alienationem rei cum creditorum detrimento. Hinc dicimus in casu proposito cum *Sanch. dict. n. 34. eod.*

Tamb. et communi sententia *ap. Sporer l. c.* accipientem teneri domino rem permixtam restituere.

613. — Quæritur hìc, ad quid teneatur, qui in mare projecerit gemmam putans valêre decem aureis, si illa reverà valebat centum?

Prima sententia dicit, eum tenêri ad centum, quia injustè damnificans cum culpa mortali tenêtur ad omne damnum factum, licèt ignoratum. Ita *Lugo de just. d.* 8. *n.* 63. *Pallavic. ac Ills. apud Croix l.* 3. *p.* 2. *num.* 194. et aliqui docti juniores.

Secunda sententia tamen, quam sequuntur *P. Holz. de rest. n.* 544. *Pontius in cursu Theol. d.* 52. *qu.* 2. *Concl.* 2. *n.* 6. *Croix l. c. cum Dicast. Mazzott. de rest. tr.* 4. *d.* 1. *q.* 3. *c.* 3. *q.* 5. *Espars. qu.* 34. *Diana p.* 11. *tr.* 2. *r.* 34. et alii docti juniores, dicit, eum tenêri tantùm ad decem, modò invincibiliter credat, gemmam non pluris valêre, et ne in confuso quidem dubitet de ejus reali valore; quia non censetur volitum damnum illud, quod non est cognitum; ideò quoad illum excessum deest voluntas damnificandi. Et satis probabilis hæc sententia mihi videtur; rationem enim à principiis petendo, dico, quòd secundùm omnes ad restitutionem requiritur culpa theologica; et tanta est culpa quanta invincibiliter apprehenditur. Ita ut ille, qui proximo damnum infert, plus aut minùs peccet, quantò plus vel minùs æstimat damni valorem. Juxta autem culpam correspondêre debet obligatio restitutionis. Si igitur culpa sit tantùm pro decem, obligatio restitutionis nequit esse pro centum; ipse enim *Lugo loc. cit.* fatetur, quòd si damnificans putet rei valorem esse levem, et eam destruat, non teneatur (saltem sub gravi) ad integrè restituendum, quia deest injuria gravis erga dominum. Ob eamdem ergò rationem ille, qui apprehendit invincibiliter, rem valêre minus sui veri valoris, non tenetur excessum suæ æstimationis restituere, cùm gravior injuria desit: nam est commune axioma apud philosophos, quòd, *sicut se habet simpliciter ad simpliciter, ita magis ad magis.* Nec obstat dicere, quòd damnificans tenetur ad omne damnum illatum; hoc enim intelligendum est, modò damnum illud sit aliquo modo, saltem in confuso, animadversum, ut cæterùm ordinariè accidit; non verò, si prorsùs invincibiliter fuerit incognitum, ut advertunt *Croix dict. num.* 194.

Mazzotta loc. cit. c. 2. num. 4. et P. Holzm. de rest. tr. 2. n. 592. Salm. de rest. c. 4. punct. 9. §. 1. num. 118. et 124.

ARTICULUS II.

Quid debeat restitui ab inferente injuriam formalem, seu malæ fidei damnificatore, seu possessore.

614. — « Resp. Id juxta supradicta æstimandum à quantitate, tùm juris, quod alter habet, tùm damni, quod » injustè infertur; cui æquale reddi debet, nisi aliud de dam» nificati mente, et consensu rationabiliter præsumatur.

Unde resolves :

» 1. Si damnificatus habeat jus in re, in qua damnum » est passus, restitutio ei facienda in solidum; si autem tan» tùm habeat jus ad rem, restitutio facienda est pro quan-

» titate juris, consideratis circumstantiis: quia non debetur » solidus valor rei, quæ expectabatur; cùm tantùm sit in » spe, et multis modis possit impediri.

« 2. Qui in loco publico suæ civitatis contra justam pro» hibitionem pascit, vel ligna cædit, non tenetur ad resti» tutionem, nisi communitati graviter nocuerit, v. g. stirpes » incidendo, arbores ædificiis idoneas sternendo: quia ratio» nabiliter præsumitur mens reipub. non esse, suis membris » usum publicorum locorum rigidiùs prohibère, quàm sub » mulcta solvenda, casu quo deprehendantur, » (*cum Laym. de just. c. 5. n. 18.*; *hinc ad nihil teneretur ante sententiam. Vide dicta n. 529. Quæst.* 1.)

« 3. Graviùs tamen peccaret, et teneretur ad restitutionem, » si quis pasceret in loco alicujus privati; etsi etiam hìc præ» sumi aliquando possit de consensu domini, qui sæpè non » intendit, ut fiat restitutio, sed ut deprehensus pœnam luat.

« 4. Qui venantur, vel piscantur in locis alteri locatis, » vel aliàs prohibitis (saltem si ea conclusa, vel circumsepta » non sunt) non peccare mortaliter, nec tenêri ad restitutio» nem, docet *Dian. ex Less. Dicast. etc. p.* 9. *t* 9. *res.* 39. » *contra Bon. etc.* » (*Vide dict. num.* 604. *et* 605.)

« 5. Etsi probabiliùs sit, et in praxi communiter tenen» dum, peccari mortaliter circa vectigalium fraudationem, » ex eaque oriri obligationem restitutionis: non omninò tamen » improbabiliter id alii quidem negant, eò quòd consuetudo » interpretetur, non esse mentem legislatorum ad aliud obli» gare, quàm ut deprehensi mulctentur. *Vide Nav. c.* 23. » *Sa v. Gabella*, *Bonac. q.* 9. *p.* 1. *n.* 5. *ex Navar. Fill. t.* » 28. *n.* 11. *Less. Mol. d.* 9. *Dian. tr. de leg. res.* 19. *Laym.* » *lib.* 3. *t.* 3. *p.* 1. *c.* 8. *n.* 4. *et* 5. *vide etiam Dian. p.* 1. *t.* » 11. *res.* 38. *et p.* 2. *t.* 17. *r.* 58. *ubi ex Cajet. Med. Soto*, » *etc.* docet, non esse negandam absolutionem pœnitenti, » qui defraudavit gabellas, seu vectigalia imposita rebus iis, » quæ emuntur, non ad negotiationem, sed ad usus pro» prios, vel familiæ necessaria, v. gr. pani, carnibus, pisci» bus, frumento, oleo, etc. »

Circa hanc tributorum materiam plures hìc quæstiones sunt enucleandæ.

615. — Quær. I. Quis possit tributa imponere? Resp. possunt imperatores, reges, respublicæ, omnesque principes

supremam habentes potestatem. Possunt etiam concilia et Pontifex, ex potestate indirecta disponendi de temporalibus, quando id opus est ad regimen spirituale; ita communiter *Less. lib. 2. cap. 33. n. 12. Mol. d. 666. Lugo de just. d. 36. n. 3. et 4.* Possunt etiam ii, quibus princeps gubernandi potestatem impertitur, et expressè simul hanc det facultatem tributa imponendi, ut *Lugo n. 6. et Sanch. Cons. lib. 2. cap. 4. dub. 3.* Possunt item civitates, et communitates adhuc subditæ aliquando imponere contributiones, sive *collectas* ut vocant, ad suî gubernationem, si princeps saltem non contradicat, quo tacitè consentire videatur: *Lugo n. 8.* An autem principi infideli debeantur tributa à christianis negotiantibus vel transeuntibus? Resp., debentur, si justo titulo ille regnum possidet; secùs si injusto, nisi præcedat pactum de aliquo tributo solvendo; *Sanch. l. c. d. 5. et Lug. n. 16.*

Communissimè autem docent *Molina loc. cit. Less. dub. 2. num. 14. Lugo n. 14. Sanch. dict. c. 4. dub. 4. cum Sylv. Panorm. Ang. etc.* quòd benè possit consuetudine ab aliquo principe acquiri jus, tam exigendi, quàm imponendi tributa.

Quæritur II. Quæ requirantur conditiones ad justi tributi impositionem? Prima conditio est *justitia causæ*, quæ non est quidem abundantia, vel utilitas principis, sed necessitas boni communis, ad quod meritò pertinet etiam sustentatio principis, juxta ejus dignitatem. Hinc, si princeps nequeat aliâ viâ suæ necessitati subvenire, etiamsi ipse suâ culpâ in talem necessitatem devenerit, adhuc tenentur subditi contribuere, ut communiter docent *Molina d. 667. Less. cap. 33. n. 48. Sanch. Cons. lib. 2. c. 4. dub. 2. n. 8. Lugo d. 36. cum Vasq. et aliis contra S. Anton. Host. Hen. etc.* Notant tamen præfati AA. debêre tunc principem moderari sumptus, quantùm fieri possit, imò et resarcire damnum subditis, si ad pinguiorem venerit fortunam. Unde benè monet *Molina l. c.* peccare utique principes, si excessivis sumptibus, et largitionibus, periculo se committunt excedenter gravandi subditos.

Secunda conditio est *proportio tributi* cum necessitate occurrente, nempe ut populus non magis gravetur, quàm ejus bonum postulet. Hinc ait *Lugo n. 21.* non posse principem, ut regnum sibi conservet, propter expensas belli subditos adeò gravare, ut eos in magnam paupertatem conjiciat, non enim regnum est propter regem, sed rex propter regnum;

nisi (benè excipit) alter princeps, qui regnum invadit, sit infidelis, vel hæreticus, ita ut sub ejus regimine gravissima timeri possint religionis damna subditis imminere. Notant autem *Lessius c. 33. num. 49. et Lugo n. 22. cum Victoria* justè posse principem subditis, qui rebellârint, absque alia necessitate novum imponere tributum, partim ad compensandum damnum, ab ipso propter rebellionem passum, partim in justam criminis commissi pœnam.

Tertia conditio est *æqualitas in personis*, nempe, quòd si qui majores vires habeant, plus solvant, et minùs, qui minores, *vide Lugo n.* 23. Sed dubitatur, an *assisium*, impositum ob utilitatem alicujus loci, justè exigatur ab exteris? Negant *Sylv. Cajet. Ang. etc. apud Sanch. dicto cap. 4. dub.* 45. *n.* 6. Sed communiter et probabiliùs affirmant *Sanch. n.* 9. *Mol. d.* 669. *num.* 3. *et Lugo n.* 28. *v. Secundo, cum Vasq. et aliis;* tùm quia non apparet alius modus conveniens colligendi tributum, aliter difficulter poterunt exteri à civibus dignosci; tùm quia sic in populis invicem consuetudo servatur; incolæ enim hujus loci, cùm ad alios confluunt, etiam tributa illorum locorum solvant.

646. — Quæritur III. An fraudantes gabellas peccent, et teneantur ad restitutionem?

Prima sententia communissima, et probabilior affirmat, hancque tenent *Sanch. Dec. lib.* 6. *cap.* 4. *n.* 62. *Mol. d.* 674. *La Croix lib.* 1. *p.* 2. *n.* 669. *Conc. t.* 6. *pag.* 420. *Viva de rest. q.* 7. *art.* 7. *n.* 1. *Ronc. eodem tit. c.* 10. *q.* 4. *Holz. de leg. n.* 358. *Diana p.* 1. *tr.* 10. *r.* 19. *cum Suar. P. Nav. Led. Graff. Vega, etc. Less. cap.* 33. *n.* 57. *cum Cajet. Arm. Med. Cov. etc. ac Lugo d.* 56. *n.* 58. *et* 39. *cum Soto, Sylv. Gabr. Cord., etc.* Probatur 1. ex illo Matt. c. 22. *v.* 21. *Reddite ergò quæ sunt Cæsaris Cæsari, etc.* Et ex Apost. ad Roman. c. 13. *v.* 6. *et* 7. *Ideò enim et tributa præstatis; ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite ergò omnibus debita, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal.* Probatur 2. ratione, quia, sicut rex tenetur vacare saluti populi, administrationi justitiæ, et aliis oneribus, sic contrà tenetur populus ex justitia, et de jure naturali solvere principi vectigalia ad ejus sustentationem.

Secunda sententia verò negat, et eam tenent *Navarr. Man. cap.* 23. *n.* 55. *et* 60. *Angel. v. Pedagium n.* 6. *Beja in*

resp. p. 1. Cas. 13. Duard. in comment. bull. Cœnæ lib. 2. Can. 15. q. 12. n. 9. ubi fusè illum tuetur, et respondet ad contraria argumenta; et probabilem putant *Bossius p. 1. §. 24. n. 290. et 296. cum Sayr. et Sancio, ac Diana l. c. cum Sa, et Malder.* qui dicunt, defraudantes vectigalia non esse à confessariis urgendos ad restitutionem. Ratio, quia, licèt subditi, per se loquendo, de jure naturæ teneantur principi congruum subsidium ministrare, non tamen tenentur sub culpa ad eas gabellas, quæ ab ipso sub pœna magna sunt impositæ, cùm justè præsumatur princeps tunc nolle eos obligare ad culpam simul, et pœnam, nam *leges humanæ* (ait *Navarrus*) *etiam præcipientes, quæ pœnam temporariam constituunt, in dubio ad æternam non obligant; quatenùs sunt leges ejus, qui pœnam statuit.* (Cujus sententiæ sunt etiam alii, citati *lib. 1. n. 147.*) Obligatio autem subditorum solvendi vectigalia principi, quoties ea defraudant, compensatur illi cum obligatione pœnæ, cui subditi subjiciuntur. Unde videtur principibus satisfieri, si cum tanto eorum emolumento pœna illa defraudantibus irrogetur. Quod eò magis præsumendum videtur, quò (ut quidam doctus recentior dicebat) solutiones gabellarum certò excederent principum necessitatem, si subditi integras impositiones solverent. Præterea adhuc in sententia (communiori quidem, et probabiliori) non dari legem mixtam, nempe, quæ præcipit, et pœnam imponit, quæ non obliget ad culpam; nihilominùs in præsenti casu, existente lege, quæ præcipit, ut solvatur gabella, et pœnam injungit non solventibus, dici potest, quòd tunc peccat fraudans, quando, non solutâ gabellâ, nollet etiam post confiscationem solvere pœnam: lex enim hæc videtur conditionalis, sive disjunctiva (juxta id, quod dicit *Santh. Cons. lib. 1. cap. 5. dub. 1. n. 22. cum Salon. Cord. Ang. Mercad. Met. et aliis*) ut solvatur gabella, aut pœna. Quod hic magis videtur præsumendum in hujusmodi pœnis lucrativis pro rege, in cujus beneficium cedunt, quàm in aliis, tantùm afflictivis. Saltem dubium est, an lex ista obliget sub culpa ad utrumque, scilicet ad solutionem gabellæ, et pœnæ; vel tantùm pœnæ, et in dubio nemo tenetur obligationem certam subire. Nihil autem obstat dicere, quòd talis defraudatio esset in damnum ementium hujusmodi tributa; nam respondetur, subditos non plus tenêri quoad ga-

bellas erga ipsarum emptores, quàm erga regem vendentem; ipsis autem imputandum est, si non invigilent; nam, sub tali conditione gabellas emunt, et, si in alio amittant, in alio lucrantur propter pœnam contraventionis. Hæc dici possunt pro hac secunda sententia; an autem propter has rationes (quæ cæterùm non videntur contemnendæ) ipsa sit sufficienter probabilis, sapientioribus me remitto (1).

Sentit autem *Sanch. Cons. cap. 4. dub.* 10. *n.* 7. neminem, qui palàm, et rectâ viâ transit, tenêri solvere vectigalia, ratione transitûs per portam, vel pontem, quæ imponuntur pro assecuratione viarum; durissimum enim esset obligare advenas ad scienda hæc statuta in portis, vel pontibus. Et hoc probabile putat *Sanch. n.* 12. cum aliis, etiamsi quis consultò merces, aut se occultet, quia hujusmodi tributa ita sunt recepta, ut non debeantur, nisi petita. Generaliter verò loquendo de omnibus vectigalibus, putat *Lugo d.* 36. *n.* 43. *cum Mol. d.* 674. *n.* 9. monendos esse populos ad tributa solvenda, sed post factum non esse cogendos ad restitutionem tributi defraudati, si probabiliter sibi suadeant in tanta vectigalium multitudine se aliquid injustum solvisse, vel competenter contribuisse ad publicas necessitates.

Quæritur IV. An teneantur solvere gabellas subditi deferentes res ad usum proprium? Et an pauperes?

Certum est de jure apud omnes, nullum debêri vectigal de rebus cuique deservientibus ad usum proprium et familiæ, ut expressum habetur in *l. Universi C. de vectigal.* Et confirmatur in *cap. Quamquam de censib. in* 6. ubi: *Quamquam pedagiorum exactiones regulariter meritò sint damnatæ.* Quod tantùm de rebus ad usus proprios fortè dispositum putat *Lug. d.* 36. *n.* 88. *in fin.* Unde refert *Sanchez Cons. lib.* 2. *c.* 4. *d.* 44. *n.* 2. *cum S. Ant. Jason. et Gabr.* hujusmodi vectigal non esse solvendum, nisi expressè imponatur etiam deferentibus bona ad usum proprium, quia, cùm sit res odiosa, et contra jus commune, expressâ indiget mentione. Sed dubium hinc oritur, an solutio hujus vectigalis possit per consuetudinem induci?

(1) « Ego, inquit *S. Alphonsus in Hom. Ap. tr.* 10. *n.* 61, non omitto primam sententiam suadere. »

Edit.

Prima sententia negat, et hanc tenent *Cajetanus v. Vectigal, sub initio, Sotus de justit. lib. 3. quæst. 6. art. ult. v. Causa, et Host. Angel. Tab. Led. ac alii apud eumdem Sanch. l. c. n. 4.* Quia (ut ajunt) injustum est gravare pauperiores, cùm isti pluribus indigeant ad usum proprium.

Secunda sententia verò affirmat, eamque tenent *Lugo de just. d. 36. num. 71. Less. cap. 33. d. 7. et Sanch. n. 6. cum Nav. S. Anton. Angles, Sylv. Gab. et Rosell.* Quia talis consuetudo (quæ instar legis obligat) non esset quidem injusta, non enim gravarentur magis pauperes, quàm divites, dum divites ob majorem copiam famulorum, quos alunt, et majorem sumptuum largitatem plus emunt, quàm pauperes. Dicunt tamen *Lessius l. c. et Sanch. n. 7. cum Corduba, etc.* quibus adhæret *Lugo dicto n. 27. et 71.* ad talis vectigalis justitiam requiri causam urgentissimam, et non ingerendum scrupulum defraudantibus, nisi de ejus justitia constet.

An autem pauperes teneantur ad vectigalia? Dicunt *Lugo dicta d. 36. num. 69. cum Bartholo, et Decio, Less. lib. 2. c. 33. n. 62. ac Sanch. d. 15. n. 2. cum Sylv. Baldo, Felin. Rosella, Panorm. Gigas, Isern. Baez. etc.* quòd, si paupertas in aliquo eò deveniret, ut hic non posset alere se, et suos, etiam cum medioeri lucro ex negotiatione, vel quia habet multos filios, aut debita, vel propter alias necessitates, non tenetur solvere gabellas; quoniam hoc postulat naturale jus, ut quis priùs alat se, et suos, deinde tributa solvat. Subduntque *Sa, et alii AA. citati*, etiam ministros posse eas remittere alicui ob nimiam paupertatem, cui ipse princeps remittere præsumitur.

617. — Quæritur V. An populi in dubio de justitia tributi teneantur ad ejus solutionem? Plures sunt sententiæ, nam in dubio negativo affirmant eos teneri *Less. lib. 2. cap. 33. dub. 8. n. 64. ac Sotus, Palac. Malder. etc. apud Lugo d. 36. n. 86.* Ratio, quia in dubio præsumendum est pro justo præcepto principis, cujus auctoritas est in possessione præcipiendi. Sed negant *Molina d. 674. n. 6. et 9. concl. 5. Diana t. 3. tract. 3. r. 39. cum Villal. Arag. Fill. etc. Lugo de justit. d. 36. n. 89. et Sanchez Cons. l. 2. c. 4. dub. 6. num. 5. cum S. Antonin. Host. Cajetan. Sylv. Gabr. Med. Cord. Arm. Tab. Ang. etc.* Id tamen intelligendum putat *Lugo*, si adsit aliqua præsumptio de injustitia tributi, quia tunc dubium illud non

erit merum dubium, cùm præsumptio fundet partem contrariam: quando enim tributum nequit judicari justum, saltem probabiliter, non videtur (ait *Lugo*) obligandus subditus ad solutionem; in dubio enim onus probandi justitiam tributi incumbit principi, qui petit illud. Hinc limitant præfati AA. suam sententiam, ut procedat de tributis novis, quorum scitur initium causæ: non verò de antiquis, quorum causæ non est memoria, et ideò præsumenda sunt justa; nisi (ait *Molina dicto n.* 6.) semper adfuerit gravis suspicio, sive conjectura de ejus injustitia, vel de cessatione causæ. Probant autem dicti auctores præfatam secundam sententiam ex *c. Pervenit de censib.* ubi dicitur, census, cujus causa ignoratur, non debêri, his verbis : *Oportet, ut omnis census ad quid et quando persolvi debeat, præsciatur.* Item ex *c. Quamquam, de censib. in* 6. ubi : *Quamquam pedagiorum exactiones regulariter meritò sint damnatæ, tantò tamen districtiùs, ne ab ecclesiasticis exigantur, prohiberi oportet.*

Dices : Lex in dubio præsumitur justa, ita et tributum. Respondet *Lugo n.* 90. non eamdem fieri præsumptionem pro lege, quam pro tributis, quorum plura à viris probis censentur injusta, quia (ut notat *Molina d. num.* 6.) : *Rari sunt, qui veritatem in hac materia principibus dicant, cupientes eis placêre; et populi non audent se opponere, neque sufficienter audiuntur.* Non est ergò (subdit *Lugo*) præsumptio illa ita fundata in lege tributi, ut dubia expellat, cùm tot gravissimi DD. dicant, pauca esse tributa, in quibus conditiones omnes ad eorum justitiam necessariæ de facto concurrant. Neque obstare dicunt regulam illam, quòd superiori præcipienti in dubio parendum sit; omnes enim, dicit idem *Lugo dict. n.* 90. *v. Dices*, fatentur subditum non tenêri in dubio ad obediendum, quando præceptum est nimis difficile, vel grave illi damnum affert; et ita etiam docent *Less. lib.* 2. *cap.* 31. *n.* 10. *et cap.* 41. *n.* 77. *in fin. Sotus de Teg. secret. Membr.* 3. *qu.* 2. *conclus.* 2. *Cordub. lib.* 3. *qu.* 6. *et Sanch. loc. cit. et Dec. lib.* 6. *cap.* 3. *n.* 24. *cum Arag. Bann. Tap. Sayr. Met. Lop. Man. Rodriq. Henriq. Salas, etc.* Ratio, quia in dubio favendum est ei, de cujus damno agitur; tunc enim difficultas illa, unà cum dubio de potestate imperandi, præponderat possessioni superioris. Confirmant eamdem sententiam plures juristæ apud *Sanch. Cons. dicto num.* 5. ut *Bar-*

tholus, *Corneus*, *Decius*, *etc.* dicentes, quòd, cùm tributum sit res odiosa, judicandum est, in dubio non esse solvendum.

Hæc in dubio negativo; quid in positivo, nempe, cùm probabile est tributum esse injustum, an teneantur subditi illud solvere? Affirmant *Suarez*, *Vasq. et Turr. apud Lugo d.* 56. *num.* 91. Sed communissimè negat *Less. l.* 2. *cap.* 33. *n.* 67. asserens, esse communem sententiam DD. cum *P. Navarr. lib.* 3. *c.* 1. *n.* 263. Item *Sanch. Dec. l.* 6. *c.* 3. *n.* 7. *Laym. lib.* 3. *tract.* 3. *cap.* 3. *n.* 6. *Pal. tr.* 1. *d.* 2. *p.* 6. *n.* 5. *Lugo dicto n.* 91. *et Sporer de* 7. *præc. cap.* 5. *n.* 154. *cum Azor*, *Cajet. Sylv. etc.* vocans pariter communem; aliique multi, quos congerit *Diana tom.* 1. *p.* 1. *de Parlam. r.* 22. *et p.* 2. *tr.* 3. *Misc. r.* 59. Ratio, quia subditus justè tunc suo jure utitur ad non solvendum, dum probabiles rationes pro se habet. Et huic sententiæ tandem convenit etiam *Suar. in* 3. *part. d.* 4. *sect.* 6. *n.* 6. *in fin.* ubi fatetur, non esse obligationem obediendi, quando saltem manifestè probabile est mandatum esse supra potestatem præcipientis. Et expressè eam docet *D. Antoninus p.* 2. *n.* 1. *cap.* 13. §. 8. ubi sic ait: *Non solventes pedagia, quia sunt instituta ex injusta causa (quod tamen credi non debet, nisi probabiliter sciatur) non peccant, nec tenentur restituere, juxta Raymundum.*

An autem peccent exigentes publica tributa in dubio, an sint justa? Affirmant *Mol. loc. cit. n.* 7. *et Sanch. Cons. lib.* 2. *cap.* 4. *dub.* 7. *n.* 2. *cum Navarr. Sylv. Caj. Ang. Arm. Host. etc.* nisi ipsi sint subditi, et à principe ad has exactiones compellantur, ut iidem DD. limitant. Sed *Lugo cum Vasq. et Turr. n.* 93. excusat etiam non subditos, vel subditos non compulsos, si exigant judicando regem esse prudentem, nec imponere tributa absque sapientum consilio. Imo *Lugo n.* 28. sentit, non peccare exactorem quando ei de injustitia non constat; potest enim præsumere pro justitia tributi, præsertim in tanta opinionum varietate.

Quæritur VI. An creditor regis, si nequeat debitum recuperare, possit non solvere gabellam, alteri locatam? Negant *Corduba*, *Reginald. et Graff. apud Lugo d.* 36. *n.* 72. Sed affirmant communiter *Less. cap.* 33. *dub.* 10. *Sanch. Cons. lib.* 2. *cap.* 4. *dub.* 48. *Molina d.* 674. *n.* 10. *et Diana tom.* 1. *p.* 2. *tract.* 2. *Misc. r.* 16. *cum Navar. Vasq. Sylv. Bon. Turr. Molf.*

28.

Nald. Vega, etc. et consentit *Lugo n. 76.* Ratio, quia conductor majus non habet jus, quàm rex; si ergò rex injustè ab hoc creditore tributum exigeret, ita et conductor. Idem dicunt *Less. ib. n. 76. v. Secùs, et Lugo n. 82. cum Sylv. P. Navar. et Vega*, si gabella fuerit alteri vendita. Hoc tamen non procedit, ut rectè ait *Lugo n. 80.* quando debitum contractum fuit à rege, postquam gabella fuerit locata, aut vendita.

Quæritur VII. An emens mercem à defraudante gabellam teneatur ad ipsam? Affirmat *Sylv. apud Croix lib. 3. part. 2. n. 276.* Sed probabiliùs negant *Sanch. lib. 2. cap. 4. dub. 12. n. 3. Lugo d. 36. n. 65. Sporer de 7. præc. n. 151. ac Molina, Less. Bonacina, et Dicast. apud Croix loc. cit.* Ratio, quia gabella non est onus strictè reale gravans mercem, sed est reale simul et personale, scilicet, debitum quidem de tali re, at non à quovis habente rem illam, sed à solo venditore solvendum, qui, factâ venditione, adhuc remanet obstrictus ad solutionem gabellæ. Id tamen intelligendum, ut omnes dicunt, modò emptor non cooperetur positivè ad defraudationem tributi. Item excipiunt *Lugo n. 65. et Sporer loc. cit.* si emptor adverteret, ex hujusmodi frequentibus emptionibus fraudulentis, aliis passim tale exemplum sequentibus, principi grave damnum evenire.

618. — 6. « Cæterùm ordinariè injustus, seu malæ fidei da-
» mnificator (1), aut possessor tenetur, non tantùm restituere
» rem ablatam, et fructus perceptos (exceptis suis expensis »
(*Sed ex l. Adeò 7. §. Ex diverso. ff. de acquir. dom. possessori malæ fidei negatur actio ad repetendas expensas. Hinc probat Sanchez de matrimon. lib. 6. d. 58. n. 35. et Lugo putat tutam sententiam, posse dominum retinère expensas utiles in re, factas à fure. Attamen Lugo, Molina, Lessius, Palaus, Navarrus, Covarruv. etc. apud Croix lib. 3. part. 2. n. 221.*

(1) *Art.* 1302. Si res furto ablata quomodocumque periit, fur tenetur pretium ejus restituere.

Art. 1379. Qui contra jus rem mobilem vel immobilem acceperit, eam restituere tenetur in se vel in pretio, si ipsa perdita fuit; imo si mala fides intercessit, etiam damnum ex casu fortuito reparandum.

Art. 1381. Possessor malæ fidei expensas rei conservandæ necessarias aut utiles deducere poterit.

Edit.

oppositam meritò vocant probabiliorem ; præfata autem lex prout pœnalis non obligat nisi post sententiam) « et industria); » sed etiam resarcire damnum emergens, et lucrum cessans, » cùm verè sit injusta causa talium damnorum. » (*Etiamsi hæc damna sint ignorata ; modò sint prævisa, saltem confusè, ut advertunt Croix l. 3. p. 2. n. 198. Salm. et alii cit. n. 613. in fin.*) « Unde, si dominus, re suâ retentâ, per culturam vel negotiationem percepturus fuisset, ex agro suo » aut pecuniâ, centum florenos, et alter parùm, vel nihil, » debet is domino suo satisfacere pro centum illis florenis : » quamvis communiter soleant domini plurimùm remittere, » si res componatur. *Laym. l. 3. tr. 2. cap. 4. n. 7.*

619. — « 7. Si res aliena, dum injustè detinetur, crescat, » ut si pretium ejus augeatur, domino crescit, ac proinde » id ei præstari debet. *Vide Laym. hic lib. 3. t. 2. cap. 4.*

620. — 8. « Si res aliena, dum injustè detinetur, pereat, » aut deterior fiat, idque casu, vel justâ hostium incursione, » vel naturaliter, et certum sit, apud dominum æquè perituram fuisse, non tenetur alter restituere : quia nihil novi » detrimenti domino apud furem, v. gr. accidit, quod non » apud ipsum. Si verò non fuisset peritura apud dominum, » vel saltem nonnisi per injuriam, tunc injustus detentor » adhuc tenetur ad restitutionem, licèt sine culpa sua res » perierat. *Laym. tr. 2. cap. 4. n. 2.*

« 9. Si res aliena apud iniquum detentorem pereat, idque » ipsius culpâ, aut quia is eam absumpsit, alteri donavit, » destruxit, etc. tunc, etiamsi domino relicta fuisset certò » peritura, nihilominùs tenetur pro ea domino satisfacere, » ut est communis apud *Laym. loc. cit. Lessium, etc.* »

Pro majori claritate quæritur, an teneatur fur ad restitutionem rei apud ipsum deperditæ, quæ æquè apud dominum peritura fuisset? Distinguendum : Si res periit apud furem sine culpa sua, neque alterius, et eodem tempore ac periculo, quo apud dominum fuisset peritura, fur non tenetur ad restitutionem; quia furtum, licèt fuerit commissum cum injuria, non tamen fuit efficax causa damni; justitia enim commutativa ad restituendum non obligat, nisi damnum effectivè accidat. Ita *Bus. ut mox suprà, Laym. de rest. cap. 4. ex communi, Salm. eodem tit. c. 1. punct. 3. §. 2. n. 52. cum*

Less. Pal. Dicast. etc. Spor. n. 162. *Holz. n.* 400. Et confirmatur ex *leg.* 1. *ff. Ad leg. Rhod. etc.* ubi dicitur, non tenêri ad restitutionem nautam, qui ex una in aliam navim deteriorem, invito domino, transtulit mercem, quæ periit; pereunte primâ navi in eadem tempestate. Sed dices: quomodo extinguitur sine satisfactione obligatio restitutionis ex injusta acceptione jam contracta? Respondeo: extinguitur eventu illius communis periculi, quo fit, ut nullum damnum ex furto domino eveniat; non enim facienda est reparatio damni, quod non adest, cùm restitutio ad hoc tantùm debeatur, ut damnum reparetur; probavimus autem *n.* 561. *ex D. Thoma,* quòd sola injuria non obliget ad restitutionem, ubi damnum non intercessit.

Dixi 1. *sine sua culpa;* nam si fur rem consumpserit, vel ex negligentia culpabili perdiderit, antequam periculum illud eveniret, tenetur quidem ad restitutionem, ut dicunt *Bus. sup. n.* 9. *Salm. l. c. et Laym. cum Mol. et communi.* Quamvis *Spor. de rest. n.* 168. *et Less. l.* 2. *c.* 12. *n.* 93. *cum Vasq. et aliis* excusent furem à restitutione, si rem ipse consumpserit eodem loco, et intra idem tempus, quo jam prævideril rem apud dominum æquè perituram; quod probabile rectè putant *Laym. n.* 2. *ac Lugo d.* 18. *n.* 77. quia reverà fur, eo casu, nec etiam est causa damni. Dixi 2. *sine culpa alterius,* nam, ut benè advertit *Elbel de rest. n.* 77. teneretur quidem fur ad restitutionem, si res periisset apud ipsum, non casu, sed injuriâ alterius; quia tunc jam iste alter obligationem contraxisset restitutionis; unde remanet ad eam obstrictus fur, qui priùs obligationem contraxit. Ita *Elbel, Holz. Bus. Sporer et alii communiter.* Dixi 3. *eodem tempore et periculo;* nam si, transacto periculo illo communi, fur non restituat, et posteà res pereat in alio periculo, dicunt *Salm. ibid. n.* 51. *cum Pal. Dicast. et Less.* furem tenêri ad restitutionem, quia, non restituendo, fuit in mora culpabili. Sed adhuc probabiliter *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 218. excusat furem à restitutione, semper ac eveniat commune periculum, in quo æquè apud dominum res peritura fuisset: rectè enim ait *Croix*, tenêri tunc quidem furem ratione moræ ad restituendos fructus, quos dominus ex re percepturus fuisset; quia mora fuit causa, quòd dominus damnum illorum fructuum pateretur; non tamen tenetur rem restituere,

cùm, non mora, sed periculum fuerit vera causa, quòd dominus rem amitteret.

621. — Si quis occidat agnum alterius, qui nunc valeat quinque denarios, sed postea valiturus erat decem, dicunt *Sotus*, *Bann. Salon. etc. apud Croix lib.* 3. *p.* 2. *n.* 236. restituendos esse decem denarios. Sed probabiliùs *Less. Mol. et Dicast. cùm Croix ib.* tenent ex communi, restituendos tantùm quinque. Benè tamen excipit *Croix* cum *Lugo*, nisi dominus pretio illo non possit emere similem agnum, vel quia caret pecuniâ, vel quia non habet ampliùs opportunitatem emendi; hoc tamen intelligendum, si dominus eum reservaturus fuisset ad tempus incrementi.

Quid, si dominus consumpturus fuisset rem tempore vilioris pretii, fur verò consumpserit tempore incrementi? Sentiunt *Molin. Vasq. Laym. Less. etc. apud Salm. de rest. c.* 1. *punct.* 3. §. 2. *n.* 58. furem non tenêri nisi ad pretium vilius, tùm quia restitutio facienda est juxta quantitatem damni domino illati; tùm quia venditio, facta tempore incrementi, est fructus industriæ, qui non debetur domino: et hanc sententiam *Salm.* probabilem putant. Sed mihi videtur omninò verior opposita, quam tenent *Lugo d.* 18. *sect.* 6. *n.* 126. *Pal. de just. q. un. p.* 24. §. 9. *P. Conc. tom.* 7. *pag.* 106. *n.* 24. *et Salm. ibid. n.* 59. *cum Sylv. Reb. et Vill.* Ratio, quia res domino suo fructificat, licèt dominus fructum non percepturus fuisset. Nec fructus ille est fructus industriæ, sed fructus rei; unde, deductis expensis, totus ei debetur. Quid, si dominus consumpturus fuisset agnum tempore vilioris pretii, et apud furem creverit valor, sed postea apud ipsum decreverit ad pristinum valorem? Respondet *P. Concina l. c. pag.* 105. *n.* 21. furem tenêri ad restituendum vilius pretium, quoniam restitutio non obligat, nisi ad mensuram damni illati. Sed id mihi videtur penitùs improbabile, quoniam, cùm pretium agni creverit à quinque in beneficium domini, et eo tempore culpabiliter agnum illi fur non restituerit, damnum non fuit in quinque, sed in decem, et mora furis fuit quidem causa hujus damni; quapropter non quinque, sed decem ille restituere debet.

622. — « 10. Qui, fingens se pauperem, vel alium, quàm » est, extorsit eleëmosynam, non tenetur restituere, si parva » fuerit, qualis ostiatim mendicantibus datur; secùs, si fuerit

» magna; tunc enim, quia subintelligitur conditio hæc (si pauper sit) tenetur restituere secundùm *Molin.* danti; secundùm *Palaum*, vel danti, vel aliis pauperibus. *Vide Escob. t. 3. e. 2. c. 6. n. 109.*

623. — « 11. Qui in extrema necessitate consumpsit, quod » antè acceperat commodatum, conductum, vel precarium, » non tenetur restituere : quia nec ratione rei acceptæ, cùm » ea, nec in se, nec in pretio extet; nec ratione acceptionis, » cùm jure eam consumpserit; nec ratione contractûs, cùm » hic non obliget, nisi re pereunte tuâ culpâ. *Less. Hurt.* » *Trull. Diana p.* 5. *tr.* 8. *r.* 10. Imò probabiliter ne id qui» dem, quod ante illam necessitatem erat furatus, et in ea » consumpsit, quia furtum illi non ademit jus, quod ad rem » in tali casu habebat. *Concin. Pal. Hurt. Dian. loc. cit. r.* 8. » *contra Less. et Vasq.* sicut neque, si in ipsa necessitate » accepisset, et consumpsisset. *Dian. l. c. r.* 9. *ex Azor et* 6. » *aliis, contra Less.* » (*Vide quæ diximus Quæst. IV.*)

624. — Certum est autem, quòd mutuatarius, qui in extrema necessitate rem mutuatam consumit, tenetur adhuc restituere mutuum; quia tunc consumit rem propriam, cùm rei mutuatæ transferatur dominium in mutuatarium.

625. — Quæritur, ad quid teneatur emens rem alienam cum dubio, an sit venditoris, et postmodum, factâ diligentiâ, dubium evincere non possit? Dicunt aliqui, eum tenêri ad totam rem reddendam uni, vel alteri, de quo dubitat an sit ejus; vel pauperibus, si ignoretur persona. Sed probabiliùs tenetur ad rem dividendam pro qualitate dubii, cùm ex una parte non faveat illi possessio incepta cum dubiâ fide, et ideò nequit rem sibi totam retinêre : ex altera parte non videtur æquum, eum tenêri totam restituere, cùm dubium est, an res sit aliena. Ita *Lugo d.* 17. *n.* 80. *et* 81. *Less. l.* 2. *c.* 14. *n.* 15. *Pal. d.* 3. *punct.* 3. *n.* 2. *Salm. loc. cit.* §. 3. *n.* 62. *cum Dic. et Villal.*

ARTICULUS III.

An, et quid debeat restitui pro injuria illata corpori, v. gr., per mutilationem, occisionem, etc.

626. — « RESP. Injustus occisor, aut mutilator in con-
» scientia tenetur tantùm restituere pro damnis bonorum
» fortunæ, quæ ex tali occisione, vulnere, etc. directè ab
» eo causata sunt, juxta prudentis arbitrium: præcisè autem
» pro vita, membro, vel cicatrice nihil tenetur restituere se-
» cundùm rigorem, cùm sint bona altioris ordinis, quæ
» pecuniâ æstimari non possunt. Ita *contra Sotum*, *Sylv. etc.*
» probat *Less. l. 2. c. 9. d. 23. Vide Laym. l. 3. t. 3.* »

627. — Quæritur, an impotens ad restituendum in uno genere bonorum, teneatur restituere in altero inferiori, putà, si quis hominem occidit, aut vulneravit, aut infamavit, teneatur pecuniam dare, si nequeat aliter damnum compensare? Adest duplex probabilis sententia.

Prima affirmat cum *Soto de just. l. 4. q. 6. art. 3. ad 3. Cajet. Sum. v. Restitutio, c. 2.* Item *Sylvest. Mercad. Arm. Arag. etc. apud Lugo d. 11. sect. 1. n. 4.* Et pro hac sententia videtur esse *D. Th. 2. 2. q. 42. art. 2. ad 1.* ubi ait: *Cùm aliquis alicui abstulit membrum, debet ei compensare, vel in pecunia, vel in aliquo honore.* Idem repetit *ibid. ad 2.* loquens de restitutione famæ: *Vel si non possit famam restituere, debet ei aliter recompensare.* Ratio, quia qui non potest totum damnum, tenetur saltem compensare partem, quam potest.

Secunda sententia verò communior et probabilior negat, eamque tenent *Less. l. 2. c. 9. dub. 23. n. 141. Lugo loc. cit.*

n. 5. *et disp.* 15. *n.* 23. *Laym. l.* 3. *sect.* 5. *tract.* 3. *p.* 3. *c.* 6. *n.* 2. *Bonac. d.* 2. *q. ult. sect.* 2. *p.* 10. *n.* 10. *Sanch. Cons. l.* 1. *c.* 4. *d.* 1. *n.* 7. *Croix l.* 3. *p.* 2. *num.* 299. *Sporer de* 8. *præc. c.* 6. *n.* 127. *Salm. de rest. c.* 2. *punct.* 6. *n.* 80. *et c.* 4. *punct.* 9. §. 3. *n.* 142. *cum Bann. Vasq. Vict. Fill. P. Nav. etc.* Ac probabilem putat *P. Conc. t.* 7, *p.* 110. *n.* 7. Probatur 1. *Exod. c.* 21. *v.* 19., ubi dicitur, quòd, convalescente vulnerato, *innocens erit qui percusserit, ita tamen, ut operas ejus, et impensas in medicos restituat.* Ergò sufficit restituere tantùm damna in bonis illata, quin sit obligatio restituendi aliquid pro vulnere; alioquin (benè arguit *Lugo*) percussor non diceretur innocens. Probatur 2. ex *l. fin. ff. de his, qui effud. etc.* ubi dicitur vulnerans tenêri ad expensas curationis, et mercedes, quibus cariturus est vulneratus: *Cicatricum autem aut deformitatis nulla fit æstimatio; quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.* Probatur 3. ratione, quia justitia commutativa obligat ad restituendum juxta æqualitatem damni illati, ubi autem restitutio facienda sit in genere diverso, nulla adest æqualitas, nec ulla erit umquam compensatio damni; per quamcumque enim pecuniam damnum minimè reparabitur; neque in toto, neque in parte: et sic respondetur oppositæ sententiæ. Communiter tamen præfati AA. monent, congruum esse, ut confessarius imponat pœnitenti pro pœnitentia, vel ex æquitate aliquid læso elargiendum.

» 1. Qui occidit ebrius alium, si ebrietas non fuit culpabi-
» lis, et voluntaria, vel licèt fuerit talis, si tamen homici-
» dium vel non præviderit, vel diligentiam debitam adhibue-
» rit ad cavendum, non tenetur ad restitutionem: tenetur
» autem, si præviderit, et non caverit. *Bon. d.* 2. *q. ult.*
» *sect.* 2. *p.* 1.

» 2. Qui occidit Cajum, putans esse Titium, tenetur ad
» restitutionem: quia actio ista est Cajo injuriosa. *Bon. loc.*
» *cit. comm.* »

628. — Quær. I. An occidens Cajum, putans se occidere Titium, teneatur ad restitutionem? Affirmat *Bus. hic cum communi.* At negant alii, quia homicidium respectu Caji est merè casuale, et involuntarium. De hoc *vide in quæstione sequenti* dicenda, quæ ad idem coincidunt. Sed hìc dubium fit, an incurrat excommunicationem canonis, qui volens occidere clericum Petrum, per errorem invincibilem occidit clericum

Paulum? Negat *Dian. p.* 9. *tr.* 4. *r.* 31. *cum Suar. de censur. d.* 22. *sect.* 1. *n.* 54. *Cono. tom.* 3. *d.* 53. *n.* 3. et probabile vocat *Tambur. Dec. l.* 6. *c.* 4. §. 3. *n.* 29. Ratio, quia respectu Pauli percussio illa non fuit voluntaria, sed merè casualis et affectiva; solus autem affectus percutiendi Petrum fuit voluntarius, sed solus affectus non est sufficiens ad inducendam excommunicationem. Probabiliùs tamen dicunt incurrere *Sanch. de matr. l.* 9. *d.* 32. *n.* 26. *cum Cordub. et Cov. Viva de rest. qu.* 7. *art.* 1. *n.* 7. *Bonac. de cens. d.* 1. *q.* 2. *p.* 1. *n.* 20. *cum Mol. Reb. et aliis communiter*, ut fatetur ipse *Tamb. n.* 28. Ratio, quia occidens clericum ideò incurrit excommunicationem, quoniam injuriam irrogat statui clericali; qui autem unum clericum pro alio percutit, licèt erret in persona, jam lædit statum clericalem, quia clericum vult lædere, et de facto clericum lædit. Sed dices, cur iste excommunicationem canonis incurrit, et non obligationem restitutionis? Respondetur: differentia est, quia restitutio non debetur personæ, nisi ob injuriam personæ illatam; sed excommunicatio incurritur ob injuriam factam statui ecclesiastico, quæ in hoc casu jam adest; et quamvis respectu Pauli sit accidentalis, et materialis, respectu verò status est substantialis et formalis. Tantò magis puto, occisorem in eo casu non excusari ab incurrenda irregularitate, ut dicit *Sanch. l. c. cum Cov. Cordub. Led. Vega, etc. contra Fill. t.* 20. *c.* 3. *qu.* 10. *Spor. de* 5. *præc. c.* 3. *n.* 206. *et Tamb. loc. cit. n.* 25. *cum Con. Henr. et Farinac.* qui afferunt pro se quamdam declarationem S. C. Concilii ann. 1587. *ap. Dian. l. c.* ubi declaratum fuit, quòd mandans occidere Petrum, non incurrit irregularitatem, si mandatarius errans occidat Paulum. Sed respondetur: in hoc casu ideò mandantem non esse irregularem, quia respectu occisionis Pauli non potest dici, quòd ille fuerit verus mandans, cùm mors Pauli accidat omninò per errorem mandatarii, non propter mandatum; sed qui unum pro alio occidit, verus dicitur homicida. Nec obstat dicere, quòd, si quis projiciens lapidem vult occidere inimicum et occidit merè casualiter amicum, non incurrat irregularitatem, ut dicunt *Bon. l. c. cum Suar. et Sayr.* Sic etiam dicendum de eo, qui, volens pugione occidere inimicum, casu occidit amicum. Sed respondeo: in primo casu tantùm adest pravus affectus, non autem externum homicidium, cùm occisio illa omninò acci-

dat præter voluntatem; et in casu nostro adest affectus, et homicidium externum, cùm occisor velit interficere hominem, et de facto hominem interficiat, licèt erret in persona.

629. — Quær. II. An autem, si quis velit incendere domum Titii inimici, et incendat domum Caji amici, teneatur Cajo restituere damnum?

Prima sententia cùm *Bon. Hannold. et aliis ap. Croix l. 3. p. 2. n. 200.* absolutè affirmat. Ratio, quia omnis actio contra justitiam, executioni mandata cum advertentia, parit onus restitutionis; nec excusat error personæ domini, cùm error sit tantùm circa qualitatem, non circa substantiam.

Secunda sententia cum *Leandro t. 10. q. 28. Molin. tom. 3. d. 127. n. 4. Tamb. Dec. l. 8. tr. 3. §. 6. n. 2. verb. Dixi; Sporer tr. 4. de rest. c. 2. n. 139. Lugo de just. d. 17. n. 78. et d. 18. n. 86. Croix l. 3. p. 2. n. 200.* cum aliis doctis junioribus, et præsertim doctissimo magistro meo illustriss. Episcopo Torno, negat eum teneri ad restitutionem, modò is non intenderit, ne confusè quidem, incendere domum alterius quàm Titii; nempe si non fuerit sic animo, actualiter saltem implicitè comparatus, quòd etiamsi scivisset domum esse Caji, adhuc incendisset, quia tunc censetur damnum intulisse Cajo, non ut Cajo, sed ut domino domûs; et ideò tunc cuique domino damnum resarcire debet. Secùs verò, si nullum alium intenderit lædere, quàm Titium inimicum, invincibiliter credens, domum esse Titii. Ratio, quia ad obligationem restitutionis, quæ oritur ex damnificatione principaliter factâ propter injuriam, requiritur injuria formalis; nec sufficit injuria materialis, et solùm effectiva sine animo, sicut nec sufficit injuria tantùm affectiva, opere externo non completa, ut esset hæc; *Cardinalis de Lugo* enim sic loquitur: cùm ego intendo damnum inferre Titio, animo illa tantùm injuriam irrogandi, quocumque alio excluso; si posteà per errorem invincibilem lædam Cajum, injuria respectu Titii non est formalis, et effectiva, sed dumtaxat materialis, et affectiva, ac merè accidentalis, cùm mihi non fuerit animus eum lædendi, nec in particulari, nec in generali; et ideò non teneor illi restituere damnum, quod oritur ex injuria. Nec obstat dicere, quòd ad obligationem restitutionis satis sit intendere aliquam actio-

nem injustam ; et eam exequi ; nam respondent DD. citati, quòd ad onus restitutionis, ratione damnificationis, non sufficiat sola actio materialiter injusta ; sed insuper requiratur actio formaliter, seu voluntariè injuriosa in alterum, qui læditur. Hæc autem actio injuriosa voluntaria deest in casu nostro, cùm accidat actio præter intentionem, quæ non est alicui formaliter injuriosa : si enim intendam tantùm lædere Titium, et quemcumque alium excludam, tunc neminem voluntariè offendo ; non Titium, quia de facto is non læditur ; non alterum, quia respectu istius mea actio est prorsùs involuntaria, et ideò error est circa substantiam. Et ob camdem rationem idem dicunt *Spor. de* 5. *præc. c.* 3. *n.* 206. *Fill. tr.* 20. *c.* 3. *q.* 10. *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 201. *Leand. l. c. Tamb. l.* 6. *c.* 4. §. 3. *n.* 51. (*contra Bon. l. c. n.* 8. *cum Cov. Gom. et Sanch. l.* 9. *d.* 52. *n.* 27. *Suar. etc.*) de eo, qui occidit amicum, invincibiliter credens eum esse suum inimicum. Nec obstat textus in *l.* 50. *Eum qui* §. *Si juravero, ff. de jurejur.* ubi dicitur, quod si quis læditur ab aliquo, qui putat eum esse alium, is habeat in illum actionem damni. Nam respondetur, id procedere in foro externo ; ubi præsumptio scientiæ personæ læsæ stat contra lædentem, cui fides minimè præstatur, si asserat, se alium voluisse offendere ; non verò in foro interno, ubi lædens certus est, se alium offendisse pro eo, quem offendere intendebat.

Idem etiam dicunt de furto *Molin. l. c. Lug. d.* 17. *n.* 78. *Spor. tr.* 4. *de restit. c.* 2. *n.* 139. et probabile putant *Leand. et Tamb. ll. cc.* Ait enim *Lugo*, quòd, si fur, rem injustè accipiendo, vult illam absolutè possidère, tunc saltem in confuso velit injuriam inferre domino, quicumque ille sit : secùs verò, inquit, si acciperet sub expressâ conditione, si res sit v. gr. principis ; quia tunc non intendit absolutè possidère. Sed huic doctrinæ non acquiesco, et adhæreo sententiæ, quam tenet *Sanch. Dec. l.* 2. *cap.* 23. *n.* 137. In furto enim non attenditur, cui voluerit facere injuriam, sed an verè voluerit rem accipere invito domino, cùm in hoc videatur differre obligatio restitutionis ob damnificationem, à restitutione ob furtum : nam in damnificatione principaliter intenditur injuria in personam domini, et accessoriè illius damnum ; in furto autem principaliter intenditur lucrum injustum, et accessoriè injuria domini ; et ideò error

domini, in casu furti, videtur esse circa qualitatem, in casu verò damnificationis circa substantiam.

630. — « 3. Si læsus ante mortem omnia remiserit, ad » nihil tenetur occisor : quia filiis non fit injuria in bonis, » nisi quatenùs lædantur in patre contra ejus voluntatem » (volenti enim non fit injuria); ergò, sicut per eum jus » acquirunt, sic etiam id amittunt : etsi non rectè faciat pa» rens, si filii valdè egeant. *Less. l. 2. c. 9. d. 26.* » (*Ita etiam Salm. de rest. c. 2. punct. 8. n. 113. cum Sanch. Sot. Bonac. et communiter contra Croix l. 3. p. 2. n. 310. cum Lugo : Factà autem remissione injuriæ, non intelligitur facta remissio damnorum. Vide Salm. ibid. num. 112.*)

631. — « 4. Etsi præcisè pro vita, membro, occisione non » sit obligatio restituendi : per sententiam tamen judicis co» gitur injurians satisfacere pro injuria.

« 5. Consilium est, ut confessarius pro his injungat elee» mosynas, et missas pro salute occisi.

« 6. Si occisus, vel mutilatus fuerit servus, vel animal, » tunc etiam pro vita, et membris facienda est restitutio, » quia horum vita pretio æstimatur; ac proinde tantùm de» bet restitui, quanti potuisset vendi; et pro mutilatione, » vel cicatrice, quantò pluris venderetur.

« 7. Prò expensis funeris nihil restituitur; quia illæ ali» quando faciendæ tandem fuissent; nisi fortè occasione illatæ » necis, v. gr. extra patriam, majores fieri oportuerit.

« 8. Restitui debent impensæ, factæ in curationem et me» dicamenta vulnerati, vel occisi. *Fill. tom. 32. c. 8. n. 202.*

« 9. Item lucra, quæ ex mutilatione, vel vulneratione » cessârunt; non quidem tam in solidum, ac si de facto es» sent acquisita, sed pro majore, aut minore spe, quam » læsus habuerit illa acquirendi. *Vide Trull. l. 7. c. 8. d. 3.*

« 10. Si homicida à magistratu plectatur, veriùs est, eum » adhuc tenêri ad damna resarcienda, cùm morte sua tan» tùm satisfaciat justitiæ publicæ, non hæredibus occisi; » qui tamen, cùm plerumque aliud non exigant, videntur » esse contenti, ac proinde hæredes homicidæ ad nihil tunc » tenentur. *Fill. l. c. n. 214.*

» 11. Debet autem restitutio fieri tantùm parentibus in» terfecti, filiis, et uxori : quia hi soli directè læduntur, » cùm moraliter censeantur una persona cum occiso. Nisi

» tamen occiderit animo etiam nocendi aliis; nam tunc etiam
» his eum restituere teneri dicit *Card. Lugo de just. d. 11.*
» *n. 8. ex Less. Vide Trull. l. c. d. 4.*

Quær. I. Quibus hæredibus teneatur homicida restituere damna? Et quænam damna restituenda sint? Certum est I. quòd hæredibus necessariis, ut filiis, parentibus, et etiam uxori, restituendum est damnum, et lucrum cessans, non tantùm illud, quod cessavit in vita occisi, sed etiam post ejus mortem, juxta tempus, quod defunctus verisimiliter victurus creditur, attentâ ætate, valetudine, etc. ut rectè docet *Sanch. Cons. l. 1. c. 4. d. 2. n. 10. cum Panorm. Gom. Ang. Palao etc.* Sed hoc lucrum non est restituendum integrum in re, sed juxta spem, ut idem *Sanch.* benè advertit cum *S. Thom. Navar. Sot. Salon. Arag. et aliis*, *contra Panormit. Gom. et alios.* Certum est II. quòd restituendum est hæredibus non necessariis omne debitum reale contractum cum defuncto ante ipsius obitum, nempe damnum ejus bonis irrogatum per occisionem, et lucrum, quod amisit vulneratus tempore, quo vixit: non autem lucrum, quod cessavit à tempore mortis, cùm id non fuerit debitum reale, cum defuncto contractum, ut dicunt *Sotus, et alii doct. apud Sanch. l. c. dub. 3. n. 9;* et consentit *Croix l. 3. p. 2. num.* 309. dicit autem *ibidem*, quòd si nullus superfuerit hæres, restitutio dictorum debitorum realium facienda sit pauperibus. Addit etiam *Croix eod. n.* 309. quòd si uxor (et idem dicendum esset de filiis, et parentibus) postea æquè commodè nupserit, vel si quis ipsi alimenta præstiterit, huic nihil restituendum sit, quia tunc reipsâ non patitur damnum.

632. — Quæritur II. An homicida teneatur restituere fratribus, consanguineis, vel aliis, bona, quæ occisus illis probabiliter daret, si viveret? Tres sunt sententiæ.

Prima universè affirmat, quia illi, quamvis jus non haberent ad talia bona, habent tamen jus, ne vi impeditus fuisset defunctus, quominùs ea ipsis elargiretur. Ita *Vasq. Scot. Azor, et alii apud Salm. de rest. c. 2. punct. 8. n.* 105.

Secunda dicit, restitutionem debêri tantùm fratribus, præter parentes, uxorem, et filios.

Tertia, et quidem probabilior sententia, quam tenent *Bus. infrà n. 13. cum Less. et Trull.* item *P. Conc. tom. 7. p. 214. n. 18. et Salm. dict. l. num.* 107. *et* 108. *cum Soto,*

Lugo, Fill. Bon. etc. docet, nihil debêri aliis, nisi parentibus, filiis, et conjugi, etiamsi homicida illorum damna prævideret. Nec obstare ajunt *Salm. cit. n.* 108. *et Lugo disp.* 11. *n.* 117. id, quod dicit *Sanch. Cons. l.* 1. *c.* 4. *d.* 3. *n.* 11. esse semper contra justitiam, impedire vi aliquem à consecutione boni, cùm hujusmodi impeditio prævidetur: nam respondent, justitiam non obligare ad non apponenda ea (etiam vi vel fraude) ex quibus per accidens, et remotè sequitur aliquod damnum, quia tunc vis aut fraus non censetur esse illius causa, nec physica, nec moralis. Regula autem, quâ quis habet jus, ne vi impediatur à consecutione justi boni, obtinet, quando directè intenditur illius damnum, non verò, si eveniat per accidens.

633. — Contrà autem dicunt *Salm. loc. cit. cum Cajet. Mol. etc.* tenêri homicidam ad restituendum, si damna illorum intenderet. Sed concedunt, satis esse probabilem sententiam oppositam, scilicet, eum tunc etiam ad nihil tenêri, cùm deficiat ibi opus externum contra justitiam erga damnificatos, ut tenent *Sanch. Sot. Trull. Dic. Bon. dict. num.* 108. juxta dicta *suprà n.* 583. sed huic sententiæ nequeo acquiescere; nam occidens, animo nocendi directè aliis, certè peccat contra justitiam erga illos, cùm quisque habeat jus, ne vi impediatur à consecutione justi boni. Tunc enim occidens jam opere injusto externo lædit illos, et eum ideò tenêri eos indemnes reddere rectè dicunt *P. Conc. l. c. Tamb. de rest. ex homic. c.* 4. §. 3. *n.* 13. *cum Less. et Viva de rest. q.* 7. *art.* 1. *n.* 8. *in fine*, *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 310. *Elb. cum Henr. et Ills.* Neque hic valet dicere, quòd, si hic tenetur ad restitutionem, cur non tenebitur is, qui impedit alterum ex odio à consecutione justi boni, quem dictum est suprà *num.* 584. non tenêri? Respondetur, quòd ille non tenetur, quia malitia fuit omninò interna pravæ voluntatis odientis; sed hic prodiit in vim externè injustam, prout est homicidium debitoris; quisque autem habet jus, ne vi privetur justo bono, et ideò tenetur homicida ad restituendum ipsi damnum.

634. — « 12. Etsi probabile sit, debêri etiam restitutio-
» nem creditoribus occisi, si quod damnum illis ex ea cæde
» obvenerit; contrarium tamen etiam probabile (saltem se-
» cundùm limitationem casûs præcedentis) est, cùm occisio
» illa non sit directè causativa illius damni. *Vide Laym. l. c. n.* 4. »

In hac quæstione, scilicet, an homicida teneatur restituere creditoribus occisi damnum eis illatum, tres sunt sententiæ.

Prima dicit, eum tenêri, si homicida præviderit eorum damnum. Ita *Sanch. et Tap. apud Salm. de rest. c. 2. punct. 8. n. 110.*

Secunda dicit, eum tenêri, sive præviderit, sive non; quia creditores jus habebant exigendi sua credita ab occiso. *Mol. et Laym. apud Salm. ibid.*

Tertia sententia autem, quam tenet *Tamb. de rest. c. 4. §. 3. n. 12. cum Less. Soto, Bec. Dicast. etc. Salm. dict. l. n. 11. et Viva de rest. q. 7. art. 1. num.* 8. docet, eum non tenêri ad restitutionem, etiamsi præviderit damnum, modò non intenderit, quia damnum illorum tunc evenit per accidens. Secùs, si damnum creditorum directè intendisset, ut *Tamb. dict. l. n. 13. et Viva;* et hoc rectè vocat communiùs et probabilius *P. Conc. t. 7. p. 214. n. 10. juxta mox suprà dicta n. præced.*

« 13. Non tenetur occisor aliquid eis restituere, quos occisus alebat ex liberalitate, quia damnum illorum per accidens sequitur. *Less. l. 2. c. 9. art. 26. Trull. loc. cit.* » (*Vide mox dicta n.* 632.)

« 14. Nec tenetur ad damna, quæ v. gr. provenient ex morte alicujus innocentis, qui per errorem, putaretur homicidium fecisse, et sic captus plecteretur; quia hujus mors non directè causaretur ab ipso, sed per accidens, et ex errore, vel malitiâ accusatorum. *Vide Bon. d. 2. q. ult. sect. 2. p. 2.* »

633. — Quær. I. An tenearis restituere damnum alteri obveniens ex tuo homicidio, nempe, si illi crimen imputetur? Respondet *Less. l. 2. cap. 9. dub. 16. n.* 110. quòd certè ad nihil teneris, si non advertas ad damnum illi eventurum. Quid, si advertas? *Navar. apud Sanch. Cons. l. 1. c. 4. dub. 5. n. 6. aliique ap. Less. l. 2. c. 9. n.* 111. dicunt, te tenêri ad restitutionem, quia tunc fuisti causa efficax damni. Probabiliùs tamen negant te tenêri *Less. dict. n. 111. cum Soto, Lopez, et aliis*, item *Sanch. n. 7. Tamb. Dec. l. 6. c. 4. §. 1. n.* 3. Ratio, quia non censetur alteri injuriosa actio illa, ex qua provenit damnum non ex se, sed ex errore aliorum, licèt error prævideatur: modò tamen (ut benè limitat *Less. num. 114. Tamb. n. 4. et Croix l. 3. p. 2. n.* 157.) actio illa

exterior non sit talis, ut ea, ejusque circumstantiæ proximè influant moraliter ad imputationem in tertium, putà, ut dicunt *Viva de rest. q. 7. art. 1. n. 5. Tamb. et Croix ll. cc.* si occidas indutus vestibus, vel armis Pauli, vel in domo, aut agro, aut cum famulis Pauli. Nisi (addunt tamen *Less. l. c. et Petsch. ap. Croix*) quis in hujusmodi actionibus utatur jure suo; quia tunc nemini infert injuriam, quamvis peccare possit contra charitatem, si tunc parùm ipsius intersit jure suo uti.

636. — Sed majus dubium fit, si non solùm advertas, sed etiam intendas, ut homicidium tuum alteri imputetur? *Lugo de just. disp. 8. num. 75. cum Caj. Ricc. Cord. Ang. etc.* (Et idem sentit *Viva l. c.* sibi non benè congruens cum dictis à se *q. 2. art. 1. n. 5.*) affirmat, te tunc tenèri ad restitutionem; quia, licèt tua actio sit causa remota imputationis, tua tamen prava intentio nocendi efficit, ut sit causa moralis illius damni. Verùm adhuc probabilius puto, nec etiam eo casu te tenêri, ut docent *Less. n. 113. Sanch. n. 9. cum Angles, Tamb. et Croix n. 156. cum Diana, etc.* Ratio, quia semper ac actio ex se, vel ex suis circumstantiis, non sit proximè causans imputationem, ut suprà explicatum est, intentio prava juxta communiorem sententiam non efficit, ut sit injustum illud opus, quod de se externè graviterque non est injustum, respectu tertii. Sed dices, sicut quis, occidens hominem, ut noceat fratribus, aut aliis, quibus ille benefaciebat, licèt ex liberalitate, prout diximus *n.* 633. tenetur eis damnum restituere; sic etiam tenetur, qui alium occidit, ut alteri homicidium imputetur. Sed respondetur, differre casum; nam ibi damnum fratrum illorum per se necessariò, et proximè erat conjunctum cum morte benefactoris; at in casu præsenti damnum ejus, cui imputatur homicidium, non est necessariò, per se, et immediatè conjunctum cum morte occisi, sed remotè, et merè per accidens, cùm propriè pendeat ex judicio aliorum putantium ob extrinsecas conjecturas, ipsum fuisse homicidam. Unde hìc homicidium est tantùm occasio imputationis, non verò causa, quia non influit proximè, et directè.

637. — Quær. II. An teneatur ad restitutionem damni invasus, qui excedit moderamen inculpatæ tutelæ? Negant *Sot. Mol. Sylv. Angl. etc. ap. Lug. disp. 9. n. 51. et Tamb.*

probabile putat; quia tunc invasor censetur cedere juri suo. Attamen *Lugo n.* 50. *et Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 305. *cum Sanch. Navarr. Vasq. et aliis communiter*, probabiliùs putant eum tenêri ad totum damnum, quia excedendo jam gravem injuriam alteri infert, et invasor utique habet jus, ut à nemine ex privata auctoritate injustè occidatur.

638. — Censet autem *Suar. ap. Croix l.* 3. *part.* 2. *n.* 307. quòd si quis provocet alterum ad pugnam, et, illo acceptante, occidat, tenetur restituere damnum; quia provocatio fuit vera damni causa. Sed probabiliùs (1) contradicunt *Lugo disp.* 12. *n.* 58. *cum Vasq. et aliis;* quia, licèt provocans peccet contra charitatem, dum autem alter pugnam acceptat, pugnando non peccat contra justitiam.

639. — Quær. III. An in restitutione lucri amissi ab occiso propter occisionem, debeat detrahi pretium laboris, quem ille pro lucro obtinendo impendere debuisset? Affirmant *Molin. Rebell. Diana etc. apud Croix loc. cit. n.* 312. Negant verò communiùs DD. cum *Steph.* ut asserit *Croix*, sed rationabiliter sententias conciliat *Bonac.* dicens, illud tantùm detrahendum, quod præsumitur occisus libenter daturus fuisse pro redemptione laboris.

ARTICULUS IV.

Quid debeat restitui pro illato stupro?

640 An quid tenetur stuprator, si virginem vi corruperit?
641 Ad quid, si virgo consenserit?
642 Quando deflorator sub pacto matrimonii teneatur ad illud? An corruptor, fictè promittens, teneatur ad matrimonium.
643 Lim. I. Quid, si puella potuerit advertere fictionem? Dub. 1. Quid, si vir sit melioris conditionis? Dub. 2. Quid si puella disparitatem ignoraverit. Dub. 3. An his casibus vir teneatur, saltem ad damna?
644 Lim. II. Quid, si timeatur malus exitus, vel scandalum propinquorum? et quid si immineat dedecus familiæ?

(1) Hoc in mente auctoris non *multò seu notabiliter probabilius* esse videtur, cùm *in Hom. Ap. tr.* 10. *n.* 89. simpliciter dicat *probabiliter*.

Edit.

640. — « RESP. qui virginem per injuriam defloravit, » tenetur tantùm rependere damnum, quod ei ex tali injuria » est secutum, idque vel matrimonio, vel damni æstimatione » ad arbitrium prudentis, ut talem nimirùm inveniat, qua- « lem manens virgo invenisset. *Vide Sanch. lib. 7. d. 14. Fill.* » *t. 32. c. 8. n. 209.* » (*Hinc, si stuprator non possit dotare, tenetur ducere. Tamburin. de restitut. cum Lugo c. 5. n. 27. nisi magnus sit excessus. Vide infrà num. seq. 642 et 649. in fin.*)

Unde resolves:

» 1. Præcisè pro sola virginitate non obligat restitutio. Unde » si stuprum mansit occultum, aut non impedivit, quin æque » lautè nuberet, ad nihil tenetur stuprator. *Less. Bonac. q. 4.* » *de matr. p. 7.* » (*At, si virgo, antequam nubat, satisfactionem petat, tenetur stuprator satisfacere, licèt stuprum sit occultum. Tambur. dict. lib. n. 32.*)

641. — » 2. Item ad nihil tenetur, si defloravit consen- » tientem absque vi, fraude, vel promissione matrimonii, » quia non est facta injuria, *ibid. et Trull. d. 2.*

» 3. Si virginem importunis precibus flexit, nihil tenetur » restituere, quia adhuc consensit liberè : nisi fortè preces » tales fuerint, ut vi, et coactioni æquiparentur, ut, si con- » junctæ fuerint cum minis, vel metu reverentiali, v. gr. si » fuit illius dominus vel vir magnæ auctoritatis. *Trull.* » *c. 9. d. 3.*

» 4. Si promissione verâ, vel fictâ matrimonii eam flexit, » tunc tenetur ducere eam, quia in omni contractu, ubi alter

» ex parte sua acceptavit, et implevit, tenetur et alter im-
» plêre, etiamsi fictè contraxerit, quia tenebatur ex justitia
» verè contrahere, cùm alioqui omnia humana commercia
» fraudibus paterent. Et id quidem verum est, etiamsi stu-
» prator religionem vovisset. *Less. l. 2. c. 10. d. 3. et 4.*
» *Trull. d. 3.*

» 5. Non tamen tenetur fictus promissor eam ducere casu,
» quo 1. Is puellam valdè notabiliter conditione excederet,
» vel verbis usus esset fictionem facilè indicantibus. 2. Si
» ipsa conscia esset prædicti voti: quia tunc ipsa contraxis-
» set malâ fide. 3. Si ipse putavit, eam esse virginem, cùm
» tamen non esset. 4. Si ex matrimonio grave damnum, aut
» scandalum timeretur. 5. Si ipse jam sacris initiatus est, aut
» alteri matrimonio copulatus; tunc enim his casibus solùm
» teneretur curare, ut æquè commodè nubat, modo ante
» dicto, dando scilicet dotem, vel aliter. *Vide Sanch. l. 1.*
» *de matr. d. 10. Trull. l. 7. c. 9. d. 3.*

Omnia hæc, cùm agatur de rebus valdè gravibus, et quæ frequenter ad praxim deducuntur, sedulò hìc discutienda et elucidanda sunt; et primò videndum de obligatione viri, deflorantis virginem sine promissione matrimonii; secundò de eo qui defloravit, matrimonium promittendo.

§. I.

Ad quid tenetur deflorator, si non promittat matrimonium?

In hoc distinguendum: si virgo liberè consentiat, commune est deflorantem nihil tenêri ei restituere. Sed dubium 1. fit, an eo casu teneatur ille satisfacere injuriam parentibus puellæ? Adest duplex sententia probabilis.

Prima negat, et hanc tenent *Sanch. de matr. l. 7. d. 14. n. 11. Lugo de pœnit. d. 16. n. 223. et 224. Suar. t. 4. d. 22. sect. 4. n. 7. Less. l. 2. c. 10. d. 1. et* probabilem putant *Croix lib. 3. p. 2. n. 316. et Laym. l. 3. tr. 3. p. 3. c. 13. n. 4. cum Soto, P. Nav. et Vasq.* Ratio, quia, si ipsa puella, cùm sit domina sui corporis, nullam irroget injuriam patri, si deflorationi consentiat, utens jure suo, tantò minùs irrogat deflorator. Tantùm illa peccabit, et consequenter etiam violator, contra pietatem patri debitam et etiam contra obedien-

tiam, si de tali crimine expressè prohibitionem à patre habuerit, ut ait *Lug. n.* 226.

Secunda sententia verò affirmat, et hanc tenent *S. Anton. 2. p. tit. 5. c. 6. §. 1. Nav. Manual. c. 16. n. 19. Cordub. l. 1. q. 13. col. 4. §. Ubi,* item *Bannez, et Salm. apud Sanch. dict. n. 11.* et probabilem putant ipse *Sanch. et Laym. n. 2. in fine cum Cajet. Sylv. et Valent.* relatis ibi *n.* 1. Et idem tenet *D. Thomas 2. 2. q. 154. art. 6. ad 3.* qui dicit : *Injuriam facit* (deflorator) *patri puellæ, unde ei secundùm legem tenetur ad pœnam; nimirùm ex Deuter.* 22. ubi defloratores, si in judicium adducti fuissent, tenebantur solvere patri puellæ 50 siclos. Id tamen benè advertit *D. Antoninus* locum habêre tantùm post sententiam judicis. Cæterùm docet præfata secunda sententia, tam puellam, quàm ejus violatorem dupliciter peccare, nempe contra castitatem, et justitiam, at tenêri deflorantem restituere patri honorem ablatum per aliquod signum honorationis, veniæ petitione, aut alio simili; nisi præsumatur pater talem nolle satisfactionem.

Dubium 2. fit, an violator puellæ consentientis restituere teneatur parentibus damnum bonorum, ipsis obveniens propter dotem, quam augêre debent ad filiam in matrimonio collocandam? Affirmant *Azor t. 3, l. 5. q. 1. diff. 9. et Corduba l. c. quæst. 13. d. 5. et alii.* Sed communissimè negant *Soto l. 4. de just. q. 7. a. 1. ad 2. Suar. t. 4. de pœnit. d. 22. sect. 4. n. 26. Sanch. de matr. l. 7. d. 14. n. 11. Less. l. 2. c. 10. sect. 1. n. 9. Lugo de just. d. 16. dub. 2. n. 8. cum Vasq. Ronc. de rest. c. 2. q. 1. p. 352. Mol. d. 206. n. 2. Laym. l. 3. tr. 3. p. 3. c. 13. n. 2. cum Sylv. et Salm. tr. 12. de rest. c. 3. punct. 1. §. 1. n. 2. cum P. Nav. Tapia, Reb. Bann. etc.* Ratio, quia sicut puella, cùm possit liberè nuptias respuere, non facit injuriam parentibus, si ad illas minùs aptam se reddat, consentiendo in suam deflorationem, ita neque injuriam eis facit deflorator, ipsam consentientem violans.

Excipitur 1. si vir deinde facinus propalando puellam infamaverit, tunc enim ex justitia tenetur omne damnum ex infamatione proveniens, puellæ et parentibus resarcire; ut rectè advertunt *Laym. loc. cit. n. 2. in fine, et Salm. ibid. n. 7. in fine.* Excipitur 2. si deflorator sit valde dives, et puella pauper; tunc enim tenetur ipse dare ei aliquam saltem partem dotis, licèt non promiserit, quia tunc censetur puella

sub hac spe, et ex quodam implicito pacto suæ deflorationi consensisse: ita *Salm. loc. cit. n.* 6. *cum Bann. Villal. et Tapia.* Quamvis *Dicast.* et *Rebell.* dicant ad id tenêri violatorem tantùm ex consilio, et æquitate. Excipitur 3. cum *Laym. dicto n.* 2. *in fine*; si judex, sequendo sententiam probabilem oppositam, damnet defloratorem ad pœnam, propter injuriam parentibus illatam; benè enim contra ipsum competit parentibus actio pro injuria, ut dicunt *Lugo de rest. d.* 12. *n.* 10. et *Molina d.* 104. *n.* 12. *cum Guttier et Salcedo.*

Cæterùm loquendo de legibus, quæ in foro externo cogunt defloratorem ad puellam ducendam, aut dotandàm (ut habetur in *c.* 1. *et* 2. *de adulter.* et in *l. unic. ff. de Rapt.*) eò quòd leges ordinariè præsumunt, nisi oppositum probetur, virginem fuisse deceptam, rectè dicunt *Salm. ibid. c.* 3. *n.* 5. ad ea non tenêri in conscientia defloratorem, si puella reverà sponte consensit. Leges enim, quæ fundantur in falsa facti præsumptione, non obligant in conscientia, ut diximus *l.* 1. *n.* 100. *in fine v. Quæro.*

Hic obiter adnotare juvat cum *Cont. Tourn. de* 6. *præc. art.* 2. *concl.* 2. *Quæres.* valdè utile fore ad hujusmodi flagitia vitanda, quòd promissiones matrimonii ad obtinendam deflorationem, etiam fortè juramento firmatæ, invalidæ declarentur ab Episcopis, prout fert auctor præfatus in praxi deductum in quadam diœcesi Gallicana cum magno profectu. Præterea notandum cum *Sylvio ex Nav. et Sayro apud eumd. Cont. Tourn. de* 6. *præc. art.* 1. *concl.* 2. *Quær.* 1. *in fin.* quòd si vidua, habens bona relicta à viro cum conditione, ut castè vivat, fornicetur, nequit bona illa retinêre propter conditionem non servatam.

Hæc de viro deflorante virginem consentientem. Si verò quis vi, minis, aut fraudibus violet, hic tenetur tam puellæ, quàm parentibus omnia damna reparare, honoris, et fortunæ, *ex c. Si culpa, de injur.* Hinc tenetur talem augêre dotem, ut puella æquè benè nubat, ac si violata non fuisset; ita communiter *Lugo dicta d.* 12. *n.* 13. *Less. c.* 10. *n.* 11. *Sanch. l.* 7. *d.* 14. *n.* 12. *Ronc. p.* 352. *q.* 2. *Laym. dicto c.* 13. *n.* 3. *et Salm. loc. cit. n.* 8. Qui addunt, tenêri defloratorem etiam aliquid aliud dare puellæ prudentum arbitrio, propter mœrorem et periculum vexationis patiendæ à viro, si corrupta cognoscatur. Satisfacit tamen stuprator dotando,

non tenetur enim eam ducere, si matrimonium non promiserit, ut *Less. n.* 13. *Lugo n.* 11. *et* 14. *Salm. dict. c.* 5. *n.* 9. *cum Bann. Dicast. et Rebell.* Verumtamen judex (ut notant *Salm. ib.*) benè potest eum obligare ad eam ducendam in pœnam sui criminis, ex *cap.* 1. *de adulter.* : juxta olim sancitam ex *Exodi c.* 22. *v.* 16. ubi : *Si seduxerit quis virginem.... dormieritque cum ea : dotabit eam, et habebit eam uxorem.* Si autem ipse vellet eam ducere, at puella nuptias respueret, tenetur eam omninò dotare, ut rectè dicunt *Less. c.* 10. *n.* 12. *Ronc. loc. cit. Lugo n.* 12. *cum Azor et Turr. ac Salm. n.* 10. *cum Rebel. et Dicast. vide infrà num.* 648. Et idem dicendum etiam in dubio, an puella fuerit priùs, vel non, ab alio corrupta, quia præsumitur ipsa integra, donec certò oppositum probetur. Item, si vir rem habeat cum puella clam corrupta, vel cum vidua honestæ famæ, et ex suo injusto concubitu ipsæ famæ jacturam faciant. Secùs verò, si concubitus omninò occultus remaneret; tunc enim ad nihil teneretur : ita *Laym. c.* 13. *n.* 4. *Ronc. loc. cit. et Salm. de restit. c.* 3. *p.* 1. §. 1. *n.* 11. *ex communi DD.*

642. — Dubium fit 1. Quid si virgo injustè violata postea æquè benè nubat? Respondetur, ad nihil tenêri violatorem, nisi ante matrimonium, per sententiam vel pactum, dos fuerit puellæ adjudicata; nam aliàs nil tenetur præstare : non pro violatione virginitatis, quæ irreparabilis est; nec pro damno, cùm nullum secutum sit : ita *Nav. Man. c.* 16. *n.* 7. *et* 19. *Less. l.* 2. *dub.* 2. *c.* 10. *n.* 15. *Lugo d.* 12. *sect.* 1. *n.* 16. *Laym. c.* 13. *n.* 4. *cum Vasq. Corduba, et Azor ac Salm. ibid. n.* 12. *cum Dicast. Villal. P. Nav.* Qui tamen advertunt, quòd si mulier malè tractetur à viro ob cognitum defectum, tenetur stuprator damna mulieri compensare.

Dubium fit 2. An qui precibus repetitis et importunis, vel muneribus, aut promissis virginem ad consensum deflorationis induxit, teneatur eam ducere, vel dotare? Negant communissimè *Sanch. de matrim. lib.* 4. *d.* 10. *n.* 1. *et* 4. *Less. cap.* 10. *n.* 14. *Lugo d.* 12. *sect.* 1. *n.* 4. *et Salm. loc. cit. n.* 14. *cum Vasq. Soto, Dicast. Diana, et P. Nav.* Ratio, quia preces illæ, aut promissa non tollunt, quòd virgo verè sponte consentiat, cùm possit facilè, ut decet, molestiam illam excutere. Excipiunt 1. præfati AA., si unà cum precibus junctæ sint minæ, aut metus reverentialis. Excipiunt 2.

si preces essent adeò importunæ et frequentes, ut puella majus detrimentum putaret vexationem illam, quàm virginitatis jacturam; tunc enim sollicitatio tam importuna vi comparatur *ex l. 1. de raptu, et* Glossa *in c. Scienti, de reg. jur. in* 6. Tametsi benè addant *Salm. ibid. n.* 15. *cum Sanch. et Less.* rarissimè id contingere, dum fœmina de facili possit, conceptâ irâ, vel aliter, à sollicitante se liberare. Excipiunt 3. *Ronc. dicta qu.* 2. *pag.* 353. *in fine, et Salm. ibid. n.* 16. *cum Bann. Tapia, et Villal.* si vir incipiat tactibus et osculis vim puellæ inferre, etiamsi illa postea liberè consentiat deflorari, quia per antecedentem illam violentiam vir constituit eam in proximo periculo consentiendi in copulam. Excipiunt 4. *Ronc. et Salm. cit. n.* 16. *cum. Reb. et Dic.* si vir nolit discedere, et virgo consentiat, quia aliàs timet infamari, si cum illo ab aliis sola reperiatur. In his tamen et similibus casibus dicunt *Salmant. ibid. in fine*, teneri violatorem tantùm ad partem, non verò ad omnem damnorum reparationem.

§. II.

Ad quid tenetur deflorator, si matrimonium verè, aut fictè promittat?

Quæritur I. An, qui per fictam promissionem matrimonii copulam extorserit à virgine, teneatur eam ducere?

Prima sententia dicit, eum non tenêri, sed satisfacere, si damnum reparet eam dotando. Ita *Gabriel, et Barth. Led. apud Salm. de matrim. cap.* 1. *punct.* 3. *n.* 33. idem tenet *Præpos. ap. Tamb. Dec. lib.* 7. *cap.* 5. §. 3. *n.* 44. et probabile putat *Dicast. ap. Salm. ibid.* (qui citant etiam *S. Antoninum*, sed non benè; nam hic *p.* 2. *tit.* 5. *cap.* 6. §. 1. expressè tenet oppositum). Ratio istorum, quia in hoc casu stuprator non tenetur vi promissionis, cùm defecerit consensus; tenetur tantùm ex damno illato; ergò sufficit ei, si damnum resarciat.

Secunda sententia, tamen communis omninò tenenda, docet, ipsum obligari ad matrimonium. Hanc tenet *D. Th. Suppl. q.* 46. *art.* 2. *ad* 2. et sequuntur *Busemb. ut suprà, S. Anton. p.* 2. *tit.* 5. *cap.* 6. §. 1. *Nav. Man. c.* 16. *n.* 18. *Sanch. de matrim. lib.* 1. *d.* 10. *n.* 3. *Lug. d.* 12. *n.* 20. *Less. lib.* 2.

c. 10. dub. 3. n. 20. Escob. de rest. c. 7. n. 36. Tamb. loc. cit. Pal. de spons. d. 1. p. 2. n. 3. Elbel de matr. n. 14. Salm. loc. cit. n. 34. Croix l. 6. p. 3. n. 69. Viva de matr. q. 1. art. 2. n. 3. Laym. lib. 5. tr. 10. p. 1. c. 1. n. 11. Holzm. de matr. cap. 1. n. 119. et alii passim. Præfatam sententiam probat *P. Holzm. ex cap. 1. de Adult.*, ubi dicitur: *Si seduxerit quis virginem nondum desponsatam, dormieritque cum ea, dotabit, et habebit eam uxorem; si verò pater virginis dare noluerit, dabit pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt.* Sed ex hoc textu nostra sententia non satis probatur, nam docet *Laym. l. 13. tr. 3. p. 3. c. 13. n. 3. cum Nav. Mol. Azor. P. Nav. etc. et Cont. Tourn. de justit. et jur. part. 3. cap. 3. art. 2. sect. 9. r. 4.* quòd lex præfata non obligat in conscientia ante judicis sententiam. Hic tamen notandum, quòd omnes conveniunt cum *Lugo d. 12. num. 11.* defloratorem tenêri in conscientia, vel ducere violatam, vel aliter damnum reparare. Hinc, si non possit damnum resarcire, dicendum cum *Lugo n. 16.* ipsum omninò tenêri ad eam ducendam; nisi (benè excipit ipse *Lugo ib. cum Mol*). conditio viri multùm excederet fœminæ conditionem, quia nemo tenetur restituere cum suo damno, nimis excedente debitum, juxta dicenda *n.* 697. Meliùs autem nostra sententia probatur rationibus intrinsecis. Ratio 1. est, quia aliter, si deflorator virginem deceptam non ducat, numquam ei reddet æquale, nec damnum adæquandum reficiet. Ratio 2. quia in contractibus innominatis, *do ut des, facio ut facias*, quando alter ex sua parte implevit, tenetur alter implêre ex justitia quamvis fictè contraxerit. Ut enim humanum commercium rectè servetur ob bonum commune, ipsum jus naturæ exigit, ut omnis fraus à contractibus absit, et propterea obligat decipientes, ut in pœnam suæ fraudis teneantur ita reddere omninò indemnes proximos deceptos, ac si nulla fraus intercessisset. Unde, sicut in aliis contractibus, quando res non est integra, tenetur ex. gr. venditor tradere domum venditam, pro qua pretium jam accepit, quamvis fictè contraxerit, juxta communem sententiam, quam referemus *de contract. n.* 709. Ita in casu præsenti deflorator, etiamsi aliunde posset damnum resarcire, tenetur omninò matrimonium promissum contrahere.

643. — Hæc verò sententia limitatur, I. nisi fœmina ex

verbis, aut aliis conjecturis facilè poterat advertere deceptionem promittentis; tunc enim non tenetur deflorator promissionem servare, cùm ipsa eo casu videatur spontè voluisse decipi. Ita communiter *Sanch. lib. 1. d. 10. n. 7. cum D. Th. D. Antonin. Ang. Sylv. Tab. etc.* Hinc docet *Less. cap. 10. n. 24.* quòd si vir inconstanter fuerit locutus, vel usus fuerit verbis ambiguis, vel nimias adhibuerit exaggerationes, tunc non tenetur ad matrimonium. An autem eo casu teneatur ad damnum compensandum, mox infrà videbimus *Dubitatur* 3.

Sed hìc dubitatur 1. An teneatur stuprator ad nuptias fictè promissas, si ipse notabiliter excedat in nobilitate vel divitiis conditionem mulieris, et illa jam noverit disparitatem? *Pal. loc. cit. et Pontius de matr. l. 12. c. 2. n. 15. Croix lib. 6. p. 3. n. 71. Laym. de spons. cap. 1. n. 11. cum Nav. Vasq. etc.* tenent, non sufficere solam inæqualitatem ad liberandum virum à matrimonio promisso, sed insuper requiri, ut ex aliis circumstantiis puella potuerit deceptionem percipere, cùm non raròviri fœminas dispares ducant. Sed valde probabiliter cum excusant cum *Busemb. ut suprà, Salm. l. cit. n. 37. Lugo de just. d. 12. n. 21.* (cum communi, ut asserit) et *Sanch. n. 5. cum S. Anton. Nav. Sylvest. Ang. Arm. et aliis pluribus.* Ratio, quia ipsa disparitas conditionis de se ingerit motivum, ad prudenter dubitandum de veritate promissionis; quòd si fœmina eo casu non dubitaverit, ut debebat, hoc per accidens se habet, et suæ negligentiæ imputandum. Sicque expressè docuit *D. Th. Suppl. q. 46. a. 2. ad 4.* ubi dixit quòd sponsus extorquens copulam à virgine per fictam promissionem, *tenetur eam ducere in uxorem, si aliam non duxerit; sed si aliam duxerit, sufficit si ei de nuptiis provideat; et ad hoc etiam non tenetur, ut quidam dicunt, si sponsus* (*nota*) *sit melioris conditionis, aut aliquod signum fraudis evidens fuerit, quia præsumi probabiliter potest, quòd sponsa non fuerit decepta, sed decipi se finxerit.* Et in his casibus vir non tenetur ad matrimonium, etiamsi juramento promissionem firmaverit, ut dicunt *Lugo n. 22. et Sanch. lib. 1. d. 9. n. 8. et d. 10. n. 8. cum S. Antonin. Sylvest. Cajet. Sot. Nav. et aliis plurimis.* Ratio, quia juramentum non obligat, nisi juxta intentionem promittentis. Quanta autem debet esse hæc disparitas ad liberandum virum à matrimonio? *Less. d. cap. 10. n. 21.* requirit, ut vir sit longè nobilior, nempe si sit filius comitis, et mulier sit filia fabri;

30.

sed *Sanch. lib. 1. d. 10. n. 6. cum S. Anton. et Nav.* ait, multò minorem disparitatem sufficere, nempe si nobilis ducere debeat filiam agricolæ, vel si ipse sit notabiliter opulentior, ut *ibid.* subdit *Sanchez cum Nav. Lop. Cordub. Veracr.* et admittit idem *Less. loc. cit.* Sic enim loquitur *Navar. Manual. cap. 16. n. 18. Obligatur ad explenda promissa... nisi essent valde inæquales genere, potentiâ, vel divitiis, putà si ille esset nobilis, et illa agricolæ, vel artificis filia.* Idem docet *D. Antonin. p. 2. tit. 5. c. 7. §. 1.* ubi: *Servet promissum, nisi nimis distans esset eorum conditio, putà mulier plebeja, vir nobilis et potens.*

Dubitatur 2. An deflorator eo casu teneatur ad matrimonium, si puella omninò disparitatem ignoraverit? Affirmant probabiliter *Lessius loc. cit. n. 22. et Busemb. de matr. cap. 1. d. 2.* quia tunc mulier nullo modo potuit deceptionem advertere. At valde adhuc probabiliter negant *Lugo d. 12. num. 31. et 32. Viva loc. cit. n. 4. Salm. de matrim. cap. 1. punct. 3. n. 38. cum Cornejo, Sanch. n. 21.* et probabile putant ipse *Less. loc. cit. et Cordub. Mon. P. Led. Verac. apud Sanch.* Ratio, quia deflorator non obligatur nisi ad æqualitatem injuriæ illatæ; injuria autem illata in hoc consistit, quòd ipse non servet id, quod mulier petiit, et propter quod copiam sui corporis ei fecit. Ergò ad reparandam injuriam illam non tenetur vir reddere plus, quàm mulier petiit: mulier autem, ignorans conditionem viri, nihil aliud petiit, quàm ut alter ejusdem suæ conditionis, vel parùm excedentis eam duceret. Si igitur vir multò melioris conditionis illam eo casu sibi matrimonio copularet, redderet plus quàm æquale injuriæ illatæ, dum redderet id, quod illa nec petiit, nec petere intendit; et ideò non tenetur eam ducere, sed sufficit, si damnum reparet, eam dotando, vel de nuptiis providendo.

Dubitatur 3. Utrùm casu, quo mulier ob disparitatem cognitam, vel ob alias conjecturas potuit percipere deceptionem, teneatur saltem vir ad damnum compensandum? Affirmant *Sot. Nav. Cord. et alii ap. Sanch. dict. d. 10. n. 18.*, quia ipse jam injustè puellam defloravit. Sed probabiliùs negant *Less. cap. 10. n. 24. Lugo d. 10. n. 30. Sanch. n. 19. cum S. Anton. Sylv. Tab. Ang. Arm. Lop. etc.* Ratio, tum quia, quando puella deceptionem jam percepit, ut prudenter percipere debuit, tunc rectè præsumitur liberè consensisse: tum quia ad

obligationem restitutionis non sufficit animus internus, sed ampliùs requiritur actio externa injusta, per se apta ad damnum inferendum, ut diximus *n.* 584. Hinc si damnum evenit sine tali actione, per accidens evenit, et nulla debetur restitutio. Idque expressè tenet *D. Th. l. c.* ut vidimus, ubi docet, stupratorem ad nihil tenêri, si sit melioris conditionis, vel aliud signum dederit deceptionis, et *D. Th.* sequitur *S. Anton. p.* 3. *tit.* 1. *cap.* 19. sub initium.

644. — Limitatur II. Si timeatur ex matrimonio pessimus exitus, ut si puella noscatur nimis levis, ut dicunt *Bus. ut suprà, Lug. d.* 10. *n.* 23. *et Sanch. d.* 10. *n.* 10. *cum Man. et Henr.* Idem dicunt *Sanch. ib. cum S. Anton. et Salmant. ibid. n.* 40. *cum Dic.* si timeantur magna scandala, vel rixæ inter consanguineos contrahentium. Sed quoad hoc punctum vide quæ dicemus de matr. *l.* 6. *n.* 851. *vers. Ad id autem.* Casu verò, quo ex tali matrimonio dedecus obveniret familiæ viri, ratione disparis conditionis; puto ipsum minimè tenêri virginem violatam ducere, sive fictè, sive verè promiserit: nam si fictè promiserit, jam probavimus, eum non tenêri ad matrimonium, imò nec etiam ad damna, ut mox suprà diximus. Si autem verè, nec etiam tenetur eam ducere, quia promissio est nulla, cùm sit de re illicita, utpote de matrimonio cum dedecore familiæ, prout dicemus *de matrim. d. n.* 851. *cum Laym. Ronc. etc.* sed dices: Si virgo deflorata condonet viro obligationem matrimonii promissi, validè condonat, etiamsi ex condonatione infamia suæ familiæ obveniat, quia jus ad matrimonium ipsi propriè competit, et ideò illi liberè potest cedere, ut probabilissimè dicunt *Lugo d.* 12. *n.* 9. *cum Vasq.* (*contra Cordub. et alios*) *Less. c.* 10. *num.* 9. *Laym. lib.* 3. *tract.* 3. *part.* 3. *cap.* 13. *num.* 2. *Roncaglia de* 7. *præcept. cap.* 2. *quæst.* 1. *r.* 2. Ergo à pari videtur dicendum, quòd si vir promittat, se ducturum fœminam cum dedecore familiæ, validè promittit. Sed respondetur, quòd dispar sit ratio inter promissionem, et contractum consummatum; nam promissio non potest esse valida, nisi sit de re licita, cùm justitia non possit obligare ad illicitum, juxta dicenda *n.* 712. Et ideò promissio de ineundo matrimonio cum dedecore familiæ non est valida, quia est de re illicita: contractus verò consumptus potest esse quidem illicitus, et validus. Cùm ergò puella corrupta condonat matrimonium validè condonat (quam-

vis illicitè, si immineat familiæ infamia,) quia cedit juri suo; et sicut illa potuit antecedenter consentire ad damnum deflorationis, sic etiam potest deinde cedere juri acquisito; sed si tantùm promitteret, se cessuram, nulla esset promissio, tamquam de re illicita propter infamiam suæ familiæ. E converso, si talis vir contrahat matrimonium cum puella, etsi illicitè, validè tamen contrahit. At, si matrimonium solùm promittat, invalidè promittit; sicut, si quis habens votum castitatis contrahat matrimonium, validè contrahit; si verò solùm promittat, invalidè promittit, et ad nihil tenetur, nisi aliunde teneatur ad damnum illatum, ut suprà diximus.

645. — Limitatur III. Si vir habeat solos tactus cum virgine, ita *Sanch. l.* 1. *d.* 10. *n.* 14. *cum Nav. Lugo d.* 12. *n.* 37. *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 329. Modò (ut benè excipiunt *Lugo. n.* 48. *et Croix l. c. cum Sanch.* qui adhæret *n.* 24.) ipsi tactus aut familiaritas cum fœmina non innotescant, ita ut ipsa, nisi ducatur, infamiam subire debeat. Hæc tamen exceptio valet, quando vir solos tactus petierit cum pacto matrimonii; nam aliter dicendum, ut infrà videbimus, si ille simul tactus et copulam postulaverit. Ratio autem, cur vir solos tactus exigens non teneatur ad matrimonium, est, quia tactus non afferunt tantam injuriam, quæ proportionem habeat cum onere ducendi; et ideò mulier facilè tunc potuerit fictionem promissionis advertere. Rectè verò advertit *Lugo l. c.* quòd hoc procederet, si fœmina esset humilis conditionis; secùs, si esset nobilis, et honesta, et ex illis tactibus multùm deturpata remaneret, ita ut sine spe matrimonii minimè eos præstâsset, tunc enim probabiliùs tenetur vir eam ducere, quia injuria esset eo casu satis æqualis nuptiis promissis. Idem censet dicendum *Lugo ib.* etiam quoad fœminam humilis conditionis, si vir petiisset simul ab ea tactus et copulam; quia tunc, ut ait, fœmina nequisset advertere fictionem. Sed pace tanti doctoris, meliùs dicendum mihi videtur cum *Tamb.* quem sequitur *Sporer de matrim. n.* 602. eo casu omninò excusandum virum ab onere matrimonii, quia tunc nulla adfuisset fictio promittentis, nec mulier præstitit id, quod vir petebat sub promissione conjugii; et ideò, cùm fraus abfuerit, non tenetur ipse nisi ad compensandum damnum infamiæ, quam fortè ex illis tactibus mulier esset subitura: ita *Tamb. Dec. l.* 7. *c.* 5. §. 2. *n.* 41. Et hìc mihi permittatur obiter verbum dicere

de hoc auctore, qui ab aliquibus nimis parvipenditur. Negari non potest, quòd auctor iste multùm facilis fuerit ad tribuendum probabilitatis pondus opinionibus, quæ probabiles dici non merebantur, unde, cum cautela legendus est. Cæterùm ubi ille ex sua sententia loquitur, ut verbis utar doctissimi et illustrissimi Episcopi D. *Julii Torni*, sanè theologicè loquitur, et ex propriis principiis quæstiones resolvit, ita ut sententiæ, quas ipse probabiliores judicat, sapientum judicio, ut plurimùm probabiliores sint.

646. — Limitatur IV. Si vir fœminam cognoverit, existimans, eam esse virginem, sed corruptam invenerit. Ita *Salm. de restitut. c.* 3. *punct.* 1. §. 1. *num.* 19. *et de matrim. c.* 1. *p.* 3. *n.* 39. *Sanch. l.* 1. *eod. d.* 10. *n.* 11. *cum Lop. et Bordon.* item *Spor. Layman. Holzm. Ronc. locis c. etc. comm.* Idemque dicendum putat *Sanch. ibid.* pro quocumque alio notabili errore viri. His tamen casibus putat *Sanch. l. c. Spor. n.* 602. *Lugo d.* 12. *n.* 25. tenêri virum aliquid compensare fœminæ ratione copulæ traditæ; nisi fœmina eum deceperit fingens se virginem; quia tunc una deceptio cum altera compensatur. Ita præfati auctores; sed probabiliùs docent *Less. c.* 10. *n.* 30. *Ronc. de matr. cap.* 2. *q.* 5. *Conc. tom.* 7. *pag.* 216. *et* 218. in eo casu virum ad nihil tenêri, nisi pactum præcessisset dandi aliquid: vel nisi ex copula illa mulier infamiam contraxisset, nam aliàs pro damno violatæ honestatis probabiliùs nihil debetur, cùm tale damnum nullâ pecuniâ compensari possit, prout diximus pariter de restitutione vitæ et famæ ablatæ (*vide dicta n.* 627.). Imò probabiliter ait *Elbel de rest. num.* 221. quòd si puella ideò infametur, et à meliori connubio impediatur, quia ipsamet stuprum clam passum manifestat, ad nihil tenetur stuprator. Ratio, quia ipsamet sola tunc est causa sui damni. Quid si vir ante copulam non ignoraverit, fœminam illam esse corruptam? Eum adhuc tenêri ad eam ducendam sentiunt *Cordub. Man. et Lop. apud Sanch. n.* 22. sed meliùs distinguendum: Si fœmina fuerit corrupta extra matrimonium, tunc dicendum cum *Sanch. ib. et Salm. ibid.* tenêri virum tantùm ad damna, non verò ad matrimonium, quia reverà matrimonium cum fœmina inhonestè corrupta est longè majus, quàm copula exacta. Si verò fœmina sit bonæ famæ, et fuerit corrupta ex matrimonio, *Sanch. num.* 23. *cum Henr. et Verac.* censet,

virum tunc non tenêri ad matrimonium, nisi fœmina infamiam ex copula contraheret. Sed veriùs dicendum cum *Lugo n. 34. et Salm. l. c.* virum semper tenêri ad eam ducendam, quia tunc copula reverà est æqualis ad matrimonium promissum, ad quod vir obstrictus remansit per deceptionem commissam, ut diximus in principio hujus quæst. n. 642.

647. — Limitatur V. si non stet per virum, quominùs matrimonium fiat; sed stet per puellam, quæ deflorationi consensit sub illa ficta promissione; tunc enim vir ad nihil teneretur, etiamsi verè promisisset; ergò tantò magis, si fictè promiserit, ut *Sanch. l. 1. d. 10. n. 15. et Lugo, d. 12. n.* 28. ubi id habet ut certum. Sed rectè excipit *Lugo ibid.* si stuprator se finxerit melioris, vel æqualis conditionis fœminæ, cùm fuerit inferior, quia tunc non obligatur ad eam dotandam. Dubium est, quando non stat per puellam, sed per ejus parentes, an eo casu vir fictè promittens teneatur damnum compensare? Negant *Sanch. d. 10. n. 16. et Lugo num.* 29. *cum Tur.* Ratio, quia tunc non tenetur ratione fictæ promissionis, cùm per eam teneretur tantùm ad conjugium, ac si verè promisisset : nec ratione damni illati, quia damnum tunc non provenit ex sua fraude, sed ex repugnantia parentum. Sed veriùs mihi videtur tenendum oppositum cum *Sylv. Nav. Henr. ap. Sanch. n. 15. et Vasq. ap. Lugo l. c.* Ratio, quia, si deflorator verè promisisset conjugium, adhuc teneretur ad damnum compensandum, etiamsi per ipsum non stet, quominùs matrimonium ineatur, quando promissio principaliter facta fuerit ad damnum compensandum. Quando autem promissio fuit ficta, certè non ob aliud fuit facta, nisi ad damnum reparandum; et ideò ad illud puto eum omninò tenêri ac si damnum se compensaturum promisisset.

648. — Quæritur deinde II. Si virgo vi corrupta nolit matrimonium contrahere cum stupratore, an teneatur ipse eam dotare? Negant *Molin. Covarr. etc.* Sed probabiliùs affirmant *Lugo d. 12. n. 12. et Croix l. 3. p. 2. num.* 313. *cum Less. Azor, Bon. et Turr.* Ratio, quia non est æquum, ut puella ob injuriam stupratoris suâ libertate privetur nubendi quocum velit. Si autem ipsa, cùm esset vi corrupta, nollet dotem, sed peteret matrimonium, *Azorius* ad illud obligat stupratorem; sed communiter *Less. cap. 10. n. 13. et Lugo l. c. n. 13. cum Gob. ap. Croix ib.* dicunt, satis esse, ut illo

dotando eam damnum compenset: intellige autem, nisi interfuerit promissio, saltem ficta, ut suprà diximus; aut nisi non possit aliâ viâ damnum reparari, quàm per nuptias, ut notat *Croix l. c.* cum eisdem AA. Dummodò verò (ut advertunt *Lugo n. 18. et Tamb.*) non sit magna disparitas, juxta suprà dicta *n. 643.*

649. — Quæritur III. An vir habens votum castitatis vel religionis teneatur ducere virginem defloratam post verum vel fictam promissionem matrimonii? Si votum fuerit emissum post promissionem, commune est doctorum apud *Croix lib. 3. p. 2. num.* 320. tenêri virum ad conjugium, quia tunc votum est nullum, cùm factum fuerit in injuriam puellæ. Dubium est, si fuerit emissum ante promissionem?

Prima sententia negat eum tenêri, et hanc tuentur *Layın. lib. 5. tract. 10. p. 1. c. 2. n. 5. cum Nav. Rodr. Dian. 3. p. tr. 4. r. 280. Salm. de rest. cap. 3. punct. 1. §. 2. num. 25. cum Sylv. Prad. et Dic. item Perez, Hurt. et Gob. apud Croix l. 3. p. 2. n.* 320. et probabilem vocant *Lugo d. 12. n. 41. ac Sanch. de matr. l. 1. d. 5. num. 2. cum Man. ac Vivald.* et probabiliorem putat *P. Conc. t. 7. d. 3. c. 2. n. 10.* Ratio, quia tunc corruptor non tenetur ratione damni illati, quia defloratio injusta sine promissione non obligat præcisè ad matrimonium cum deflorata, sed ad alterutrum, vel ad eam ducendam, vel ad dotandam. Neque tenetur ratione promissionis, cùm illa fuerit nulla. Nec obstat, quòd fictè promittens obligetur ad matrimonium ratione delicti; nam respondent AA. citati, delictum fictè promittentis in hoc esse, quòd, cùm poterat apponere verum consensum, fraudulenter non apposuerit. In præsenti autem casu, stante voto, corruptor non poterat verum consensum præstare, et ideò tenetur tantùm ad damnum, eam dotando, vel de nuptiis providendo, eodem modo, ac si sola defloratio sine promissione intercessisset.

Secunda sententia verò probabilior, quam tenent *Less. l. 2. cap. 10. n. 32. Sanch. de matr. lib. 1. d. 45. num. 3. Lugo d. 12. n. 42. cum Vasq. Con. Reg. et Gutt. Tamb. Dec. lib. 7. cap. 5. §. 2. num. 34. Sporer de matrimonio cap. 3. num.* 601. *Croix lib. 3. p. 2. num.* 320. docet, talem stupratorem omninò tenêri ad matrimonium. Ratio 1. quia (ut diximus) damnum deflorationis numquam adæquatè reparatur,

nisi per solum conjugium. Ratio 2. quia obligatio ducendi defloratam oritur non ex eo, quòd tenebatur corruptor verè promittere, et non promisit, sed ex ipso delicto fraudis, in cujus pœnam, ut probavimus, remanet ipse obstrictus ad reddendam indemnem alteram partem deceptam, tali modo, ac si non intervenisset fraus; hoc enim expostulat æquitas naturalis contractuum propter bonum commune. Et sic respondetur rationi oppositæ sententiæ. Nec obstat votum emissum, quo vigente, videtur corruptor non potuisse ad matrimonium se obligare. Nam respondet *Lugo*, communem esse sententiam, quòd debita onerosa semper sint præferenda debitis, quæ obligationem trahunt ex libera voluntate hominis prout sunt vota. Ita communiter docent *Less. l. 2. c. 15. n. 55. Mol. d. 790. Bon. de rest. d. 1. q. 8. p. 2. n. 12. Lugo d. 20. n. 140. cum Navar. Man. Med. Reb. Reg.* Et probatur ex *l. Inter eos*, §. *Is quoque ff. de re jud.* ubi dicitur: *Qui ex causa donationis convenitur, in quantùm facere potest condemnatur, et quidem is solus, deducto ære alieno.* Ratio, quia in promissione gratuita semper subintelligitur conditio: *dabo, si potero, vel nisi status rerum mutetur.* Et signanter loquendo de votis, id docent *Laym. lib. 4. tr. 4. c. 3. q. 6. n. 13. Sanch. Dec. lib. 4. c. 15. n. 39. Bon. tom. 2. d. 4. q. 5.* §. *2. n. 29. Pal. d. 1. p. 16. n. 10. Salm. de vot. c. 1. punct. 4.* §. *3. num. 125. cum Trull. et Leand.* Eò quòd vota non sint solvenda nisi ex bonis ipsius voventis; bona autem voventis sunt ea sola, quæ remanent deducto ære alieno, ex *l. Mulier, ff. de jure dotium.* Hinc est, quòd si quis voverit dare bona sua Ecclesiæ, et postea damnum alicui inferat, priùs tenetur resarcire damnum, et deinde implere votum. Sicque votum castitatis semper intelligitur emissum sub conditione, nisi advenerit obligatio alteri damnum compensandi. Et hoc censet valere *Lugo d. 12. n. 50.* etiamsi virgo violata fuerit conscia voti; et meritò probabile putat *Croix d. num. 320. contra Sanch. et Less.* ex infrà dicendis. Sed dices: Si hoc esset, ergò posset deflorator sine dispensatione matrimonium contrahere? Non desunt AA. qui dicunt, eum posse, ut *Less. l. 2. c. 10. n. 34. Spor. de matr. c. 3. n. 601. Tamb. l. c. n. 36. et Trull. Candid. etc. ap. Salm. de rest. cap. 3. punct. 1.* §. *2. n. 22.* qui censent, dispensationem non esse tunc necessariam ad contrahendum, sed tantùm eam sua-

dent, ut vir possit inde etiam eam petere. Sed præterea respondeo cum *Lugo d. 12. num. 41.* quòd, licèt talis vir nequisset matrimonium promittere, poterat tamen promittere se impetraturum dispensationem, et ad hoc stuprator jam se obligavit ratione deceptionis, copulam extorquendo sub promissione matrimonii; unde tenetur ipse dispensationem impetrare; qui enim tenetur ad finem, tenetur etiam ad media necessaria ad finem conducentia, cùm possit ea ponere sine gravi incommodo. Deflorator autem in hoc casu facillimè potest dispensationem obtinere, et ideò tenetur: prout, si religiosus teneatur alicui damnum resarcire, et possit restituere, laborando, vel petendo à prælato facultatem, ad id tenetur. Hæc secunda sententia mihi certò at longè probabilior videtur. An autem prima sententia sit probabilis, dubitat *Tamb. n. 35.* imò *Spor.* ait, non esse audiendum *Dianam*, qui eam tuetur. Ego ipsam nec probabilem nec improbabilem dicere audeo.

Illi autem opinioni, quam tenent *Laym. eod. l. c. et Nav. Man. apud Lugo d. 12. n. 40.* nempe quòd si vir non possit eo casu damnum resarcire, nec etiam tenetur ad matrimonium. Huic dico opinioni non valeo acquiescere; veriùs enim contradicit sapientissimus *Lugo n. 41.* et eum sequitur *Sporer de spons. c. 3. n. 595.* Ratio, quia certum est apud omnes, quòd injustus deflorator, etiamsi matrimonium non promiserit, ad illud teneatur, si non possit aliter damnum resarcire, ut docent communiter *Less. l. 2. c. 10. n. 13.* ipse *Lugo n. 11. et Salm. loc. cit. §. 1. n. 9. cum Bann. Dicast. Villal. etc.* Tantò magis igitur stuprator, quando matrimonium fictè promisit, ad illud tenetur, si aliter damnum nequeat compensare. Modò (benè excipit *Lugo n. 18.*) ipse non sit multò melioris conditionis, ut diximus.

650. — Quæritur IV. Ad quid teneatur, qui sub promissione matrimonii violaverit consanguineam? Duo casus in hoc sunt distinguendi. Primus casus est, si vir promiserit matrimonium expressè sub pacto impetrandi dispensationem; et tunc, quando impedimentum est tale, ut in eo Pontifex numquam vel raró soleat dispensare, prout inter consanguineos in 1. vel 2. gradu transverso, utique promissio erit omninò invalida, atque ideò non erit alia obligatio, quàm resarciendi damna. Quando verò impedimentum est tale, in

quo Papa dispensare soleat, alii dicunt, promissionem matrimonii esse invalidam, ut *Innoc. Hostiens. Abb. Præpos. Sylv. Henr. Villal. Vict. Led. etc. ap. Sanch. de matr. l. 3. d. 3. n. 5.* qui probabile putat; et ita tenent omnes, qui excusant in casu præcedenti ab obligatione ducendi stupratorem habentem votum castitatis; idque fortiùs dicunt in hoc casu, ubi adest impedimentum non solùm impediens, sed etiam dirimens. Ratio, tum quia hæc conditio rejicitur à contractu matrimonii, tamquam impossibilis; ea enim quæ à voluntate principis pendent impossibilia dicuntur, *ex l. Continuus* 137. §. *Cum quis ff. de verb. oblig.* Tum quia impediti ad matrimonium, sicut sunt inhabiles ad contrahendum, ita ad promittendum; et pro hac opinione *Dian. p. 6. in fine r.* 290. adducit plures decisiones Rotæ Rom. Alii tamen communiùs et veriùs docent, talem promissionem satis obligare; ita *Lug. d.* 13. *n.* 33. *Laym. l.* 5. §. 10. *p.* 2. *cap.* 7. *n.* 4. *Sporer de spons. c.* 1. *n.* 211. *cum Pal. Con. et Dic. Salm. de matrim. cap.* 2. *n.* 74. *cum Pont. Bon. Reb. et Led. Sanch. loc. cit. n.* 12. *cum Mol. Cov. Lop. Gom. Holzm. de matr. c.* 3. *n.* 191. *cum aliis communiter*, ut asserit. Ratio 1. quia matrimonium promissum sub tali pacto reverà est possibile, id enim, quod princeps concedere solet, minimè impossibile reputatur, ut habetur ex *l. apud Juliam, ff. de leg.* §. *Constat de leg.* Tum quia omnis contractus, licèt pro tempore impedimenti non sit validus, potest tamen esse validus respectu ad tempus, quo impedimentum aufertur; actus enim factus tempore inhabili, valet, juxta jurisperitorum axioma, pro tempore habili, ad quod refertur. Et sic respondetur rationibus oppositis. Hinc stuprator eo casu benè tenetur ad dispensationem impetrandam, et deinde ad matrimonium contrahendum.

Secundus casus est, si promissio matrimonii sit absoluta, nullâ factâ mentione dispensationis; tunc dicit *Sanch. dict. d.* 3. *n.* 26. *cum Cov. Nav. Gutt. Led. Lop. etc.* promissionem esse omninò nullam, utpote de re bonis moribus adversa, ex *l. Si stipulator* 33. *ff. de verb. oblig.* Sed verius adhuc puto cum *Lugo d.* 13. *n.* 34. *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 314. *Tamb. Dec. l.* 7. *c.* 6. §. 3. *n.* 37. *cum Mol. Tab. Arm. ap. Sanch. n.* 23. qui vocat probabile, promissionem esse validam, si impedimentum promittenti jam notum fuerit. Ratio, quia conditio illa de dispensatione impetrandâ semper in tali promis-

sione subintelligitur tacitè apposita; prout, si religiosus promittat aliquid se daturum, valet promissio, quia subintelligitur conditio apposita de licentia prælati. Ideò in tali casu vir etiam tenetur ad procurandam dispensationem, et ad matrimonium, cùm taciti et expressi eadem sit ratio.

Major difficultas est, quando stuprator fictè promisit matrimonium cum pacto impetrandi dispensationem. Hic rectè distinguunt idem *Lugo n. 55. et Tamb. n. 57.* quòd si mulier prudenter advertere potuerit fictionem promissionis, vir ad nihil tenetur, quia tunc ipsa spontè decipi voluit. Secùs, si mulier non potuerit advertere; quia tunc deflorator ratione fraudis tenetur ad matrimonium, et consequenter ad dispensationem impetrandam. At quid, si deflorator fictè, sed absolutè conjugium promisisset consanguineæ, non advertens ad impedimentum? Respondeo: si ipse culpabiliter non advertit, tenetur pariter ad matrimonium, quia jam fraudulenter egit. Si verò inculpabiliter, tunc dico, quòd, quando dispensatio non potest obtineri sine gravi incommodo, non tenetur ad matrimonium, quia ad hoc præcisè non se obligavit, stante ignorantiâ inculpabili impedimenti; sed benè tenetur ad damnum compensandum ratione deflorationis extortæ; et, si non possit damnum compensare, adhuc tenetur ad matrimonium, prout tenetur quisque injustus deflorator. Ita *Lugo et Tamb. ll. cc.* Quando autem dispensatio facilè impetrari potest, et sine gravi incommodo, tunc dico, omninò tenêri virum ad matrimonium, eò quòd, qui tenetur ad finem, tenetur etiam ad media ordinaria, quæ de facili adhibêre potest, ut diximus mox suprà *n. 649.* in præcedenti quæstione de eo, qui habens votum castitatis virginem violavit sub vera promissione matrimonii; deflorator enim fictè promittens matrimonium, tenetur ad illud ratione fraudis eodem modo, ac si verè promisisset, ut pluries repetivimus.

ARTICULUS V.

Quid debeat restitui pro adulterio?

651 *Ad quid teneantur adulteri?*
652 *Ad quid teneatur adultera?*
653 *An teneatur manifestare, prolem non esse legitimam?*
654 *An tunc spurius teneatur credere matri?*

651. — « Resp. Cùm ex adulterio damnificari possint conjux alter, et proles legitimæ circa sustentationem, hæreditatem etc. patet, quòd uterque adulterans, natâ eis prole, debeant, cùm id damnum causent, eatenùs restituere, quatenùs possunt sine detrimento altioris boni, et causatione majoris mali. Est communis. *Vide Laym. l. 3. t. 3. p. 1. c. 14.*

Unde resolves :

652. — « 1. Quod attinet ad ipsam adulteram, ordinariè non tenetur prodere, quòd proles ejus spuria sit : nam et viro suo tristitiam, et suî odium, et discordias domesticas crearet, ac famam suam prodigeret, quibus damna fortunæ meritò cedunt. Accedit, quòd proles matri non teneatur credere, se esse illegitimam. *Fill. tr. 32. q. 222.*

« 2. Debet tamen, si potest, aliis industriis damnum compensare, v. gr. 1. diligentiùs administrando rem familiarem. 2. de cultu corporis detrahendo. 3. si habeat bona propria, plus legitimis, quàm spurio relinquendo. 4. eum inducendo, ut relictâ hæreditate, vel ejus parte, amplectatur statum ecclesiasticum, vel religiosum, si idoneus sit, etc. *Trull. l. c. d. 4.* »

653. — Quær. I. An adultera teneatur se prodere, si sciat, prolem non esse legitimam, ad evitandum detrimentum mariti, et filiorum legitimorum? Affirmant *Adrian. Palud. etc. ap. Croix l. 3. p. 2. n.* 332. Sed negant *Sotus, Major, et alii ibid.* nisi ingens sit damnum, nempe regni, principatûs, et similis. Alii verò, ut *Cajetan. Less. Scotus, Vasq. Med. Ricc. etc. apud Lugo d.* 13. *n.* 45. negant ullo casu teneri matrem se infamare ; et probant ex *cap. Officii* 9. *de pœn. et rem.* ubi dicitur : *Mulieri, quæ, ignorante marito, de adulterio prolem suscepit, quamvis id viro suo timeat confiteri, non est pœnitentia deneganda.* Ultima tamen sententia vera, et

satis communis, quam omninò sequendam puto, et tenent *Lugo num. 45. cum Soto, Covar. Molin. Tol. Val. Turr. etc. Croix n. 333. Ronc. de 7. præc. cap. 2. q. 4. r. 2. cum Azor, Fill. Diana, et Tambur. Spor. de matrim. c. 2. n. 562. Elbel eod. tit. n. 457. Laym. lib. 3. tr. 4. n. 1.* Et huic se adjungit *Less. l. 2. c. 10. n. 58.* Hæc sententia distinguit : Si damnum famæ multùm præponderet damno mariti et filiorum legitimorum, tunc non tenetur mater illud subire : secùs verò, si infamia non sit tanta. Hinc infertur, matrem tenêri se prodere. I. Si ipsa sit perditæ famæ, ut *Laym. Ronc. Lugo, Croix etc.* Benè tamen advertunt *Lugo n. 57. et Elb. n. 458.* non sufficere quamlibet suspicionem de adulterio, sed requiri, ut alii vulgò de ea malè sentiant. Idem autem, quod de fœmina malæ famæ dictum est, dicunt *Lugo* et *Less.* de fœmina vili : modò (addit *Lugo*) sit adeò abjecta, ut non esset longè magis æstimabilis fama sua, quàm damnum aliis inferendum. II. Si alioquin timeatur publicum damnum, nempe, si spurius sit perditìs moribus imbutus, et succedere debeat regno, vel principatui, ut *Ronc. et Laym. cum Less.* III. Si mater se manifestando filio spurio, verosimiliter speraret filium ei crediturum, bonisque cessurum, ne timeretur ulteriùs magna infamia, aut vexatio matris, ut docent *Lugo n. 60. Ronc. cum S. Antonin. et Less. Croix n. 333. Holz. Spor. Tamb. l. 7. c. 3. §. 4. n. 15.* Idem dicendum videtur, si mater posset damnum vitare, se manifestando soli marito, sed benè ajunt *Lugo et Spor.* rarò ad hoc tenêri uxorem, eò quòd rarò ex tali manifestatione ipsa non sit subiturà magnam vexationem, et hoc satis indicare videtur textus in *c. Officii*, suprà relatus.

Sed dices, nec tenêri matrem se prodere filio, quia justitia commutativa non obligat ad reparanda damna bonorum cum detrimento famæ; quæ est superioris ordinis. Et ideò ex communiori et probabiliori sententia ut dictum est *n.* 627. non tenetur detractor, qui non potest aliter famam restituere, eam pecuniâ compensare. Ex alterâ vice non videtur posse dici mater modicam infamiam pati se prodendo filio, cùm communiùs doceant DD. cum *Lugo d. 14. sect. 4. n. 52. et Salm. de restit. cap. 4. punct. 3. §. 2. n. 48. Sot. Ban. Prado, Reb. Vill. Tap. etc.* quòd infamatio apud unum vel alterum virum adhuc sit gravis ponderis. Sed respondetur : aliud est tenêri ad compensandam famam cum facultatibus : aliud te-

neri suam famam prodere ad damnum illatum reparandum. Non enim tenetur, qui alterum infamavit, pecuniâ famam compensare, quia fama nullâ pecuniâ reparari potest. At, cùm quis damnum bonorum alteri intulit; tenetur quidem cum damno æquali, ac etiam aliquantulùm majori illud resarcire, quando per manifestationem facti, quamvis cum infamatione manifestantis, damnum reparatur. In eo solo casu posset is excusari, quo certum esset, quòd ad damnum resarciendum longè majus detrimentum, ut diximus, incurrere deberet. In casu autem nostro non est certum, quòd mater se manifestando soli filio, gravem patiatur infamiam, dum satis probabilis est sententia, quòd revelatio criminis uni vel alteri viro cordato non sit gravis infamatio, *juxta dicenda lib. 4. n. 973.* et in præsenti casu id dicunt *Lugo et Sporer ll. cc.* Cùm ergò ex una parte mater sit certè obstricta ad damnum viro et aliis filiis reparandum, et ex altera non sit certa excusatio, quia certum non est, quòd ipsa, revelando suum crimen filio, tale longè majus damnum incurrat, quod sufficiat ad eam excusandam; ideò possidet obligatio restitutionis, et proinde tenetur mater se prodere. Imò hoc puto dicendum, non solùm si mater spem moraliter certam concipiat præcavendi damnum, ut asserunt *Less. Ronc. et Conc.*, sed etiam si habeat spem tantùm verisimilem, ut dicunt *Spor. Lugo, et Holz.* ex eadem ratione, quia in dubio semper possidet obligatio matris. Secùs si nulla esset spes, aut valde exigua. Hinc ajunt *Tamb. n. 16. et Elbel n. 460.* in praxi raró tenêri matrem se manifestare marito, aut filio, quia raró fieri potest, quòd ex tali manifestatione non sit subitura ingentia da mna; et contrà, raró continget, quòd filius credat, et teneatur credere matri, ut mox infrà videbimus in sequenti quæstione.

654. — Quær. II. An eo casu teneatur spurius credere matri? Affirmat *P. Concina pag. 223. n. 10. Tamb. l. 7. cap. 3. §. 4. n. 10. et Host. Panorm. Med. Adrian. et Vasq. ap. Lugo d. 13. n. 61.* si mater sit fide dignissima spectatis circumstantiis nempe amore in filium, et suâ præsenti probitate, putà, si tunc pœnitentem vitam ducat, sacramenta frequentet, etc. aut si sit in articulo mortis, et suum dictum juramento confirmet, ut dicunt *Tol. et Turr. apud Croix lib. 3. p. 2. n. 334.* Sed communissimè et probabiliùs filius non tenetur credere matri,

etiamsi juramento id asserat. Ita *Lugo dict. n. 61. Salm. de rest. c. 3. n. 59. cum Trull. Dic. Vill. etc. Holz. de 6. præc. c. 1. n. 657.* (cum communi, ut asserit) *Less, l. 2. c. 10. n. 51. Laym. l. 3. tr. 3. c. 14. n. 1. cum Abb. Rich. Sa. etc. Ronc. de 7. præc. c. 2. q. 4. r. 2. cum Azor. Fill. Dian. etc. Sporer de matr. c. 2. n. 555. Croix l. c.* Id probatur 1, quia filius est in possessione legitimitatis, cui cedere non tenetur, nisi convincatur esse adulterinus, vel illegitimus, ut habetur ex *l. Filium ff. de his, qui sunt sui, etc. Vide Lugo d. 13. n. 16.* Probatur 2. quia nemo tenetur credere uni testi, etsi probatissimo, ut patet ex c. *Relatum de testam.* ubi dicitur etiam quoad legata pia requiri saltem duos testes: *tribus aut duobus legitimis testibus requisitis, quoniam scriptum est Deuteron. c. 19. v. 15. In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.* Et ex c. *Licèt de testib.* ubi: *Licèt quædam sint causæ, quæ plures, quàm duos exigant testes: nulla tamen est causa, quæ unius testimonio, quamvis legitimo, terminetur.* Hoc enim dicunt *Laym. et Holz.* fuisse necessarium pro communi bono ad fraudes avertendas. Secùs tamen dicendum, ut benè ajunt *Lugo n. 62. Holz. Ronc. Spor. Less. Salm. Croix ll. cc.* si adsint indicia ita vehementia, ut filius in foro externo tamquam spurius condemnaretur, prout si mater clarè ostenderet impotentiam vel absentiam mariti tempore procreationis; tunc enim tenetur ille ut spurium se habere: quia quisque tenetur se conformare in conscientia foro externo, ubi forum non nititur falsâ præsumptione.

655. — « 3. Quod attinet ad ipsum adulterum spurii patrem, etiam ipse sæpè excusatur vel in toto, vel ex parte, » sive quia damnum ab adultera compensatum fuit, vel » compensandum creditur; sive quia huic restitutio non potest fieri sine periculo vitæ, dispendio famæ, turbatione, » et discordiis familiarum; sive quia non est certus, filium » esse suum. *Vide Less. lib. 3. cap. 10. d. 6. Bon. de matr. » q. 4. p. 15. Trull. l. 7. cap. 8. d. 7.* »

Cæterùm adulter tenetur restituere omnia damna, scilicet hæreditatem relictam à viro adulterinæ proli, et alimenta ab eo data puero à tertio ætatis anno: nam usque ad tertium annum mater tenetur eum lactare. Dixi *lactare*, nam ad alias expensas tenetur pater. Si verò mater non possit lactare, non ipsa, sed adulter tenetur subire expensas ad lactan-

neri suam famam prodere ad damnum illatum reparandum. Non enim tenetur, qui alterum infamavit, pecuniâ famam compensare, quia fama nullâ pecuniâ reparari potest. At, cùm quis damnum bonorum alteri intulit; tenetur quidem cum damno æquali, ac etiam aliquantulùm majori illud resarcire, quando per manifestationem facti, quamvis cum infamatione manifestantis, damnum reparatur. In eo solo casu posset is excusari, quo certum esset, quòd ad damnum resarciendum longè majus detrimentum, ut diximus, incurrere deberet. In casu autem nostro non est certum, quòd mater se manifestando soli filio, gravem patiatur infamiam, dum satis probabilis est sententia, quòd revelatio criminis uni vel alteri viro cordato non sit gravis infamatio, *juxta dicenda lib. 4. n.* 973. et in præsenti casu id dicunt *Lugo et Sporer ll. cc.* Cùm ergò ex una parte mater sit certè obstricta ad damnum viro et aliis filiis reparandum, et ex altera non sit certa excusatio, quia certum non est, *quòd ipsa*, revelando suum crimen filio, tale longè majus damnum incurrat, quod sufficiat ad eam excusandam; ideò possidet obligatio restitutionis, et proinde tenetur mater se prodere. Imò hoc puto dicendum, non solùm si mater spem moraliter certam concipiat præcavendi damnum, ut asserunt *Less. Ronc. et Conc.*, sed etiam si habeat spem tantùm verisimilem, ut dicunt *Spor. Lugo, et Holz.* ex eadem ratione, quia in dubio semper possidet obligatio matris. Secùs si nulla esset spes, aut valde exigua. Hinc ajunt *Tamb. n.* 16. *et Elbel n.* 460. in praxi rarò teneri matrem se manifestare marito, aut filio, quia rarò fieri potest, quòd ex tali manifestatione non sit subitura ingentia da mna; et contrà, rarò continget, quòd filius credat, et teneatur credere matri, ut mox infrà videbimus in sequenti quæstione.

654. — Quær. II. An eo casu teneatur spurius credere matri? Affirmat *P. Concina pag.* 223. *n.* 10. *Tamb. l.* 7. *cap.* 3. §. 4. *n.* 10. *et Host. Panorm. Med. Adrian. et Vasq. ap. Lugo d.* 13. *n.* 61. si mater sit fide dignissima spectatis circumstantiis nempe amore in filium, et suâ præsenti probitate, putà, si tunc pœnitentem vitam ducat, sacramenta frequentet, etc. aut si sit in articulo mortis, et suum dictum juramento confirmet, ut dicunt *Tol. et Turr. apud Croix lib.* 3. *p.* 2. *n.* 334. Sed communissimè et probabiliùs filius non tenetur credere matri,

etiamsi juramento id assérat. Ita *Lugo dict. n. 61. Salm. de rest. c. 3. n. 59. cum Trull. Dic. Vill. etc. Holz. de 6. præc. c. 1. n.* 657. (cum communi, ut asserit). *Less, l. 2. c. 10. n. 51. Laym. l. 3. tr. 3. c. 14. n. 1. cum Abb. Rich. Sa., etc. Ronc. de 7. præc. c. 2. q. 4. r. 2. cum Azor, Fill. Dian. etc. Sporer de matr. c. 2. n.* 555. *Croix l. c.* Id probatur 1, quia filius est in possessione legitimitatis, cui cedere non tenetur, nisi convincatur esse adulterinus, vel illegitimus, ut habetur ex *l. Filium ff. de his, qui sunt sui, etc. Vide Lugo d. 13. n.* 16. Probatur 2. quia nemo tenetur credere uni testi, etsi probatissimo, ut patet ex c. *Relatum de testam.* ubi dicitur etiam quoad legata pia requiri saltem duos testes: *tribus aut duobus legitimis testibus requisitis, quoniam scriptum est Deuteron. c. 19. v. 15. In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.* Et ex c. *Licèt de testib.* ubi: *Licèt quædam sint causæ, quæ plures, quàm duos exigant testes: nulla tamen est causa, quæ unius testimonio, quamvis legitimo, terminetur.* Hoc enim dicunt *Laym. et Holz.* fuisse necessarium pro communi bono ad fraudes avertendas. Secùs tamen dicendum, ut benè ajunt *Lugo n.* 62. *Holz. Ronc. Spor. Less. Salm. Croix ll. cc.* si adsint indicia ita vehementia, ut filius in foro externo tamquam spurius condemnaretur, prout si mater clarè ostenderet impotentiam vel absentiam mariti tempore procreationis; tunc enim tenetur ille ut spurium se habere: quia quisque tenetur se conformare in conscientia foro externo, ubi forum non nititur falsâ præsumptione.

655. — « 3. Quod attinet ad ipsum adulterum spurii patrem, etiam ipse sæpè excusatur vel in toto, vel ex parte,
» sive quia damnum ab adultera compensatum fuit, vel
» compensandum creditur; sive quia huic restitutio non potest fieri sine periculo vitæ, dispendio famæ, turbatione,
» et discordiis familiarum; sive quia non est certus, filium
» esse suum. *Vide Less. lib. 3. cap. 10. d. 6. Bon. de matr.*
» *q. 4. p. 15. Trull. l. 7. cap. 8. d. 7.* »

Cæterùm adulter tenetur restituere omnia damna, scilicet hæreditatem relictam à viro adulterinæ proli, et alimenta ab eo data puero à tertio ætatis anno: nam usque ad tertium annum mater tenetur eum lactare. Dixi *lactare*, nam ad alias expensas tenetur pater. Si verò mater non possit lactare, non ipsa, sed adulter tenetur subire expensas ad lactan-

dum, ut dicunt *Salm. de 4. præc. c. un. n. 3. cum communi.* Nisi pater sit impotens, quia tunc tenetur mater (1).

656. — Quæritur 1. an, si adulteri sint divites, et exponant prolem hospitalibus, teneantur reddere illis expensas factas pro nutrienda prole?

Affirmat *prima sententia* quam *Salm.* communem vocant *de rest. tr. 13. c. 3. punct. 2. §. 1. n. 28. cum Mol. Less. Sanch. etc.* item *Elbel, de matr. n. 461. Spor. eod. tit. n. 538. Lugo d. 13. n. 5. etc.* Ratio, quia hæc pia opera unicè pro pauperibus sunt instituta.

Negat verò *secunda sententia*, quam tenent *Henr. Dic. Roder. de Acunna ap. Salm. ibid. n. 29. Renz. de 6. præc. cap. 3. q. 8.* et probabilem vocant *Salm. loc. cit. Elbel. Spor. ll. cc. et Croix lib. 3. p. 2. n. 159.* Eamdemque sententiam docet *Laym. de just. lib. 3. tr. 4. cap. 14. n. 4.* si hospitale sit opulentum; secùs si pauper: sed universè præfatam *sententiam* ego puto probabiliorem; ratio, quia hujusmodi hospitalia non solùm sunt instituta ad subveniendum pauperibus, sed etiam divitibus in infamiæ periculo, in quo ipsi solent vel procurare abortum, vel prolem necare, ne infamentur; et huic malo intendunt hospitalia occurrere: imo dico ista potiùs, quàm pro pauperibus, erecta esse pro pueris spuriis, ad eos liberandos à discrimine mortis æternæ, et temporalis, quam facilè subirent ob infamiæ timorem, si adulteri ex proprio eos alere deberent.

657. — Quæritur 2. ad quid teneatur adulter, si dubium sit, an proles sit sua, vel mariti? *Laym. l. c. n. 3.* licèt contrarium putet probabile, probabilius tamen esse dicit, eum tenêri ad damnum pro rata dubii. Communis verò est contraria sententia, quæ excusat ab omni restitutione adulterum, modò non sit certus, prolem esse suam; ratio, tum quia possidet matrimonium, et filius legitimus reputatur, nisi constet oppositum; tum quia melior est conditio adulteri possidentis bona sua, quibus non tenetur se spoliare pro obligatione dubia. Ita *Cont. Tourn. de justit. et jur. part. 3. cap. 3. art. 2. sect. 9. Elbel de matr. num. 443. cum Soto, Nav. Sporer, Salm.*

(1) Confer notam suprà n. 336. positam et infrà n. 951.

Edit.

de rest. c. 3. punct. 2. §. 1. n. 30. cum Less. Pal. Sanch. Dicast. Trull. et aliis, et est commune *ap. Croix n. 335. cum Lugo d. 13. sect. 2. n. 27. Azor. Concina, etc.*

658. — Et ob eamdem rationem idem tenent valere, si dubium sit inter duos adulteros, cujus sit proles. Ita *Sanch. Cons. l. 4. c. 3. dub. 1. disp. 13. n. 20. Zachar. lib. 3. p. 1. num. 704. cum Gob. Less. Fill. et Bon. ac Salm. ibid. num.* 32. *cum Sot. Trull. Lop. etc.* (*contra Dic. Mol. et alios.*). Quæ utique sententia, spectatâ ratione, et absolutè loquendo, probabilior est; nemo enim tenetur ad damnum, nisi certò moraliter constet, ipsum fuisse causam damni, ut probavimus suprà ex *n.* 562. cum *D. Th.* 2. 2. *q.* 62. *art.* 7. Nec obstat dicere cum *Ronc.*, quòd possidet obligatio adulterorum ex actione injusta ab eis positâ; nam respondetur, quòd ad obligationem restituendi, ex una parte non sufficiat actio injuriosa, sed insuper requiratur damnum ex actione certè secutum, ut docuit idem *S. Th.* cujus verba retulimus *n.* 561. Ex altera, ut quis teneatur ad restitutionem, non sufficit, posuisse eum actionem aptam ad damnum causandum, sed requiritur, ut actu moraliter certò illud intulerit. Non semper autem adulterium est causa prolis, sicut non semper consilium est causa damni, juxta *D. Th.* cujus textum vide *il. num.* 562. Per accidens verò est, quòd prolem nullus alere teneatur, cùm incertus sit pater. Hanc sententiam *Croix l. 3. p. 1. n.* 704. (loquens de spurio nato ex muliere solutâ) vocat probabilem cum *Gob. Less. et Fill.* (*contra Bardi*), et communem asserit *Lugo d.* 13. *n.* 19. Attamen ipse *Croix l. 3. p. 2. n.* 337. cum *Lugo n.* 24. loquens de prole adulterina, absolutè dicit cum *Ills.* adulteros teneri ad alimenta pro rata dubii; quia, licèt nemo teneatur ad damnum in dubio, an à se sit illatum; tamen hic (dicit) quisque adulter posuit certam causam damni, nam uniuscujusque copula fuit causa incertitudinis, ne ab aliquo ipsorum determinato exigantur alimenta, et in hoc damnum videntur singuli consensisse, copulam patrando causantem hujusmodi damnum. Sed hæc ratio universè non suadet, quia videtur tantùm valere pro secundo adultero, qui sciens adulterium factum ab altero, cum adultera rem haberet advertens suo secundo adulterio fieri causam incertitudinis ne possint à primo adultero exigi alimenta; vel locum haberet si plures adulteri ex communi consilio adulte-

rium patrarent. At non valet quidem ratio pro adultero anteriori, qui nihil adverteret de adulteriis futuris. Et ut secundus teneatur, requiritur ultrà, ut ipse advertat ad illud damnum, quod evenire potest ex suo adulterio: quia tamen rarissima erit hæc advertentia, rarissima etiam erit hæc obligatio adulteri; et ita mecum sentit *Elbel de rest. cap. 18. num. 452. et 453. cum Petschascher, et Babestuber. Vide dicta num.* 562.

659. — Quæritur 3. an adulter certus de prole teneatur ad damna, si ipse non fuerit causa suppositionis, scilicet, si ipse non induxerit mulierem, ut mulier supponeret viro suo prolem uti filium suum, sed negativè se habuerit? Tres sunt sententiæ.

Prima sententia docet, teneri eum semper ad omnia damna; quia ipso suo crimine fuit causa suppositionis, nempe quòd proles credatur mariti, quemadmodùm, ut adultera sit causa suppositionis, sufficit, ut constante matrimonio prolem suscipiat. Hanc tenent *Less. l. 2. c. 10. dub. 6. n. 45. Lug. d. 13. sect. 2. n. 14. Mol. t. 4. d. 103. n. 2. et Salm.* de *rest. c. 3. punct. 2. §. 1. n. 36. cum Caj. Less. Mol. etc.* et vocant communem.

Secunda sententia verò excusat adulterum; quia tunc adulter non est ipse causa suppositionis, nec illam intendit, sed est mater; sicut non est causa abortùs, qui fornicatur cum muliere, licèt conjiciat eam in necessitatem abortûs. Ita *Sot. Trull. etc. ib.*

Tertia sententia apud *Tambur. Decal. l. 7. c. 3. §. 5. n. 5. et* 6. distinguit et dicit, quoad alimenta, tenêri patrem illa subministrare, et hoc *Tamb.* supponit ut certum, quia pater tenetur de se alere filium; quoad hereditatem verò proli relictam, dicit, cum non tenêri, quia de hoc tenent *Sot. de just. l. 4. qu. 7. art. 2. et Henriq. l. 2. de matr.* c. 2. *n.* 3. et probabilem vocant *Tamb. l. c. et Dian. cum Bart. à S. Faust. apud Lug. de just. d. 13. n.* 10. Sed longè probabilior mihi est prima sententia, tenêri in eo casu adulterum tam ad alimenta, quàm ad hæreditatem, quam unà cum adultera tenetur ipse compensare filiis legitimis. Ratio potissima, quia, licèt adulter tantùm permittat filium suum supponi, tamen filium procreando est causa proxima, et directè moralis omnium da-

mnorum, cùm in moralem necessitatem supponendi prolem ponat adulteràm, cui est inde moraliter impossibile prolem è domo ejicere propter infamiam, quam subiret. Ita *Less. l.* 2. *c.* 10. *num.* 45. *P. Conc. tom.* 7. *p.* 222. *num.* 7. *Croix l.* 3. *p.* 2. *num.* 336. *Elbel l. c. et Lug. l. c. num.* 11. *cum Vasq. Caj. Sylv. Navar. Mol. Az. et aliis communiter*, qui (ut asserit *Lugo*) præfatas duas sententias rejiciunt. Secùs autem dicendum ait *Lugo n.* 15. *cum Vasq.* si adultera sine sua infamia, et periculo suppositionis possit prolem extra domum tenêre, et alere.

ARTICULUS VI.

Quid debeat restitui pro fama, et bonis spiritualibus, in inductione ad peccatum, avocatione à religione. Et quid pro officio?

non intersint? Dub. 3. An satisfaciant choro, qui tantùm interaunt, et non recitant? Dub. 4. An satisfaciant choro, qui submissè recitant?

660. — « **R**ESP. 1. Juxta dicta, si restitui non possint » bona ablata ex bonis ejusdem ordinis, non est obligatio fa- » ciendi ex bonis diversi ordinis. » (*Vide d. n.* 627.)

Unde resolves :

« 1. Pro fama restituenda est fama : cùm id non potest, non » teneris ad pecuniam, et bona fortunæ, nisi per sententiam » à judice cogaris sic satisfacere. Eadem est ratio de reli- » quis. Quòd si tamen, lædendo famam, in bonis etiam » fortunæ alteri damnum allatum esset, constat ex *suprà di-* » *ctis* quid faciendum sit. Porrò de læsione famæ, etc. *Vide* » *dicenda n.* 988.

661. — » 2. Si quis alterum induxit ad peccatum suasione, » vel exemplo suo, tenetur quidem ex charitate, quoad po- » test, eum revocare ad meliorem statum, sed non ex ju- » stitia. *Less. l.* 2. *c.* 8. *d.* 2. *n.* 20. *Laym. c.* 8. *num.* 1.

» 3. Si quis autem induxit fraude, dolo, injusto metu, etc. » tenetur ad id ex justitia ; quia quisque habet jus, ne injustè » lædatur in bonis spiritualibus. Unde, si lædatur, debet id » spirituale restitui, si possit. *ibid.* »

An autem teneatur tunc ex justitia cooperari, ut alter convertatur? *Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 544. putat eum probabiliter teneri ; sed non negat oppositum esse etiam probabile cum *Sanch.*

662. — « 4. Si quis aliquem (etiam novitium) abduxit ab » ingressu religionis, tamen sine vi et fraude, etsi graviter » peccârit, id irrationabiliter faciendo, ac proinde teneatur » ei rursùs suadere ingressum ex charitate ; non tamen ex » justitia vel illi, vel religioni tenetur, quæ nullum adhuc » in eum jus acquisivit. *Vide Laym. l.* 3. *t.* 2. *c.* 8.

« 5. Si quis religiosum ad apostasiam induxerit, suasione, » aliàve cooperatione, obligatur ex justitia religioni ad resti- » tutionem, non quidem ut ipse (quod aliqui volunt) loco alte-

» rius ingrediatur, sed ut suadeat alteri, quoad potest, » reditum, et compenset monasterio commoda, quæ ex hæ» reditate, bonis, vel industria alterius expectabantur. »

Qui per vim, fraudem, aut metum gravem impedit, vel avertit aliquem à religione, graviter peccat contra justitiam, est commune apud *Croix l. 3. p. 2. n.* 307. *cum Less. Dic. Burgh. et Steph.* Probatur ex Tridentino *sess.* 25. *c.* 18. *de Reg.* ubi excommunicatur qui puellam à religione impedit. Fortiùs peccant parentes, si impediant; *vide dicta n.* 335. *v. Præterea.* Probabiliùs autem est, quòd is, qui hunc impedit, non teneatur alium adducere ad religionem, ut ait *Croix ib. cum Sanch. contra Nav.* Tenetur tamen reparare damna ob id monasterio provenientia, ut communiter dicunt DD. cum *Lugo d.* 9. *n.* 40. Et hoc dicendum probabiliùs, etiamsi ille aversus simplex esset novitius, ut *Lug. n.* 39. *et Less. cum aliis apud Croix ib., contra Sanch.*, qui putat oppositum probabile, dicens, monasterium non acquirere jus in novitium nisi post professionem.

Hic autem videndum de restitutione ob omissionem divini officii.

663. — Ex decreto concilii Lateranensis sub *Leone X.* aucto à *S. Pio V.* anno 1571. Beneficiarii tenentur restituere fructus beneficii pro rata omissionis officii, elapsis sex mensibus à die possessionis beneficii. In præfato enim concilio *Sect.* 9. §. *Statuimus*, sic dicitur: *Statuimus quoque, ut quilibet habens beneficium, si post sex menses, obtento beneficio, officium divinum non dixerit, legitimo impedimento cessante, fructus non faciat suos pro rata omissionis recitationis officii, et temporis.* Deinde *S. Pius V. in sua Const.* 186. quæ incipit, *Ex proximo Lateranensi*, edita anno 1571. sic sancivit: *Statuimus, ut qui horas omnes canonicas uno vel pluribus diebus intermiserit, omnes beneficii fructus, qui illi vel illis diebus responderent: qui verò matutinum, tantùm dimidiam; qui cæteras alias horas, aliam dimidiam; qui horam singulam, sextam partem fructuum ejus diei amittat; tametsi aliquis choro addictus, non recitans, omnibus horis Canonicis cum aliis præsens adsit, fructusque et distributiones fortè aliter assignatas solâ præsentiâ juxta statuta, consuetudinem, vel aliàs sibi lucrari fecisse prætendat: is etiam præter fructuum, et distributionum amissionem, grave peccatum intelligat se ad-

minister. Item ille qui primis sex mensibus officium non dixerit, nisi legitimum impedimentum ipsum excusaverit, grave peccatum intelligat admisisse, etc. Hujusmodi autem restitutio certè debetur ante judicis sententiam, ut patet ex damnatione *Alexandri VII.* prop. 20. quæ dicebat: *Restitutio à Pio V. imposita beneficiatis non recitantibus, non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam judicis, eò quòd sit pœna.*

664. — Super hoc puncto plures quæstiones occurrunt. Quær. 1. An beneficiatus, fructus non percipiens teneatur ad horas recitandas? Respondetur: Si ipse careat spe recuperandi fructus, et non negligenter se gerat in illis exigendis, non tenetur. Ita *Viva de rest. qu. 7. art. 9. n. 2. Croix l. 4. n. 1193. Bon. de hor. can. d. 1. q. 2. p. 4. n. 25. et Lug. Resp. Mor. dub.* 5. *n.* 3. Ratio, quia non est æquum, ut aliquis subeat onus officii, si fructus non percipiat sine sua culpa. Excipe I. Si beneficiatus justè privetur fructibus in pœnam alicujus criminis; *Bon. l. c. cum Azor.* Secùs si injustè privetur, ut idem *Bonac. cum Suar. Molf. Azor. Laym. Lop. Garz. etc.* Excipe II. Si spem certam habeat exigendi fructus sequentibus annis, ut *Lugo l. c. n. 5. cum Suar. et Croix l. c.*

Quid si vertatur lis super beneficio? Distinguendum: si beneficiarius nondum acceperit possessionem beneficii, *Cajetanus v. Hora, Nav. in c. Quando, c. 7. n. 29. et Sanch. Cons. l. 2. c. 2. d. 76. n. 6. cum Corduba* dicunt, eum teneri ad recitandum officium, semper ac verisimiliter putet pro se ferendam esse sententiam. Ratio, quia beneficiarius per solam collationem jam acquirit dominium beneficii, ex c. *Si tibi de præb. in* 6. Quapropter, cùm à die collationis ad ipsum fructus pertineant, justum est, ut ipse onus officii subeat. Communis tamen et vera sententia docet, hunc non teneri ad officium; ratio, quia beneficiarius ad officium non tenetur nisi ex perceptione fructuum; is autem, cui collatum est beneficium, habet quidem jus in illo, et ad possessionem accipiendam; sed ante possessionem non habet jus ad fructus percipiendos, tale enim jus non acquiritur nisi per possessionem. Ita *Hab. t. 4. p. 232. q. 7. P. Conc. tom. 7. n. 441. Tourn. de religione art. 8. sect. 2. concl. 2. quær. 2. Salm. tr. 16. c. 2. punct. 5. §. 3. n. 36. cum Suarez, Pal. Lug. Bon. Fill. Rodr. etc.* Benè tamen excipiunt, nisi stet per beneficiarium, quin possessio-

nem adipiscatur; quia ex reg. 25. in 6. mora sua cuilibet est nociva. Nec obstat, quòd fructus reserventur proviso; nam respondet *Habert l. c.* etiam fructus beneficii vacantis sæpè reservari beneficiario futuro; et tamen nemo dicit, hunc teneri ad officium. Hoc autem beneficium usquedum liti subjicitur, habetur pro vacante, ut ait *Conc. l. c.* Et sic respondetur rationi oppositæ sententiæ.

Si verò beneficiarius jam fuerit adeptus possessionem beneficii, tunc, si ipse habet spem moraliter certam vincendi litem, utique tenetur ad officium, ut docent *Less. lib. 2. cap. 34. num. 173. Suar. lib. 4. cap. 29. num. 7. et 10. Lug. loc. cit. dub. 5. num. 9. Conc. pag. 412. num. 27. Salmant. loc. cit. num. 38. cum Pal. Fill. et aliis communiter.* Secùs si absit hæc spes, et dubium sit, cui adjudicandi erunt prædicti fructus; quia nemo obstringendus est ad onus certum ob mercedem incertam. Ita *Lug. n. 14. Salm. ibid. num. 37. cum Sanch. Led. Pellizar. et Tamb. l. 2. c. 5. §. 1. n. 30. cum Bon.* Et hoc dicendum, etiamsi beneficiarius emolumentum ex fructibus beneficii jam perciperet, sed ob aliquod manuale servitium (ut rectè notant *Lugo n. 5. et Salm. loc. cit. n. 38.*), ob quod non foret privandus tali emolumento, etiamsi litem amitteret. Si autem beneficiarius vincit litem, sentit *Salas ap. Croix*, ipsum teneri fructus sequestratos largiri pauperibus. Sed meliùs censent *Lugo n. 5. et Salm. ibid. n. 39. cum Bon.* nullam esse obligationem restitutionis ei, qui sine culpa sic omisit officium, unde licitè eos retinere potest, sicut licitè retinet fructus maturatos à tempore vacationis beneficii, etsi officium non dixerit.

665. — Quær. 2. An omittens officium sine culpa teneatur ad restitutionem?

Prima sententia affirmat cum *Led. et aliis apud Viva loc. cit. n. 2. v. Inf. secundo*, qui probabilem putat:

Negat verò *secunda sententia* probabilior, quam tenent *Less. l. 2. c. 34. n. 180. v. Quinto, P. Conc. tom. 2. p. 417. n. 5.* et ipse *Viva cum Sanch. et communiori.* Ratio, tum quia cessante culpâ cessat pœna restitutionis fructuum, ut colligitur ex verbis concilii Lateranensis, *qui officium non dixerit, legitimo impedimento cessante, fructus suos non faciat*; tum quia, ut censet *Sylv. v. Clericus, 4. n. 17. cum Innoc. Panormit. Butr.* idem *Less. loc. cit. num. 179. cum Palud. et Rosell.*

(*contra Anq. et Cov.* qui tamen fatetur contrarium esse commune) hujusmodi restitutio non debetur de jure naturali, cùm fructus beneficii non dantur pro mercede recitationis, sed pro sustentatione beneficiati, cum onere tamen officii; ante enim concilium Lateranense, ita *Lessius*, nullus erat Canon, quo hæc restitutio præcipiebatur. Benè autem potuit Ecclesia, omittentibus restitutionem imponere ipso facto, et ante omnem sententiam; sed cùm hæc restitutio proculdubio sit pœna (ut non dubitat *Viva in cit. prop.* 20. *n.* 5.), ipsa omninò culpam requirit; et ideò satis à restitutione excusantur officium inculpabiliter omittentes. Sed dices: Si restitutio fructuum culpabiliter omittentibus est pœna; cur non requiritur sententia saltem declaratoria criminis, ut declaravit *Alexander VII.* damnando propositionem 20. dum (ut diximus *lib.* 1. *n.* 149.) in omnibus pœnis positivis requiritur sententia? Respondetur, non requiri sententiam, eò quòd hæc restitutio sit pœna conditionalis juxta dicta ibidem dicto *n.* 149. *v. Pœna*, sive quia recitatio officii est conditio sine qua non potest beneficiarius adipisci fructus, sicut declaravit Lateranense (ut mox vidimus *n.* 663.) dicens: *Si post sex menses, obtento beneficio, officium divinum non dixerit, legitimo impedimento cessante, fructus suos non faciat.*

666. — Quæritur 3. An omittens officium infra sex primos menses teneatur ad restitutionem? Affirmant *Suar. de relig. lib.* 4. *c.* 29. *et Val. cum aliis apud Viva l. c. n.* 2. *v. Inf. sexto.* Sed negant probabiliùs *Less. cit. cap.* 34. *num.* 167. *Conc. tom.* 2. *p.* 416. *n.* 3. *et Viva cum Vasquez et communiori.* Ratio est eadem, quam mox adduximus, quia restitutio fructuum non debetur nisi de lege Ecclesiæ, quæ hanc pœnam injunxit tantùm omittentibus post sex menses. Advertendum tamen, quòd isti non excusentur à culpa gravi, ut habetur ex Bulla *S. Pii V. ut suprà n.* 663.

667. — Quær. 4. An beneficiarius omittens officium uno die possit supplere die alio? Omnes docent, et non dubitandum, hunc non excusari à peccato mortali, ut diximus habêri etiam in præfata bulla *S. Pii V.* Dubium fit, an ita supplens excusetur à restitutione fructuum?

Prima sententia affirmat, quam tenent *Molf. tom.* 1. *tr.* 5. *c.* 5. *n.* 7. *Salm. tr.* 16. *c.* 2. *punct.* 4. *n.* 65. qui citant *Palud. et Quintan.* item *Henr. Suar. et Fill.* (Sed *Dian. p.*

2. tr. 12. resolv. 24. asserit *Henr.* esse pro contraria sententia, *et Fill. ac Suarez* loqui tantùm pro casu præcedentis quæstionis); ac probabilem vocat *Bon. de horis can. d. 1. q. 5. p. 2. n. 5.* Ratio, quia in tali casu isto jam rependit æquale, prout si capellanus omittat missam uno die, benè potest altero supplere.

Secunda sententia verò communissima, cui adhæreo, negat; et hanc tenent *Bonac. l. c. Viva dict. art. 9. num. 2. Ronc. de hor. can. c. 4. qu. 7. r. 2. cum Nav. Pell. Bass. etc. ap. Salm. loc. cit. n. 64.* item *P. Concina, t. 2. p. 420. cum Leandr.* qui dicit hanc omninò tenendam, et *Croix l. 4. n. 1209.* qui contrariam non putat probabilem. Ratio, quia onus officii est addictum diei, unde qui illud non implet, non potest implere die alio; et hæc videtur fuisse vera mens *S. Pii V.* dum sancivit non facere fructus suos, qui *horas canonicas uno vel pluribus diebus intermiserit.* Ubi notandum non dixisse Pontificem *omiserit*, sed *intermiserit*, quo verbo satis significavit, non lucrari fructus qui uno die officium intermittit, etiamsi die altero suppleat; quia, licèt is dici possit horas non omisisse, nequit verò dici quòd non intermiserit. Hinc benè arguit *Roncaglia*, quomodo ille, qui uno die fructus sui beneficii jam amisit, poterit altero die reacquirere? Tantò minùs deinde approbo id quod subdunt *Salm. ibid.,* nempe, quòd beneficiarius omittens officium possit supplere aliis piis operibus. Nec etiam acquiesco ei, quod dicit *Roncaglia*, nimirùm quòd, cùm sub nomine pauperum veniant etiam animæ purgatorii, si beneficiarius applicat preces pro ipsis, possit liberari à restitutione : non acquiesco, dico, quia Papa omninò imposuit omittentibus restitutionem fructuum.

668. — Quær. 5. An omittens partem minorem quàm integræ horæ, teneatur ad restitutionem? Si partes omissæ materiam gravem non constituerent, commune est nullam deberi restitutionem, ne sub veniali quidem; etiamsi fructus illi parti respondentes ad magnam quantitatem pertingerent. Ratio, tum quia sic fert chori usus, tum quia à *S. Pio V.* tantùm omittentibus aliquam horam imposita est restitutio : qui autem partem levem illius omittit, non potest dici horam omisisse; ita *Suar. l. 4. c. 3. n. 13. Bonac. d. 1. qu. 5. part. 2. n. 11. Salm. tr. 16. c. 2. punct. 4. n. 56. et P. Con-*

cina tom. 2. p. 419. n. 8. in fine. Et hoc verum putant *Pal. t.2.c.7.Dec.2.p.7.n.6. Salm. l. c. cum Fill.P. Nav.Pel.Dian. etc.* ac probabile censet *Bon.* etiamsi partes in pluribus horis constituerent simul gravem materiam; quia præceptum recitandi integrum officium diversum est à præcepto restitutionis, quæ (ut dictum est) non debetur de jure naturæ, sed ex mandato Ecclesiæ, pro omissione singularum horarum. Sed his non obstantibus, verius mihi videtur oppositum, quod docent *Suar. de rel. l. 4. c. 30. n. 13. P. Concina l. c. Bon. de hor. can. d. 1. q. 3. p. 2. num. 15. cum Garc. etc.*, nempe non excusari à restitutione, qui in uno officio per plures leves omissiones ad gravem materiam pertingit. Ratio, quia ex concil. Lateranensi absolutè præcepta fuit restitutio fructuum *pro rata omissionis officii*, ubi nota, non dici ibi pro rata omissionis cujuslibet horæ, sed *officii*: ergò ex concilio omittens partem notabilem officii jam tenebatur ad restitutionem. Postea *S. Pius V.* suam bullam emanavit, quâ nihil quidem de illa constitutione concilii immutavit, *sed expressiùs providere volens*, ut dixit, solùm definivit quantùm fuerit restituendum pro omissione singularum horarum; ex hac autem definitione perperam infertur, quòd Pontifex voluerit eximere omittentem partem notabilem totius officii à restitutione jam à concilio illi imposita, quamvis non omittatur pars notabilis uniuscujusque horæ. Tantò magis deinde rejicimus cum *Salm. ibid. n. 33. Bonac. Pal. etc.* id quod dicunt *Filliuc. Pelliz. et Dian.* (et *Viva* putat probabile cum *Navarr. et Tolet.*), nimirùm non tenêri ad restitutionem, qui omittit partem notabilem alicujus horæ: nam qui partem notabilem omittit, verè non recitat horam, sicut verè missam omittit qui partem ejus notabilem non audit.

669. — Quæres 6. An teneatur ad restitutionem beneficiarius qui recitat officium sine debita attentione? Qui externè voluntariè distrahitur certè non satisfacit officio, et tenetur restituere. Dubium est de se distrahente interiùs; de hoc magna est quæstio, de qua fusè agemus *lib. 5. n. 177.* ubi probabiliorem esse sententiam dicemus, eum non satisfacere. Sed quia oppositam sententiam non possumus negare adhuc esse probabilem, hìc dicimus non esse obligandum beneficiarium ad restitutionem fructuum, semper ac bona fide eos perceperit; quia posito jure certo, quod ipse habet ad res

suas bona fide possessas, non tenetur ad restitutionem nisi sit certus de obligatione restituendi. Magnus rigoristarum princeps *Prosper Fagnanus* gravem scrupulum imponit confessariis absolventibus pœnitentem, qui non vult restituere juxta opinionem probabiliorem sui confessarii, quia ejus sententiæ tamquam sui judicis pœnitens ut reus parère debet. Sed gravior quidem scrupulus videtur mihi et communiter aliis innumeris doctoribus, etiam rigidæ sententiæ fautoribus, angere debere confessarios damnantes ad restituendum pœnitentes, qui ex una parte habent opinionem probabilem eos excusantem à restitutione, et ex altera habent jus certum possessionis ad bona sua, quibus expoliari non debent, nisi constet de obligatione restitutionis juxta dicta *n.* 547. Præterеà diximus *lib.* 1. *n.* 84. et fusiùs dicemus *lib.* 6. *n.* 604. quòd pœnitenti, qui habet pro se opinionem probabilem, nequeat denegari absolutio, ut communiter docetur, et fatentur etiam plures inter probabilioristas, quos ibi retulimus et referemus. Nec obstat dicere, quòd pœnitens debeat se conformare judicio confessarii, nam confessarius non est judex controversiarum, prout est summus Pontifex, sed tantùm judex dispositionis pœnitentium, et satisfactionis injungendæ, ut habetur ex Trident. *sess.* 14. *de Pœnit c.* 5. ubi dicitur: *Jesus Christus... Sacerdotes sui ipsius vicarios reliquit tamquam præsides et judices, ad quos omnia mortalia crimina deferantur..., qui pro potestate clavium remissionis aut retentionis peccatorum sententiam pronuntient. Constat enim, sacerdotes judicium hoc, incognitâ causâ exercere non potuisse, neque æquitatem quidem illos in pœnis injungendis servare potuisse, si in genere dumtaxat, et non potiùs in specie ac sigillatim sua ipsi peccata declarâssent.* En igitur patet, pœnitentem in hoc tantùm sequi debere judicium confessarii, ut peccata apud eum deferat, et pœnitentiam acceptet. E converso pœnitens post confessionem suorum peccatorum habet jus certum ad absolutionem, quæ non potest ei denegari, nisi aliunde sit indispositus; neque potest quidem dici indispositus, quia non sequitur opinionem confessarii, ad quem certè non pertinet reprobare opiniones quas alii sapientes approbant; sed tantùm judicare an pœnitens rectam vel ne conscientiam sibi formet. Sed instabit *Fagnanus:* hæc sunt principia probabilistica. Ego nescio, an sint

probabilistica, vel antiprobabilistica, cùm plures etiam inter probabilioristas illa sequantur. Hoc unum scio, quòd in omnibus scientiis regula probata sit, ut sequamur principia magis recepta à sapientibus, prout sunt ista quæ invenio passim tenêri à scriptoribus undique doctrina et pietate conspicuis, qui in facie Ecclesiæ sua volumina ediderunt, et quibus adhærere consultius tutiusque mihi esse judico; quod enim docetur *ex unanimi theologorum consensu* (ait *Cont. Tourn. de justit. et jure*) *magni esse debet ponderis*, *quia ubi est aliqua obscuritas*, *id sequendum est in praxi quod prudentissimi quique judicant*. Neque hic auctor dixit hoc loquens de opinione omninò communiter recepta, sed de quadam sententia, cui plures graves auctores contradicunt.

670. — Quær. 7. An excommunicatus teneatur restituere fructus beneficii? Certum est, tenêri excommunicatum tempore collationis, quæ fuit nulla, *Viva qu. 7. art. 9. num.* 7. Secùs, si post collationem incidit in excommunicationem. Ita *Laym. l. 1. tr. 5. p. 2. c. 2. n. 9. Cont. Tourn. de censur. part. 2. art. 3. sect. 5. Quær. 4. Pal. d. 2. p. 11. n. 4. Sanch. de matr. lib. 3. d. 51. n. 12. Salm. de cens. c. 3. punct. 10. n. 115. cum Henr. Bonac. Con. Avila, Hurt. et aliis pluribus* (*contra Suar. Cov. Fill. Sayr. etc.*) Et quidem probabilius: ratio; quia pœnas, quæ actionem requirunt, ut diximus *lib. 1. n.* 148. reus non tenetur subire, nisi post sententiam. Et sic videtur significare textus *in c. Pastoralis* 53. §. *Verum. de Appel.* ubi dicitur: *Illi proventus ecclesiastici meritò subtrahuntur, cui Ecclesiæ communio denegatur.* To autem *subtrahuntur*, ait *Cont. Tourn. l. c.* potiùs indicat expoliationem, quæ fit ab homine, quàm quæ ipso jure inducitur, ut etiam explicat Glossa. Tantò magis, quia Pontifex respondet ibi interrogationi factæ, an clericus excommunicatus potuisset privari à judice ecclesiasticis beneficiis. Hæc tamen sententia procedit, si beneficiarius per se, vel per alium jam muneri suo satisfecerit. Si autem ob injustam excommunicationem abesset à choro, posset percipere fructus beneficii, et etiam distributiones, ut ait *Viva n. 8. cum Sa, Fill. Av. etc.* Quid, si excommunicatio sit justa, sed excommunicatus non assistat choro, quia non stat per ipsum, ne absolvatur? *Sa, Henr. et Ugol.* concedunt huic distributiones; sed negat communiùs, et multò probabilius *Viva cum Suar. etc. ibid.*

671. — Quær. obiter 8. omittens ultra restitutionem, quamnam aliam pœnam incurrat? Incurrit pœnam privationis beneficii, si admonitus, saltem bis, post sex menses officium omittat intra 15 dies *ut Suar. apud Viva d. l. n.* 10. *ex conc. Lateran.*

672. — Quær. 9. omittens cui debeat facere restitutionem? Resp. pauperibus, vel fabricæ beneficii, ut *ex Decr. S. Pii V.* sive Ecclesiæ, sive domui beneficii, sive in augendis agris, ut *Suar. et Vasq. apud Viva quæst.* 7. *a.* 9. *n.* 11. Non autem (ait *Viva*) potest dare fabricæ alterius Ecclesiæ, nisi fabrica esset in utilitatem pauperum, vel nisi Ecclesia propria non indigeret restauratione, et aliæ Ecclesiæ eleëmosynis indigerent, ut reficerentur, ut ait *Concina tom.* 2. *p.* 425. *n.* 24. Nomine autem pauperum intelliguntur pauperes cujuscumque loci, et etiam intelliguntur ipsi defuncti. Et etiam ipse clericus sibi potest applicare dictos fructus, si verè pauper est, ut dicunt *Palaus tract.* 7. *d.* 2. *p.* 7. *n.* 12. *cum Nav. Suar. Bon. Tol. et Viva cum Less. ex communi d. n.* 11. *in fine.* Excipitur tamen, si ille in fraudem officium omittat, sciens, se posse retinere fructus ob paupertatem, ut benè advertunt *Pal. et Viva.* Addunt *Palaus tr.* 7. *d.* 2. *p.* 7. *n.* 11. *cum Suar. Bonac. et Salm. de hor. can. c.* 2. *punct.* 4. *n.* 60. *in fin. cum Nav. Pell. Reg. Fill. Quintan. et communi*, posse beneficiarium satisfacere restitutioni, si quæcumque alia pia opera pro defunctis offerat æquivalentia recitationi omissæ, nempe, (ut explicat *Quintan. ap. Salm. ibid. n.* 66.) auditionem Sacri, flagellationem, lucrationem indulgentiarum, et similia; sed huic suprà *n.* 667. *Quæst.* 4. *in fine* non acquievimus. Tantùm admittendum videtur cum *Concina p.* 427. posse beneficiarium fructus restituere, ut celebrentur missæ, vel alia suffragia applicentur pro defunctis.

673. — Quær. 10. An beneficiarius restituere debeat omnes fructus, juxta officia quæ omisit? Affirmant *Suar. Valent. Azor*, quia sic loquitur bulla. Sed *Sanch. Cons. tom.* 1. *l.* 2. *c.* 2. *d.* 83. *n.* 3. *Sotus de just. l.* 10. *qu.* 5. *art.* 6. *Less. l.* 2. *c.* 34. *n.* 133. *Viva l. c. n.* 13. *et Salm. loc. cit. num.* 59. *cum Pal. Vasq. Led. Vill. Dian. Henr. Rodr. Bonac. etc.* probabiliter dicunt ex benigna interpretatione ipsos non tenêri omnes fructus restituere, sed tantùm eos qui respondent ad onus officii omissi. Ratio, tum quia bulla *S. Pii* sic recepta

est, et sic explicata usu, utpote conformior æquitati naturali; tum quia durum videtur eodem modo obligari Episcopos, parochos, et capellanos qui ferunt alia onera, ac simplices beneficiarios. Quare dicunt, Episcopum vel parochum tenêri restituere tertiam, vel quartam partem fructuum, retinendo alios pro aliis oneribus, quibus ipsi satisfaciunt: canonicos, dimidiam partem: habentes capellaniam, dimidiam, vel tertiam partem: (capellanus enim tenetur ad officium, cùm quælibet capellania conferenda ab Episcopo, et ejus auctoritate erecta, sit verè beneficium, etsi sit ad nutum amovibilis: secùs, si non sit erecta auctoritate Episcopi, licèt ab ipso conferatur. Ita *Salm. cit. n.* 59. *cum Suar. Pel. Vill. etc.*) Ratio, quia isti omnes recipiunt fructus non solùm pro officio, sed pro aliis etiam oneribus. *Henriquez* autem *apud Sanch. Cons. l.* 2. *c.* 2. *d.* 84. *n.* 4. dicit, Episcopum et parochum tenêri tantùm ad quintam partem, quod *Viva* etiam approbat *in prop.* 20. *Alex. VII. n.* 6. *in fin. et de horis can. q.* 3. *a.* 3. *n.* 8. *in fine*. Canonicum ad quartam, ut etiam *Viva d. n.* 8. *in fine*.

Quid de beneficiario simplici? Rectè *Viva cum Bon. d. l. de rest. n.* 13. *in fine* dicit, eum tenêri ad omnes fructus: quia onus gestandi habitum, vivendi castè etc. compensatur privilegiis clericalibus. Attamen *Henr. apud Sanch. d. loc.* dicit, tenêri tantùm ad tertiam partem, ratione aliorum onerum. Et asserit hanc esse communem recentiorum cum *Manuel. et Medina*, quorum opinionem ait *Sanch.* esse rationi consonam. At hanc opinionem meritò ait *Less. l.* 2. *c.* 34. *n.* 177. esse laxam. Unde rationabiliter eam limitat ad eos beneficiarios tantùm, qui præter horas canonicas alia onera habent, idque juxta onerum proportionem.

674. — Quær. 11. an teneatur ad officium, habens tenue beneficium? *Salm. de horis canon. c.* 2. *punct.* 3. §. 5. *n.* 48. *cum Nav. Laym. Pal. Sa, etc.* tenêri eum censent, quia *S. Pius V.* hunc non excludit. Negant tamen *apud Moya tract.* 2. *de rel. disp.* 2. *q.* 4. *n.* 8. *Malder. Escob. Quintan. Diana, et Araq.* qui testatur, hanc esse communem recentiorum: et idem sentiunt *Less. l.* 2. *c.* 34. *n.* 169. *Sanch. l.* 2. *Consul. c.* 2. *d.* 66. *cum Rodr. Molf. Vega, Led. Torre, et Pell. apud Salm. ibid. n.* 46. (quamvis *Less. et Pell.* sentiant tenêri hunc beneficiarium recitare saltem Dominicis, et diebus festivis). Ratio, quia

ex c. Is cui, 19. *de præbend. in* 6. in jure tenue beneficium non reputatur pro beneficio; in præfato enim canone habens tenue beneficium non excluditur ab alio beneficio obtinendo, cùm ibi prohibeatur, ne de beneficio provideatur tantùm obtinens aliud beneficium sufficiens: *Is cui* (verba textûs) *conceditur, auctoritate apostolica possit uni personæ in sua vel alia Ecclesia providere; alicui aliud sufficiens beneficium obtinenti providere non potest.* Addit ibi Glossa: *Ergò si non est sufficiens, secùs est.* Deinde infrà rationem adducit: *quia beneficiatus idoneus non est, et jure communi beneficiatus beneficiari non mandatur ex c. Quia in tantùm, de præb.* Habens igitur tenue beneficium, si potest beneficiari, ergò reputatur in jure tamquam non beneficiatus: et proinde censetur eximi ab onere officii.

Quæritur autem quodnam beneficium judicetur tenue? Dico non audiendos aliquos, qui contra communem asserunt tale judicari beneficium quod non pertingit ad 20 vel 50 Aureos. Meritò tamen *Viva in prop. 20. Alex. VII. n. 7. Sporer de hor. can. c. 1. n. 27. Elbel eod. tit. n. 421. Tamb. l. 2. c. 5. §. 1. n. 24. et Salm. d. c. 2. n. 46. cum Mald. ac aliis communiter* censent probabile, tenue existimari illud beneficium quod non pertingit ad tertiam partem sustentationis. Et adhæret *Sanchez Cons. l. 2. c. 2. dub. 67. n. 4. cum Suarez*; putans, beneficium tenue illud quod non pertingit ad tertiam, vel non magis declinet ad tertiam ultra quartam partem. Sustentationem autem rationabiliter dicit *Viva loc. c.* mensurari juxta diversitatem patrimoniorum, quæ in diversis locis solent clericis assignari. Hinc *Sotus ap. Sanch. n. 5.* obligat ad officium beneficiarium, qui percipit annuos Aureos octo. Sed *Sanch.* excusat, etiamsi percipiat 16 Aureos. Verùm huic minimè acquiesco: communis enim sententia est apud *Croix l. 4. n. 1195.* nullo modo excusari ab officio beneficiarium percipientem tertiam partem sustentationis. Idemque rectè censet dicendum *Croix n. 1196. cum Vasq.*, si dubium sit, an beneficium sit tenue; quia, cùm beneficium sit certum, et tenuitas excusans sit dubia, possessio stat pro beneficio, et proinde pro obligatione officii. Meritò addunt *Lugo, R. Mor. dub. 6. n. 5. cum Suar. et aliis, Croix, n. 1193. et Tamb. l. c. n. 26.* neque excusari beneficiarium si ob suam culpam beneficium factum sit tenue; vel si ipse speret in

posterum uberiores fructus se habiturum, tunc enim unus annus compensatur cum alio, contra *Palaum tom. 2. d. 2. p. 1. §. 2. n. 18.* Pariter addit *Croix ibidem* tenêri ad officium, qui acceptat beneficium cum onere solvendi omnes fructus pro pensione. Sic etiam, si non faciat fructos suos, quia non residet, ut ait idem *Croix loc. cit. cum Suarez, Lugo, etc.* Hoc tamen limitant *Bus. et Sanch.* si àbsit cum licentia : sed id rectè rejiciunt *Tamb. n. 23. et Croix ibid. cum Azor*, cùm ille possit fructus percipere, si velit.

675. — Quær. 12. an canonici non assistentes, vel non psallentes in choro, teneantur ad restitutionem distributionum, et præbendarum? Plura dubia hìc discutienda sunt. Certum est, quòd clerici Ecclesiarum cathedralium et collegiatarum tenentur ad officium in choro ex *c. 1. de cel. Miss. cap. Fin. dist. 92. et* ex *Trid. sess. 24. c. 12.* Atque tenentur quotidie assistere, nisi alibi alia sit institutio, vel consuetudo; vel nisi necessitas cogat, ut in alio loco extra Ecclesiam officium persolvatur, et adsit licentia Episcopi, quando ad ipsum aditus patet, ut ait *Viva de Rest. q. 7. art. 9. n. 14.* Imò probabiliter putat *Bon.* cui adhæret *Viva*, canonicos benè distributiones lucrari, si recitent in sacristia ob aliquam causam, etiam sine licentia Episcopi, si ipsa licentia præsumatur; in sacristia enim reputatur officium moraliter ac in Ecclesia recitari.

Sed dubitatur 1. an peccent graviter canonici, qui choro non assistunt? Negant plures DD. antiqui, ut *Nav. de Orat. c. 5. n. 14. Sylvest. v. Horæ q. 11. Cajet. eod. verb. §. 5.* item *Ang. Vald. Barb. Pell. Reg. Tamb. apud Salm. tr. 16. c. 4. punct. 1. n. 2.* tum quia de hoc non adest præceptum expressum, tum quia obligatio assistendi choro oritur ex distributionibus; ergò, cùm his canonici renuntiant, omni obligatione se liberant. Sed veriùs *Suarez l. 4. c. 17. Bon. d. 11. q. 1. p. 2. P. Concina tom. 2. p. 510. n. 4. Viva l. c. n. 14. Cont. Tourn. de relig. part. 2. cap. 2. art. 8. sect. 5. Salm. l. c. n. 3. cum Vasq. Pal. etc.* docent, eos peccare mortaliter, qui à choro absunt notabiliter, ultra tempus à Tridentino permissum. Ratio, quia ex *c. Si quis presb. dist. 92.* depositioni subjicitur clericus non recitans in sua Ecclesia; tum quia obligatio assistendi non oritur ex distributionibus, sed ex primaria institutione ipsius beneficii; Tridentinum enim

sess. 24. *c.* 12. loquens de canonicis præcipit : *Omnes... compellantur... in choro ad psallendum instituto, hymnis, et canticis Dei nomen reverenter, distinctè, devotèque laudare*. Diximus autem 1. *notabiliter*, nam si absit canonicus per tres vel quatuor dies, est communis sententia, eum non peccare graviter. Ita *Salm. loc. cit. n.* 1. *et Croix l.* 4. *n.* 876. *cum Sylvest. Bon. Cov. Vasquez*, *et Suar. l.* 4. *c.* 13. *n.* 8. *et* 9. qui tamen dixit; præfatam sententiam non videri certè improbabilem, sed se nolle suum judicium interponere. Diximus 2. *ultra tempus permissum;* quia Tridentinum permittit canonicis, sicut Episcopis, per tres menses abesse. Rectè autem docet *S. Thomas* 2. 2. *q.* 91. *art.* 2. *ad* 3. quem sequitur *Viva l. c. verb. Dico tertiò, cum Val. Fill. et Bon. contra Nav. et alios*, Episcopos non obligari ad chorum; tum quia sic fert consuetudo; tum quia ipsi majoribus negotiis vacare debent, quæ chori assistentiam non compatiuntur.

Dubitatur 2. quid teneantur restituere canonici, qui choro non intersunt? Certum est ipsos non posse lucrari distributiones, etiamsi alii consocii eas illis remittant, ut habetur ex *Trident. sess.* 24. *de Reform. c.* 12. ubi dicitur : *Distributiones verò, qui statis horis interfuerint, recipiant; reliqui, quavis collusione aut remissione exclusa, his careant.* Nota, *remissione exclusa*, nam ut benè advertunt *Croix l.* 4. *n.* 877. *et Conc. t.* 2. *p.* 523. *n.* 4. si portiones illæ præsentibus jam sint præstitæ, isti licitè possunt donare eas absentibus; modò hoc non fiat ex pacto, et in fraudem legis, ut ait *ib. Croix cum Sanch. et Lugo*, quia hæc esset palliata collusio. Non privantur autem distributionibus qui absunt ex legitimis causis, de quibus agemus *l.* 5. *ex n.* 130.

Hæc quoad distributiones. An verò non assistentes teneantur etiam fructus præbendæ restituere? Sic habetur in Trid. *l. c. Primo anno privetur unusquisque dimidiâ parte fructuum, quos ratione etiam præbendæ, ac residentiæ fecit suos. Quòd si iterùm eâdem fuerit usus negligentiâ, privetur omnibus fructibus. Crescente verò contumacia, contra eos juxta sacrorum canonum constitutiones procedatur.* Ex sacris autem Canonibus, ut dicunt *Salm. c.* 4. *punct.* 1. *n.* 9. illi exspoliantur ipsis beneficiis. Hoc verò ajunt *Salm. ibid.* ex communi, non fieri nisi post sententiam : sed contrarium hodiè tenendum, ut mox videbimus in dubio sequenti.

. Dubitatur 3. an satisfaciant choro, et lucrentur distributiones canonici, qui tantùm assistunt, et non canunt? Affirmant *Sanch. Cons. l. 2. c. 2. dub. 99. n. 2. cum Med. Arag. et Panorm.* Et consentiunt *Bon. de hor. can. d. 1. q. 3. p. 2. §. 1. n. 18. et Salm. loc. cit. n. 5. cum Pal. Suar. Less. Pell. et Led.* pro iis Ecclesiis, ubi talis viget consuetudo, quam asserunt adesse ferè in omnibus Ecclesiis. Sed hodie, aliis omissis, causa finita est in bulla *Cum semper oblatas*, (*vide in fine operis de Romanorum Pontif. decretis, epist. encycl. n. V.*) ubi SS. noster Pontifex postquam asserit præfatam opinionem absonam esse menti conc. Tridentini, atque pluries improbatam à congregatione ipsius concilii, dicit: *Equidem minimè Nobis compertum est, quo peculiari titulo suffulti persuasum habeant unius vel alterius Ecclesiæ canonici, se suo muneri satisfacere per simplicem in choro assistentiam, absque divinæ psalmodiæ cantu. Verùm, nisi illis præsto sit apostolicum, non præsumptum vel abrogatum; sed legitimum ac vigens privilegium sive indultum, jure ac meritò verendum est, ne isti, dum ita se gerunt, præbendarum ac distributionum fructus minimè suos faciant, et consequenter ne ad eorum restitutionem teneantur.* Ex quo verbo verendum rectè infert *Concina tom. 2. p. 518. n. 22.* ita infirmatam esse contrariam opinionem, ut non ampliùs probabilis dici possit; tale enim verbum importat formidinem practicam, quâcum certè non licet operari. Sed quidquid aliqui dixerint super præfatam bullam, idem SS. Pontifex omnia dubia abstulit novo Brevi, quod direxit die 19. Januarii anno 1748. ad Emin. Cardin. *Delphinum* Patriarcham Aquilejensem, incipiens, *Dilecte Fili, etc.* (*vide apud Conc. pag. 520. n. 29.*). Ibi noster Pontifex consuetudinem canonicorum, tantùm interessendi choro, extirpandam esse declarat, sic dicens: *Itaque à te dilecte Fili noster, poscimus, et flagitamus, ut non solùm hujusmodi abusum et corruptelam ab Ecclesiastica disciplina absonam, et canonicis ordinationibus ac nostræ quoque constitutioni contrariam penitùs evellere et eradicare adnitaris: verùm etiam ipsos suaviter fortiterque admoneas, ut imposterum, eâ, quâ decet ac tenentur reverentiâ, choro intersint, assistantque, nec non pari pietate, attentione, ac vigilantia omninò canere vel psallere cum cæteris studeant ac contendant. Deinde iisdem edicas, et notum facias nos,* (*quemad-*

mus per has nostras in forma Brevis litteras tibi declaravimus et injungimus) decernere aliquid statuere, sicut in eadem constitutione nostra innuimus, ipsos suosque successores canonicos choro quidem interessentes assistentesque, minimè verò canentes, psallentes nullo pacto ex præbendis et distributionibus facere fructus suos, atque adeò restitutioni obnoxios esse ac fore. Ex quo Diplomate remanet tandem decisum, quòd canonici vel non interessentes, vel non canentes aut psallentes in choro, nedum distributiones quotidianas amittunt, sed etiam non faciunt fructus suos ex præbendis, atque ad restitutionem sunt obnoxii.

Dubitatur 4. an satisfaciant choro, qui submissè recitant psalmos, alteram partem audiendo? Loquendo de choro in generali, an isti satisfaciant officio, adsunt duæ sententiæ.

Prima, quam tenent *Caj. Summ. v. Horæ, in fine, Arm. eod. v. n. 22. Navarr. in c. 10. n. 80. et alii ap. Salm. tr. 16. c. 2. punct. 5. n. 25.* dicit, eos non satisfacere, quia non communicant cum aliis canentibus.

Secunda sententia verò valde probabilis, et communior affirmat; hancque tenent *Sanch. Cons. tom. 2. l. 7. c. 2. dub. 14. n. 2. Less. l. 4. c. 34. dub. 33. n. 184. Suar. tom. 2. l. 4. c. 12. n. 8. Fill. tr. 26. c. 6. n. 198. Conc. tom. 2. p. 513. n. 9. Bon. d. 1. q. 3. p. 2. § 4. n. 16. Salm. l. c. cum Sot. Trull. Vill. etc.* Ratio; quia ad satisfaciendum officio in choro non est necesse, ut quisque audiat omnes voces alterius partis; unaquæque enim pars cum alia unum corpus constituit, et mutuo communicat.

Loquendo autem de choro canonicorum, an ipsi submissè recitando satisfaciant choro, et lucrentur distributiones? Affirmant *Sanch. l. c. cum aliis.* Sed communiter, et meritò id negant *Less. Fill. ll. cc. Concina p. 513. n. 9. Cont. Tourn. de relig. part. 2. cap. 2. art. 8. sect. 3. et Bonac. l. c. n. 17. cum Suar. P. Nav. et Rodr.* Ratio, quia distributiones debentur solùm iis, qui choro inserviunt; servitium autem chori, ut habetur ex *Clement. 1. de cel. miss.* in eo consistit, ut clerici conveniant in Ecclesia ad officium psallendum. Ergò qui non psallunt, sed officium submissa voce recitant, non possunt dici choro inservire. Censet tamen *Bonac. loc. cit. cum Suar. Fill. etc.* quòd canonici id recitantes possint saltem percipere mediam partem distributionum: sed SS. noster Pontifex *Bened.*

...is.

...at restitui?

...reditor *patitur*
...t *differre resti-*

... *Et an confes-*
...*tem, qui est in*
...*futuram?*

... modo ac loco
...uirit, et com-
...mmodo, quod
...n. *Vide Laym.*
...i.

...tè, faciat clam,
...onam interpo-
...*nfessarius non*

...ur, debet suis
...alter eam habi-
...tia, vel iniquè
...ter eam servan-
...isi transferendo
... tunc enim ple-
33.

XIV. ut mox suprà vidimus in præcedenti dubio, expressè declaravit, canonicos non cantantes vel psallentes, non solùm amittere omnes distributiones, sed etiam tenêri ad restituendos fructus præbendæ.

Dubitatur 5. An canonici, portinarii, et similes possint inservire choro per substitutos, vel alternatim unus pro alio. Negant *Joan. Baptista Ventriglia Praxis etc. Annot.* 19. §. 3. *n.* 18. *cum Zerol. Barb. et Garz.* ex præscripto concilii Trident. *sess.* 24. *de Reform. cap.* 12. ubi dicitur: *Omnes verò divina per se, et non per substitutos compellantur obire officia.* Hinc ait id vetari, etiamsi adsit consuetudo, vel statutum id permittens, ex declaratione S. Congr. 25. Jul. 1570. *Si factum est aliquod statutum, quòd canonici possint inservire per substitutos, vel alternatim unus pro alio, non habeatur ejus ratio quia est contra concilium.* Tantùm id concedit *Ventriglia*, si adsit legitimum impedimentum, v. gr. infirmitatis, et absentiæ permissæ. Verùmtamen advertunt *Fagnan. Tom.* 1. *in Cap. Cum omnes, de constit. n.* 28. *Monacel. Tom.* 2. *tit.* 13. *Form.* 2. *n.* 64. *et Matthæus. Offic. Cur. cap.* 55. §. 1. *n.* 9. declarâsse S. C. concilii, quòd Episcopus (ubi adest consuetudo, ut notat *Monac.*) possit concedere facultatem capitularibus invicem se substituendi in servitio tum Ecclesiæ, tum chori, modò non substituantur iis temporibus, quibus servitio Ecclesiæ adstricti sunt, et modò curet Episcopus, ne hac facultate substituendi illi abutantur: putà si hujusmodi substitutiones sint nimiùm frequentes. Aliàs verò, ut scribit idem *Fag.*, declaravit S. C. Decretum hoc locum habere tantùm inter præsentes. Cùmque deinde dubitatum fuerit, an censendus sit absens, qui pernoctat extra mœnia civitatis, ubi est cathedralis, per medium milliare vel circa in suburbiis, unde canonicus opportunè possit ad servitium accedere; S. C. respondit, non censeri absentem. Omnes has declarationes colligit, et refert *Card. Lambertini Notif.* 107. *n.* 17. *et* 18.

DUBIUM VII.

DE CIRCUMSTANTIIS RESTITUTIONIS.

ARTICULUS I.

Quo tempore, loco, et modo debeat restitui?

676. — « Resp. Debet quamprimùm, et eo modo ac loco » restitui, quo jus, et interesse damnificati requirit, et com» modè ac moraliter fieri potest sine gravi incommodo, quod » quis pateretur in re sua propria ultra debitum. *Vide Laym.* » *hic l. 3. tract. 2. c. 10. Fill. tr. 32. c. 4. q. 11.*

Unde resolves :

« 1. Qui non potest commodè restituere apertè, faciat clam, » et qui non potest per se faciat per aliam personam interpo» sitam, v. gr. confessarium » (*Quid, si confessarius non restituat? Vide dicenda seq. n. 704. quær. IV.*)

677. — « 2. Possessor malæ fidei, v. gr. fur, debet suis » sumptibus ad eum locum rem deferre, ubi alter eam habi» turus fuisset, si non fuisset ablata, destructa, vel iniquè » detenta, deductis tamen expensis, quas alter eam servan» do, vel deferendo debuisset facere. Excipe, nisi transferendo » deberet plus impendere, quàm res valeat; tunc enim ple-

» numque ex præsumpta mente domini posset restituere pau-
» peribus, vel in usus pios. *Bon. q.* 6. *p.* 1.

Quæstio est, an fur teneatur rem reddere domino, etiam cum sumptu majori, quàm res valeat? Affirmant *Navarr. Val. Dicast. Cajet. etc. apud Salm. de restit. c.* 1. *punct.* 10. *n.* 195. Sed negant *Salm. d. l. cum Soto, Pal. Bon. Less. etc. cum Bus. hic. Vide dicta suprà n.* 597. *et* 598.

678. — « 3. Bonæ fidei possessor satisfacit, si restituat in
» loco, ubi rem possidet. *l. c.*

» 4. Debita ex contractu eo loco, et tempore solvi debent,
» de quo inter partes conventum fuit expressè, vel tacitè.
» *Vide Less. et Bonac. l. c.* » (1)

Regulariter, præcisis pactis, solutio in contractibus, quoad locum, fieri debet in loco, ubi contractus fuit initus: et expensis illius, in cujus favorem fuit contractus. Quoad tempus autem, si de isto non sit conventum, non peccat graviter debitor, si non restituat donec moneatur ab altera parte: nisi illa ob timorem, oblivionem, aut impotentiam omittat eum monere; vel nisi debitor obligarit se cum juramento, quia juramentum de se obligat quamprimùm. Ita *Salm. de rest. c.* 1. *punct.* 13. *n.* 254. *cum Pal. Covarr. etc.* Monent autem *ib. n.* 255. *Lug. Bon. Trull. etc.* non esse damnandum de culpa gravi, qui differt solvere debitum ex contractu sine gravi damno creditoris, licèt iste petat, quia talis dilatio non videtur tunc graviter ei injuriosa; et adhæret *Bus. n. seq.*

679. — « 5. Si quis possit quamprimùm restituere totum,
» ad id tenetur. Si autem alter dilatione non pateretur ulte-
» rius damnum, aut non notabile, non facilè arguendus es-
» set gravis peccati is, qui cum proposito satisfaciendi dif-
» ferret, aut paulatim per partes solveret. *Vide Bon. de con-*
» *tract. d.* 1. *q.* 6. *p.* 1. »

Certè excusatur à peccato gravi qui differt restitutionem per breve tempus, in quo dominus nec damnum patitur grave, nec graviter censetur invitus. Ita *Salm. ibid. n.* 253. *cum Lugo, Caj. Bon. etc. Palaus* ordinariè loquendo spatium 20 dierum putat esse breve.

680. — Utrùm, si debitor habet justam causam differendi

(1) Confer infrà art. cod. civ. de contractibus ad n. 707. positos.
Edit.

restitutionem, teneatur deinde restituere omne damnum, quod creditor ex dilatione patitur? Respondetur: Si debitum non sit ex delicto, non tenetur, ut ex communi docet *Lugo d. 18. n. 35. et Croix l. 3. p. 2. n. 252.* Si verò ex delicto est, nec etiam tenêri, si dilatio sit justa, dicunt *Navarr. Dic. Burg. et Dian. ap. Croix ib.* qui probabile putant, quia, ut ajunt tunc circa dilationem creditor esset irrationabiliter invitus. Sed communiùs et probabiliùs tenetur, ut docent *Lugo d. 2. n. 17. Less. c. 16. n. 32. et Molin. Laym. Reb. Tamb. aliique cum Croix loc. cit.* Ratio, quia, licèt justa dilatio posterior non sit causa damni; tamen reverà causa fuit illa prima injusta acceptio.

681. — « 6. Qui scit, se tenêri ad restitutionem, et cùm » possit in vita, non vult restituere, nisi in articulo mor- » tis, vel post mortem per hæredes, absolvi non debet, nec » potest: quia semper est in actuali peccato, et impœnitens. » *Sylv. Sayr. Bon. Trull. c. 14. d. 11.*

» 7. Certum est non posse absolvi, qui, quando potest, non » vult restituere, nisi in morte, vel per partes. Limita » 1. Nisi ille sit in bona fide, et monitio prævideatur non » profutura, ut *Salm. de rest. c. 1. punct. 13. n. 256. cum Di-* » *cast. P. Nav. Sylv. etc.* Limita 2. Nisi adsit justa causa, ni- » mirùm scandalum, infamia, et similia, si statim fieret re- » stitutio. *Salm. dicto loco num. 259. cum Lug. Dic. Bon.* » *Bann. etc.* »

682. — Quæritur hìc 1. utrùm sit absolvendus debitor antequam restituat.

Prima sententia dicit, eum benè posse absolvi, non solùm primà, sed etiam secundà vice, si det vera signa doloris, et propositi. Ita *Viva de rest. q. 1. art. 5. n. 2. cum Nav. Val. Led. Sayr. etc. Mazz.* Et probabilem putant *Salm. ibid. n. 258. cum P. Navar. et Dic.* etiamsi pœnitens monitus primà vice culpabiliter non restituerit.

Sed mihi omninò placet secunda sententia, quam tenet *P. Conc. tom. 7. p. 85. n. 25.* regulariter non esse absolvendum debitorem, nisi priùs restituat, quando ipsi restitutio est moraliter possibilis: sicut non est absolvendus concubinarius, antequam concubinam abjiciat; experientià enim satis compertum est, quòd debitores post absolutionem rarissimè restituant, prout concubinarii rarissimè concubinas dimittunt.

Unde *S. Thom. de Villan. fer. 6. post 4. Dom. Quadr.* rectè monuit : *Prius ergò vadat et concubinam è domo pellat, pecuniam alienam restituat.... et tunc ad confessarium redeat, ut absolvatur.* Cæterùm benè ait *Conc. l. c. n.* 24. quòd si reverà prudens confessarius deprehendat debitorem sincerè paratum esse restituere, cùm primùm poterit, et restitutio non possit fieri citò, rectè poterit eum absolvere pro prima vice : imò probabilissimè id admittunt *Salm. cit. n.* 258. *et Lugo de just. d.* 20. *n.* 213. etiam pro secunda et tertia vice, si tales occurrant circumstantiæ ut confessarius solo proposito restitutionis contentus esse debeat.

Quæritur 2. utrùm, si pœnitens sit in bona fide et confessarius prævideat monitionem restitutionis minimè esse profuturam, debeat eum monere? De hoc dubio *vide dicenda de pœn. l.* 6. *n.* 614. ubi partem negativam probavimus cum *Lugo, Sanch. Cano, Laym. Salm. Ronc. Spor. et aliis communiter contra paucos :* si enim confessarius magna cum prudentia officio suo fungi debet, quomodo prudenter se geret, si pœnitentem monebit, prævidens, quòd ille animæ detrimentum sit passurus, et è converso damnum creditoris non sit amovendum.

683. — Quæritur 3. quot peccata committat negligens culpabiliter restituere?

Prima sententia, quam *Salmant.* probabilissimam vocant, tenet, eum tot peccata distincta committere, quot intersunt occasiones restituendi, et quoties proponit non restituere : imò quoties per somnum, aut per alia distrahitur. Ita *Bon. Vasq. Dic. Trull. Bann. etc. apud Salm. ibid. punct.* 14. *n.* 262.

Secunda sententia docet, eum unum peccatum committere, licèt per annum, et amplius in eadem voluntate non restituendi perseveret. Ratio, quia tale peccatum, quamvis physicè interrumpatur, moraliter tamen non censetur interruptum, quoties non retractetur mala voluntas, quæ virtualiter semper permanet in effectu retentionis. Ita *Lug. de pœnit. d.* 16. *n.* 549. *cum Nav. Gabr. Tanner et Salm. l. c. n.* 264. *cum P. Nav. Arag. et Dian. cum aliis.* Hinc dicunt, sufficere pœnitenti confiteri omissionem restitutionis, quin tempus exprimat, quia diuturnitas temporis non est nisi circumstantia aggravans. Utraque sententia est probabilis, sed hæc secunda videtur probabilior. *Vide l. 2. de pecc. n.* 40.

ARTICULUS II.

Quo ordine restitui debeat?

684. — « RESP. Certum est, non necessariò ordinem servari, quando debitor omnibus solvere potest; quando verò tantum non habet, ut hæredibus relinquat, sequentes regulæ servandæ :

» 1. Si debitor rem alterius apud se habet, quocumque titulo habeat, sive ex furto, sive ex deposito, sive inventione, etc. debet priùs restitui domino suo vel eo deficiente, pauperibus. Similiter, si res empta ad creditum, pretio non soluto, adhuc extet. *Nav. Sylv. Bon. q. 5. p. 2.* Hoc tamen *Less. c. 15. d. 2. contra Bon. etc.* limitat, nisi venditor ab emptore fidejussionem vel pignus acceperit.

685. — Quæritur, an venditor rei, exstante re, sit præferendus pro pretio aliis creditoribus emptoris? Certum est 1. quòd si venditor non acceperit ab emptore nec pignus, nec fidejussionem, neque fidem de pretio, ipse debet præferri, quia tunc adhuc retinet rei dominium, ex *l. Quod vendidi, 19. ff. de contr. empt.* et ex §. *Venditæ, Instit. de rer. Div. Vide Salm. de rest. c. 1. punct. 12. §. 1. n. 231.* Et *vide infrà n. 796.* Certum est 2. quòd si venditor acceperit pignus, vel fidejussionem, nullam habet prælationem, quia tunc jam est securus de pretio. *Lugo d. 20. n. 15.* Quæstio igitur est, quando venditor rem tradidit, et de pretio tantùm fidem accepit?

Prima sententia dicit tunc præferendum esse venditorem,

et hanc tenent *Salm. l. c. n. 232. cum Sylvest. Bon. Bann. Tap. Vill.* (citant etiam *Lessium*, sed non benè, nam *Lessius l. 2. c. 15. dub. 2. n. 11.* ubi citatur, loquitur, de casu quo non sit data nec etiam fides de pretio). Ratio, tum quia hoc postulat æquitas naturalis; tum quia dominium rei, licèt eo casu translatum fuerit, est tamen translatum sub conditione pretii solvendi; unde talis res manet hypothecata solutioni pretii.

Secunda sententia verò probabilior, quam tuentur *Mol. tom. 2. d. 356. Laym. l. 3. sect. 5. tract. 2. c. 11. n. 2. Pal. d. 1. p. 18. §. 14. n. 5. Lugo d. 20. sect. 2. n. 17. cum Vasq. P. Nav. Cov. Azor, etc.* tenet nullam venditori prælationem deberi. Ratio, quia, cùm dominium jam translatum sit, venditori remanet tantùm creditum personale erga emptorem; nulloque jure habetur, quòd res venditori hypothecata remaneat, donec ei pretium solvatur: aliàs emptor non posset de illa pro suo libito disponere, quod nemo *dicit*.

686. — An pecunia autem furtiva, immixta propriæ, sit ante alia debita restituenda? Affirmant rationabiliter *Pal. Rebell. et Croix l. 3. p. 2. n. 375.* quia totus cumulus est specialiter obligatus domino pecuniæ ablatæ. *Vide dicta n. 499. v. Notandum.*

687. — « 2. Si restitutio facienda sit ratione injustæ ac-» ceptionis, priùs restitui debent certa, hoc est, quorum » domini cognoscuntur, quàm incerta, *Bon. Less. d. 1.* quia » illa jure naturæ debentur suis dominis, hæc autem jure » solo positivo pauperibus. »

Quamvis probabilis sit sententia cum *Bus. Less. etc.* imo communis cum *Salm. ibid. num. 230. et Croix, l. 3. p. 2. n. 377.* quòd priùs restituenda sint debita certa, quàm incerta: attamen etiam probabile est, quòd si debitor non possit utraque restituere, restitutio fiat pro rata etiam pauperibus pro debitis incertis. Ita tenent *Bann. Mon. Rebell.* et probabile vocant *Tapia, Vill.* apud *Salm. loc. cit. n. 229. et Lugo d. 20. sect. 1. n. 5.* probabilissimum putat. Ratio istorum, quia prælatio creditoribus certis non debetur neque jure positivo (quod est certum) neque jure naturæ, ut supponit *Bus.* Sed æquè de jure naturæ pauperes succedunt in locum creditorum incertorum, ut dicunt *Caj. 2. 2. q. 62. art. 9. ac Covarr. Arag. et Tap. ap. Salm. de rest. cap. 1. punct. 11. §. 3. n. 210.* Talis enim præsumitur voluntas cre-

ditorum, ut, quod ipsis nequit restitui, restituatur pauperibus pro ipsorum animabus.

688. — « 3. Priùs facienda est restitutio debitorum licitè » contractorum, quàm usurarum; cùm in his dominus non » fuerit simpliciter invitus. »

Quæritur, utrùm debita ex delicto sint solvenda ante debita ex contractu? Tres sunt sententiæ apud *Salm. ibid. punct.* 12. §. 1. *ex n.* 234. quas ipsi vocant omnes probabiles, et in praxi tutas.

Prima præfert debita ex delicto, quando non intervenit hypotheca, vel pignus in contractu, aut non extat res in propria specie; quia retinere rem injuriosè ablatam, est gravior injuria, quàm non solvere rem debitam ex contractu; ideò illa priùs est reparanda. Ita *D. Th. Opusc.* 73. *c.* 17. *Reb. Med. etc.*

Secunda præfert debita ex contractu, scilicet oneroso; (nam debita ex gratuito, certum est solvenda esse ultimo loco, ut *Bus. num. seq.*) Ratio, quia aliàs solverentur debita ex ære alieno; maximè cùm creditor dederit æquivalens. Ita *Caj. Nav. Valent. etc.* Sed hanc sententiam dicit *Lugo d.* 20. *ex n.* 34. nullam præseferre rationem magni momenti.

Tertia communior et probabilior dicit: prædicta debita solvenda esse pro rata, nisi adsit res in specie, vel hypothecata, ut suprà. Ratio, quia ex nullo jure habetur in his aliqua prælatio facienda. Ita *Lugo d.* 20. *n.* 36. *Less. l.* 2. *c.* 15. *n.* 16. item *Bon. Dic. Vill. Pal. Laym. etc. ap. Salm. l. c. n.* 236.

689. « 4. Debita ex titulo oneroso priùs solvenda sunt, » quàm quæ debentur ex gratuito, v. gr. ex promissione; » quia hæc includunt tacitam conditionem, nisi quid obstet. » Hinc debita defuncti solvenda sunt ante omnia legata, » etiam pia, *Navarr. Sylvest. Con. qu.* 8. *p.* 2.

» 5. In reliquis debitis servandum est jus particulare loci, » si tale sit, et non repugnet juri naturæ. Si nullum sit, se» quendum est jus commune, secundùm quòd 1. Solvenda » sunt debita, ad quæ bona debitorum expressè fuerunt obli» gata. 2. Dos uxoris extrahenda est. » (*Dos ex Laym. præfertur omnibus creditis hypothecam tacitam habentibus*). « 3. De» bita, ad quæ bona debitorum sunt tacitè hypothecata. 4. » Deposita perdita in potestate debitorum. 5. Debita privi» legiatorum. 6. Aliorum creditorum: post quos omnes sunt » hi, à quibus usuræ acceptæ sunt, et adhuc post hos resti-

» tuenda sunt bona incerta. Quando autem multi unius rationis creditores inveniuntur, temporis antiquitas inter eos » servanda est. *Vide Laym. l. 5. tr. 2. c. 11.* Ubi addit, è » bonis debitoris, si is defunctus sit, inprimis solvendas esse » impensas funeris, et quæ ad confectionem inventarii, aper» tionem testamenti, item ad medicos, et pharmacopolas » pertinent. *Vide Filliuc. c. 4. q. 13.* (1). »

(1) Ordo, quo creditoribus restituendum est, sequenti in codice civili statuitur :

Art. 2093. Bona debitoris communia sunt creditoribus pro rata parte, nisi justis ex causis unus alteri præferri debeat.

Art. 2094. Causæ legitimæ præferendi creditores, dicuntur privilegia et hypothecæ.

Art. 2095. Privilegiati sunt, qui ex natura crediti omnibus creditoribus etiam hypothecariis præferendi sunt.

Art. 2096. Inter ipsos privilegiatos prælatio diversitate privilegii determinatur.

Art. 2097. Privilegiatis ejusdem ordinis pro rata crediti satisfaciendum.

Art. 2099. Privilegia afficiunt vel bona immobilia debitoris vel mobilia.

Art. 2100. Vel omnia bona mobilia vel quædam tantùm.

Art. 2101. Privilegiata, quæ universitatem mobilium afficiunt, recensentur et exerceantur hoc ordine :

1° Expensæ judiciariæ ; 2° funerariæ ; 3° ultimi morbi, sine prælatione inter se ; 4° stipendia famulantium pro anno currente et proximè elapso ; 5° victualia ministrata à sex mensibus, si agitur de vendente minutim, ab anno autem, si de vendente cumulatim vel de hero convictûs.

Art. 2102. Privilegiata, quæ tantùm quamdam partem mobilium afficiunt sunt :

1° Jus, quo proprietarius domûs aut prædii donatur, pro locationis pretio in fructus anni currentis ac valorem omnium mobilium, quibus domus aut prædia instruuntur aut prædiorum cultura indiget ;

2° Pignus in manibus creditoris existens ;

3° Expensa in conservationem rei ;

4° Solutio pretii rei mobilis, quamdiu apud emptorem existit, idque sive creditor ejus fidem secutus sit sive non. Quod si nulla solvendi dies statuta sit, res ipsa repeti potest, modò id fiat intra 8 dies. Præfertur tamen proprietarius domûs vel prædii pro locationis pretio ;

5° Quæ tabernarius in res viatorum apud se depositas expendit ;

6° Impensæ factæ in vectionem et res vectas.

Art. 2103. Privilegiata, quæ immobilia afficiunt, sunt :

1° Venditoris rei immobilis pro pretio obtinendo ;

2° Creditorum, qui ad rem immobilem acquirendam pecuniam suppeditarunt, modò actu mutui et venditoris chirographo constet, hanc summam ad talem emptionem petitam ac solutionem ex ea factam fuisse ;

3° Cohæredum in bona hæreditatis pro solutione portionum, quæ ipsis ab aliis hæredibus refundi debent ;

4° Architecti, operis conductoris, cæmentarii et operariorum in ædificia aliave opera assumptorum ;

690. — Quoad creditores hypothecarios nulli dubium est, quin præferendi sint anteriores, etiam ex hypotheca tacita, qui si tempore antecedant alios creditores ex hypotheca expressa, adhuc præferendi sunt, ut tenent communiùs *Lugo d. 20, n. 41. cum Mol. Vasq. et alii apud Croix l. 3. p. 2. n. 392. contra Navarr. Sylvest. et Angel.* Notandum tamen, quòd inter creditores hypothecarios semper omnibus sit præferendus supra rem creditor, qui pecuniam dedit ad illam emendam, vel ad reficiendam, v. gr. domum; vel ad custodiam sive ad cultum agrorum; vel ad collectionem segetum. *ex l. 5. ff. Qui potiores etc. Vide Salm. de rest. c. 1. punct. 12. §. 2. n. 241.* Dubium est quoad personales.

Prima sententia tenet, omnibus his satisfaciendum esse pro rata. Ita *Pal. tr. 32. disp. 1. p. 18. §. 18. num. 5. Holzm. de rest. tr. 2. n. 477. et Less. Bon. Vasq. Azor, etc. apud Salm. ibid. §. 1. n. 245.* Ratio, quia his non bona debitoris, sed obligata est persona, quæ æquè omnibus est obnoxia. Et probant ex *l. 1. §. Ex contrario ff. de separat.* ubi dicitur: *Licet alicui, adjiciendo sibi creditorem, creditoris sui deteriorem conditionem facere.* Ergo, inferunt, crediter anterior non habet jus ad illius bona.

5° Eorum, qui pecuniam mutuo dederunt, ut ex illa merces operarii solveretur.

Art. 2104. Quæ privilegiata in *art.* 2101. recensentur, etiam debitoris bona immobilia, deficientibus mobilibus, afficiunt.

Art. 2105. Quod si creditores privilegiati circa mobilia, his deficientibus, cum privilegiatis circa immobilia pro solutione contendunt, solventur:

1° Expensæ judiciariæ aliæque *art.* 2101; 2° Debita *art.* 2103.

Art. 2106. Ut privilegiata circa immobilia ad effectum deduci queant, debitum inscriptum sit oportet registro Hypothecarum.

Art. 2107. Excipiuntur debita in *art.* 2101. relata.

Art. 2114. Hypotheca contractus est, quo res immobilis obligatur creditori in securitatem debiti.

Art. 2116. Alia est legalis, alia judiciaria, alia conventionalis.

Art. 2134. Triplex hæc hypotheca ordinem inter creditores solùm accipit à die inscriptionis in registris conservatoris hypothecarum.

Art. 2135. Non requiritur inscriptio: 1° pro legali minoris et interdicti in bona immobilia tutoris ratione gestionis ejus; 2° Uxoris in immobilia mariti pro dote sua et conventionibus matrimonialibus.

Art. 2147. Creditores hypothecarii eodem die inscripti, sunt ejusdem ordinis, cùm inscriptio non computetur per horas sed per dies.

Edit.

Secunda, quam tenent *S. Anton. p. 2. tit. 2. c. 7. §. 3. Sylv. v. Restit., q. 5. Diana p. 3. tr. 5. res. 10. Navar. Ang. Arag. Bon. Baldi cum Lugo de Just. disp. 20. sect. 7. n. 148. Bon. q. 18. n. 18. Croix l. 3. p. 2. n. 403. Conc. tom. 7. p. 178. n. 17. Salm. tr. 13. c. 1. p. 12. §. 4. n. 246. cum D. Thom. Suar. Val. Tol. Sa, etc.* docet, præferendos esse anteriores, *ex regula* 34. *juris in* 6. *qui prior est tempore, potior est jure.* Licèt enim jus civile sic loquatur tantùm de creditoribus hypothecariis : jus tamen canonicum loquitur de omnibus, et fundatur in jure naturali; creditor enim anterior personalis, quamvis directè personam debitoris, indirectè tamen habet obligata etiam ejus bona, in quibus non debet præjudicari à creditore superveniente. Utraque est probabilis, sed secunda probabilior.

691. — Quæritur, an debitor impotens satisfacere omnibus suis creditoribus personalibus, possit præferre pauperiorem diviti, vel non egenti; duplex datur sententia, utraque probabilis, ut rectè dicunt *Salm. ibid. n.* 247.

Prima affirmat. Ratio, quia obligatio restitutionis datur ad reparandum damnum proximi; plus autem damnum patitur pauper, si ei non fiat restitutio, quàm non indigens. Ita *D. Thom. Op. 73. c. 18. Molin. Sa, Med. etc.* et probabilem putant *Less. Laym. apud Salm. l. c.*

Secunda sententia probabilior negat, quia nullo jure talis prælatio datur : hinc pro rata restituendum. Ita *Lugo d. 20. sect. 7. n. 161. Pal. Less. Vasq. Azor, Dic. etc.* Excipiunt *Salm. dict. loc. n. 248. cum Less. l. 2. c. 15. dub. 7. n. 46.* si creditor esset extremè, vel graviter indigens : tunc certum esse dicunt, istum esse præferendum ex charitate. Et sic reverà tenendum casu, quo creditor jam teneatur ex charitate cedere solutionem illam sibi debitam, habens superflua statui, ut pauperi subveniatur; aliàs non tenebitur ipse ex propriis pauperi illi succurrere cedendo solutionem.

692. — « Quæres, utrùm priùs exigenti non liceat priùs » solvere?

« Resp. 1. Solvens scienter posteriori, præterito illo, qui » habet hypothecam priorem, vel privilegiatam, peccat, tene- » turque priori de damno, qui etiam potest recuperare solu- » tum. *Less. dub. 5. ex l. Scimus §. Et si præfatum c. de* » *jur. delib.*

« 2. Si ex pluribus creditoribus personalibus æqualibus » aliquis exigat (sive in judicio, sive extra), teneris ei in » integrum solvere, quia diligentia fecit eum potiorem. *Nav.* » *Sylv. Bonac. l. c. ex l. Pupillus ff. Quæ in fraudem, etc.* »

Si talis creditor petiit solutionem in judicio, communiter dicunt DD. posse illum exactum retinere. Ita *Lugo d.* 20. *n.* 177. quia leges dant prælationem etiam in conscientia ei qui priùs obtinuit sententiam, et post eam etiam debitor debet ei solvere in conscientia, ut ait *Lugo n.* 170. *cum Molin. et Vasq.* eò quòd lex det creditori hoc privilegium propter reverentiam judicii publici. Si verò is petiit extra judicium et exegit, *Lugo n.* 176. sentit non posse eum retinêre exactum, quia præjudicavit creditoribus anterioribus, quibus competit prælatio, juxta suam sententiam, ut diximus *n.* 690. Attamen *Salm. ibid. n.* 249. *cum Less. Ban. Villal. Dic. Nav. Sylv. et Bus. ut suprà, et Cabassut. l.* 6. *c.* 23. *n.* 14. rectè dicunt probabilius esse, quòd possit illud retinêre, ex *dict. l. Pupillus*, ubi dicitur: *Sin verò justè exegerit, et cæteri creditores neglexerint exactionem..... id quod acceperit creditor, revocari nullo pacto potest, quia alii creditores suæ negligentiæ expensum ferre debent.* Idipsum clariùs confirmatur, ex *l. Si non* 6. §. 1. *ff. de bon. auc. jud. etc.* ubi habetur: *Statuendum ne alterius aut negligentia, aut cupiditas huic qui diligens fuerit noceat. Quòd si utroque instante tibi gratificans tutor solvit, æquum est aut priùs eamdem portionem mihi quæri, aut communicandum quod accepisti.*

« 3. Debitor sciens statum suum labentem, non potest non » petenti integrè satisfacere, sed debet omnibus personalibus » solvere pro rata (si tamen iste solutionem accepisset, an » possit retinêre, controvertitur. *Vide Bon. Less. l. c. Trull.* » *l.* 7. *c.* 14. *d.* 22.) Nec potest uni solvere omissis aliis, nisi » secundùm ordinem supradictum. »

693. — Alii autem, ut *Less. l.* 2. *c.* 15. *dub.* 5. *n.* 41, *et Dic. Dian. Villal. Led. etc. apud Salm. de rest. c.* 1. *punct.* 12. §. 4. *n.* 250. dicunt quòd creditor, cui facta est solutio integra, possit illam retinere, licèt debitor sit impotens aliis satisfacere. Ratio, quia solutum non revocatur, *ex l. Qui autem, et l. Pupillus, ff. Quæ in fraudem, etc. Card. de Lugo d.* 20. *n.* 178. *et* 179. distinguit et dicit, quòd si creditor malâ fide solutionem acceperit, tenetur restituere aliis creditoribus :

secùs si bonâ fide, quia is non tenetur ex injusta acceptione, eò quòd bonâ fide acceperit; non ex injusta retentione, quia per solutionem acquisivit dominium accepti. Sed veriùs *P. Concina tom. 7. p. 180. n. 22. Pal. d. 1. p. 18. §. 21. n. 6. Cont. Tour. de justit. et jure, part. 3. cap. 2. art. 6. sect. 2. concl. 7. in med. Salm. ibid. n. 251. cum Bann. Tap. Bon. Azor, et Turr.* dicunt ipsum in conscientia tenêri aliis pro eorum rata satisfacere: quia ex jure naturali nullum jus habet, ut sibi integrè solvatur, cùm debitor non possit satisfacere omnibus: jure autem positivo prædictæ leges statuunt, solutum non posse repeti in foro externo, sed non, quòd possit retinêri. Præterquam quòd præfatæ leges, ut suprà vidimus, intendant solùm præmio afficere diligentiam creditoris exigentis, non autem dare illi jus retinendi id quod injustè debitor solvit. Nec prodest creditori, quòd acceperit in bonâ fide, nam licèt accipiendo non fecerit injuriam aliis creditoribus, facit tamen retinendo cum damno ipsorum, qui saltem æquale jus habebant ad bona debitoris.

694. — Utrùm famuli possint recipere salarium à domino debitis gravato? Rectè possunt, si bonâ fide famulatum præstiterint. An verò ipsi teneantur discedere, si advertant, dominum ex tali famulatu impotentem reddi ad satisfaciendum debitis? Affirmant *Nav. Adr. et Ang. apud Laym. de rest. c. 11. n. 8.* (1). Negant tamen *Mol.* (et non improbabiliter ait *Laym.*); nam ipsi neque contra justitiam peccant, si à domino rogati famulentur, et mercedem accipiant, neque contra charitatem, si defuturi non sint alii ad famulandum. *Sed vide dicta n. 612.*

695. — Utrùm filii, et uxor possint accipere alimenta à debitis gravato? Affirmant *Laym. d. lib. n. 9. cum Sanch. et Croix l. 3. p. 2. n. 387. contra Henr. et alios*: etiamsi paterfam. alia debita contrahat ad eos alendos, cùm ipse ad eos alendos ex justitia teneatur: modò isti non habeant aliunde sustentationem. Imò docet *Laym. cum Nav. Vasq. et Molin. contra Sylv.* quòd uxor possit vivere ex bonis viri usurarii, qui non est solvendo, licèt alere se possit bonis propriis, vel propinquorum: quia vir non minùs tenetur alere uxorem,

(1) Ex Hom. Ap. tr. 10. n. 115. tenentur discedere, si non sint necessarii, nec possunt prosequi ad exigendum.

Edit.

quàm usuras restituere. Nequit tamen uxor uti ad sustentationem familiæ pecuniis à viro datis ad solvenda debita; nisi in casu, quo familia graviter egeret, tunc enim huic priùs vir succurrere tenetur; ideòque uxor tunc utitur jure suo. Ita *Laym.* qui subdit, mercedes operariorum ad necessarios usus debitoris præferendas esse etiam creditoribus hypothecariis.

ARTICULUS III.

Quæ à restitutione excusent?

696. — « Resp. 1. Ex parte debitoris excusant ea, quæ
» faciunt, ut creditor rationabiliter debeat esse contentus,
» etsi de facto non sit contentus. *Commun. Doct.*

Unde resolvuntur casus sequentes:

« 1. Excusaris in foro conscientiæ (juxta sententiam probabilem) à compensatione damni, si illud datum sit sine tua
» culpa theologica gravi, hoc est, mortali peccato, nisi aliud

» cum altero pactus sis, vel inde sis factus ditior. Unde excu-
» saris, si v. gr. aliquem occidisti ex subita ira, ut si fuerit
» motus tantùm primò primus, vel si ex oblivione non
» extinxeris candelam, et hinc ortum sit incendium etc. Quòd
» si advertens periculum in actionibus periculosis, omittas
» eam diligentiam præcavendi, quam homines ejusdem con-
» ditionis communiter præstare solent, graviter peccas, et
» tenêris restituere damna secuta. Porrò in foro externo pro-
» ceditur secundùm culpam juridicam, quæ sæpè non est
» peccatum, et dividitur in latam, et levem, et levissimam.»
(*Vide dicta n. 549. et 550.*)

« 2. Excusaris à restitutione incertorum, si fecisti compo-
» sitionem cum Episcopo vel Papa, *Less. c. 10. d. 11. Bon. q.*
» *ult. p. 2.* » (*Quòd possit etiam Episcopus componere, tenent Trull. Villal. Henr. Dian. sed oppositum tenendum cum Lugo Mol. etc. ap. Croix l. 3. p. 2. n. 413. Vide dicta ex n. 592. v. Notat.*)

« 3. Item, si casu, quo teneris rem restituere pauperibus,
» tibi ipsi reverà indigenti eam des; et tunc quidem postea
» factus ditior, adhuc non teneris restituere. *Vide Laym. l.*
» *3. t. 2. c. 12.*

697. — «4. Si non possis restituere, nisi cum notabiliter
» graviore damno tibi, vel tuis, vel reip. inferendo, quàm
» æstimari debeat commodum ex restitutione creditori obven-
» turum, tunc enim differre potes, dum cesset ista impo-
» tentia, *Laym. l. c. ex Sylv. Nav. etc.* Idque verum est,
» etsi debitum sit ex delicto, utì et in sequentibus casibus. »
(*Vide dicta n. 598.*)

Tenêris autem restituere etiam cum tuo damno, si omissa restitutione dominus æquale damnum sit passurus. Ita *Salm. de rest. c. 1. punct. 15. n. 270. cum Pal. Less. et Dicast.* Cessationem autem lucri dicunt *Salm. ibid. n. 271.* non esse causam justam differendi restitutionem : nisi (excipit *Beja ap. Croix l. 3. p. 2. n. 424.*) ex dilatione creditor nullum damnum patiatur. *Vide alia circa dilationem restitutionis ap. Croix n. 425.* Probabilissimum autem est cum *Lugo d. 21. n. 26. et Croix n. 426. cum Nav. Sot. Mol. Less. etc.* (*contra Azor. Sanch. Bon. etc.*) te non tenêri restituere rem, quâ dominus est abusurus ad peccandum : imò si ille prævidetur abusurus in damnum tertii, peccares restituendo, quando posses

negare sine tuo graviori, vel saltem æquali gravi damno, juxta dicta *n.* 571. *vers. Secùs.* Idque expressè docet *S. Th.* 2. 2. *q.* 62. *art.* 5. *ad* 1. ubi dicit: *Quando res restituenda apparet esse graviter nociva ei cui restitutio facienda est: vel alteri, non ei debet tunc restitui; quia restitutio ordinatur ad utilitatem ejus, cui restituitur.* Et tunc peccares restituendo non solùm contra charitatem, ut dicunt *Mol. et Dic.*, sed etiam contra justitiam, ut docent *Salm. loc. cit. punct.* 11. §. 2. *n.* 204. *Conc. t.* 7. *p.* 168. *et Lug. n.* 29. *cum Less. Pal. Bonac. Sot. aliisque communiter apud Croix n.* 427. Ratio, quia proximus habet jus, ne tradas aliquid alteri in ejus perniciem.

698. — « 5. Si ad restituendum sis impotens; ut si vivere » non possis secundùm decentiam tui statûs justè à te acqui- » siti. » (*Secùs injustè acquisiti, Salm. cit. punct.* 15. *n.* 269.) « Unde, si nobilis v. gr. non potest statim solvere, nisi se » privet famulis, equis, armis. etc. vel civis primarius, nisi » obeat artem mechanicam sibi insuetam, vel mechanicus, » nisi vendat instrumenta sua, quibus vivit, aut magnum » damnum subeat, potest differre, et paulatim restituere » sine jactura sui statûs. *Laym. l. c. Bon.* » (*Est commune apud Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 340.)

» 6. Quòd si tamen tuâ culpâ in illas angustias delapsus » sis, v. gr. luxuriâ, ludis, superfluis expensis vestium, tibi » imputare debes, quòd jam sine statûs tui amissione non » possis satisfacere. *Ibid.*

» 7. Quòd si item creditor ex dilatione æquale damnum sub- » ire debeat, tu potiùs, quàm is, sustinere debes, cùm ejus » conditio sit melior. Excipitur extrema necessitas, in qua » quoad usum, sunt omnia communia; *ib.* » (*communiter omnes cum Laym. ap. Croix n.* 430.)

» 8. Quòd si item damnum quod timetur ex restitutione, » non esset propriorum bonorum, sed in hoc præcisè tantùm, » quòd spoliet se rebus debitis, non potest ideò differre re- » stitutionem: quia hoc non est pati in suis rebus, neque » suum statum amittere, sed est dimittere alienum, et » reverti ad statum proprium. *Sayr. Bonac.*

» 9. Item excusaris à restitutione, si fieri nequit absque » periculo salutis animæ tuæ, vel tuorum; ut v. g. si non » possis absque peccato, ut, si sit periculum, ne uxor, aut

» filiæ se prostituant, ne filii se dent latrociniis, ne ipse
» per impatientiam incidas in desperationem. *Bon. Less. Mol.*
» *Fill.*

» 10. Item, si non possis restituere absque periculo vitæ,
» vel notabili detrimento famæ : cùm aliàs plus damni sustineres, quàm intulisti. *Bon. d. 2. q. ult. p. 1.* » (*Nisi jactura famæ sit minima respectu damni in bonis creditoris. Salm. tr. 13. c. 1. punct. 17. n. 282. Vide dicta n. 653. v. Sed dices.*)

699. — « 11. Item, si cedas bonis (1), quia leges concesserunt, ut qui contraxit multa debita, nec habet unde solvat,
» possit cedere bonis, ea relinquendo in manibus creditorum, et tunc maneat liber, ita ut etiam in conscientia
» sit tutus, retentis instrumentis artis, et quæ ad sustentationem sunt necessaria. Quòd si tamen postea redeat ad
» pinguiorem fortunam, tenetur adhuc restituere, ex *l.*
» *Cum filiifam. qui bon. Navarr. Bon. Less.* » (*Imò ex Laym. c. 12. q. 1. remanet obligatus ad laborandum, et acquirendum, ut solvat*). « Ex quo *Trull. lib. 7. d. 15. c. 5.*
» sic limitat : si acquirat plus, quàm ad decentiam statûs
» est necessarium, ex dicta *l. Cum etc.* Nisi tamen debita
» proveniant ex delicto, v. g. furto, eo enim casu tantùm
» posse retinere, quæ simpliciter necessaria sunt ad victum,
» docent *Navarr. Salon. Less. loc. cit.* etsi hic concedat ea,
» quæ post cessionem justè acquiruntur, licitè tenêri, si ad
» statum sint necessaria. *Vide Tol. Laym. lib. 3. c. 12. Less.*
» *lib. 2. cap. 16. d. 3. Bonac. Trull. loc. cit.* Porrò, etsi
» cessionem dictam non habere locum in bonis ex delicto
» provenientibus communiter teneant DD. cum *Laym. loc.*
» *cit.* contrarium tamen ex *Less. Diana etc.* docet *Trull. loco*

(1) *Art.* 1266. Cessio bonorum dividitur in voluntariam et judiciariam.

Art. 1267. Voluntaria ea est, quam creditores voluntariè acceptant, circa quod videnda conventio.

Art. 1268. Judiciaria est beneficium à lege concessum infelici et bonæ fidei debitori, ut libertatem suæ personæ retineat cedendo omnia sua bona creditoribus, non obstante quavis stipulatione in contrarium.

Attamen ex jure novo (Code de Procedure) quædam sunt bona, in quæ manus injici nequeant, uti quæ debitori necessaria sunt ad cubitum et vestitum; instrumenta, quibus opifex ad laborandum indiget; libri vitæ generi debitoris necessarii; machinæ et instrumenta ad docendas exercendasve artes et scientias; farina et esculenta familiæ debitoris pro mense necessaria, etc.
Edit.

» *citato*. Denique, etsi debitor principalis cesserit, non ideò » liberantur fidejussores. *Card. Lugo*, *Dian. p. 7. tom. 8. r.* » 18. *et alii.*

700. — » Resp. 2. Ex parte creditoris excusat : 1. Si is, » cui debet restitui, semel remiserit, expressè, vel tacitè, » v. gr. si laceraverit tuum chirographum, vel tibi reddi- » derit. Remissio autem hæc debet esse libera; non metu, » fraude, vel mendacio extorta. *Fill. tr. 32. c. 5. q. 9. Less.* » *l. 2. c. 16. d. 2.*

» 2. Excusat in foro conscientiæ, si solvisti ei, cui debebat » tuus creditor. *Less. d. 5. Bon. p. 3.* 3. Si compensatio facta » est creditori per commodum æquivalens, v. gr. per pro- » curationem officii non gratis factam. 4. Omitti, aut saltem » differri potest restitutio, imò aliquando debet, si creditor » eâ sit abusurus, v. gr. si quis pecunias tibi mutuo datas » repetat ad fornicandum, vel aliter peccandum. Item si eas » repetat ad peccandum contra justitiam, sive inferendum » damnum injustum tertiæ personæ : nisi tamen ex nega- » tione restitutionis timeretur majus malum. » (*Vide dicta n. 697. et alibi*).

Quær. hìc I. An liceat tibi rem alienam retinere, vel accipere ex præsumpta voluntate domini, nempe quòd si peteres, libenter ille donaret? Respondetur affirmativè cum sententia satis communi, quam tenent *Sanch. Dec. lib. 7. c. 19. n. 13. cum Ang. Nav. Arag. Mendoz. Lop. Lug. d. 21. num. 54. et 63. cum Sylvest. Tab. Sayr. Holzm. tract. 3. pag. 483. num.* 600. *Croix lib. 3. p. 2. num. 462. cum Lessio, Sa, Reg. et Dic.* Et expressè eam docet *S. Antonin. 2. p. tit. 1. c.* 15. ubi loquens de obligatione restitutionis, ad quam tenetur qui accipit alienum invito domino, sic subdit : *Invito domino dicitur, quia, si credit dominum permissurum, et subest justa causa credendi, non tenetur.* Ratio hujus sententiæ est, quia malitia furti non tam consistit in ditescendo ex re aliena, quàm in ditescendo cum damno domini graviter inviti, cùm hoc præceptum non furandi tantùm ordinetur ad charitatem erga proximum servandam, ut diximus *n.* 534. *v. Quær. II.* et docet *Lugo cum aliis d. 16. n.* 49. Unde, ut excuseris in tali casu à peccato, sufficit ut dominus non sit positivè invitus. Id confirmatur ex *l. 46. §. 7. ff. de furtis*, ubi legitur : *Rectè dictum est, qui putavit se*

domini voluntate rem attingere, non esse furem; quid enim doli fecit, qui putat dominum consensurum fuisse? Confirmatur etiam ex doctrina *S. Thomæ art. 15. q. 2. art. 5. qu. 4.* qui ait non esse proprietarium religiosum, qui ponat aliquid, ponens spem in ratihabitione prælati; ratihabitio autem semper de futuro est. Oppones id, quod ait *Suar. de rel. lib. 8. cap. 11.*, nempe quòd licentia interpretativa, quatenùs daretur si peteretur, non sit licentia, sed esset si peteretur; ideòque non sufficit ad valorem actûs, v. gr. ad confessiones audiendas, ad assistendum matrimoniis. Sed respondetur cum *Lugo*, *et Holz. ll. cc.* quòd ad audiendas confessiones, atque assistendum matrimoniis, requiratur facultas præsens positiva, quæ non habetur, nisi de præsenti concedatur. Sed ad rem alienam accipiendam vel retinendam, non requiritur positiva voluntas domini, sed sufficit, ut diximus, quòd ipse non sit positivè invitus; saltem ad te excusandum à culpa gravi; nam, si putes dominum invitum quoad modum, tunc non excusaberis à veniali, ut rectè docet *Sanch. loc. cit. cum Nav. Caj. Arm. Sa, Led. etc.*

Quær. II. An debitor aliquid donans suo creditori immemor debiti, excusetur à restitutione?

Negat *prima sententia* cum *Sanch. Dec. lib. 1. c. 13. n. 11. Laym. lib. 3. tr. 2. c. 12. n. 9. Spor. de consc. tr. 1. c. 1. n. 90. Bonac. de leg. q. 1. p. 10. n. 13. Dian. q. 3. tr. 6. r. 57. Salmant. de leg. c. 2. punct. 8. n. 146. etc.* Ratio, quia, cùm is sit debitor tum ex titulo justitiæ, tum ex titulo donationis acceptatæ, non potest unâ solutione his duabus obligationibus ex diversis titulis ortis satisfacere. Nec obstat 1. ut dicunt, quòd debitor, si memor sui debiti fuisset, non donasset, sed potiùs debitum solvisset; quia in contractibus non attenditur voluntas conditionalis, sed actualis. Nec obstat 2. quòd donatio fuerit facta per errorem; sive propter ignorantiam debiti, dantem causam donationi; nam ut dicunt *Less. lib. 2. cap. 17. n. 28. Sanch. et alii communiter*, adhuc in contractibus gratuitis error non invalidat actum, etiamsi causam illi dederit, nisi adfuerit error in motivo donandi; hinc, si quis promiserit eleëmosynam pauperi, quia pauperem eum judicavit, non tenetur illam præstare, si postea sciat, eum non indigere, quia error hic fuit in substantia: contrà verò, si postea sciat, pauperem illum fuisse suum

calumniatorem, tenetur dare, etiamsi non fecisset promissionem, si priùs hoc novisset. *Vide dicenda n.* 715.

Limitant verò præfatam sententiam. 1. Si obligatio restitutionis proveniat ex præcepto ecclesiastico, putà si beneficiarius, obstrictus ad restitutionem fructuum ob omissionem horarum, vel residentiæ, eleëmosynas postmodùm erogaverit immemor suæ obligationis. Ita *Laym. l.* 1. *tr.* 4. *c.* 4. *n.* 7. *Sanch. Dec. l.* 1. *c.* 13. *n.* 10. *Suar. de rel. l.* 4. *c.* 26. *n.* 8. *Ronc. de leg. c.* 45. *in fine Spor. et Dian. ll. cc.* Et idem dicunt *Ronc. l. c. ac Bon. l. c. p.* 10. *n.* 13. de omni restitutione ob debita incerta. Limitant 2. Quando probabiliter præsumitur creditor libenter debitum remissurus, si rem cognitam haberet, *Laym. et Spor. ibid.* Limitant 3. Si obligationes essent aliunde quàm ex justitia, putà si quis immemor voti, pœnitentiæ sacramentalis, aut præcepti ecclesiastici, opus debitum præstaret, quia tunc benè satisfaceret, ut docent *Laym. Suar. Sanch. Bonac. ll. cc. et Bus. cum Azor, et Less.*

Secunda sententia verò, quam tenent *Card. in* 1. *Crisi d.* 64. *n.* 24. *Rodr. part.* 2. *c.* 49. *Concl.* 2. *Mazz. de rest. tom.* 2. *pag.* 366. *Croix lib.* 3. *part.* 2. *num.* 452. *cum Reb. Tamb. l.* 1. *cap.* 3. §. 7. *v. Solutio*, *n.* 4. cum suo magistro *Baldello* (et probabilem censet *Diana*, revocans primam sententiam *p.* 5. *tr.* 13. *r.* 94.), affirmat talem donantem benè satisfacere suo debito ex justitia (Et idem esse ait *Mazzott.* si quis conferat suo creditori gratis officium aliquod sæculare, quod sit prætio æstimabile). Ratio, quia in omni liberali præstatione quisque præsumitur priùs velle satisfacere obligationibus justitiæ. Idque probatur ex *l. Cum ex pluribus* 97. *ff. de Solution.* ubi dicitur, quòd qui ex pluribus causis alteri debet pecuniam et solvendo non exprimit ex qua causa solvat, censeatur solvere pro causa potiore; hæc sunt verba textûs: *Cùm ex pluribus causis* (nempe propter infamiam, vel pœnam, vel hypothecam) *debitor pecuniam solvit, utriusque demonstratione cessante, potior habebitur causa ejus pecuniæ, quæ sub infamia debetur, mox ejus quæ pœnam continet, etc.* Et ratio ibi subditur (quod magis urget), quia præsumitur, quòd si debitor fuisset admonitus, pro causa potiore solvisset: *Quòd verisimile videtur, diligentem debitorem admonitum, ita negotium suum gesturum fuisse.* Sic

textus ubi *Glossa ad verb. Admonitum*, addit, *id est sua discretione*, *vel ab amicis*. Accedit alia ratio, quia oblivio debiti efficit, ut donatio fuerit omninò involuntaria, qui enim donat, censetur semper hanc actualem voluntatem (saltem implicitam) habere : *Dono*, *nisi tenear ex aliquo alio titulo potiore.*

Prima sententia est communior, et quidem valde probabilis; sed hæc *secunda* suâ probabilitate non caret. Ad rationem enim præcipuam primæ sententiæ, nempe quòd in contractibus non conditionalis, sed actualis voluntas attendatur; respondetur, quòd in nostro casu non sola voluntas conditionalis habetur, quæ nunquam in actu adfuerit, sed habetur vera voluntas, ut supponimus, anteriùs absolutè habita solvendi debitum, quæ semper perseverat, quamdiu non revocetur : sed dices : debitor donans non potest in uno actu duas voluntates oppositas habêre, unam donandi, alteram solvendi debitum. Sed respondetur, quòd donans immemor debiti potiùs censeatur velle solvere ex prima voluntate habita, quàm velle donare. Tota igitur quæstio reducitur ad videndum, an in hac solutione prævaleat prima voluntas generalis habita solvendi debitum, an secunda actualis donandi; sed videtur satis probabile, quòd prævaleat prima voluntas, tamquam potior et præcedens. Hocque probatur ex concessis ab eisdem DD. contrariis; concedunt enim *Laym. l. 1. tract. 4. n. 5. Sanch. Dec. lib. 4. cap. 8. n. 17. cum Led.* juxta ea etiam, quæ diximus *n.* 210. quòd si quis emiserit votum non vovendi, et statuerit se nolle futura vota valere, et postea immemor primi voti secundum emittat; tunc nullum erit hoc secundum votum, dummodò primum non retractet expressè, vel virtualiter, nempe si memor primi secundum faciat. Sic pariter *Sanch. loc. cit. et Laym. lib. 3. tract. 5. c. 4. n. 3. ex l. Si quis de legatis.* dicunt non valere posterius testamentum contra prius habens clausulam, ut per nullum aliud censeatur revocatum, nisi in secundo testamento per aliam clausulam expressè primum revocetur. In his casibus quæro, cur valeat primum votum, primum testamentum, et non secundum? nulla utique alia ratio assignari potest, nisi quia illa prima generalis voluntas habita prævalet secundæ voluntati actuali. Si ergo talis impletio (loquendo de voto) satisfacit Deo, cur non homini? præterea concedit

Laym. lib. 1. tr. 4. cap. 4. n. 7. v. Cæterùm, quòd si quis promittit aliquid dare, et promissio acceptatur; si postea illud donat, primæ donationis immemor, ad nihil aliud tenetur: hic rursùs rogo, quare hic non teneatur ad primam donationem, cùm prima et secunda donatio sint duo actus distincti, nisi quia prævalet anterior voluntas solvendi debitum, quàm donandi? Nec valet dicere, quòd ambo isti actus pendeant ex eodem titulo liberalitatis; nam certum est hunc donantem potuisse ex eodem titulo donationis se adstringere ad duas obligationes. Quapropter in tantùm is immemor primæ donationis per secundam illi primæ satisfacit, quantùm prævalet voluntas generalis jam priùs habita potiùs solvendi debitum ex anteriori donatione contractum, quàm iterùm donandi. Id quidem fortiùs dicendum in casu nostro, ubi agitur de solvendo debito contracto ex justitia, quòd strictiùs obligat, quàm debitum ex donatione.

Sed occurrit hic alia urgentior difficultas, nimirùm, quòd debitum certum non compensatur probabili satisfactione. Sed respondetur cum *Carden. Croix et Mazz.* hoc procedere, quando adest sola probabilitas facti, non autem quando accedit probabilitas juris. Clariùs id explico: Quando debitum est certum, et probabilitas versatur circa factum solutionis, certè ex probabili solutione debitor non liberatur, quia solutio probabilis æquare non potest debitum certum. Sed hic probabilitas non est circa veritatem sive factum solutionis, sed circa effectum illius, scilicet quòd per solutionem illam debitum sit probabiliter satisfactum, eò quòd probabiliter adfuerit satisfaciendi voluntas; hæc enim est probabilitas juris, sive proxima, quâ debitor benè uti potest, ut diximus *lib.* 1. *n.* 53. (1) *cum Suar. Sot. Nav. Sylv. Ang. Lugo, Salm. et aliis.*

(1) Numerus, qualis hic laudatur, minimè convenit cum *n.* 53. *lib.* 1. hujus editionis, sed est ex editione Rom. anni 1757, in cujus tractatu de conscientia, ordine planè diverso ab eodem hujus editionis, lib. 1. n. 53. hæc leguntur:

» Sciendum est, quòd nemo uti potest opinione probabili cum periculo » damni vel injuriæ proximi. At hic maximè advertendum, quòd non pos» sumus uti probabili cum damno proximi quando probabilitas est tantùm » facti, non autem si (in aliquibus casibus) adest probabilitas juris, quæ » reddit nos moraliter certos practicè benè operari et prudenter, utendo » opinione probabili de jure, vel probabilitate proxima, ut communiter do» cent Authores nostri cum *Suarez*, 1. 2. *Tom.* 3. *d.* 12. *sect.* 6. *et Soto de*

701. — Quæritur III. Quando debitor in necessitate constitutus excusetur à restitutione? Hic distinguenda est primò necessitas gravis ab extrema; et dicendum, quòd si debitor aliter sibi non potest subvenire, nisi per bona quæ restituere

» *just. lib.* 3. *qu.* 6. *art.* 5. *ad* 4. qui ait : In omnibus negotiis magni momenti, etiam in magnam injuriam tertii, licitum est sequi opiniones probabiles. Sed hic dices : Cur opinione probabili de jure in aliis materiis uti possumus, et non etiam in sacramentis, et pharmaco præbendo infirmis, cùm in utroque damnum proximus pati possit? Egregiè respondet *Suarez loc. cit.* dicens distinctione utendum : interdum enim opiniones sunt circa jus, scilicet an hoc sit prohibitum, nec ne; interdum verò circa res ipsas, ut in sacramentis, an hoc modo facta teneant; et in medicina, an hoc pharmacum sit utile, vel perniciosum. Dicendum 1. Quotiescumque est opinio probabilis hanc actionem non esse prohibitam, potest aliquis formare conscientiam certam tali opinione. Præter Authores citatos favent huic conclusioni multa, quæ adducit *Navarrus d. cap. Si quis autem n.* 12. *et in summa c.* 27. *n.* 283. *Sylvest. Angel. verb. Opinio. S. Antonin.* 1. *p. tit.* 3. *c.* 10. Ratio est, quia excedit ordinarium humanæ facultatis majorem cognitionem obtinere in actionibus. Item quia esset intolerabile onus obligare omnes homines ad conferendas singulas opiniones. Præterea existimo illam rationem sufficientem, quia quandiu est judicium, quòd nulla sit lex prohibens actionem, talis lex non est sufficienter proposita, donec certius de illa constet. Dicendum II. Quando opiniones versantur circa res ipsas, sæpe tenetur homo præferre certam probabili, quando scilicet ex justitiâ, vel charitate vitare damnum tenetur quod in re ipsa subest. Unde confirmatur ex differentia de jure, vel de re : nam primum dicit ordinem ad operantem et omnino tollit periculum malitiæ : secundum verò dicit ordinem ad rem ipsam, et non tollit periculum detrimenti, quod est in ipsa. Unde in priori est sufficiens excusatio sequendi probabile judicium, quia nondum lex est sufficienter proposita; hic autem nulla est sufficiens excusatio cùm satis constet periculum in re ipsa manere; huc usque *Suarez*.

» Ad quod clariùs explicandum, dico quòd opinio probabilis aliter se habet, quando versatur circa substantiam rei, hoc est an res existat vel non. Aliter circa modum rei, nempe an res sive actio sit honesta, vel non. Nam quando opinio versatur circa substantiam rei, opinio quantumvis probabilis non potest sufficere, ut sit quod non est; ex. gr. ut sit Sacramentum, quod probabiliter videtur esse Sacramentum, sed reverà non est Sacramentum, vel pariter ut sit à medicina, quod est reverà potius venenum, cùm de facto noceat. Quando verò opinio versatur circa modum rei, an sit honesta, vel non; tunc opinio probabilis benè efficit, ut actio sit honesta licèt fortè per se non sit. Ratio quia (ut latè probatum est in dissert. de usu opinionis probabilis) in iis casibus, in quibus probabiliter opinamur legem prohibentem non adesse, vel saltem non esse satis manifestè propositam, tunc lex non obligat; et ideo tunc operatio, eò quòd non sufficienter inveniamus eam à lege prohibitam, utique remanet honesta et licita. »

Edit.

deberet, tunc non tenetur ea restituere, et in extremam necessitatem se conjicere, etiamsi creditor in eadem necessitate constituatur, nisi debitum ei restituatur. Hæc est sententia communis, ut testantur *Salmanticences de restitut. cap. 1. num.* 271. Et hoc etiamsi extet res debita in specie, ut docet *Less. lib.* 2. *c.* 10. *cum Caj. Sot. et Tol. ac Sporer de rest. cap.* 4. *n.* 77. *contra Nav.* Ratio, quia tunc omnia fiunt communia, cessatque potestas dominii jure gentium introducta. Excipe tamen cum *Less. et Pal. p.* 7. *tr.* 32. *d.* 1. *q.* 17. §. 2. *n.* 6. nisi præcisè ob substractionem illam dominus in extremam necessitatem sit conjectus, quia auferre alicui rem sibi ad vitam necessariam, est idem ac cum occidere, unde in casu melior debet esse conditio domini priùs possidentis. An autem, transactâ hujusmodi necessitate, debitor teneatur ad restitutionem? Distinguit *Less. loc. cit. n.* 4. et ait, quòd si restitutio debebatur ex contractu, tunc quando per illum dominium rei jam translatum fuerat in debitorem, certè debet tantumdem restitui; quia tunc debitor consumpsit quod erat suum, unde debitum perseverat; si verò res non fuerat translata in dominium alterius, ut in deposito, precariò, etc., tunc adhuc probabile esse dicit *Less. cum P. Nav.* non teneri debitorem ad restitutionem. Si autem restitutio facienda erat ex delicto, *Lessius n.* 5. dicit probabile esse adhuc cum eodem *P. Navarr.* non esse obligationem restituendi; sed probabiliùs rectè ipse cum *Scoto, Rich. Palud. Sylv.* putat restitutionem esse faciendam. At *vide dicta n.* 520. *Quær. IV.* ubi distinximus pauperem in re, et in spe. Id autem quod licitum est auferre pro necessitate propria, licet quoque pro necessitate suorum, nempe uxoris, parentum, et filiorum; ita *Less. num.* 14. *cum Sot. Lop. et Tolet.* qui admittit etiam pro necessitate fratrum.

702. — In gravi autem necessitate, plura alia distinguere oportet, et dicendum I. Quòd si solus debitor est in necessitate gravi constitutus, certè potest restitutionem differre, quando debitum est ex contractu, ut fatentur omnes apud *Croix lib.* 2. *p.* 2. *n.* 430. Si verò ex delicto, negant posse differri restitutionem *Sotus, Mol. etc. ib.* Sed communiter affirmant *Pal. loc. c. n.* 4. *Salm. de restit. c.* 1. *punct.* 15. *n.* 272. *S. Antonin. p.* 2. *tit.* 2. *c.* 8. §. *Quidam, et Croix eodem loco cum Lugo, Scoto, Nav. Azor. Sylv. Laymann.* Quòd si

autem necessitas prævideretur perpetua, in eo casu putat *Croix n.* 431. debitorem tenêri restituere saltem diversis vicibus parcissimè vivendo. Citat autem ibi *Ills.* qui dicit, eum posse excusari etiam in perpetuum, si damnum subeundum à debitore esset notabiliter majus damno creditoris. Et idem sentit *Lugo*, *d.* 21. *num.* 21. qui subdit tamen *num.* 22. quòd ad excusandum debitorem ex contractu, deberet is subire damnum duplò excedens debitum; ex delicto, damnum quadruplò excedens debitum, et damna creditori obvenientia ex omissione restitutionis, ad quæ fur proculdubio tenetur. Dicendum II. Quòd pariter excusabitur debitor, si restituendo decisurus sit è suo statu justè acquisito, ita ut in gravem necessitatem incidere debeat. Ita *Palaus loc. cit. n.* 1. *Viva de rest. quæst.* 6. *art.* 1. *n.* 3. *et* 7. *cum Tambur. et Bonac. Salm. loc. cit. n.* 269. *cum Prado*, *Bann. Villal. Dic. Tapia.* Dixi *justè acquisito*, nam secùs dicendum, si status injustè acquisitus fuisset ex usuris, etc., ut communiter limitant *Pal. dict. l. n.* 4. *et Salm. dict. n.* 269. *cum AA. cit.* Sicut etiam limitant *Pal. ib. cum Sylv. ac P. Nav. atque Croix dict. n.* 430. *cum Laym. et communi,* si debitor propriâ culpâ, nempe ludis et comessationibus in illum miserum statum devenerit; sed in hoc casu mihi, et aliis doctis junioribus durum videtur damnare debitorem ad restituendum, si ille statum justè jam acquisierit. Hìc autem benè advertunt *S. Anton. p.* 2. *tit.* 2. *cap.* 8. *Elbel de restit. n.* 347. *Holzm. n.* 507. *et Spor. cap.* 4. *n.* 65. *cum communi*, quòd, licèt tunc debitor ad restituendum non teneatur totaliter mutare statum, tenetur tamen illum diminuere quantùm potest, scilicet dimittendo splendorem equorum, famulorum, etc.

703. — Sed dubitatur 1. an in gravi necessitate debitoris, et creditoris sit obligatio restituendi? Respondetur: si creditor jam necessitatem gravem patitur, et debitor tunc eâ non laborat, sed laborabit restituendo, certè tenetur restituere, quamvis in necessitatem gravem sit constituendus; quia in æquali necessitate gravi præferendus est creditor, ut magis ab ea eximatur ipse creditor innocens; quàm debitor, sive hic sit ex delicto, sive ex contractu. Ita communiter *Less. dict. c.* 10. *num.* 30. *Salm. ibid. num.* 270. *et Croix loc. cit. num.* 430. *cum Azor*, *Laym. Dic. Mol. Spor. etc.* Si verò debitor jam constitutus sit in necessitate gravi, dubium

est, an teneatur restituere, quando creditor eâdem necessitate laborat?

Prima sententia affirmat cum *Prado, Trull. ap. Salm. loc. cit. n.* 273. Et hanc sequitur ut probabiliorem *Roncaglia de 7. præc. c.* 9. *q.* 2. quando debitum est ex delicto. Ratio istorum, quia extra casum, quo debitor in extremam necessitatem decidere debeat, in æquali necessitate semper reputanda est melior conditio creditoris innocentis: secùs tamen censet *Roncaglia*, si debitum esset ex contractu.

Secunda sententia verò tenet in eo casu posse debitorem etiam ex delicto differre restitutionem, dummodò res ablata non extet in specie, et modò non præcisè per illam ablationem creditor in gravem necessitatem sit conjectus. Ita *Lessius n.* 19. *Pal. n.* 7. Et probabilem vocant *Roncaglia et Trull. cum Sylvio ap. Salm. ibid.* qui eam æquè probabilem putant; et reverà videtur suâ probabilitate non carêre, quia in eo casu, si restitutio facienda esset, non tantùm æquale damnum debitor sustinêre deberet, sed multò majus quàm creditor; cùm enim is gravi necessitate jam laboret, certè non posset restituere, nisi cum gravissimo incommodo, ita ut quasi in extremam necessitatem se conjicere videretur.

704. — Dubitatur 2. an talis debitor restitutionem differens ex justa causa, teneatur reddere creditori interesse, quod hic patitur ex dilatione? Negat *Pal. loc. cit.* §. 10. *n.* 2. *cum P. Nav. et Lessio* ex parte, quia, ut dicit, damnum creditori tunc non obvenit ex illa prima injusta acceptione, sed ex retentione posteriori, quæ justè fit. Sed probabilius dicendum cum *Viva loc. cit. n.* 7. *Salm. ibid. num.* 274. *Bon. et Villal.* quòd si debitum sit ex contractu, tunc non debetur interesse, quando justè differtur solutio; secùs verò si ex delicto, quia tunc prima injusta acceptio reverà fuit culpabilis causa damni. *Vide dicta n.* 680.

Quær. IV. Si fur mittat domino rem ablatam per confessarium, aut virum fidelem, et iste sibi illam retineat, an teneatur iterùm restituere? Negant *Castropal. Soto, Gabr. Ledesm. etc.* et hanc opinionem probabilem vocant *Trull. Filliuc. etc. apud Salmant. de restitut. c.* 1. *punct.* 9. *n.* 187. quibus olim adhæsi. Eamdem enixè tuetur *Felix Potesta (num.* 179.) dicens: *si fur ex consensu expresso creditoris hoc face-*

ret, certè ad nil ampliùs teneretur; idem ergò dicendum, si hoc agit ex consensu tacito, qui certò præsumitur; aliàs creditor esset irrationabiliter invitus, dum certè fur non tenetur se prodere: taciti autem, et expressi consensûs eadem est vis. Sed oppositum docet sententia communis et tenenda cum *Less. lib. 2. c. 16. dub. 6. n. 67. Lugo de just. d. 21. totâ sect. 5.* qui mordicùs eam tuetur, et contrariam vocat parùm probabilem, spectatâ ratione, et citat pro se *S. Anton. Nav. Sayr. P. Nav. Sylv. etc.* Item *Sporer de rest. c. 4. n. 25. cum Mol. Tol. Reb. Fab. Salm. l. c. n. 188. Croix l. 3. p. 2. n. 364. et 462.* Ratio, quia debitor ex delicto tenetur efficaciter, et cum effectu reddere dominum indemnem. Et hoc sive restituatur res furata in individuo, cùm furis crimen sit jam vera causa, ut tunc res pereat, prout benè ajunt *Lugo, et Sporer, cum aliis;* sive restituatur valor rei, et mittatur ad creditorem. Quo casu fortiùs probatur nostra sententia, ex eo, quòd dominium pretii illius maneat apud furem, donec pecunia ad creditorem perveniat, adeò ut possit illam repetere ad suum libitum; si ergò perit, cur perire debet creditori innocenti, et non furi, qui adhuc illius dominus est? Ratio autem à priori est, quia debitor ex delicto tenetur ad omne damnum, etiam fortuitum (ut certum est apud Doctores) quod domino evenit ex sua injusta ablatione; ergò quomodocumque res pereat, etiam sine ulla nova culpa furis, debet damnum domino resarciri. Dices eo casu, cùm fur non teneatur se prodere, præsumitur creditor consentire, ut debitum per alium restituatur periculo suì; aliàs irrationabiliter peteret, ut fur restitueret per seipsum. Respondeo: non tenetur quidem fur per seipsum restituere, sed tenetur verè, et cum effectu indemnem suum creditorem reddere; et cùm faciat id quod potest ad restituendum, hoc sufficit utique ad ipsum excusandum à novo peccato, non autem ad liberandum à restitutione. Creditor autem licèt præsumatur consentire in missionem, non tamen censetur, nec tenetur remittere jus suum, donec creditum consequatur. Irrationabiliter quidem ipse peteret, ut fur se proderet, sed non irrationabiliter petit, ut indemnis servetur. Nec valet dicere, quòd si creditor expressè consentiret in hujusmodi missionem, jam fur liberaretur; nam tunc creditor virtute sui expressi consensûs debitum haberet pro accepto, et pericu-

lum in se susciperet; sed in casu nostro nec præsumitur, nec tenetur habere debitum pro accepto, nisi cum effectu recipiat. Olim primam sententiam verè probabilem censebam, sed ex rationibus mox allatis meliùs postea perpensis de illius probabilitate valde dubito. At quia *Lessius et Sporer cum Tambur.* non audent primam opinionem damnare nec ipse audeo.

Quid si, cùm dominus sit certus, confessarius imponat furi, ut det pauperibu pro anima domini, et ille det. *Tamb.* dicit, quòd si tenêri potest prima sententia, possit etiam et hæc; quia dominus non debuit esse invitus, quòd fur confessario bonâ fide judicanti obediat dando eleëmosynam. Tantò magis, quia, si denuò ille restituat, dominus plus recipiet, quàm suum creditum, recipiendo creditum, et bonum spirituale per eleëmosynam jam illi applicatum. Hujusmodi satisfactioni nec etiam acquiesco. Quamvis eum, qui vellet hanc opinionem sequi, nec etiam audent damnare *Spor. et Tambur.* Secùs tamen esset (dicit idem *Tamb.*) si confessarius malâ fide suaserit furi, ut restitueret pauperibus; quia tunc videtur dominus numquam consensisse in hoc casu, et rationabiliter invitus præsumitur.

705. — Quæritur V. Quando reus morte plectitur, an hæres ejus teneatur restituere damna causata per crimen? Negant *Scotus etc. apud Croix l.* 3. *p.* 2. *n.* 465. Sed contrarium est dicendum cum *Croix*, *Sporer*, *et aliis communiter.* Censet tamen probabile *Croix ib. cum Soto*, *Less. Fill. Bus. etc.* excusari hæredem à restitutione, si compensatio damnorum non petatur; quia tunc partes præsumuntur condonare; nisi res adhuc extaret, ut benè limitant *Croix et Sporer*: vel nisi, *ait Lugo*, damnum esset valde grave.

706. — Possessor bonæ fidei in dubio, an factus sit ditior, ad nihil tenetur quia tunc possessio est pro libertate. Ita *Croix lib.* 3. *p.* 2. *num.* 568. *cum Sanch. Tamb. Rosm. etc.* Pariter etiam in dubio, an debeas plùs vel minùs, tenêris tantùm ad minus, *Croix ibid.* Sic quoque in dubio, an sis cooperatus damno alieno, non tenêris, *Croix n.* 574. In dubio autem, an res restituenda sit materiæ gravis, aut levis? Tenêris sub gravi rem restituere, ne exponas dominum periculo grave damnum sustinendi. Ita *Croix cum Carden. num.* 575.

An autem possessor bonæ fidei superveniente dubio, an res sit aliena, et dubio manente post debitam diligentiam adhibitam, teneatur aliquid restituere? Respondetur negativè: *Vide, quæ super hâc quæstione fusè diximus lib. 1. n.* 35. *et* 36. Et quid, si, superveniente dubio, negligat inquirere? *Vide ibi n.* 37.

FINIS TOMI III.

INDEX

CAPITUM ET DUBIORUM,

CUI ANNECTUNTUR OMNIA SUMMARIA,

Quæ singulis capitibus et dubiis apponuntur, ut simul hic præ oculis habeantur cunctæ res et quæstiones, quæ in tertio volumine continentur.

Littera l *denotat librum*, n *numerum marginalem*, v *versiculum.*

LIBRI QUARTI

TRACTATUS III.

DE TERTIO ET QUARTO PRÆCEPTO.

CAPUT I.

CAPUT II.

DE QUARTO PRÆCEPTO:

Honora patrem, etc.

TRACTATUS IV.

DE QUINTO ET SEXTO PRÆCEPTO.

CAPUT I.

Quid quinto præcepto prohibeatur :

DUBIUM V.

DE DUELLO, ET BELLO.

ARTICULUS I.

ARTICULUS II.

ARTICULUS III.

CAPUT II.

DE SEXTO PRÆCEPTO ET NONO:

TRACTATUS V.

DE SEPTIMO PRÆCEPTO:

TRACTATUS PRÆAMBULUS

CAPUT I.

DE FURTO.

CAPUT II.

DE RESTITUTIONE.

ARTICULUS II.

ARTICULUS III.

ARTICULUS IV.

ARTICULUS V.

ARTICULUS VI.

DUBIUM VII.

DE CIRCUMSTANTIIS RESTITUTIONIS.

ARTICULUS I.

ARTICULUS II.

ARTICULUS III.

FINIS INDICIS TOMI TERTII.

